

28-

C

Franklin Thomas

BERZSENYI DÁNIEL^o
ÖSSZES MŰVEI.

KÖLTELEM 'S FOLYÓBESZÉD.

KÖZREBOCSÁTÁ

MEGHAGYÁSA SZERINT

DÖBRENTEI GÁBOR.

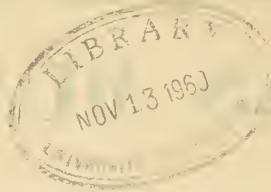
HARMAD KIADÁS

KEZIRATBAN MARADOTT MEG NEM ISMERTÉKKEL.

BUDÁN,

MAGYAR KIRÁLYI EGYETEMI SAJTÓVAL.

1 8 4 2.

PH
3213
B4A17
1842

ELSŐ OSZTÁLY.

VERS VAGY KÖLTÉLY.

Előbeszéd. 'S mi fejlődhetnék ki az ódaköltér árnya iránt. TISZTE-
LET BERZSENYI HAMVAIN.

A' költér életrajza.

Az öt könyv tartalma.

Rövid magyarázat névről tárgyról, melly előfordul a' költélyek e'
nemeiben:

DAL. — ODA. — ELÉGIA. — KÖLTÉRI LEVEL. — BÖLCSELETI KÖLTÉLY.
GÚNY. — FESTŐ KÖLTÉLY. — KÖLTÉRI ÖTLET. — KÖLTÉRI ELBESZÉLÉS
VAGY BESZÉLY.

Költelmek kelése évsorban.

Írásnem szerinti sorzat 's néhány észrevétel.

 E' kiadáshoz, az itt-ott is megjelent apróbbak összegyűjtése, a' kéziratok letisztázása 1837b. és 1838b. teljesült, miben elébb eljárást, a' Régi magyar nyelvemlékek' hivatalos gyűjtése közrebocsátása nem engedett. 'S 1839ben nyomatni akarám, de, most meg, betegség közbe jötte miatt csak 1840b. aprilisben fogathaték ahhoz jelen alakában, és nyolczad rétbén is. Majd, a' lesajtozott ívek folytatását, vagy hivatal' elébb való dolgai, vagy sajtóintézetbeli hátráltatás, ezimkék (vignette) hozatása veté hátra. Tehát, korántsem hanyagságból e' némi elkésés; Berzsenyi és fiai bizalma iránt pedig épen nem, figyelemtelenség miatt. Itt hallják meg barátságosan ezek, az ország előtt, okaimat.

ELŐBESZÉD.

Berzsenyinek 1828-ból Niklán october 18^a. költ levele van nálam, melyben az „Élet és Literatura 1827beli 2^a. kötete lapjain“ eléadott magyar irodalmi akkori nézeteimben velem tökéletes egyezését nyilatkoztatá s két sorába ezt tevé: „Látni fogod munkáimat, mihelyt tiszták lesznek s *ha előbb meghalnék, vedd által gyermekeimtől.*“

Kikelettel 1829^b. meg azt közlé, miként akarná minden munkáját, együtt kiadni ¹⁾, s midőn ugyan ezen évben júliusban másodszer látogatám meg Niklán, ekkor gróf Gyulai Lajos barátommal, mutatta 1816 óta irt újabb költelmeit folyóbeszéit, mint már most maga által közrebocsátandókat. E feltételében ugyan csak igyekeztem erősíteni, ne hogy, némiképen nemes elhidegülése, megint elhammassza. Azonban 1830^b. július 15^a. költ leveléhez toldott szeletke papirosára ezt veté. „Ha meghalok, tégy munkáimmal a mit akarsz.“ Majd a magyar tudós társaságnak 1831beli februarban tartott első nagy gyűlése után Pestre szándokozott telepedni, hogy a feltéte szerinti szükséges munkákat műveihez megolvassa, s ezek lesajtolását egészen maga vezérelje. Hanem, ide költözését a cholera gátolá s augustus Sdikárol ezt írta hozzám „munkáim on könnyen elmehetsz, ha én előbb dülök, s kérlek is azon esetre, hogy ezen árváimat el ne feledd.“ Isten azonban az ő életét is megtartván, 1832-ben ismét kivánságához képest, Budán a Krisztina városban fogadtam már számára szállást kerttel együtt, ugyan említett czéljához. De mind csak halasztaták jöttét gazdasági dolgai, mellyek vitelét okosan köté össze az irodaloméival. 1835-beli

¹⁾ Kazinczynek 1829b. aprilis 14d. Pestről hozzá bocsátott levele illy kezdetű: „Engem az a kevelység szálla meg, hogy hazánk tölem vegye Verseidnek harmadszori kiadását, s nagyon kérlek, ha mi ny. titatlan dolgozásaid vannak, és ha miket az első 's második kiadásban ki-tőlél, megigazítál, méltóztassál nekem megküldeni stb. *L. a folyóbeszédék után.*

december 3^d irá, miként akar 1836 nyarának elején megint Budán fürdeni, mivel ez, elébb is javára vált, és reméllé munkáinak is itt, új kiadásra nyugottabban elkészíthetését.

S a viszontlátásnak előre gyakorta felnyájásult örömét, legidősebb fia, Berzsenyi Farkas, következő tudósításával lön kénytelen, elvenni tőlem is! *Mikla, martzius 4^d. 1836^b.* „Mult februar hónap gyászos emlékü 24-dik napja, szeretett atyámat, egy héti súlyos betegsége után, a földi szenvedések közül, boldogabb hazába szólítván által; határtalan fájdalomkat, sem a szelíd vallás, sem a hideg értelem szüntetni nem képes! Azon szíves barátság, mellyel a Dicsőült a Tekintetes urhoz mindenkor viseltetett, s azon tisztelet mellyel én is kegyednek, mint boldogult atyám igaz barátjának tartozom, kötelességemmé tevé, hogy feledhetetlen veszteségünket bánatos fiúi érzéssel tudtára adjam; meggyőződve lévén arról: hogy ebbeli mély fájdalomkat szíves részvétele által enyhíteni, a Boldogultat pedig tovább is baráti emlékezetében fenn tartani fogja.“

Válaszomban, szomorú kötelességem lön magamhoz kérnem az irodalmi *árvákat*. El is hozá majd legkisebb fija *Miklós*, — a közepső neve: Antal — s ugy adván kezenuhez, mint általa is igen-igen szeretett atyjának hozzám rendelt hagyományait, készséggel teljesíté tiszteletre méltó özvegye, három fia, egy leánya, a szeretet és barátság, távuli vérség utolsó földi intéseit. A kritikáról irt értekezet úgy is nálam volt már 1835-beli szeptember 24dike óta, szabad külön rendelkezésemre.

Ne emelj rám feddő ujat szent árnyok! képzeltemben, e csak mostani közre adásért. Nyugtat engem amaz említett néhány ok, egy fő pedig a levelezetek között áll jegyzetben. Ha elébb menendek elüzionkodni veled, mintsem ohajtásodra szóval is tett fogadásom súlyátol magamat megkönnyitem, akkor fájdalommal mentem volna nyomodon, utánad. De vala gondom, hogy síromat baráti kötelesség elmulasztása ne nehezítse. Akkor Helmezi jár el mindenben, ki, nemzeted eleibe már kétszer, olly buzgón vitte addigi műveidet, s kihez azért folyvást jó indulattal maradál.

Nálam vagyon beces özvegyedtől, ahoz 1836^b. martzius 22^d. irt levele, mellyben „főtisztének vallá, mint barátod és házadé, emlékezetedet megújítani dicső munkáidban, azoknak a kéziratbeliekkel együtt kiadása utján.“

Midőn most megbizatasomban magam járok el, történjék-e még ezentul egyéb is emlékedre? nem általam csak külön egyénecske által, mert az merőben elhangzó lenne; hanem a magyar nemzet összes kebeléből, mellynek tüzes fejtekezését 60 éved helyett bár legalább 70-nedig még együtt munkálhattad volna.

Vagy csak egyikét szó, egyikét sornyi felírás alatt fogsz? mindig fekiinni, miként *Qui giace Tiziano*, e nagy festér, kinek pedig V^a. Károly esászár tisztelet jelül maga vette fel csesetét, midőn az, festése közben ki találta billemi kezéből, kit ugyan az, évdíjjal neveze lovaggá; és III^a. Henrik, majd franczia király önként maga látogatott meg; és kinek temetését 96^a. évben Veleneze nagy tanácsa fényesnek rendelé, ámbár az 1576-beli pestishen hala meg ott, s akkor olyanok teste, parancsánál fogva, csak a lagunákba locesantaték. A pavimentumba eresztett fejer márvány szeletkén lévő néhány betű, magasztosabb tiszteletet gerjeszte ugyan bennem is a lúngész iránt a *dei Frari* szentegyházában, mintsem ott azon dogéknak felczifrázott márvány diadaljelei, kikről nagy név nem intett, de a hatalmas respublieának elsőbbjei *nyilván* mondák ki, hogy e három szó, Tizian-nak elég; és emléke, munkái.

Megirád, Te Berzsenyim, miként „szegi meg, a múza, reptét az örök tünésnek, s néma hamvedrek mohait biborral festi, és a bús rovaltaba fényes életet önt“, *itt a 7d. lapon*. Elzengéd, hogy

A Derék nem fél az idők mohától,
A koporsóbol kitör és eget kér,
S érdemét a jók, nemesek, s jövendő
Századok áldják,

mit a Társalkodó 26^a. számában 1842, Májer István is idézett, *itt a 19^a. lapon*. Hanem ezek átaljában csak a nagyság imádásából lúngolának elé egyszerűen, a saját érdemnek megbecsülését vagy elhanyagolását világ menttère bizván. Mert ha önként lepett meg kitüntetésed, mi azonban sok nem volt, nagyra becsüléd esendben, de magad soha sem verél össze irígység eseleivel pártot, mellyet azért szédítettél volna színes barátkozatra, hogy majd annak emberei, egész Lól kürtöt fuvogassanak melletted.

Akkor lépném én hát elé emlékezetednek valami újszerűbb feuntartása eszközléséhez, ha kívántatnék; midőn átaljánosabban adná ki magát önként ahoz közvélemény; mivel most mindjárt azért sem mernék felszólalni, mert többféle megtisztelés intézet elésegítése osztja meg a hazát, s elébb hadd erősüljön vagy jusson kívánt létre azok mindenike. Berzsenyijüket nem fogják dicsőítés nélkül hagyni Somogy tisztelt Karai és Rendei, e kitünő vármegyeé nem, mellyből folyvást, hasznos diszes kifejtkezés iparát halljuk, tabát a haza ékesítő észnek megbecsülését. És akár-mikor kerülendne ott erre a sor, gondolnám, viszhang ébred szavukra, mert Somogy költérének mindenféle többszeri idéztetése, gondolatainak országszerte megfogamszását mutatja, s így, nem erőtetett ráhagyás, hanem ihlelem mondja: TISZTELET BERZSENYI HAMVAIN.

Azon érzet és gondolatcsirát, mely minden jobban kiképzett emberben ki akarna hajtani, hanem az azzal tépelődő, nem tudja úgy, miként maga szeretné felszavazni, a szívnek költére fejezi ki egészen, s ha e kiemelt gondolat és érzelem, tiszta értelmű, egész életre szolgál erkölcsi vezérül. A lélekre hatást, nagyszerű költér soraiból, Napoléon mondá ki szentilonai laktában. Olvastatja *Pierre Corneille*nek: *Les Horaces*, művét. Meg-megindul a hősi jellem kiejtéséin, s mikor: az öreg Horátziustól: *Qu'il mourut*, hallja, e szalad ki ajakán Corneille-ről: *je l'aurais fait prince, s'il avait vécu dans mes temps* ¹⁾). Megmondá okát, miért? Mert illy magas gondolatú költér, egész nemzetét, nagyság érzeteihez emeli, s Corneille, a francziát készítette volt bátor tetteire.

Ezért Irántad, említett ohajtásom, becses honi árnyok. Ódáid lelke, nyelvet ad a magyar maradék maradékainak. És nagyért küzdéseiben szelid intést is, hogy az ujjá születés magvát ne szélvész között vesse, mert azt az oda ragadhatja, hol, nem a nemzet életére kél ki.

S midőn vezerednek Virágnak 1834^b elkészült emléke 1835 óta már Pesten a nemzeti múzeumban áll, milly nyugottan látnám a Te nevednek is, másként feldíszítését. Vagy bár legalább előre érezhetném azon lélektani oknál fogva később időben sem elhanyagolását, mert az általad felmozgatott független nemzetiség, ősz Buda királyi vára országának azzal is bizonyítja európai mívelt sorokba küzdését, mert már nemzeti nagy család fiául tekinti a honi lángészt, s olly érzékenyen gondoskodik róla, miként külön család, szeretett vérééről.

Mindenitek érdemli, egyszersmind emberségeért, hamvaiban is áldatását. Jellemek, emberi gyarlóságot kivéve, tiszták, szív nemességével nagyok, emelének, s csak azok fognak magasítani nemzetet, sőt csak azok tehetik tiszteltté. Kinek míg élt, egyedül esze adá fényét, sírján elegendes érzés nyugtalankodik szép eszéhez keveredett alságain. És a temetéséről jövő közönség méltán mondja ki rá: elég itt azon dísz, haszon, mit eszeért nyert, mit azzal magához ragadott. „Emléket csupán annak, kinek emlékezetére szív is ragadozza az észet.

Igy a Tied bátran emelkedhetik.

¹⁾ Herczeggé teszem, ha időmben él.

NEHÁNY ADAT

A KÖLTÉR ÉLETRAJZÁHOZ.

A Közhasznú esmeretek tára II-dik kötetében már megjelentek nyomán. Pest, 1831. 234—237d. lap.

Berzsenyi Dániel születésére.

A mikoron születél öröminnepet iltek az Áon'
Szüzei, s a kecs adó isteni Chariszok is.
Bölcsődhez vígan szállt étheri szárnyakon a Szép'
Mennyei geniusza, s esőkjait adta Reád.

Primóczi Szentmiklóssy Aloyz.

Lásd: Erdélyi Muzéum Vd. füzet, 1816. I. 138.

Egyházas Nagyberzsenyi **B e r z s e n y i** Dániel nagyüzű magyar ódaköltér, több megyebeli birtokos mezei gazda, Somogy vármegye táblabirája, magyar akadémiai rendes tag, született Vas vármegyében kemenesali Hetyén május 7d. 1776. Szülei, Berzsenyi Lajos és Thulmon Rozália, egyszerű, egyszersmind igen nemes erkölcsű életbe iktaták mint egyetlenegy maradékukat. Atyja hités ügyvéd volt ugyan, de inkább philosophiai csendben élt, gazdaságát vivé, s olvasgatott. Lelkesedett lévén mind a honszeretet, mind a görög és római philosophia által, ezekről ejtegete vonalokat a fiú előtt, nem mint némelly más falusi nemes ur, ki körül az örökös, csak agár csoportot, sallangós hámu vagy nyerges lovakat, és dózsölést lát, kitől inkább csak régi czimzetek léha emlegetését hallja. Lajos ur, az atya, okos irányt adott az ezekkel helyes élésnek, s hogy a születés

nemessége szép magaviselettel még inkább nemesedjék, emberiség szeretetét mutatá példában; a magyar nemzet közösjogi szabadságait, az ezeket ország és vármegye gyűléseken védett fenntartott hazafiak' tetteit s az ó világ' két nagy nemzetét komolyan magasztalá. Illy gonddal a gyerek' nevelését is figyelemre méltó lépésekként kezdette. Erőtlen és beteges lévén a fiú, azt a legtermészetesebb szabad élet és szakadatlan gymnastika által erősíté meg, s hogy a lelki erők' fejlődésének is önkényű menetelt nyisson, csak igen későn s akkor is inkább játszva tanítatá, minél fogva annak egész élete, közel tiz esztendőös koráig nem egyéb volt szabadjára választott testgyakorló játéknál, mellynek mindenféle neveit néhány falusi játészó pajtással télen nyáron, hóban vízben egyiránt gyakorolta. Ezek' következetének nézhetni, hogy a gyenge gyermekből hirtelen igen is nagy

elvenség és nagy erő fejlett elé: olly erők, mellyek' pezségésében a soproni evang. lyceumba mint egy gymnastikált görög fiu vitetvén, az iskolai tanulmányokban rég izzadókat csak hamar és játszva elérte, majd későbben pedig lovaglásban, uszásban, birakozásban s éneklésben minden egykoruit felülmulta. De gymnastikája nem lévén görögösen muzsikával párosítva, innen következethető az is már, a böles görögök' észrevétele szerint, hogy a duzzadó erő nem szilhetett egyebet egyszersmind nagy vásottságnál, melly őt végtelen csinálanságokra ragadozta, a mi igen is szűkorklátu életformáinkbol szünetlen kikapdosta, s az által ifjuságát zivatarokkal borítá el. Szilaj ereje szelleme szerint a vitészeget nézvén legfőbb szépnek, már syntaxista korában katonává akara lenni, hanem az egyetlen egy gyerek és örökös, atyai figyelem alá haza vitetett. Fele tanulmányát e szerint a syntaxis' osztályának, melly Sopronban két esztendő, elmulasztá, de otthon magára előszedte atyja' könyvei közül az egyikét verses magyart, mert annak lelke inkább a római remekírókon függ. S mi vala még akkor magyar! Esztendő mulva az akkori professor és rector, Vitoris Jonathan, ki az ifjut, mellyben nemesb ösztönt veve észre, különösen jól tudta ön útjára serkenten, kedvezésből maga keze alá vette ékesszólási osztályába. Azonban a kiszabott tanulást unta; általjában, betéve, a mint kellett volna, szólamtani szabályokon kívül egyebet soha nem tanult, csak ahhoz fogott tüzzele, a mihez természete önkényt vonsozta. Így, annyi deák nyelv, hogy a régi remekírókat értsé, csak hallamásbol maradt gyorsfogásu eszében. A német nyelvet a soproni német leánykáktól fogta fel, kikkel ugyan csak *lyrice* szeretközni elébb elkezdett, mintsem kellett volna, miként ezt előttem maga beszélé. Az oskolaival ekkép nem törődő, önképzelseiben csakugyan foglalataskodott, versre fakadt. A gyuntkeblü ifjunak már szeme szíve megnyílván a szép érzésére, szerelem hév fakadozásin indult

lyrai ömlengése. Első dala 18-dik évében: „Jer, Lili, nézd langyos szellők.“ De erről senki sem tuda, mert az iskola számára *nem tanuló*t mint első évbeli rhetort végkép haza vitték. Legyen gazda, gondolá az atyja. E mellett még is, látván az öreg, síjának a római remekírókhoz hajlamát, a római s német prosaicusokban maga gyakorlotta, csak költéereiktől óvá. Hanem a komoly atyai ház tömlöcz lett a már gyönyört ízelet ifjunak, s mélyen érezvén minden öröme' és reménye' elenyésztét, hosszu éjjelein nem álomba, hanem álmodozásba merült, s leszált a kora szenvedőhez az álmodók' istennéje. A magába zárkozottat éjente lopva Horátz világozósítá. Majd az öntüzü naturalista vadoncz egyszerre megpendité Tibur' örök lantját. Mert sebeket fojtván szívében s a spártai atyától nyomatván, az atyai fenyték felzajlité, forrott indulata kitörést keresett, s enyhülést lelkének versenyekben kiümlés ada. Háboruban önmagával, háboruban korlátjával többször kirozott s olly lélekrázó catastrophákon ment keresztül, mellyekben az erőtlen elvész, őt érlelék és edzék, mint a zivatar a kevély fenyvet. S tán innen kell azon nagy költéri jellemét magyaráznunk, hogy ő, Kölcsey szerint is, esupa tűz, esupa érzés, esupa phantasia, mégis legesebebb lángjaiban egyszersmind szelid vagy józan. Megszokták érzelmei a lehetőségig emelt feszülést, de megszokott az ész is azokon feljül emelkedni. Ennél fogva nem esett, ámbár költéye mély sebekből folyt, azon egyoldalságba, melly esupán érzélgő, szeretkező volna, sőt annyira megtartá lelki szabadságát, hogy azt tárgyrol tárgyra szabadon repedzni, s érzelmeit változtatva látjuk, lelke' sebe könnyen gyógyulván, mint az épvérü testé. Ily költéri szabadság' szellemében, leánykákkal enyelg és eped, barátaival böles, nagy emberekhez hősi világbol szól. És alvó nemzete felett a még álmodó ifjulantja ugy zendüle meg, mint valami jósló szózat az éjben. Látja Szombathelynél a felkelt magyar nemességet 1797b. s zeng

ódája: „Él még nemzetem' Istene,“ 21dik évében, ömled ugyan ott herczeg Esterházyhoz a hazafiúi nagy intésü. Látja hallja 1807-ben Budán országgyűlési ülésben az ifju Felsőbüki Nagy Pált, megrázzák őt is, lelkes hazafiúi beszédei, s lehelé nagy gondolatait hozzá. Látta nemzete' aljasodását s harsogott, „Romlásnak indult hajdan erős Magyar“ ódája, mint a többi is a Magyarokhoz. Mind olly kebel' nyilatkozatai, melly forra nemzetét ujja teremteni lehulltából, olly intő kéz és mosolygó szem a felhőköl, melly mindig szeretett hazáján és a szeretett emberiségen csügge. Igy ha néha tündér alakai közül, később már a hidegvette világlag ismerősebben prosai nézetbe merül bár, ott is inkább melegít és emel, mint csapkod, s ha csapkod, nem a szeretetlenség' hideg gúnyai-val, hanem szeretet' komoly vesszejével csapkod. Ódáiból kitetsző tudománya éjjeli olvasgatás' gyümölcse, mert a napot mindig életre fordítá s minden versét éjjel titkon írogatta. A magába merült, a szerénykedő, ihletlen küzde, látszik, tükély után, de vonakodva is az ingó költéri diésőségétől, művét csak akkor mutatá elő mind, mikor már szándoka volt fölbet nem írni. Miként lön dolgozása Kisnek tudására, l. e kötet 97, 98 lap s ez után 84 l. Kis közli néhány darabját Kazinczyval, ez lyrai nagyságot jövendölt, a mi a költért még inkább megerősítvén önbizodalmában, semmit elő nem mutatott, senkivel nem levelezett s mint vilám világítja Kissel sem társalkodott, minél fogva ez is csak valami elmuló ifju szesznek tekinté költőiségét. S mikor róla már senki nem is álmoda, akkor küldé meg gyűjteményét Kisnek 1808. Kistől Kazinczy kérte el. Kazinczy magasztalá, hozzá írt levelében, Berzsenyi visszaadta, miként versei közt látszik, a tisztelkedést. Ide kell vennem a menetre nézve Kazinczynak 1808b. sept. 27d. Berzsenyirez boesáttott leveléhol, e sorokat: „Verseid immár jó ideje hogy készen állanak 's várják az alkalmatosságot, melly őket Pestre vigye Szemere Pál barátomhoz.

„Nem kérlek, hogy a' versek leírása alatt vett szabadságaimat rossz neven ne vedd, mert hogyan vehetnéd azt Te nékem rossz neven? de arra kérlek, hogy az én érzéseim 's izlésem miatt a' magadéit meg ne tagadd, 's semmit ne hagyj úgy a' hogy én javasolom, hanem úgy a' hogyan magad leled jónak. Mind e' mellett azt hiszem, hogy barátságos szeretetedet, mellyet eddig csak jóvöltödből bírtam, most már egy kevésse érdemlem is, mert néked szolgálni — így ekeztem. — Ne késsél a' hézagokat szabad kéjed szerént kipótálni, 's a' mi Kisünknek felkűdeni, hogy legfeljebb Juniusig nyomtatásban bírhasam azt, a' mit most, ha Te és Kis nékem ajándékozátok a' kezemnél maradó Mstumot (melylyért újra rimánykodom Elötted), csak kézírásban bírok.“ S folytatnom kell még némelly kiszedést, ide is, hogy lássék, meddig miként készülgetett a kiadás, mikbe ütközék meg Berzsenyi lassanként mind inkább. „Kérlek ne halaszd Pestí útadat, írá Kazinczy Niklára 1810. jamar. 1sőjén, verseidnek csomóját Szemerém által fogja neked adni; olvassd meg 's küldd nékem vissza, hogy egységét hozhassak változtatásaid után beléjük, 's így lekűldöm Szemeréhez . . . „Én csak arra kérlek, hogy ne tartsd áldozatnak némelly darabjaidat kirekeszteni gyűjteményedből. Inkább kevesebb legyen, de mind jó.“ S a mint Kazinczy saját kezével lemásolá az egész gyűjteményt, ebből az „Örömhez“ irttat a 7d. lapon, a „Fohászzkodást“ a 24—25. lapon, „Barátimhoz“ a 43d. lapon, magától mindjárt ki is hagyá. — Berzsenyi kérdést tön „Miert!“ Kazinczy válasza volt 1810. május 6d. költ levelében „mert az Örömben a' rejtdnek a' szchéma törvénye ellen 3 rímje van . . . 's hifizamlott taguak a' strophák. Igen szép a Fohászzkodás, írja, mind *philosophisch* mind *poetisch*. De Berzsenyi a vers egész kötetében nem volt *religiosus* poeta. Ez hagyatá ki velem a darabot. — Benne nem lelek semmi hibát . . . Mély sírom éjjelet, — sírom', nem sírom. A Te Exegi monumentumod igen szép ismét, de

a' Berzsényi verseinek nincs ilyenre szükségek 's kik azok a' magyar Tudósok, a' kiknek Berzsényi e' morzsát szenteli? Ha felveszed is, nem csak szégyent nem ejtesz a' darabon, de vele sokak előtt kedvet is találhatsz . . . A' *Balaton* Töreléknek tesszik . . . Ilyen . . . töredék a' Horváth Adámhoz írt nagy szépségű darab is." Ha e *Balaton* lett-e? Remete czimüvé s hexameterekből jambusokba dolgozott, nem tudom. De a Horvát Adámhoz, a Kazinczy-nak egykor Orphensában megzengett legkedveltebbéhez intézettnek kihagyatása sikerült; a fennmaradott kéziratok között sincs, noha „nagy szépségű darab“ volt.

Kazinczy most olvasni is kíváná mikre álla Berzsényi, mikre nem. „Szeretném előbb látni Mstumodat, hogy az orthographiai botlást, ha talál lenni, kijegyezhessem, írta 1810b. octob. 13d., s azt is megint, hogy bár az ő „Daykája“ formatumában és ennek betűivel jelennék meg Berzsényi gyűjteménye.

1811ben Berzsényi és Kazinczy között helyesírás és nyelvbéli vita folyt barátságosan, mit az utolsónak martius Sd. amához bocsátott levele mutat. Berzsényi csak C betűt akara Cz helyett, a dunántuli beszédejtést védé, s Kazinczyt „sanyarú“nak nevezte. „Dunaismus, Tiszaismus, a' legfontosabb czikkelye levelednek, válaszóla Kazinczy. Az Író nyelve nem a' Dunai, nem a' Tiszai, hanem a' magyar *Schriftsprache*. Nem szabad máson írni . . . Ha méhe a' *nominativus absolutus*, hogy lesz *cum suffixo*? így e méhém . . . Sanyarú vagyok azt írod, pedig az igen semmiben nem jó. — Hídj nekem, édes barátom, érzeni, tapasztalom, gyakorta magam is. De nem tisztünk é az igen felé egész erővel törekedni. Szerencsétlen sorsa az emberiségnek hogy a' sinóron túl vágunk. De nem rossz az“ stb. Kazinczy-nak ugyan e leveléből tesszik ki, miként „küldé Berzsényi e tájált muzáját egykorig alunni s csak Plutarkhosz és Plato mnkái fogák el,“ mit azért scriktek ide, hogy lássék mint szedé dolgok

taunlmányával hellen és római istentani sok képeinek olyan elrejtekezettjét is, minek hol létét Theseuszra nézve Kazinczy, tőle kérdezé.

E közben Berzsényi költéylei Kazinczytól Szemere által Vitkovics kezébe szállának, ki azok kiadásához költség iránt egyeze Kápolnai Paúr Antallal, Virágnak is tisztelőjével. 1811b. május 22. ment Szépbalomról Niklára a felől a hír így, „Tegnap vetém Szemere levelét. Azt írja, hogy Kápolnai, Vitkovicsnak annyi pénzt ad kölcsön, a' mennyi kell, hogy a' Dayka 's Berzsényi verseik bár mely esínosan kinyomtatassanak 's árokért addig váraozzók, a' meddig az exemplárokból kitelik a' visszafizetendő pénz.“ S a censurával Vitkovics végezett igen is, de a megjelenés csak halasztaték. Most Helmecki lángja terjede rá. Azok közül, kiknek Helm., hazafiai örömeben mutatá, Tatay Jánost feltüzelt az új ingerű versek, s pesti seminariumbeli nevendék paptársait ez, a kiadás' költsége' nagy részének összeadására buzdította, mellyel B.-nyit csak úgy akarák meglepni. Ekként emelkedik a nemzetiség szerelme ifjakban mint tiszta érzés, minden egyelő nézetten feljül, s e tett szépségeért mindenkorra legyen az erre adottak neve ide következőn jegyezve; Baricz Mihály, debreczeni káplán, báró Barkóczy László az egri, Fábri Ignác a kassai, Fejér Antal az erdélyi, Fliszár György a veszprémi, Hering Ignác és Kotró Pál a szatmári, Schwarz József a veszprémi, Tatay János ¹⁾ a szombathelyi, Vojvodich Mihály a diakovári, Zombori János a kalocsai megyéből; Keller Kelemen, Szabó János cistercita, Dér Engelbert és Guzmics Izidor, mindenik sz. Benedekes ²⁾.

¹⁾ Most plebános Lövön Sopron vmegyében s itteni táblabíró. Folyvást ifjú tüzrel a nemzetiség és magyar irodalom iránt. Miként járt el Sopron vmegyé leveltárából régi magyar iratok lenásoltatása körül l. R. m. *nyelvenlékek* II. köt. 1840. VIII. l. p. Hasonbuzgósággal folytatja e gyűjtést Kőszeg városánál.

²⁾ Ezek neveit maga Tatay János jegyzé fel nekem, 1830b. tudósításával, hogy e 13 nevendékpa

740 főt adának ezek összesen, b. Barkóczy¹⁾ ugymint 100-zat külön, Fábri Ignác 40-vent, a többi pedig fejenként ötven ötven forintot, miként Berzsenyiehez Kazinczynek 1812b. april. 2d. költ levelében lelem²⁾, ki Helmecczinek e tudósítására azt válaszóla hasonlóan itteni közlése szerint, hogy Vojvodichot a magyarul ekkor még jól nem tudott horvátfit csókolja meg képében. 1812b. jul. 2d. kele Széppalmon Niklára: „Helmecczinknek tegnap vevém levelét. Az írja, hogy Verseidnek nyomtatásához már hozzá foguának ha a Bécsből várt kép megérkezett volna . . . Helmecczi, ez a' lelkes kis fin, rájok ismét kapott 150 főt, százat a' Fejérvári nevendék Papságtól, hol Farkas Imre nevű kis-pap barátja volt a' buzdító, ötvent pedig egy Tomicza nevű Zágrábi megyebeli Kis Paptól. Van tehát már 990 fr. reá.“ Száz forinttal toldotta ez öszevet Almási s Gödrci Siskovich Jósélf³⁾, Helmecczinek akkori nevendéke, s a még kívánttat Helm. maga pótolá. — L. BERZSENYI DÁNIEL VERSEL. Kiadá HELMECZI MIHÁLY. Pesten Trattnernál 1813, a költér képével Blaschketól, végén az előbeszédnek, melly csupa hazafi forralom. A nyaláb 11 ívre ment 8-czad rétbén, nem, „Hümfy szerelmei“ alakában, miként Berzsenyi obajtá, hanem ezt a Bécsből jött mellkép nagyobbsága nem engedé. Ez, azonban csekélység volt. De midőn már magát nyomtatásban olvassa s a miket ő Kazinczy ellen, vele meghagyatni kívánt, még is vissza változtatva, megint másképen téve talál, azon most megütközött, miként 1814b. januar. 5d. hozzám írt levelében így panaszlá: H . . . hírem nélkül

olly szándokkal áldozá ide saját segédpénzét, mi szerint a sajtóköltéségen feljül eredhető jövedelem, ismet más-más magyar jeles kézirat kiadására szolgáljon alapul.

¹⁾ Most székesfejérvári püspök.

²⁾ Látszik ugyan ebből, miként igekezett rábirni Berzsenyit, hogy a sajtói gondot ne Tatayra, hanem csak Helmecczire bizza.

³⁾ Most, kir. udvari tanácsos, és Verőcze vármegyei főispán.

változtatásokat tett. A kecs, a vágy, a gyönyör úgy vagnak verseimbe szárvá. Jele hogy nincs igazok, mert pártost keresnek. Illy alacsony a pártosságnak lelke stb. l. a levelezetek között. Én mind ezekért Helmecczinek semmit sem szóltam, mert azt hiszem hogy ő jobbítani akart . . . Te se szólj neki, hanem tanulj ebből s ójd magadat neologusniuk dühétől. Élünk új szavakkal, de okkal móddal és annak helyén, nem így affectálva és vadászva mint *némelylyek*.“ Helmecczit vevé tehát gondolatába, mivel észébe sem juthatott miként tehette volna e bészurásokat épen maga Kazinczy, ki az idézett sorok szerint, annyira enszabadságaira hagyá. Hanem majd egészen el-lenkezően győződék meg, a hogy a második kiadás megemlítésénél inkább helyén fordulhat elé. Kazinczyhoz tehát épen lív csüggyéssel marad, még nem tudva, midőn Helmecczit is kiméltetni kíváná. Illyen a szívély. Ez az örök gyereki indulat mindig áttal, szeretet mutatására megint hamar feled, azt többszer kell bántani míg véget vet. Osztán Kazinczynek levele mene hozzá 1814b. febr. 6d. „Kedves barátom — tisztelt barátom! — csudált barátom“ megszólítással s még ezekkel: „A posta' késedelmek sok örömtől foszta meg, mert én szeretném ha leveled olly hirtelen jőne hozzám, hogy még kezdedtől lehelletedtől, melegen találhatnám. — Philosophicus munkádat le fogom írni, mihelyt rá érek s által küldöm neked, de az originált ki nem adom kezemből. Valamit tőled veszek az nekem mind kincs . . .“ Verseim mindenütt kedvességet találtak: „de félek, hogy igen közönségesek, miuthogy igen közönségesen tetszenek.“ Ezt irod, tisztelem szerénységedet . . . De te ne rettedd a mit rettegsz. A közönséges ember a te nagyságodat csak stnpealja a nélkül hogy hozzád fel-emelkedhessék.“

A philosophicus munka eleje, vallási tárgyról, 1813ban őszelőben volt Széppalmon, az ottan october 13d. költ e sorok szerint: „Meg nem tudom magamnak mondani, mit csudáljak inkább benne, a gon-

dolatot-e, hogy illy dolgokat nyomozgatsz és írsz — a' Valót e, melyet olly szerencsésen eltaláltál . . . az igaz és józan ítéletet-e, melyet a' dolgok felől ejtesz, — vagy azt a' férfias velős szép előadást és magyarságot, mely minden rendeidből szóll. A' munka olly formán készül, hogy nem fog sajtó alá juthatni, de olly becses lesz, hogy igen sok kezek nem fogják restelleni leírását . . .

Berzsenyi kézírataival e munka hozzá-
m nem jött; megleszen, legalább másolatban Kazinczyéi között. Láthatá ez ebből, miként buzgott elé a „Fohászkodás“ is, melyet olly könnyedleg akara félre vetni szeszélyében, holott a „Téged dicsőit a Zenith és Nadir“ legmeggrázóbb sorok egyike; az egész pedig akármely egyházban elmondható szívmelegítőmény; igazi „universal prayer“, költélyesebb nyelvű, mint Popeé.

Berzsenyi félelme, hogy versei azért tetszhetnek átáljában, mert közönségesek, nem álság volt. Nem ismeré a felfuvalkodás meglappanását. Hanem könnyen szállott a költéri fuvalom, azért nézé csekélységnek, hisz így ítél a művész maga, játéka iról. És a 37d. évű, mintha még valami egybenek is érzette volna talán alkotását.

Tiszteletpéldányait Helmecezi a részént kemesesali költérhez, Somogyba küldé s aközönséges tetszés Nikla felől tudakozódott, hol szülői tágasb jószágán, melyet 1830beli levelében kozzáim 1500 hold földből s 40 hold szőlőből állottnak irt, már több év óta lakék. Versein igen is, kapva kapott velős gondolataiért az ország, érzékenyite szívélyük s az a természetes folyam, mely mind ezt, észláng sajátságával csak oda lúttnak mutatá, olly nagy mértékben ingerlett, millyenben a költérre csak lenni törekvőnek mesterkélő erőködése mutat. Honnan ez egyszerre megérés! mondák sokan, mert a közönség nem ismeré nevét mint kezdőét, mivel bölcsen kerülé ki az ifjú vizsketeget, mely miatt mást, férfi korban pirulás büntet. Új összerakásai nem

sértettek a nyelvben, mert ennek szelleme bántatlan maradt; azon rövidítések talát és új szavak, melyek hevesebb vitatása s majd okkal majd oktalan kiszisszegése akkor kezdődött már sürűbben, reá nem hatottak, külön magában. Ó nem elméletből ment sikerre, hanem ösztöni sikeréből gerjedett másnak elmélete. Így rohant ki az ének Pindaroszból, így csergedezett elé a nyájas elbeszélési folyam Homerosz ajkain, ekként ötlöttek a szakadozott képek Oszszián képzelmébe az értelmesedés hajnalaiban; így tün fel ma is a lángész eleinte mindig egyszerűen, szendeségeivel. Kazinczy és Berzsenyi között a különbség: amaz keresé vadászá a szépet, tudta mit akarna s maga is dicséré bár mi csekély leleményét; ez csak kilehelé, nem tudva miként jött és hallgatva szereté; ki, csak elvei bántásaért kelt. — Kazinczy muzája ollyan, illegetés megszokott guvernante volt, Berzsenyié egy természeti kellemmel felsuhant gyönyörű leány. A guvernante szája mindig jár; ezt tedd így szólj angyalom; lásd, ez a csipke nem áll úgy jól rajtad, s ezen integetések olly szép hangulattal advák, mintha magára akarná már repűlni hagyni a kis fülemilét, hogy saját eszével is éljen, de térjen csak el intéseitől a leány, majd kap. A szívélyes nevendék túl is enged kifejlett érzésein, eleinte; majd az önerő forrongani kezd már belsejében; mind azáltal mindig csak legtapadóbb szeretettel kívánna egy-egy kisig ellenkezni; végre sok a mi sok, a leánynak felebb csap az esze, csimmal kötelődzik ki, s maga kecsével leszen társalgási terem ékessége.

Kazinczy guvernantesága nem vala még nyíltan tudva, akkép támadá meg hát az ő besznurasait Somogyi Gedeon, Mondo-
latában, mintha egyenest Berzsenyitől származtak volna azok is, úgy, mikép kemesesali és balaton melléki „csatináz, kámpolás, méhe“ tájszavai, melyekkel pedig olly méltán élt, ellenére is Kazinczynak, mint-ha most Csik-Gyergyó-Kászton székéből fénylenék elé egy másod Berzsenyi, s a jóvérű Székelység szavaival zengené a székely szá-

badság himnuszait. Azonban a Mondolat-
tal Kazinczynak *kellott* lehurogattatni, s
Berzsenyit is azért ére patkó rugás, mivel
tudatott Széphalommal barátkozása. — S
mint ebben forgott, nemeseu viselé magát,
mert „megzeng, megtapsol, agyváz, régen
félt“ saját új bátor összerakásai mellett
„árny, szörny“ ujdonságokat is elfogad-
ván inkább magára veve holmit, és itt a
46—47 lapon álló költéri levelében a józau
újítás ügyét védé, észre adással azonban,
hogy annak tulzása, bolondság. Nem vala
ugymint megfeneklő, de meg nem, fe-
nekből kifeszítő; egyben tehát igen is,
az elhanyagolt nyelvet újításokkal bővítő,
de az alkalmazást elébb okokkal megvizsgá-
láló, hogy e szép magyar szó: ok-os, ki
okot tud adni, reá illjék. Tapintata Berz-
senyit a mindenben keresztül barangolni
kezdett, nyelvcsűrészavarás áradata egyik
silipévé¹⁾ tevé, melly a vadvíz rohamnak
csak színét ereszté keresztül s ágbog lenn
szorult. Mert Berzsenyi is mint Kisfaludy
Sándor, gróf Teleki József, gr. Desseffy
József, Vitkovics, Szentmiklósy Aloiz a
kellemték írója, Horvát Endre, sőt a vég-
hez vitelben Szemere s Kölcsény is, azt lá-
ták, hogy elébb még tartalommal kell
inkább megszerettetni a magyar könyvet,
ezt pedig nem szokatlanságok hal-
maza eszközölheté; sőt még a nyelv' tör-
vényei valának, tisztára fejtendő, mely-
lyek az újítást okszerűleg intéztessék. —
Megtámadtatása csak zápor volt jéggel,
megszáradt a lepöcskolttak köntöse, mi-
ként a piszkos kritikák sarai szoktak, s
1816b. új kiadatása kívántaték. Igaz, hogy
csak 500 példány volt az első, de tudni
kell azt a vad időt, mellyben a 19
buzgó ifjú, és vezérük a rohanó Helmecki
sem mert annak többet nyomatni, melly
nyomorságunkat, német, angol, francia
könyvek annyi meg annyiezer példányai

mellett, még arányilag is alig merhetjük
megemliteni.

Életbe vágó színt kapni az irodalom
uralkodtatása is, a nyelvet hivatalossá
rendelt országtörvény óta kezdé. Ezekel
több részvevőt szült a szükség, s így,
a gonyolók, tanulókka válának. A magyar-
országi törvényhozás 1836b. és 1840b. már
nem csak sok új szót vön fel, majd helye-
set, majd megint jobbal kicserélendőt, de
maga csinála *Urbarium*-bol urbért, az
erdélyi most folyó országgyűlés naplója telve
ilyekkel sajátibi ejtéseí között. A jegettört
írók' ujonczai tehát, kiknek eléállítás
módja felett elébb azok, magok között,
nagyánt¹⁾ elfeledve czivódának, már most
az egész nemzet előtt sereglettek elé, melly
ugy kezdé rajtok szemlét tartani, miként
az 1841-beli katona ujonczokkal a vezér-
ség; örömmel fogadta el a szép legénysé-
get, melly nemzeti díszegyen ruhájában
folytatja dicsőségét a magyar hadseregnek,
de fejesóválya sorolá a 3dik rendbe a tör-
vény ellen csak *helyettesített* oda nem illő-
ket. S a közönség ily kiterjedésével a két
szélső is más hangulatot váltá. A megfe-
neklettek, morogva bár, el elfogadák az
újításokat, kivéve Horvát Istvánt, ki ek-
ként hát *elszunnyadt*; a Kazinczy iskola,
medrébe tért a szólamfolyamnak partra ki-
áradásaiból²⁾. Most meg a nyelv szellemét
védők tevének egy lépést, s az újítás elve
a módosítás oktana szerint úgy lön elfo-
gadva, hogy a magyar gyök, mint épen

¹⁾ Nagy *reszént* helyett, régi szó. Ilyen: *verént*,
vér szerént helyett, a bécsi codexben és tatrosi
másolatban.

²⁾ Kazinczy maga, beesse megtérését következő anek-
dotában hagyá feun, Erdélyi levelei 173d. lap-
ján: „11-dik József, tekintetbe véven egyik utja
alatt a' berezeg Grassalkovich istállóját, intest
ada lovaszmesterének, ki nálunk esch fiakat akara
nevelni, hogy a' huszároknak is van lovakra szük-
sége, nem csak vasasoknak. — Idvezéses tanács,
's egynél több tekintetben; 's még a' neologus-
nak is.“ *L. eredeti munkái III. köt. 1839.* Min-
dig csak az ebben fekvő elvet sürgettem ellene,
ok- és nyelvserűséget ugymint az újításban.

¹⁾ Molnár Albertnél *seleb, selep*, s inkább is *sel, sil*
a gyök. mint *szil*, mert *sel*-ből leheté, *selyp*,
sejt. Séllye, silány. *szil*-ből pedig szavunk nincs.

fő nyelv-ér, az ismert folyam közö bocsátandó s az abból eredhető új szó, nyereségül van. Így már az 1813 előtt még lecsufolt *gyönyör*, *kecs*, *vágy* stb. új szókkal a mai gyerek úgy nő fel, hogy csudálkozni fog miként lehetett azok éléhnzése miatt kezdőjüket nyelvzavarással vádolni. Majd az újításokat megszokottabb és megkívánt idő eljöttékor, Berzsenyi is többet fogada el, sőt most helyén látá, hogy maga hasonlóan megint alakítson, s épen az újításnak általa miként felfogott és milly okossággal vitt módja éreztetése végett kelle itt egy kisig erre kitérnem. Lehete felfogásáért is a terjedésnek, melly 30 év múlva, 500 példánynál többhez nyujthata számítást, mennyinek hiszen Buda-Pest városfelei¹⁾ között kellene elreppenni. De a még mostani magyarodáson itt Pálffy János, Küsküllő vármegye lelkes követe fájdalomt érze²⁾, mert az, eddig csak olyan, mint Kazinczy iskolájából a Haramiak megbánt fordítása volt. Hanem ennek embere is, most becsesen ír magyarul, úgy Pestről is csak szívest hinnók: Majd, — majd. Másfél százévig tartott éjnek, hajnala is hosszú.

A 2d. kiadás elintézését Berzsenyi már maga vezette. „Enyém a munka, monda, én vagyok felelő“, s hozzáam került utasításából olvasom, miket akart visszaállítani Helmecczivel, kihez most szíves gondjairt hálás barátságá egyenesebben kötö. A panasz oka húzá el? 1815b. Kazinczytól, mert ez, nov. 8d. 1815b. így kezdé hozzá levelét: Mi sok holnapok oltá megholtunk egymásnak. Én csakugyan jobb vagyok náladnál, mert hamarabb megyek hozzád, mint te énhozzáam . . . Helmecczire nézve

hát Berzsenyi halvéleményben volt, mert a változtatást Kazinczytól enlített kézírata hozzá magával, melly ma is megvan, a hogy Helmecczi ezt nem régen közlé velem. Sőt, ennél fogva, Helmecczinek mint Kazinczy iránt eleinte hasonlóan édeshitü ifjúnak, ki híven szeretö megartani még akkor intéseit, most nyilék ki szeme, miként nem mindenben Berzsenyi kézírata jelent meg legelőszer általa. De épen ezért igazabbnak érze csak a tulajdonos' természeté segíteni országos ártutérre, s itt épen nem követé a Kazinczytól eltannulást, mi szerint más kézírataiba, későbben ő is hamar belékapta újítási hevei szerint saját szavait, s köszönetét érdemlé az irónak, midőn arra megkéré. Ugy marada Berzsenyi költéyeiben még *virtus*, ámbár Helmecczi a helyett *erényt*¹⁾ idézé már Baróti Szabó Dávid Kisdéd szótárából, azon „Értekezésében“ mellyet: „az úgy nevezett újításokrol a nyelvben“ e 2d. kiadáshoz esatolt, külön munkájaul, legkivánttabb sikerrel. Minekutánna itten Berzsenyi a dunántuli *rol, röl, bul, bül, tal, tül* ejtés helyett *rol, röl-t* stb. fogadá el, ezt hagyám meg hasonlóan én, s a későbbi kézírataiban talált *ulozást, ülözést* csak beléfeledésül nézém, mivel környezetében mindig így hallá. Azt is tudom, hogy a magyar akademiái helyesírát vette volna fel maga is, már most, ebben.

Költéyeinek neme: dal, óda, elegia, költéri level, bölcséleti költély, gúny, festö költély, költéri ötlet, költéri elbeszélés vagy beszély. Ódái, alkéoszai, choriambuszi, glykonai, asklepiadeszi, sapphoi hanglejtéssel, s az alkéoszinak másod so-

¹⁾ Vas István 1537-beli levelében Kassához, vallá magát kassai városfelelőnek, ezzel: aeki varas fele lenne . . . Kegtek varas eggik lvttem. *L. R. m. nyelvtelmekek II. d. köt. 125 lap.* Kijegyzem e szövt azért is, mert a városi rendnek magyar saját nevezete voltát mutatja s így a nemzetiből hasonlóan fejlődés. *Bürgerből a polgár*, későbben lett.

²⁾ I. Erdélyi Híradó 1812b. május 6d., 36. szám, 219. lap.

¹⁾ Ezt gróf Széchenyi István Hite l nevezetes munkája hozta folyamba s *rény* elhangzott, miként ismét Kazinczynak *mimelni* szavát a helyesebben értelműzö *utánzani*, nyomta félre. Így fognak járni a helyettesített esámpás új rekruta szók. Talán: p. o. gon-lnok, mert ezt olly bajosan üti ki a nyelv, miként a rajta rendesen elhezett; *előllöl*; a java pedig megnarad gazdagságul. En gondir-nak hallám a *curator*-t Pázmádon. Nem árt ha *godnok* kiszökik úgy, miként a rozsz ujoncz, elszökik.

rát több ódájában asklepiadi ezen hangméréttel — —, — oo —, — oo —, — o eserélt fel, mint „báró Prónayhoz, a fűredí kúthoz“, mert érzetéként az egész ez, különfélti zengelmességében. Nem fogadá el Kazinczy tanácsát, ki ennek ellene volt, 1813. jannar 18d. irt levelében. Dalai, elegiái rimelvék zriui nemben vagy a franczosiak után, könnyebben véve mindazáltal azok' csinyán kitűzött szabályait. Levelei ötös jambusokban. Legelőbbi alkotása, természetes egyszerű; későbben Schiller és Matthisson után esdése, bujálkodová tette, néhol. Hogy a magyar hanglejtés nála tul a dunán lévő is, melly sokat röviden ejt, mit Erdély és Tisza melléke meghúz, magyar költéri szabadság, a görög is különkülön tájaén zengett. S bizony sokat könnyül a hanglejtésű magyar költélyírás ha úgy is hemzsegő accentusaink, dunántúliasan el-elmaradozhatnak; gondolat és képzelem szava kényelmesebben fekszi meg a sort.

E másod kiadás már az elsőből megkerült költséggel történt, s valamint Berzsenyi maga semmit sem ada hozzá, ugy semmi pénzbeli hasznot nem kívánt. Száz példányt küldé neki Helmecezi, miként nekem mondá, tiszteletül, s azokat B., mint figyelme jeleit osztá ki, több felé. Elég volt a költérnek, hogy „ösztönérzete kizengte magát, és — talán világíthatja nemzetét merőn hazafisághol.“ Minden jutalma tehát most; *nyugonná borostyánain*, ódai dicsősége egyik tetején, két érzéssel. Egyik, öröm külről a közönség nyilatkozatain; másik, belizgattatása talán még más tetőre is pesti barátai szövetsége által, melly „örökkévalóságra“ köttetett, Kazinczynak hozzá 1810-ben május 6-dik költ levele szerint, midőn Somogybol ugyan ezen év tavaszlelejében Buda-Pestet megjárá. — A kik itten őt várva várt karral fogadák: Szemere Pál, Vitkovics, Helmecezi, Kölcsey és Horvát István valának. Virágot nem látá ekkor. Írók valymint, olvassák egymás munkáit kézírásban, — s a lélek szárnyal, a szív ohajtozik rokona felé,

mert körükben értőjek nincs. És legelső találkozáskor már olly bizalom adat velek kezét, mint ha 10nyár 10 tél csatolta volna őket össze. Lehányva minden fész. Az ifjabbja magáról feledkezve enyészti önnönét, a pályát már disszel futott idősebb sugaraiba, s ezt ezen tiszteltetése amannak szeretetére olvasztja; az így megisteulett koszorús pedig az ifjabb társban, leendő nagyságok csiráinak már kileveledzéseit magasztatja; vagy a megint más mezőn nyert diadalnak meg ő hajt fejet, s e kölcsönös megismerés azért hatalmítja még felebb mindenikét, mert egymást méltolni tudók öszinte kiömléseiben ferdik meg a lélek, ujlásra. És mikor ezek megint elválnak, távul, irodalmi hunyor, esel szezszeitől, csak tiszta szerelmével a honnak művészetnek, mindenike egyegy ideálját viszi magával, melly őt nyújas tündérként integeti tovább továbbra. Az lebeg előtte íróasztalán, midőn tollbol kiszüli magát az ész, efféle szesával: ezt amaz javalni fogja barátod; vagy észre vételével ollyant fordít szívesen, a min keresztül kelle menned, hogy egy fokkal magasabbra léphess.

Másod ízben 1813b. fordula meg Budapesten, leányával kedves Lidijével, miként Kazinczynak azon évben jul. 4d. költ leveléből látom, melly ekkor Vitkovics és Helmecezivel társalgását említi.

Berzsenyit illy képzelmekek ringatták Balaton környéki magányában. Nem tudom, ha ekkorra esik-e színjáték írásába kezdése, mellynek első felvonása és a másodbol öt jelenése nagyjában már tisztábbra is véve áll nálam, mert óda és dalrol leletett, s 1815b. december 3d. közlé velem, hogy theatrumon kíván czenul próbálni szerencsét. E töredék nem visel czimet, hanem a még csak előlegesen vetett beszéd és nevek, *Kupa támadását* mutatják István király ellen. De, nem új műben haladásrol, hanem sínlődésről kerül elé itten a szó. A *melancholia* költére melancholiába sülyedett, mint a hogy legvirítottabb előfát, elmeddülés fog le pazar gyü-

mölcsüzet után. Így ereszkedének meg idegei Richardsonnak *Clarissája* irásakor annyira, hogy elme torpadás miatt többszer félbe kelle hagynia gyengéd szövelmű híres regényén dolgozását. Hanem, van, kényes egyéb sérvek miatt is a Berzsenyi alakú lelkületnek néha-néha önnönével magában el-elkeseredése, melly, könnyei okát meg sem mondhatja valósággal; érje akkor illyent esapás; még némi hamis édességet fog lenni abban, ha magát bűnak tüzi, s addig merül és merül, míg örvényben küzd méltóatosan: ámbár kívülről arczát tekintve senki sem hiszi neki beltépődését milliók közül más, hanem csak az, kit hasonló lélekcsérel már megvert egyszer az élet. Egyetlen egy felderülése volt, ha egyik barátjának levelét hozá a marczali postáról embere, s így sugárolt reá miként maga beszélé, a *pestiek* barátságára még csak emlékezése is jötevéleg. Utazás illyenkor, a teremett széles világ szabad levegője, nem szobáé; vagy vidám ember bizalmas társalgása. Ez utolsóval Barcza István táblabíró szomszéd birtokostársa üzé el néha képzelmeit, velem közlései szerint. — És, utazáson a megrázott idegrendszerü. De! feldül koesijával, több helytt megüti magát, tagjai ficzarnodnak ki s az összetört ember, majd esztendeig nyomja ágyát. Ez alatt ahhoz lélektani tapasztalt orvosnak kellett volna járulhatni; szerenesétlensége, egy bolonddal nyomorítá meg, ki a különben is forrékony vérit még asszúszóló, punes, kávé szeszekkel hevíté, mert Brown után ide is alkalmazhatókul hitte, a majom. Következett hagymáz. — Mit teszen most ez! költérben, kinek makk egészségü állapotában irt ódáin is agyvelő in rángatódása rezzent meg. Rásztba ¹⁾ esik, már negyedik bajba. Híjában örizkedék hát, mintegy előérzet-

tel a hypochondriától, tanulásban ülésben mérséktartással; sorban kelle tapasztalnia az élet sodrát, dicsőség tetején vihart. Kiken maga oda engedésével csigge, ti pesti barátai! oszlathattatok volna szívélyes apolással lelke hamar ingerültségét. Hanem, ezek e szenvedéseit nem tudák. S a Kölcseyin is csüggő beteg, annak recensiójára fordít a Tudományos Gyűjteményben, véletlenül. Láncz szem szakad a pesti barátság édes kötésén. Ép vérü, hamarább kiálta volna megütközéseit, azon tapasztalattal, hogy képlezem forrasztotta szeretet nem állandó; vagy meglehet, úgy hallgat még ekkor, közönség előtt, miként Kisfaludy Sándor csak hagyá égni Dayka kemenczében a tuskót. De az öt esapásu beteg, a mostan lelkeborult, azonnal készit feleletet s ebbe méreg is mártakozik.

Készíthette még inkább, Kazinczynak hozzá 1817b. octob. 12d. irt levelében, e jellemzet. „Kölcseyt én is nagyon elkese- redve találtam ez idén Lasztócson mulatában. Neki semmi sem jó, még az sem jó, a' mit eddig csudált, 's azt hiszi, hogy épen nem haladunk, hogy Literaturánk épen nincs, 's nem is lesz.“ De meg vizsgálásnak kellett ézenie ugyan azon Kazinczy levelében 1817b. octob. 18d. „Kölcsey nem csak gorombán nem bán veled, sőt minden sorából személyednek szives tisztelete szól, de sokban veled és velem, nincs egy értelemben. Az Ajánlás volna-e üres darab! Hiszen ott *dolgok* állanak az óda legutolsó betűjéig, 's mi lesz *dolog*, ha az is csak üres kép mint a' *Laterna magicaé*? Nincs-e illyen ezer meg ezer az ó kedves Göthéjében . . . 's Poéta-e az, ha az Aestheticusokat in succum et sanguinem ette és itta is meg, a' ki ezt: *A' ki a' Mí-zát veszi úti társul* Laterna magicaí játéknak nézi! . . . Durva jambusokba öntött declamatio? Kölcsey nekem egyszer azt mondá, hogy a' hexameter fecsegőve teszi az Irót. Így most a' durva jambus . . . Kölcseynek ez a' grávis lépése, ez a' didaxisi tónus fascinálja a' vigyázatlan Olvasót . . . 's ez a' gravis tónus gyanús előttem . . .

¹⁾ Rászt, Molnár Albertnél. *splenis tumor*, kit az rászt lánt *spleneticus*. Eléjő 1531—1543 közötti gyögyszer jegyzetken is, a R. m. nyelvenlékek 11d. kötete 46d. lapján.

Hogy én a Zrínyinemű verseket szeretném dalainkból kirekeszteni, tudod . . . De hát a' te „Szerelmed“, l. 30, hát a' te gyönyörű Psyched, hát a' Kemenes alja rossz darabok-e? . . . de Kölesey még is sanyarúbb mint lennie kellene. *Ennyit mint ide tartozót, az egészet, lásd a leveleze-tek között.*

Ettől fogva 3 évig nincs Kazinczyinak levele Berzsenyiné, csomójában. 1821ben januar. 18 Sikárol jól megint elé Széphalomról egy, melyből ismét előlegetesen következőket veszem ki, világításul: „Elrémültem leveledre, 's szánom állapotodat a' szeretet' legforróbb érzéseivel . . . Te állapotodat félhalálnak nevezed. Leveled hamisnak kiáltja az állatást, mert lelkesebbet ép napjaidban sem írtál . . . Hogy leveleim válasz nélkül maradása szenvedésből s elhülésből erednének, azt meg sem tudtam álmodni . . . Hogy megbántottalak volna, nem tudom . . . Annyi való, hogy én a' Kölesey' Recenzióját nagy gyönyörűséggel olvastam. Mit itéle Verseid és a' Superintend. Kis uréi felől, arra épen nem volt gondom; egyedül azt a' szí- nért tekintettem az érettségnek, nyugodalomnak, melly dolgozásán, az első soron kezdve az utolsóig, bájosító hatalommal önlött-el . . . Verseid neked elhalhatatlan fényt szerettek; nevedet a' maradék soha nem fogja tisztelet nélkül nevezni . . .

Kazinczyinak ezen majd ide majd oda lebegése is hűtötte el, úgy látszik Berzsenyit, elhez levele legalább nincs már több háromnál, 1.) Széphalom 1821. januar 23. Ebben közli vele a becsületet gr. Kornis Mihályhoz írt szép epistoláját. 2.) Pest, 1829. april. 14d. melyet az előbeszédnél idéztem. 3.) Széphalom 1829b. julius 3d. Ebben Kazinczy védelmezi magát Berzsenyinek hihetően holmit értésére adott leveleire, így: „Hogy Te a' scandált rimes sorokat leoninus formáknak nézed, azt tudom; de én nem emlékezem, hogy veled csak egy sorban is perlettem volna. Kölesey sok esztendő oltá egészen elhídege-

dett erántam, a' mit sok ideig nem is tudtam. Mindég úgy irtam neki mint a' kívül nekem és a' künek velem baja niues, 's hogy nem felelt, azt nem szívének tulajdonítottam, hanem makacs szeszének. A' mit az Élet és Literat. I. kötetében Vályi Nagy Ferencz miatt teve, az osztán örökre megpattantá köztünk a' hűrt, mert ő engesztelhetetlen nehezeltésü ember ¹⁾. Én vele, ellened soha sem fogtam kezét, és a' mit tett, hírem nélkül tette. Vedd e' vallástételemet tiszteletem 's örök barátságom jeléül 's engedd nekem azt a' szerecsét, hogy Verseid, azokkal egygyütt, mellyek nyomtatva niuesenek, általam adathassanak ki még egyszer ²⁾.“

Visszatérve Berzsenyi betegségéhez, említenem kell, miként húzá meg magát a miatt 1820- és 1821b. Sopronban, hova, levegő s tárgy változtatás czéla mellett még azért is költözőkdek, mivel ottan együtt tanult Farkas, Antal, László ³⁾ fiaival akara lenni. Megjelent a „Rózsa kávéházban,“ ira látjuk lelkes leveleket, de Kis Jánoshoz nem járt, mikép ezen, hálájára kötefezett egykori vezetőm maga beszéle, s pedig tapasztalni fogja az olvasó, ahöz megmaradott szívességét. Nem különben elvonultságban volt Füreden, a hogy nekem Pap Gábor, s néhai Virkovicz és Ambrózy Lajos m. királyi helytartótanácsi tanácsos mondá. A buskór lelke még rejtélyesebb,

¹⁾ I. Élet és Literatúra 1826, Pest 265—275 lap. Felsőmagyarors. Minerva 1826. Harm. Negyed. 880 lap. Főként pedig Tud. Gyűjt. 1826. X. köt. 115—122 lapjain Szemere Pál nemes hangulatu nyilatkozatát; a 122—124 lapokon tovább Köleseyét, ki, önéret tüzeben szól ugyan, de teljes illedelemmel s az engesztelhetetlenség haszná. szavát leveszi róla, e befejezés Kazinczyhoz: „Kezemet nyujtom az engesztelésre; 's litteratori pályánk' első bajnokáért kevesebbet tennem nem lehet.“ Holott, igen kinyitványlik, hogy Vályi Nagy Illászához Kölesey fordítását helyezé Kazinczy.

²⁾ L. az előbeszédnél idézett leveleü is, 1829-ben april. 14d. tett ilyen első kérését.

³⁾ Miklóra téve hibásan áll az Előbeszéd II. lapján.

s annak tana új adatot kap, ha Berzsenyi írásban hagyja állapotát.

Mikláról, vagy N és M közötti betűcserével Nikláról 1825b. június 30-dikán így indítá hozzám levelét, „Mivel én ismét mozogni kezdek, kénytelen vagyok holmi kérésekkel nálad alkalmatlankodni.“ Em-líté, hogy hosszas bajából csupán víz itala vevé ki. Ujra dolgozta volt most Kölcsey bírálatára ellenbírálatát, melyre nézve kéresem következtében 1830ben július 15d. hozzám irt életirási adatai között, így nyilatkozott „Veszedelmes nyavalyámban lepe meg engem Kölcsey goromba recenziója, s innét kell első antikritikám hibáit kimagyarázni. Én ezen írástomat, míhlyt nyavalyám enyhült, azonnal mind személyesen mind levelek által több ízben vissza kértem, de vissza nem kaptam, sőt mast ezen hagyományos beszéleimtet fitogatják az „Élet és Literatura“ kötetiben ¹⁾. Kölcsey recenziójának fő oka az volt, hogy én verseimből a dunai szavakat kihánytani, nem engedtem, s azon ártalomnak, mely szerint azon párt a tisztai dialectust kikeztesztőleg uralkodóvá akará tenni, magamat ellene szejgeztem s magyarán megmondtam, hogy én az ő hangnyújtó és már bevégzett nyelvnek képzelt írásnyelvöket mind izléssel mind okossággal ellenkezőnek látom. Megmondtam, hogy én a dunai szavakat nem kikezteszteni, hanem inkább felkeresni akarom, hogy azokkal nyelvünket gazdagítsuk. A süttelen Adelungnak tanítványi sajtát szűk nyelvöket akarák a *hochdeutsch* szerint *hochmagyarsággá* formálni. És mivel én ezt nem akarhattam, csakhamar azt végzé a triumviratus, hogy a Te naturalista de minden bizonynal jót akaró barátod egy sujtással agyon ütessék. Ez mondom, a recenzióának oka, ez kezdete és veleje dur-

va perünknek. Ezért örültem én midőn gr. Széchenyit a dunai dialectushoz állani, több jó főt pedig a mikrologusi pepecsesel terhelt orthographiát hagyogatni láttam ¹⁾.“

A vélt triumviratus feje Kazinczy lett volna, hanem ezt, leveleinek előadott néhány pontja igen menti, s így, miből jött? Berzsenyi e hitelére, nyilt nyomát nem találok. Ki kellene vehetni ide Kazinczyhoz küldött levelei hangulatát, ezek összevetése nélkül magamat vég itélettől eltiltom. Lehet azonban némineműt az előadatokból is látni. Átaljában szólva, rápillantani sem akarok azon katlanra, melyből a maga tisztájában nem bizó, kénköves lángok közt főzi labdacseit gaz gyamúk ébresztésére, de felemelve mondom: mellképezni kell azon embereinket, kik míveltségünkben vagy igazán vezetők voltak, vagy azokul tolák elé magokat. Így kapjuk ki az irodalmi lényiségnek mi oknál milyenné? lett színét mázát, mert a hangulatámasztó²⁾ lelkülete szíve erkölése, hasonszamatot s kenőcset oszt. Innen látható, régibb s újabb irodalmakban, miért fenszellemű, miért hőlceleti mélyebbsegű vagy szikár meg-meg más; honnan jött? a kornyom, melyben ész emberei sorában lenni dicső volt; honnan a rohadság? ki táplála Bemboként csoportot csak egymást czirogatót. A platói embernek színe más, a vele barátsága bontott Arisztoteleszé különböző; dévajkodott a Voltairekedés, orozátlan volt a Crebillonkodás. És ha áloreza hasadna is le! ide. Szent a barátság, de nagyobb az igasság.

A két ember későbbi viszonya, látásomként, így áll: Kazinczy, magában örvendett a Kölcsey recenzió elveinek, mert az ő sürgelmeit hirdeté, melyeket ugyan részént ő vett által Kölcseytől, de nagy részént ő tőle Kölcsey; azonban Berzsenyit tömte tömjénnel, ne hogy az „Ajánlást, a

¹⁾ L. 1826b. 172, 243—247d. lap. Többféle miklösey itt azokra mond, vizonti felfortyanat, sőt megvetése Berzsenyinek. Nem kiadni hanem visszaadni illet volna ezéit, mert betegesége híret Pesten jól tudák. De még 1827-beli Xd. rész 277d. lapján is idéztetéek.

²⁾ E levelében kezd állani, a', e', 's, tol, töl helyett a, e, s, tol, töl. L. lejjebb a másod osztályban 139d. lap.

Szonetthez, a jó utazónéhoz“ irttat, új kiadáskor vissza venni, mert hogy azokat kereste legelsőbbszer, láttuk, s Köleseyt, a „*laterna magica*“ ért gyanusítja. Azokat kitoröltetni, az Istenért! dehogy, inkább az Istenhez „fóhászkodást“, ámbár amaz úgy illetnek csak egy Irót, miként azon „*in laudes*“ pörölyözött distiklonok, millyeket a XVI., XVII. százévbéli nagy-képzelmü tudósok, akkori divat szerint, munkáik eleibe barátaik által, nem épen szerénységgel; magok iratának. Berzsenyi pedig, a F. M. országi Minerva 1826-beli 2d. negyede 701d. lapján magára czélzott-nak érzé Kazinczytól ezt: „Kis, gyönyörű példáját adja, hogy sokkal illőbb a' megismert igazra térni, mint a' régi mellett makacsul vesztegleni“, s így szólt: „értem a sok szóözönt barátságáról tiszteltről, megadom ezután is a mivel ifjú koromat leginkább megbájtolt írónak tartozom, de saját elveimtól semmiféle dicséreted el nem vonsz.“ *L. Berzsenyi kritikai leveleit.*“

Igen, Berzsenyi a magát, Kölesey hangulata által mélyen sértettnek érzett, Kazinczynak határozottan ő mellé is állását akarta volna. Mert csak valljuk ki az ember belseje legkényesebb érzék titkát: azt hiszed tökéletesen Tiednek, kit a csatában csak oldaladon látsz, a többfelé és mindenfelé szívét szavát felreszelőt végre csak édes önnönét szeretőnek nézed, s az illyen majd igen süitő majd csak 1/2 rész melegezt vas kemenezéhez osztán utoljára senki sem áll, mert a hamar fiúló, hamar hülő is.

Berzsenyit gr. Dessewffy József, a szent ügynek békésh útton vezetése ohajtásából, a F. M. országi Minerva 1829-beli 1ső kötete 60—64. lapjain „a' kellemek“ igen kellemes allegóriájában védé¹⁾, hol, czélzással állnak e sorok: . . . a' tetszeskedésnek Piperével rakott hiú gondossága . . . Bát-

rak de kegyesek, nem kinozza őket A' hír-vágy's feszesen felkészült elmesség. . . Mindennapisa-got soha-nem emelnek Egekig, nem luznak sárba felleingséget.

Nem hangzatka nálok az érzés — lehelnek

Olvadozó vágyat, ha lágy szív kényyere.

Bő rimen kívül is érzeteket lelek

Az elhagyott barát' kegyes vételemére.

Berzsenyinek Kazinczyhoz bocsátott nyájás levelei már a fennebbieknel fogva, csak olyanokul veendőek, mint a felbomlott kötélyü szerelmeseké, kik közül, ha egyike igen igen tisztelkedve ír, a másik meg, mind a mellett hogy a belsérhez már nincs ír többé, csupán jó nevelésből s hajdanira fel felolvadó szívélyből¹⁾, szépen válasszol. Mintegy illyennek festi legalább itt a 2d. osztályban álló kritikai levelek Vdike, melyből kitetszik miképen akará fennhagyni Kazinczyhoz későbbi érzései minőségét. Berzsenyinek átaljában huzakodva engedé szíves kémelgetősége, az egyszerre kerekén kimondást midőn nyájasan körül vétetek, min fennakadhiatsz, ha ódából elválasztó merészsége jut eszedbe. De a nyájasságot önyiltággal a nyiltágot nyájassággal összekötéshez is világ gyakorlat kell, mint az udvari parqueten könnyen s egyenesen járáshoz. Azonban tudom, barátja mellett igen határozott nyilatkozatát, midőn az ellen megnyerni akarák. Hiszen lelkismérete tisztaságát, koronául nézé.

Épen e szívélye s kémelő embersége rázkodott meg Kazinczy epigrammai morálján, *l. Törisek és Virágok 1811. l. 36. és ill értekezeten, a kritikáról, miként hozzáam 1828b. octob. 18d. irt e sorai taunsitják;* „ki is tudna olly iskolát szeretni, mellynek jelszavai: sujtsd le, üzd ki, korbács, os foeditum, fureifer, Tartuffe stb.: olly iskolát, mellynek principiuma szerint a poeizisban az értelmen a képzélet, a fenncomieumon az alcomieum feljül van emelve, s mellyben a művészetnek az erkölcsi-

¹⁾ Nálam egy epigrammája Kazinczyra, azon mértékben, mellyel az Csokonaira mére az övét.

¹⁾ *L. szívély szörol* a 90d. lapot.

séggel semmi köze nincs; mellynek törvényei szerint az embernek barátságos szavait, a betegnek letiltott írásait kinyomatni elcsavarni szabad és illendő. Illyen pedig a mi ugy nevezett uj iskolánk!“

Mi nehez fájdalom hasad keresztül a lelken, mikor ifjúság barátságát, a már szilárd elvű férfinak, utána bár küzdésnek, lehetetlen el nem szakasztani.

Menjünk egyéb tárgyra, noha ez még keserübbé válik a végén. De az oda jutásig vigasztaló pihenő, mondhatni még, miként örvendezteték meg Somogy vármegye Rendei, idősebb fiának szolgabírájukká 1828b. augusztusban egyszersmind azért is választásával, mert az ő kebelükbeli nagy költérnek fia, a hogy' ezt Sárli Somsich Pongrácz e megye akkori első alispána s e megtisztelés élémozdítója nekem 1829. Pesten és Kaposvárrat is örömteljesen beszélt. Berzsenyi Farkas, 1835beli januariusig viselé hivatalát; midőn ekkor lemondta, táblabírónak nevezé ki a Virág Benczét is pártfogolt szép eszű Mérey Sándor ő exclja, mint főispán.

Ébresztő villany járta meg a költért, a pesti lóverseny, a jó czélzatu s következtü casino megindításán és majd a magyar tudós társaságnak országos nagyszerű felállításakor.

Ennek Igazgatóságától 1830b. november 17d. vidéki rendestaggá neveztetését Pesten lakozása feltételével fogadá, „s mivel — miként levelében írta, — becsülete kívánja valaminek valahára kiadását, csak azért fogja felvenni tiszteletdíját, hogy Budapesti barátai között a közügyre költesse azt el.“

Midőn Pesten 1832b. a 3d. nagygyűlésen megjelent, ujra látá 18 év mulva báró Wesselényi Miklóst, *l. itt a 81—84 lapot.* Ismeretségébe jutni gróf Széchenyi István maga vágyott s lelkesen ajánlá neki barátságát. Alig tudta szólni a mélyérző, hazafiúi örömeiben azokon, miket akkor új intézetekül látott, mikrol az elvont falusi lakbol és írakkal levelezésből a fényes ca-

sino teremeiben egyszerre, a legesinosabb társalgók közé vétetett költér, mint a hazai műveltség és ipar' leendő terményeiről hallott. Felszólítaték gr. Széchenyi és b. Wesselényi által, a lóverseny ügyének, miből gazdasági egyesületté alakulás vala már akkor az irány, Somogyban a gazda-költér hozzá járultával is terjesztésére, s arra legbuzgóbban ajánlkozott.

Szemes embernek így minden rendűek összegyülekezetében sokféle oltatik lelkére, mellynek az eszmetársulat akkor feselteti ki sükerét, mikor a tárgyakat szétszeddeleri s hasonlítja. Meg van fejtve előttem, mondá Berzsenyi. egyszer a casinóból velem tértében Budára, hol mindig szállni szokott, meg van, miért olly simongó a francia. 700 és 800 ezer ember tolong Párizsban s a könnyü véru nép között egyike másikat surolja. Hat lapnyi levele kezdetét kaptam negyedréthben mint választ gróf Széchenyi Istvánhoz és báró Wesselényihez a lóversenyyel összeköthetokről, írásai között, s ha lija nem volna még, örömet adnám ki, mert érdekesek' fejtegetéséhez fogott. Ötöt egy szerencsének sok ember nézelhetőseire nagy városba kellett volna kapui, de ottan házakban s gyűlésekben is firoghatás végett, hogy a mik, fogékony-ságában megakadnak, azokat praktikai felfogásaival adja elé. Különben sem volt a technika s csupán elvonult elmélet' esze, hanem mindjárt a dolgok velejére vágó. De Berzsenyit az egyhelynek édes megszokttábol huzni kellett, pedig ha már távnlban egyikét bizalmas barátjával *szép lassan* kényére adhatta ki lelkét, akkor meg onnan vált meg fájdalommal. Tapadó érzelmü mind illyen, elindulni alig tud s másnap már akárhová kész. Menté magát hívásaimra hangya gondjaival háza körül, pedig annak elintézéseit egy-egy időre felesége most is ollyan jól elvitte volna, miként még Sümgyénben, mikor ott a költélyzés el-elvonta gazdaságától, mellyen a tüzes magyar gazdasszony akkor gyakran azért nehezelt, mert nem tudta miért elmél' mindig csak könyvei között. De,

nem akadályozza vala most, midőn látta urának tiszteltetését, mert a mióta versei megjelentte után örömmel érzé, ki nek neje! azt mondá Dukai Takács Judit öccsének, miként nekem Malvina maga beszélé 1814-ben, hogy *illy szép magyar munkái* könnyen feledteték vele gazdaságra néha néha nem ügyelését, elzárkozását; — hanem azok akkori készítéséről vele, férje, semmit se közölt.

Mikre, mikor? tette mostan kezét, látszik e gyűjteményben, hol a „Magyar országi mezei szorgalom akadályai“ címűt 1833ből, tőle, mint mindig csupán költőnek ismerttől nem igen fogja várni az olvasó. Sok marada még ő benne, kiírhátandó, melyly úgy hajt vala elé, mint a letarlott gyepzet' annyira új kizöldelése, mintha semmi aszály nem érte volna. Gyakran mondá ugyan: „neki már csak csendesség kell, semmit sem ír többé“, de az csak annyit tett, leégett már egy szál világ, gyújts másikat, s ez megint jó ideig veti fényét. Következőben festette inkább, lényét:

Le tettem ámbár lantomat kezemből.

Hogy kedvesimnek adjam életemet,

S nyaram' kalásszal biztató szakát

Telemre gyűjtve éldegeljem el:

De oh nem élet a műzátlan élet!

Maradjon a föld! minden kincse gőz,

Sietve térek vissza Istenimhez . . . *l. itt a 47d. lapon.*

Hanem szeretettel kellett vele bánni és mutatni hozzá tiszta lelküségét, mert ő 60 éveig is ártatlan gyereki szemérmességű maradt, miként kivallja érzelmeit a kritikárol írt értekezete 1ső cikkében. Átaljában azon kritikusai köszönik: „boszontani kell a lángész, s majd haragjában még több ereje lohog elé“ csak hőresükre illik; ez igen, akkor adja ki jobban mérgét mikor eb utatja. De a kritikus, még szebbet akaró ember.

És közlé velem, miként szándokozik fíjainak átadni gazdálkodását, maga pedig

Budára jó legalább telelni, s itt fejteni még eszméit.

Azon mindig falusi lakhoz ragadás tevé őt elannyira csendessé is, hogy vitatkozó ülésekben mint a magyar akademiában ámbár 1834- és 1835b. megint jelen volt, a szólók közé nem tartozott. Bátorság benne pedig ahhoz úgy, mint írásaiban; eszméi hamar és bőven kelése is úgy, mint ugyan azokban, de a belészokásnak marada híjával. S ez kár vala, mert az ülések után barátaiyal közölt észrevételei olly idvesség, az intézetért olly forrón felfogottak valának, sőt, fájdalmi, ha nem jó következnek — az ő véleménye szerint — résztvevő szenvedélyűek. Későbbre, feltétele volt, itt laktában, a héti ülések folyamából meríteni tapasztalást, s eladni szóval is a szeretett ügyhez, véleményét.

Hanem egyszer csak e hír jött: „A jó ember, el is temette már! Farkas fia, hozzá, nem rég érkezett válaszában 1842, így alá elé halálát: „Néhai édes atyám, már előbb álmatlanságban s gyomor göröcsökben időnként sokat szenvedvén, lábain kezdődött és lépcsőnként a test felsőbb részeire szétterjedt szülétes következésében hunyt el ápoló kezünk között 8 napi súlyos szenvedései után, a közelgő kimulástól mit sem tartva, velünk s orvosival az utolsó perczig férfitüi szilárdsággal nyugalmas lélekkel beszélgetvén.“

Hideg tetemei felett egyházi beszédet, Horvát József vései evang. pap tartott, hova Nikla tartozik. Hamvai itt nyugszanak azon nemzetségi sírboltban, melyet e gyász alkalomkor, özvegye s négy gyermeke készítettének. Most meg ezért is figyelemben leszen ezutánra e Nikla, melyet Fényes Elekünk 1836ban Somogy vármegye földírásánál így jegye ki: „Ékesítette a magyar Horáztinus — Berzsenyinknek — lakhelye.“

Eddig róla mint nemzet emberéről, mert a lángész, egy illy anyaelme, az ország' fia. Egy pillantást még belső életébe. Gyerekeit abból a legszívélyesebb atyának

szólítja folyvást szent emlékezete. A két idősbet Lidit és Farkast, olvasni írni maga taníttatá, e fiát latinra is ő. Utóbb házi oktatókat tartott, ezek és Antal s László mellett. Gazdaságukat jól elintézve hagyá őket. Lidi, férjnél Nagyalásnyai Barcza Károly táblabírónál van, s Halimbán Veszprim vármegyében laknak. Fiai, csendben osztoznak meg s tisztelt anyjukkal viszik a gazdaságot.

„Valamint gyermek éveinkben, — ezt írta Farkas, hozzám — úgy utóbb is nemes kedvét találá a velünk való beszélgetésben, oktatásban, különféle vitázásban s józan életirány adásban. Mindenkor mélyen illetődve gondolunk vissza azon sok szépre s jóra, miket Tőle hallánk! Ó a feledhe-

tetlen, nekünk folyvást nagy Iskolánk vala!“

Barátaival, tisztelőivel, tán az egész nemzettel pedig, ezen innen egyedül költéri szép szelleme, mellyhez a közül valaki így szólt:

BERZSENYI HALÁLÁRA.

Lant fejedelme, mi nagy vesztése hazádnak haláloed!
És az Olympnak melly nagy nyeresége leve!
Itten alatt mindig honod első csillaga voltál.
Ott fen az ég első csillagait növeléd.

Találdky.

L. Hasznos mulatság. 22 és 23. szám 1838. l. 169.

Hogy én e kellemző *Találdktyt*, még ki nem tudtam, miként ohajtám, találni!

Budán, május 30d. 1842.

DÖBRENTÉI GÁBOR.

AZ ÖT KÖNYV KÖLTÉLY TARTALMA.

Első könyv.

Szám.	Czím.	Sorlap.	Észrevételap.
1.	Ajánlás	1	84
2.	A melancholia	2	
3.	Szerelmhez	2	
4.	Jámborság 's küzepszer	3	
5.	Gróf Török Sophiehez	3	80
6.	Melisszához	4	78
7.	Közelítő tél	4	
8.	Horázt.	4	70
9.	Osztályrészem	5	81
10.	Egy hívtelenhez	5	
11.	Az én múzám	5	81
12.	Chloe	6	
13.	A tavasz	6	
14.	Egy szilaj leánykához	6	63
15.	Örömhöz	7	
16.	Múzához	7	78
17.	Linon	7	
18.	A szerelmem	8	90

Szám.	Czím.	Sorlap.	Észrevételap.
19.	Barátomhoz	8	78
20.	Magányosság	8	78
21.	Az esthajnalhoz	9	
22.	A szonetthez	9	84
23.	Amathusz	10	79
24.	Bucszulás	10	
25.	Csermelyhez	10	
26.	Égy leánykához	11	63

Másod könyv.

Szám.	Czím.	Sorlap.	Észrevételap.
27.	Virág Benedekhez	12	68
28.	A tudományok	12	97
29.	A felköt nemességhez	13	64
30.	Herezeg Esterházy Miklóshoz	14	65
31.	Orczy árnyokához	14	79

Szám.	Cím.	Sorlap.	Észrevétel.
32.	Megelegedés	15	
33.	Görög Demeterre	15	67
34.	Féltés	15	
35.	Horátiushoz	16	—
36.	A Magyarokhoz	16	71
37.	Téti Takács Józsefhez	17	
38.	Az ulmni útközet	18	
39.	A felkölt nemességhez	18	72
40.	Felsőbüki Nagy Pálhoz	19	73
41.	A Magyarokhoz	20	73
42.	Kishez	20	97
43.	Élet dele	21	
44.	Bucszás Kemencsaljától	21	91
45.	Keszthely	22	100
46.	Bakkushoz	22	81
47.	Barátimhoz	22	
48.	Gróf Festetics Lászlóhoz	23	79
49.	Wesselényi háuvaihoz	24	81
50.	Fohászkiadás	24	
51.	A halatoni nympba. Gróf Teleki Lászlóhoz	25	85
52.	Báró Prónay Sándorhoz	26	86

Harmad könyv.

Szám.	Cím.	Sorlap.	Észrevétel.
53.	A múzához	27	
54.	Esdeklő szerelmem	27	
55.	Lollíhoz	28	
56.	Az est	29	
57.	A halál	30	90
58.	Mulandóság	31	
59.	Végasztalás	32	
60.	Lilihez	33	62
61.	Reggel	34	
62.	Nelli	35	
63.	Fannim emléke	36	
64.	Phyllisz	36	
65.	Az én kegyesem	37	
66.	Glüczére	37	
67.	Szerelmes bankolás	38	
68.	A remete	38	101
69.	Czeczimhez	40	
70.	Fő és szív	40	
71.	Esztíhez	40	
72.	A tánczok	41	
73.	Emmíhez	41	
74.	Életphilosophia	42	98
75.	Leveltörödek, barátimhoz	43	
76.	Barátimhoz	43	

Jegyz. Az első kiadás e három könyvből állott.

Negyed könyv.

Szám.	Cím.	Sorlap.	Észrevétel.
77.	A bonyhai grotta. Gróf Bethlen Adámnéhoz	44	101
78.	B. Wesselényi Miklós képe	44	
79.	A temető	44	
80.	A pesti magyar társasághoz	45	91
81.	Döbrentei Gáborhoz	46	94
82.	Dukai Takács Judithoz	48	94
83.	Vitkovics Mihályhoz	49	91
84.	Barátnémhoz	50	91
85.	Vandal bölcsesség	51	99
86.	Helmerzi Mihályhoz	52	91

Jegyz. A második kiadás e négy könyvig terjedett.

Ötöd könyv.

Szám.	Cím.	Sorlap.	Észrevétel.
87.	A költér	53	87
88.	Fels. királyunknak Keszthelyre várátásakor	53	87
89.	Szilágyi 1458ban	54	87
90.	Hymnusz Keszthely isteneihez	54	87
91.	Hektor bucuszása, Schillerből	55	
92.	Napoléonra	56	101
93.	A fürdői kuthoz	56	
94.	Elegia gróf Festetics György hámvaira	56	91
95.	Wesselényi, a nádor, Muránynál. Törödek	57	
96.	Felsőbüki Nagy Benedekhez	57	
97.	Vig Chloe	58	
98.	Zagyváló s tiszta kritika	59	
99.	Új Görögország	59	100
100.	Kellő közép	59	
101.	A poezis hajlanta	59	
102.	Anglia	60	
103.	Hadarász ifjoneznép	60	
104.	Költér üdete	60	
105.	Gróf Majláth Jánoshoz	60	87

Jegyzés. Ezen ötöd könyvben állók közül a 87, 89, 92, 97, 100, szám alattinak tudom elszórva már megjelentett, a többi, mostan terjesztetik elé, legelsőbbszér.

RÖVID MAGYARÁZAT

NÉMELLY NÉVRŐL, TÁRGYROL, MELLY A KÖLTÉLYEKBE ELÉFORDUL.

Aganippe, Bótiában Helikon hegyén forrásneve, melyet Pegasus ló patkaja vágott fel. Vize költérré ihleté ivóját.

Albion, így nevezék a Rómaiak a mai Angliát Skóciát; talán az Angolhon délifokain lévő fehér kréasziklákrol, talán a régi gael *alp* v. *aip* szótól, mely szikláshegyet teszen.

Amaranth, **amarant**, el nem hervadó virágnem neve, mely leszakasztva s megszáritva is élénk színében marad. Illyen az *ezerszép*. Költérről tehát halhatatlanság képjele.

Amathusz. Város, Küприя (*Cypria*) szigetén s benne, Vénusznak szentelt templom állott. Innen volt Vénusz neve; Amathusia is.

Ambrosia. A görög istenek mesetana szerint, édes folyadék vagy nedv, mely Okeánosz bódog szigetén fakadott, s isten-étel és egyszerűsmind isten-ital volt, halhatatlanság fenntartására. Sűrű léven, szolgált irul is. Ha ember kaphata belőle, szebb, gyorsabb erősebb lett, tehát valahogy istenibb. Bakklusz innepje is azért volt azon nével. Hellasz istenei azonban meghalának, mert a képzelmény, akár felőlek, akár szentről, csak addig él, míg az ember hiszi; hanem olyan bódog csergeteget, melyből ez isten-étel és isten-ital, meritethetnék, minden ország ohajtana magának.

Aónia. Bótiának hegyes tája, mellyen Lithakron hegye mellett Aganippe s Hippokrene források csergedeztek. — Innen a müzák neve: Aónok.

Alcides, **Alkidesz**, **Herkulesz** görög nével mellékeve nagyatyjáról Alkeoszról; tehát Al-

kidesz annyi magyarban, mint: Alkeosz vér.
L. Livius III. könyve 5. dec.

Argusz. Anyja Izmene volt, apja három is emlitetik, vagy legalább úgy, hogy tán Arestor, tán Inakhosz, talán Agenor volt. De más ezírárt is adott még a költér Argusznak, szemet, kettő helyett, százat. S mikor ötvenével alutt, a másik ötvenét ébren forgatta. Kapva kapott az illyen éjjeli nappali órn a feltékeny Júnó, ki urát, Zeüszet vagy Jupitert mindig mással meg mással találta. Különösen Ió mellé állítá vigyázatra. Hanem Jupiter sugott Merkurnak, Merkur addig savolyáz Argusz mellett, míg hangjai édesével a nyitott ötven szemet is álomba hunyatta. Szegény Argusznak ekkor a szeles Merkur, még feje gombját is lekeríté. De Júnó, hálás emlékezetül, Argusznak szemével későbbben pávája farkát ékesítette fel. Más költér szerint meg Argusznak egész teste, csupa szem volt. Mesél felőle Ovidius is, átváltozásában.

Arion. Leszboszon, Krisztusnál elébb mintegy 625 évvel született. Csak egy hymnusza maradt fenn Neptunra Brunk analektáiban, de a lantja zengelmessége felől keletkezett rege, leghatályosabb költérnek mondja. Dalai magas reptét a *dithyramb* fennséges eszméje is érezteti, azon versnem pedig az ő kezdeménye. E híre vétété Perianderrel Korinthusz fejedelmével magához. Onnan járta meg Sziciliát s Italiát, lantja mellett énekelve, s repült a pénz, kezébe, hallgatóitól. Tarentumban meg, ő nyéré el egy zengelmi versenyben a díjt. Így akara most fejedelmi barátjához térni egy korinthuszi

hajón. Hanem mikor megtudá a hajós nép, milylen pénzes embert viszen, kivégzésére sugott össze. De Apolló, a költérvédő isten — itt a rege kezdete — Áriónnak, álmában jelenti meg ezt. Megállj te vadraj, mondja magában Árión, szelid lész, ha zengelmeim hallod. Legdiszesebb ruháját ölti fel, a hajó tatjára áll, megzendül lantját s legeslegszebben a hogy csak tudá, eresztí a sík tengernek, hangjait. Utitársai hamar bámulják is, mi több? a delfinnek, ezen, melegebb közép tengeri emlős állatok, a hajó mellé csődülnek, annak haladttában uszálnak fiézkaözva. Árión lesó szeme azonban főkép a hajósokén, hanem ezeket mindig csak pénzére szegzettekül leli. „Ugy öljenek-e meg ezek engem!” sohajt. Inkább a hullámok közé szökik. És egy delfin alája usz, hátára veszi a tisztelt lantost, ez meg, diadallal kezd most ülni azon; a delfin pedig viszi, légesőjéből vizet felfúva viszi Laküdeomon felé, Tánarosz hegyfokáig. S a zengelemszerető, a szánakozó delfin által — illyennek tarták hajdan — így jut Árión kedves Peranderehez még elébb, mintsem a hajó, Korinthaszba. Maga elébe hívátja majd Perander a hajósokat s kérdi: hová tetétek Áriónomat? „Megholt” felelek. Ekkor eléáll Árión. A fejedelem ítéletet tartat, a révészek hünös akarata kisül, s a bujtogatóbbja akasztófán — akkorl névvel: keresztfán — szárad. Árión lantja pedig és megmentő delfine a csillagjegyek közé emelteték, azaz 10 csillagból álló csoport, Árión lantja nevét kapta. De van Neptunról is mese, miért jegyeztette volna ő, a csillagok sorába, delfinét. Akárhogy, de milly különbség! a hellen és héber képzelem között. A görög költéert zengelem elbájolta delfin, esendben teszi ki partra; Jónást, a zsidó bölcsét, ezethal nyeli gyomrába s úgy *okádja* ki.

Arkádia. Peloponnesusz magasabb részének regényessé vált neve. Határai: Akhaia, Argolisz, Messzénia Élisz felé. A sok szép hógy; a sok gyönyörű völgy, és ezek ligeteiben a sok csergeteg folyó, tó, virány. Öslakói pelasguszok s akkor neve: Pelasgia. Későbbben Lükaon 50 fia osztá fel s annak egyik onokája Arkasz nevéül lön Arkádia. A mese azt is mondja, hogy Arkasz, Zeüsnek és Kallisztónak volt fia. — Megalopolis egyik városa, szüilé Polybiosz tör-

ténetirót. Mantineánál győzött és esett el Epaminondasz, hol emléke is állott; most, Mondí falu van helyén. Míg lakosa csak vadat üzött élelmére, s barommal bánt, embernek ő is csak képével bírt. Utóbb es ntóbb, szép táj-e vagy mi? szelldített rajta, fejlődött a zengelem szenvedély, kimelegedett a táncvágy. S legfőbb istene e földmívelő és baromtartó népnek Pán, zengelem hangjai és tánczok között lön tisztelve; hiszen maga Pán, ha sípját megfúvá, valahány nympa volt a ligetekben, mindnyája táncznak eredett, sőt a juhok több tejet adának. A költéri képzelem valami szépet talált ezekben, s e görög betyár juhász és ökrész életnek ártatlanabb oldalait úgy kapta fel, hogy maig is a legnyájasabb képeket, mintha valósággal lett volna valaha aranykor, hiteti el az idyllion. Hanem ekként ad most nem küllönben, cziczomázó történetiró, kis lelkünek is nagy nevet, így magasztal elferdült kritikus, középszerű íróskát szlneszt is, égig, pedig valóságban ezek másként vannak. Illyenek dicsőségi dombjai ugyan, csak homokbuczkák, megint lelapulnak; de valami szebb világnak keresete a képzelemben mindig megújul, s Arkádia kedves kir marad, sőt melléje az újabb világ, Eldorádót is alakíta.

Atridák. Homerosznál Agamemnon és Menelaosz királyi fivérek neve, mint Atreusz mykénei és argoszi görög király nemzetségebelieké. A Trója elleni görög fejedelmek szövetségének Agamemnon volt fővezére, ki az alá 100 gyályával ment. Tőle függé tehát majd minden, s fényes udvaránál kegyeért sokan esengtek. Atridák ragozata egyébként anyyi, mint magyarban: Győrűek, Istvánfiék, Lőránfiak, sőt *f* nélkül is csak: Hunyadiak, Zrínyiek.

Aeakusz, Jupiter fia Aeginától Aoposz folyóisten leányától. Jupiter ezt, atya bosszúja elől megmenteni akarván, szigetét változtatá. S az anyaszigeten majd Aeakusz fejedelmekedék igazlelküen, miért az Istenek is annyira kedvükben tarták, hogy egykor Görögországot szárazságtól s éhségtől csak Aeakusz imádsága menté meg.

Aegisz asszonya = Minerva. Aegisz, tűzökádó szörnnyeteg volt, mely sok országot puszt-

táva tön. Végre megölé Minerva, s bőréből vértet készíte magának, imnen vértének neve: Aegide.

Aethera, magasságban vékonyult levegő. Agamemnon lovának neve volt Aethe, mivel könnyen lebegett. s haladott mint a szellő.

Aethra, Pitheosz nevű trüezeni király szép leánya, kibé Aegeosz, Attika királya, midőn Pitheosznál mint nőtelen, látogatóban volt, szerelmes lett. Elváltában saruját és kardját adá Aethrának. Ha *fiad* lesz, mondá, ezekkel küld ismertetésül hozzám. Elvenni nem meré, mivel a Pallantidákat, kik thónját lesék, azaz hitegeté, hogy magtalan holtával ugy is megkapják. A mese úgy is járt, hogy kardját, egy nagy kőszikla vagy márvány alá rejté, s ezt mondta: Aethra kedves, ha fiad olly erős lesz, hogy elhengeritheti ez *éktelen* márványt a kardrol, jöjjön bátran, embert teszék belőle. S a szép Aethra jeles fia, **Theseusz**, Athénben terem atyjánál. Az erős lelkes hator ifju, leveri Attikában a sok vad barnot, zsványt, kik a még nem rendezett országot pusztíták. Jázonnal együtt jeleskedik az aranygyapjas hajóhadban, melly, Krisztus előtti 13d. százévre esnék, Minotauruszt a krétai szörnyeteget kivégzi Ariadne, segítségével, ki épen Minosz krétai király leánya volt. Taurusz, ugyan annak egyik vezére. S Minotauruszt, mint fele férfi fele bika szörnyeteg azért, mert a legyőzött Athénéától a király, évi adóként néhány ifjut s leányt vett rajtok. Theseusz Athénét átaljában majd mint királya, ujja alkotta, mert az előbb csak összecsoportozott embereiből városi rend lett. Ő kezdeté az iszthmia játékokat Neptun tiszteletére, mellyeken művészeti eszmék serkedezenek. És még mennyi egyéb hősi tette! Ezekért nevezé a bánuló utódság félistenének.

Bacchusz, Bakkhusz, a bor istene, mert Indiában Nysa völgyeiben ő készített szőlő nedvéből jó izü italt. S e felfedezését, hogy mindenfelé megismertesse, országokat járt be. — Oroszlánok huzák szekéré, vagy parduozok, tigrisek, s a diadalost seregnyi ember asszony, szilén, szair, maenasz követte, szőlővesszőt thyrust tartva, koszorúzottan és jól leiva magokat, mindig, *Enoe*, *Eletrusz* rikótozák. Fin

vala Jupiternek Szemelétől. A görögöknél *Dionysios* volt neve, 's így innepci kikelettel: Bacchanalia és Dionysziák.

Baktra vidékei, az az Persia, mert azon nevű régi város — ma Termed Afganistánban — és Baktriana tartománya, Persia része volt. Haportoni Forró Pálirja Curtius fordításában 1619. „Az Bactra nevű város annak az országnak feje, az Parapamisus hegy alatt fekszik, az Bactrus vize az kőfalai mellet foly.“

Bengala, angol birtoku tartomány Indiában, Gangesz folyó torkolatánál.

Blandusia vagy **Bandusia**. A' Horátz lakta vidék vagy falu neve. III. d. könyve 13d. ódját e Blandusia forrásához így kezdé: *O fons Bandusiae*.

Boreasz, északi szél. Mivel a hellen forró képzelen minden természeti jelenséget valamely azt indító Istentől jötnék nézett, boreasz is valami isteni erő lön előtte. 'S ez ollyan, levegőben dudoló, hidegen metsző Isten kiróhánása volt, mit csak szép leány tuda felmelengetni. Mert apul Asztraeust, anyul Aurórát kültek neki, s így, ha bár istent, szerelem nélkül még sem hagyák. De Boreasznak könnyű volt, kemény szél létre megragadta Orithyát, Erykhtonak Athéne királyának leányát s ugyan csak vitte. Gyermekei is lettek tőle. Majd meg Khlorisszal Arkturusz leányával repült Niphatesz hegye csujjára, mellynek neve sokáig Boreasz *nőiügya* lett, azután: Kaukaszsz.

Bosphorusz vagy **Bosporusz**, magyarul tulajdonkép: tengerszorulat. Ilyen az Európa és Asia közt, mint egy csatorna, melly a fekete tengert és Maeotis tavát összeköti. Ennek régi neve: *Bosphorus cimmerius*. A másik, hajdan *thracicus* nével, Konstantinápol v. Sztaambulnál Thracia és Kisásia között, hol ez által a fekete tenger *pontus euzeinus* és Propontis, *maré di marmora* foly össze. Az elnevezés még a hellen istenek mesetanából szállt. Mert, így regélék, a tehenné változtatott Io itt uszott által. Vagy mondják, onnan, mert a keskeny szorulatot egy ökör is áussza.

Cynthia, helyneve Diánának, mivel Cythus nevű volt azon hegy, — az olasznál ma: *monte cinto* — mellyen Diána Déloszban született

fivérevel Apollóval együtt, ki meg innen: *Cynthia* lett.

Danaé, argoszi király Akriseosz és Euridice leánya. Az oraculum igen rájlesztte Akriseoszra, e jóslatával: Danaéd fia megöl téged. S ha szép is a leány, ha jó is a kedves, atyja irgalomtalannul reteszeli egy háddal fedett vár-toronyba, hogy hozzá férfi ne férjen. Jupiter mosolygá. Megállj csak szép királylány, mondá, elüzöm én unalmadat. S csepegdegelni lát a kedves leány, hē a fedeletet hiszakán esőt, még pedig arany esőt, s az eső cseppekéből Jupiter ur egyszer csak előtte hizeleg. Akriseosz mindig maga ment megtekinteni leányát, s annak idejében, látja, hányadán van. Most még inkább megrémül, Danaét fiastul, egy dobozban taszítja tengerre, vesszének ott. De a tenger istennéi Szeriphosz nevű szigetre lebegtetik az összeszegezett deszka csónak formát, felnevedek ottan a fiú, s lön Perseus, a perzsa nép alapítója.

Dardanellák, *dardanellae*, azon négy erőltett vár neve, mely a ásiái s európai parton Sztambul előtt úgy áll a tengertorkolat hosszában, hogy azok török őrségének megengyezése nélkül, idegen bajó a török fővárnához nem közeledhet, mert az evezési pálya közöttük 12 órányit tart. Kettejét II. Mohammed építette Konstantinápolnak mindjárt megvétele után egymástól 750 ölnyi távolságra, más kettejét IV. Mohammed a XVII. százévb. mintegy 2000 ölnyi közzel.

Delphi, város volt Phokiszban, Parnasszus hegye déli ormánál, s helye a régi görögország leghíresebb oraculumának, melyet Apolló alapított, midőn ott Pytho sárkányt megölt. Az oraculum jóslatainak kimondása Pythium nevű barlangban történt. A jóslat mindig burkolt, mindig két értelmű volt, s mivel valamelyike csak beteljesülhetett, a szegény elholondított nép, istenesíté a jósló papokat. Ezek pedig eltek a babonás könnyenhiúséggel. Ajándok nélkül, szóba sem álltak, s kincsshalazzá lön így szentegyházuk. A város pedig szobrokkal különbönl különbönl szépművekkel ékesült, melyeket hála emeltetett. Eleinte évenként csak egy egy hónapban volt jóslat kaphatása, később hónapoként egyegy nap, hogy többszer gyül-

jön nyereség. A sok megcsalatáson végre okultak az emberek, s a jóslatnak, míhelyt nem hitték, vége lett.

Délia, másik helyneve Dianának, ki Déloszon született az aegumi tengernek küklpsz nevű szigetei egyikén. Délosz, így mesélé a költér, egykor csak meztelen szikla volt, s a tengerben uszált. Megesketé Hére (Júnó) a földet, hogy Latonának helyet ne adjon szülhetésre Jupiteröt. A szikla nem vala föld s a búdosó Latona reá szállhatott. Ott szülé Apollót és Dianát. Anyjuk ide *tempel* állítását ígérté, s az ikrek tisztelete kezdődék. Mert szélvész már nem hajtá a sziklát, azt kitöltő oszlopok emelkedének a földnek belsejéből. Oraculumnak is ide helyezése Apolló nevére, és Korinthuszhol a gazdag kereskedők ide vonulása híressé tevék Déloszt.

Dircéi hattyu = Pindaros, mintegy 500 évvel előbb Krisztusnál, magas reptű görög ólaköltér, ki Bóotia Thébe városában született. Annak tövében volt, *dirce* nevű igen jó vizű forrás. A Horátzius által erről ezimezett költérhattyu, nem csak honát ihelé fennséges énekeivel tiszteletére, hanem az egész akkori mvelt világot. A thebei ember még csak rokonát is hecsülé. Nagy Sándor, Thébe városát, katonái ragadmányára bocsátá mérgében ellene, de parancsul adá, hogy a házat, melyben az előtt körülbelül 100 évvel Pindaros lakott, senki se merje bántani. Hasonlóan eselekvék Sparta hada, mikor Thébét győzelmesen meg-rohaná.

Dithyramb, dithürambosz, dal vagy óda görög neve, mely Bakkhusz innepén énekeltetett. — Árion, az illent legelőszer irt, úgy fogá fel, hogy horistene, oly szökűsű képzelemmel magasztandó, millyent itának heve féktelenül ereszt szilajkodásra. Minél inkább festé tabát a részeg ember gondolatai járásait, annál szébbnek találták e czéira. Innen a szavak szerkezetében is engedett összevisszássága. A meggyult ész, képzelemnek lángjai'an. Tulajdonképen Bakkhusznak mellékeve vala: dithyrambosz, mivel kétszer született, szemelétől is Jupiteröt is külön, de Schneider, bizonytalanak mondja e szó eredetét, noha görög-német

szökönyvében 1849, sok író t idéz arrol. Zajos óda is, dithyramb nevű lett.

Dörgő = Jupiter tonans.

Enna vagy Henna, egykor híres régi városa Sziciliának, *Umbilicum Siciliae* névvel is, mivel közepén állott, magas kösziklán, melynek teje teres volt, s ezen vidám források körül többféle mulatóhely díszkedett. Különösen pedig ottan Ceres temele s Proserpináé, ki annak leánya volt, emelé nevét.

Éosz, a görögben *Ἔως*, attikai ejtéssel, jóniai szerint *ἠώς*; a rómaiaknál: Auróra. Magyarban régen: hol, majd: hollal, holval, azaz: mikor hol leszen, (világos) az van. Így nap-hol, nappal. Hollal-hol lett l és j közötti, valamint l és n közötti betűcserevel: hajnal. Világítja: gyűltemény, oltani = gyűjtemény, ojtani, és: talál, lám = tavál, nám stb. Mert holval, csak olyan, mint: kalánval.

Erato, a 9 múza közül egyik, ez, a szerelmi dalé s tánczé. Szerelme, görögül *Ἔρως*. Ausonius így jellemzé: *Plectra gerens Erato saltat pede, carmine, vultu.*

Erinnysz, *εὐρινύς*. Vét vagy ek raggal: vétek. Majd istenítetvén az azért furdaló lelkisméret, Erinnysz olly istennév személyitetett, mely a vétek meghoszulja belső gyötürődéssel. A rómaiaknál: *Furia*. Természetesen az üldés vagy üldözésnek is hozzá fakadott eszméje, mert az mintegy a lelken ül.

Erycene, Vennsz mellékeve.

Eteziák. Langy szellők. Értelmük által van téve, mert *ἔρσιος* csak annyi, mint: évi, esztendei, mivel *ἔτος* év; szél pedig *ἄνεμος* a mi: leng, és lehet is; — *ἔρσιαι ἄνεμοι* évi szelek, nyár közepén 40 — 50 napig fúvók. De mivel északi szelek is dudolnak évenként, azok neve: *ἔρσιοι βορέαι*. Költély azonban az enyhe nyári fuvalmat érti leginkább.

Evan, így köszöntötte Zeüsz vagy Jupiter Bakkhuszt s melléknevűl maradt. Mikor egymint Jupiter és istenpajtásai a rettenetes gigászokkal harcolának, Bakkhusz hősi leg veré le azokat. Meggyőzésük után örömeben kurjongatva jelenék meg az Olympuszon s a mint Jupiter rá veté szemét, „Euan Euié“ *ἔυήε*, szép, helyes, fiam, kiáltá. Másként: derék legény vagy fiam.

Ganymedesz; inkább Ganümedesz, Troznak Trója 3dik királyának fia Kallirrhoetol, Szka-mandrosz leánytól. A legszebb ifjoncz a fejlés' azon szakában, midőn gyerekből ifju kezd lenni, élénk, nyájas, csupa épség, kara czombja kerek, szemérmes. Jupiter meglátá Ida hegyén. Ez jó lesz, mondá pohárnokomul. Júnó' leánya Hébe helyett, kire épen nehezelt, mivel poharával szegényke elesett s ruhácskája fellebbent. S Jupiter sassá tevé magát és Ganümedeszt olimposzba vitte. Ott nebelgett az ifjoncz, istenek társalgásában, s tölté nekik a nektárt.

Gigas, gigászok, a föld, görögül *γαια* fiai, *γυγηνής* felbőszült harczos. A mesetan szerint pedig sarkánylábú óriások, kiket a titánoknak a tartaruszba záratásukon indult mérgében Gaeszült a kikerélt Uranosz veréből, s Jupiter eleni harczra lázította őket. A phlegraei mezőken kerekedtek volna ki egyszerre a földből, s azonnal megkezdék az istenekkel háborújokat. Szörnyetes képzelen állítá ki ennek alakzatát. Hogy e dühös óriások Ossza, Pelion, Óta, Rhodope nevű hegyeket s más több hegyet, mind más-más hegy tetejébe tornyozták fel, s majd a legfelsőbbnek csupjáról hajgáltak be kösziklákat üszköket az Olymposz teremeibe. És a mely szikla le talált a tengerbe esni, ahhol sziget lön, ha pedig a földre hullott, hegy vált belőle. A vilgalmas Olymp tehát legnagyobb veszélyben. Feledé Jupiter szerelmeit, elé minden villámával és menykőrével, azokkal sújtá le nehányát; Neptun egy szigetet kapott fel, Koszt, ennek egy részét borlta Polybatusz gigászra, Minerva pedig épen Sziciliát Enceladuszra, s a többi holondja szerint e mesének csak ugyan ő istenségek diadalkodának. Azonban e *γυγαντομαχία*-hol a szertelen erő és túlon tuli vakmerőségnek maradt fenn képmása.

Hektor, Priannusz fia, Trója utolsó királyae. — Anyja Hekuba volt. Homerosz Iliásszában a leguagyasabb lelkű hős. Mert a csaták között a görögök elsőbbei sorra hullanak karja által; tanácsban pedig a megfélemlt Troját egységre inti, abba türezt bátorságot önt. Míg ő éle, Trója reményben állott. Mert az alája takarodott görögség veszekedéssel gyengité erejét. Akhillesz, a bosszús kevély, félre huzza magát mérgében; Agamemnon alatt, kivél ösz-

szeperelt Briséiszi miatt, vini nem akar. Hektor így, a görög hadat meg megtolja, elejti Patrokloszt, Akhillesz vitéz barátját. A fájdalomában neki dühödött Akhillesz most párhajra lúja Hektort. Akhillesz magát kinyugodtan állhat elé, Hektornak sebei vannak, őt a sok vívás megtöré. De, nem hátrál, bizik Deiphobusz fivérében. Küzd a két hős. Akhillesz mérge azért is inkább forr, mert Patroklosz az ő vértetében esett el, Hektor tehát mintha őtet ölte volna meg. De Hektor, eltre halálra áll meg előtte. Hanem a görögség legszebbikét Akhilleszt, a kékszemű Pallasz Athene védő, Deiphobusznak öltözik, s midőn Hektort rászédle már azzal, akkor nincs körülé a támasz. Hektor elesik. Testét Akhillesz, a vad, háromszor huzolja körül szekerén Trója falai mellett, megkönyörögteti érette szegény Priamuszt, s pénzért engedi neki végre által. Így maradt özvegyen Hektor neje Andromakhe, Cilicia királyának leánya: így árván fia, Asztyanax, s több gyereke. A mint Homérosz ezektől elbűcsúztatja esatába keltekor, az lelket ráz; e jelenetnél a költér, csupa szívély. Az a háziélet szép értelme, az a forró honszerlem, az a fejedelmi dicsőség!

Helikon, híres hegy Böötiában. Magas csupa, igéző kilátással, s gyakran hóval lepve. Különben, levegője tiszta volt, völgyei dús hajtásnak, fái igen épek és száz meg száz évűek, s ezek gyümölcsei különösen jó ízűek. Növényeinek egészséges nedve, még a kigyók mérget is elváltoztatá. Múzák ühelyeül még az ősz görögvilág regélé. Tempeliek szobraik emel-
tének ide, s majd, Apolló és más költérek tiszteletére is. Mai neve: Zagara Vonní.

Heszperidék, Hesperides, istenhölgyek. Né-
mely rege szerint Atlasz fivérének Heszperusnak leányai. Más rege meg Atlászról és Heszperiszról, Heszperus leányától származtatta őket. Nevük is különbözőleg adatott elé, számuk is, majd kevesebb majd meg több. Hesiodosz mintha Afrika nyugoti partja melletti szigeten értette volna lakásukat, mások, csak átaljában Okeanos nyugoti parthoszáin voltak mesélék. Kertjüök fái, arany almát termének, melyeket egy iszonyú, s mindig éber sárkány őrzött. Herkulesznek hát elébb ezt kelle megölni, hogy az

almákat Eurystheuszknak vihesse. Ezen aranyalmák, a mal: narancsok.

Hybla, neve Szicília egyik hegyének, legszebb mézvirágok nyílásaival. Innen: *apes hybleae*, hyblai méhek.

Hisszus. Athene városa falai melletti kis tiszta vizü esermely Hymettuszról csörögdelvén. Eső járta vagy elmaradta szerint majd megáradt, majd gyengén szivárga, majd el is apadott. De partjai mindig kiesek valának.

Japet fiának sassa. Japetusz fia Prometheosz volt, a titánok nemzetségéből. Zeusz el akará törteni az embernemet haragjában, Prometheosz a leleményes eszü, újra alakítá azt agyagból vízből s az égbeli tüzet lelopta számára. Zeusz, ezeni mérgeben Hephästoszszal *Fulcanus*, Prometheoszt Kaukaszus egyik szirtjéhez lánczoltatá, s egy sassal eteté naponta máját, mely éjente mindig meg megnött. A tűz lelopás értelme volt, hogy tűz' gyújtását Prometheosz találá ki.

Ithaka, sziget a jóniai tengeren, újabb időben *Theaki* vagy *Val di Compure*, de az angoltól megint Ithakának is neveze; szülhelye Ulyszeszsznek (görögül Odüsszeosz), ki ott király volt s e honától 20 évig távol. Mert 10 év telék, míg Trója alatt vitézkedett cseleskedett, 10 pedig abba, míg Circe bűbájain, a szírének igéztein, Seylla-Charybdisz örvényein keresztül, Kalüpszo szerelméből menekvedve, hiv Penelopejét és fiát Telemakhoszt megint ölelheté.

Charybdisz Kharübdisz, tengerörvény neve, közel a szicíliai tengerszornál *Seyllának* hivott kösziklához. A hullámok pedig mellyeket szélvész alhoz csapott, kutyaként nyűszörgének sőt ordítának a hellen képzelemzürben. *Σκυλάκαινα* = szuka kutya. Egy szóval, veszélyes két hely volt a tengeren, s a hajó, ha kormányosa jó szemmértékkel nem tudá fogatni, ott akadt elsülyedt. És osztla a ki meg szerencsésen keresztül verekedett, az toldá, miként szokás, a bajt, miből kimenekvék. A hajós hazudni szeret, a bányász hegyiszellemet költe. Ugy lön e két helyről többféle mondóka, mikhez egyet már Homerosz maga nyujtott. Szerinte a sziklaürben egy kölykező hat fejű sárkány, vagy a magyarban úgy nevezett rossz lakott, mely

az eleibe hentergett tengeri állatra 12 lábhegyet nyujta ki s körmei közé csipjén hat hosszú nyakkal gégevel faldosá. Sőt az ott elevezett Odüsszeosznak is 6 emberét ragadta bé. Későbbi költérek meg tengeri szüzzé alakíták, ki, fogvicsorító tengeriebekkel üvedzé magát körül. *Charybdisz* mai neve: Calofaro, *Scyllaé* Rema. Azon csak egy órányi szélességű szorosé pedig, mely Szicilia szigetét a száraztöngertől elválasztja, Messzinai folyam v. huzam.

Chloe, Horátziusnál eléjövő leánynév; — *χλόα*, *χλόη*, növény legelső fokadása, hibób.

Chimæra, hegy Lyciában, mely éjente füstöl s langot vet, vagy vetett. A költeleim ebből *szörnyet* alakíta oroszlán fölvel kecske lábbal sárkányfarkkal. Ezt verte volna le Bellerophon, Neptun fia. A rege igaza ennyi: e hegy csupajait oroszlánok szerették, derekán a kövér fűvön kecske legelt igen sok, tövében kigyó fészkelte nagy számmal, mert ott mocsáros volt. S Bellerophon ezen termékeny hegyet lakhatóvá tette. *Igy Pausaniasz*. — Vagy egy Chimarrusz nevé, igen dühös tengeri rabló lett volna, s ennek hajója órára oroszlán, hátuljára sárkány vala faragra, s Lyciát ettől, Bellerophon szabadtította meg. *Igy Plutarchusz*.

Chiron, Apollodorusznál Saturnusz és Philyra fia. Sokféle ismerete s bölcsesége egész görögthonban híressé tette, s azért adatott majd minden akkori hercegfi, nevelése alá, mint: Bakkhusz, Jázon, Herkulesz, Akhillesz, Aeskulap, Nesztor, Theseusz, Palamedesz, Ulysszes, Kasztor és Pollux.

Kronosz, Uranosz fia, Zeüsz atyja zsémbes ostoba öreg ember képében, a görögüknél. A római Saturnuszát képzé ebből, kinek idejében az arany kor virágzott. Az az, minden kor előbbre tévé ezt képzelmei vágyában, mintha valaha lett volna. Azért mondatott Saturnusz, Coelus és Terra vagy Veszta fiának, a titánok és küklpszok pedig fivéreül. A legeslegelső világból létre, midőn még leány között nem változhatott, nővéreét vévé feleségül, kitől született engyerekeit is azonban rendre evé meg mikor világra lettek, mert azt jóvendőlék neki, hogy azok majd országából kiverik. *Satus*-ról adta nevét a római, mert nála, növény szá-

tás vetés istene volt Latiumban, hova csakhogyan gyerekei miatt futnia kelle, mivel a boldog öreg nem azokat nyelé el, hanem helyettük egy egy darab követ *Ops* nevé felesége ármányánál fogva, ki, úgy menté meg édes kisdedeit. Tahát a rómainak *Ops* volt az a mi a hébernek *Éva*, csakhog ott a rászédés, anyai szeretetből.

Calpe, Calpe, régi neve azon magas hegynek, mely Andalusia fokánál, hol az Európát Afrikától elválasztó tengerszor van, azért neves, mivel Herkulesz egyik oszlopának tartották. Ma ott Gibraltar.

Camena, Camoenák, Kamena, másként Carmenta is, jósló istenség, mellynek eszméjét Arkadiából hozá a Latiumba költözött görög gyarmat. Numa király, főrrást és ligetet ajánlott fel a kaménáknak, s így, kaména vagy müza, mind egy lett.

Kosz vagy Kosz, Kousz, Ko görög sziget, ma Stanchio, Stingo, Lango, Lanko névvel, Ázsia partján. Régi termékenysége most is híres, nevezetesen bora volt igen jó szamatu. Egyébként Hippokratesz és Apellesz hona. Azért ajándokozá ez, Venus Anadyomene bájus festeményét Astypalaea nevé szülővárosának, mellyért Auguszus 100 talentumnyi adót engedett el, mivel Rómába vivé.

Küpris, Cypris. Venusznak, a görögüknél Aphroditének Cypris *κύπρος*, tahát Küprosz szigetebeli mellékneve. Így vala tiszteltetése, helyéről: *Gnidia*, *Paphia*, *Idulia*, *Cythera* vagy *Küthera*, melly görög szigetnél épen, a tenger legszebb hajjaiból éllebegett, honnan: Aphrodite Anadyomene neve is. *ἀφροίω* habzom, *αφρός* hab, *αφροδίτη* habból született, habszülte; — *αφροδίται* mélyhöl felemelkedem. — Sziriai s phoeniciai eszme volt a szerelmen személylítése, hanem a görög szépitő képzelem még inkább felnyajásitá. Ennek vidító égalja nemzé a léleknek illy mosolygó alakait, az észak mindennütt olly boras maradt, minő hideg fenyveseinek moha.

Labyrinthosz tévkert. *Λαβυρινθος*, sokféle tekeredő, hagykaringós test vagy út. Pliniusként hajdan négy volt olyan: Kréta szigetén, mellyet Daedalos művészet czikázottatott össze

vissza; Egyiptomban Psammetichusz királyé, mint *portentosissimum humani opus ingenii*; — Lemnosz szigetén; Italia földén Porsenna királyé, temetkező helyeiül.

Magellán, igazabban: Magelhaens Ferdinando, születésére portugál, 1519b. sept. 20d. indult meg Vd. Károly spanyol király pártfogása alatt 5 gályán 236 emberrel és Ruy Falero földjével, ki, nagy, csillag és földismerő volt, San Lucar spanyol partrol, a deli tengernek. Sértelem igaztá lelket végtelenbe menni habok között, hogy éreztesse hona királyával Manóval, milyen emberet bocsátá el jutalmazatlan, holott ő vala mint hajóskapitány a molukki szigetek egyik feltalálója. Király! mondá Vd. Károlynak, e molukki szigetek ázsiai Indiában Tíed, nem Portugallié, mert a római pápa által Spanyolország részére tűzött vonalban esnek. Vagy, több jogod lesz hozzá, ha elfoglaltod, mint Vd. Sándor pápának volt e föld felosztáshoz csupán szobájából. Út vala hát azokhoz nyugatra találandó. Magellán és a szerencse kereső kalandor sereg ment, csak ment, s a vezér, kereszttele felkapott világait, déli Amerikában: *Patagonia, de las Virgines, Magellán* utja. Ez, 1 és 12 mértföldnyi szélességű tengerszoros ¹⁾, hossza 80 mértföld. S ez utat megtörni, mellyen még senki nem járt, volt a feladat. Már elébb felzendült a portugall ellen a spanyol tiztség, most egyik hajója valósággal haza fordult, mint féltékenybe makacsablja. Kikben élet volt a portugallnak tüzeleseit elfogadni, menének, ha éhség fenyegetné is őket. És rebegetek már e miatt, mert keresztül mentek után csak két puszta és terméketlen szigetre bukkantak. Előttek a temérdek Océán, mit esendéről Magellán, esendesnek nevezett, 1521b. mártius 6d. találtak egy szigetre, melly lakosai hajlamárol a lopáshoz *Ladrones* nevű lön, s most Ausztraliához tartozik. Következtek a keresztelésben Philippina nevet kapott szigetesoportok, már ázsiai India tengerén. Matan szigetén összeverekedés történt annak fejedelmével, s Magellán elesett 1521b. april. 26d. A négy hajó közül egyik,

csakugyan hát Keletindian keresztül szerencsésen érkezett vissza megint San Lucarba 1522. sept. 7d. Cano nevű kapitányával, s ezé lön a világ legelső körülhajózójának dicse. A sást leölték, szárnya alul az ökörszöm buvik elé fecsegéssel. A jégtörők sora, rendszerint ilyen.

Magusz erede latin *us* végzettel pehlvi nyelvbéli *mag, mog* szótól, melly teszen papot vagy átaljában a Médusok és Perzsáknál paprendet, paposztályt, *kusztát*, s így azon magot, magyar értelmé szerint is, honnan a papok véteinek, tehát a magosok. Ezek áldoztak Ormuzd jó szellemnek, kivel ellentétben volt, a roz, Ahriman; a magyarnál: ármány. Amaz volna Ormosd, legfőbb, mert orom, akármí magasnak teteje csupja. A maguszok magosok voltak az akkori bölcselők, csillagértők, álmagyarázók, s ebből jóslataikat búséggel csalárdíták. Titkos jegyű öv kelle hozzá s nyíl vagy vessző. Természet és vegytan meglepő titkainak értése, innen lön *Magia* névvel. Zoroaster vagy Zerdust ilyen magos volt, s tudalmukban kitünő szakot képezett.

Marathon, győzelmi helynév, hol Miltiadesz, atheni seregével Dariusz' perza hadát megveré 490b. Krisztus előtt, Attikában. Elesék perza 6400, athenéi 192, Miltiadesz maga, vittában sebet kapott. De jegyzésben az is, hogy az athenéi 10,000 és perza 500,000nyi seregből átaljában 200,000 hullt és fult, mezőn és tengeren. Oh az a hisztória, gyakran be sokféle mendenemondából összeférczelt irakalóm. Mint némelykor egyegy ujság levéli tudósítás, bírálát, miből osztán válahá igaz istória lenne.

Macon, Homerosz atyja' neve, s attól az, Maonidesz is = Mäonfi. Anyja Kritheisz, ki, születését mint szerelem gyereket Melesz folyó partjára tette ki Szmyrna vidékén. Ettől meg, Meleszigenesz lön nevezete = Melesz szülöttje. Tulajdonképen semmit sem tudni eredetéről bizonyosat. Előtinése is Krisztus előtt majd a 8d. majd a 10d. százévre, vagy e közé tétetik. S már akkor ki lett volna e fejte úgy nevezett szerelem gyereket szülőnek becsületén tüpenkedő szemérmessége? A csupa szerelemes görög népnél-e?

¹⁾ Vagy csak tengerszoros, mert szor gyékől, van szor-og.

Melissza és **Amalthea**, **Melisszus** nevű krétai királyka gyönyörű leányai, kik a még csecsemő Jupiterkét szépen kelvően, játszadozva kecske tejjél nevelgették. **Melissza** jó házi sürgölődő gazdasszonyka volt, ő találta ki, a méz készítése nyíját (mód) s azért, a mese méhvé, dunántúliasan méhévé változiatta. *Μέλισσα*, *μέλιττα*, méh. **Melissza** névvel volt a papné Delphiben. A mystikusoknál **Melissza** = tiszta, szűz lélek.

Moloch, Mózes III. könyve 18d. részének 21d. versében áll: „A te magzatidban ne adj egyet is, hogy a Moloch bálványak megégettesek, hogy a te Istenednek nevét meg ne fertéztess. Én vagyok az Úr!“ Keleten több nép állítá fel ezt érzéshöl, talpátol nyakig ember testtel, s feljül ökör főt nyomott rá. És osztán üregét belül egy hasadékan keményen fűték, karjai közé pedig ártatlan gyerekeket raktak. Ritt ordított ezen izzó érc kezekben a szegény gyerek, úgy hogy a körülálló vad bálványzoknak is fájt jajveszékése, mert csak hogy eltompujlanak nem hallással, a papok, síkoltó zengelemszereket vertek össze. Dühös képzelennek ostoba papjai! Ilyen szivtelen áldozattól óv Izraélt az okos Mózes, ámbar ő is ugyan teremtett volt népének Istent, irtózatot, ki Ábrahámtól, fíját Isáktól kíváná magának leöletni mint egy tulkót!

Myrtus, bokor, kis fa, mellynek hajtása folyvást megtarja zöld színét. Szamata fűszeres, kedvelt. Ágaiból koszorú fonás, menyasszony számára, innepre, régi divat, de az rendes, hogy gyász és temetőkori jelképül is, vétetik. Öröm s fájdalom hogy örök lenne. Görög eredeti neve: *μυρτος*.

Nadir, arab szó. Jelenti a csillagászatban alponjtát azon vonalnak, mellyet eszménken állóhelyünkről lefelé keresztül a földgömbön, annak égboltjáig eresztünk. **Zenith** ismét arab szó pedig azon felpont, mellyet az ember, feje tetejétől az eget legmagasabbjáig képzelt vonalnak legeslegvégén gondolhat.

Napaeák, völgy liget és rétek nymphái, vagy azokon lebegett azokra vigyázott isteni lányok **Hellasz**nak még keresztényiség előtti képzelmes világában. *Ναπη* = bokor s csalitt benőtte

völgy, sziklák között elterülő lankásság. **Talhat**: völgyiek, völgyenczek.

Nektar, *νεκταρ*, istenek itala. **Pindaros**nál úgy jó élé, mint legkedvesebb szamatu bor. *Νη* és *πρω*-ból eredeztetvén, meghalást eltávolító szert jelent, mint: *ἀμβροσία* ambrosia.

Nereusz, tenger alsóbb istene, a hellennél, ki lakhelyét az aegi tengerben üte fel számára. **Pontosz** volt az atya, **Gaea** az anyja. **Ποντος** tenger, innen **Hellespontus** = **Hellentenger**. **Rómában** **Pontus**. **Félesége**, **Okeanosz** leánya **Dórisz**, ötven leányt szült neki s ez tengeristenné leve mind. Innen a **Nereidák**. *Νηρεΐς*, *ἴδος*, **Nereoszleánya**. Az öreg tengeri urat úgy is festék a költérek, mint mérséklet igasság' vedőjét, s miként a vizek más isteneit hatalommal, akármivé alakíthatni magát. De meg, nádaival koszorúzott öregnek is, ki hullámokon ül, jobbjában sceptrumot tart, s boszonokodva duzzog.

Nubia, Afrika keleti nagy tartománya, mellette **Egyiptom**nak mellybe onnan árad **Nil** folyója. **Partjain** a veres tenger pusztáin, oroszlán, hiéna, parduca ordít. **Arab**, **Barabrasz**, **Néger** lakosai olly vadak az emberek között, mint amazok a baromsorban. **Szarczangló**, vad állat hona, műveltségé sem soha.

Olympia, **Olümpia**, város egykor **Éliszben**, **Peloponnesz**os egyik tartományában. Valaha két felséges jelenet benne. 1.) **Jupiternek** a tempel, s ebben nagyszerű szobra **Phidiasz**tol, millynek párja nem volt. Az egész mivelt **Hellenség**, világ csudájánul nézé. 2.) Az **olympiai** versenyek, negyed és negyed évben tartva. Minden lángész, minden ügyesség és erő felgyült ezekre a görög világ szegleteiből. Mert **olympiai** győzőnek *ὀλύμπιονίχης* hire vala nyerendő, melly honára is dísz hozott. A testi erő pályát futott stadionig, bírákozott a palaestrában, tányért vete s öklezett, hajtja szekérbe fogott lovakat. Észnek ura, lélekszüleményt olvasa fel bírák előtt, minők azt is még előre elítélék: becsületes ember-e, ki ott vini akar. A díj volt: olajág, szobor, s haza kísértettel, taps között. És csak az. **Hanem** önrizzettel beszéle el az örege, mellyik **olympian** volt ő a diadalos, mert az időszámítás a szerint folyt. **Hellénia** em-

bereit a még gyerekeket, ez buzdítá nagyokká lenni. A mai idő, pénzt kíván, díszjelt pénzért ad, czímet azon vesz. A régi olimpiának mindenképen csak hiült helye van ma.

Pantheon, minden istennek szentelt egyház; *πανθεος* egészen isteni. — Rómában Augusztus veje Agrippa, a puha Maecenasznál szabadabb lelkű, emelt egy ékes épületet, minden római isten tiszteletére s ennek neve görögösen Pantheon lett, az Athenében régebben állított *πάνθεον* alaka szerint. Mert műveltségben a római, csak utánazója volt a görögnek. Osztán a római nyelvnek megint más nemzetek, oly iszonyúan sokáig lőnek rab-utánzóit!

Párosz, a hajdani hellen szobrásznak vagy (miként az 1436 — 1441 között fordított bécsi codexünk 251d. lapján áll) törlejtőnek, legtartósabb fejr márványt adott sziget, a küklaszok között volt Arkhipelaguson. At ellenben vele Antipárosz, mely, különös összjezátszással éppen Phidiaszt és Praxitéleszt szülé. Párosz mai török neve: Bara.

Parthenon, Athenében. Minerva Parthenosz' hires templé. Szélessége mintegy 100 lábnyi, hossza 217, magassága 65 lábnyi volt, s mivel tetőn állott, az Athenébe akárhonnan érkező, távolban látta már a tiszta fejr márványu emelkedetet. Bámult művészi szobrák készítő belé Minervának, Phidiasz. Tele volt annyi meg annyi hressségek emlékeivel. Csarnokának neve, görögül: *προτυλαιον*, propylaeon. Parthenon belsejéből a török, moszkeát csinált, valamint a szelek tornya csak azért marada meg, mert dervisek szerzete ült belé, miként Rómában a Jupiter Capitolinus' romain sz. ferenczei egyház emelkedett. A buta török, a szép hellenvilág megérett nagy emberei művét tevő semmivé, a serkenni indult Buda várát pedig gyerek korában fojtogató. — „Mi hasznotok, ilyen diadalokban, mondám Khalis Effendinek 1835b. Budán, nálam, s a török költér, ki Londonból jött, maga, sajnosan vallá meg.“

Pallasz. Minervának hellen neve: Pallasz Athene. *Πάλλω* villogtatok, suhintok, akkor: paizsvillogtató; ha *πάλλαξ*-tól jó, teszen *száz*-et.

Paeon, Apolló czimneve. *Πάειν* szurni, sehzeni. Mikor Pytho sárkánnyal vívott, anyja

igy buzdítá: *εἴε παιάν* szurd fiaim; *παίων* pedig: gyógyértés istene, s Apolló orvosolt is. Innet fordult elé az őt magasztódalokban: *Ιο* paeon. *Παιάν* dicsodal.

Pharosz sziget egyiptomi Alexandriánál. Keleti hegyfokán állott volt azon 500 lábnyinál magasabb világítótorony, melyet *Polomaenus Philedelphus* király, Sostratesz nevű építérrel állíttatott, hogy az ottani kikötő' zátonait éjjel is könnyen kikerülhessék a hajósok, mert fényvetése 100 tengeri mértföldre hatott. E ropantsága számíttá a világ lét csudája közé. Erről nevezék Pharosznak, azon világárokat is későbbben, melyek hasonczállal az olasz, francia, skót, angol tengerpartokon nagy számmal készülének. Miért nem állíta már eddig is? Buda es Pest városa egyet-egyet dunája' partjára, téli átszállási veszély elhárítása végett.

Philemon, szegény ember, nevével Banceisszal Phrygiában lakott, Kisásiának termékeny mivelte részföldén. A becsületes pár, annak lön előképe, miként lelsz egyszerü jóságot s kölcsönös hűséget leginkább nyomorú viskóhan. Jupiter, hajdan — így regélé Ovid — maga mellé vette Merkurt. Járjuk még, mondá, ember alakban Phrygiát, hadd lássuk, hogy fogadnak bennünkct a hűség lakosai, hisz azok vigak, szeretik a buzdító zengelmet. S az istenek járnak kelnek, ételt italt kéregetnek, de csak jó szó helyett is mindenütt ezt hallják: mit kódorog ez a két rongyos kórus¹⁾. Elvégre Philemon és Banceisz nyit nekik hajlokot. A fáradtak lábait ebben elébb a pár megmosogatta, az ehezők eleibe azután felteszi a mije volt, legszivesebben. Jupiter halhatlan örömet érez. Majd hja mind hívogatója késérőbe is a párt, s ez, a közel hegytetőig azt is megteszi: Nézzetek most le völgyetekbe, mondá ott Jupiter. A pár lenéz, hát, falujokon, vízözön, de az ő kalibájuk helyén, szentegyház áll. „Én, Is-

¹⁾ Nem kórus, mert a *dus* rag rendszeren állna ott, mert a gyök itt: *kod-d*, miből: *kúd*-orog is ered. S dunántul hát ma is helyesen mondják: kórus vagy kódis. Hasonló ehez *hom* vagy *ham* gyökből *hamis*, a' milyen ember elhomlítja az igazat. A temetési könyörgésben 1171-ből van: *honus* világ; Bertalan papnál 1508ból: *hamosság*.

ten tevém ezt, szóla Jupiter, Jóságtokért, s kérjétek akármít, meglesz.“ A pár semmit sem kért egyebet, hanem esakhogy, isteniük egyházának őrei lehessenek, s együtt haljanak meg. És élt a pár sokáig-sokáig az egyház körül, vidám öregségben, kevéssel beérve, vég-leheletig szeretettel egymáshoz. S haláluk milylen? Philemon, egyszer csak eserfává lenni kezd véledeniül, Baucisza pedig azon pillanatban hárszá változandó, legkisebb fájdalom nélkül, mert a mint láblhegytől arczig fel felfásulának, szemek mind egymásra mosolygtak, szavuk mind nyájasan folyt, s ajkukról a lehet egyszerre lebbent el, bucsujokban. Mint legszébb fák pedig, a szentegyház körül szent-ségben állanak.

Pelion, Thesszaliában magas hegység, sok gyógyfüvel. Egyik csupján Zeüsnek álla tempele, s ahhoz közel volt Khiron centaurusz barlangja. Ossa hegyét e Pelionéra tornyozák a titánok, harcukban az istenekkel. Mai neve: Sagari.

Periklesz, a régi Hellenség egyik legnagyobb országosembere, Krisztus előtti 4d. százévbén, midőn a művészet és tudalom már legdiszesebb virágzatában állott. Hona Athéne. Ékesbeszéde csupa hatály, csupa fenség; villám és dördület abban egymásra, s így neve: „az oliümpiai“ lön. Ő eszközlé, a Parthenon, Odéum, Propylaeum, s annyi meg annyi szobor kikészítését, Athéne ékességeit. Periklesz kora átaljában annyi mint a lángésznek minden erejében remeklése a szép körül. De az embert benne, csapás ére csapásra. Ezek, a világ kiegyenlítése.

Polyhymnia vagy Polymnia, egyik a kilencz múza közül. Szó volta szerint magyarul: sok-dalu, sokemlékü. Így véne, a lyrai hevelh dalnak volt elsője, mivel πολὺς sok, ἔμνος, ének, dal. Emlékpénzen ekként, jelleme: lyra és plectrum. De, mondatott a történetírás vezérnöjének is, mi úgy ilheték reá, ha πολὺς sok, és *μνεία* vagy *μνήμη* említés, emlékezet, tétéik össze.

Pindusz, hegyszor neve az egykori Hellenországban, Thesszalia, Makedonia, Epirusz és Aetolia között, s a költelem épen úgy regélé Apollo és a múzák lakhelyéül miként Helikont, Parnasszust. Mai neve: Mezzovo.

Pindaros, lásd: dírcéi hatnyu.

Pieri gyenge szüz = múza, mert Piosoz hegye Thesszaliában hasonlóképen a múzák mulatóhelyéül nézetett. *Πιερίδες* = Piosoz leányai, lakói.

Polusz déli és északi, az az, végpontja, szé-kelyesen pedig bütije azon vonalnak vagy tengelynek *axis*, mely a földgömböt két hason-részre osztás végett, azt ketté szelőleg gondolhatik. Onnan égsark is.

Pygmalion, görög szobrász. A mint Ovidius leképeli, megdorodék némely némberek bujaságán s kerülé e nemet. Azonban annyira szerelmes lett egy elefánttetemhől készült leányképhe, hogy azt meg lehevesebben ölegeté: s könyörgött Venusznak abba élet adásért. Venusz inte s a sima tetemek lusultak, az arcz pirosodék, a szemekben tűz gyuladozott. És 9 hónap mulva e különös termény, fiút termett, Paphosz névvel. De meg máskép is pengették e regét: hogy Pygmalion Venusz' gyönyörű szobrára gerjedezett legbujább szerelmmel. Mondták pedig Küprisz királyának is, ki mégben a trójai had előtt élt, miként a népek átaljában valami tündérest királyon kezdenek, így a magyar is: Egyszer volt egy király . . . Veleje, művésznek jól sikerült saját munkájához lebegő szerelme lehetett.

Pyrenék. Görögösen Pyrene, latinosan *pyrenaei montes*. Legmagasb és terjedtebb hegycsupok Európában Spanyol és Franciaiban között. E felőli oldala kopár, a spanyol, termékeny. A rómaiak csak 3 utat ismertek rajta keresztül, ma öt felé van a járás. Nevét a görögök *πῦρ* = tűz, szótól eredezteték, minthogy regéjek szerint egyszer, villám gyújtotta volna meg az erdőseget, s a nagy tűzben egész rohammá vált a hegyek gyonraiban folyóvá lett sok ezüst érez. De inkább a kelta *Byrin*, *Byren* = hegy, szótól jó e nevezet.

Psyche, Pszükke, *ψυχή* lélek, lelem, lehetet, szellem, élet, ebne. *Ψύχω* lehelek. Jelen pillangót is, mert amaz értelem is mind, pillang. A költelem szerint a napisten és Entelekeia = az elhaló erőnek még maradtánlósága, leánya. Szébb nincs a hellenvilágból Pszükke képesménéjénél, melyet Apulejusz tartta fenn, de ide, hosszú lenne.

Szabina. Római nőnév. — Horátz' *Beatus ille, qui procul negotiis* ódájában: Sabina qualis, aut perusta solibus Pernicis uxor Appuli, sacrum vetustis exstruat lignis focum, Lassi sub adventum viri.

Szirocco, az Afrikából által csapó szamumneve. Hűtöttebb de még fonyasztó lengzet, Olaszlon partjain.

Szybarita, lakosa Sybaris folyó mellett a tarantomi öbölnél Akhaiából és Trüezenéből Róma építése után mintegy 451. évben költözöködött gyarmat által megkezdett városnak. Termékeny volt itt a föld, nyílt a kereskedés, az emberek mozgékonyok, s a rendtartás és lelkeség Sybaris városa alá más 25 várost és még 5 tartományt szerzett. Itanem, majd kapsiskolat, mindenféle esőselék népet, ha csak pénz hozott, magok közé vevének; nemzeti erkölcsre vigyázat nem volt, s így a nem szilárdított görög hígeszsűség itt elpuhultságokba aljasult. Csak gyönyör, csak kéj s vendégeskedés. Egész gyönyök kelének a szybaritára. Ő ha ebédére híj, mondták, már esztendő az nap¹⁾ meghívott. Kéziművest nem türe városában, mert az katalapál, s alumni miatta nem lehet; a kakas kukorékol, felveri az embert legjobb álmából, kakas tahát Szybarisban ne legyen. Örömost évé e nyalánk nép az angolnát, s a halászt, ki ezt fogta, tahát az angolnászt, felmenté városi adó alul. Senecanal híres lön a Szybarita panasza, mi szerint azért nem tudott jól alunni; mert az almába hintett rózsalevelek összegűmhörödtek. De így osztán végük is lett. Nagy fittyel állítanak ugyan 300,000 katonát a krontoniak ellen, hanem ezek 100,000-re eltárlé Szybarist; hijába erőködék még lábra kapni, olly nép veszni való volt.

Samiel vagy Szam, Szamum, Szum, teszen mérget, mert neve azon rémitő szélnek, melly, éjnapegyenkor Arábia határain, s Mekka körül, Euphratesznél és Persiában fú, valamint Afrika homokos pusztáin, hol a *Khamsin* nevű is hon. Mikor megindul, a légűrben esürgés pattogás hallszik, s a vigyázató természet e

jelére ember és barom lehasal, száját órrát homokba rejti, vagy folyóba fut ha lehet; különben szeme szája tömve leszen égető porondal, mert e rendkívüli légmozgalom olly tikasztón lév, mintha fűtött kemenezéből csapna ki. A nem menekethők pedig hullnak halomra megfojtottan, testüik felpuffad s rohadni kezd hamar. Az egyiptomi khamsin meg, csak egészen elszárazítja halottait. Fél óráig szokott e forró légűzön pusztalma tartani. Mennyi magát visszanevző s ismét magát összeroncsoló ereje a természetnek.

Stesikhorusz, híres lantos költér, Horátz, Halkarnasi Dionysius és Quintilian szerint, mert fennmaradott kevés töredékéből nem ismerszik ki jól, egykori nagy volta. Hanem mutatja hatályát a rege róla. Hogy Helena ellen irt mardosó versei miatt, annak fivéréi, szeme világa elvettével bünteték, mire osztán magába szállt, szép új dallal magasztá szép Ionát, mellyben visszavette előbbi moeskait, s a ketreczbe szorított recensenek a két lósfí, megint megálta látását. Nem rozsz példa. Szülé a megjiesztett karczart Himera, Sziciliában.

Tantalusz t Phrygia és Paphlagonia királyát Jupiter tengerbe ülteté egész álláig, és ha ini akart a víz leapt; ajakát gyümölcsösággal értette, és ha enni akart, a gyümölcs fellebent. Miért-e szomjuztató éhezhető büntetés? Mert egyszer az isteneket asztalához hittá volna s hogy megkésértse őket, ha igazán istenek-e, fia testét Pelopsztét rakta eleikbe apróra vagdálva. De a *mindent tudok* ezt észre vevék s megharagvának. Jupiter pedig csak azért is, Pelopsz tagait megint élénkségre rakta össze ha talná val. A mesében, oktalansága mellett is, rejtetheték az Istenekkel tréfaüzés, valamint vadság megboszlútatásának eszméje. Azonban, inkább szolgálhata Tantalusz kielégíthetetlen zsgorisága' kéjjelül.

Tarentum (ma: Taranto) városát, majd a nápoli földön, valaha Neptun fia Tarasz kezdé. Kiköltözöködék Lakédámonbol Parthenosz névvel egy lelkes gyarmat, megvevé erővel s olly híres republicat alakíta, melly 30,000 gyaloggal 3000 lovaggal és gályákkal védé sokáig Róma ellen függetlenségét. Így lön Nagygörögországnak egyik legvirágzóbb gazdagabb

¹⁾ Molnár Albertnél: esztendő az nap, hoc ipso anni die; eszten ez nap, octavo ab hinc die.

városa is, hanem egyszersmind fényűző s gyönyörűs, mert a felesleg, hamar kifejtí azok érzeit. De miért ne? mikor Ért is becsült. Pythagoras, kedves vala itt, Arkhytasz az élelmeji matematikusz ide való volt. *Ille terrarum mihi praeter omnes Angulus ridet*, írta fölöle Horátzius, kitől Virág esené amúgy szép csinosan e két sorát Széphalomra: *A világ minden szögölí kőzt őh Széphalom nekem, te nevelsz leginkább.*

Temp e. A hellennek ez olly kies vidéke volt, millyenné Mózes a paradicsomot festé. Tulajdonképen *τέμπε*, összehuzva *τέμπη*. Thesszaliában egy 2 órányi hosszú s néhol csak 100, másutt 2000 lábnyi széles völgy neve, mellyen Peneosz folyó Oliümposz és Ossza hegyei közötti medrében vonult Larissza városa mellett el. Platanuszok nyár és kőrisfák adának az onnan Makedóniába utazónak árnyat, a hegyek töveiből kifakadott erek megújító italt, s a ki hajóeskan ment, Peneoszra hajlott ágboltozatok alatt lebegdelt. Leírta Plinius, Strabo, Aelianusz.

Thebe városa Büöttiában legeslegeleinte Kadmea névvel, mert Kadmusz kezde építeni Krisztus előtt 1500zal. Azután, midőn Amphion, Jupiter és Antiope fia, mint országfő, a fel és alvárost falakkal köté össze, hét kapun rendezte ki s bejárást, eredet a Thebe név. *Θιβη, Θηβη* = font kosár. S e híressé lett város kerekedéséről adá ki a szívélyes Hellen, a zengelem hatályait jegyző érzelmét, és Amphionának abban volt nagyságát, mellyet Lydiában tanult, honnan nejét Nióbét is Tantalusz leányát hozá. — Amphion az építér ¹⁾, beszélé a képjeles rege, vevé lantját, s húrailból zengelem szálla ki, ollyan, hogy kövek mozdulának meg rá, egymás hegyé mentek s a fal emelkedé s a falak eléállának. Az az, napszámósait Amphion, nyilván zengelemmel buzdítá. A rege más része pedig, mi szerint Amphion, vad állatot zuhatagot rohantában megállított, fát köszirtet magához vont lantjával azt jelezé, hogy az embert haromi szilajságából zengelem hája tev

¹⁾ Építész helyett úgy alakítva, miként az 53d. és 63d. lapon lévők.

szelidebb társalgóvá s az ada kelleinet a művészetnek. Átaljában a hellennyelvben *ἀμουσος* = műzátlan ember, zengelemhez nem értő; műzákát, épen a minden nemesb művészet fejtőit nem becsülő, tehát: bárdolatlan, szüla; — *ἀμουσία* pedig csínossághoz illedelemhez nem értés, pusztai nevetlenség. Thebe, zengelem szeretettel, Epaminondászt is nevelt, s Athene, Szpárta' híreiben osztozott. Nem veté ki árváit az utra, hanem, habár sklávnak, felnevelteté.

Thetis nagy fia = Akhillesz.

Tibernek thronusa moszkát . . . Ez alatt, Tiberius Claudus Néronak, Augusztus után 2dik római császárnak, valamint a későbbi Néro Drusus Claudiusnak embernem szomorító tettei érthetők, mikre akkor vetemedhetének, midőn a régi római erkölcsi jellem már eltűnt, mert zsarlókat a hisztóriák szerint mindig csak ére nye vesztett nép nevelt maga. Tiber helyett: Tyber, sajtó vétség, első s másod kiadás botlása után, valamint Erinysz helyett Erynysz.

Tiberis Rómán keresztül menő folyó. Köszönje hírét Horátzius és más hajdani köitérnek, mert iszapos vize, *flavus Tiberis*, halat sem táplál jót. **Tibur**, ma Tivoli, Teverone folyó partján. Az egykori nagy Róma lakosai közül többnek vala itt mulató épülete, mint a város közelében. És Horátzius örömet lakta. Mihi jam non regia Roma, sed vacuum Tibur placet, írja *Epistol. lib. I. 7.* Tibur argeo positum colono, sit meae sedes nünam senectae . . . űhajtá ódájában, *Lib. II. 6.* ű tahát a tiburi phoenix.

Tyndaridák, Kasztor, Pollusz és Ilona három testvér neve, Tyndarosz atyjokról, ki Lakónia királya volt. Tahát: Tyndaroszok.

Xenophon, nagy hadvezér, bölcselő és történetíró, Szokratesz tanítványa, annak minden kori live, mert mindenik szívélyes volt és egymás iránt igasságos, Munkái kellemes eléadásuak. Jellemeztetése azért „görög méh s atheni múza“ lön. Épen áldozék egyszere, virágkoszával fején, midőn ezt mondák neki, „Fiad elest.“ Gyász fogja el, leveszi koszoruját. „De Epaminondászt, ű ejté el, tevék hozzá, s halála hősi volt.“ Már így fel megint koszorúmal, felelé. 90d. évében mult ki.

Xerxesz, persa király Görögországra temédek haddal ütött, melly egy milliónyi főre sőt

többre is tétetett, ámbár nagyitva. Ennek mert megállani a thermopylaei szorosnál Leonidász, maroknyi népével Spártából, s előre megremíté Xerxeszt, noha Leonidászek elhullának. Szalamisznál azonban 380 görög hajó 2000 persa hajót teve tenkre, mert a hellen, mivel és lelkesedett volt, a persát pedig mint barnot hájták ütközetre.

Zephyr, ζεφυρος, esti szellő, Thraciából lengve Asiába. Nálunk tehát nyugati enyhítő fuvalom. Görög neve, elevenítőt teszen, mert kikelettel, midőn lengeni kezd, minden kikel, s nálunk meg, im a kikelet neve olly költéri. Zephyrosz atyja volt, így enyelgett erről is meséske, Aeolusz, anyja Auróra; szerelmese Khloris v. Flóra. Podarge harpyával pedig nemzé Akhillesz paripáit Xanthoszt és Balioszt. Római neve: Favoniusz. Virág és gyümölcs az ő óvalmával¹⁾ nyilt és tenyészett.

Vaucluse vallis clausa, zártvölgy, déli Franciaországban közel Avignonhoz, egykor Petrarea lakhelye, hol magának 1337b. házacskát vett, s költéyleit írva élt, hogy szonettóiban megénekelt Lauráját feledné, Sorgne forrása partján. Regényesb vidéket, mondja Meinhard, költér nem választhatott volna.

Weimar. A német nemzet özvege Volger szerint 26 millió lélek²⁾ körülnyi, 38 féle külön beszédejtésű népből a szép Németországban. S van felette és közötté császár 1, király 5, nagyherceg 6, mint fejedelem 12 sb. Tahát meg

ennyi német ulvar; németet, a ki mire termék, pártolható, hogy nemzete' miveltsege, java, dísze, folyvást nevedkédjék. És még a sok német nagyváros gazdag mivelt lakó! Milly hires részvételt temette volt innepélyesen Klopstockot Hamburg¹⁾ 1803! Német földek területein könyvtár 40 van olyan, mellyek között a 25,000-nyit mutató legkisebb. Tudományi egyetem 23, és mennyi! a mindenféle tanulást ügyesedéstnyújtó, emberesedést bizonyító intézet. Csak a kobakfeji marad ott. A ki észről kap adománylevelet Istenétől, az erre amarra boldogul, használ. Főbb és kisebb udvarok között, mellyek e nemzet észlángait felvevők, Szászweimár kis udvara csillog ki. A csak 10,000nyi lakón csendes Weimarban Cranach † 1555, Schiller † 1805, Herder † 1805, Wieland † 1813, Göthe hamvai, mert ott élének, halának. A német hálája ezért, sőt az egész mivelt világé, Amália hercegnére száll, Braunschweig-wolfenbütteli Károly herceg leányára. † 1807. Ő hita mint weimari özvegy hercegné, ország-lása intézkedéseihöz, Wieland, Herder, Schiller mellé Seckendorffot, Knebel, Böttigert, Bodet, Musaeust sb. is. Fia, Károly Augustz, ki jeles anyja kezdeményeit még szebbre fejté, Svajczba utaztán ismerkedék meg 17d. évében

¹⁾ Óvalom, innen: órok, órsz, ó vagy óv; oltalom pedig: oltok, oltasz, olt.

²⁾ Ezen felül mond 5—6 milliónyi szláv nyelvtűt, mint német birodalmakban lakót, kik nem lízongának a német nyelv ellen. Hoffmann, egész Európában épen 60 millióra tevő a german népek számát 1835b. de adatai ennek több helyen hamisak. „Die Erde und ihre Bewohner“ ezimű könyvének 302d. lapjára csak ugy könnyen vete: Die Ungarn oder Magyaren im mittleren Donaulande, ein mit Finnen und Türken gemischtes Volk, sind über 3,300,000 Köpfe stark. Milly tudatlanul ír annyit meg annyi német, erről a Magyarországról, s be szeret hamar írni róla. Galletti sem mutat Weltkunde-ja Vd. szállítványa 287d. lapján elég diplomatikai forrásismeretet. Híjában írt nyelvökön nekik, a csak hisztóriai igazat kereset derék Spittlerük.

¹⁾ Megérintsem-e itt, miként Buda városa tanácsában némellyike azt, hogy ki s mi vala Virág nem is tudá. Közbenjárásourra 1832b. az utszák neveit magynul kíváná legfeljül s az alá németül újra íratni az addigi csupa német felírás helyett a polgármester s egyik tanácsos ur. S azon utszát, mellynek szeglete sorában Virág Bencez lakott megholt, Virág utszájának indítványozám. „De hát mire való név az, ki volt az a Virág?“ ezt mondá egyik, az ülésben ellene. Pártolójának felelete lön: Az, uraim, olyan magyar költér s történetíró volt, kire Buda mint egykori lakosára mindig büszke lehet.“ Véghez ment a „Virág utszája“ felíratása, de félröbl eső szgoly utszában. — Bizony nem kisebbítésül jegyzém ezt fel, budai lakótársaim felül. Csak, jó tudni némelly adatoctkát ahhoz, mint megyen e nemes város a nemzetibb életbe által. Lám a m. akadémia tőkepénzeihöz 2000 p. forinttal járult 1830: városi színházát magyar színészetnek nyitá meg 1833ban s mind inkább fogja újraéleszteni azon hajdani magyarabb nyelvű korát, mellyhez a R. m. nyelvemlekek III. s IIII. kötetében vagnak nyomok.

az akkor 25 éves Göthével 1774ben; úgy nevezé majd miniszterévé 1815. s lön barátja is. Amália hercegné 1788b. midőn olaszországot megjárá, Göthét vitte magával késérőjeül ¹⁾. Károly Auguszt † 1828b. Schiller mellé temet-teté magát, olly rendeléssel, hogy Göthéje meg ő mellette legyen. S lett 1833b.

Itt abban kell hagynom a többi fennmaradottakról szólást, különben e többnyire hellen-isten világ még egyszer ennyire nyulik, s majd a jó veő felettebb is drágálja. Mert mi, nemzeti nyelvünk mellett ugyan hősek vagyunk már, de az a penzell is győző rész még mindig, szintugy szeszereg, mikor magyar könyvért csak felét adja is annak, a mit nyugati nyelvt népeért, fel sem veszen; épen úgy miként a külföldi gyárműért, midőn a belnek még jobbjára is kancsal szemet vet. Képzelmünkben hasonjóság, elsőbbség eszméjének kell fenekülhetnie, s így majd csak honijavultunkkal nem lesznek már, ollyan szeszélyű embereink, minő maga Kaunitz a bécsi miniszter is volt, ki fejéreműjét Párisban mossatta.

Még csak egy két kuszás dolog említéséhez engedelmet. Sajtói botlások ezek, mik ollyan elferdült pulyák képei, minők dunántúli regekéat az úgy nevezett *hókköm Mátýisok*, kik csak akkorák mint a hú-

¹⁾ Fényeljek fel itt nekünk gróf Széchi Mária gróf Wesselényi Ferencz nádorné emlékezete 1674 tájáról, Ez *Babaluska* nevű zálogfalucsukáját vagy az azon volt 1200 p. forintnyi öszvegét a mennyi ma 15 — 20,000-et tenne, ajándokozá Gyöngyösi Istvánnak, kit jeles magyar költéri hireben, Gömör vármegye meg 1700, még mint 80 esztendőset is, kéressel marasztott meg alispánul, a mi már 1686 óta volt, 1681b. pedig a soproni országgyűlésen követe.

Mostanban a magyar felföldről Kesselőkői Majthényi Anna Mária ő exelja véd szépeszsüségét, tevén azt mind férje Korompai gróf Brunsvik Jósef országbirája életében azzal együtt, mind annak halála óta. Nyitva állt háza Budán s áll Pesten Korompán, külföldi s honi nevezetességnek. Lelkülete pedig különösen a magyar nemzetiség nájuló diadalait ohajtgaaja.

velykem = hókköm, s mentekben a kerekvágásban is megbotlanak, osztán abban henteregnék, talát nevetéséget okozók. Én ezeket nem szenvedhetem, ki is akartam őket irtani, lapjaik ujra nyomatásával, de az megint árt nevelt volna, s megkésértésennél meg újak nőttek elé. Bocsnát kéressel tűzöm inkább őket szegyenfára, egymás után ergetve így esztrenzőoak:

Lap.	Hiba.	Kérem, így olvastat.
5.	Camoena	Kamoena.
14.	vérzlvajarjain	vérzítvarjain
51.	hévd	hevét
77.	zengelyes	zengélyes
79.	árnykéhoz	árnyekához
80.	msgyar	magyar
88.	törl	törle
93.	ezimer	czimer
—	1841b. ez gonosz!	1821b.
100.	58 alulrol a 6d. sorban	53 lapra
		stb. stb. stb.

Mondhatnám, azért vere fel konkoly némelly sort, mivel az utolsó javításivéről a szedő nem szedte le akarata elleni bűneit, de akkor meg rám tolják s akárki miatt még is csak megvan a mi megvan. Legyen minden nyomdában külön sajtó, az utolsó javításiv tiszta lenyomásához, mellyen minden betű jól kikeredre lássék, akkor ha mi marad vétségül, inkább csupán a javítaré. Az eddigi „lekefélés“ mindig undok-ság elbátató marad, még Argusz nem alvó 50 szemének gázvilága előtt is. Hiszen tudja ezen így erendő bűnt az egész magyar íróvilág, s mivel majd minden fia belélesik, nem is emeli a követ itt egymásra annyira, mint egyebert.

E rémitőbb egyebem nekem: következetlenség az írásmódban, összetartozó ugyan azon egy munkálat ikerivein! Ezért félek, reszketek, fázom. A nyomtatók kalitkájába esett szerkesztővel talán kibekülhetéshez megkésérténnem nyujtani ezen egykét indokot: 1. Hármam valánk egymás után kijavítottok. Az 1840b. megkezdett ívekre szívességből fordított gondot Perlaky Sándor hités ügyvédnek köszönöm, kívül a' 2d. kiadást tartattam szem előtt.

2. A prózák ivatei kezdé kijavítani Kecskeméti Csapó Dániel, ki Berzsenyinek többféle írásmód megkésértéseit bajjal tevé másolataiban egyalakubbá.

Kérem alássan itt a következő czimnalak: tulsó lapjára fordítást.

BERZSENYI VERSEI

ÖT KÖNYVBEN.

Sorolva négye, a másod kiadáséhoz képest.

Időkör: 1794—1830,

mellyben az első kiadás 1813-ban, a második 1816-ban történt.

3. Feltétem volt, eleinte csak nagyránt megfutnom Berzsényi kritikáit, hogy hatálya nélkül irjam saját érzelmeimet észrevételeimbe. S így, csak midőn versei után ezek is le valának már nyomva, vetettem össze az ő kezét Kecskeméti másolatával, minél fogva későbbi állhatatosabb másként irását is ekkor vőm inkább szemre. Mit tegyek? gondolám. Ha maga adja ki műveit, bihetően vég megállapodását követi, mint igazán helyesb írásához juthatásra törekvésének eredményeit. S most, ha bár közepen, őtet magát kelle mutatnom, noha még most sem mindenütt következetességében. Hanem ez még valamennyink baja, s átaljában szabályzott helyesírásból akkor jutunk, mikor győkeinkhez a betűragok miként függedését veendjük, s nem, a maig sokban megromlott kimondás leszen tévesztő vezérünk.

4. Már most az I—XXXVI lapok későbbi megirtakor némellyben én is követém Berzsényit, némi körül pedig regiségeink tanulmányából eredeti új meggyőződésimet alkalmazám. A hellennevek leírásában, úgy találám, nyelvünk valóban inkább azok kimondása szerintiségét kívánja, nem a rómaikét; akkor Paphosz, parnasszoszi, Bakkhosz irrtával megszűnik, a *pap hus*, *párnás Susi*, *bak hus* mulatsága. Kis János is Kölcséyt Guzmicsot létszik abban helyeselni Soproni Estvéi III. d. IV. d. füzetében, eléggé tértovázva ugyan még, de a mi, hozzá szoktatás kívánsága eszméjét mutatja, valamint itt az én megkésértéseim.

Ezek vége vagy mosolygó elnézés lesz, vagy dör. dörgés támad ellene, s meg eláll. Nekem előre feltétem, egy öntésőbb műben következetlenségnek minél lehetőbb elkerülése, mert írva is folyvást okulni ohajtok.

Kiadó.

AJÁNLÁS.

1808.

Mint a világnak bájdanai díszei,
Csendes meződben rejtéd el életedet,
Hogy ott magadnak 's nemzetednek
Élj Eratód' arany édenében,

Kazinczy! 's méréz aetheri szárnyakon
Felleng sas elméd Delphi' dicső egén,
A' dithyambok' lángkörében
'S a' Kegyek' életadó virányin.

Platói nyelved 's lelked idézte le
Hozzánk az ép Íz' szebb geniusszáit:
Nyelved' mosolygó gratziája
Önti belénk Helion' malasztját.

Polyáthá' paeán rengete tégedet!
Már ott tapodtál sok fene undokát,
Mellyek zavarták Pinduszunknak
Szent ereit 's ege' tiszta fényet.

Boldog vagy Aon' szüzei' kedvese,
S nagy, mint hazádnak legnemesebb fia!
E' két remek dísz kéri méltán
A' Ganyméd' poharát az égben

Te lelkesítéd szunnyadozó erőm',
Kebledbe öntöm zsenge virágimat.
Iktasd dicsően tört utadra
Nyomdokidon lebegő Camoenam!

ELSŐ KÖNYV.

KÜPRISZHEZ.

Küpris! ledülök berkeid' alkonyin,
S eldallom első ömledezésimmet,
Eldallom a' mellyekre engem'
A' szerelem 's epedés tanított.

Lebegj körültem, Mennyei, oh lebegj!
Varázsövednek hájjal ékesíts,
Fedezz el ambrás lombjaiddal,
'S Lolli' szelid keze nyujtsa bérem'.

A' MELANCHOLIA.

Te a' setét erdők' vadonain
Szeretsz álmadozni, oh melancholia!
A' puszta vár bús omladékain
Nyögdező lágy szellő néked harmonia.

A' felhőkbe nyúlt granit ormai
'S az elzárt völgy néked legkedvesb' néző hely,
A' halvány hold 's goth-falak' kormai
Bájoznak tégedet mágnuszi erővel.

A' mohosult sirkövekre ledülsz,
'S mély lelkesedéssel emeled hárfádat,
Az őszült kor' képeibe merülsz,
'S édesen elsirod bús elegiádat.

A' vidámság csak a' valóságnak
'S szűk jelenvalónak szedheti rózsáját:
De te, karján a' szép álmadásnak,
Éled a' jövődöt, 's a' múltnak óráját.

Oh, te voltál eddig biztos társam!
Te intéztél engem józan útaidon,
Ha a' földi vigságtól megváltam,
Sátorodba intél csendes alkonyidon.

Te vontad hé az ifju' húrjait
Egy csendes búsongás' gyászos fátyolával:
Te derítsd fel a' férfi' gondjait
Magányos örömid' szép holdvilágával!

SZERELEMHEZ.

Psyche' bíbor kebeléből
Repülj le felém,
Eged' fényes aetheréből
Csöpögtesd belém
Oh szerelem! malasztaid'
Mennyből eredt balzamaid.

Hol van lelkem' rokonfele?
Jer jelentsd ki már!
Repülj kebelembe vele,
Szíveim alig vár;
Repdez, mint Noe' galambja,
De enyhelyét nem láthatja.

Bennem mélyen metszve lelem
Szép ideálját,
Pygmalionként ölelem
Kedves hálványát,
De meg nem lelkesíthetem:
Csak tűnő képét kergetem.

Hozd el, hozd zeplhyr szárnyakon
Már valahára,
Ki ágyamhoz méceset gyujtson
Psyche módjára;
'S ha majd a' szent forrást issza
Ismét add ölembe vissza. *)

*) 1-ső kiadásban; Ismét ölembe add vissza.

JÁMBORSÁG 'S KÖZÉPSZER.

Más az Atridák' ragyogó dagályát
Tarka pórázon mosolyogva nyögje,
'S Tantalusz-szájjal magas asztaloknál
Üljön epedve.

Oh ti, elrejtett kalyibák' lakóji,
Régi jámborság 's te arany középszer!
Üljetek mellém kiiszóhőmre: vigan
Látlak, üllelek.

Üljetek mellém ősi tűzhelyemre!
'S majil Szahinám' hiv kezefőzte mellett
Mártsatok vidám ajakát mosolygó
Bükfa kupámba.

A' ki kehleben helyet ad tinéktek,
A' szerencsének letapodja kényét:
'S szíve' épségét soha semmi bájszin
Törbe nem ejti.

Nem von az fényes rabigát nyakára;
Sem majommévért kenyerét nem adja;
Kincseket sem gyűjt, hogy azokra árják'
Könnye kiáltson.

Tiszta lélekkel 's megelégedéssel
Látja csürében keze' mive' bérét;
'S izzadásának gyönyörű gyümölcsét
Éli örömmel.

Nyájas orczával szegi meg falatját
A' barátságának 's jövevény szegénynek.
'S asztalánál, mint az öreg Phidemon,
Égieket lát.

Lakja szentegyház; maga áldozó pap,
És az áldásnak poharát kezében
Istenek töltik kimeríthetetlen
Égi itallal.

GRÓF TÖRÖK SOPHIEHEZ,

midőn

Göthe és Schiller munkájával ment

Széphalomról Kázmérba.

A' ki a' Muzát veszi nititársul,
Mint te szép vándor, kies annak útja!
A' hideg Polusz, szomorú Szirocco
Diszt nyer előtte.

Tánczóló Hórák, nevető Napaeák,
Tegzes Istenkék koszorús Kegyekkel,
Szózatok lombok mosolyogva intik
Öt is örömré.

A' magányosság' rideg alkonyában
Paphiusz' fényes csalatásit éli;
Égi képekkel repes andalogva
Kronosz' ölébe.

Schillered' 's Göthéd' geniussza lengjen
Véled, és fáklás keze fedje pályád';
Mágiás képek 's arany álmadások'
Fátyola leljen.

'S mely Zephyr Ámor' jegyesét emelte,
Az vigyen téged, felülelve gyengén,
Vissza hivedhez bíbor illatok közt
Aetheri szárnyán.

MELISSZÁHOZ.

Más tárogasson maeoni kürtöket
Alcid' s Pelidesz' isteni tettein,
Fellengjen a' direái harsány
Hattyu szerént az olympetöken:

Én itt, az elzárt beke' homályain,
Itt e' romános Tempe' vidámain
Öntöm ki szivem' gerjedését
Szocra' ölébe Anaeronnal.

Ki tudja méltán festeni a' huszárt
'S bús arczatját harszai közt, midőn
A' megzavart renden keresztül -
Rontja magát dühhödött haraggal?

Ki tudja méltán írni az öklelő
Hajdú' vivását, a' mikor a' lovast
Dárdája szórja, 's mennykövek közt
A' meredek falat ostromolja?

Múzám szelidebb tárgyakon andalog,
A' csendes erdő' boltjaiban szeret
Vig lantja zengni, 's rettegéssel
Néz az erős hadak' Istenére.

A' csergedő vízpartokon énekel
Vidám enyegést 's gyenge szerelmeket,
'S töled, tetőled szép Melissa,
Kér koszorút epedő ajakkal.

Édes jutalmam verseimért te légy!
Tüzz egy virágszált barna hajam köze:
Nem kell borostyán, nem, kiáltó
Pároszi kő nyugovó poromra.

KÖZELÍTŐ TÉL.

Hervad már ligetünk, 's diszei hullanak.
Tarlott bokrai közt sárga levél zörög.
Nincs rózsás labirinth, 's balzamos illatok
Közt nem lengedez a' Zephyr.

Nincs már symphonia, 's zöld lugasok között
Nem bűg gerlicze, és a' füzes' ernyein
A' csermely' violás völgye nem illatoz',
'S tükrét durva csalét fedí.

A' hegy' boltozatán néma homály borong.
Neetár' thyrzuszain nem mosolyog gerezd.
Itt nem rég az öröm víg dala harsogott:
'S most minden szomorú 's kiholt.

Oh, a' szárnyas idő hirtelen elrepül,
'S minden míve tűnő szárnya körül lebeg!
Minden csak jelenés, minden az ég alatt,
Mint a' kis nefelejts, enyész'.

Lassanként koszorúm' bimbaja elvirít.
Itt hágy szép tavaszom: még alig izleli
Nectárát ajakam, még alig illetem
Egy két zsenge virágait.

Itt hágy 's vissza se tér majd gyönyörű korom.
Nem hozhatja fel azt több kikelet soha!
Sem béhnyut szememet föl nem ígézheti
Lollim' barna szemöldöke!

HORÁTZ.

Zúg innár Boreasz a' Kemeles fölött.
Zordon fergetegek rejtik el a' napot.
Nézd, a' Ság' tetejét hófuvatok fedik,
'S minden bús teletésre dött.

Halljad Flaccusz' arany lantja mit énekel:
Gerjeszd a' szenelőt, tölts poharadba bort,
Villogjon fejedén balzamosos kenet,
Mellyet Bengala' napja főz.

Használd a' napokat, 's a' mi jelen vagyok
Forró szívvel üleld, 's a' szerelem szelid
Érzesít ki ne zárd, míg fiatal korod'
Boldog csillaga tündököl.

Holnappal ne törődj', messze ne álmadozz'.
Légy vig, légy te okos; míg lehet élj 's örülj.
Míg szólunk, az idő hirtelen elrepül
Mint a' nyíl 's zuhogó patak.

OSZTÁLYRÉSZEM.

Partra szállottam. Levonom vitorláim.
A' szelek' mérgét nemesen kiálltam.
Sok Charybdisz közt, sok ezer veszélyben
Izzada orezám.

Béke már részem: lekötöm hajómat.
Semmi tündérvék soha föl nem oldja.
Oh te, elzárt hely, te fogadd öledbe
A' heves ifjút!

Bár nem olly gazdag mezeim' határa
Mint Tarentum vagy gyönyörű Larissza.
'S nem ragyog szentelt ligetek' homályin
Tiburi forrás:

Van kies szőlőm, van arany kalasszal
Bizatő földem: szeretett szabadság
Lakja hajlékom'. Kegyes istenimtől
Kerjek e többet?

Vessen a' végzet valamerre tetszik,
Csak nehéz szükség ne zavarja kelvem':
Mindenütt boldog megelégedéssel
Nézek az égre!

Csak te légy vélem, te szelid *) Camoena!
Itt is áldást hint kezed életemre,
'S a' vadon tájék kiderült virány lesz
Gyonge dalodra.

*) Első kiadásban: szerett Camoena!

Essem a' Grönland' örökös havára,
Essem a' forró szerecsen homokra:
Ott meleg kebled fedez, o Camoena,
Itt hűves ernyöd.

EGY HÍVTELENEHEZ.

Melly zöld Tempe fedez, Chloe?
Milly bájas ligetek' rejtekiben lebegsz?
Kit lát gyenge öledbe' most
A' szép estőnemény 's Delia' esillaga?
A' mély tengereket hinár.
A' jégsvívet alakszín fedi álnokúl.
Megesalt engemet is tehát
Kisded mézajakad 's kék nefelejts-szen.ed!
Megesalt! 's rózsabilineseden
Más boldog csalatott néz mosolyogva rám.
Oh nem véli, mi tör lesi
A' zengő labirinth' ernyei közt szegényt!
Galyról galyra vígan repes
És üdvezi az ég' reggeli lángjait.
Majd elhallgat örömszava,
Lépvesszőre ragad, 's fészke kalitka lesz;
Vagy vergődve kitépdeli
Hímzett szárnyait, és nyögve fut envelem.

AZ ÉN MŰZÁM.

A' kit Cyprisz ölel 's delphuszi láng hevít.
Nem szállit ki hajót Bengala' öblein;
Tájékos paripát sem zaboláz keze
Harsány trombitaszón a' hadi arcz előtt.
Bájlant hoeverész ernyeitek között
Oh édes szerelém 's pieri gyenge szűz!
'S ott éneklí vidám lanttal az isteni *)
Szépet, Jót 's Anathusz' herke' virányait.
Hippocréne' szelid völgye' homályiban
Lettem gyenge korom' kellemes Édenét:
Ott lettem gyönyörű elmerülésmet
A' szent lelkesedés 's képzelet' árja közt:

*) Első kiadásban: istenibb.

Nem mérkeztem aranylanttól az ó-világ'
 Bámult dallosival: nem ragad énekem
 A' maeoni madár' szárnyain ég felé,
 Sem Pindár' riadó hymnusza' repteként
 A' félisteneket zengeni nem meri.
 Mint kis méh csak alatt a' vizerek körül
 Döngéssel mezeink' zsenge virágain,
 Hol néktek, nemesek, ritka Kazinczy's Kis,
 Bokrétát szedeget nimbuszitok közé,
 Ti, két Tyndaridák lettetek a' magyar
 Pindusz' fellegi közt 's hajnali csillagok
 Hosszú éje után; én philomélaként
 Üdvözlém az arany nap' piruló egét.

CHLOE.

Láttam! látta Chloét andalodó szemem!
 Oh mint lenge felém, 's mint mosolyodt reám,
 Mint a' latnnszi szép szenderedő fölött
 Rezgő Cynthia' csillaga!

Tündér ambroziát hinte lehellete,
 Mint a' heszperi kert' menyeyi lombjai.
 Nines olly illat egész Tempe' virányain
 Sem Callirtoe partidon.

Szép, mint a' ragyogó nap 's feselő virág:
 Szép, mint a' fiatal Cypria, a' midőn
 A' tenger kiadá isteni kellemit
 Ég' föld' ünnepelése közt.

Oh ti lengedező hives Eteziák,
 'S rózsás esti szelek' gyenge fuvallati, *)
 Jertek gyűlt kebelem' lánghait oltani:
 Égek! szívem elolvadt!

A' TAVASZ.

A' tavasz, rózsás kebelét kitarva,
 Száll alá langyos levegőn mezőnkre.
 Balzamos fürtjén zephyrek repesnek,
 'S illatot isznak.

*) Első kiadásban: És ti, esti szelek' 'stb.

Alkotó aethert lehel a' világra,
 Mellyre a' zárt föld kipihenve ébred;
 Számtalan létek' lekötött csirái
 'S magvai kelnek.

Flóra zsenget nyujt mosolyogva néki,
 Nyomdokin rózsák 's violák fakadnak.
 A' vidám tréfák, örömek, szerelmek
 Lejtnek utána.

Én is üdvözlő dalomat kiöntöm,
 'S egy virágbimbót tűzök, édes Emmim,
 Gyenge melledhez; valamint te, olly szép,
 'S mint mi, mulandó!

EGY SZILAJ LEÁNYKÁHOZ.

Miért rettegsz kehelemben,
 Miért? félénk leánya ¹⁾
 Mit félsz te, mint a' kegyetlen
 Vadtól a' kis bárányka? ²⁾

Nem vagyok én ellenséged,
 Sem hitszegő csapodár;
 Hív lelked adok én néked
 Míg koporsóm bé nem zár

Tiéd leszek, míg e' kedves
 Rubint ajak esőket kér,
 Tiéd! midőn már e' kegyes
 Szív csak akadozva vér.

Hald, melly édesen esatináz ³⁾
 A' völgy' zengő csermelye,
 A' vig madár mint leng 's trilláz
 'S mint nyögdel a' fülmele!

Majd ha a' bús tél közelget
 Ezek mind elmúlnak,
 Elrepül a' szép kikelet
 'S örömeink elmúlnak.

¹⁾ Első kiadásban, Kedves félénk leánya?

²⁾ — — Vadtól fél a' bárányka?

³⁾ Itt következő 8 sor nincsen az első kiadásban.

ÖRÖMHEZ.

Édes Öröm! o tündérek'
 Mosolygó szűz leánya!
 Kaesingatsz, 's ha hozzád érek,
 Eltűnsz, lekem' bálványá!

Mint egy kaezér leánykának,
 Nyitva ínt hájas kebled,
 Szerelmem' kívánságának
 Lángait úgy ingerled:

'S midőn esőkolni akarom
 Ajakidat, elrejtéd,
 Elvadulsz, 's ölelő karom
 Közül magad kifejtéd.

'S csak messzünnen kínálkozol,
 Ha gerjedelmim' sejtéd:
 De közel elkomorodol,
 'S szeretődöt megejtéd.

MÚZÁHOZ.

A² te ernyődnek kies alkonyában
 Andalog szívem, Helicon' leánya!
 Ahmám' tündér ligetit te himzed
 Bájás ecsettél.

A' szökő Hórák mosolyogva lengnek
 Büszke hullámin magas énekednek,
 'S hallhatatlanság' koszorúji nyílnak
 Könnyű nyomokban.

Megszeged reptét az örök tímésnek;
 Néma hamvvedrek' moháit bíborral
 Fested, és a' büs rovatalba fényes
 Életet öntesz.

A' derék töled nyeri szíve bérét.
 Hector és Alcíd dalod' égi szárnyán
 Hágta a' Dörgő' palotája' ázur-
 Bérézein által.

A' te berkedben szedi laurusz-ágát
 Théba' felséges koszorúsa, Pindár,
 És az ömlő lant' fejedelmé, Flaeusz,
 'S Leszbosz' alakja.

Mély sugallásod kiemelt magamból,
 Sátorod' esendes kebelébe intett,
 Hol Kazinezydnak keze szent örömmel
 Nyujta borostyánt.

'S Lethe áradt rám! elenyészik a' föld,
 Lekes étettel ragad Édenébe
 Deliusz, 's mellem magasabb erőkkal
 Kezd dagadozni.

LIXON. ¹⁾

Mint egy árva madár, Lini, ²⁾
 Mellyet fészke helyett néma kalitka zár,
 Nyügdécselsz, epedő kegyes! ³⁾
 'S vas békódra szemed' gyöngyei hullanak.
 Megesalt a' ragyogó hínár.
 Süllyedsz, 's nimes ki kezét nyujtsa kezed felé.
 Későn nyílt szemed' ártjai
 Rabságod' kötelét meg nem emészthetik!
 El kell ásni szerelmedet
 Bimbózása előtt, zsenge esirájiban.
 Ah, így játszik az ég velünk!
 Szívünk' ösztöneit fájdalom oltja el.

¹⁾ és ²⁾ az első kiadásban: Ninon, — Nini.

³⁾ — — — — — Úgy nyügdécsel, 'stb.

A' kit lelked epedve kér,
Attól messze szakaszt, hogy soha el ne érj:
A' kit fölve kerulsz, ntálsz,
Annak jégkehelén hervad el életed.
Boldog, holdog az, a' kinek
Pártját szerelm' myrtusza váltja fel.
'S egy kedvelt rokon-érező
Egy kedvelt szerető oldja le szűz övét!

A' SZERELEM.

Mi a' földi élet 's minden ragyogványa,
Nekküled oh holdog szerelm' érzése?
Tenger: melyet ezer szélvész' mérge lánya,
Mellynek meg nem szünik háborgó küzdése.

India' kincsével legyen tömve tárod,
Caesar' dicsősége ragyogjon fejedten:
Mit ér? vágyásidnak *) végét nem találod
'S nem lel szíved tárgyat, hol megelégedjen.

De te, édes érzés, egek' szent magzatja!
Az emberi lelket betöltöd egészen,
Bájdodnak ereje az égbe ragadja:
'S a' halandó porból egy felisten léssen.

Te a' szerencsének játékát nevedet,
Mert hatalmas néked semmit nem ad 's nem árt.
A' nagyság' álképét mint hábot elveted,
'S nem szal semmi földi erő néked határt.

Mosolyogva rohansz te habnak és lángnak:
Meg nem rémit ég föld' reád rohanása.
Te a' bus koporsót menyasszonyi ágyak
Nézed 's elenyészik rettenetes váza.

Te a' szegénységnek mohos kalyibáját
Márvány palotává tudod változtatni,
'S mezei gyümölcsessel rakott asztalkáját
Mennyei neektáros illatban úsztatni.

Tégyen mást holdoggá a' sors' csalfa kénye:
Nekem te légy dajkám 's ápolóm, szerelm:
Zöld myrtusz koszorúd pályám' szép reménye
'S könnyel ázott kendőd légyen szemfüdelem.

*) Első kiadásban: vágyaidnak 'stb.

BARÁTOMHOZ.

Íme lassanként lefoly a' virágkor,
'S gyenge rózsáink vele elvirítanak;
A' kies Tempék, örömek, szerelmek
Vele enyésznek.

Melly rövid 's kedves! valamint az első
Éjjelünk, melyet szeretőnk' ölében
Életünk legszebb örömeiben égve
Kóstola szívünk.

Elrepül tőlünk, soha vissza nem tér!
Sem Galenusznak tudományi titka,
Sem kegyességünk' ezer áldozatja
Vissza nem adja.

Minden órának leszakaszod virágát.
A' jövődönök sivatag homályit
Bízd az Istenség' vezető kezére
'S élj az idővel.

Elmarad tőlünk szeretett barátánk.
Itt hagyunk mindent valamit szeretettünk,
Semmi nem kísér szomorú koporsóunk'
Néma ölebe.

Pírhadó hajnal' derülő sugára,
Hiv barátságának kegyes ápolási,
A' legesdeklőbb szerelm' síralmai
Föl nem idéznek!

MAGÁNYOSSÁG.

Égi csendesség' fedező homály
Leng reád, o szent egyedülvalóság!
'S szívemet békés kebeledbe intí
Maguzzi vesszűt.

A' vilá' lármás vígadó helyéről,
Mint az elfáradt utazó, pihlegve
Térek ernyődhez, 's fejemet lehajtom
Lágy moháidra.

Itt vagyon bátor menedéklakása
 A' szabadságnak 's nemes érzemények,
 Itt nem agghat rabigát reájok
 A' buta köznép.

Itt fakad laurusz-koszorúja minden
 Bölcsnek és minden magasabb daloknak,
 Itt az ártatlan szerelem' 's vidámság'
 Zöld amarantja.

Légy, magányosság! vezetöm 's barátom.
 Csendes ernyődhez sietek nyugodni.
 Itt lelem Platót, Xenophont 's Ilisszus'
 Myrtusza' berkét.

Teged óhajtlak ha szemembe' reszket
 Bánatos lelkem' kiűtő panassza:
 Teged a' legszebb fiatalka' éles
 Oldala mellett.

AZ ESTHAJNALHOZ.

Emeld fel bíbor képedet,
 Csendes esthajnal!
 Enyhítsd meg a' természetet
 Harmat-illattal.

Hozd alá a' fáradt szemnek
 Kívánt álmaid,
 Fedezd bé a' szerelemnek
 Édes titkait.

Titkon nyílnak az életnek
 Legszebb rózsái,
 Mély titokban csörgedeznek
 Legszebb órái.

Ah, nekem is van egy titkom
 Szivembe rejtve!
 Nem szabad azt kimondanom:
 El van temetve.

Nem szabad kijelentennem,
 Melly boldog vagyok;
 'S hogy ki az én Egyetlenem,
 Kiért hervadok.

Csak a' nema hold mosolyog
 Ram szemérmesen,
 Mikor az öröme sepp ragyog
 Forró szememen.

A' SZONETTHEZ.

Kyprisiz' rózsá lehellete
 Nemzett Laura' ölen' teged alak szonett!
 Zongvén lelkes ezüst szavad,
 Megnyílt a' buta kor' százasos éjjele;
 Hellasz' napja dicsőn derült,
 'S pacánt ömledezett a' capitolium.

Paeán! újra születesz nekiünk;
 Ott, hol Kooosz' koszorús húga az ősz Tokaj
 A' Bodrogra könyöklök, és
 Eosz' langyaival kelte bujálkodik.
 Hallom Dácia' halmain,
 Hallom zengeni már aeoli lantodat;
 Fürtöd' mádi arany gerezd
 'S tündöklő amazon párta ölelgeti.

Üdvözlek Helikon' kegye!
 Jer esőkold, koszorúzd a' te Kazinczydat!
 Pólyád' szebb örömébe mártsd
 Lelkét, czipruszidat húrától kizárd.
 Múlass, zengj, enyelegj vele!
 Vaucluse 's Laura leend — Széphalom
 's Angyala

AMATHUSZ.

Mit főz magában Gallia' Sándora,
'S a' zordon éjszak' rettenetes feje?
Melly öblöket zár, merre tart 's ront
Anglia' nagy koszorúsa, Nelson?

Nem gondom. Így volt, így marad a' világ.
Forr, mint az ádáz tengerek, a' midőn
A' szélveszek bérezodvaiknak
Vas kapuit 's reteszit leszórván

A' bús haboknak zúgva rohannak, és
A' képtelen harez itt hegyeket temet,
Ott új világot hoz fel; egymást
Váltja örök romolás teremtés. ¹⁾

Mint a' setét völgy' esermelye, életem
Elrejtve lappang, 's halkva esörögdögél
A' laurusz erdők' szent homályin,
Illatozó Amathunt' ölében.

Nincs itt kegyetlen had 's veszedelmes ércz,
Mellyért halandók vérüket ontanák;
Nincs itt gonoszság' czimborája,
Sem nyomorúlt fene nagyravágyás.

Itt Ámor ápol 's pieri gyenge szüz
Nektarpohárt nyújt 's ambroziás kebelt,
'S a' lelkes élet játszva felleng
Heszperidék' bíbor aetherében.

BÚCSUZÁS.

Elszakadsz tőlem, szeretett barátém!
Hasztalan zárlák kebelembe: eltűnsz,
'S mint az álmkép, örömin, reményim,
Véled enyésznek.

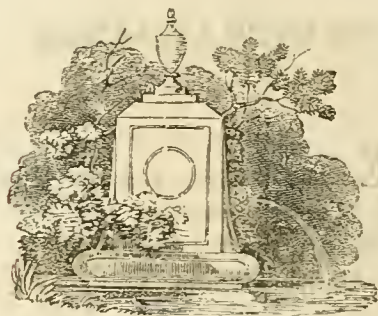
¹⁾ Első 's másod kiadásban: romolás 's teremtés.

Jaj! sem a' sérült szerelem' nyögése,
Sem kegyességem, sem az ég' hatalma
Téged énnékem soha vissza többé
Vissza nem adnak.

Élj szerenesésen, valamerre fordulsz!
Légyen áldásom veled és vezessen! ¹⁾
Légyen a' végzés' utain szerelmiünk'
Angyala társad.

Élj szerenesésen, 's ne felejts el engem!
Menj az égtartó pyrenéken által,
Menj az éjszoknak havasin keresztül,
Csak ne felejts el.

Ott is, oh ott is tied e' sebes szív.
Mindenütt kísér, veled él, veled hal;
Sárga ²⁾ képennek halavány vonásin
Festve neved lesz.

CSERMELYHEZ. ³⁾

Oh esermely, arra térsz, látom,
Csendes görgedezéssel,
Merre az én sohajtásom
Repül epedezéssel.

Vedd buzgó könyéimet
Szapora vizeidhez,
'S vegyítsd bús nyögéseimet
Lassú csörgéseidhez.

¹⁾ Első 's másod kiadásban: vezérljen.

²⁾ 'S sárga . . .

³⁾ 'A' esermelyhez.

Vidd el szomorgó zugással
 Ama kisedet kert felé,
 'S nyögöl ki egy fohászkodással
 Szivem kinek szentelé.

Tán most is ott mulatozik
 A' rózsák' árnyékában,
 'S rólam nem is gondolkozik
 Kevély nyugodalmában.

Tán habjaid mosogatják
 A' szép tünder' lábait,
 'S nem tudja, mint csokolgatják
 Hív könyeim tagjait.

Mutasd meg halvány képeket
 Neki tükröd' fényében,
 Mutasd meg égő szivemet,
 Mint vergődik véreben.

Mutasd neki, mint hervadok,
 Szemem miként sírdogál,
 'S mond, hogy érte ellankadok,
 Mint egy gyenge virágszál.

Mond: töltsön kegyes irt sehedt
 Lelkemre hív kezéből,
 Vagy egy szánakozó cseppel
 Gördítsen szép szeméből.

EGY LEÁNYKÁHOZ.

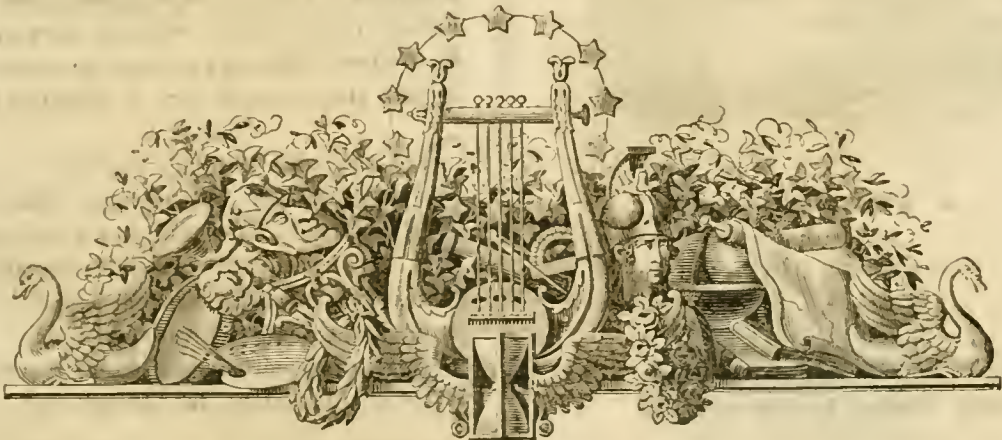
Regen sohajt utánad
 Szivem, kegyes leányzó!
 Régen! de ah, nem érzed
 Amor' szelid hatalmát.

Vigan lebegsz körültem,
 Miként zephyr tavaszkor¹⁾
 A' rózsailatokkal.

Bájas tekintetűben
 Vidám öröm sugárzik,
 'S mint a' nap' égi lángja,
 A' hús homályt eloszítja:
 Tünder szemed mosolygván
 A' társaság feleled.

Minden derül te véled,
 Minden: de én, de oh! én
 Némán lehajtom elholt
 Orezámat, és szorongó
 Kehlem' dőbög, szemem sír.

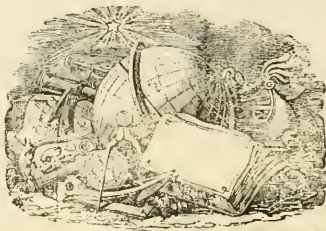
¹⁾ Első kiadásban: Mint a' Zephyr. Másodikban:
 'S mint a' Zephyr.

MÁSODIK KÖNYV.

VIRÁG BENEDEKHEZ.

Évan! merre, hová ragadsz?
 Milly szentelt ligetek' boltjai' fednek el?
 Tibur' völgyei rejtnek-e?
 Vagy Lesbosz' kiesült berkeit álmadom?
 Pindar, Szeszichor' isteni
 'S Alkaios' magasabb lantjai zengnek itt.
 Homom' Flaccusza, o Virág,
 Itt szegdelsz te dicső delphuszi ágakat.
 Itt kent fel Polyhymniád,
 'S eddig nem töretett hellai szirtokon
 Nyítsz utat, koszorú vezér,
 'S a' Vértest Helikon' hangjai töltik el.
 Példád élteti mellemet.
 Jer, jer, légy kalauz pályafutásomon!
 Fáklyád' mennyei lángai,
 Mint Pharusz' lobogó oszlopi, fénylenek.
 Jer, jer, karjaidon segélj
 Ösvényedre! akár merre vezetsz, ¹⁾ megyek.

A' TUDOMÁNYOK.

Allegoria Plato után.

Miđön e' földet elhagyá Szaturnusz,
 'S a' nagy Minden' keblébe rejtezett,

Két égi szűz maradt az embereknél:
 A' szent Igazság és a' szűz Szemérem;
 Kik mint az égnek hív küldöttei,
 A' jámbor népek' kormányit vezették.
 Örök békesség és arany szabadság,
 Vig ártatlanság 's minden égi jök
 Lakoztak vélek a' boldog világban.

De a' halandók csak hamar megunták
 Ezen jöltévő égi védekét;
 Mert sokban ellentálltak a' Nagyoknak,
 A' büszke nagyravagyás' kényeit
 'S a' rút gonoszság' titkos ezéleit,
 Mint őrálló bírák, meggátolák;
 Mellyért is ők az emberek közül
 Kizáratván, dicsőbb honjukba tértek.
 Már így sokkal szebben folyt a' világ.
 Most a' hatalmas már hatalmasabb lett,
 A' vig vigabbnak érezé magát,
 A' dús pediglen sokkal gazdagabbnak.

De csak rövid volt e' hiú öröm.
 A' gyenge csak hamar kezdé érzeni
 Kevély nyomását a' hatalmasoknak;
 Az erő' nemlétét pótolá ravaszság,
 'S rettentővé lett láthatlan keze;
 A' sok hasznos csekély' romlása által,
 Kiszárad a' hőség' 's duskalkodás' ere;
 Fortély ellen fortély, erőszak ellen erő,
 És fegyver ellen fegyver volt szegezve:
 'S már már kivesszni tért e' balgatag faj. ¹⁾

De megszáná a' földet Jupiter.
 Menj! így szólítja hőles lányát Minervát,
 Menj! 's hozz ki táram' titkos rejtekeiből
 Észt 's hőleseséget e' vak fajzatoknak.
 Nem észt hanem ravaszágot lopott
 'S csak azt adott nekik Japet' fja;
 'S most a' szemérem és a' szent igazság,
 Kiket nekik küldék, im visszatértek.

¹⁾ I 's II-d. kiadásban: vezértsz.

¹⁾ Első 's második kiadásban: fajt.

Készült tehát az aegisz' asszonya, ¹⁾
 A' büleség' dicső szövetségével
 A' földre szállni, és az embereknek ²⁾
 A' tudományok' szent kincsét osztani.
 'S minthogy saját komolyságát tudá,
 'S a' földi gyarlóságot ismeré:
 Az ő ifjabb 's vidámabb húgait,
 A' nyájas múzákat küldé elől,
 Hogy készítsék kedves játékaikkal,
 A' vak szilaj lelkekhez útait.

Diszlett e' mód. Mert ámbár voltak olly
 Múzak, kik a' kedveskedést főlöfleg
 Űzvé, lettek Nagyok' kaczerái:
 De mások, kik megtartották, tovább is
 Az ő mennyei ártatlanságokat,
 Az emberekbe szent szikrát lehettek.
 Kikben tüstént gyuladt az aetheri rész,
 Melly egy rokon kötél az égiekkel;
 'S hálas kezekkel kezdek elfogadni
 Minerva égi áldomásait.
 Most láták, hogy dobzódások veszély,
 És a' pusztítás ádáz balgatság;
 Hogy minden emberek csak egy neműek,
 'S minden közjő az egyesből ered!
 Azóta van remény, hogy a' halandók,
 Mennél több fényt nyernek Pallasz' kezéből,
 Annál forróbban fogják majd ölelni
 A' szent Igazságot 's a' hív Szemérmet.
 'S akkor majd ismét Krónosz' holdogabb
 Száadja hozzánk visszatér az égből.

A' FELKÖLT NEMESSÉGHEZ

szombathelyi táborában,

1797.

Él még nemzetem' Istene!
 Buzgó könnyeimen szent öröm ömledezz!
 Állsz még, állsz, szeretett hazám!
 Nem dől még alacsony porba nemes fejed!

Méltán büslakodám előbb,
 Hogy hērősz-eleid' nyomdokiból kitérsz,
 'S régen-félt veszedelmidet
 Rád húzzák netalan! majd huta koresaid.
 Hálá! mást mutat e' sereg,
 Melly most, régi magyar módra, nyeregben ül.
 Nem szállt Trója alá soha
 Illy szép szpartai had, sem Hunyadiink kevely
 Zászlójit nem emelte volt
 Rettentőbb hadi nép Bécs' letörött falán.
 Csak sást nemzenek a' sasok,
 'S nem szül gyáva nyulat Nubia' párdueza.
 Thétisz' nagy fija nem maradt
 Chironnál mikoron kardra veté szemét:
 Árpád vére se hüthet el,
 Ámbár rég heverész a' puha pamlagon.
 Nézd: most felköti fegyverét,
 Csakóján lobogó koleság emelkedik.
 Buzdító katonás ruhát
 Öltvén, lelke' nemes lángja kigerjedez.
 Majd kardjára felesküszik,
 Mindent ront 's megemész, mint heves Afrika
 Búisült tigrise, a' midőn
 Ordít kölykeiért 's körme viaskodik.

Majd felkelnek alattad is,
 Oh Jösef! nagyanyád' Thérézia bajnoki.
 'S hátran mégy, szeretett vezér,
 A' jég-álpeszeken 's Adria' öblein. —
 E' nép nem gyülevész csoport,
 Nem rabberbe emelt hús buzogányt keze.
 Önként áldoz az életet,
 'S horgás kardja kövér hantjafért hasít.
 Miglen hősi bibor süveg
 Tündöklök fejedén Hunnia' csillaga,
 Esterházy dicső magyar!
 Mig győző eleid' pallosa czombodon
 Csattog: győzni fog a' magyar,
 'S Andrásnak ragyogó napja le nem menend!

¹⁾ Első kiadásban: . . . az aegisztes Tündér.

²⁾ Első kiadásban: A' földre leszállni, 's . . .

HERCZEG

ESTERHÁZY MIKLÓSHOZ,

midőn

a' szombathelyi táborban a' Nemességet vezérlé.

1797.

Árpád' virágzó magva te fő magyar!
Eldődeidnek fegyvere népeket
Győzött, 's hazánkért számtalaniszor
A' viadal' mezején csatázott.

Ők voltak a' harez' vérzvárfajain
'S a' béke' napján büles vezetők, atyák,
'S kormányra termett őrszemekkel
Szélveszeket zabolázva tartók.

Melly áldozat volt a' vezekényi harez!
Bús tisztelettel kömnyezi a' magyar
Négy bajnok Esterházy véres
Porba kevert ajakit, halálát.

Láttam tebenned buzgani vérüket,
'S orczádra öntött nemzeti lelkeket;
Láttam szemed' villám sugárát,
'S ősi dicső vasadat kezében.

Rémülve megszánt a' fene háború.
Int a' kegyetlen tengerek' Istene
Képevel a' forró haboknak,
'S tűnik az oceanusz' dagályá.

Szép a' borostyán' 's győzödelem - szeker.
Szép a' vitéznek sebhelye homlokán.
Félisten, a' kit nimbuszával
A' hatalom 's tudomány ragyogtat.

Minden Nagy és Szép, melyet az ő világ'
És e' jelenkor' mivei közt csudálsz:
Bajnok, dicsőség, fényes ország,
A' tudomány' gyönyörű gyümölcse.

Ez hozta mennyből földre az isteni
Szikrát, ez oldott a' butaság alúl.

A' büles Athenét 's győzhetetlen
Róma' fejét ez emelte égre.

Hát nemzetednek mért fakad illy soká
A' rég ohajtott laurusz? ezer nemes
Válltve törtet 's gátokat ront;
Ah de aczélhegyek állnak ellent!

Téged hatabnas herczeg! az Istenek
Fő polczra tettek, véreidet segéld!
Vidd a' dicsőség' templomához:
'S ajtaja' zára lemul előted.

ORCZY ÁRNYÉKÁHOZ.

Melly méltó koszorút, mely diadalmi bért
Adjon néked örök miveidért hazád?
Oh bajnok 's koronás mennyef lantverő!
Voltaire' érdeminek szép köszönet vala
Párizs' tapsai közt a' fejedelmi csók:
Petraichát ragyogó győzödelem szeker
Jútalmazta. Kinyílt a' capitolum
Hellasz' szüzeinek, mint mikor a' világ'
Hódítóji előtt zengének ormai.
Hát néked, ki az ő útaikon vezetsz
Minket Delphi' magasb pálma - virányfhoz,
Olly buzgón törekedsz 's gátokat ostromolsz,
Hogy fákláddal egünk' felleget hígítsd,
És napját az idők' lelke szerint emeld,
Néked valyon ezért léssen-e pályabér?
Vagy tán csak esalatás minden előtörés?
E' nép nem veti el már soha fékét,

'S vak rögzese' örök hályogiban marad?
Hagyján: a' ki ugy élt, mint te 's ugy énekelt,
Nem kér lelke hű gyermeki bábókat.
Önérzése dicső Pantheon annak, és
A' jók szíve alatt fenmaradani neve;
A' némult ravatal' zaráit eltöri,
'S a' villámvezető sashoz emelkedik.
Nem hal meg, ki ugy él, mint te nagy Ozezy! nem!
Általküzdí setét Aeakusz' öbleit;
Mint Alkydesz erős fegyverein ledül,
'S a' tüzből az olymp' lángküzöbére hág.

MEGELÉGEDÉS.²⁾

Nem kér chinai pamlagot,
Sem márvány palotát a' megelégedés.
Többszer mívelatoz a' szegény
Földműves' küszöbén 's durva daróczaín,
Mint a' dáma' kigyöngyözött
Kehlen 's ambrosziás mellpatyolatjain.
Csendes szalmafedél alatt
A' vig pásztori kor' gyermeki közt lakik.
A' természet ölebe dől,
Annak nyujja kezét 's memyei csókjait.

GÖRÖG DEMETERRE,

műdön

a' koronaherezeg³⁾ nevelőjének
választatott, 1803.

Mennyi országok' 's koronák' reményét
Vetted, oh boldog nevelő, kezre!
Mennyi népnek nyujt bizodalmat a' te
Chironi lelked!

A' nagy álláspont' köre nem telik meg
Áldozat nélkül; de ki honja' híve,
Mint Görög, miatent mosolyogva áldoz
Honja' javának.

Róma' undokját 's Scenecát felejtse el!
A' nemes' legszebb diadalmi bére
Minden ádázna 's alacsony' tyránnak
Kénye fölött van.

Konnidasz márványt nyere Parthenonban.
Adj Trajánt nekünk 's kegyes Antoninusz',
Véreid' hálás kebelébe' márványt
Nyersz te 's örök fényt.

A' te munkádnak gyönyörű gyümölcsét
Századok várják, diadalmi pacant
Századok zengnek, 's maradékainknak
Áld maradéka.

Hajdan, o hús sors! nemesült atyáink
Mennyi belső tűz' 's fene üldözések'
Ostorát nyögtek! de az égbe ért már
Áheli vérik.

Már ma nem félek. Sem idők' zavarja,
Sem gonosz vádak soha fel nem oldják
A' magyar szívnek kötelit. Királyunk
Iseri népét!

FÉLTÉS.¹⁾

A' bézárt Danaét ércztorony és aczél-
Závarok 's iszonyú öregek őrizék.
A' pajkos szerelen mint kaczagott ezen!
Mert ő csak mosolyogva győz.

Féltő! tompa szemed látta e míveit?
Állíts meg, nyomorúlt, a' dagadó dunát,
Gátold meg boreász' vad dühe' harszáit
'S a' villám' rohanó tüzét!

²⁾ I-só 's II-dik kiadásban: /' megelégedés.

³⁾ Mai Vd. Ferdinand király.

¹⁾ Első kiadásban ez bátrabb áll a' 79 lapon. Így több, itt másként van sorolva, némiképp évrénd megtartásával.

A' tündér szerelem befedi a' napot
 'S Argusz' száz szemeit; majd lebegő zephyr,
 Majd szélvész 's fenevad. Fojtva erősödik,
 Mint a' puskapor és harag.

HORATIUSHOZ.

Róma' felséges szavu Pindarossza,
 Flaccusz! eldölt már az olympig ültő
 Róma, 's a' roppant capitoliunak
 Szent tüze elhunyt.

Ám te élsz most is! neved és kamoenád
 A' diésőségek tetején ragyognak.
 A' halandóság' köde fel nem érhet
 Fényes egedre.

Oh, te buzdítsd fel magas énekeddel
 Gyenge múzámat! te emeld magadhoz
 Lantomat! fűzd rá tüzes ömledésed'
 Aetheri szárnyát:

Hogy tehozzád felvigyen, és tevéled
 Tiburod' esendes ligetébe rejtsen,
 Hol te oly sok szép örömet találtál
 Blanduziádnál.

Ott taníts engem nemes érzeményid'
 Tiszta forrását hurainura ¹⁾ csalni;
 Ott taníts: mint kell az idővel élni,
 'S bölcsen örülni.

Ott taníts: nyugodt megelégedéssel
 Szent erény 's nagyság' ²⁾ menedék öléből
 A' vad orkánok' 's habok' üldözését
 Nézni mosolygra.

¹⁾ Első kiadásban: . . . kobozomra csalni.

²⁾ I 's II. kiad. kiad: A' diéső virtusz.

A' MAGYAROKHOZ.

Romlásnak indúlt hajdan erős magyar!
 Nem látod Árpád' vére miként fajul?
 Nem látod a' bosszús egeknek
 Ostorait nyomorult hazádon?

Nyolcz századoknak vérzivatarja közt
 Rongált Budának tornyai állanak,
 Ámbár ezerszer vak tüzedben
 Véredet, magadat tiportad.

Elszórja, hidd el, mostani veszni tért
 Erkölcsöd, undok vipera fajzatok
 Dulják fel a' várt, mely sok ádáz
 Ostromokat mosolygva nézett.

Nem ronthatott el tégedet egykoron
 A' vad tatár khán' xerxeszi tábora,
 'S világot ostromló töröknek
 Napkeletet leverő hatalma;

Nem fojthatott meg Zápolya' öldöklő
 Századja 's titkos gyilkosaid' keze:
 A' szent rokon vérbe füesztő
 Visszavonás tüze közt megálltál;

Mert régi erkölcs¹⁾, szpartai férfi kar
Küzdött 's vesterlett fergetegid között;
Birkózva győztél, 's Herkuleszként
Érez buzogány rezegett kezeldben.

Most lassu méreg, lassu halál emészt.
Nézd, a' kevely tölgy, melyet az éjszaki
Szélvész le nem dönt, benne termő
Férgek erős gyökerit megörlök,

'S egy gyenge szétől földre terítetik!
Így minden ország' támasza, talpköve.
A' tiszta erkölcs, mely ha megvész,
Roma ledől 's rabigába görbed.

Mi a' Magyar most? — rút szubarita váz.
Letépte fenyves nemzeti bélyegét,
'S hazája' feldúlt védfalából
Rak palotát heverő helyének;

Eldődeinknek bajnoki köntösét
'S nyelvet megútván, rút idegent cserélt,
A' nemzet' örökletet tapodja;
Gyermeki báb puha szive' tárgya.

Oh! más magyar kar' mennyköve villogott
A' illa' véres harezai között, midőn
A' félvilaggal szembe szállott
Nemzeteket tapodó haragja.

Más neppel ontott bajnoki vért hazánk'
Szerzője Árpád a' duna partjain,
Oh! más magyarral verte vissza
Nagy Hunya a' diák, Mahomed' hatalmát!

De jaj, csak így jár minden az ég alatt! ²⁾
Forgó viszonság' járma alatt nyögünk,
Tündér szerencsénk' kénye hány vet,
Játszva emel 's mosolyogva ver le.

Felfogat a' nagy századok' érez keze
Mindent: ledől már a' nemes Ilion,
A' büszke Karthago' hatalma,
Róma 's erős Babylon leomlott.

TÉTI TAKÁCS JÓSEFHEZ. ¹⁾

Édes éneklő! ligeten, virágon
Andalog múzát vegyes illatok között.
An de nem mint egy üresen csapongó
Lepke, tavasszal.

Mézet és nektárt szedegetsz te, mint mész,
Minden elrejtett violán 's kikikeresen;
Halkva döngécselsz, de szelid horodról
Aetheri hang foly.

Szivet és elmét magasít kamoenád.
Sokratesz' karján mosolyogva oktát;
A' vidám erkölcs', 's vezető okosság'
Kínseit osztja.

A' ki a' Széppel köti össze a' Jót,
Oh Takács, az bölcs, az igaz poeta.
Ez dicső érdem, 's ez az égi bélyeg
A' remek elmen.

¹⁾ tsó 's II. d. kiadásban: erkölcs 's Szpartai.

²⁾ Mindig úgy érzem, hogy e' két vég sorzatnak el kell vala innen maradni, mert a' feltűzettelést előlta. 'S most nyomtatási javításkor is ezt érzem. *Döbrentei.*

³⁾ Első kiadásban előbb állt a' „FÉLTÉS” helyén.
L. itt ezt a' 15. d. l.

AZ ULMAI ÜTKÖZET.

1805. Octob. 14d.

Mit hallok! Árpád' honja' határain
Ágyúk dörögnek! rettenetes veszély
Zúg, mint dagadt felhők' morajja
'S Bösphoruszok' zokogó nyögése.

Egy nagy csapással mindeneket levert
A' harc' 's dicsőség' kénye, Napóleon,
'S mint Jupiter' mindent lerontó
Mennyköve, egy riadással elszórt.

Látom hazámnak fegyveres őreit
Rémült futásban; látom az éktelen
Vert had' zavarját (ébolyogva,
'S Bécs 's Pozson' érczkapuit vivatlan'

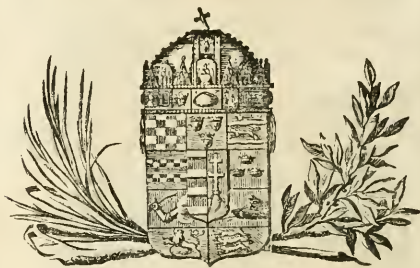
Kítárva. Oh sors! oh csuda nép! mi ez?
Nincs hát remény már? — Itt az idő, Magyar!
Melly majd szabad lelked nem ismért
Jármot akaszt te szilaj nyakadra.

Nyolcz száz repült el már Budavár fölött.
Villámok' ádáz zápora, vérözön
Tódult 's rohant rád számtalanszor:
Ám de te, mint az egekbe ötlő

Kriván, mosolygál a' zivatar között.
Rémíthetetlen melled aczélfalat
Vont fel körülted, 's vakmerően
A' haragos buzogányt ragadván

Gigász erővel harcra szegült karod.
Vital ezerszer többel ezer esatát:
Menj, most mntasd meg Zrin yi' lelkét
Zrin yi' dicső remekét, halálát!

Merj! a' merészség a' fene fátumok'
Mozdíthatatlan zárait áltüti,
'S a' mennybe gyémánt fegyverével
Fényes utat tusakodva tör 's nyit.

A' FELKÖLT NEMESSÉGHEZ.

1805.

Mint majd midőn lángszárnyakon eljövend
A' nagy bírónak cherubi ¹⁾ angyala,
És kiértje' harsány hangja a' mély
Sirba leszáll hűdegült porunkhoz;

Mindenfelé dob 's tárogtató riad.
Úgy tetszik elhunyt párduczos őseink
Támadtanak fel hamvaikból
Véreiket fedező karokkal.

Toldulva jönnek bajnoki népeink:
Erdély' kegyetlen Székelyi, a' fene
Hajdúk, az áldott tér mezőkben
Megfeketült haragos Kunokkal;

Az ütközet közt állni-tudó, kemény
Horvátok' és vad Ráczok' erős hada
Táborba szállott, hogy kövesse
A' Magyarok' rohanó lovagját.

Örvendj Hazám! nézd mennyi jeles sereg
Kész, érted önként ontani életét.
Oh bátran örvendj! mert megőrzik
Hantjaidat született vitézi.

¹⁾ Iső kiadásban: Chernim angyala, Hűkban Cherubi angyala.

Magyar nemes vér héré' jutalma vagy,
Vérző magyar kar tartá meg eddig is,
Csak hív szülöttid' vérpatakja
Áradozand ezután is érted.

Nézd mint buzognak szép deli ifjaid;
Mind annyi heroszt 's Márszt mutató vitéz
Tüzelg szemükből; felkelend még
Bátori, 's él Kinizsynk ezekben!

Tud győzni e' nép! Attila' magva ez!
Ez dúlta Árpád' hajdani harszain
A' föld' legelső tartományit,
'S lánczra füzé sok ezer vitézit.

E' nép csatázott nagy Hunyadiak alatt,
Mikor kevély Bécs' tornya lerontatott,
'S roppant Bulának győzhetetlen
Ormai közt diadalni kürt szólt.

Hát büles királynékn, Threzia! thronuszod'
Nem a' magyar szív vitta ki Pálffy val?
Nem a' Magyar' 's Nádasdy' kardja
Tette dícső koronád' fejletre?

Hát nagy királynak ¹⁾ fegyvere omla rád,
Tuzláng boritá Austria' tájait,
'S nem volt ki terhed' Herkulesként
Tartsa. Egész birodalmad ingott.

'S im mint midőn bús Aeolusz' éktelen
Barlangja' torkát Kaukasusz' oldalán
Feltárja 's átáz szélveszekkel
Fellegeket hasogatva pusztit,

Felkél az ébren szunnyadozó Magyar,
'S elszórja villám kardja eged' kódét;
Megtörte, földhez verte mint egy
Bellerophon, hatagyu chimae rád.

Menj most vitéz faj! nézd mikor a' vadak'
Királya felkél Júba' vadonjain,
Szavára megrémül az erdő,
'S futnak ezer vadak olvaikba!

¹⁾ Isó 's Hód. kiadásban: királyok'.

FELSŐBÜKI NAGY PÁLHOZ,

Sopron vmegye követéhez,
hudai országgyűlés alatt.
1807.

Már midőn a' föld letapodva hódol,
'S Róma' felséges geniussza eltűnt,
Mint egy ör Cato fedel a' világot,
'S mennyköveket szórsz.

A' köz embernek neve vész magával:
Kines, kevély márvány paloták homályba ¹⁾
Dőlnek, elhulnak 's heverő uroknak
Hire enyészik.

A' Derék nem fél az idő' molhától,
A' koporsóból kitör és eget kér,
'S érdemét a' jók, nemesek, 's jövendő
Századok áldják. ²⁾

Láttalak fényes hadi öltözetben.
Látlak országunk' ragyogó gyűlésén;
Ott merő Hektort 's Kínizsyt mutattál:
Itt Cicerónk vagy.

¹⁾ E' három sor így van az első kiadásban.
„A' világdúló ezudarok' csudája
Melly lidérczént nő, elenyész, 's utána
Átkok omolnak, „

²⁾ Első kiadásban így áll:
„S érdemét a' jó, 's nemesebb jövendő
Századok áldják...
3 *

Ősz atyáink közt fiatal korodban
Pálmaágakkal koszorús fejedre
A' kitündöklő magas elme 's lélek
Égi sugárt vont.

Nagy, midőn tiúndér paripádra szöktél,
Nagy, hazánk' kormányvezető tanácsán.
Itt az érdempolcz! ez az égnek útja,
'S régi magyar disz!

A' MAGYAROKHOZ.

1807.

Forr a' világ' bús tengere, oh Magyar!
Ádáz Erynnisz' lelke uralkodik,
'S a' föld' lakóit vérbe mártott
Tőre dühös viadalra készti.

Egy nap lerontá Prussia' thronuszát.
A' balti partot 's Adria' öbleit
Vér festi, 's a' Cordillérákat
'S Haemusokat zivatar borítja.

Fegyvert kiáltnak Baktra' vidékei,
A' Dardanellák' bérczei dörgenek,
A' népek' érzekoriáti dőlnek,
'S a' zabolák 's kötelek szakadnak.

Te Tituszoddal hajdani őseid'
Várába gyűltél, hogy lehegő hajónk
A' bölcs tanács' 's kormány' figyehuén
Állni tudó legyen a' labok közt.

Ébreszd fel alvó nemzeti lelkedet!
Orditson orkán, jöjön ezer veszély;
Nem félek. A' kürt' harsogását,
A' nyílhogó paripák' szökését

Bátran vigyázom. Nem sokaság, hanem
Lélek 's szabad nép tesz csuda dolgokat.
Ez tette Rómát föld' urává,
Ez Marathont 's Budavárt híressé.

KISHEZ.

Nézd: az igaz erény ¹⁾ feláldozza magát,
'S nem kéri senkitől érdeme' jutalmát
Mert azt magában érzi.
A' bajnok mosolygva rohan a' halálnak;
Hogy végre gyümölcsöt teremjen honának,
Éltét örömmel végzi.

A' bölcs, kebeléből szívét kiszakasztja,
Néma falak között hervad arczolatja,
Fejét mély gond epesztí.
Áhmatlan szemei mécssekkel viradnak;
Kizárja örömit a' ragyogó napnak,
Az áldást úgy terjeszti.

Barátom! érzed-e? képed' festegetem,
De el nem érheti eléggé ecsetem
Az eredeti szépet.
Bölcselkedő múzád', sokrateszi lelked'
Mennyei kincseit rózsák közé rejtéd,
Hogy megfoghasd a' szívet.

Te Schiller' mélységét, Matthisson' hímzését
S a' tiburi phoenix' magas ünnelédésit
Egy alakban mutatod.
Bájló ²⁾ színnel fested az erkölcs' szépségét,
Az álörzés bűnnek felfeded rít képét,
'S tőreit elszaggatod.

¹⁾ Isó kiadásban: igaz virtus, Hdkban: igaz virtusz.

²⁾ 1 és Hdk. kiadásban: Bájós.

Az észti az érzéshez remeken esatolod;
 A' csapongó elmét szeliden oktatód,
 Mint fellengjen az égen.
 Nagy érdem: de bérét e' föld meg nem adja.
 Csillagkoronáját csak ott fejj várhatja
 Mnemosyne' keblében.

ÉLET' DELE. 1)

Felhúgsz éltém' napja, eged' délpontjára,
 Ragyogva omlik rám fényel' hév sugára.
 'S ah tudom! valamint felért szép delére,
 Szint' olly gyorsan leszáll 2) nyugovó helyére
 Hanyatól pályád!

Nem volt ekkor is felhőtlen futásod:
 De hamar felderült rövid elhunyásod.
 Csak azért rejtezel néha fellegekben,
 Hogy fátyolod alól annál kedvesebben
 Mosolygjon orozád.

Nem adtál szüntelen tüskétlen rózsákat,
 Nem lengtetél mindig lágy etéziákat:
 De adtál vig elmét, erőt, barátságot,
 Angyali érzéssel tölti édes órákat
 Kypriusz' ölében.

Mit várjak ezután, nem látom előre.
 Könnyes szemmel nézek a' múltra 's jövőre:
 Annak örömeit sirva emlegetem,
 Ennek komor képét előre rettegtem
 Setét ködében.

BUCSUZÁS

KEMENES - ALJÁTÓL.

1808.

Messze setetédik már a' Ság' teteje,
 Ezentúl elrejtii a' Bakony' erdeje,
 Szülőföldem, képedet:
 Megállok még egyszer, 's reád visszanezék.
 Ti kékellő halmok! gyönyörű vidékek!
 Vegyétek bús könnyemet.

Ti láttátok az én hőlesőmnek ringását,
 'S ácsorgó ajakam' első mosolygását
 Szülém' forró kebelén;
 Ti láttátok a' vig gyermek' játékait,
 A' serdülő ifjú' örömit, gondjait,
 Éltém' vidám reggelén.

Mélyen illetődve búcsúzom tőletek;
 Elmégyek: de szívem ott marad veletek
 A' szerelem' lánczain,
 Hímezze bár útam' thesszali virulmány,
 Koszorúzza fejem' legdícsőbb ragyogvány,
 A' szerencse' karjain;

Bánatos érzéssel nézek vissza rátok,
 Ti szelid szerelmek' 's vidám nyájasságok'
 Örömmel tölti órái!
 Nem ad vissza nekem már semmi titeket!
 Evezzem bár körül a' mély tengereket,
 Mint Magellán' gályái. —

Oh, gyakran a' szívnek édes ösztöneit,
 'S tárgyaihoz vonzó rózsaköteleit
 Egy tündér kép elvágja!
 A' szilaj vágyások' gigászi harezait,
 E' bujdosó esillag' ezer orkánait
 Bévont szemünk nem látja,

Hív szívünk' esendesebb intését nem halljuk,
 Az előttünk nyíló rózsát letapodjuk,
 Messzebb járnak szemünk.
 Bámulva kergetjük álunk' tarka képét,
 Örökre elvesztjük gyakran éltünk' szépét,
 'S későn hullnak könnyeink.

1) Isó kiadásban: /z élet dele.

2) Első kiadásban: . . . majdan nyughelyére.

KESZTHELY.

Itt a' kék Balaton' partja' virányain,
 Hol minden mosolyog, mint az arany világ';
 Hol dús búzakalász rengedez a' mezőn,
 'S a' halmok koszorús oldalain ragyog
 A' százféle gyümölcs¹⁾, a' zamatos gerezd;
 Itt, a' keszthelyi zöld parton emelkedik
 A' csendes Helikon. Jöjjetek, oh szelíd
 Áon' szüzei! és verjeteK itt lakást!
 Nézzétek, mi kies sorhegy ölelgeti
 A' tér' telkeit és a' vizenyős lapályt;
 Itt lettek gyönyörű thesszali berkeket,
 Bérczforrást, susogó völgyeket és homályt.
 Gyakran múlatoz itt hinaras öblöken
 Nereusz, sáskoszorús nympa-leányival:
 Gyakran zengeti itt Árion' énekét
 A' hold' fénye alatt gerjedező vizen,
 'S nézzétek, hol ama' már feketült falak
 Látszatnak, menedék-váratok ott vagon.
 Ott vár titeket egy bölcs, 's kebeléhe zár
 Egy nagy férfi, kinek lelke perikleszi
 Századnak született, 's a' ki virágkorát
 Rómának ragyogóbb színre deritené.

BACCHUSHOZ.

A' te rettentő karodat Lykurgusz'
 Vesztté, és Pentheus' letörött királyi
 Polcza, 's vad Rhæcusz' szomorú halála
 Hirdeti, Éván.

Hát reám mit sujt haragod, hogy eddig
 Édes áldásod' megutálva néztem,
 'S éltető lángját poharadnak ajkam
 Még nem izelte?

Megvetőd' lelkét örökös komoly gond,
 Néma bágyadság, megölő hidegség
 Gyöttri, 's e' szép föld örömit mogorva
 Homloka fojtja.

Ám de kit Kyprisz kegyel, és camoena
 Lelkesít, nem kér örömet tetőled;
 Égi nektárt nyujt Aganippe néki
 Ámor' ölében.

BARÁTIMHOZ.

Én is éreztem 's tüzesen szerettem,
 Éltem a' föld' szép örömit barátim!¹⁾
 Barna fürtüm közt szereltem 's vidámság'
 Myrtuszi nyiltak.

Repdezt szívem kies édenében:
 Mint ama' boldog ligetek lakója,
 Már midőn a' porkötelet lerázta²⁾
 Lethe' virányin.

¹⁾ Iső 's Hld. kiadásban áll:

. A' százféle gyümölcs 's a' zamatos gerezd.

¹⁾ Első kiadásban: „Éltem a' szép föld' örömit.

²⁾ — — — lerázta, a' Hldban: lezarta.

A' szilaj lélek, rekeszét kitörvén
 A' nap' úján túl magasán esapongott,
 'S mint az aetherben lakozó rideg sas
 Földre se nézett.

Mennyi tündérbáj 's ragyogó kilátás,
 Mennyi andalgó öröm és reménység
 Rengetett, édes esaladás! üledben
 Mágusz erővel.

Álmajm tűnnek, leesik szememről
 A' csalárd fátyol, 's az arany világnak
 Rózsaberkéből sivatag vadon két
 Zordon időekkel:

Hol csak a' külszín fedi a' valóság'
 Pusztá országát bitor álllepelben;
 Ám de a' bölesnek beható szemével
 Játsszani nem mer.

Látja a' virtust letapodva nyögni,
 Látja a' bűnnek koronás hatalmát,
 Sokratesz' méregpoharat 's Tybernek
 Thronusza' mocskát;

Látja és keblét szomorún bezárja, ')
 'S mint az öszült kor komor és magányos
 Rejtekét választ, 's szelölje mellett
 Tépi bajúszát.

Hol setét lelkét csak az egyet-érv'
 Karja 's ácsorgó esemeti nyíjják,
 'S visszapillant rá köde' alkonyából
 A' nevető mult.

¹⁾ Ezen sorzat a' II. kiadásban ekkép van változtatva:

„Látja, és keblét szomorún bezárja;
 Nem szeret semmit de nem is gyűlölhet;
 Szíve óhajt még, de üres vadonban
 Hal ki nyögése.

'S itt vége. — E' másítás nyilván azért lön, mivel Somogyi Gedeon e' kifejezést: *Tépi bajúszát* lecsufolni akára „Mondolat”-ában. En visszaállítam az egész első alakítást, mert az, Berzsenyi sajátiságát is inkább festi, inkább általjában a' falun lakó aggulni kezdőt. A' másod kiadásu végső, egy egészen elfanyalultca mutat, ki, még éltében haldokolva nyög, az első egy még mindig nagylelkűt képzelte meleg szívvel, hanem csak megütközések miatt már zárkozottabbat. Ez egész nagy szerű festmény. Balfogásu bírálóató rángatózásainak dacára is, a' költéri legelső kitéheltés gyakran maradandóbb. *Dübrentei.*

GRÓF FESTETICS LÁSZLOHOZ.

1809.

Kevély örömmel kérkedik a' Magyar,
 A' Festetics név' tölgykoszorúival;
 Kevély örömmel látja rajtat
 Híres atyád' deli lelke' mivét,

Nagyságos ifjú! böles nevelőd' keze
 Bélyegzi, látjuk, már feselő korod';
 'S méltó remekkel gazdagítja
 Benned örök neve' Pantheonját.

Dicső előkép várja figyelmedet.
 Nagyságra línak minden előjelek.
 'S nem kélti Pannon, hogy te léssz majd
 Legnemesebb fia, híve, dísze:

Ákár szilaj mén, vért 's hadi port dagaszt
 Alattad a' megtört esatarend előtt,
 Ákár mosolygó Keszthelyedben
 Él az igaz nagyok' enyhelyében.

Megnyílt elátted fényes olympiád.
 Indulj vezéred' zöld koszorús nyomán,
 A' nem halandók' pályabéréit
 A' haza' szent keziből kinyerni.

A' nagyra termett áldozatokban él.
 Felmúlja bézárt léte' határait,
 A' századok' hús onladékin
 Állva marad, 's az örök tünésnek

Fényen parancsol, 's megtöri a' halált.
 Köz lelkeket fojt a' buta semmisség
 A' Tartarusz' mély tengerébe,
 'S híruket és neveiket kitörli.

A' kincs ha bájol pórasapodárokat,
 Büszkén körülnéz a' szubarita kény.
 Mint egy arany horjút imádják
 A' ezudarok, de kaczagja a' böles.

A' nagy csak a' jók' tiszteletére vágy;
 Mellyet nem a' fény' bábja szerez, hanem
 A' virtusz, a' melly nagy nemének
 Czimeihöz magasítja lelkét.

Ezt áldja méltán 's hirdeti a' világ.
 Minerva' gyémánt aegisze bésedi,
 Melly Jüpiler' villáma' mérgét,
 Mint valamelly buta zajt, elosztja.

WESSELÉNYI HAMVAIHOZ.

1810.

Leomlom én is szent porodon, Nemes!
 A' Jókkal együtt könnyeket áldozom,
 'S hamvedredet bús cziprnszággal
 Illeti Melpomeném zokogva.

Nem úgy jelentél meg te hazád' egén,
 Mint egy szökőfény, melly mosolyog 's kívész,
 Mint egy szívárvány, tarka párák'
 Kölesönözött ragyogásaikkal:

Te, mint az orkán, 's mint az olympi láng,
 Megráztad a' gőztorlatok' álpeszít;
 'S villám szavad megszegyenité
 A' gonoszok' 's czudarok' dagályát.

A' Jók csudáltak, mint az Egész' javát
 Titkon segítő mennyei tüneményt,
 Neved, dicsőült Wesselényi,
 Rettenetes vala és imádot. —

Ritkán talál itt enyhelyet a' derék.
 A' virtusz' útját szörnyetegek lesik:
 Pályája küzdés; ám de végre
 Talpa alá szegi a' chimaerát.

Mint hajdan a' szép Aethra jeles fia,
 Felbírtad ifjú karral az éktelen
 Márványt; 's atyáid' pallosával
 Győzödelem vezetett az égbe.

Tekints le hozzánk hős eleid közül!
 Lebegj körülünk, légy szeretett hazát'
 Védlelke, 's oh add vissza fényes
 Diszeidet deli magzatodban!

FOHÁSZKODÁS.

Isten! kit a' bölcs' langesze fel nem ér,
 Csak titkon érző lelke ohajtvá sejt:
 Léted világít mint az égő
 Nap, de szemünk bele nem tekinthet.

A' legmagasb menny' 's aether' uránai,
 Mellyek körültek rendre keringenek,
 A' láthatatlan férgék, a' te
 Bölcs kezeid remekelt csudái.

Te hoztad e' nagy minden' ezer nemét
 A' semmiségből, a' te szemöldöked
 Ronthat 's teremthet száz világot,
 'S a' nagy idők' folyamit kiméri.

Téged dicsőít a' Zenith és Nadir.
 A' szélveszek' bús harcza, az égi láng'
 Villáma, harmatesepp, virágszál,
 Hirdeti nagy kezed' alkotását.

Buzgón leomlom színed előtt dicső!
Majdan ha lelkem zarából kikél,
'S hozzád közel járulhat, akkor
A' mi után eped, ott eléri.

Addig letörölöm könnyeimet, 's megyek
Rendeltetésem' pályafutásain,
A' jobb 's nemesb lelkeknek útján,
Merre erőm 's inaim vihetnek.

Bízton tekintem mély sírom' éjjelét!
Zordon, de oh, nem, nem lehet az gonosz,
Mert a' te munkád; ott is elszórt
Csontaimat kezeid takarják.

A' BALATONI NYMPHA.

GRÓF TELEKI LÁSZLÓHOZ,

midőn a' Balatonra szállott.

1812.

Üdvez'lek Teleki, nádligetim között,
'S vígan nyujtom ezen tölgykoszorút neked.
Vígán zengeti el nádsípom énekét,
'S e' szent eszésvíz áldozik.

Hősek' magva! nemed' tiszteli a' Magyar.
Él még benned ama' régi Szilágyi vér:
Melly Pannon' letörött thronusza' talpkövit
Még egyszer leraká dicsőn

Korvinban, ki hazánk Bellerophonja lett,
'S a' vakságba merült századok éjjelén
A' menyből lehozá Delphi' szövétnekét
'S meggyújtá Buda' ormain.

Ennek fénye fajod' neuzeti bélyege.
Ez buzgatta ama' főpapi lantverőt
Pécs' szent erdeiben, szent palotáiban,
'S ez gerjeszti te melledet.

Minosz' rejteke volt a' te nagy iskolád:
A' villám' ura ott iktata Parthenon'
Felsőbb pítvariba, 's béavatott szemed,
Függött palladiumjain.

Láttad Deukaledon' fennyen uralkodó
Hullámit 's koronás Albion' árboezit,
A' bölcs nép' felemelt lelke' esudait, és
A' törvény' diadalmait.

Lásd a' tájakat is, melyeket e' napon
Kormányodra bízott a' haza' Istene:
Nézd a' puszta virányt 's tunguzi vad lakost,
'S a' szörnyek' fene nyomdokit. —

Nem tenger, nem egyéb helyhezet alkotá
A' nagy népeket és nagy birodalmakat.
Minden nép, ha javát ismeri, nagy, szabad
'S boldog minden időn 's helyen.

A' nép, hogyha szabad 's virtuszi ninesenek,
Gyermek: mely keziben kést 's üszöket visel;
'S egy rút törpe, gigász karddal: az éget, öl,
Ez vázkep, 's kaczagást okoz.

A' fényes Latium 's Szparta' kevély feje
A' virtusz' meredek bérczeim ötle fel;
Pallász' fegyvere nyit útát oda, 's lehull
A' mit nem fedez aegisze.

Tedd a' durva getát a' Tiberiszhez, és
A' hét hegy' lakosit Boszporusz' öblilhez:
Barláng lészen amott a' capitólium,
'S itt új Róma emelkedik.

Menj! megcsillapodott a' zaj előtéd, és
Szendergő sulogás váltja fel a' morajt;
Nézd a' kék Badacsony lassu favont lehell,
'S nem küzd a' Tihany' ősz foka.

BÁRÓ PRÓNAY SÁNDORHOZ.

1912.

Mint a' szerencsés harcos, Olympián,
Kit megtapsol egész Graecia, 's Pindarosz
Megzeng, magát félistenekhez
Méri, 's az ég' özönébe fürdik:

Mosolygva nézi lelkesedett szemem
A' hősek' ragyogó szobrait és halált,
Mióta tőled pályabért nyert¹⁾,
Oh haza' bölcs fíja! szűz kamoenám.

Győztem! lerázták czombaim a' fűvényt.
Izzadt fürteimen szent olajág lebeg.
Nevem' kivittam mély porából,
'S általadám maratékaimnak.

¹⁾ Első kiadásban áll: *nyert* helyett, *yett*. Hogy az előző sorba *hősek* szó tétetett első és második kiadásba, nem szereté a' költér, hozzám 1814ben írt levele szerint, mivel nála *bajnok* álla, mind-azáltal: szobraít miatt, én is meghagyám.

Döbrentei.

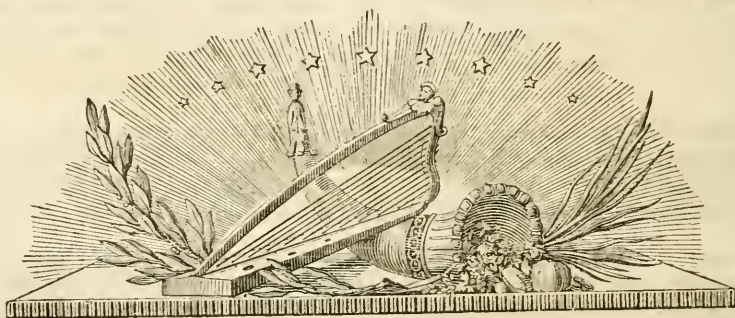
Hová, hová ránt ömledező hevem?
Oh érzem gyönyörű bérem' egész hecsét,
Érzem tetőled nyerni lauruszt
Melly diadal! 's mi kevély dicsőség!

Tőled, ki a' Jót tisztelel és Nemest,
'S általhatsz¹⁾ az igazt fátyolozó színen,
Melly annyi visszás képzetekkel
Tölti, zavarja szemünk' homályát;

Tőled, ki pályánk' tárgyait ismered,
És nagy fényű atyád 's híres ipad szerint
Ósztönt, paizst, tört nyujtva munkálsz
A' haza', nyelv' 's tudomány' ügyében.

Jer, jer, borilj le Pythia' zsámolyán,
'S honnunk' Isteninek áldozatot vigyünk!
Te tulkokat, hort, drága myrrhát,
Én amarant koszorút 's virágot.

¹⁾ Első kiadásban: És túlhatsz . . .

HARMADIK KÖNYV.

A' MÚZÁHOZ.

Szelid Múza! ki keblemet
Égi lángra gerjeszted,
Felvonsz a' porból, 's szememet:
A' nap felé függeszted;

Ki mennyei balzամiddal
Öntözgeted fejemet.
'S örökkézőld pálmáiddal
Feded bé ösvényemet;

Ime oltárodra nyujtom
E' pinduszi szálokat,
Tömjénem' myrrhám' meggyujtom.
Fogadd el illatjokat!

Te vetted fel karjaidra
Gyenge esztendeimet,
Te osztod fel vállaidra
Még most is terheimet.

Ha a' gond' jeges kezeli
Szívemet elesüggesztik,
Áon' myrtusz ligetei
Öledben felélesztik.

Ha balsors' zivatara
Reszketnek kormányaim,
Hisszus' virulmányaim
Rengetnek szép álmaim.

Az ifjuság' örömei
Lassanként elrepülnek,
A' szép orca' kellemei
Komor ránczokra gyűlnek.

A' mi most ifjú szíviünknek
Érzenyit bájolja,
Utóbb hideg értelmünknek
Homlokát meggránczolja.

Minden gyönyörű Tempéink
Lassanként elhervadnak,
Legforróbb képzenyéink
Egyszerre majl megfagynak:

De te, kegyes tündér, végig,
Ragyogsz bús éjszakánkon,
'S a' Lethé' csendes révénél
Kisérsz setét pályánkon.

Biborfátyollal fedezel
Az élet' halvány képét,
Rózsaszínekkel hlmezdel
A' sir' gyászos környékét.

Oh engedd; hogy napjaimat
Tenéked szentelhessem,
'S örömmet, gondolaimat
Kehledbe kiönthessem.

ESDEKLŐ SZERELEM.

Ím' a' nap leereszkedik
Thétisz' bíbor keblébe,
'S mosolyogva emelkedik
Lúna' szemérmes képe.

Az esti szellő' fuvalma
Édes álmot lengedez,
Békés az ég ¹⁾, 's nyugodalma
Hegyet völgyet béfedez.

De ah, az én siránkozó
Szememre nem hullatja
Balzamát az illatozó
Esthajnal' csillagzatja!

Lehajtom árva fejemet,
De gondjaim felköltik,
'S nyughatatlan kebelemet
Fájtalmakkal eltöltik.

Bágyadságom ha bezárja
Néha fáradt szememet,
Kinyitja könyeim' árja,
'S mossa halvány képemet.

Jaj, semmi nem enyhítheti
Sérült szívem' sebeit!
Mert a' szerelem éreiti
Minden titkos ereit.

Csak nálad van gyógyító szer,
Te, ki azt megsebzetted,
Ki a' szerelemnek ezer
Tőrét rám lehelletted!

Téged várnak kiterjesztve
Reszkető két kezeim,
Téged az égre függesztve
Sirdogáló szemeim.

Egy tekinteted gyilkosom
'S boldogítóm tud lenni,
Szánj meg, kegyes! légy orvosom:
Ne hagyj holtig epedni.

Süllyedek! nyujtsd karjaidat
Mig el nem fogy életem,
Mig elhervadt ajakimat
Ajakidra tehetem.

¹⁾ Első és második kiadásban:
Az ég békés, 's ...

LOLLIHOZ.

Lolli! bíbor kellemiddel ¹⁾
A' rózsát megelőződ,
'S édes hájos diszeiddel
A' jégszívet meggyőződ.

Szép vagy te mint ifjú Hébe ²⁾,
Kegyes mint egy Grázia,
Szerelmes mint Erycene,
'S lelkes mint egy szűz Múza.

¹⁾ E' négy sor az első kiadásban így áll:

„Lolli! gyönyör kellemiddel
A' rózsát megelőződ,
'S édes hájos kegyeiddel
A' jégszívet meggyőződ.“

A' második kiadásban áll:

„Lolli! deli kellemiddel
A' rózsára homályt vetsz,
'S szívétető szemeeiddel
Belém ezer tört nevetsz.“

²⁾ Ez, a' költő' kéziratából vétegett. Első kiadásban így áll:

„Szép vagy te mint ifjú Hébe,
Nyájas mint egy Grázia,
Olly kecses mint Erycene,
'S lelkes mint Uránia.“

Második kiadásban pedig:

„Szébb vagy te mint a' szép Hébe
A' Dörgő' lángölében,
Szébb mint a' szép Erycene
A' kellem' bájövében.“

Képed' szelid vonásiban
Szerelmek nyiladoznak,
Tested' minden mozgásiban
Tündérek mulatoznak.

Szép, mikor édes éneked'
Szyrenhangja zengedez,
'S angyali érzékeny szived
Harmoniát ömledez.

Szép, mikor pihegő kebled,
Mint egy galamb epedez,
'S lankadó nefelejtis szemed
Harmatgyöngyöt görgedez.

Szép vagy te, mikor csintalan',
Mint könnyű zephyr, játszol,
'S titkaidról vigyázatlan'
Le-lereppen a' fátjol.

Szép, mikor a' gerjedelem
Andalodásba merit,
Szép, mikor a' szűz szemérem
Bibor lángszinbe horit.

De Lolli! a' test' szépségét,
Hüld el, csak úgy imádom,
Ha a' szép lélek' épségét
Tiszta kebelben látom.

Ha angyali leplegídben
Angyali szív verdegél,
Nemes tűz ég ereidben,
'S lelked a' porból kikél.

A Z E S T.

Jer, Daphne! hol e' nyers patak
A' bérezből kiforradoz,
'S mohosült kősziklafalak
Közt a' völgyre szakadoz;

Hol jegenyék hajladoznak
Égig nyúlt sudarokkal,
'S bokros tölgyek árnyékoznak
Terepély zöld ágokkal:

Ott függesszük szemcinket
Az ég' dicső képére,
Ott nyissuk meg sziveinket
A' szépnek érzésére.

Nézd, már a' nap' sugárai
A' hegyekbe merülnek,
'S Heszper' piruló lángjai
Alkonyaton derülnek.

Égi bibor festengeti
Az aranyos felhőket,
Esti szellőse lengeti
Az illatos ernyőket.

A' setét bükk felett ragyog
A' hold, csendes fényében,
'S rózsabokrok közt mosolyog
A' patakok' tükrében.

Nézd, minő mennyei szépség
Nyilik meg most előttünk,
Minő mennyei esendesség'
Lelke lebeg körülünk.

Elysium' kiessége
Mosolygva tér hozzánk,
'S az Istenek' békessége
Nyugalmat harnatoz ránk.

Illy szent esendesség' ülében
Hallgatott minden, 's így állt,
Mídon gyöngyház szekereben
Anadyomene szállt.

Cynthia így ragyogtatta
Latomusz' virulmányait,
Hogy Endymionra rakta
Isteni szűz karjait,

Oh Daphne! a' szép lelkeknek
Legkedvesh ünnepe ez,
Hol a' forró érzelmeknek
Lángja önként gerjedez.

Hol a' szív önként megnyílik
 A' gyönyörű érzésre,
 'S Plátó' karján emelkedik
 Égi lelkesedésre.

Hol lelkiünk legszebben derül
 Eredeti fényében,
 'S legtisztább örömbbe merül
 A' természet' ülében.

Szíved haszontalan' eped
 A' földi vak lármában,
 E' szentséget nem lelheted
 Semmi tündér hívságban.

Ott a' dicső természetet
 Gyarló eszet majnunolja:
 Itt a' esuda szépségeket
 Alkotó kéz rajzolja.

Ott a' bölcslet elkábitja
 A' balgatag sokaság:
 Itt a' szívet 's észet megnyitja ¹⁾
 A' józan magányosság.

Ott az érzékeny szeretőt
 Csapodár kar öleli,
 Nem talál rokon érezőt,
 Nyugodalmát nem leli:

Itt az ég' örömet őrizza,
 Melly úgy buzog keblében,
 Mint a' kies Arethúza
 A' hold' ezüst fényében.

A' HALÁL.

A' gonoszak és gyáva sziveknek ¹⁾
 Rettenetes vázkép a' halál,
 Mint a' félenk, kába gyermekeknek
 Rémitő az éjjeli homály.

Az erősek mosolyogva néznek
 Porfedelük' oszlatójára,
 A' jámborok békés szívvel dőlnek
 A' büs ciprusz' szent árnyékára.

A' bölcs nyugodt elmével bucsuzik
 E' játékszin' álorenzájától,
 Szabad lelke felebb ohajtozik
 E' bujdosó csillag' hantjától.

Érzi, hogy itt isteni szárnyait
 Eléggé nem hējáztathatja;
 Érzi, hogy rab, míg testi lánczait
 Hordozza és le nem rázhatja.

Oh, de mitől válunk olly nehezen?
 Mi tündér báj vonz úgy magához,
 Hogy mennyei lelkiünk ne siessen
 Eredete' dicső honához?

Nincs itt tiszta öröm bánat nélkül,
 A' jó rosszal van öszvefonva:
 Itt a' gazdag nyomva van szükségűtől,
 'S a' dicsőség fátjolba vonva.

Mihez ragad szívünk édesebben
 Mint tehozzád, szent gerjedelem?
 Mi tölti bé lelkiünk' teljesebben
 Mint te édes holdog szerelem?

¹⁾ Első kiadásban áll:

„Itt az észet 's szívet megnyitja.“

¹⁾ Első kiadásban így:

„A' gonoszak, a' gyáva sziveknek.“

Mégis gyakran csak kínzó örömmel
Fojtogatod ¹⁾ nyögő kebelünk!
Hol örömmel, hol bus könyözünnel ²⁾
Édes kelyhed' itatod velünk. —

Csak repülő álmkép 's csalódás
A' halandó ember' élete!
Rövid öröm, hosszú gond 's bánkódás
Bús életünk' szűk kerülete.

Rablánczok a' földi szenvedések,
Mellyeket csak a' halál szakaszt:
Rózsaszálak a' gyönyörűségek,
Mellyeket egy őszi szél hervaszt!

Boldog, ki a' reá mért lánczokat
Itt nemesen türve viseli,
'S a' hervadó gyenge virágokat
Szivjóságnak ³⁾ 's észnek szenteli!

MULANDÓSÁG.

Hol a' mohos szirt' öbléből
Ezüst forrás ömledez,
'S a' patakok' esürgésétől
A' setét völgy zengedez;

Hol meredek tar köszüklak ⁴⁾
Az egekkel mérköznek,
'S a' százados roppant tölgyfák ⁵⁾
A' felhőkbe verődnek;

Hol a' vadonnak csudái
Pompájokat mutatják,
'S a' természet' nagy sebnái
Az érzést felborzasztják;

Hol a' váromladékokon
Az öszült kor' lelke leng,
'S a' bészakadt sírboltokon
Bús halotti ének zeng;

Itt lakik a' képzelődés,
Képekben elmerülvé,
Itt a' forró lelkesedés,
Plutarch' karjára dülvé.

Itt emeli fel fátyolát
A' visszaculélkezés,
Itt rakja le zöld sátorát
A' bölcs magabaterés:

Itt tévelygek a' világi
Zajgástól ¹⁾ külön válva,
Képezeletim' forrásági
Között magamba szállva.

Amott egy magas szirt' fokán
Egy puszta vár dőledez ²⁾,
Mellynek szomorú homlokán
Bús régiség epedez.

Hajdan ez a' dicsőségnek
Volt fényes palotája,
'S a' legerősb vitézségnek
Győzhetetlen hazája;

Hajdan felséges tornyai
A' felhők közt ragyogtak,
'S ime most kevély ormai
Rakásra omladoztak! ³⁾

Ott az eldült sírköveknél,
Hol most lelkek támadnak,
'S a' mély csendű éjfeleknél
Bús nyögések hallatnak:

¹⁾ Első kiadásban: Epesztgeted . . .

²⁾ Első kiadásban: . . . könyörömmel.

³⁾ Első és második kiadásban: Az Erkölcsekn.

⁴⁾ Első kiadásban: köszirtek.

⁵⁾ Első kiadásban: tölgyek . . .

¹⁾ Első és második kiadásban: Lármától . . .

²⁾ Első kiadásban: dőledez.

³⁾ Első kiadásban: „Mind rakásra omlottak...”

Ott nyúgosznak a' bajnokok
Mélyen a' föld' gyomrában,
A' töredezett oszlopok
Között örök homályban.

Ama kormos ablakoknál,
Hol most repkény szövődik,
'S a' mohosült kőláboknál
Iszolog tekerődik:

Ott bucsózott szívszakadva
Az ékes hölgy férjétől,
Mikor a' kürtök riadva
Elszakaszták keblétől.

Ott nézett le bezarodva
Bajvivő kedvesére,
Ott dőlt ismét lankadozva
A' győzőnek keblére.

Amaz ijeszű börtöknél,
Hol most baglyok huhognak,
'S a' rémitő nyílásoknál
Szárak kórok suhognak:

Ott hörpölték egymás' vérért
A' párduczos magyarok,
Ott nyerték el a' harc' bérért
A' győzhetetlen karok.

Ama bérczfalakon álltak
A' vár' pártás szűzei,
Mikor ellenségbe vágtek
A' haza' erősei.

Ama' vár' roppant kapuján
Zengtek a' tárogatók,
Mikor a' véres harc' után
Megtértek a' hódítók.

'S ott, hol a' győzedelmések
Toborzón ¹⁾ vigadoztak,
'S az érzékeny szerelmések
Szívükben olvadoztak.

Most a' gyászos romladékon
Bús éjszakák borongnak,
És a' borzasztó tájékon
Bágyadt szellők zokognak. —

Igy múlik el a' világnak
Minden gyönyörűsége!
Igy minden tündér nagyságnak
Veszendő dicsősége!

Hősek' márvány sarampóit
Az idő eltemeti,
'S a' félvilág' hódítóit
Feledékeny por fedi.

A' bölcs, ki ma nagy létekkal
A' naphoz emelkedik,
Holnap gyáva gyermekekkel
Egy sírba ereszkedik!

VIGASZTALÁS.

Mindig csak sírsz? csak bús siralomra
Nyílnak most is bágyadt szemeid?
Mindig csak e' gyászos sirhalomra
Öntözgeted néma könnyeid'.

Tudom, legszebb örömid' reggelét
E' szomorú hant alá zárád;
Tudom, árva szíved' kedves felét
Kéri vissza epedő arczád ¹⁾.

Oh, hártsd el azót ²⁾ fátyolodat
Bús szemedről, kegyes szenvedő!
Nem fedi már szeretett tárgyadat
E' porhalom 's mohos temető.

¹⁾ Első kiadásban: Toborzon; másodban: Toborzan.

¹⁾ Első kiadásban: . . . bánatos arczád.

²⁾ Első kiadásban: . . . nedves fátyolodat.

Ott lebeg már az öröm' szárnyain,
 Hol a' békés Lethe csörgedez,
 'S virágzó zöld pálmák' árnyékain ¹⁾
 Örök élet' lelke lengedez;

Hol a' myrtusz 's amarant szigetek
 Felett arany aether mosolyog,
 'S illatozó balzamos ligetek
 Közti az élet' forrása ragyog;

Ott békesség 's isteni nyugalom
 Harmatozva száll mindenekre,
 Nincs ott bánat, sem gyász, sem sirhalom,
 Sem bús fátyol halvány képekre.

Nem szakad el a' hív szerelmenek
 Ottan többé rózsakötele;
 Ott virrad fel a' sokat sirt szemnek,
 Bőhor színben, kívánt reggele.

Vár tégedet is e' dicső tájék!
 Ezenül szent hantjait járod;
 Vár szeretőd, vár e' kedves árnyék,
 'S nem sokára szivedhez zárod.

Akkor égi csókok törlögetik ²⁾
 Gyöngy arczádról kegyes könyeid,
 'S rég ohajtott karok ölelgetik
 Rég ohajtott szüz teemeid'.

Ölelkezve fogtok leborúlni
 Dicső atyánk' szent számolyánál.
 'S édes örömlángokra buzdúlni,
 Cherubími harmóniánál.

LILIHÉZ.

1791.

Jer, Lili! nézd langyos szellők
 Lengetik a' ligetet,
 'S illatozó híves ernyők
 Mérséklék a' meletet.

Jer, e' szép juharlugosnak
 Dőlünk le árnyékára,
 'S míg a' gerliczék búgdósanak,
 Vigyázz lantom' szavára.

Kedves gyermek! fakadoznak
 Kellemeid' bimbai ¹⁾,
 Pihengnek már 's dagadoznak
 Melled' hattyúhalmái.

Az ifjúság' kellemei
 Mosolyognak orczádon,
 'S az életnek örömei
 Virtnak zöld pályádon.

Ollyan vagy mint egy szűz rózsza,
 Melly még csak tavaszt látott,
 Mellyet csak harmatgyöngy mossa,
 'S csak lágy szellőkkel játszott.

Mint egy zephyr, melly virágos
 Ligetek közt lengedez,
 Illatokkal él, 's balzamos
 Violákon tévedez.

Gyönyörűség és vidámság
 Folyja körül ösvényed;
 Mert még a' szűz ártatlanság
 Oltárán ég tönjened.

¹⁾ Első kiadásba ez így tételt:

'S a' virágzó zöld pálmák' árnyain.

Berzsenyi az ellen, így írt: Ebben két hiba van; a' szükségtelen A', és a' még szükségte-
 nebb új szó, melly ilyen szomorú, egyszerű tónu-
 shoz épen nem illik. Arany szép és jó szó, de
 csak a' maga helyén. Legyen tehát: „'S virágzó
 zöld pálmák' árnyékain.”

²⁾ Első kiadásban: . . . törlöngetik.

¹⁾ Első kiadásban: „Ingerményed' bimbaji.”

Kellemeid-et Berzsenyi akará vissza.

De ki ne térj ez ösvényből,
 Mellyen most rózsát szaggatsz;
 Oh vigyázz, mert az örvényből
 Soha ki nem gázolhatsz.

Ha elveszted az erkölcsnek
 Intéző fonalait,
 Számtalan veszedelmeknek
 Leled labirinthjait.

El ne hagyj őrangyalodat,
 Hív szelid erkölcsödét;
 Nyujtsd neki gyenge karodat,
 Hadd vezérljen tégedet.

Csak ő menti meg szemedet
 Ezer könnyhullatástól,
 Ő menti meg szépségedet
 A' kora hervadástól.

Ő intézget karaival
 Páplusz' virulmányain,
 'S befedez hív szárnyaival
 Az öröm' hullámain.

Oh ezer örvény és hínár
 Fogja pályád' majd körül!
 De ha ésszel 's erkölccsel jár,
 Hidd el, egyhe sem merül.

Ezek légyenek őrei,
 Kedves gyermek, szivednek ¹⁾!
 Így a' hiúság' törei
 Meg soha nem ejthetnek.

Ezek ismertetik veled
 A' szireni hangokat;
 Ezek mutatják meg neked
 'A gaz csapodárokat.

Szived' kedves rokonfelét
 Neked ezek választják,
 'S földi éltednek édenét
 Karjai közt megadják:

Hol szelid öröm 's vidámság'
 Lelke fog ápolgatni,
 'S az aranykori boldogság'
 Angyala csókolgatni:

Addig is, míg homlokodon
 Arany üstök omladoz,
 Akkor is, ha majd arczodon
 A' rózsaláng hervadoz.

REGGEL.

Nézd a' napnak derülő sugára
 Mint ébreszti a' természetet,
 Mint önt új bájta' virág' fodrára
 'S mint zendíti a' zöld ligetet ¹⁾.

¹⁾ E' négy sor helyett az első kiadásban következő nyolcz sor áll:

„Már keleten pirulnak az egek,
 A' virradó hajnal mosolyog,
 'S a' tündöklő aranyos fellegek
 Köztt ragyogó fáklája lobog.“

„A' pacsirta hangicsálva repdez,
 Vig örömet zengve kiönti,
 A' kis fecske 's elefánt ürvendez
 'S a' feljövő napot köszönti.“

¹⁾ Első kiadásban így:

„Te kedves, ép szivednek!“

Nézd új öröm 's újult életerő
 Száll hegyekre, száll most völgyekre ¹⁾,
 Csak az örök homályban heverő
 Bagoly siet bus rejtekekre.

Nem mosolyog neki a' szép reggel,
 Sem az élet' harmóniája:
 Kedvesb neki a' szomorú éjjel
 Mint az egék' dicső pompája.

Igy van minden! változhatlan renddel
 Ki van szabva éltünk' pályája;
 Egyik rokon a' félistenekkel:
 A' másíknak por a' hazája.

A' rablekék örök setétségbe'
 Bolyongnak a' denevérekkel:
 Nem nézhetnek a' dicső napfénybe
 Örök éjhez szokott szemekkel.

A' nagy lélek önként az aetherben
 Héjáztaja szabad szárnyait,
 Nem tartja itt fojtva porkötélben
 Az égi tűz' nemes lángjait.

Nem tébolyog goth épületeken
 Az éjjeli vak madarakkal:
 Felebb evez a' nagy álpeszeken
 A' nap felé uszó sasokkal.

NELLI.

Hát a' szerelem' szent lánga
 Csak illy mulékony?
 'S Nelli is, mint minden lyánka,
 Csak változékony?

¹⁾ Első kiadásban így áll:

„Újult öröm, újult életerő
 Száll most minden teremtményekre.

Hív szeretőt az ég alatt
 Ne kérj kebelem!
 Ha a' szelíd Nelli csálhat,
 Hol a' szerelem?

A' kép' angyalvonásai,
 A' kegyes szemek,
 Nem a' lélek' tolmácsai:
 Csak csalfa szerek!

A' szerelem' esküvését
 A' hagymáz teszi:
 A' szív forró döbögését
 A' vértől veszi.

Egy pillanat' tüneménye,
 Muló örömiink;
 Csalatásunk' szüleménye
 Játszadoz veliink.

Jaj, le hát én mért epedek?
 Lelkem miért ég?
 Szünet nélkül mért szeretek?
 Ha nincsen hívség!

Kínomat mért nem olthatja
 Sem idő, sem ész;
 Sőt sebeimet faggatja
 Minden orvos kéz.

Éjjelimen ötet látják
 Beteg álmaim,
 Nappal ő nevét kiáltják
 Sohajtásaim.

Philomele' panaszai
 Nevét zokogják,
 A' csillagok' fénySORAI
 Nevét rajzolják.

Valamerre járok kelek,
 Űhöz árnyéka,
 Meg nem menthet a' tengerek'
 Végső tájéka.

Van igaz, van hív szerető,
 Érzem keblemben:
 Csak te vagy, Nelli, hítszegő!
 Csak te kegyetlen!

FANNIM' EMLÉKE.

Sírásra vonult képpemmel
Hűs öledbe sietek
Csendes liget! keservimmel
Mert itt magam lehetek.

Te láttad szép örömitet
Fannim' forró keblében:
Te rejtst el bús könnyeimet
Alkonyatod' leplében.

Itt, hol hársak árnyékoznak
A' setét völgy' ülébe,
'S csörgő vizek omladoznak
A' vadrózsák' tövébe;

Itt nyögtem ki epedezve
Beteg szívem' sebeit,
Itt szoritám esedezve
Hozzám gyenge térdeit.

Itten mosolygott szemembe ¹⁾
Szelíden elpirulva,
Itt állt égő keblembe
Édesen elájulva.

A' liget' zöld sudarai
Halkva körülsusogtak,
A' hold' játszi sugárai
Könyeinken ragyogtak.

¹⁾ Első kiadásban így áll:
„Itt mosolyodott szemembe.“

Minden megszűnt 's az estvének
Nyugalmában hallgatott,
Csak szívünk' verésének
Döbögése hallatott.

Csak a' szerelmek' angyala
Élt 's repdezett körülünk,
Csak az öröm' szép hajnala
Viradozott fölöttünk.

Örökké virulj, kedves hely!
Hintsen bé virágival
Minden tavasz, 's minden reggel
Legfrisebb harmatival.

Gyakran fog bánatos lelkem
Te körülted lebegni,
Hozzad vonz árva szerelmem
Kínom' elkeseregni.

Gyakran éjféli órákon
Látsz te itt sirlogálni,
'S nyugdélcselő furulyámon
Bús nótát fujdogálni.

PHILLISZ.

Még most teljes orozáimon
Rózsabimbó fakadoz,
'S alabastrom vállaimon
Barna hajfűrt ingadoz.

Éden virágzik mellettem,
Szemem rózsán tévedez,
Érzem, örömré születtem,
'S ime szívem epedez.

Vidám szerelmet mosolyg
Még most minden körültem,
Szívem csak örömré dobog:
De ah, még nem örültem!

Mi haszna szívom aetherét
Éltem' szép tavaszának?
Nem szíhatom lehelletét
Az öröm' balzámának!

A' galamb is csak úgy örül
A' kedves kikeletben,
Ha szerelmes párja körül
Búgdozhat a' ligetben.

AZ ÉN KEGYESEM.

Az én kegyesem nem neves,
De deli és szép,
Mint egy Grátzia, kellemes ¹⁾.
Szíve tiszta 's ép.
Félénk szeme nem mosolyog,
Csak dagadó melle dobog,
Mídon felém lép.

A' módit ő nem ismeri,
Sem piperéit,
Ah, még is olly szépen szedi
Könnýü lepleit!
Barna fürté' sodradéka,
Fátyola' csendes árnyéka
Festi kecséit.

Szép, ha képén a' szerelem
Rubinja pírul:
Szép, ha könyét törülgetem,
'S vállamra simul:
Szép, ha ölel, fohászkodik,
Színe százfelé változik,
'S nyelve elnemul.

GLÜCZERE.

Alkonyati homály terjed
A' csillagok' boltjára,
'S pírholagos lánggal gerjed
Az esthajnal' sugára.

Szűz Cynthia sárkányait
Fényszekerén vezeti,
'S a' Balaton' hullámaít
Rubinláng festegeti.

Örömré int a' természet
'S életem' tünő tavasza;
Szerelemre az enyészet
'S philomele' panasza ¹⁾:

De én komoly szemet vetek
A' hold' ezüst képére,
'S csak szomorú dalt pengetek
Heszperusz' intésére.

Túl jár elmém a' Badacsony'
Kies virulmányain,
Túl a' rengeteges Bakony'
Setétellő ormain.

Ott, hol zsenge érzéseit
Ifjú szívem gerjeszté,
'S az öröm' s bánat' könyeit
Legelőszőr ereszté.

¹⁾ Első kiadásban így áll:
„Mint egy Chárisz, olly kellemes.“
Az ittenit, Berzsenyi tevő maga, vissza.

¹⁾ Első kiadásban: „'S Dauliának panasza.“
Az a' szokatlan „Daulia“ *irá Berzsenyi*, nem
illy mindennapi dalba való.

Hol Gliezi! veled karöltve
Néztem az est' csillagát ¹⁾,
'S lelkem, örömmel megtöltve,
Itta Hébe' poharát.

SZERELMES BÁNKÓDÁS.

Itt, hol e' bujdosó csermely
A' bús bükkben tévedez,
'S búslakodó énekemmel
Csak a' kőszirt epedez,

Megjelsz, oh kegyes lélek!
Epedező ²⁾ szivemben,
'S hív kebledbe visszatérek
Forró képzeletemben.

Ha a' bús hold' sugárai
A' vizeken reszketnek:
Bágyadt szemem' záporai
Csak téged enlegetnek;

Ha a' hajnal bíborszinnel
Az égen pirosodik:
Árvád lankadozó szívvél
Terólad gondolkodik.

Ha bús völgyek' rejtekében
Kinom előtt bujdosom,
A' vadon' bús zengésében
Édes neved' hangozom;

Ha magányos kamarámban
Keservimmal zárkozom,
Könnyel ázott nyoszolyámban
Utánad óhajtozom.

Minden reggel siralomra
Nyitom fáradt szememet:
Siratlak, ha nyúgalomra
Hajtom árva fejemet.

Oh, siratlak míg könnyeim'
Forrása el nem apad,
Míg bé nem hunynak szemeim,
Míg szivem meg nem szakad.

A' REMETE.

Egy őszült remetét a' Tihany' oldalán
Ismértem. Sivatag sziklaüregeben élt.
Már két századokat hordoza vállain,
'S mellén lengedezett hosszú fejrő szakál.
Gyakran, bölcs szavait hallani, elmenék
Barlangjába, vidám gyermekiútm alatt.
Sok történeteket hordogatott elő
A' bölcs ősz az idők' régi homályiból.

Egy szép alkonyaton melleje ültetett,
Ősz pillái alól könnye kicsordula,
'S így kezdé szavait: Látod amott, fiam,
A' mint a' Balaton' habja locsogva küzd
A' hércz' öbleiben, 's rengeteges vadon'
Zöld pártája körülüzte az ormokat?
Ott, hajdan ragyogó tornyok, erős falak
Állottak, sudaras sorjegyének között.
'S im ott egy feketült klastrom, az ó világ'
Buzgósága' dicső temploma 's szent helye.
Sok távollakozók 's messze zarándokok
Csókolták küszöbét 's szentjei' zsámolyát,
'S a' hymnuszba vegyült orgona' hangjai
Buzgón ömledézék a' hegyeket körül.

Hány szív harczola szent boltja' homályiban!
Míg eltépte magát ösztöne' lánczain,
'S lángérzése szelíd buslakodásra vált!
Hány szép hervada ott élete' hajnalán,
Mint egy gyenge virág a' havasok között,
Melly látatlan' alak dicszeivel kivész!

¹⁾ Első kiadásban: „Néztem az est' sugarát.“
Berzsenyi maga tevé: *csillagát*.

²⁾ Első kiadásban: „Epmedő szivemben.“

Ott lankadt, epedett Váradí Lóra is
Érző lelke' tüzes gerjedezésiben.
Nem fojthatta meg azt a' feledő idő,
Sem más isteni kéz' anyzei balzama.
Legszebb szűz vala ő Hunniá' téréin.
Sok fényes lovagok néztek ohajtvá rá:
Sok nagy gazdagokat Lórika megvetett,
Mert szívét szeretett Sándora birta már,
'S oldhatlan kötelek közt vele egyesült.
Sándor régi nemes faj, de szegény vala;
Mellyért Lóri' kemény atyja csikarva dült,
'S e' klastromba dugá a' szerető leányt.
Kábultan maradt Lóri sokáig itt,
'S mint egy álmódó, csendesen elmerült.
Miglen végre beteg szive felébrede,
'S a' kétségbeesés' tóréivel vívott.

Már négy bús kikelet látta siralmaít
'S lassanként kiháló kellemít, a' midőn
Egy bús óra alatt ajtaja megnyílék,
'S a' régensirat (t, karja közé rogya.
Testek' rándulatit festeni nem merem,
Sem tördelt szavukat 's ömledezésiket.
Megdöbbsent kebeleik nyögve szorultak el,
'S ennek minden erő 's élet elfoltatt.
Miglen végre, sebes könnyeik' árjai
Megnyitván lekötött nyelvüket, így zokog
Forró csókjai közt a' pihelő leány:
Oh kedves, kit az én lelkem epedve várt
Minden per ezenen, 's értted imádkozott!
Választott! de az ég szívemet eltört!
Eljöttél, hogy ezen néma falak között
Esdeklő szeretőd' könnyeiben fűredj?
Eljöttél, hogy alélt lelkem előtt kinyísd
Elvesztett örömiünk' hajdani édenét?
'S hogy még egyszer örömkönybe borult szemét
Lóridnak, karodon zárja be a' halál!

SÁNDOR.

Nincs szóm, ninesen erőm! végy kebeledhe, végy!
'S olvasd e' halavány oreza' vonásain,
Olvasd e' szomorún beapadott szemem,
Mint szenvedt nyomorult életem ekkorig.
Bujdostam hegyeken, völgyeken és habon,
Míg felleltelek, oh angyalom! édesem!
Im' áltörtte acélzáraidat karom.
Jer most, merre karom 's a' szerelem vezet.

Egy csendes kalibánk, egy nyoszolyánk leszen.
Menjünk! int az idő; oh ne hahozz! kövess!

LÓRI.

Menjünk; nyujtsd karodat! légy vezetőm!
megyek

A' bús kaukaszuson 's tengerek' árjain
Lángnak, habnak, ezer fegyverek' élinek.
Isten véletek itt, oh szomorú falak,
Itt hagylak! szeretőm' karjain elmegyek!
Menjünk a' szerelem' szárnyaín ... Oh, de mit,
Mit hallok? elalél lelkem. — Egek, mi ez?
Halld a' lármaharang! nézd! közlitenek
A' fáklýák. Ti kemény Istenek! — el vagyunk
Árultatva tehát? — Oh, te csalárd öröm!
Eltűnsz-e valamint egy hia bűborék?
Már hát nem lehetek, kedvesem, a' tiéd
E' földön! de tiéd lézsek az égbe' majd!
Oh kedves szeretőm! hogyha szeretsz, ne hagyj
E' mélységbe! ne hagyj! űj meg ezen helyen:
Űj meg, hogy kezeden fogyjon el életem.
Hah jönek! Szeretőm, hiv szeretőm, ne hagyj!
Csókolj meg, 's vasadat döfö ide, oh ne szánj!
Döfj, im itt kebelem'). Én örömet halok.
Add meg nekem ezen leggyönyörűbb halát!

Ekkor Sándor előrántja hegyes vasát,
'S a' vállára borult szűz' kebelébe döf.
Elsóhajtvá repül bánatos élete,
'S egy bágyadt k ö s z ö n ö m! volt lebegő szava.

SÁNDOR.

Hah, menj menj, te nemes lélek! ez a' világ
Nem méltó tereád, menj! követőd leszek.
Hah, már látlak! az ég' fényözönén lebegsz,
Intesz, hívsz, mosolyogsz, karjaidat nyitod.
Oh kedves szeretőm, Lóri, te hívsz: megyek.

Ekkor Lóri' hideg karja közé borult.
Csókokkal befede kedvese' tagjait,
'S mélyen mártja sebes szive alá vasát,
'S forrón összevegyült vérük elaradt.

1) Első kiadásban: „Táran áll kebelem.“ Itt sines helyen az új szó, *iró Berzsenyi*.

Ott egy nyárfa alatt lett temetőhelyük.
Egy szép gerlicze pár jött ki porokból, és
E' csendes ligetek' sátoriban leszállt.
Gyakran látni setét éjjeleken fejér
Fátyolban lebegő lelküket e' helyen:
Gyakran hallani itt lassu melódiát
Éjjel, mint valamely gyenge furuglyaszó
Messziúnnen kiháló gerlicze hangjait.

CZENCZIMHEZ.

Czenczim! repül az élet,
Mint egy sebes solajtás.
Tünik tavassza 's hervad.
Mint gyenge rózsabimbó.
A' melly zephyr kinyitja
Langyos lehelletével,
Az tépi el mosolygó
Diszét kis életének.

Meg most mi is virágzunk
Mint a' libáni Tempék.
Szívünk öröme repdez,
Lelkiünkben égi láng ég.

Majd eltűnik szerencsés
Éltünk' arany tavassza.
E' barna fürt lehull majd,
Melly büszke válladon csügg.
Villám kaczer szemednek
Fényét homály borítja.
Kebled' csudás alakja
'S e' szép ajak' rubinja
A' vad halál' kezében
Porban heverve sorvad.

Éljünk tehát 's örüljünk:
Mert ah, csak egyszer élünk!

FŐ ÉS SZÍV.

Mit? 's hát azért eppszem
Éltem' tünő tavasszát,
Hogy megvetett az álnok?
Bíblisz szerint nem olvaszt
Vizzé szerelmem engem:
Nem mossa gyáva könnyel
A' férfi, arculatját.
Tán hímes Hybla' berkén
Egy szál virág mosolyg rám?
'S tán Ámor, egy leánynak
Képére nyomta csókját?
Nem csak Chloe' fejről
Folynak le barna fürtök,
Nem csak Chloe' szemében
Villognak égi tegzek.
Menj, menj! szabad vagyok már.
Hála! kinyílt kalitkám!

Hála! — de jaj, mi fojt el?
Bús könnyeim buzognak,
Jaj, szívemet nem oltja
A' fő' hileg tanácsa!

Édes Chloém! szeretlek
Mint méhek a' virágot,
'S mint a' folyót az özek!

ESZTIHEZ.

Szép, szép az élet, Eszti!
A' myrtusz illatokban
Ámor' 's Dióne' karján
Be édes élni, Eszti!

Más félje a' szerenesét
 'S a' tengerek' haragját;
 Golkonda' drága kincsét
 Rakásra gyűjtte össze,
 Villogjon a' dicsőség'
 Polezán Napoleonnal;
 Hirdesse győzelmeit
 Száz diadalmi paeán:
 Én véled, édes Esztim,
 Véled kívánok élni
 Elrejtve a' világtól,
 Hol senki nem vigyáz ránk,
 Hol semmit én ne látnék.
 Csak édes angyalozád',
 Csak téged, edes egygyem!
 Hol mást ne hallanék én,
 Csak szád' kegyes sugását
 'S hív sziveink' verését.

A' TÁNCZOK.

Nézd a' táncz' neveit, mint festik játszi csettellel
 A' népek' lelkét, 's nemzetek' izleteit.
 A' Német hármás lépéssel lejtve kering le,
 'S párrját karja közé zárja 's lebegve viszi.
 Egyszerű a' Német mindenben, 's csendesen örvend,
 Egyet ölel mindig, 's állhatatos szerető.
 A' Gallusz fellengve szökik, 's enyelegve kacsingat,
 Párt vált, csalfa kezet majd ide, majd oda nyújt.
 Ez heves és virgócz, örömeiben gyermeki nyájas,
 Kényeiben repdez, 's a' szerelembé' kalóz.
 A' Magyar egy Pindár: valamerre ragadja az oes-
 trum,
 Felkesedett tüzzel nyomja ki indulatit.
 Majd lebegő szellő, szerelemre felolvad epedve,
 'S hűja ¹⁾ hevét kényes mozdulatokba szövü.
 Majd maga fellobbanva kiszáll a' hajnoki tánczra
 (Megveti a' lyánkát a' diadalmi daigály)

¹⁾ Első kiadásban: „'S hűja' hevét” stb.

'S rengeti a' földet; Kinizsyt látsz véres ajakkal
 A' testhalnokok közt ugrani hőseivel.
 Titkos törvényt mesterség nem szedi rendbe,
 Csak maga szab törvényt, 's felkesedésre határt.
 Ember az, a' ki magyar tánczhoz jól terme, örüljön!
 Férfi erő 's felkes szikra feszíti erét.

EMMIHEZ.

Emmi! nekem sem fedi szivemet jég.
 Láng az éneklő, heve forr dalában;
 Ömledő bőség, magasabb csapongás
 Önti ki lelkét.

A' ki vért zengett 's haragos Szkamandert,
 A' ki a' zordon Rhodopén parancsolt
 Kőnek és vadnak 's Rhadamanth' kezének:
 Hív szerető volt.

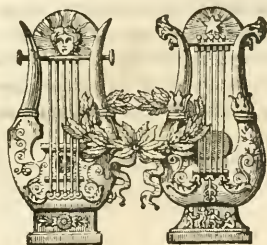
Direc' zengőjét, ki Olympiának
 'S Peliont égig ragadó gigásznak
 Harezeit dörgé: szerelem dagasztá
 Küprisz' ölébe.

'S azt, ki ezt mérész utain követte,
 'S hüszke reptével ragyogóbb vidékre
 Hlitta Rómának koszorús leányit,
 Grátzia szállta.

A' lyrát felként kezek érdekelték.
 Hűraim gyengék magas égi hanghoz,
 A' szelid Páphusz' kiesébe nyögdel
 Leszboszi hárfám.

Jer vegyülj hozzám epedő szavaddal
 Édes esdeklöm! öröm-ömlédecssé
 Olvad e' bús dal, 's koszorúzva dőlök
 Gyenge öledbe.

Énekeld Cháriszt velem, és Diónét!
 A' hol e' kettő mosolyogva múltat,
 Ott az ég, 's minden kegyes Istenével
 Harmoniát zeng.

ÉLETPHILOSOFIA ¹⁾.

Én is örömré születtem
Arkadia' herkében,
Rózsapárnán szenderegtem
Küprisz' ambrás ülében.

Az arany század' Istene
Pásztorai közé kene.

Ah! de mint az arany világ,
A' rózsakor elrepül!
Olympuszra más Isten hág,
'S Dodona' berke dördül.
Elvirít a' szép kikelet,
'S vele a' heszperi liget.

Az enyém is elvirult már!
Pályám vége közelit:
Hol a' gigászi örök vár
Chaoszába elmerít,
Mint egy cseppet az oceán,
Mint egy sohajtást az orkán.

Légyen álom, légyen hírő,
Bátran megyek elébe,
Mint egy elfáradt utazó
A' vadon' enyhelyébe.
Mert ha hírő: nem furdal vád,
Mert ha álom: nyugalmat ad.

Ember voltam, csak gyarlóság
Létem' fényes bélyege,
Erényem ha, nem hiúság ¹⁾,
Forró vérem' melege.
Ha szívem nemesebben vert,
Ömnagában méltó hért nyert.

Sirjak-e, hogy életemet
Jól használni nem tudtam,
'S legkiesebb ösvényimet
Álmodozva folytattam?
Ha ezt újra elkezdhetném:
Ismét a' múltat követném.

Az ifjúság' örömeit
Lelkesedve öleltem,
De szívem' szebb ösztöneit
Soha bé nem tölthettem.
Ithakám' partját elértem:
'S ah hazámra nem ismértem!

Úgy éltem, hogy életemet
Vissza élni ne bánnám,
Úgy éltem, hogy életemet
Végezni ne fájlalnám;
Megcsókolgattam rózsáját,
Megizzadtam vaspályáját.

Láttam a' mosolygó tavaszt,
Láttam az égető nyárt,
Láttam, minden időszakaszt,
'S minden földi láthatárt!
Ha örök időket élnék,
Ezeknél többet nem érnék ¹⁾.

Tünő éltem' rövidségét
Én tehát nem siratom,
'S a' jövődö' kétes képét
Előre nem borzadom.
Minden kornak van Istene,
Nem zúgolódom ellene,
'S kebelemben marasztom.

¹⁾ Első kiadásban: „Ha virtuszom nem hiúság.”

²⁾ Első kiadásban: — — — kérnék.

Éz nem igaz, írta Berzsenyi, mert, kérnék, de nem lehet. Tétessék tehát: nem érnék, mert: nihil novi in mundo. Egyebet nem látnék, mint a' mit már láttam. Ezt akarám mondani.

¹⁾ Első kiadásban: „AZ ÉLET' KORAI.”

LEVÉLTÖREDÉK, BARÁTNÉMHOZ.

Ne kérdezd barátném! mint töltöm időmet,
'S távolléted alatt kedvem' miben lelem?
Tudod elvesztettem édes enyelgőmet,
Tudod magam vagyok, mert te nem vagy velem.

Lefestem szüretem' estvéli óráit,
Ha már eselédimet nyugodni ereszttem.
És csak alig halom a' vigság' lármaít,
Agg diófám alatt tüzeimet gerjeszttem.

Leplembe burkolva könyökemre dőlök,
Kanóczom' pislogó lángjait szemlélem,
A' képzeltölések' álmába merülök,
'S a' lelkesedésnek szent óráit élem.

Az őszibogárnak busongó hangjai
Felkültik lelkennek minden érzéseit,
'S az emlékezetnek repedező szárnyai
Visszahozzák éltem' eltűnt örömeit.

Életem' képe ez. — Már elestvéledtem,
Béborult az élet' vidám álorszöke!
Még két mulatótárs van ébren mellettem:
A' szelíd szerelem' hamvadó szikrája,
'S bús melancholiám' szomorgó nótája.

BARÁTIMHOZ.

Már már félre teszem leszboszi lantomat,
Érzésim' felesét 's néhai biztosát.
Nem pendíti meg azt már soha semmi tárgy,
Sem nagyság' ragyogó nimbusza, sem Chloém'
Andalgó szemeim gerjedező hevem.

Forró ömledezés csalta ki hangjait
A' vig reggeli kor' rózsavirányain.
Hervad már tavaszom, 's bimbái hullanak.
A' szép álmodozás' kedves alakjai,
A' tündér Amathusz' hájai oszlanak,
Éltem' gondjai közt a' komoly ész előtt.

Nem kíván koszorús hírt, nevet énckem.
Kész bérem: ha nemes lelkeket érdekel,
És néktek szeretett nemzetem' ékei,
Laurusszal fedezett bőlesei! tetszletik.

Épít, ront, az idő' lelke, ezer esudát
Szül, 's ismét repülő szárnyaival ragad.
A' ti érdemeitek 's mivetek élni fog,
A' míg egy Magyar él a' Duna' partjain.
Alkotmánytok' örök' talpkövihez teszem
E' morzsát, 's az idők' harszai közt megáll.

J E G Y Z É S.

Az első kiadás csak e' három könyvig terjede, mert azok 1813-beli kiadása előtt, a' költér,
le is monda már, 36 évében, legvonszóbb szerénységgel, miként ezen itteni utolsó dalszak mutatja.
Örvendek, hogy e' feltételét az én levelem hagyatá vele abba, (1. választát januar. 5-kéről 1814 's itt
a' 47d. lap 2d. oszlopát), és elé, még a' következő telkessegek termésnek.

Az itt ott tett jegyzések, mutatják, e' harmad kiadásnak a' másoddal lett pontos összehason-
lítását.

Döbrentei.

NEGYEDIK KÖNYV.

A' BONYHAI GROTTA.

ÖZV. GRÓF BETHLEN ÁDÁMNÉHOZ GRÓF GYULAI
KATALINHOZ.

1811.

Lebegjenek, oh grotta, feletted
Ölelkezve pálmák 's myrtusok' lombjai,
Hintsenek szent árnyékot körülted,
Hintsenek illatot Ilissusz' bokrai.

'S ha majd csendes mohaidon ledül
A' hősek' leánya magányos óráin,
'S a' szebb lelkek' gondjaitba merül,
Oh fedezd könnyeid 's száritsd el orczáin.

'S midőn karján „Melancholiámnak“
Az ének' nektáros érzésére hevül,
Légy temploma a' szelid muzáknak
'S a' sphaerák' zengése ömledezzen körül.

B. WESSELÉNYI MIKLÓS' KÉPE.

1814.

Mint az egekbe merült Aetnának az alja virányos
'S a' tetején örökös tűzörvény 's aetheri fagy küzd;
Arczaidat derülő tavaszod' szép hajnala festi,
Jég fedi homlokodat 's láng csap ki komoly szemeid-
ből. —
Erdély! mennyköveid fornak bent, esküszöm, ál-
dozz!

A' TEMETŐ.

1815.

Elrémülve tekint, oh temető, reád
A' tündér hatalom 's a' ragyogó dagály.
Látásodra szemek' vázai 's a' világ'
Alorczái lehullanak.

Te a' durva tyran' bíborit elveted
Mint a' koldus' utált élete' terheit,
'S a' szent emberiség' jussa szerint nekik
Egy rangot 's nyugodalmat adsz.

A' kit szíve emészt 's elhagyta a' remény,
Annak még te reményt adsz 's magas enyhülést.
Jer adj nekem is adj! im leereszkedem
Szentelt hantodon 's álmodok.

Mit? 's hát kell-e nekem álmodozás, remény?
Agyváz alatt-e vagy pólyadal engemet?
Oh ismérem ezen phantomi lét' körét
'S nem szédül küszöbén fejem!

Minden szálfü, virág, melyre tekintek itt,
Érző szív vala, mely ültede mint enyém;
Minden porszem úgy élt, úgy szeretett, örült
Mint e' gerjedező kebel!

Minden kőlarabon, melyre szemem' vetem,
A' nagy Perszepeol és Pabuyra' képe int;
Látom Theba' kevély tornyait omlani,
'S a' márvány Babylon' falát.

Látom hangyabolyi miveidet, világ!
Mint szórja 's temeti a' nagy Örök' keze,
Látom, hangyasereg! mint tusakodsz 's tolongsz
Sirod' partjain és porán.

Jertek hámulatos bajnokok és nagyok!
'S ti, kik nem meritek nézni az elmulást,
És ti porbányögök, jertek ide 's velem
Élni 's hahni tanuljatok,

KÖLTÉRI LEVELEK.

A'

PESTI MAGYAR TÁRSASÁGHOZ.

1815.

Ki kélti 's kérdi, hogy csak a' dicső ész
Emel ki minket a' harmok' sorából?
Ki kélti azt hogy minden érdemünk,
Minden szerencsénk, ezzel nő 's hanyatlak?

Az ész az isten, mely minket vezet,
Az ő szavára minden meghajul,
Hegyek lehullnak 's olvadnak vizekké
'S örök helyéből a' tenger kikél;
Ez alkot minden Szépet és Dicsőt.
Az egyes embert mint a' milliókat
Ez áldja 's égi boldogságra inti.

Miért utálja hát szövetnekét
Az ember, és mért nem terjeszti fényét?
A' vak halandók' néma éjjelen,
Egyiptom' áldott földre kérkedik
Az ész' legelső nyílt virággal;
De ott fakadtak egyszersmind azokkal
A' hit' vakító szentelt maszlagi,
Mellyek korunkig hintik mérgüket
'S örök zavarba dönték a' világot.

Az ég' ürébe felható tudós
Az égi szakmányt barlangokba zárta
'S az embereknek hábot 's vázt vetett,
Mellyek vakabbá tették a' vakot,
És a' lenyűgözt jőzan értelem
A' szarvas isten' áldozatja lett.

Igy a' görög nép' 's Róma' bühesesége
Mellyet csudálva tisztelünk ma is,
Csak a' tudósok' székiben lakott,
A' nép' szemébe nem hatott sugára,
Előtte el volt rejtve mindenütt,
Míg végre a' vad Barbarok' dühétől
A' föld' színéről eltörültetett.
Éj fedte a' föld' pusztaságait,
Éj, melybe számos századok merültek.
'S ha most azóta kezd is fényleni,
Melly szük határba önthet áldva éltet!
'S az éj csudái mint süvöltnek arrai

'S hány népek élnek még ma is körülünk,
Tekintsük által a' föld' részeit,
Kik a' baromság' aklában hevernek
És semmi isten nem tekint ügyökre.

Ez, istenének a' barmot hiszi,
Inádjá a' föld' ocsmány férgeit,
'S azoknak embervérrel áldozik;
Emez, vakító papjának ganéját,

Mint szent ereklyét tisztelvén, eszi;
 Amott, az odvas fákhban éhezik
 Az embereknek görhes istene
 'S a' legnagyobb bünt batkákért lemossa;
 Inútt, hamúban kotlik a' herélt Szent
 'S háméskolása istenné teszi;
 Itt, a' mosódás' módja szent titok
 'S a' félvilágot embervérbe mártja,
 Mert azt az egyik párt az ujjain,
 Másik könyöknél szokta kezdeni,
 Mellyért is egymást öldözik halomra;
 Ott, a' falukban 's városok' piarezin
 Jár kóborolva a' sok meztelen szent,
 Szabad kezekkel életmet rabol,
 'S az asszonyokba önti dühét,
 'S a' férj, az égnek hálát adva, nézi,
 Ha hitvesével, szent hujálkodik.

Igy a' világnak legkiesb vidékit
 Ádáz holondság tölti, ostorozza
 'S undok zsványi barlanggá teszi,
 Erynnisz' üszkét hányja városinkra,
 Az öldöklő kést egyiránt füreszti
 A' reszkető ősz' tüztelen szívébe
 'S az anyja' kehlén áesorgó szopóba,
 És csontjainkból thrónuszt rak magának,
 Mellyet dög, inség, sárga félelem
 'S kínokkal élő bánat fog körül.

Hol van tehát a' józan értelem,
 Hol a' tudósok' annyi izzadása?
 Remélhetünk-e vajjon jobb világot?
 Gyaníthatunk-e oly időt, mikor
 Az ész' világa minden népeket
 Megjőzanit és összeegyest
 'S kiirt közülünk minden bünt 's gonoszt?

Reménylek. A' mit század nem tehet.
 Ezred meg ezred majd meg fogja tenni¹⁾.
 De hinnem is kell; mert mindön, barátim!
 Buzogni látom lelketek' hevét
 Melly e' nagy ügyre felken titeket
 'S e' szent szövetség' lánczához csatol,
 Előre látom: mint terjesztitek

¹⁾ Elebb: Az ezredek majd megteendik azt.

Hazánkban Delpbi' égi kinceit
 'S az értelemnek nagy törvényeit;
 Előre látom: mint lehettek éltet
 A' sziklamellbe és a' holt agyagba,
 'S mint jámborodnak a' vad állatok
 Elöttetek, 's mint omladoz rakásra,
 Az ész' igazság' mennydörgő szavára
 A' zordon inség' óriási tornya,
 'S mint hullanak le durva lánczai.

Fogadjatok hát engem is, barátim!
 Szent frigyetekbe, ime esküszöm:
 Hogy áldozatlan kézzel nem jövök;
 'S ha gerliczéim és virágaim'
 Kedvelni hajlandók az Istenek,
 Tömjénitékhez szívesen teszem.

DÖBRENTAI GÁBORHOZ.

1815.

Ne véld, barátom, hogy nyugalmamat
 A' sandaságnak gáncsa megzavarja;
 Ismértem én azt 's megmosolygni szoktam,
 Mint csürhe gyermek' kámpolásait,
 Midőn legázolt bábjaít boszúlja.
 Nem úgy tanultam Szokrat' iskoláját,
 Hogy a' köz ember' változó eszének
 'S ítéletének rajha lenne Múzám.
 Gunyolja bizvást mivemet 's gyalázza,
 Galád szidalma rám homályt nem ejt:
 Sőt a' bohóktól kárhoztatni fény.

Azok, kik a' szent Cátót pökdözék
 'S a' hőlesek' atyját méreggel megölték,
 Élnek ma is még 's mérget öntve marják
 Mind azt, ki odvok mellett elmegyén.
 'S csudáljuk-e hogy ránk morogni mernek?
 Gyűlöljük-e, hogy nem barátaink
 Kik ön magoknak ellenségeik,
 'S az Istenekkel perbe szállni készek?
 Vagy tán az orvos hagyományos betegjét
 Üldözze azért, ha tüle öklözést kap?

Nem, mert az ember nem vételt há józan,
Minden gonoszszag hagymázból ered.
Előbb lehetne a' lángból víz és jég
'S az égi fényből vastag éjszaka,
Mint a' valódi hülesből rút gonosz.

Az Isteneknek egyik legnagyobb
Csudájok az, hogy szintugy lelkeink
Mint arczainknak számtalan vonási
A' milliók közt másokat ne leljék.
Miért utálnók ¹⁾ hát ezt és amazt?
Hogy teste lelke hozzánk nem rokon?
Hiszen magától egyikünk se van.
Nézd a' tövis szur és csip a' csalán
'S a' gyenge rózsza illatot lehel.
Az emberekben végtelen különbség
'S megérthetetlen visszás értelem van.
Ez, a' hiú fényt 's rangokat vadássza,
Kuezorgva koldul 's pénzen vesz tehert;
Emez dühödve pusztít, öl, rabol,
Az átok és jaj hymnusz vad fülnék
'S hünenben virtuszt 's érdemet keres;
Amaz magától 's mástól megtagadva
Kaparja a' pénzt 's hasznát nem veszi,
Mint a' perui rab mindig aranyt és
'S aranyja' halmán izzad, éheznek;
'S im ez beesülni a' pénzt rútznak érzi,
Pazérlja, — 's fogytán a' fejébe ló.

Igy a' tudósok' tarka serge is
Bizarr agyakkal rakva, tömve van.
Az egyik a' szent régiség' barátja,
'S utálja mind azt a' mi új 's nem ó:
És Himfy' verse néki konyhadal
Akárki mit mond, mert cadentias.
A' másik újat 's csak honit szeret,
Kitiltja Hellasz' nyájás isteneit
'S igaz keresztyén verseket kohol.
Van a' ki minden új szót megkaczag,
Ha azt tudóstól hallja 's nem fonóktól,
Mert néki a' nyelv csak fonóban készül,
'S ahhoz Kazinczy és Virág nem ért.
Van a' ki mindig új szót fúr, farag,
A' leghelyesbet százfélé csigazza
'S abból viaszként majd istent csinál,

Majd tiessköt 's azzal mint naggyal diesekszük.
Van a' ki mint egy szentelen kofa
Rohadt gyümölcsét lármásan diéséri
'S az átmenők közt majd ezt majd amazt
Betyár gunyokkal megtámadni kész,
És a' becsület úgy hozván magával,
Üstökre, pofra kél akárkivel.

Elég. Az ember a' hány, annyiféle,
'S változhatatlan főbb vonásiban.
Ki gondja mind azt egy kaptára vonni?
Bárányt, oroszánt egy rekeszbe zárni;
'S ki gondja minden agynak tetszeni?
Elég, ha néktek tetszhetem barátim!
Elég, ha ezélem 's szívem' tisztaságát
A' józanabb rész érti és becsüli,
A' részegekre nem figyelmezek.
'S letettem ámbár lantomat kezemből,
Hogy kedvesimnek adjam életemet,
'S nyarom' kalászszaal biztató szakát
Telemre gyűjtve éldegeljem el;
De oh nem élet a' muzáttlan élet!
Maradjon a' föld! minden kimese gőz.
Sietve térek vissza Istenimhez,
Kik ifjúságom' zöld virulatin
Keblokbe zártak nektáros kezekkel,
'S kik bár nem adnak kincset és hatalmat,
De megtanítanak vígan élni, halni
'S nevetni a' föld' balgatagjait.

Nevesd te is, jer, őket, 's víjj diésően
Az éj' süvöltő vak hydráival!
Paizst 's arany tört nyujt Apoll neked,
'S veled buzogva felkél Wesselényid,
A' szörnyölöknek szörnyölő fija;
Lehull előtte majd egünk' köde,
'S pacant riadnak Erdély' bérezei,
És én utánok zengetem dalom'.

¹⁾ Előbb volt: utálnánk.

DUKAI TAKÁCS JUDITHOZ.

1815.

Hogy a' szeliden érző szép nemet
 Letiltva minden főbb pályáiról,
 Guzsalyra, töre kárhoztatni szokta
 A' férfi törvény, vajjon jól van-e?
 Igen: ha az csak úgy tekintetik,
 Mint ösztöninknek szenvedő edénye
 'S nyers kényeinknek játszó eszköze.

De hát, csak erre vagnak-e teremtvé
 Azok kik embert szülnék és nevelnek;
 Kik életünknek gyenge bimbait
 Dajkálva őrzik forró keblükben,
 'S véröknek édes nedvéből itatják;
 Kik szebb korunknak ékes napjain
 Rózsás kötéllel kapcsolnak magokhoz
 'S lelkünket égi érzésben fűresztik;
 Kik ősz korunkban reszkető fejünket
 Ismét ölükebe vészik 's dajka kézzel¹⁾
 Vezetnek élünk' vég határhoz,
 'S ülele tésznek a' halál' ülebe,
 Míg ott is újra véliünk egyesülnék.

Oh, nagy 's dicső cél van nekik feladva,
 'S rendeltetésük szebb mint a' miénk!
 De mint mehetnek nagy pályájokon
 Bevont szemekkel 's békös lábakon?
 'S kívánhatunk-e tőlük olly csudát,
 Hogy céljainknak megfeleljenek
 És lelkeinkkel összezengjenek,
 Ha őket a' vak gyermekségbe zárjuk?
 A' míveletlen föld csak gazi terem.
 A' lélek is csak úgy emelkedik
 Erényekig fel égi szárnyakon²⁾,
 Ha Delphi isten önt sugárt belé,
 Melly úgy kifejtí lelkünk' diszeit
 Mint éltető nap a' virágkebelt.

¹⁾ Ennek első megjelentekor (I. Hd. kiadás) állott:
 dajka karral.

²⁾ Előbb: A' virtuszokhoz . . .

Midőn csapongva ömledő dalod
 Klavirod' érző hangjain lehelg,
 Midőn nyilazva repdez ajkidon
 Az ihletett szív 's nyilt ész' lángigéje,
 Melly szívet elmét egyiránt hevít:
 Akkor, barátném, akkor érezem,
 Mit veszte a' föld' durva gyermeke,
 Hogy a' Teremtő' legheceseb alakját,
 Kinek kezébe szívünk adva van,
 Játéka' kénye' rabjává alázta!

Te meghoszúlva méltóságtokat
 Kihágsz nemednek szűk korlátból,
 Mellyekbe zárva tartja vad nemem,
 Kihágsz 's merészen fényesh útra térsz,
 Mellyen csak a' nagy férfi nyomdokok
 Vezetnek a' szép tiltott táj felé;
 Hol a' vakító fénybe vont igazság,
 Ámbar szemünket kápráztatja is,
 De megmutatja a' virtusznak útját,
 Melly halhatatlan istenekhez int;
 'S hol a' poézisz' nyájas istenei
 Szemünkhez illő földi öltözetben
 Enyelgve zárnak karjaik közé,
 'S a' symboláknak hímes fátyolában
 Öletetik meg a' Nagyt 's Dicsőt,
 'S belénk mosolygják rózsás szájaikkal
 Az égi szikrát 's égi tiszta kényt.

Érzed hatalmas ihletésüket
 'S hevült kebelt nyitasz szép sugalmaiknak,
 'S mint a' kalitka' zárát elhagyó
 'S ismét szabadban lengő fülmile,
 Ötömr gerjed 's harsány csattogással
 Repül az erdők' zöld árnyékiba
 'S üdvezli a' régóhajtott galyakról
 A' tarka völgyet 's viradó eget:
 Meglelkesevde 's égi szárnyra kelve
 Lengsz vígan Áon' szent virulatin,
 Hol a' teremő Pindar' dithyrambja
 Harsogva zúg le Pindusz' ormain
 'S a' gyenge Szappho' esdeklő dala
 Nyögdelve reszket gyenge húrjain;
 Hol új meg újabb szépségek' csudáit
 Bájolja látja repdező szemed,
 Hol új meg újabb zengzetü melosz
 Lángolva járja által lelkedet
 'S zengésbe hozza gyengéd lantodat.

De, oh leánya! még itt nincs határ!
 A' képzelődés' szép játécai,
 Az érzemények' édes ömledési,
 Szépitik ámbár boldogságodat,
 De nem tehetnek boldoggá magok.
 Kettősen érzed a' jót és gonoszt,
 'S a' sorsnak átláz kényén függ nyugalmad.
 Nézd a' magashan fénylő bölcseséget,
 Körülragyogva esillagnibuszával
 Az Isteneknek lékes sátorában,
 Hová nem érhet semmi földi tőr,
 Ott, ott tanul meg a' bölcssek' nyugalmit
 Ismérni, — 's győzni a' föld' szörnyeit,
 Indulatoknak pusztító diühét,
 És a' szerencse' játékit nevetni.
 Használni élted' szűk kerületét,
 'S hátra'n letenni a' halál' kezébe.

Int a' dicső táj. Járj zengő ajakkal.
 Vezessen érző kebled' istene.
 Ölelje myrtusz barna fűrtidet.
 Az égi Múzák' 's Gráziák' ölen
 Áhmodd el élted' róza álmait,
 'S védjen Minerva pályád' zajjain,
 Mint Áriont a' tenger' istenei,
 Midőn zenegve szállt a' delűnen¹⁾.

VITKOVICS MIHÁLYHOZ.

1815.

Midőn mosolygó bölcseségedet
 Belém enyelgi szép episztolád²⁾,

Mellyet barátunk Horvát érdemelt,
 Mellyben Horáttzal fested a' mezőt
 'S annak szeliden hájoló nyugalmát,
 Vigabban érzek 's boldogabb vagyok.
 Széblnek taládom pusztá lakhelyem',
 Kertem' virági szébben illatoznak,
 Széblen nevetnek szőlőm' fűrtői
 És kazlaimnak árnya hívesebb.

Igen, de minthogy minden verselők
 Homér atyántól fogva ekkorig
 Falut dicsértek, engedd meg nekem,
 Hogy én Budáról 's Pestről énekeljek.

Midőn Budának roppant bérczokáról
 Szédülve Pestnek tornyait tekintem
 'S a' száz hajókat rengető dunát,
 A' nagy dunának tündér kerteit
 És a' habokkal küzdő szép hidat,
 Mellyen szibongva egy világ tolong;
 Midőn körültem minden él 's örül
 'S újabb meg újabb érzelemre gyujt:
 Itt a' tanult kéz' nagy remekjei,
 Ott a' dicső ész' alkotásai
 Az élet' édes hájait mutatják,
 'S mind azt előttem testesülve látom
 A' mit magamban csak képzelhetek,
 Kivánhat-e még több felét szemem?

Hát a' midőn majd véled 's Helmecczinkkel
 Virághoz együtt ballagunk karöltve,
 'S a' bölcs öregtől új lelket veszünk!
 Onnét tehozzád 's nyájas asztalodhoz,
 Hol a' kinyílt szív 's józan esz kínál
 'S vidám szabadság 's tréfa a' szakács.
 Onnét Palinkhoz, Pécezel' dallosához,
 És mind azokhoz kik barátaink
 'S velünk egyenlőn tudnak érzeni.
 Hol majd hazánknek a' 's új dolgait,
 Majd a' világnak főbb történeteit
 Száguadjuk által, és mustrára intjük
 A' föld' királyt 's büszke nagyjait:
 Vagy majd Kopernik' égi útain
 Vizsgáljuk e' nagy minden' titkait,
 És a' világok' systemáit oldjuk;
 Majd a' morálnak mély törvényein
 Platónkkal újabb 's szébb respüblicákat

¹⁾ A' mint ezen költéri levelét Berzsenyi megküldé nekem Kolosvárra 1815-ben, kiadtam azonnal az Erdélyi Muzéum III. füzetében 1815. All ott a' 42—45 lapon.

²⁾ L. ezt is előre lenyomatva, ugyan az Erd. Muz. Iső füzeté 43—45d. lapjain. Közlé Vitkoviestől 1805-ől a' kiadóval, Szemere Pál.

Alkotva Szolont 's a' dicső Lykurguszt
Lehozzuk embert boldogítani.

Ila azt megúnjuk, mert mindent megún
Az ember, 's édes a' változtatás,
Szemünk legelhet Theszpisz' hájvilágán
'S a' tánczolóknak szárnyas rendein,
Szívünk örömré olvadozva repdez
A' zengzeteknek szép concertjein.
'S ha kell, közel van kert, szőlő, liget,
Horáttzal úntíg ott kapálhatunk,
'S nevetni fognak ott is a' bohók.

Mi kell tehát több? Élni és örülni
'S használni, célunk, nem pedig heverni.
'S a' böles' nyugalma háboríthatatlan
A' pesti bálban 's esörtetés között,
Mint a' magános rejtek' árnyain.

Nyugodni, enni, inni és alunni
Lehet mezőn is; oh de mint örüljek
Fákkal, füvekkel, ökrökkel sokáig?
Csupán szememnek tárgyi mind ezek.
Szívemnek ember és rokon kehel kell,
Kivel vegyítse érzeményeit;
Eluémnek elme, mely megértheti
'S mellyben sugárit tükröztetheti.

Van itt is ember, mondd! De milyen ember?
Inség. gonoszság néz ki vad szeméből
'S lesújt pipádért hogyha nem vigyázzsz.
Szemét setétség, vállát terh sanjarja,
'S utálja mind azt a' ki boldogabb.
'S mi szép namltság látni izzadását?
Mi szép nekem még rajta s'ántanom
'S aszott kezéből lesni sültetemet?
Nem szebb-e Pesten vígan perleni
Verbőezi' hajló nyelvén, és merészen
A' szent igazság mellett harcra kelni?

Barátom! a' böles boldog mindenütt,
Az Hortobágyon, az Pesten, Budán,
Mert ő magával hordja kincseit;
De boldogabb ott még is, hol körülte
A' nyájas élet lmti kellemét,
És szíve lelke, tárgyat lelheti,
Mint hol magába zárva él magának,

'S csak álma' tündér képét kergeti
Mint egy valonban bujdosó fakir.

Rendeltetésünk nem magános élet
'S örök komolyság és elmélkedés,
Hanem barátság és társalkodás.
'S nem a' világi jókat megtagadni,
De józan ésszel vélek élni tudni
A' bölcseségnek titka és jele.

Maradj 's perelj te Pesten, 's élj vidáman
Barátid' édes társaságiban,
'S ne kérj az égtől többet mint adott.
Van annyi, mennyi kell! 's ha ez kevés,
Kevés lesz a' föld' minden kincse is.
A' vizikörság' szomját el nem oltja
Minden dunáknak 's tengereknek árja;
'S az ép gyomornak egy pohár elég.

Ila van mit ennünk, innunk és szeretnünk,
Ha józan, elménk, 's testünk nem beteg,
Kivánhatunk-e 's lelhetünk-e több jót,
'S adhatnak-e mást a' királyi kincsek?
Igy ír, így érez, így él most barátod,
Ki téged, édes Miskám, megkeres
Az új zephyrrel 's első fülmilével,
'S veled csevegni és nevetni fog.

BARÁT-NÉMHOZ.

Tudom; hogy a' szív nem vigyáz tanácsra,
Kivált az első fájdalom hevéen;
Csak könnyek és csak bús nyögések adnak
Szorult kebelnek édes enyhülést.
De hát te meddig sírsz még Denesidért,
Mikor találsz te már, vigasztalást?

Síralmaidban lát a' felkelő nap,
Síralmaidban hágy midőn leszáll,
Siránkezol ha rózsát nyújt kezédbe
'S ha il'atot hint rád a' szép tavasz;
Denesid' kesered a' midőn az ősz'

Lehelletével hervad a virány,
'S előttem intve sárga lombja hull.

Nem így barátném! itt is van határ ¹⁾,
A' mellyet általhágni nem szabad.
Szép lélek a' melly könnyen kap sebet,
'S a' fájdalomnak önti könnyeit
'S magát kisírván szenved csendesen;
De kényes, a' melly sebjét nem felejtí
Sem orvosolni nem bátor 's kemény,
Hanem lecsügged 's ön magát emeszti;
'S hiú, ha még mély sebjével dicsekszik,
Ha fájdalomban edeset keres
'S veszett gyönyörré változtatja a' kint.

Táguljon a' szív könnyek által a' míg
Feszíti, fojtja a' nyers fájdalom.
A' férfi szem sem bírja könnyezetlen,
A' bölcs is érzi a' csapást, midőn
Szerelme' édes láncza elszakad;
De már ha első kínait kiforrtá,
Az észnek égi balzamát veszi.

Mi haszna vljuk a' kemény eget
'S a' bús koporsó' gyémánt zárait?
Nem hat siralmunk 's jajszavunk oda!
Mi haszna sírsz hát, és miért siratjuk
Azt a' ki békes révre jut korán,
Ki csak tavassza' kellenit szedé
'S itt hagyta a' tél' pusztá napjait?

Nem szítja többé Dencsid ajkidon
Az élet' első gerjedelmeit,
Nem érzi többé csókjaid' hevéd,
Szíveddel össze nem dübög szíve:
De már nem érzi a' fájdalmat is,
E' földi élet' számtalan veszélyit,
A' test' fenéit, a' lélek' dühét,
'S nem a' halálnak irtózásait;
Neu játszik a' sors' kéje ő vele,
Sem a' hatalmas' durva büszkesége,
Nem csalja őtet áruló barát,
Szerelme' kinja nem szakítja szívet,
'S nem látja a' bűn' győzedelmeit.

Ki tudja éltünk' számtalan csapásit
Leírni? Minden óra újakat szül,
Újabb veszélyt hoz minden perczenet.
Itt a' mosolygás, sirással vegyül,
Itt minden édes, mérget rejt magába,
'S gígászi harcot minden nyugalom.

Oh, hadd nyugodjék magzatod tehát
A' boldogoknak csendes enyhelyén,
Túl a' veszélyen 's földi harcokon,
'S fedezze béke kedves hamvait!
Követni fogjuk őtet nem sokára;
De már követjük és utban vagyunk!
Nem veszítjük azt el, újra megtaláljuk,
Csak egy kevésse ment előbbre tőlünk.

VANDAL BÖLCSESÉG.

A' vandaloknak ferde bölcsesége
Ismét divatba jő 's csudáltatik:
Ezek, hogy a' nagy Rómát dőlni látták,
Vesztenek abban lelték fő okát:
Hogy ottan írni és olvasni szoktak;
'S ez okra nézve űk a' könyveket
Elégeték mint ürdögségeket;
'S hogy most kiforrtá Párizs' régi mérgét
Mi szülte azt más, mint könyvek, tudósok?
Égetni kell hát minden könyveket,
Égetni mind azt a' ki gondol és lát!

Oh vandaloknak sanda bölcsesége!
Mély királyi fülbe zengeni.
Tenéked a' nagy Róma' csüggedésze
'S Párizs'nak ádáz harcza egy eset?
Tenéked alma 's makk egy fán terem? —
Hát vandalok közt nincs-e pártütés?
'S nem félt-e Caesar a' vad Galliától?
Hát a' szerailok' üdöklései,
És Ázsiának vegtelen zavarja,
A' Dózsa', Hóra' gyilkos pórhada
Mind a' tudósok' 's könyvek' mlvei?

¹⁾ Első kiadásban: „Van itt is határ.”

Hát Prussziának 's Bécsnek thronuszát
Csak a' vak észnek fékje tartja fent?
'S azért nem omlik ott királyi vér?
'S tán Angliának népe balgatag?
Azért parancsol a' föld' tengelyének?

Így van! ha szél fú fergeteg leend,
Ha a' buzában konkoly és vadóc van,
Ha nyájainkat métely szállja meg,
'S a' sziürke kancza vemhét elveti,
Azt mind tudósok 's könyvek mivelik.

Bölcsen! dicsően! Inach és Numa,
Ninusz, Zoroaster így okoskodának,
Tehát mi is! — Oh de nagy hézag ez!
A' makkos ember és mi, nagy különbség.
A' makkal elmúlt a' szilaj szabalság,
Az ember önként hordja most nyűgét,
A' békes élet' hájít ismeri,
'S a' marha fékre nincs szüksége többé.
Lám Titusz, Aurel 's Fridrik nem valának
Sem Istenek, sem a' nap' ücsesei:
Imádtatának mégis a' világtól;
De a' tyramok, hár istenfiaknak
Neveztetének, bárd alá kerültek.

HELMECZI MIHÁLYHOZ.

Mit írjak, édes Helmecczim, neked?
Nemes tüzedről énekeljek-e,
Vagy ifjúságod' ért gyümölcsiről,
'S baráti szíved' érzeményiről? —
Ha én te rólad gondolkodni kezdek,
Csak egyet érzek, egyet gondolok,
Csak azt, barátom! hogy téged szeretlek;
Csak azt: hogy édes a' szelid barátság
Még akkor is, ha csak képét öleljük
Annak, kit óhajt szívünk messziről.

Im, gyűjteménykém' vedd baráti kegygyel,
Érezze ismét gyámoló kezed'
'S láttasd világgal, mint már láttatád.
Kevés virággal szerzi meg camaenam. —

Oh! elvadúlnak a' komoly szemektől
Aon' mosolygó gyenge szüzei,
Mint a' szerelmek' édes istenei.
Te még virágzol. Dőlj szép karjaikra!
'S az égi nektárt idd rózsás ajakkal.

É S Z R E V É T.

Az 1816beli második kiadás csak e' négy könyvet mutatja 's az alább, toldalekban álló, hosszabb előszót, Berzsényi jegyzéseivel: *Ravatal*, *Kegyelmi* 's *Toborzó* szavak felől, melyeket az olvasó ebben, a' kiadó' jegyzetei között fog találni. Az itt következő ötödik könyv részint írásban hagyott, részint már megjelent költeridarabokat vett fel.

ÖTÖDIK KÖNYV.

A' KÖLTÉR ¹⁾.

Mint, majd ha lelkünk Lethe vizébe néz,
Minden földi tehert róla lehullva lát,
'S ujja születve nyílt karokkal
Eliuzion' rokon árnyhoz leng:

Így, a' ki Kaszta' vedreiből merít,
Új tündéri világ' bája ragadja el;
Magát felejtén, élve meghal —
'S egy melegebb nap alatt lel éltet.

Ott gerjed abban a' esuda láng erő,
Onnét hinti alá égi virágait; —
Ne nyúlj azokhoz durva kézzel:
Megfagy az égi, hideg kezekben!

FELSÉGES KIRÁLYUNKNAK

KESZTHELYRE VÁRATÁSAKOR.

Keszthely' mosolygó völgyei, hérézei!
Caesarunk közelit, hintsetek illatot;
Smulj, tükörré büszke zengő,
'S tükreidet bíborozza Phoebusz!

'S ti esendes ernyők' pásztori! gyújtsatok
Tömjént hölgyeitek' s gyermekitek között
Annak, ki gunyhótok' paizszsa
'S emberi jussátoknak öre;

'S ki, mint dicső nap fergetegink után,
Áldást szórva, körüljárja hazánk' égét,
'S a' mit levert a' hosszu szélvész,
Újra felélteti égi tüzze.

Örülj te is hát, Festetics, és pazarlj!
Mutasd: mint szereti a' magyar a' királyt;
Mutasd: hogy annak szlve, kincse
A' haza 's atyjá' kezébe' vagynak.

Mutasd: hogy a' szent honszeretet' heve
'S a' jobbhágyi szelid tisztelet egybefér;
Mutasd: hogy e' két virtusz együtt
Tesz fedelmeket és nagy embert.

¹⁾ Poeta, mint buv-ár, rov-ár, kajt-ár, tün-d-ér,
esal-ár, foly-ár, csap-od-ár.

SZILÁGYI 1458-ban.

Ledőlt Hunyaddal a' haza' védfala! —
 Így zeng hősei közt a' diadalmas ősz,
 Körültüzelgve hús szemekkel
 A' had' erős fiaim, Szilágyi.

Ledőlt, — az undok czimbora, lánczait
 Elszagatva, kitör szent düledékein,
 'S habzó agyarral tölti újra
 Béhegedett sebeinkre mérgét.

A' tiszta ifjak' lelke gyanútalan'
 Hódolt a' gonoszok' csalfa síralmainak,
 Kik mind Hunyadnak mind hazánknek
 Békeporhárbá' halált adának.

Ezt nyerte a' nagy hős atya, virtuszán,
 Megkímélve magas szívvél irigyeit,
 Ön gyermekébe düfte törét,
 'S a' czudarok diadalt kacagnak.

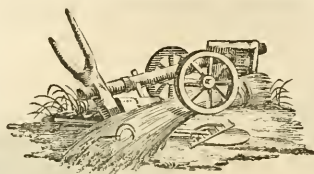
Ezt nyerte a' mi balga hitünk, midőn
 Oly körmökre bizók a' haza' zálogit,
 Mellyekre honnunk' vére csorgott,
 'S hív Hunyadink' vasa bélyeget vert.

A' cselet utáló így veti gyilkosa'
 Hálójába magát; így fedí toronyait
 Földünknek a' bün, míg Molochnak
 Áldozik a' Nemes önmagával.

A' virtusz a' jók' horga, ha czéltalan
 Féltünk rosz rokonink' véribé fürdeni:
 'S a' jóknak ártánk; az kegyetlen,
 A' ki szelid, mikor ölni szentség.

A' százejeű szörny új fejeket terem,
 Posványával együtt vesztheti Herkules;
 A' gaz lenyesve még bujább lesz;
 Irtani kell gyökerestül a' bűnt!

Így adta vissza Szylla az életet
 Rómának, 's így adom vissza hazámnak én.
 Vér torral alkot új világot
 Szylla, Szilágyi' haragja: — jertek!

HYMNUSZ

KESZTHELY' ISTENEIHEZ.

1817. febr. 12.

Ki zengi e' nagy század' erőseit
 'S omló thronusait? ki Agamemnonát
 Korunknak 's Aulisz áldozatját
 'S Iphigenia' szemérmes arczát?

Feldalt világunk' üszkeit, a' tridens'
 Villám ostromait, a' lerogyott gigást,
 A' megrepesztett Kalpe' szírtját,
 Pindari lángajak ömledezze;

Ti, oh szelidebb égiek! a' kiket
 Keszthely béavatott szent palotáiba,
 Ti, éltető Ceresz és dicsőebb
 Lelket adó Helikon' laeanyi!

Vidám avénám titeket énekel.
 A' szebb emberiség bennetek él 's tenyész,
 Ti adtok annak testi lelki
 Jobb eledelt 's magas égi étet.

Ceresz! te hívtad erdeiből elő
 A' vadságha merült emberi nemzetet,
 A' makk 's gyökér helyett az édes
 Búzakalászt neki megmutattad.

A' társas élet' szent szövedekeit,
 Az erkölcsi világ' új elementumit
 Te fűzted egy nagy kapcsolatba
 Czeltra vivő örök ösztöninkkel.

Munkált az ember 's tárgyaihoz jutott:
 Bátorságha' szedé mive' gyümölseit,
 Vigan nyugodtan éle csendes
 Sátoriban az arany világnak.

De még lefajtvá szunnyada kehliben
A' szebb aetheri rész. Múza te illetéd
Nektáros újjal, égi lantod'
Zengzete gyult erein keresztül.

Zúgván felébredt a' lekötött erő,
'S mint új lény leveté állati nyúgeit,
'S a' még nem esmért lelki élet'
Képei közt lebegett örömmel.

Főbb létre lobbant lelke feloldozá
A' szép', jó' 's igazabb' mennyei esirjait;
Zengtél! 's körülte új világ nyílt
Ellízion' szomorú vadonján.

Zengtél! 's szívének húrait illetéd:
Forró melle dagadt, homloka virrada,
Elnéje szárnyalt, 's a' tudásnak
Békerülé sivatag határit.

Zengtél! 's dalodra Thébe felépüle
'S a' boldog görög ég' csillaga feltúne;
Te zengsz, ha Rómát a' kerek föld
Rettegi, és te, ha azt lerontja;

Te zengsz, ha Franklin' lelke merész keze
Villámot leragad, 's sceptrumokat leránt,
Ha Newton és Kant a' teremő'
Titkait oltja 's világot alkot.

Kronosz' leánya! Delphi' nagy istene!
Ti munkátok azon titkos örök kötél,
Melly a' halandó port 's az Istent
Egy esuda mívbe csatolva tartja.

Oh lakjatok hát e' kies ég alatt,
Bájjoljátok ide Enna' virányait,
És a' virágzó Attikának
Hajdani szép idejét, Szaturmuszt,

Hogy vérrrel ázott századaink' nyomán
A' szent pálma' arany bimbai nyiljanak,
'S e' kis magyar Weimár' üléből
Lássá hazánk' kiderülni napját.

Oh látja! 's Im a' harc' deli nemzete,
Melly még csak hadi zajt esmere és halált,
Lerakja harsogó aczélit
Színed előtt ragyogó napisten!

Lerakja 's áldoz, 's mint mikor a' Bakonyt
Messziúnnen riadó mennykővek és szelek
Csattogva rázzák, zeng fölötte
Tegzes arany nyila és az Aegisz.

HEKTOR' BÚCSUZÁSA.

ANDROMACHA.

Elmégy Hektor tőlem hát örökre
Oda, hol már Achilles' fegyvere
Patroklusznak áldozik vérrrel?
Ki fogja majd kisedüink' tanítani,
Istent félni és dárdát hajítani,
Ha téged a' bús orkuszt elnyeli?

HEKTOR.

Drága hölgyem, parancsolj könnyeidnek,
Tisztem, hitem engem' harczba visznek,
Ezen karok őrzik Pergamuszt;
Ti értetek, hazánk' isteniért
Bátran vivok, hősiem ontok vért
'S nem rettegem a' setét orkuszt.

ANDROMACHA.

Nem hallgatom többé kardod' hangját,
Itt hever majd, rozsdá lepi vasát,
'S Priám' bajnok nemzete kivész.
Oda mégy, hol nap többé nem ragyog,
A' Koecytusz bús vadonban jajog,
'S szerelmed a' Lethében enyész.

HEKTOR.

Minden vágyom, minden érzeményem
A' Lethe' szent árjába merítem,
De hív szerelmemet nem.
Hall! az ádáz dűlja már a' falat,
Füzd rám kardom', szüntesd' fájdalnadat,
Hektor hal meg, de szerelme nem.

NAPOLEONRA.

1820.

Nem te magad győztél, hanem a' kor' lelke —
 szabadság,
 Mellynek zászlóit hordta dicső sereged.
 A' népek fényes csalatásba merülve imádtak
 'S a' szent emberiség' sorsa kezedbe került,
 Ám de te azt tündér kényednek alája vetetted,
 'S isteni pálmádat váltja tövis koszorú.
 A' melly kéz felemelt, az ver most porba viszontag,
 Benned az emberiség' ügye hozzulva vagyon.

A' FÜREDI KÚTHOZ.

Japel' fíjának sassa dulá vesém'
 'S a' mennyből lehozott szikra emésztve űlt,
 Midőn dicső forrás, sehinre
 Aeglei balsamot áldva öntél.

Mint a' ki a' szent Lethe' vizébe néz,
 Minden földi tehert róla lehullva lát,
 'S újja' születve nyílt karokkal
 Elüzion' rokon árnyihoz lép:

Így adta vissza élet adó ered,
 Oh kútfő! nekem az életet és reményt,
 Így ébredék fel, 's így űlelt meg
 Partidon új öröm, új rokon kéz.

Itt lettem a' jó Vajkit, az édes űszit,
 Itt a' tėti szelid énekelőt, ki már
 A' boldogult lelkek' körében
 Issza az ég' örömit, — jutalmát;

Kikhez vegyűlve hársaid' ernyein
 A' bús felleg alul hajnali pírjait
 Az élet újra rám mosolygá
 'S holt kebelem' hideg éjje virradt.

Itt lettem a' szép lelkű nemes magyart
 Pázmándit, 's szeretett szive' kegyes felét,
 Ki vélem együtt cseppeiben
 Enyhületet keresett magának.

Enyhítsd meg ezt is, a' kora szenvedőt!
 Márvány oszlopidat felkoszorúzom im,
 Enyhítsd meg ezt is, mert ha szenved,
 Nem leszek én is egész kigyógyult.

ELEGIA

GRÓF FESTETICS GYÖRGY' HAMVAIRA.

Keszthelyi partnak evez ladikom, mosolyognak
 előmbe

A' szeretett tájék' űblei, 's árboczaí.
 Nyugszik az ég, lebegő zephyrek ringatva vezetnek
 Csak kebelem zajlik, 's hánnya halála' jegét;
 Hányja midőn lehajult fölvel révedre kiszallok,
 'S nyomdokidon nagy holt, nyűgve előre megyek.
 Minden mozdulatom közelebb visz szent tetemidhez
 'S miveiden lebegő árnyad előmbe tűnik.

Látlak, mint űleled kegyes arczczal nyájás örömmel,

A' kiket a' szeretet nyílt kapuidba hozá;
 Látlak, mint fogadád szent csókkal megkoronázva
 A' piruló' múza gyermeki áldozatít.
 Mint Görögországnak nagy daemona gyermek
 alakban,

Gyermeki játékban alkota embereket,
 Úgy te is űsz fölvel közibénk enyelegve vegyűltél
 'S játzsza nyítal pályát isteni czeled előtt.

Míg mások honnunk' javait vesztünkre kiszórják
 'S a' nemzet' lelkét 's életerét kiűlik:
 Közbe Te keltél fel, 's valamerré kifordula arezád,
 Áldást hinte reánk, 's életerét öntö belénk.
 Mint egy hősi Pelopsz oltárt, pályákat emeltél
 A' görög ég' Helikon' hajdani isteninek.
 Ünnepeket, muzsikát, tánczot, játékokat adván,
 A' nagyot a' széppel kedvesen összekötéd.
 A' zengőt koszorú emelé és gazdag ajándék,
 Minden ideg kifeszült, 's büszke futásnak eredt.
 Így alkotta örök remekét amaz égi Lykurgosz,
 A' mikor összeszedé Ilion' énekeit;
 Szpárta szilaj lelkét énekre tanlva emelte
 'S a' dalok' isteninek áldoza harszaiban;
 Így született Hellász, így szülte az éliszi pálma
 A' csuda Helleneket 's Pindarosz énekeit.
 Így született korybant zengzetben az égiek' atyja.
 Így hordott eledelt nékie méhe, galamb.
 A' buta nep e' zajt látá, 's a' tülyget emelte,
 Látni a' mennyrázót nem vala néki szeme.
 Ám de ki fennjáró elmédnek látta arányit,
 Nyájás alakjaiban látta nagy istenidet. —
 Elfolya szép élted 's veled a' szép gondolat eltűnt,
 Mint ama' gyenge virág, napja' lehunyna ntán.
 Eltűntél, de ha majd palotád' márványi lehullnak
 'S romjaiból valaha baglyok üvöltnek alá,
 Mint a' büszke Csobáncz' szomorú düledékün az
 útás
 A' mult bajnoki kor' képzeletében mereng:
 Így merül el majdan magasabb rémletben az érző,
 Hamvaidon hálát, könnyeket adva, velem.

WESSELÉNYI, A' NÁDOR. MURÁNYNÁL.

Töredék.

Melly édes andaly int, Murány, feléd,
 Midőn tetődre felvetem szemem!

A' várivásnak jöttem nézni tervét
 'S kímérni a' tűz' égi útait,
 És ime mintegy elhájolt lovag
 Andalga nézem a' tündéri várt,

Andalga látom ékes asszonyát.
 Két már feledni véltem évek óta
 Előmbe tűnni látom újlag,
 Látom miként őt láttam egykoron
 A' bajnok ifjak' büszke tánczkörében
 Lebegni pártás fővel a' delit,
 A' nyilni kezdőt a'ngyal-kellemében.
 Döbbenve váltam tőle és szorongva:
 De megpillanván újra kardomat;
 A' hősi szellem újra megragadt,
 'S vitt a' dicsőség' fényes útain,
 Vitt élni halni bajnokok sorában.

És ime már most mint dicső vezér
 Előtted állok, oh magas Murány,
 Letörni ormod' büszke tornyaít,
 Rablánczra fűzni ékes asszonyod'
 'S rablánczra véle a' pártos magyart.

(Megmegállva 's gondolkodva járda.)

Rablánczra téged lelkes árva hölgy,
 Rablánczra téged édes árva hon!

(Gondolkodik.)

Mi ez? mi új zaj dulogtat szívemben,
 Oh érzem, a' tiszt' 's a' szív' harsza ez;
 A' szív fog érzem győzni tisztelen,
 Kírántja győző kardomat kezemből
 És életemnek új irányt mutat.

FELSŐBÜKI NAGY BENEDEKHEZ.

1821.

Oh, te, ki mind névvel, mind testi 's lelki kegyekkel

Áldott és nagy vagy, deli ifjú, mint ki Athéné'
 Diszei között paizsán viselé a' mennyköves Ámort,
 'S mint ama' nagy rokonod, ki javnnkért megvet
 aranyfényt,

Hozzád szól múzám. Illesd őt lángajakiddal,
 Hogy hozzád bájló nyelveddel szólni tanuljon,
 Nyelveddel, mellyről diadal zeng 's mennykövez
 Ámor.

Menj nagy pályádon fénnel, hatalommal övedzve;
 Mert az erény hatalom nélkül csak gyámoltalan árvá,

Öltöztess fényben, hogy az álnok bukjon előtte.
Igy fogsz lenni hazád 's fejedelméd' híve, szabad,
bölc.

Menj de mutasd hogy bölc Montesquieu látta szí-
vedben

Trézia bajnokait mikoron koszorúzta dicsően,
Kik hont és koronát egy szívvel védni tanultak,
Férfiakat nemző Pannon szüle téged örömmel.
Törpét törpíthet, de nagyobbá tesz nagyot a' polez,
Melly gyávát szédít, de mezítláb hág oda Cátó.
Légy te Arisztippus: bírd fényt, de ne bírjon az
álfény.

Szentegyházzá lessz tündér palotája előtted,
Mint szentegyház lón kalibám mikor abba beléptél
'S váteszi lélekkel láttam már büszke jövendőd.

VIG CHLOE.

Hűnyik a' nap, pirúl az ég,
Intesz édes enyhelyem!
Megyek, megyek, ah elég rég
Vonza feléd kehelem.

Te vagy az én kis világom,
Virágim szép ligete!
Gyermeki vig munkásságon'
'S elmém első képzete.

Hozzád jövök, ha szívemet
Aggodalom terheli,
Hozzád, ha rám öröm nevet,
'S kezem, laujját emeli.

Szép alakid' szemlélete
Új világba andalít,
Nyílt kelheid lehellete
Illatözönbe merít.

Itt élnek eltűnt rémeim
Gyermeki jelképekben,
'S kedves titkos két betűim
A' mindig zöld szívekben.

A' bús cyprusz árnyékában
Az urnák 's nefelejtsék,
A' két hív szívek lánczában
A' viola-bilinesek.

Igy alkota ifju lelkem
Egy szebb virányt magának,
Hol égi gyönyör 's szerelem
Szebb rózsáji nyílnának.

De csak hamar felriadtak
Rémledező szemeim,
'S karom között eloszlottak
Tündér álomképeim.

Oh, mint sirtam, barátneim,
A' szerelem könyeit!
Mint ittátok, virágaim,
Szívem égő cseppeit!

Hervadtatok, hervadtam én,
Mig rablánczom szaggatám,
Mig a' esalfa büszke remény'
Bábjait elhányhatám.

Oh, nem jó, halandó szemnek
Az eget megmutatni,
'S a' lepke szárnyu gyermeknek
Égi szárnyakat adni.

Nehéz a' mennyet elhagyni,
Pedig le kell hullanunk!
Jobb a' hív földön maradni,
'S rózsákat itt szaggatnunk.

Nem álmodni, hanem élni
Illik e' szép világom,
Méh-ajakkal mézet lelni
Lehet minden virágon.

Egyik hervad, másik nyílik,
Mindenik csak ünemény:
Annak nyílik a' legszebbik
A' ki szabad' 's vig mint én.

Szabad pedig kiki lehet,
Mig fejét, — de hol vagyok?
Álman még istenné tehet,
Legyen, legyen, hallgatok.

ZAGYVÁLÓ 'S TISZTA KRITIKA.

1825.

A' kritikának egész szép tárgya, barátaim, a' mű,
Nem pedig a' művész. E' kettőt összezavarni
Rút lelkek szokták; 's a' rútból felhat-e a' szép?

ÚJ GÖRÖGORSZÁG.

1825.

A' múzák 's chariszok' szép honját éjtszaka fedte
'S templomi néma halál' szomorú hajlékai lettek,
Büszke tatár lovagok' patkóji tüzeltek az elszórt
Szpárta' Athene' dicső körein már századok óta.

A' földnek legszebb, legemeltebb népe bilineshen
Izzada Szolonnak szent hamvain égre sohajtva.

Mint mikor a' vashól ordítva kiront az oroszlán
'S Nubia' erdeiről iszonyún emlékezik és dül:
Igy riad álmból az elottott hajdani Hellasz,
És Mahomet' hadait tengerbe meríti örökre.
'S ime az ég kinyílék! százévek fedte porából
Felkele plünixként maradékít védni Lykurgosz
'S elszórt hamvaiból Marathon' nagy bajnoki váltak.

Menjetek oh múzák 's chariszok koszorúzva elej-
bek,

Hajdani napjaiban néktek tünjéneze Hellasz.

KELLŐ KÖZÉP.

1825.

A' legfőbbre akarsz törekedni hatalmas erőddel?
A' legszélsőbbet ne tekintsd azonba tetőnek,
Mert tetejére, középpontjára közep ut emelhet.

A' POEZISZ, HAJDANTA.

Halljuk! miket mond a' lekötött kalóz:
Tündér változatok' műhelye a' világ,
Mint a' poezisz' bájalakja:
Ám de csak egy az igaz, nagy, és jó.

Melleyek' mosolygó jelezime lett a' szép,
Hogy mint a' szerelem játszi gyönyör kezén
Folytassa titkon a' teremtés
Műve' örök folyamát gyönyörrel.

Ennek teremtő ihlete alkotá
Hellasz' rózsakorán a' vidor életet,
Midőn mosolygó égieknek
Innepein lebegett az ének.

A' szépet érző emberek' ajkain
Szívből szí be gyönyört zengve 's vidám erényt;
Midőn a' nyájas áldozóknak
Nyájas örömbé' jelent meg a' menny.

Oh a' poezisz' rózsaszín ujjai
Fonják azt az öröm' gyenge virágiból;
Örömmre intve csalta össze
A' vadonok' ridegült lakójit.

Most a' halandó, mint ama büszke lány,
Villámfénybe vonult isten ölen ényész:
A' szent poezisz néma hattyu
'S hallgat örökre hideg vizekben.

Szünj meg te is hát zárt fület és kebelt
A' szép ifju világ' bájira inteni:
Halottas ének zúg felette
Mint mikor Afrika' samileje

A' port az éggel összezavarva dül,
Forró porvihara fojtja az életet.
Oh a' halandó lányka' szive
Emberi szép kebelén viruljon,

Mint a' mosolygó Helleniszé, midőn
A' félisteneket szülte szerelmiben
Gyönyörre nyílt szív nyiladozza
A' szeretet' csuda két virágit:

A' szent poeziszt és a' dicső erényt,
 Mellyek hajdan öröm' ünnepivé kenék
 A' nagy görög nép' boldog életét
 'S létre hozák örök ideálit.

ANGLIA.

1828.

Ész, pénz ad mindent, de csak együtt osztanak
 áldást.

Nép' esze a' törvény, melly nélkül pénze veszélyt
 hoz.

Míg törvényidnek hódolni fog, Angol! a pénzed,
 Addig hódol a pénz neked és pénzédnek a tenger.

HADARÁSZ IFJONCNÉP.

1829.

Éveket átvirraszt a' művész, még se talál czélt,
 A' pehelyes kis nép álmaiban ki tanul;
 A' mit tegnap alig hallott, azt már ma tanítja,
 Oh melly kurta belük e' hadarász uracsok.

KÖLTÉR ÜLDETE.

Honnét van, hogy az ég, a' fatum, vagy görög
 Áte

Majd minden jámbor költért és büszke genieket
 Anyyra üldöz most, hogy azok majd mind sira-
 lommal

Töltik el a' Helikont, 's civakodnak fatumaikkal?

Én nem tudhatom azt; 's hogy az Átét gyártja-e
 költér,

Vagy pedig a' költért gyártná bárdjával az Áte,
 Azi se tudom; de igaz, hogy azok jól esmerik
 egymást,

Mégis azonban' nehéz őket jól össze egyezni!

Am de akár mint van, zugolódunk ellene nem kell,

Sőt mint a' karaib bajnok harsogja halottas

Énekit a' kinzók' keze között mosolyogva boszontva,

Gyáva csapási alatt víg dalra fakasztva köszönt-
 siük.

Zengj, mosolyogj neki, majd víg lantod tánczra
 ragadja,

Mint Orpheusz hajdan vadakat, fát, Thrácia'
 bérézét.

GRÓF MAJLÁTH JÁNOSHOZ.

1830.

Majláth! poétád' éneke leng feléd,
 Nem mint a' rohanó Vág, mikor árjait
 A' kárpátok között zúgva szórja
 Tört jeget és köveket sodorván;

Csak mint az alkony' enyhületén kalász-
 Párnáján pihenő lyánka' szelid dala
 Üdvezli a' várt est' nyugalmát,
 'S a' hegyek' ormái között mosolygó

Holdat, midőn már csend fedi a' mezőt,
 'S a' pásztor kalibák' gőze a völgybe szállt.
 Majláth! poétád' napja hűnyik
 'S nem ragadoz dala' árja többé.

Tündér tükörben nyílt nekem a' világ
 'S mint egy Pygmalion' szobra, ölem' hevén
 Éltre gyúlva lenge honnom,
 'S annak ivá kebelem sugalmát.

Mellenbe mint egy líon' éneke
 Zengtet a' haza' szent lángja; Olympia
 Istenfiakkal küzdve túnt fel
 Isteni hájba merült szemeknek.

Eltűnt a' rémkép. Am de ha szózatom
Szép lelkedre hatott, nem vala pusztá hang,
Nem, mely tudatlan gyereack' ajkán
Lelket emelt: koszorúm' ne bánd meg.

'S ha szépnek érzed férfias énekim',
Benned vagynak azok, henned a' homi szlv
Mellyet magasztalsz, benned a' hiv
Honszeretet' daliás erénye.

Menj, énekelj hát e' magas égi lényt!
Ezt harsogta örök Pindarosz és Horátz,
Ez istenité a' világnak
Hajdani váteszít és erősít;

'S ez nyit nekünk im éliszi pályatért
Rákos' hős mezején. Hallom a' pályazajt,
'S a' pályazajhan Széchenyink' hős
Háldozatit, lova' könnyű győztét.

Oh énekelj őt a' diadal' fiát!
Eurus szülte pején mint viva nyerve dijt,
Mint áldozá fel ezreit, hogy
Ész művein kecsesülne nyelvünk,

Melly újra szülje a' lerogyott Magyarot,
'S Pannon' férfi díszét. Engem a' Villitánz
Int már; de homom' új virultán
Vert dalodat porom érzi majdan.

KÖLTELMEK KELÉSE, ÉVSORBAN,

miként az könyvma is áll.

	Lap.		Lap.
Lilihez 1794. <i>A' költér 18d. évben</i>	33	Napoleonra 1820	57
A' felkölt nemességhez 1797	14	Felsőbüki Nagy Benedekhez 1821	56
Herezeg Esterházy Miklóshoz 1797	14	Zagyváló 's tiszta kritika 1825	58
Görög Demeterre 1803	15	Új görögország 1825	58
Az ulmai ütközet 1805. Octob. 14d.	18	Kellő közep 1825	60
A' felkölt nemességhez 1805	18	Anglia 1828	59
Felsőbüki Nagy Pálhoz 1807	19	Hadarász ifjuncz nep 1829	60
A' Magyarokhoz 1807	20	Gr. Majlát Jánoshoz 1830. <i>A' költér 54. évben</i>	60
Bucznás Kemenesaljától 1808	21		
Ajánlás 1808	1		
Graf Festetics Lászlóhoz 1809	23		
Graf Török Sophiehez, midőn Göthe és Schiller munkájival ment Szeplalounról Kázmérba 1809-ben, Kazineczynak Berzsényihez feb- ruarius 14d-ik 1809 irt levelehez kepest, mellyet csak e' sor összeállításakor találek megolvasni.		<i>Következők' kelemét csak hozzávetőleg tehetem ki.</i>	
Wesselenyi hamvaihoz 1810	21	Megjegyzem elebb, hogy az 1808 előttré es- hetőket a' költér. Vas varmegye kemenesali járásában Sömgvényben, mint addigi lakhelyén irhatta inkább: az idebbieket pedig Somogy varmegye kaposi járásá- ban Niklán, hová nagyobb jóságára, a' sömgvényiből, legalabb mikent en hallám, 1808ban költözött. 'S ez, a' fennebb, valobban kitűzöttekre nézve is áll. — Esz- mánék, mely diesőt, erdekes tudni gyűhelyet. Es a' már el nem enyészhető nemzet, figyeljen ezentúl me- legebben, mi hol támadá ele becsületére, es ragyogjon fel az észnek egykori lakhelyén átmenő' emlékezet- ben a' magyar kir. birodalom milliói közül minden je- lesebb, külön-külön tajakon, úgy, mikent a' csillag milliárdok sorajban Orion és Cassiopeja 's ezek tár- sai, az ismerő' szemébe egyszerre tűnnek.	
A' balatoni nympba, gr. Teleki Lászlóhoz 1812	25		
Báro Pronay Sándorhoz 1812	26		
A' bonyhai grotta 1814	44		
Báro Wesselenyi Miklos kepe 1814	41		
A' pesti magyar tارسasághoz 1815	45		
Döbrentei Gáborhoz 1815	46		
Dukai Takács Judithoz 1815	48		
Vitkovics Mihályhoz 1815	49		
Hymnusz, Keszthely Isteneihez 1817. febr. 12.	54		

	Lap.		Lap.
Szerelemhez 1808nál előbb	2	Barátimhoz, e' kezdettel: Már már félre teszem leszobosi lantomat	13
Vágró ifjú kornak égedelme. Remeke.		Látszik, 1812 -ben vagy 1813b.	43
Virághoz, 1808nál jóval előbb	12	Helmezeihez 1815b., midőn költelmei kéziratát	
Az elérendőül tűzött példány érdemeibe még lángolva tapadó ifjabb kor' ömlengései- ben. 'S e' lehemre vagy leheletre mutat, az Orezy árnyekához, és Téli Takács Jozsef- hez írott is	11—17	2d. nyomtatás alá annak megkülde	52
Közelítő tél, 1808. előtt	4	Elegia, gróf Pestetics György hanuivaira	56
A' hegy boltozatán Nektáros thy- rusain csalít; említése, a' jó bortermő oldalu Ság hegyére, a' teteje lecsapottra, 's Kemenes dombja ligetére emlékezett.		E' nagy ember' balála után, mely 1819b. Április 2d. történt.	
Horácz 1808 előtt	4	A' füredi kuthoz. Talán 1826-ban, midőn vize itala már kigyógyítá, 's Téli Takács József, a' szelid enklő már megholt, és meg, a' szép műveltségű Pázmándi Károly Baraeskán Féjér vármegyében.	
Hitetheti Ság hegye említése, mely süm- gyéni lakjából mindig előtte volt, 's hiteti Kemenesé.		Keszthely, a' 22d. lapon, Barátimhoz, a' 22di- ken; Glüzere, a' 37-diken; a' Remete, 38-dikon; Elethilosophiaja 42-diken; Le- veltőredék a' 43-dikon; nyilván Somogyának adják iratásuk hírét. A' 31dik lapon álló: Mulandóság-ot sem annyira Ság hegye egykori várfalainak látása ihlelé, mint Sou- ló, Tátika, Rezi vármoké, melyek, So- mogyba le 's onnan Kemenes alá utazttában borongtaták eleibe, a' régi magyar időkét. Az évet nem mutató dalok közül néhány, 1794 és 1800 között fakadott. Ki azokra Nemesdömölkön szülei házánál voltában fakasztá, a' gyönyörű leány, a' kedves és leikes lény, Perlaki Judit volt. Még mint gyermek ismerém. Későbbben Kossuthi Kos- suth István neje lön Tápjő-Bicskén, 's nekem mostoha nővéremmé.	
A' Magyarokhoz, e' kezdettel: Romlásnak indult hajdan erős Magyar	16		
1807belinek lehet tenni, midőn a' költér Budán járt, 's ott, Magyarországnak nem magyar nyelvű fővárosában, elnézve a' vár- fokról, a' vészverte Haza'sik területét, neki busult.			
Kishez, 1808 előtt	20		
Sömgyénhez Nemesdömölk, hol akkor Kis János hivatalkodott, csak egy futam- dás, Meglátogatásából származék ugy látszik Kisnek, kit iralmi között lehet.			

IRÁSNEM SZERINTI SZORZAT,

nehány észrevétellel.

D A L.

	Lap.		Lap.
Lilihez	33	Külön belvilágot éleszté hat benne von- zalma 's mivel ezt nem tapasztá magához az iskolai fonák tanító rendszer, szemé, innen- onnan kaposott könyv olvasásába külön ba- la, mely költéri képekkel igézé. De, ma- gába zárkozva teszi ezt, minőleg mindig maradott, de heve, zengelem megpendülté- tère a' mély érzetűt, a' szép művészet fíját tánchez tombolásba ragadozza 's az ifjút el- itéli a' tanító, ki nem teve hasonlítás, milly savanyó némelly arz, midőn a' lélek benn, nem ingereltetik, és miként leszen legnyája-	

Lap.

sabbá, mihelyt az ajakon beszéd kél; 's hogy, más a' saslí, ha ködös időben összehuzza magát, más, ha őszönté követre, napnak szegül. Illy ünütu ésláng kifejlődése fokai vizsgálata nál tetszik kí, milly ezelszertelenül folya hazánkban olly sok időig a' tanítási felkességnek még foly. Saját erejüből kitör felkességének özőne, magától tanultá lesz, 's felülkerekedik oktatóján is, de küzebb elme mind elvesz; lélekteni alkalmazat noha, ebből is helyes fogalmut képzene; villanóbb észet pedig, tanulmány' iskolai előrajzaihoz is édesítéssel vonszana 's hamarább vinne messzebb. Tanító millyenségét gyerek mondásából itelem meg. Ha könyvével találom a' fiút szüleinél 's kérdezem. Mit tanulsz öcsém? és így felel: „N. tanítónak tanuló” ezt kell érzenem; Robotoltató professzor, hagyj el székedet. De, mikor a' fiú így felel: „Szépet tanulok, ezt amaz tanuló”, ekkor becsülöm a' tanítót, belő tudta izleleteni az ifjonezet, ez magának tanúl.

Szerelemhez 2
Egy szilaj leánykához 6

Majd ha a' bús tél közelget, sorban, jobb hangzatu volna: Majd a' bús tél ha közelget.

Örömhöz 7
A' végsorban: 'S szeretődöt; — hangzatsr.

Az esthajnalhoz 9
Csermelyhez 10

Egy leánykához 11
It is a' végsor előttiben: és szorongó.

Lollíhoz 28
Nelli 33

Phillisz 36
Az en kegyesen 37

Szerelmes bánkodás 38
Czenczímhez 40

Fő és szív 40
Esztihez 40

Vig Chloe 58
Legelőszer Kisfaludy K. 1825b. Aurorája
85—88d. lapjain. Öt a' két végsor így:

Liliám mig istenüé tehet,
Legyen, legyen hallgatok.

A' költer, ha vigyáz vala pihenyre is, e' dalai sorabaik! Vegyünk fel két sorzatot a' 10d. laprol, lásuk miért nem ártott volna.

Oh csermely, ar [ra térsz látom,
Csendes görgé | dezéssel,
Merre az én | sohajtásom
Repül epe | dezéssel.

A' szavaló' érzése önkent pihenre ar, görgé 's epe szotagoknál, de kellettlenül esik a' pihenye oda, mert értemen szakad kette, 's mivel ezen nyekkenést meg a' lelek nem szereti, következő sorzat folyékonyágával elégszik meg csak érzet es értelem:

Tán habjaid | mosogatójak
A' szép tántér' | labait,
'S nem tudja mint | esküszóraják
Hiv könyeim, | tagjait.

Mert ebben a' lejtés, észrevehetően hízelgőbb. A' mint a' szem kivészi az olvasandó szót, a' kepzeles egy szerre azon jelentendőséggel jatszálja által azt kebelbe, millyennel ennek kimondásban eltetnie kell. 's a' hang hullámzat oda nyom sulyt, hová az erő, kilobbanafig nevekedett; ottan gyengül el, hol a' tárgy, szelidültre érkekenyit. Es a' lebengés, összeillest is akar tartani, és ezen összeillesz érzete szeret meg állhatni, hogy egy kis pihenés után új lehetetvetel adja ki a' szót, meg összeillesz' folyamában. Ennek érzetethesere telhat a' költer is, mint az ezt okozni kellő. maga ügyeljen, ekkor még korántsem mesterkel. Kevesebbe köteles ezel trochaeisáló sorokban, ezeknél a' trochaus lejtésen van a' pihenye, 's ha ezen, nyolezas és hetes rimel' negyed szotagjánál meg nem állhatnánk is, nem annyira sertő. Sőt ennek azért kell szabadabban mozoghatni, mert különben, mérték, rim 's pihenye között csak úgy reppenghetne, miként a' gyerekek madara, czerna szálon. Ellenben meg az, ki meg mértékellest is, azért nem akar nyugöt érzeni magán. mint Berzsenyi, hogy gondolatát a' mint kivallan, költéri képet a' hogy' eteibe fellegzik, érzelmét a' mely szoban nyomul, el ne posztáfastis, miként a' mindenfele kötöbe polyzótt fineskát elbezézőt anyja, midőn meg az említett pihenyt sem tartja meg, biz' egy kicsit rozant ar ütése elvtéseit követi. Vagy, hogy még egy hasonlításal eljek, ugy erszoti pongyolára sorait, mint a' katona parancsar csapatját, ha már városon kívül ország uton menel. Távol ettől ekkor ama disz, millyel zeugelom harsantára, összeilleő mozgalomban ugyan azon gránátos magyar zászlóat, úgy ing, még büszkebben mikor hona határún túl van, mintha Gyergyonak vagy Tátrának jöne fenyevese.

Nagyon órzé különben ezt Berzsenyi, az alább lévő „Versformakról 1825” irt e' sorabaik: „az enek külső természete áll, a' hang' hullámos szállongásában, annak különfele megszagtatásiban, nyugpontjaiban, — de az 1808 előtti evek dalaihoz meg, sem a' Kassai Muzeumban olvasott: „Fut az idő 's nem sokára, legszebb korom majd elmul”, sem Orpheusban a' „Fekete szemü szép hölgyecske, Repületnek mint a' fecské” elragado költéri fuvalom nem őszönözé Kazinczy által, kibe pedig az ifjú, természetesen, belészerlemesedett, mert ott a' legbájojobb egyszerűséggel csilagzék ele. Idebbi nem simogtatás, menti betege. Iszonyú erelen, lélekserrel ezen korban nyomogani, midőn ferfi' hülese már uta lenne a' száguldott kéjzelemnek 's a' rohammal szállt eneket mind inkább felkellemzené.

A' kis „piheny” szó is akará magút mentegetni, miért csuszok ki tollból, ezek írta közben, Fábéhic-Guzmics *vágyánya* = *caesura* helyett. Több, édesegy vele az igék köztör, mondja, 's ha énekek azok, ő is mel-lejek állhat. Mert:

menek, mensz, *men* után van: *meny*, menyasszony, menyő.

szövők, szövész, *sző*-ből lön: Szőny, falu Komárom vm.

unok, unsz, *un* ada nevet Esztergom vármegyében, *Uny*nak.

zuhanok, zuhansz, *zuhan*-ból álla elé szépeu nem régiben: *zuhany*, vízgögyöhoz. És nem sokkal előbb: villanak, villansz, villan-ból: villany.

'S *feny* is előszer: fenek, fensz, *fen*-ből lett, és az után vált *fenyő*-vé.

A' mülyenségszók között unokája *bő*, ebből bővült elé Győr vmegyében, Bőny, a' lángeszű zengér Bihari szülöhelye. Mert nemcsak idetartozik ez is, sőt egyik mutató ahhoz, hogy *ny* itt e' rag magára: korántsem esupán *y*. Ezen lágyító jegy, különben is már *n*-nel végződő szóhoz esendesen csak oda olvad 's *in*, *csin*, névből, általa *iny*, *csiny* más név puhul ki; *rán*, *vén* állapotjegyző-

ből pedig *vány*, *veay*, ige 's névrag lágyul elé. A, e, magánhangzóhoz ragadván *ny*, lön: any, anya, eny, enyő, enyv; fe, ke, le, sze, te, ye gyökéből meg lett, lehete, lehet: fény, kény, lény, leány, szeny = szenny, tény, vény.

Vágány-hoz *piheny*, még így szól: maradj te azon 'a' teszámodra kijegyzett helyen, mellyet általad a' dunántuli magyar megnevez: Guzmieshoz pedig: kiként tudád te? különben jó izlésű, onnan ide tenni, hol esin éreztető. Még a' latinál bévev *caesura* is igen darabos, száraz grammaticus kezlé.

Ha engem befogadnának, végzi *piheny*, mellem fog állani hasonysággal: esillany, dob-bany, lobbany, suhany 'stb., mint esupán eszmebeli fogalom, ezekből: esillan, dobban, lobbán, suhan, 's leszen, a' *csillanás*, *dobbanás*, *lobbanás*, *suhanas*, külfü eselekvést jelentő: esillanat, dobbanat, lobbanat, suhanat, pedig, eselekede.

Ó D A.

A' felkölt nemességhez 1797

Lap

13

Berzsenyi nines a' Vas vármegyei felkeltés sorában, hihetően mint egyetlen egy fi, de viszi őt is, hír és látásvágya Hettyéről az atyai házból Szombathelyre. Közél ez oda. Vele, az 1741beli diesőség emlékezete. Előtte a' szombathelyi térre gyülekezett vármegyei seregek tábora, olly esillogó háborús díszel, minőt a' magyar öltözet alakít. 'S a' hazafüti lángalom kebele' mélyéből egyszerre szakad ki:

Él még nemzetem Istene!

Ez a' valóságos ílet. Az egy sorban magában, egész hosszú esedelme nemzetének, az ennaga által 's más ellenségeitől tépetnek, megasztuak, min az ifjú már ez előtt elkecserevede aggódott, ha nem árvényzetik-e hajdani fennálltából, miként más előbbi nemzetek sora lett, süllyedésbe. Nenu, így harsantja ki:

*E' nép nem gyüledecs csoport,
Nem rabberbe emelt bús buzogányt,*

's ha birtokosabbjai nem Lajtán túl pazarolandják el magyar föld éléhozta jövedelmüket, hanem a' *feleslegből* a' nemzet lelkeségét emelik; ha elsőbbjei folytatandják időkről időkielen a' szabadságért vívott ösök erényeit, leverhetetlenül győz a' tömeg 's

Lap.
büles bátor, vitéz népről, melly, tekintethen érti magát, mint külön független nemzet tartani,

Andrásuok ragyogó napja te nem menend. A' tüzelmebe, 1794 óta megint mennyi tanulmány gyült! ismét csak magára, elzárkozottan. Most, 21d. évében, görög és magyar hisztóriai fényképeket leltten fel, 's tisztán áll előtte, hogy viharzott nemzetét, ha Hd. Endrével, aranybulláját ki nem tudja magának mindenkori biztosítékul adatni, akképen darabolta volna fel őt megint más nép, mikép ő szünteté meg egykor, a' mai földjén kapott fejedelmek' különállását: tehát, hogy e' rohanó, küzdelmes nemzet ezután is csak úgy marad fenn, ha törvényes királyához, féltékenyen őrzött szabadságához, hajdani erőselkűséggel ragaszkodik. Berzsenyi, ezen ifjui első ódájában épen úgy, mint férfibb koráiban *Görög Demeterre*; *A' magyarokhoz*, 48d. lap; *Az ulmai ütközet*; *A' felkölt nemességhez* 1805b.; *Felsőbüki Nagy Pálhoz*; *A' magyarokhoz* 1807; *Fels. királyunknak Keszthelyre váratásakor*; *Szilágyi*; *Felsőbüki Nagy Benedekhez* 'stb., folytást ollyan régi magyar nemes, minőnek azt az idegen d'Alcambert 's Montesquieu is jellemzé: törvényörző királyi székhöz meg nem rendülten hiv, szabadságaiért 's nemzetéért lág. Magyar közösügyi ódaköltér.

Lap.

Kolozsvári nehai unitarius prof. Molnos Dávid, többszer vallá elragadtatással előttem, miút ráta fel ötöt ezen óda: tenni a' nemzetért, hogy a' hamuba mesterségesen takartatott *parázs*, örök tüzre keljen 's legesse azt, ki megint elalátásán inceskednek.

Ha ennek költértelek¹⁾, miud együtt volt-e már a' ezimzethez képest, azon 50 ezernyi sereg (nem mind nemes) mennyit az 1796beli országgyűlés Posonban a' december 104., költ 24. cikk értelmében, mint nem szemelyenkénti felkelést ajánlott, adatok kikeresése mutatná. Arra intene ugyan József főherczeg, a' hasonlóan 21-lik évében volt „szeretett vezér“ említése, ki az idézett országgyűlési 1-ső cikkben nádorrá választván, mint ország főkapitánya az egészket kormányzá, de herczeg Esterháznak 4 sor jut, ez pedig csak a' dunántuli kerületnek vala kapitánya²⁾. A' táborzat ideje, augusztus utólja vagy september. Mert Esterházy, július 25. 1797ben Alsólendvárol írta jelentését Körmendre, a' nálor főkapitányhoz, ez pedig a' felkeltség számára szólandó halitörvényeket, minekutána azokban a' vármegyék megegyezését seregeikre nézve vette, aug. 11-ikeről küldé Szombathelyről, Felseg eleibe megszentésit végett, 's midőn a' királytól hamar lejövenek, megint meg augusztusban a' kerületi kapitányokkal ugyan onnat közlé.

2. Esterházy Miklós herczeghez 1797 13

Restelhető volna ezen óda, 's kivált 4d. sorzatánál. „Miert épen fennmaradó költértől díeséret, embernek, kit nemzete jóltevé sorában nem értekehez képest lefűnk.“ Ezt lehet reá, mondani. Azonban az ódán,

¹⁾ Költér névből költérelmi vagy költérelmi olyan, mint a' feuforgó: beesmérteni, bérteni, feesérteni, ósárlani, örteni, pazarlani, porlani, sikárlani, sugárlani, uzarlani, vezérleni, vagy bemsérletű, sugárolni, vezérelni 'stb., e' neveköl: beesmér, bér, feesér, ósár, ör, pazar, sikár, sugár, uzar. 'S költérelt mint eselékret, költérelt mint eselékret, megint olyan lenne, mint: sugárlás, sugárlat, vezérlés, vezérelt 'stb.

²⁾ Districtialis Generalis, miként aláírását láttam. — Dunamelleki kerületi kapitány volt gr. Pálffy Miklós, Körmenden 1797. jul. 121. a' nálor főkapitányhoz írt levele által. C. Nicolus Pálffy GCVP (Generalis Campi Vicillitum Praefectus) et Distr. G. — Tiszán innen kerületi kapitány Báró Mészáros János, generalis (a' lelkes magyar hölgyek elsőbbjének özvegy gr. Teleki Lászlónak B. Mészáros Juhannának atya). Tiszántuli kerületi kapitány B. Splényi Gábor generalis.

Lap.

megnyerés esinja vonul végig olly udvarisággal, mellyel a' római hazafi-érzelem Horrázinst beszélteté az önzött pazar Augusztushoz. Berzsenyi, felolvadottan, a' felkeltség láttára: mi lenne belőle, nemzetem te, forrong, ha természeti nyers erület, európai sorba lelki műveltség is dúsitva tenne.

Öt száguld lovagsereged, bízhami sebes-ségében; amott villog a' gyalog fegyver, tudol szuronyai neki szegését; de hol a' pattantyus, magyarból? Nem neveltetik ahhoz, pedig ide már iskola kell, nem elég csak mezai felsuhanás. Herczeg! alapíts, hogy évenként vagy száz törzsökös magyar vérü legény kepeztessek. Hiszen, ágyutan most a' hadak esze.

E' seregeket, mint elragadja nemzeti zengelmük¹⁾! Mert, megrikat téged magyar, a' te zengelyed²⁾. De, lovasaid előtt nem magyar a' harsányás (rombitás) esoprot, gyalogaidat esel verte tányer, német fűtta hárántsup 'stb. élesztí. Hon, ezigány kezében, zengsereid. Hogyhog? Ez indiai nép, csak Sigmund királyod óta közötted, az előtt magadól kelle kiválni zengereidnek³⁾, kiktől ez általvév. Pedig lám kedvtálsból hány magyar nemes űzi, sőt alkot maga zengelyt, van hajlam tehát olly magyarban is, ki a' zenélykar jeles közlegénye lenne. Az Istenért! herczeg, szemeltesd ki magyar nrodalomságidban az arra való magyar fiút mind, neveltesd ahhoz. Ndarod zenélykart lézet, Haydu, házad díesége. Mit szűlhetsz ezzel még nemzeti-ségünkre nézve is! Magyar uriházakba magyar klavirmester fog járni 's nem változtatják csak azért is clebb más nyelvűvé a' kisasszonyt, hogy zongorázni tanulhasson. Fegyverneki legény, ki azt vitatja, hogy zengelem a' nyelven nem simit. Főtársalgási körben az tesszi még elfogadottabbá. Épen e' nemű műveltségnek hasonlón tehát nemzeti vérbe oltása ezen eszmét ébreszti fel: kinek csak egyféléhez, van hajlama:

¹⁾ Zengelem, általjában *musica*, mint, igéből: félelem, fűjalom, vagy d közbe esuszattal fűjalom, irgalom, szíralom, szidalom, unalom, védelem, szeszalom 'stb. Igy: kötelelem.

²⁾ Zengély, *aria*, *air*, *óta*, mint igéből: atzály, *azgály*, *abadály*, *szabály*, *tengely*, *rezély*. Ide tartozó, a' csak 1 betűvel változó: *fedél*, *fedel*, *foval*, *kötél*, 's az így lett: *ronal*.

³⁾ Zengér — *musicus*, mint igéből: *határ*, *szaglar* (szagolár) 's lásd a' 53d. lapon előhozottakat. Ugy, *festér* — *piator*, *festő* és *festész* helyett, mert *festő* a' *vászon*, *gyotes* selyem *festője* is, *festész*nél, pedig *ész* rag elleu van kifogás. L. alább.

Lap.

tornába esett fereg; igaz miveltség, min-
dennek méltolni tudása.

A' zászlókon, mellyekhez e' Szombat-
hely alá gyűlt sereg esküvek, ha mi feste-
mny van, magyar kéztől-e? Mindenerg,
herczeg, add képtárodát nemzetednek le
Budára, alkalmazz ahhoz nemzeti képtárpa-
lotát, alapíts melleje évdíjat legalább 10
magyarfi számára. Mányoki, Kóré Sigmund
magyar jeles képirök valának, Kupezkit
is hozzánk csatlá szüetése, lesz több ma-
gyar festér, megvívó olasz esettel is. A'
veti pénz így, mellyet most külföldi festér
viszen ki, hon marad, temérdek pedig,
mert ezer meg ezer festeti magát évenként
a' n. királyi birodalomban is. Mi nagyobb?
Válik ki majd, nem csak egy-egy szép és rüt
arznak jól találója, de feltűn arczokat meg
arczokat élöken összeképelő 's történelmi
festérünkötől örvendeni fogunk. több kü-
zött, Dobó Istvánon Egerben, midőn a' tőr-
ök ajánlatlevelet, török követ láttára tűzbe
veti: látni fogjuk: „*Sinetisne regem ve-
strum futurum regnis suis orbaré*“, fényes
jelenetét, minők új nagyra ébresztenek.
Herczeg, herczeg, te gyűjtész képet könyv-
vel, izlés, lélek azokhoz benned, vásárolld
azt magyar jövedelmeddel Magyarországnak.

Azon kis virágszál, mellyet a' seregéző
egyik magyar főbölgy tüze fel, ha díszkert-
ből való, magyar díszkertész ügyessége után
nyílt-e? Csak egyet szólj, herczeg, 's igaz-
gatól paranesor ad nevedben, hogy Kismar-
tonban magyar kertészlegények tanitassan-
nak. Ki velek osztán külföldre, jöjenek
vissza mint jó izlésű 's alkotó díszkertés-
zek. Neked térítik ezek vissza rájuk tett
költéséged, azután máshová is elszakadoz-
nak ¹⁾, magyar uraságok honi értelmes tan-
nult főkertészekkel fognak fel virág és me-
leglázas ültetvényt, 's az eddigi magyar
kert: *szilvás, diós, almás, bürökkel, hantos
ülő gyepvel, fa reteszés kúszójával, tús-
kes kerítéssel, új szint vált.* Így neveltesz
uradalomságaidban magyar többlete eröm-
vészt, csinós munkáid mesterembert. 'S ke-
nyerelet enoi fogja hazád gyermeke, nem
máshonnan beszakadt: adatni fogsz a' ma-
gyar lézműnek is divatot hirt. Végig foly
a' nemzetén az akármifélehez fogás kedve:
a' magyarból nem csak pap, katona, ügy-
véd, orvos és közebb eszmadia, szabó,
csapó, kovács, leszen, nem mindig csak

Lap.

egy törzsi földét, miként a' javításokat nem
ismert időben. Pedig a' melly nemzetből
nem magából kerekedik ki minden élet-
ágazat embere utolsó kálha fütőg, annál
ipar, mesterség, kereskedés, találmány, dí-
vatékszer, soha sem lesz egészen nemzeti,
's így az ügyesség műveinek nevet sem ő
talál. Ládd, ládd, mint segitened megszü-
netni az alföldi mondást: *ördöge van annak
a' németnek, mindent kimesterkel*; megvál-
toznak e' másik: „*olasz kitalálja, német
megcsinálja, magyar megveszi.*“

Vagy, ennyiféle' teljesítését terheltesé-
dül nézed? Szentelenség! Mentse Isten!
Hadd mondhasam risztelettel: Harminez
egyméhány uradalomságotról beszél az or-
szág, számd a' mondottak közül csak egyre
kettőre, a' legkisebbnek évi tiszta jövedel-
mét, míg elsz; nem, csak 10—15 évre.
Hiszen a' magyar király, csak örvendeni
fog ilyl élelnek, hogy a' míg ő felsége,
millió gondolai között mindenre nem érhet,
mindenüvé nem nyujthat pénzt, az alatt,
a' nem adozó magyar főurak közül egyik
mint ennek, másik mint amannak felségi-
tője lépik udvarába, mert ilyen elmozdít-
óktól körülvétesz, királydícsőséget nevel,
halálodon pedig neked, fájdalomban rendül
meg nemzeted. Kibekélkednek az évek.

Az ifjú Berzsenyit, ilyen nemű ohajto-
zatokra, ezüetése iskolába járása tájain a'
herczegi házról hallottak ébreszthetek, e'
mezőn. A' nép maga beszéli Fraknó kin-
cesit, mondája van a' Sopron vmegyei Rőj-
tők és Csapod közötr 1700-nak közepe kör-
ről díszelgett Monbijouról, az általa egy pa-
raszt szép leányért Lesvárnak kereszteltről,
hír szállongott a' Mária Theresia idejebeli
Esterházy III. Miklós herczeg által Ester-
házán folyt fényes udvarról, az ottan tartott
francia színeszek, olasz énekeskről, 's Ber-
zsenyi olvashatá Bessenyei Györgynek 1772-
ben Bécsben kijött „Esterházi vigasságok“
című versezetét.

Te, mostani herczeg, így olvada hozzá
hazafi érzelme, nemzeti miveltségnek élj,
minek szövendekét gyujtá meg az 179⁰belli
országgyűlés. A' Barsban fekvő nagy veze-
kényi mezőn 1652b. augusztus 26d. inkább
meg hala hősileg Esterházy László, Ferencz,
Tamás, Gáspár, mintsem, bár számosabb
tőrökapatnak, megadja magát ¹⁾; Pál,
nádor 1681—1713 huszonögy esatában víva
's egyszer sem futott, ez magyar nyelvű írő

¹⁾ Gróf Pestelich György tanitató ns Benét, ki Pesten,
nagy virázkereskedést inditá, mellyet most özvegye
folytat; herczeg Bathányi Filep, a' megint Pesten
díszvirág 's magboltot nyitott Muszelyt.

¹⁾ L. Kazi, Historia regni Hungar. libr. VII. és: Köz-
hasznú esméreték tára, IVd. köt., Pesten 1832.

Lap.

is volt ²⁾ vallási akkori szellemben. Hős eleid nevét, Te, fényteltesd ismek elefejtetésével. Szívszakadva eszgeszedik ezért Berzsényi, e' két sorában:

Iát nemzetelnek mérl fakad illy soká
A' rég ohajtott laurusz? . . .

Az erre fordulás megráz, könnyet gördít. Olvasá-e, kit meg akara indítani? nem tudom.

Miklós herezeg 1795 körül gróf Neuperg számos könyveit vásárlá meg, az eleiről reá szállottakat Esterházáról Bécsbe viteté 's az egészet ott állította fel.

Képtárával, melyben már 1815-ig 511 darab volt, miként Kismartonban akkor kijött catalogusa mutatá, Bécs múkineseit gyarapította.

Rézmszset és rajzgyűjteménye 1823ban 56,000 darab körül járt. Bécsben.

Muzeumban, ott, a' java festemények, 's Thornwaldsen, Schadow, Dartolini, Tenerani, Bartolini 'stb. kezétől szebbnél szebb szobor.

Ezek gyakori szemlélésével 1822, 1823b. éltetem magamat, 's rövid leírásukat kísérem. *L. kionutban itt, Berzsényihez írt leveleim között.*

Az 1808beli országgyűlés 7d. ezikkjében a' herezeg, 8000 for. ajánlásával említtetik a' Ludoviceához. hová Mária Ludovicát a' sor, 50,000 forinttal, Marezibányi Istvánt ugyan annyival, Jekelfalusi Józsefet 20,000, gróf Illésházy Istvánt 20,000 ftig teszi ki. Esterházy M. herezeg, azon 8000-rét, még 1808ban Sopron vármegyében 2000-rel toldá meg, 's így, 10,000-re áldozó lett. Hanem az 1811b. következtett pénzbees leszállítás e' 10,000 *fekete bankó* forintot 4334 forintra 54 xrra csökkentette váltóban, 's ennyifélt fizete kamatot 1827b. végeig. Jó-s e' főherezeg-nálör felszólítá 1828b., akar-ná-e azon váltó öszveget, pengőve tenni? 's gondoskodva jegyzé meg egyszerűniud, hogy egy ifjú' évitartására jorgolatul (stipendium) ¹⁾ 6666 for. 40 xr. pengő tőke-

Lap.

penz kívántatik. Miklós herezeg most emyinek kezdé fizetni évenkénti kamatát, halála óta pedig Pál lija teszi azt.

1809-ben a' pesti nemzeti múzeumhoz, ajánlott 1000 ftot *fekete bankóban*. 1811b. lün ez, 200 váltóforinttá, 's e' 200 forintot 1811b. septemherben fizeté a' ország pénztárába, honnan ezen adatokat 1841b. decemb. 21d. kaptam.

Sokat költött, mondják, 32d. számu magyar gyalog ezereére, melynek tulajdonosává, gr. Gyalai Samuel halála után, 1802b. nevezetett.

A' magyar akademia alapítói között, neve nines. És egyéb újabb intézeteink is csak ohajták.

Kimulék 1833b. a' szép táju 's egészséges levegőü olasz Comóban — hul épen azért házat tartá — 68d. évében 's így 1797b. 32 esztendő volt.

Talán hát nem is kellett volna, mik teendőségét emlitgetni, már most. De a' Berzsényi-óla kelesének ezlezendü kifejezendü volt. De azon nemzeti esengés, hogy a' bécsi ropant kinesü, *magyar szerzette gyűjtemény*, a' herezegi háznak Budán a' várban 110 év óta bírt 's alkalmazandó nagy épületébe szállana, most még inkább hevü, mert gróf Apponyi Antal, párisi követ, Bécsből már Posonba tevé által 1827b. becses könyvtárát ¹⁾, mert 182 $\frac{1}{2}$ óta új fényszak villant elé a' magyar főurak 's általjánban a' hazafiak honi áldozataival. És a' londoni követ, Pál herezeg, szívén viseli nemzeti műveltségünket; 1823b. valék szerencés azt személyesen, hosszabb, vele folyt beszélgetésekéből tapasztalnom. Ha pedig ő, még akadályoztatnék, a' hon új nemzedéke kéri majd, új ivadékat; mert, meghalunk mostaniak, annyit téve csak, a' mennyit lehet, hanem a' nemzet él 's köszönetet hálat akar mondani herezeg Esterházy Pál maradékának is.

3. Görög Demeterre.

15

Ezen óda mai olvasója, már kedvesen juttathatja eszébe, hogy Vd. Ferdinand királynk ő felsége a' magyar tudós társaság alapítókéhez 1832ben 10,000 pengő forintot ada. És örömmel nézi József főherezeg nádort, alapítói között még 1827b. 10,000 pengő forinttal, úgy Károly főherezeg 1834-beli ajánlata szerint ismet 10,000 p. forin-

¹⁾ Kismartonban, Fraknón egészen magyar lelkielű udvara volt. Láttam forgattam magyarul írt hivatalos leveleit Sopron vármegyéhez, városához, ezek levéltárában, Kismartonból 1682b. jul. 7. 27. Bécsből aug. 30d. 's majd innen majd onnan, 1690, 1692, 1695, 1696. Így több Esterházytól. Nyelvük a' legesinosabb társalgási.

²⁾ L. A' R. m. nyelvemlékek III. kötetében, a' tatrosi 146b. belüli másolathól Jászay Pál által kiszedetett szörsort, „irgalmasság” nál, hol, jorgat = miseretur; irgalás vagy jorgalás, jargalás = stipendium.

¹⁾ L. Kúszaszon esmeretek tára. Első költ. Pesten 1831. Apponyi ezikk.

Lap.

tal, mely az akadémia számára 1844-ben kezdi adni szavától ötlet kamatait¹⁾. A magyar királyi ház tehát, a magyar korona nemzetének ügyénél mostanig 30,000 pengő forinttal. Ezt hozá, az idő²⁾ nemzeti hangosabb fejlődése.

Szabadjon Görögőről is egy jegyzékemtet ide seritenem, mert egyéb enyhülettel jár, s Berzsenyi jellemzete is következik belőle. Es úgy hinném, ne engedjük elsemmlüni mint eddig, *eszeink* apróbb de érdekes ismertetéseit akármelly öket kitüntető oldalairól. Nézzük csak miképen dugdos a kömíves, terhes kövei közé nem különben morzsákat, mik nélkül falát ki nem simíthatja. Illyenekből épült el külföldi több között: *Critiques et portraits littéraires*, par C. A. Sainte-Beuve. Tome I. II. Bruxelles 1832, *Biographical and critical history of the british literature on the last fifty years*, by Cunningham, Paris 1834, és lesz nálunk hasonló.

1824 tavaszán Bécsben a' esászár és királylakban épen Görög Demeter udvari tanácsosnál valék, midőn akkori nevendéke Ferencz Károly főherczeg, egy kisig²⁾ nyilva maradt ajtaján keresztül, magyarul hívá egy szóra Görögöt, ezé mellett volt szobájába. „Várjon egy kisig anygalom”, mondá hozzám Görög s ment. Ajtaját nem ereszté egészen zárába. Így a' magyarul folyt közleményt a' esászár-király atyához menni akaras felől, áthallottam. Görög majd, öregnek öröm mosolygattával jött vissza, de hallgatott. Belőlem kimelegvék a' szó, gondolnám a' nemzet öröme, azon, hogy egyegy királyi herczegével ezután megint saját nyelvén szólhat, miként hajdanta Szekesfejervárat, Visegrádon, Budán. „S mi jól esék I. Ferenczben a' törvény így teljesítőjét érzünk. Majd Görögöz folytatam: „tudni fogja méltóságos ur, ódai megisztetetését Berzsenyitől 1803b.” — „Nem tudom, *fellet*, kedves anygalom, *ez vala meg szolítási székusa*. nines már idöm verset olvasnom. S' ajakán, mosoly.

¹⁾ L. M. tudós társasági névköny 1841re, 65, 67, 68. 1.

²⁾ *Kisig* (— kicsinytt, kevesenné) úgy irandó, binném, helyesebben *kis-ig* által, miként az előbbi: mindég helyett már: *mindég-et* irunk. S' így kellene: *elég és nem: elég — satis*, mert ez anyyi, mint: *el-ig*; oly sok már, hogy *el-ig* van; *elég* pedig — *comburatur*. Mindég, *elég*, *kisig*, csak *í és e* közötti betűserenk által lett, mint a' hajdani általjános es, a' jobb: *szerént*, *megént*, ma: *is*, szerint, *megént*, pedig ez egyszersminá: *commonet*. *Élet*, *lélek*, *tájejtéssel* illy betűsere által: *élet*, *lélek* 'stb.

Lap.

Ime, Berzsenyi, a' magát meghuzó. Olvassa 27dik évden Görög kinevezetését, éneke ömled, a' magyar történelem éleiről nemzeti fájdalomakat pendít meg benne, de esatlakozó jó szíve már ezutánra csak igazságot vár, s elhallgat vele, nem küldi meg. Mint az előhárfá. Szellő sühantja meg, a' hurzat zengedez, lebegtetője megszűn, s az édes hárfá néma.

A' viláért nem engedett volna még most mutogatást Berzsenyi szerénysége. Lelkébe ütközött atomosokat mind csak rejtekben forraszt uj alakításokká, eszlángi ösztöne. Sőt meg sem álmudják ismerősei dolgozásait, mert hallgat előfőről falusi nemes társai mulatozó körében, melybe zengelem szenvedélye hamarimam vivé. Kis János kapta rajta későbbben véletlenül.

4. Az ulnai ütközet.....	18
5. Virág Benedekhez	12

Virághoz Anyos még 1772b. nov. 15kén mondá, a' m. irodalomért oly nagy buzgottságu Baesányi által 1798b. Festetics György graf pénzén kiadott munkái 103d. lapján:

„Mi dolog, barátom! hogy *ismét* versekkel Irsz és uj frigyel kötsz a' kilentz szüzekkel Kiktől a' múlt idön vég busodat vetted Midőa átkaidat rakásra gyújtott?

Poetai munkáit közre bocsátá Téli Takács József gondossága 1799b. ismét gr. Festetics György költséggével.

Horátzius poetikáját Virág kiadá, saját újabb költemeivel 1801. Lelius vagy M. T. Cicronak beszélgetését a' barátságáról 1802. Forra itt lelke nemzetiségünkért Pyberhez írt ajánlatában. — Az üdös Kátó vagy M. T. Cicronak beszélgetése az öregségről megjelenék öle 1803b. — Magyar poeták kik római mértékre irtak 1540től 1780-ig³⁾. Kiadta Virág Benedek. 1804.

Ez eddigiek illetheték Berzsenyit 1808. előtti ezen ódjára. Virágéit szikrazatokkal találá, melyek fel fel is lobbanának, mint a' közben közben meg meggyuló eserfa, ámbár megint lassuló égéssel. De korokban épen szokatlan hevűek voltak, mert az 1600 végével elkeákosított nemzet férfiai, az idébb elnémetesített főesaládek hölgyei, a' fennséges képpü gr. Zrínyi Miklósnak Szirenáját, Liszt László Mohácsát, Gyöngyösi⁴⁾ Murányát már

³⁾ A' R. m. nyelvemlékek II. kötet 23d. lapján 1529b. van egy saphái mértékben lenni akart dicsérete ez. Miklós pápának, melyet Gyöngyösön találtam.

Lap.

nem igen ismerék²⁾. És lelé rajta a' *cygnus venusius* gyengéd kecsét, melyek őt Horáziushoz mint kútfőhez közelebbre ingerlék, kit villámos elértésével annyira keresztül néze mintha Nitschnek futotta volna meg magyarázatait, ki azokat Heinsius Daniel, Baxter, Bentley, Sanadon, Gessner, Mitscherlich 's mások kiigazgatásából szedé világosra. Virágnál találá megbillentő eszmekül: A' gyözüdelmeskedő magyar sereghoz 1789. a' 12d. lapon, Baróti Szabó Dávidhoz 19d. l. hol Oreyzn az elkeseredés; Egy hajóhoz 23d. l. mi Horázius „O navis, referent in mare te novi fluetus . . . honért remegésére emlékszetet; nála: Ti, egy Anyának — a' Hazának — magzati 82d. l. minek ezime az 1822b. Trattner J. Tamás által kiadott gyűjteményben (mellyet Virágtól Tamás barátom az én serkentőmre vett meg 300 váltóforinton): „A' versengő hazafiakhoz“; ott, „Károly gyözüdelme Oszterákánál 1799“ a' 158dik lapon, mely a' francia gyilkolódott lázadalomtól irtóztat, 's Berzsenyi politikai hité' megalapítására mintha mérséklő befolyással lett volna. — Mert virági hatályról, Berzsenyi' e' saját vallomása:

Példál élteli meltemet

Jer, jer, légy kalauz pályafutásomon,

inkább a' nyelvvel élésre, izlet kényeshségére 's költély szelleme felfogására nézve látszhatik szólani.

Virág nem akará mindennek magyarul kitételét. Csufolva említi az: *írász*, *mezengy* félcet, Horázius poetikája 21d. lapján, mint későbbben, 1844b. kijött Enridécije 15dikén épen Kazinezyhoz írva mosolygó gunyával vág a' caesura helyetti *vá-gany*hoz, mit tulajdonképen Fehelich vága elé 's azzal ennek vágott utána Guzmics. Virág, még *körtérbe* sem akara menni, hanem csak *circusba*, bajvivőhelyre; *borríz* helyett ő csak mindig sayányó vizet akart inni, noha Erdélyben Kenderesyje 's más is, mindig borvizet tétetett volna kedvelt boroeskája mellé.

Virág borzadá, F'rentz, *gyözüdelme*, hető kimgratáson, 's az a' F'rentz igazán annyit mint: *bolond* helyett *U'lon*d, de Virág hársinak még „kétségbl' esés' sem kelle. Átaljában mondá: „Nintsen a' Magyar Nyelvben *Elisio*, hanem Rövidített.“ Jó izt vesztegetőnek jegyzé ki helyesen a' minden szóban A-zó vagy I-zó sorokat; — nem olvashatá bosszonkodás nélkül a' mértékre vett verset

Lap.

rítussal keverve, p. o. Élete déli *fogyon*, nyugodalomba *vagyon*. 25, 26d. lap. „Egy-szerűség, józan értelem, nyelv saját folyama legyen fűgód“ így szólá.

Berzsenyi is, milly buzakodó megfontolással nyult eleinte azon új szókhoz, melyek az első kiadások szurattak verséibe, mutatják panaszából szedett jegyzeteim. Mikor tehát egykét szóért mint öveért, a' lópokróczos *Maudolat*, ellene is pitypalatylt, *eredoba* esettnek érzé magát, mert őtet, tudta nélkül tolák előre újítás kezdése egyik vezéreül, más vala háta megett. Azzá jellemzése akkor sem lön egészen való, midőn a' másad kiáltásra maga helyeselle már némelylyet, mert ő inkább csak, okos kiválogató volt, indítványzó, kevéshen. De, hamar ki kezdé most benne kapni ugyan azon találó nyílt ész, mely elébb óvakodtatá, hogy a' nyelv szelleme tüküainak új felfelezési Virág nézetein tágitának, 's a' mi, nyelvszerű, a' mi díszes, a' mivel hiány pótoltatik, mind elfogadható, okos elhellyezéssel.

A' szótág mértékü kultúrlet nála Virág intése, kit meg arra kedves Rajnisa vezetett annyira szedelésével az alexander 's átaljában a' rimesversnek, hogy csak haladottabb kora esengeté azt hangzatkáiban. Berzsenyi' kényesh érzése ezélszerűbben választatá mellyik írásnem hangulatahoz jobb épen rim. De mérni 's egyszersmind rímeln, leóskodó izetlenség marada előtte, amahoz meg Virág néhány sorzatot igen jól találva tért, mintha magába szállt volna, hogy csak az olyan alakba léhitott lelketlenséget kell vala üldöznie, nem a' rimnemet magát is. Berzsenyi csak később vallogatá, midőn a' m. akademiái nagy gyűlésre jöttekor gyakran valánk együtt, hogy az egyenesen zengelem mellé költött dalmak csak ugy adhat zengélyi lebegést a' zengélyszerző, ha mérve is van, hanem mesterkélés rajta ugyan ne lássék.

Berzsenyinek ezen ifju rokonszenve azonban Virágtól későbbben külön alakultság lett. *Bencez* félenk. Midőn a' költéri szárnyak még egy subogtatást kell vala verni, akkor ereszkedik, burkoltságai értelmét csak meghittjei tudák. *Daniel*, mint a' jósló, készit hasogata fellegek megett tündérkedik. „Téged dicsőt a' zenith és nadír“ sorában (l. itt e' 24d. lapon) Shakespeare festette költér' szeme. Szabadságért bátran nyíltan lobdán, 's mind e' mellett csak esti tisztító villám, nem vad zápor közzött gyujtó, nem pusztító üszök. Olvasata szélesebb, — Virág nem ismeré európai újabb irodalmat, — kepei annál fogva változatosabbak, máibb világuak, nézete átaljánosabb.

²⁾ Amade. Faludi és Rajnistról, alább.

Virág felülbult választott előképét Rajnust, ki torzonborz volt ugyan, de nem izléstelen; Berzsényi felejteté Virágot. Ő nem csak egyegy cserfa lobbanat, nála egész ősi fenyes hasáb tűzben, hosszautta fel a' hegynek, miként Csikban mikor a' vész meggyul.

Virágból jámbor játszi öreg válék, ki az ő Kelemföldéről szendén ballagdogált nyári estenként a' duna hidjára, fűtyüldögelt ott nyulak szigete felé 's ha kérd: mit csinálnak Századai, elbusultan válaszolá: Ősém, a' lellem fáj belé, nem lehet írnom Mohácsen innen. De kezdél más tárgyat, gyermekileg vidámíthatád fel, elgyógyogte veled, 's azon mosolya láttára, mely szája szélén vonult el, övé lettél. Hon, ifjakat nyájasan buzdítá; enyelgő sorokat írt harátihoz, kik a' kevessele beérüt, papi ezimvagyat nem ismertet, segítgeték. Ha rossz kedvűben nem kapád, 's tudál nyelvén, gyönyör volt veled lenned. Ily sikerrel szelleng vissza Rómának irodalma. Horáziusi könnyűvér, Tacitus embersége, Seneca stoicismusa, Tibullus egyszerűje. 'S ő harmad vidám természet a' magyar irodalomban. Faludi Ferencze volt Amade után a' másod. Fennszerű belség lőki ennek 1779 előtti könnyű dalában a' hitegető „szerencsét“ vissza, mi tündér képzelenemmel táncszoltatja meg a' „virágokat“, mely szívélyesen nebeleg a' „tarka madárral.“ A' többiből sokat elengedhetünk.

Berzsényinek első 's végső költelme osztrázi nap 's holdvilág. Elete delén, minőt más, ha megszeppen is rajta magában, vidám vérel felejtetni akarna, ő, könnyes szemmel néz a' multra 's úgy már, a' jövőre, 21d. lap; szöretén is, a' népe vidámitotton, este, diófa tövénél gerjesztette tűz pislogásain képezeleg, 43d. lap: ifjúi áltatása elűnttével setet lelkét csak a' szelid nő hív egyetértésén 's gyermekein kelő öröme nyitja, 23d. lap első husábján. A' szép birtoku földesur, világi okos gondban, négy kedves magzataért, kiknek jövendőre is tisztességes elmeéről mint becsületis atya, nem tudott volna vétkesen úgy felelkezni, miként némelly csak a' literatúrai hírek bolondult. A' hazafi, a' költér pedig nagyserű lelkében, mint egy megsebzett sas, Világosvár romain, megzengett Szilágyija homályos árnyával. Hol az a' nemzet! mondja itt, melylyet én akartam. 'Sajong benne, hogy, majd kétségbe is esve felőle, érette miért nem telete többet; miért vevé el tőle a' nagyhoz úgy is rövid időt, annyi évi kínos betegsége! És érzé: olyanra pazaroltam-e barátságomat, ki megrohantatásomkor félre csusszant, mert már elkapta lantom dícséretét, 's jobb olda-

Lap.

lamat sem meré védeni, ne hogy megrázások intésére, a' koszorú.“

Ily elborulásokat somogyi magánossága is bölesőzött. Horáziusából itt csak ez marada benne: levius fit, patientia, quidquid corrigere est nefas.

Igy szálla e' tanítója elűzionába Virág, így Berzsényi. A' pogány Horázius megve-regeté a' keresztény Virág vállát; Berzsényin a' másik keresztényen meghökken, miként a' magár már főpolezon érző, új ver-senesére legelőszér pillant. Matthiüsson ör- vendeni akart egykét foljiért Berzsényinek, hanem ez, már bánta tettét, 's csak meg-hajtá magát a' német keresztény előtt, szóba vele nem állott.

6. Horáz.

Föltt marada itt felett gyanánt, miként az Iső 's 2dik kiadás írá, ámbár ezen ő-zés mellett mindenikben: fergeg, fedik, énekel, gerjeszt, fejedon, jelen, elrepül áll, és ha már a' duanántuli, kivált somogyi, egyszerűs mind pedig szögödi, kecskőmeti föltt megtartatik, úgy, kell vala: fúrgeteg, földik, énök, görjeszd, fejedön, jelen. Ezen tájak ugymin, harmad hangzatu e betűnk ejtését ő-vel éreztetik 's így ez, nem esu-pán betűesere, Iró hiszen hangoztathatja, irodalom induláskor, születése tájaét, melly-hez szokott, mert a' többiről még nincs hal-lomása. Igy tevé ezt nagy Sándor kora fe-léig a' hellen, 's a' dóriai és jóniai két fő táj-ejtes még aólia és attikaira is oszlott, mik közül jóniában szálla le Homérosz, Heszi-dosz; aóliaival Sappho és Alkeosz, dóriai-ban leginkább mértani 's bölesleti munka, attikaival Sophokles, Euripides 'stb. Hanem ez csak addig történt, míg egy-egy fő, még külön tolá fel magát más-más tájon, a' gör-rög fejlőd elemicivel; későbbben az attikai ada főbb szint, midőn a' makedóniai egyrűs és udvar az egész hellenséget Attikában ponto-sítá össze. Azon ok szülé nálunk is eleinte a' Xvd. százévbeli Guary codexben: velág, kegyös, mindön, embör, igön (peldaból); Kínisznyé 1513beli inádságában: nómös, legyön, édsös, neköm, terömöt, lélek (nem-zetiből), írását, mivel mindenik szerző du-nántuli volt. Bertalan papnál pedig 1508b. mind i azért vésit, gyölöség, szellesség, bí-két, árnyrk, kárátet, (terechből), hangoz-tatással, mivel a', halabori faluból nevezett Bertalan pap a' maig is i-ző Beregnek vala fia; 's Erdősi János 1539b. sárvári ujszige-ten kijött, magyar nyelvtanban mint szin-nyérvárfaljai, a' szatnári ejtés követé: be-

Lap.

4

Lap.

szállis, ineklis, szerzsis, liszen, risz, ühs, hlek, itel írásával, miket Sárvár körül is hallott Vashan. Megint csak saját tájéjtés-sel jegyeztetek Nyitra, Gömör, Alauj vármegyei levelekben felettebb is *e*-zesssel: terent, jevendő, tervény, ketelezi, eszenk, erem. erdeg = történt, jövendő, törvény, ketelezi, eszünk, öröm, ördög. L. R. m. nyelvelm. Hl. köt. Vegyes Irat. III. 119, 152, 133 'stb.

Nálunk ezen majd sűrűn *ö-ző* majd *i-ző* vagy *e-ző* tájéjtés közül az árpádi udvartól költ latin oklevelekben előforduló magyar szavak leginkább *öve* jelennek meg, mert a dunántúli Fejérvár volt székhely. De a' budai magyar udvar 1540-ig már egyiket sem érezte kitűnőben, a' több tájról oda jött' vagy ottan élnek beszéde esinos olvasásnyá lön *ö-* és *ü-*nek *e*-vel felváltásával. L. R. m. nyelvelm. I-só köt. LXI Hl. lap. Hl. köt. Vegyes Irat. 19. 20 és 385, 387 lap. „Ez io wrac felött, aztala felött¹⁾, lel-jök a' pesti születésű Borneniszta Péternél, ki, Dötrekővárában Balassi István sajátúdját 158 lb. kijött 's vallási reformatiót terjesztett predikatióinak nyelvét, Gyarmati Balassiakén kívül, Csejten Nádasdi Ferencz, Markusfalván Szepesben Máriási Pál, Tölczeken Sárosban Kapi Ferencz, és Pöson vármegyei vicehiszpán Esterhas Ferencz 'stb. nemes ur udvarába vívé, mivel ezeket, mint elésegütőt dicséri. Az erdélyi nemzeti fejedelmek udvara Gyulafehérvárrat, a' budai voltat már diszre fejtéssel folytatá 's *e*-nek többszer hangoztatásával az erdélyi hangejtésnek, gyökök mellett hívebb maradásút érezteté²⁾. Alsó Fejér vmegy. e' Háportonon született Forró Pál magyar Curtiusában melyhet Bethlen Gábor Debreczenben³⁾ 1619b. nyomattot ki, a' nyelv mivel, nagyon érdeudli tanulásunkat, abban *fel, felette*, legfelső, áll, és „kegyes ember⁴⁾, nem: föl, felütte, legfölső, kegyös ember, 's a' nála találtató *tött, töttünk*, Magyarországon sorogtában ragadott reá, miként a' debreczenies: dicséretes, ényes, történet, ítélet, mik leginkább ajánlatában találhatók, bizonyosan Debreczenben, hol azt „Az felséges Fejedelemnek⁵⁾ írta. Apáczai Csere János, a' szász gyönyörű Bárczasságnak felséges eszű fia, háromszéki szép tisztált nyelven adja

Lap.

ki „Magyar Encyclopaediáját, Ultrajectumban 1653b. 's a' szekely tús hangejtés-ként hagyá ráuk: *fel, amak felette, felhő, felleg, fenn, teméredk, gyenge* (talán: gyönyörű), 's *e'* mellett: *gyönyörű*, gyönyg, mert ez úgy jöhét gyöm-höl mint rom-höl rongy. Rajta, Erdély 's leginkább Székelyföld fia, elé közöltek lág *esz'* művével, latin-német elegydes nélküli nyelveteken. Csere János Apáczától, nagy csillagotok. Akkori új műszavai mintha mindigiek lettek volna, pedig *ö* ereszté ki azokat, ép rajokul. Eleadása világos, mert feje is az volt. Nyoma vezessen tovább. Most kellelénél inkább utánazátok a' magyarországit, melyleu több lön ugyan a' tanulmány szerinti, de, tettek hajdanból sajátíth, gyökről származottabb. 'S *e'* kétféle: *eljen!*

Berzsenyi, látjuk eltére a' somogyi *ö-zés*-től, mert 2d. kiadásában sem azt hagyatú, noha társalgásban azzal *szóla*, miszerint ottan neve is: *Börzsenyi*. Így választá Herodotusz és Hippokratesz, dóriai szülőföldre hangejtése helyett a' jóniait. *Föltött-ét* azért kívána, velem erről szóltában, mert *fel-ett*, mondá, anyi is, mint *felenni*-nek mult ideje, 's így hozá elé: *megett* és *mögött* közt éreztetni kellő különbséget, ámbár feleletmeként mindig leszen nyelvünkben egyféleképen hangzó, de mást meg mást jelentő szónk. Lám az aligmult többsének első személye: falánk, fulánk, felénk, nyalánk, terméek, egyszersmind milyenségszó is: világ *mindus*, világ = *gyertya; ár, víze, ezimadié, holmié*; olló *forfox*, olló *hadus* 'stb. Következetesebb lön azonban Berzsenyi ('s még eddig ez elég) a' hasonlóan dunántúli Virágúnál, kinél volt: *düesött, rüps, pürl, töspög, fúcszt, fődöz, fülött, gyöjüz*¹⁾ 's majd meg: *gyecz, fergeteges, penget, gyenge, fel*.

Mi adhat nálunk újra divatot most! a' szerencsés hangelegynek? Környülállásink között, csak a' hatályosabb írók, 's ezek befolyásával a' magyar akadémi. Ki azok közül *felben* is *e* gyilkoló, adna halált inkább annak *e'* szavakban: árnyek, ajándek, fazek, karej, hajlek, halándek, nyondék, szándék, szurdek 'stb., mert *e'* hetü ezekbe hangrend ellen eszszott bé későbbben, 's írja hát: árnyok, ajándok, fazok vagy fazak

¹⁾ Lásd, alább: *fe* 's *fü* gyök.

²⁾ Így, csak *e*-vel, miként a' mai: ez, régente gyakran előfordúl, noha felváltva. Ha megint megszokná szemünk tollunk, egy, *kettőbetű* hangunkkal kevesebb lenne. De, nyáreli, nyárhó, nyárutó 'stb. nem rossz elnevezéssel együtt csak úgy búkál mint a' felleglepte hold.

¹⁾ Társalgási beszédében Virág igen *köz* volt. Azért mondá felüle nekem Buczy Emil, a' nagyon kedves, éjtésü erélyifü, hogy Virágún, a' szobhaskájában, beszédül, mikor legeluser hallá, csak élmétködött. 'S néha szeszélyesen, *csufnyú*ni szerette, miként Virág: *csufalni* helyett éjté, néha összeszesorítgató száját 's Virág *ö-zés*éit úgy *ö-ö-z*te ki.

Lap.

miként Csere Jánosnál van; írja: karaj, hajlak, halándok, nyomdok, szándok, szurdok, mert ezeket a' hajlani tisztá magyar világ így ejté. Mindég-ből már a' helyesebb: mindg, lön; 's leve ime lehet: lön 'stb. Es a' felettebb spondéus nyelvből így, gördülékeny trochausibb is lesz.

Ha ehmondhatnám itt Carl Henriette burkus kir. udv. kamara énekeső észrevételét e és ő hangról. Carl beszél berlini német nyelvének kívül francziánul, olaszul; énekelt Madridban spanyolul, Pétervárat oroszul, Varsóban lengyelül, olaszhonban taljánul. Mikor 1841b. tél felé a' pesti magyar színházban vendégszerepeit vala kezdendő, megkérte, tanítanám meg a', Bájitalban: Adina szavai helyes kiejtésére. Ebben van, az erdélyi Deákítól (ki Barthelemy' Anacharsisát is fordíta): Miért repül majd violára ... Hogyha fel kívánsz gyógyulni 'stb., nem: röpül, föl. Majd más daljáték került elő, sűrű ö-zéssel. Tanulja azt is. Ah, mindő, kérem kegyedet, rakjon mindenűt e-t, hová csak lehet, a' sok ő, összeluzatja ajkamat 's hangja nem szelidíthető. Lám a' Bájitalban ez nincs, annak nyelve zengelmiségét én is érzem, úgy Jakab Istvánól az „Esküzt, ha néhol ő-jét, é-re fogom. Most olaszul énekelt sok a-val több o-val, erre néhány magyar sort, melyet megszerete. Ime, szóla megint. olasz után, mindjárt a' magyar, előttem: csak ő-t, ű-t ne sokat az énekbe, 's ekek, okok, nak, nek ne nyegegjen.

Értő művész ítélete 's el nem foglalté, a' helyesebbet szokta kikapni. Metastasioi kebel és lül tehát a' magyar dal simongatásaihoz.

jeligéül én Virág 1799-beli sorát találám venni, feledésével a' Trácz-ra változtatásnak, 's akkor meg ráni zuggott egyikét becsületes magyar-rác atyafi. Pedig bizony Virág az elsőt sem írta csufáságból, hanem itt, háború-i jellemzetül, mert a' rác is ott ugyan zajgó vitéz, kegytelen verekedő 's olly izmos tagból szakadt nép, melly győzelmet segít úgy elé, egymással összeversztében sem kémeletes, minél fogva ide költéri képül való. En pedig azt is gondolám, hiszen e' „vad rác“ elnevezés nem az egész népet éri, hanem, catholikusok által adva, csak a' görög nem egyesült felekezetet, a' másik mintha már szelidült volna, 's így vallásbeli gyűlölség, mit nem ölt fel, kinek esze kinek szíve helyén van. Sőt mellőzvéen e' szomorú eziródást, azt hívém, hogy azért sem veszi már e' vad-at magára, a' közinkbe magyar törvényre jött régi rácok magyarrá verült ivadéka, mert igen sok ics nevű, különb magyar hazafi, ferde neveltetésénél fogva sok elfajult magyar főurnál, mint lám ama sarjlól, Bácska földéről a' legnemzetibb magyar hölgyek virágának elé 's iukáák azon hőkkennek meg, midőn a' jó bécsi német meg a' magyart, szép göbhelyéért a' legszívélyesebben leköri. De meg, efféle szokott különösön elczimerezést csak ollyan kap fel ürügyül, kinek hegye már telve néni torlakó-dással, mert a' mint ugyan egy nemzetbeli család más családra sűt némelly bélyegecskét, úgy kereszteni el. Egyik nemzet a' másikat, sőt nemzete ágazatát. E' berzenkedés már természet. A' berlini német a' bécsivel komágnat viszont, 's általában a' német ágak egymást, így kefelgetik: *Du bairische Sau, österreichischer Lämmel, grober Tyroler, preussischer Affe, sultzbürgischer Knopf*, 's a' sváb neve nálak: *Wasserspätzle*. Oszszem meg a' német, a' francziára „französischer Windbeutel“ ezimet ragaszt; francia szájban pedig „*Baron allenand*“ anny, mint lomha, itkányos vagy iszakos ember, 's valami csekélység feletti komoly vita: *querelle allemande*. Osztan a' francia megint, maga között köszörülődik. A' lorraini előt a' pyrenei lakos; *compère ours*, medve koma; egy basbretón a' párisit „*faiseur de dièux*“ nek hívja, mert nem hiszi, hogy istene volna. Hát az olasz? Nápolyi mondat, a' velenceiről: *il veneziano è pagano*, mivel egykor Velence, a' r. pápával vittában ezt harsánta: *siamo primo veneziani, e poi cristiani*. A' florenzei, ha megharagszik a' római, *passimino di Tevere*, sújta reá, 's a' római, amazt főnékülü vagy fejtelet lónak szítja, minthogy *cauallo* helyett a' toscani, havallot mond. Még az angol, skót és irlandi egymásterdelés! Így, a' magyar,

Lap.

7. A' felköltemességhez 18

Az ennek 3d. sorzatában álló vad Rác kifejezést, vagy a' ünánutli köz elnevezésből, vagy alkalmasint Virág' ódájából vette:

Ti, egy Anyának — a' Hazáak — magzati ... Szelid Minerva' tisztelőji fájdalom!
Ti! mint a' részeg vad Rácok kardra kelvén ...

L. Magyar Minerva III. kötet, Virág Benedek poétai munkái, Pest 1799. I. 82. — Virágra e' vad millyenségszócrt a' budapesti rácok szörnyen megharagvának 's Vitkovics Mihály és fivére János a' budai derék, jó magyar rác pap esillapítá le őket. 'S Virág poétai munkái 1822béli kiadásá' 67d. lapján azon sort így tevé:

Ti! miut a' részeg vad Tráczok kardra kikelvén ...

1831b. egy pindirka nyilatkozatom elcibe

Lap.

a' palóezet, somogyit, göseicit egygyüzi le, a' székelyt lebutazza, e' meg Gyergyóban a' Muros és udvarhelyszékit: vaczkorosniak, kotyósnak; a' esikít kendermagosnak, göbének; a' háronszekite botosnak; a' magyarországit bicskásnak betyárnak; az udvarhelyszéki meg viszont a' gyergyai székelyt kecskefejeseinek csufolgatja 'stb.

Azért ejtém ezt ide, mivel igen sajnálom, ha Berzsenyinél e' *rad* milyenségszó, újra perzs lenne a' rácz eredetű mostani ivadék némely ifjaiban, kiket az illyr gyűrű elcsillogtatni akarna eleik tisztelt példájától a' XVII. százévb, midőn Subich, Frangepán, Petrovich, Vranichich 'stb., magyar házza lön a' régibb időkől '), magyar királyi udvar nemzeti szelleménél fogva oly meggyőződésből, hogy mivel magyar szabad alkotvány osztályosai, kötelesek inkább a' nemzet egészébe sorulniok, mintsem külön huzakodással egy kisebb elszakadvány „*ha én nem, te sem-et* kiáltozók; 's osztán valami jelesb egyikből se legyen.

Berzsenyinél is ama szó, csupán költélys hadlikép, miként *párduczos* ős, *kegyetlen* székely, *fene* hajdú, *haragos* kun, *kemény* horvát.

Ismertem Berzsenyit. Velem együtt inkább egygyé szerette volna ölelni a' magyar királyi birodalomnak, Fényes újabb felvetése szerint közel 13 milliót, mintsem gúnyal, a' török 's belháború miatt sok nyelvűvé kevert népségét szílleparittyának. 'S ugyan balgaság volna magyarnak azért nem tanulni Shakespeare-t, mivel 1589—1611 között irt egyik színművében *base hungarian-nek* '?) azért mondatja, mert Európa' nagy részét egykor, pusztítva nyargalá bé. Townson már másként irta, majd méltóbban Paget, úgy Miss Pardoe barátném, 's várjuk meg csak, miként fogja fel a' magyar történelmet Wakefield barátom. Azon szócikká, miket magyartól a' rácz, tót, sváb, szász, elég nem jól, de torlós képeben még is csak halogat, mind elenyésznek, midőn a' magyarra egészülest oly élesen mint eddig, nem ellenzendik. Igen felvilágító cikk e' tárgyhöz: „Magyarismus (az az: Magyarország)

Lap.

többféle maniak elleni harcában. „*L. Századunk 85 szám* 1841, és a' 87, 89, 92, 98, 99, 100, 101, 102*dik számot*, Bárándytól. Vendégnépeink azért hon, megmaradhatnak nyelvük mellett.

8. Felsőbüki Nagy Pálhoz

19

Ezen lángész jellemzése mint Sopron vármegye országgyűlési követéé az 1807, 182%, 1831, 183%, 1840b. országgyűléseken (mert az 1811ben voltra, noha választaték, nem vala szabad mennie) Miss Pardoe munkájának: *The City of the Magyar*, London, 1840. I-ső kötet, 296—303 lapjain áll úgy, miként azt, Albion lelkes szívélyes leánya, a' többi illy megismertetések pesti közlőjétől nyere' s a' hogy' Posonban az országgyűlés alatt 1839b. maga is hallá, megismeré. — Ohajtottam volt én Nagy Pálról életirásí adatokat is ide tennem, 's azon szívességét, melylyel 1814-ben Felsőbükön fogadott mint B. Wesselényi Miklóssal és ennek akkori derek nevelőjével néhai Pataky Mózeszel meglátogatóját visszonzva kértem meg azokért levelemben 1810b. Vette-e, nem tudom, mert válass nélkül maradék, Szerénynek ismerem. Eszeinkről elég a' Miss Pardoe által felfogott figyeltetés előre a' külföld előtt, némelly tévedés belécsuszása mellett is, mert a' melly angolul olvasót ezután a' gőzös hozzánk lebetget, nem fogja előre hinni, legalább betűszerint nem mind azt, mivel most is úgy bocsátják el néha-néha Bécsből, miként 1716ban Lady M. W. Montague-t; „Barbariába mégy“, mit nekem már több angol es francia kivallá, Beudant pedig 1822ben kiirt.

Miss Pardoe munkájából, a' „Pesti hirlap“ 1811beli 17d. száma 136. lapján közlé, Deák Ferencz Szala vmegyei követ jellemzését; Klauzál Gáborét Csongrádból 57d. sz., Beüthy Odónét Biharból 87d. sz., így: Bezereély Istvánét Tolnából, későbbi számaiban

9. A' Magyarokhoz 1807.

20

Te Tituszoddal hajlani őseid
Várába gyűltél . . .

mutatja, hogy a' költér, az I. Ferencz király által akkor Budára hívott országgyűléshez beszéle magában, melly Napoleon szerte hangzott győzelmei gútlására, minden magyar fekvő jószág eszterdie jövedelme hatodát, az ingótól pedig értéke század részét határozá, önkénti segélyül. „Szabad népek

¹⁾ L. Régi m. nyelvremlékek. Budán, 1840. III. kötet, 382, 384, 392, 398a. lap.

²⁾ A' „Merry wives“ I felvonása 31rk jelenetében: „O base Gogarian wight,“ áll Fleischer 1804 és 1833-beli kiadásában 's végén magyarazata. De „hungarian“ is olvasék valahol, amhárr most nem találom. Ilézőm azonban, mert egy tanulóársam is hungarianra emlékezik, 's így olvastát mondá ennek egy angol is Pesten, januariusban 1842.

Lap.

szabad lelke csudákat teszen, azt tégy mostan te, önállásu alkotmányos nemzet, hogy napoleoni kény 's esznék alá ne essél, hanem úgy maradj habzburg-lotharingia királyi házáddal, miként azt szövetség mellett választád 's abból királyodat esküvel koronázod. Ez, a lelke, ezen ódnak, összeköttetésben az ulmai útközetre irt 4dik sorzattal 18d. lap. Ugy is maradt a' hiv magyar. Pusztá hang lön Napoleon későbbi hittegető felszólítása, melynek francziából magyarra fordítására Bécsben 1809 Márton József prof. vala kényszerítve, de a' mint kiszabadula zárt szobájából, egyenesen ment a' bécsi kabinetnél bejelenteni, hogy azt belőle meggyőződése ellen eskirta ki Maret, basanói herceg, 's azért is írta magyarul csak hányva vetve. Így beszélé nekem ezt Márton. Ki javított azután rajta, 's ki toldá meg bosszujában, csak hallomásból értette.

10. A' Magyarokhoz, e' kezdettel: Romlásnak indult hajdan erős magyar 16

Ezt is 1807belinek tevéim felebb, 's talán nem vétém el. De, akármikori, egyik legkötérribb áradozat. Már ez átaljában minden magyart illet, 's az egymikből álló egész nemzetet. Végig hasint történelmedben, „mi volt? mivé lett? az mutatja elebb égető tükörben, végén pedig már fekete mizában, mely legmagasb hegyet erdöstül váruatul távolítva piezinyít el. Mert Berzsenyit utolsó sorzatában a' fájdalom már lenyomá, 's elméletének, mi, külterí heveiben is gyakran előokul, itten sikere; mintha már minden elveszett volna. De épen azon elméletben ez is fekszik: nemzet! akarsz-e még élni? ha igen. erőre! fel az elmerítéséből; ha pedig vesztetted fel sem veszed már, bukjal csak még, bizonyosan temetve vagy.

A' tárgy gondolkodást ébreszt.

Isten, nemzeteket akart. Ha csak egy szólam '1 volna kerek e' világon, a' körül belől 900 vagy 1000 milliónyi embernem, esupán henye temerdekké válnék, egyik a' másikra bizna mindent. De a' 3000 körülyi nyelv és tájéjtés általi elválás, ország és alkotmány külön mozgása, vetélyt gerjeszt a' szomszédal 's a' súlyegyenért örök verseny fejlekezik. Ez a' szel, mely az oceánokat poshadtakká lenni nem engedí. Ez a'

¹⁾ Nyelv, *Zunge*; szólam, *Sprache*. Ugy lehet *szól* igéből, miként *el, fut, foly, hull, szell, kell* igéből lett: élem, *actas*, futam, folyam, hullám, szellem, kellem 'stb.

Lap.

középponti erő, mely milliókat rokonabb-ságba vonsz. Így e' milliók magok alkotta 's rölök nevezett országgal töltik el a' világ minden szegét-lyukát, a' legsvatagabbja is vissza igézi lakóját, mert ott nyüzösög szokott szólamának tömege, melyhez énje több-félékpen kövte. Természet vete ósztónt ilyen elszigetelt álladalmak fenntartására mindenikbe; 's hogy az, luzomos lehessen, azon Isten adta belvonszalom külön családok' ép-ségben marasztásán kezdi meg munkáját. Míg azok tagjai rendet tartanak, nemzeti-ség és becsület érzök, erőskaruaok, munkásak, mérsékletesek, az illyek milliói által az egész nemzet nagy. De a' főbb tagok el-ernyvedése [azt is] gyűlevésszé rokkantja, 's e' miatt változott el mir így, több nemzet, ha csata vesztéseiből nem vala új ereje megint bebőrődztetni sebé, mivel azon szerenese nemzettel is úgy szokta özni játékát, miként egyes emberrel. Beszakadnak hegyek, új szigetesoport tolja fel földét. 'S a' világ rendszerelen lévő egyegy planetának helrevolutiójához képest, mi? azok közül egyik-ről egy nemzet eltűnése.

De, nem Szentgellért hegye intézetéből kell venni eszmét ide, ott földgolyóról megint más világgyölkökhöz esap az ész; alatt a' két városban kell nézni a' nap gondjaiban forgó embert 's látni mint rendül meg az, kitűnőbb hozzátartozója enyészeten. Meghal egy kisebb nagyobb család' híresebb tagja 's búban a' család. Kimulik az utolsó derék sarj 's családok rezzennek meg. Elenyészik Zrinyi, Boeskaí, Thurzó, Rákóczi, Illés-házy 'stb. név 's a' nemzetem nagy végig némi fájdalom, mert annak történeteibe adott szerepelteket. Eltörül egész külön állott vitéz nemzetet egy csata vagy zsarló kejt 's nemzetekben sajong rokon-szeny. — Csak hitvány egymí, gyáva család elpusztultat veszűk felváltól, mint egy nem védett áruszeres galya' tengerbe merült; egy lélekvesztőt két részeggel a' dunán. „Más helyebe, 's jobb' ezt mondjuk. Az egészre nézve az csak azért ág lenyessése. Sőt a' jobbnak sem lehetetlen kipótolhatása, még a' nemzeti nagyobbak sajuálásán is enyhít idővel. Uj hatalmas család kél 's új erővsi által nyomát a' nemzet egészeért élnek. 'S bennük is így végre, 30 óles, de leált fenyszál dőle csak ki, kárpát erdeiből.

Az érzett hizagok '1 helyrehozásán türe-

¹⁾ Nem hízag, mert *hi* gyökből van: hiba, hibban, hiú, hiú, hja valaminek, mi, mind hizag, talán: hízak. *E-re* csak e és i közötti betűcsere tevő. *He* gyökből, hēj, hēja, hegy, hely, hév.

Lap.

kedik tehát a' természetnek mindig felmag-
zani hajló ereje, 's az el nem pudvósolt
indulatok főiránya: „csak hogy az Egész fem-
maradjon épességében.” Azert van részvét oly-
lyan küzdő nemzet iránt is, mely igazsá-
gosan követeli visszaállítását már megis-
merve volt egészenek, midőn tengelye ah-
hoz meg birtokában 's csak a' felfordulások
kingrott derekszeget és leperdült kerekeket
kívánja megint helyre alkalmazni. Lám egy
különbön jeles embert sem teszen meg egé-
szen tenkre apróbb eliskamlása, midőn azt
csak egy kis hiúság, elszédülés, esel, ta-
pasztatlanság lepi meg, és okulva botlásán,
új erőnyekkel felejteti. Egy roppantbirtoku
pazarló, adósságba zavarja házáat: lija
meg helyre üti; egy fejedelem, esőkenti birod-
almait erkölcsileg is, felkesebb utólja fel-
emeli. Egész nemzet százevesi életben pe-
dig két-három nemzedek folytonos botlását
kell egyes emberéhez mérni, 's mikor a' kü-
vetkező nemzedék rend, edzeten lépik ki
az elebbiek puhalt, elámitott, vesztének in-
dítatott élete módjából, 's nemzel' tele után
újra virágzik tavasza, gyümölcsöt érlelő
nyara.

Erre azonban már csak olyan néprész
nem tarthat számot, mely elveszté tulajdon
nevéről ezimzett országát, királyát, intéz-
vényeit, hadiseregét, sőt illyekkel külön
bíró nemzet, az ő tulajdon szabadságai közé,
felte öszeolvadás közre együtt munkálat
feltétele értelmével véve sorába pótlékn.
Mert elaprult résznek nagyobb teshet esat-
lakozása, megint természet sora. Tót már
ha követelné új országoeskája állítását a'
magyar honból, oly körságban léledzenék,
minőben a' magyar akkor, ha így szólana:
ide Stajert, ide Bécsset, mert egykor ma-
gyar király elfoglalta. *Tempi passati.* Majd
adna az angol, kaezagtában is, a' Man szé-
gete 's Wales fejedelemsége régi brit lakója-
nuk, ha ez most ezt hányná-vetné: takarodj
vissza te szász, dán, franciaia elegyitékü
angol nemzet előlül lakhelyére: mai országod
egy része az én brit eleimé volt, miként nyel-
vem is, még azoké, mutatja. Első feleletül
kapná; Beszélj számladon magadéival hon,
az angol nyelvű törvénynek, hajts fejet.

Népszak pedig, mely más királyságba
szárandoklott meghívására, vagy épen kö-
nyörögőre biztosabb föld kedveert, egy utal
akkor lemondott előbbjéhez tartozásá-
ról, már, az őt elfoglalt nemzetnek köte-
les követni országos intézmenyeit. Ez ellen
paezkázna nem lehet, ha elatvásból éb-
redne is fel megújítására; külön királyi
nemzet joga nem alszik el végképen. Csapa-
tonként szállott a' német, Amerikába, musz-

Lap.

kaföldre is, ott az országos angol nyelv, itt
az orosz' rendelkezényeikhez kell simulnia, mi-
ként a' franciaia lagonotának Berlinben meg
némethet. Akarja csak ugyimint komolyan a'
király, úgy nyomúl a' saetraduui tolakodó,
az Egésznek hasznos folyamaba, mint a' sza-
bályzott esatorna' medrebe a' kiesapott vizek
holt ágai.

Illyen volna ime, az Egész' fenntartására
vagy a' megtöredezettnek ismét új egésze
épitésére hatalmitó ösztön. Midőn ez utóbbi,
külön királyi birodalom, megismert függet-
lenség nemzeti színének eliskarlására mag-
híntéseket sejt, lát, akkor valahány fennkölt
ész, magasabb kebel, fejet ráz, érezget bűt.
Hiszen ő is tag a' veszendő nagy esatláiban,
melly ha meghal, akkor anyagilag ő, egy
szelűtött testnek százaz hüvelyke, erkölcsi-
leg pedig, egészen kihűt.

Az illyenféle' jöttén érezgetett néma bú-
nak szavakat ad a' költér, 's minél meré-
szebb képzelme, annál intőbben emeli feste-
ményeben újat.

A' magyar történelelem, tragediai sajga-
lomalal tele. Elhomlítás ellen küzdöttek
esatája ¹⁾. 'S a' költeri megszakadt mély
szív, sorokban sirá ki panaszát. Innen azok
elegiaii hangulata, koruk izésével.

Berzsenyi előtt, sokat keserge Anyos, a'
régi magyar szokás, erkölcs elvesztén. Hata
ugyan évei emhereire; azonban mint inkább
csak s o p á n k o d é k o n y, nem a' dolog ve-
lejére.

De azok a' szesszentések! Horvát Adám
néplalalaiban. Maga énekelte is el azokat,
még esáköval fejen. „Magadban van, édes
hazám, a' nagy kár!” mondá Csataadalában.

Baróti Szabó Dávid, a' szép székelyföld
fia, „egy ledült diófához” írt odában, je-
suíta létere csak búkálva ohajtá képzelte-
ni a' nemzet enyészött 's a' ki tulta hogy
ezt érte az „Anyi szelvéssen diadalt nyeret
fán!” ébredé abban némi sajón, de a' meg-
indítandó többség előtt illyent úgy kelle ma-
gyarázni e' ezimnel; mit tesz ezen sor,

¹⁾ I. a' nemzetnek egész belső életét is festő magyar
törvénykönyvet, tobb helyen! Ez egyik adatul ide:
Die Abwendung des Umsturzes der ungarischen Ver-
fassung durch zwei edle Frauen, v. m. Bathányi
Álónné Strattmann Eleonóra, német; és gr. Althan
Jánosné Pignatelli-Belgrivardo, spanyol vér, ez mint
Muraköz asszonya, III. Károly 's Eugen hg. ide-
jében, *Taschenbuch für die vaterländische Geschichte,
von Freiherrn v. Hornayr.* 1831. Seite 281—289. —
Az itt meg érintett, spanyol torvból, rémitő sor ez:
Omne jugularetur, quod loquitur hungarice, a duo-
decim annis.

Lap.

hová czéloz azzal, mint a' viaszalakokat: ki ez itt? ki az ott? Pedig a' székely, olly nyíltan gyúl, mint az általa úgy nevezett: „harapégés“ nikor a' vész langot retett. E' Szabónak választott képe is lágyfa volt, 's a' leszbozsi leany vermértéken folyógalát óda, ma már elkopállott. Szentjóni Szabó László, ollyan jól melengető parázs.

Egyébiránt mindenike a' Mária Thereziai Kaunicz tanácsára megkezdett, főbkek' elnémetesítését irányzá, mellynek csinos udvari módját Báró Hormayr is eléadta 1831re szóló histsztóriai zsebkönyvében Kaunnizok cikkjénél¹⁾.

Bacsányi, a' tűztől elragadtatott, azon forrongással, mellyel szelíd barátja Szabó Dávid bántásaért Rajnist lerakta, boról el Mohács mezején 's fájdalmasan járata meg rajta olvasóját, Virághoz 1789b. intézett szerkento válaszbanul.

A' megint előforduló Virág „egy hajóhoz“ ira, miként már mondók, ódácskát, 's ebben a' magyar nemzet lebegett előtte. Végén ezt sugja ugyan hozzá: „élek, míg élsz; hogyha nem: elhalok,“ de még is mintha csak úgy akarta volna esendesebben féltgetni hajóját, miként Horátiusza szemei sem sikrázhat annyira: *O navis-ánál*, mint: *Quo quo scelesti ruitis* ódájában, „Viselvény Gondot szüntelenül rád az Egek!“ obajtása, kegyes, de az illy ótalomkiáltásra nem siet hajót veszélyből kiragadni, bullámhányó részsz. *Chi s'ajuta, dio Pajuta*.

'S hát e' nagy tárgyért, illy eltűnő vagy csak kevésse költélyi kifakadások! Az 1791-beli országgyűlés hlv kitörése, egész egy nagy éposz eleje lön, 's irni, azt a' nemzet kezdé. Maig fenn az akkori, azon feauakadás híre, mi magyartalan kimondással olvasá fel, gróf Pálffy Károly cancellar magának német betűkkel leiratott cancellári megszólítását a' királyi thron mellett. A' legnagyobb társalgásu Báró Podmaniczky József bácsi főispán ő excljától hallottam 1820b. én, abból, „a' magyar nemes | segnek azon tulajdon | szaga van,“ furesán hv accentualását. Akármiképen is ugymint a' cancellárnak magyar beszédet kelle mondani, a' deákba évílt nemzetnél is illyenkorra hajdanból kíváná azt a'

Lap.

szokás. De nem érte már nemzete nyelvéhez e' Pálffy utód, a' száz év előtti Pálffy János-tól pedig mint nádortól van hiteles másolatban nálam Győr és Veszprim vármegyéhez 1651b. martius 23d. a' koronaőrök fizetése ügyében magyarúl költ körlevele, úgy több; nevezetesen igen tiszta hasonmásban kaptam meg a' győri kaptalanból épen nádori magyar nyílt parancsát 1650beli sept. 30káról.

Illy összehasonlító történelmi¹⁾ apróbb vonás mutatja, hogy lapult el a' nemzetiség, néhány főhúznál. 'S oszloprész repszetve, nem dőlendő-e? az épület egésze. Idő kívántával mostani nádorunk, József cs. kir. főherczeg, maga érte már sürgetőnek mondani: „*Patres futurae posteritatis! erigilandum est: ut energia et palladium vestrae Magnitudinis, Character nationalis, quem manes Antenatorum vestrorum reclamant, retuscutur et conservetur.*“ — Ez ráza meg igazán minden becsérző kebelt. De ha elebb, 60 egyfőhány év óta már, épen ennek czélozatek nem lelektani felfogással, elhamuaitása, hirtelen a' vezér, vissza nem teremthet. 1809. csorbát ejtett a' Napoleon ellen Győr körül's másutt forgott nemes felkeltség 1741-beli dicsőségén, noha nagy számmal volt egyes csoport²⁾, erőn erővel régiesen vívó, noha felszerezetlenség okával az egészre is hármlhat mentesség. A' költérnek állított e' gyávuatlan szava. És épen ezért, óvni fogja nemzedekék ifjait, midőn az 1807-beli országgyűlés jegyzőkönyvének 31d. lapján, a' budai, elegyes ülesben jóslólag tartott lelkes gyönyörű beszédet olvasandják, e' nádor emlékezete feledésétől.

Most, ez év körül riaszt Berzsényi, az őseik nemzeti szellemét elhagyta családok közé, mint, az említett négy dunántúli falu együtt, ütődik onnan. 1813-ban, költelmei első megjelenetével sűt ki ódájából hajdan' napja köröskörüli országhatárokig, 's a' Romlásnak még nem indultak „megrebennek sugarain. Olvassta is kitűnőbbé tevő azon szajr kör félreneveltetését, mellyből I. Lajos hájor király mint német költér gróf Zichy Károly 2d. nejét gróf Festetics Juliát, már *deutsche* der *Frauen*-nak nevezheté, illyen jegyzetével: *Sie ist eine geborne Wie-*

¹⁾ *Taschenbuch für die vaterländische Geschichte. Neue Folge. München.* 631. lap: „Der Adel wurde von seinen Schlössern in die Städte gelockt, alle Spuren der alten Selbstbewaffnung abzugeben, deutscher Ton und deutsche Sitte und Heirathen möglichst befördert, die Erziehungsanstalt des Theresianums sehr kng benützt, die nationale Selbstständigkeit schon aus der Jugend herauszubeytzen“ 13b.

¹⁾ Történelem, igétül, mint: *győzelem, aggalom, türelem. Történelem* pedig, mint győzdelem, aggodalom, türedelem. Ez nagyobb fokozatot jelent, amaz kisebbet. Történelem tehát apróbb vonás összezte: történelem, egész nemzeté.

²⁾ Többnek külön vítézkedését 's azok között Földváry Gábor főhadnagyát, lásd: *Tud. Gyűjtemény* 1822. 1 d. köt. 108—115d. lap.

Lap.

nerin und sehr deutsch gesinnt¹⁾, eine grosse Freundin von Schiller's Gedichten. Feltettségű lön pedig, az utolsó verses helyeslése mellett: mi különbözött hoz elé a hol's hogy neveltetés; mert egészen ellenkezőn érzett a' 17d. százévbeli Pálffy Kata, Illyésházy István nádor neje; Pálffy Ersebet Daróczi Ferenc kamaranagyé's főispáné; Szécsi Mária; Zrínyi Ilona stb. Tévesszte volt, a' középut, mely már ajálhatós lett volna. Erzek az újabb miveltséget nemzeti lélekbe általvett más főházak, nemesség, általában vármegyék szemesebb egyenei, hogy vége lehet ugyan a' régi várakás erős de databosabb korának, hogy a' magyar is ezután európai civilizatio gyönmölesit inkább szedje, hanem azokat nemzetiség fájába kell otani. Menjen tehát Bécsbe, tanuljon ott a' mit lehet, sőt járja be minel több, egész Európát, társalkodjék oly esinnal, Milano, Páris, London salonaiban azok nyelvén mint-ha ott nevededett volna, de bizonyítsa nemzetének szabad életét, de térjen haza, mint lekeztül testetül magyar. 'S hon, mikor angol's általában külföldi ő hozzá tér, ne találja, majmait.

A' Berzsenyi után e' tárgyát lantra vettek közül itt, csak Kúlesey' e' költéveiről: a) Fejlelmünk hajh! vezérünk hajh! 1817. b) Rákos, bolyongék partajdon 1821. c) Hol van a' hon, melynek Arpád vére 1830. Egyik szerelme a' hon, miként „Egy dalt, egy dalt“ olvadoztában is, de az idezett két elsőbb, enyvtelen. Nem ragad meg. Tanultnak való, ki azok hevengését becsülni tudja, hanem az idők megrázó eseményeit maga festi ki. Zrínyi dala lejtése esuja zengelem, de a' hőskölter jelleme nincs jól felfogva. Ki „Ne látsd a' magyart!“ írta, zuggott az és terített, vittában meg remélt, őh-zást nem ismert. „Violá“hoz fordulással is csak, megszédült harezos, kinek sisakába titkon feszkelének galambok. A' mindig egyszínű Kúlesey inkább tulajdon epe d é k e n y s é g e t adta rá, mellyel a' regény' troubadoura, kedvesh leve ott, hová azt az újkor, szüle. Prózájába tudá ő saját lépre venni olvasóját.

„Rákos“ának végsorzata Berzsenyi 7-kében lévő költéri képre emlékeztet, így:

Lap

Romlasz magyar nép, romladozol hazám,
És lassan őrül téreg émszt belől,
melly kép, Baróti Szabónál meg így van:
nem volt küll erőszak: ott beun
Önmagadban volt megölő mirgtyed,
'S titkos etejöd.
Im egész hélig gyökered kirágták
A' gonosz léregek, 's az elett odóba
Hangyabolyt hittak!

Nem az volna kérdés, mellyik esipte másikatól, mert Torkel Baden szerint Shakespeare meg, a' szinnükköltér Senecának ötötte volna Hamlet, Othello, Machethbe mondatait; hanem, mellyiké esap? meglepőben? Ugyan azon egy gondolat száz meg száz főben érik meg, de mellyiknél? élesebb, alkalmazottabb. Ugyan egyféle esóvíz több-szer lehull, de, terméktive-e¹⁾ vagy csak porát veri el? Kúlesey örletése, egészen Berzsenyies. Szemeréjéhez irt költélyen a' Matthiison *Genfer See-jere* szolgáit holdból tereng némi pillam; ismerjük kiűl lejté „Zsarnok“-ához eszméjét.

Berzsenyi' ezen ódáját, a' magyar királyi hirdalalon minden vallásu iskolája' költélyen osztályában minden ifjonezell betéve kell megtanultatni, de a' két végsorzat elhagyásával. Mert a' jövéru fiút ne azok utolsó hatása szomorítsa, hogy Magyarország már Hlon, Kathago, Róma, Balyhon kórómá' sorába állt 's helyébe panszláv vagy német tartomány fogna felülkerkedni. Hanem, a' nyíló sziveckére a' Hunyad i a k emlékezetének édes - keserije akasszon nyilat mind addig sajtót, míg a' vissza állítandó nemzetiség, a' szerzenő mindennemű miveltlet utáni törekedésben, vagy mint vezér, vagy mint següt közlegény bizonyítja lé, hogy törvényes királyához oly hív, milyen Cserey Balás vala Signonduhoz a' nikápolyi esata után 1396; így őzi a' magyar vitézi beesületet miként Ziman elesténel 1521-ben az a' magyar katona, ki halálra nene inkább egyedül a' török eleibe, mintsem Zimon' védelemtelen feladásában megegyezzen²⁾; követni fogja nagylelkűsigen Drézel Zondiját, a' dalhan természetes erü Czuczor' megénekeltjét; esküt tart, mint a' Vörösmarty zengelyes hexametereiben is élő Dohónak egri katonái, 's így, a' gyászos

¹⁾ Jásd: Gedichte König Ludwig des Ersten von Baiern. 1829ben a' 142d. lapon, és: Dritte Auflage. Erster Theil. München, 1839. Seite 151. XII. Sonnett. Magyarra e' költelmeket B. K. M. A. fordította, kiadván év nélkül Pesten Landererel 's az első e' sort: *Empfang diess Werk, du deuchteste der Franen, és a' jegyzést csak így: fogald a' munkát tölem el szivenessen²⁾; alut: ** Béshen született és nagy tisztelője Schiller verseinek. *L. 1-3-öt kötet 161. lap.*

¹⁾ Termékenyit, helyett, egyenesen nérszóból, mint, kör vagy ker, szor, esáb, ám, bor, haj, has, gyükből is: kerit, szorit, esáhit, ámit, borit, hájit, hasit, 's a' már ragított, kerék vagy kerek-ből: kerekit.

²⁾ L. Tabero II. d. könyvében, gr. Mailáth János idézete szerint: *Geschichte der Magyaren. Dritter Band, 1829. lap 170 és 236.*

hét magyarkához veti azon hadnagyát, ki-
nek Győr alul 1809b. Pestig szakadtaig be-
szel a' hír. Nevét kellene tudnunk.

De amolyan pompás erény, esendeb há-
ziakból készülget elé. Anya kell, nemzeti
erkölcsü; atya, tiszta ipara. Ha rendetlen
házad, rendben nem lesz hazád. Mihelyt
országos törvény már, épen a' nemzetnek
ismert ügy, akkor ha minden megyét el nem
fut pontos teljesítés tüze, veszély tódul bé
a' hasadekon. Ott áll p. o. az 1840beli 14d.
czikk 's az országos pesti színháznak ka-
matokból fenntartása végett a' nemességre
vetett 450,000 pengő forintból 1811beli de-
cember utoljái egész év és fél alatt, még
csak 203,495 for. 51 xr. ¹⁾ lett, befizetve!!!
's ebből hatos kamatra legfeléskismeretesebb
törékvés mellett sem lehetne még addig
135,000 ftnál többet kiadni ²⁾. Az a' ma-
gyar reud? Három felkiáltásjegy helyett az
elmaradt hatóságok hanyag tisztviselőire
ez er volna kijegyzendő. Itt a' „Szahna
tüz“ halotázhatja erre a' kinek tetszik, 's
halljuk csak azt a' dalocskát: Atok fogta
mert a' magyart, hogy az együtt soha nem
tart. Jeniseh így találta jellemzeni: jügi
impatiens, libertatis incapax. Lássá a' min-
dig újuló nemzedék, helyesen-e mindenben
's mindenkorra-e? Maga tanulja ki az el-
mult 's mai napok eseményeiből, miféle: ma-
gyar hűség, irigykedés, tulzás, kerülenlő.
Ügy fog rajta.

Megijelelek én itt, már is ennyinek ide
írta után, minthogy csak kalászerintve akar-
tam megszuhanni azon földön időn keresztül,
melly ez óda fájdalmait érlelé, de nem egy
emberesét illet mint csak egyegy lebhenékeny
szerelmi dal; nemzetnek vág az, élete-
rébe, 's a' világitó adatok mikből okulás
jöne, kínálkozva tolakodának, és mesterkelt
összehuzás, mesterség lön. Mert homályos
találtatni akarás, mit ér? itt. Hátra nyoma-
tott már azon időkor. Az 1823b. év, 1740-
hez forrasztá, királyi felség helyben hagyta-
val a' nemzetiség arány képesait, sőt idebb-
ről, még igazabb alakulását is mind nyoma-
sabbban védi; a' közben elámult 87 és több
év tehát egészen hisztóriái lett, mellynek
bírói areza, nem elhímező-hámozó.

Igy, a' közjón-diszen dolgozásra egye-
sülést, királyért, honért, nyájasan tiszta szó
fokaszaja.

¹⁾ 'S e' között külön önkényű ajánlat 535 ft. 41½ xr.

²⁾ Mert a' színház építési adósság lerovására 40,000 ft.
ment, a' Pest vármezei részvényes társaságnak
5000 ft. a' színházi személyzet fizetése pótlékául 's
egyébre kellett 19,000 ft. 'stb.

Lap.

Lap.

11. Közéltó tel. *Elegia* 4
12. Melisszához 4

Fellengjea a' dírcói barsány
Hattyu szerént az olymptöken.
Horátziusnál, Carminum, lib. IV. ode 2.
Ad Antonium Julnum,
Multa Dircaum levat aura eycnum . .

13. Egy hivtelenhez 5
14. Chloe 6
15. Muzához 7

. . . és a' bús rovatalba fényes
Életet öntesz.

Ravatal vagy Ravatag; ez egy ember
magassága 's mintegy másfél öl hosszúsága
fekete deszkákból készült ormos fedelű bolt,
mellyet a' Nemesek sírjokra és kriptájokra
szoktak állítanl. Láttam kettőseket és hárm-
masakat is. Honlokfalára zászlókat szoktak
szegezni 's különbözőféle sírverseket írni. Gyer-
emkkoromban Soprony és Vas vgyékben ke-
vés nemesi faluk' temetője voltak e' nélkül.
Berzsenyi. L. versei második kiadása 1836.
lap 204.

Rovatalt is hallottam, épen: ró gyökből,
hounan: rovas, rovat 's rovatall, valamint
hi, mën, jö igegyökből: hívas, hívat, hí-
vatal; menés, menet, menetel; jövés, jö-
vet, jövetel 'stb.

16. A' tavasz *Elegia* 6
17. Barátomhoz 8

A' végsorban föl hagyatott meg itt is Ber-
zsenyi fennebb említett hangzatosítást festve,
fel helyett. Megfutja itt eszemet, miként nő
osztán elé következetesen a' fölöttök, vagy
akár felettök, és, közöttök vagy közöttük
helyett: közöttök. Tök meg tök! Fejünkbe
veretök, hogy de bizony sok e nyekeg nyel-
vünkben, ö-vel köll gyéntenünk, és ime —

18. Magauyosság 8

Ennek 2d. sorzatában lévő: helyéről szó-
ban a' lehető ról rag, dunántuliasan: rül.
Berzsenyi ajka hasonlóan így ejté közbeszéd-
ben, de helyeslette 2d. kiadásában röl-t
's ekképen, e' többi dunántulias: rül, túl,
tül, bül, büll helyett is elfogadá, ról, töl,
töl, bül, büll írását. Nem egyéb ez, betü-
csérénél. A' hajlani: adonk, teszünk, most:

	Lap.
adunk, teszünk. Sok szónál e' betűesere vi- szem gyökehez, mint a' magyarországi: <i>fa- kad</i> kimondást az erdélyi: <i>fokad</i> ejtése fejti meg. <i>Fok</i> látjuk a' gyök, vagy megint be- tűeserével <i>fog</i> , miből: fogauszák. A' m. t. társaság külön használatára többszer kijött, „Helyesírás főbb szabályai“ így szólnak ide- tartozólag a' helyragok Snál: a' <i>tölem</i> és <i>ró- lam</i> mutatják, hogy nem <i>töl-t</i> , <i>röl-t</i> , ha- nem <i>töl-t</i> , <i>röl-t</i> kell írni. 'S világosítsa e' példamondat: Tétény falu, dunán <i>túl</i> , Nem távol a' <i>dunától</i> . Törvényesen száz forint- <i>tal</i> , Hat forint jár évkamatul. Bál, gyöke a' <i>bölesőnek</i> , Bál pediglen <i>semminek</i> , Így mondánál <i>röl-t</i> is hát, <i>Ru</i> gyök, <i>ruczát</i> , <i>rutat</i> , <i>ád</i> .	
19. Horátiuszhoz	16
20. Amadusz	10
Anglia nagy koszorúsát Nelsont, miként ebben Berzsenyi jellemzi, 1805ben october vagy őszhő 21d. éré vállába Trafalgnárnál egy puskagolyó 's győzelme végével úgy hunyt el mint Epaminondás. Ezen óda te- hát látszik, nem 1805 utáni.	
21. Oreyz árnyékéhoz	11
Az ennek három végsora költéliséget nem érző, olyan <i>abbé Longuerue</i> száraz- ságu ember, ki nem tudta felfogni hol van P. Corneille-ben a' dicsért méltóság; Raci- neben a' esű, 's azt mondá, hogy a' Ho- merosra írt e' két munka: „Antiquitates Homericæ“, és „Homeri Gnomologia“ töb- bet ér, mint Hiasz, Odüsszea maga.	
22. Feltés	15
23. Gróf Festetics Lászlóhoz	23
Atyja, György gróf, 1802ben 40,000 for- rintot ajánla bécsi bankokzédulában a' vé- get, miként alább is elekerül, hogy szer- zőlevele feltételei szerint azon öszvegnék száztól ötös kamatából 3 magyar nemes ifjú tanitassék a' bécsi ingenieur katona iskolá- ban míg Magyarországon hasonló támad. De a' devalvatio 1811b. ezt 31,250 fra csök- kenté 's a' 2000 ft. kamat helyett már csak 1562 $\frac{1}{2}$ for. járt volna, vagy, mivel a' pénz- kelethez képest 250 váltó for., csak 100-at teve majd, a' tőke 15,500-ra olvadt, ka- mata pedig 770 ft. pengőben. Gróf Festetics György azonban élete fogtáig három ifju	

neveltetése költségeit ada ki, 's anyier 1819
óta 1826-tig László gróf. Ekkor június 27.
Keszthelyről ez, 50,000 pengő forintig eme-
lest ad az országgyűlési KK és RR eleibe.
L. 182 $\frac{1}{2}$ -beli országgyűlés irasá' 11d. kötet
149 üles 706—711 lap. Kikütsései, magyar
nemzeti függetlenséggel. Felküldetik a' nagy
ajánlat. Királyi válasz, némelly módosítást
kíván. 111d. kötet 233d. üles 1392—1393
lap. Adolja László gróf, eskély alkalmazás-
sal szerzőlevelet 1827beli június 15dikeről.
Keszthely. 111d. kötet, 248d. üles. 1332—
1334 lap.

A' még 1809b. illyesniire serkentett ódat
ha olvasandják magyar szűk 's ifjak, ér-
ték meg egyszermind, mit tőze ki a' nemes
gróf. 'S repessen fel a' keleti verű gyerek
katonapályán, kivált midőn ez alapítvány
segítendé, a' nemzeti bécsület emelésére.
Mert László gróf fennkült kebelrel, oda ére-
loz. Segítendőjében hát ha csak egy máknyi
hálaérzet lesz, nem veszi el azt szeme elől.
Az alapító' pontjai ezek:

1.) Az 50,000 pengő forintnyi tőke, míg
kívánja, 's örököse hagyományosa, jószágán
feküdjék. De a' 2500 pengő forintnyi ka-
mat évenként, feliztetetik. Hanem csupán
itt kijegyzettekre forditassék.

2.) Három magyar ifjú addig míg Ma-
gyarországon a' Ludovica felálland, a' bé-
csi katonai ingenieur akademiában tanitas-
sék. Kinevezi e' három a' gróf, vagy örö-
kösei mindig elsőb szűletési rendben,

3.) A' mi, azon kiszabott költségen felül,
mennyi három ifjura kell, a' 2500 forint-
ból évenként fennmarad, annak egyik felé-
ből két pattantus, másikából pedig két ten-
gerész kadet neveltessék 's kapjon díjtöl-
dékot.

4.) E' négy kadet ketteje azon esűzári
pattantus czeredhez adatik, mely Magyar-
országon van 's mellyhez most magyar is
állhat: más ketteje meg a' velencei vagy
trieszti tengerésziskolába mind addig míg az
országban különös pattantus, valamint ná-
szád (nautica) intézet is leendne. Ezeket,
nem különben a' gróf nevezi ki, vagy el-
sőb szűlött örököse.

5.) E' három reudbeli kadet, 3 ingenieur,
2 pattantus, 2 tengerész, okvetetlenül a'
haza hadi szolgálatára neveltessék. Megki-
vántatik e' véget felvételhetésre, hogy a'
fia magyarországi vagy elhez tartozó részi
határőrségi vagy erdélyi legyen, átáljában
szűlöttje a' magyar korona Nagy Lajos ideje-
beli birodalmának, mellynek helyre állításá-
hoz az inagurale diploma erejénél fogva is
teljes bizodalunk van.

Lap.

6.) A' hét kadét, országul bévett keresztyn vallás különbsége nélkül, vagy magnus, vagy nemes' fia legyen, vagy olly magyar katonatiszté, ki háboruban esett el, avvagy fényes katonai érdemmel diszult. Magyarúl jól beszéltés különösen megkívántató. Meghonnosodott, *indigena*, csak akkor vétetik bé, ha törvénybe van jegyezve, az ország lakosa, abban valóságos birtokos, és ha magyarúl jól beszél. Ellenkező esetben, *nem*.

7.) Érdekllett intézetek midőn Magyarország onlandanak, az alapítvány azokhoz csatoltatik.

8.) Ha, nem, vagy ismét megszűnnének 's a' pénz másfépen használtatnék, az alapítvány visszacsik.

9.) De addig a' felnevelendő hét magyar ifjú, kiváltképen, haditisztségekre előmozdítatni fog, miként u. m. a' királyi válasz, az egészset 1827b. julius Isőjén érvényesítette. *L. III d. köt. 1526—1527 lap, 246d. ülés.*

A' nemes gróf ez által uj mezőre is hívá a' magyar ifjúságot, mert az 1536beli 28d. czikkben említett honi nászados testület¹⁾ megszűnttével, sajkáskodni már nem jutott a' magyarának eszébe, tengerészkedni épen nem, még pattantys lenni sem igen. De még a' honi hadbiztossághoz sem igen megy, elég rosszul, mert ott van az 1741-beli 42-dik czikk.

'S más alapítványa 10,000 pengő forint tőkével meg azért érdemel hálát, mert az a' magyar tudós társaság mathesis osztályához egy kir. nyugpénzen lévő magyar katonatisztnek rendelet, az akademia alaprajzához képest 500 pengő forinttal kijáró évdiat, mellyért ez haditudomány magyar nyelven köteles írni. *L. III. köt. 1535—1536d. lap 248d. országos ülés. A' m. t. társaság évkönyvei Iső kötet 1833, lap 51—52. M. t. társasági névkönyv 1842-re 65. lap.* Kiss Károly kapitány mostani illyen tag, Gyujtó Károly és Plathy Lajos tengerész tiszttel van levelezésben, hogy neki Velenczéből a' tengerészi magyar műszavakat megkésértve küldenék meg.

Érdekeert toldom ide, miképen a' tiszttel gróf általam igen becsült indulatával tett

¹⁾ L. a' régi nászados vajdák vagy kapitányok hivatalos magyar levelezéseit: R. m. nyelvemlékek III d. köt. 1555, Csabi Filep nászadosok kir. kapitánya Lynder Sebestyénhez Nagyszombat birájához 12. lap; 1558, Nagy István kir. nászados kapitány Rkomáromból Nagyszombat birájához 21a. lap; 1567, Nagy Deme-ter nászados vajda Rkomáromból Nagyszombathoz, 63d. lap. És több is kerül elő.

Lap.

elümbe 1840 nyarán Bécsben egy pompásan irt 's festeményes Missalét, mellyet Mátyás király ajándokozott Thomas fraternek. Igy mutatá gróf Zrinyi Miklósnak szigeti eleste előtt tán 3 évvel festett állóképet. Nem rég szerzé ezeket, mivel a' mi csak illeti nemzetünket, örömmel fogadja.

24. Gróf Török Sophiehez 3

A' hideg Polusz, szomorú szirocco, ily áll a' 2d. kiadásban;

A' hideg Polusz, 's szomorú Szirocco.

Sz és sz között 's kiejtésében kiszisszenne az ember nyelve, 's-t hát kiszesszentém. Szólamunkban s, 's, sz betű sokasága szintűgy sziszeg susog, 's a' vigyázó sem ejthet akarata szerinti hangváltozatot, mert sok szavunk elején áll s, millyenségszavunk jellembetűje megint s, miként p. o. Berzsenyinél: „Az én Muzám“ 6d. sorában az 5. lapon: édes szerelem. Már ez, eredeti magyar bűn. Akármeltyik vallásu magyar is belé esik. Azon sok *eszésés* niatt van:

a' 2. l.: a' Melancholia 4. sor: 'S zük

3. „ Jámhorság 4. „ 'S szive.

5. „ Az én Muzám 12. „ lelkesedés 's

11. „ Egy leánykához 17. „ és szorongó.

Innen kerekedett a' játék, hamar kimondatásával „Soha sem hallottam szebben szóló szép sípszó mint a' százszebesi szépen szóló szép sípszó.

Hogyan kerülhetni ezen összesusanánásokat? Szók elrakásával, miből még beszélt ékítése is hangzik elé.

Egyébiránt embernek néha bogara, nyelvének némellyben zavarja is van. Mond ki nekem, szól a' német, pajtásához, de sebesen mond: Friz frisst felt Sehüpsenteleisch, Sechs und sechszig Schock süchsische Schuwzwecken. A' franczia meg ugy *eltatú*, hogy maga lekazagja magát. Párisban a' 89-beli lázadalomkor egy utszát lánczezal akartak elrekeszteni. Sokáig bibelődtek vele, 's egy városi tiszt ezt kiáltá mérgeben. Qu'attend-on donc tant? Que ne la tend' on donc tót? 'S lön, fülbé sugott kacagás. Mulatságlul van össze rakva: Le ris tenta le rat, le rat tenté tata le ris. Hogy ki tud sziszegni ő is, efféle sorában: Ciel! si ceci se fait, ses soins sont sans succès. És a' sok orrongó hang miként nátháskodik nyelvében! A' szláv, mintha fázott volna zordon éghajlat laktában midőn hangzó nélkül fogai közül legelőször vaczogta ki e' szavait: *smrk* feynyő; *stlp*, oszlop; *hrst*, maroknyi; *prst*,

kéz uj; *krw*, *vér*; *srst*, baromször; *srp*, sarló; *sturt*, negyed; *krc*, göres; *smrt*, halál. Csak az ő gyerek korától fogva belétört nyelve mondhatja ki folytában, *srk*, *stlp*, *hrst*, *prst*, *krw*, *srst*, *srp*, *stwr*, *krc*, *smrt*. Mint az űlőre fabunkóval ütés. *Smrt* az ily-lyen szókra.

Lap.

Lap.

25. Az én Muzám

5

E' sorban itt: Hol nektek, nemesek, ritka Kazinezy 's Kis, megint hangzatsér! 'S itt már igazán vigyázatlanságból, csak mivel Kazinezy név eleibe trochaeus kellett. Miért nem? „Hol nektek, gyönyörű (vagy, kisebb) tollu Kazinezy 's Kis.“ Hogy Kazinezy *vajt* füle itt bedugult! Szeme hogy elkáprázott, midőn a' kéziratot olvasá. Pedig az ő szépségérzete, egyik főérdeme, minden legkisebbre vigyáza, vigyázottat 's bizonyosan megundorodik Virág *varas*-ságán Helmezeihez irt 's ez által igen megérdemelt költéri levele első sorában: „A' duna háta *varas*“; mert ennek mellékképe nem épen kellemes. Talán szerénység tartóztatá magának más dicsősorozót oly egyenesen választani Berzsenyivel. Azonban maga tett kifogásokat igazítását véget azon megtszító büsztséghez, melyet Igaz Samuel 1825. szolt Hébejébe metszetett. Tudom. Mert Igazt én támadám meg barátsággal, miért nem küldé a' metszvényt a' már lekötött Hébe példányával, hogy a' Mondolat¹⁾ ezimképe által alávalólag megrohant, igazán és kémtlen meglepve kapja barátjától az ellenírt.

Voltaire-t, mivel e' sorában:

Non, il n'est rien, que Nanine n'honore,
Nanine n'honore némi hangzatsért felede,
noha nem nagy, kigúnyolák. Malherbe-nek ezen versét:

Enfin cette beauté, m'a la place rendue,
malaplaért állítá nevetésesnek egy más költér. Hát a' te, sorokban:

Comparable à ma flamme,
jól hangzik-e; *parablamafla*, kérdé Malherbe.

Ila ily kisebb hangzatsért is kerület a' kényességig fejlett írisnyelv, úgy nekünk, vigyáznunk kell ilyeneinkre: tudra ragyon, örvendre vette, *nyelv elre*, nyolcz századoknak (Berzsenyi öljában 16d. lap. a' Magyarokhoz, kell vala: nyolcz századnak).

¹⁾ L. A' mondolat és reá való felelet megítéltetése *Tud. Gyűjt.* 1817. I Id. köt. 97—107. lap. Sumogyi, azért, mivel még a' nyelvszerű újítást is leguonyolá, méltán kapta itten a' *ezép* leccét.

Halljuk csak e' *nok*-os új szavakat ragítva: Tanácsnokoknak, titoknokoknak és feleségeiknek, a' tanácsnokoknak, titoknokoknak a' járulnokok és járulnokok tisztekedének. Tábarnokok mint főnökök, tegyervekeiknek és komornokuknak parancsolának 'sth. Ugy lekazagja ezt a' franezia, hogy Pestről Párisig elhallszik hahotája; az olasz pedig: che diavolo, quale eaeofonia! kiált.

Talán nálunk még efféle körül: egyink 19, másunk egy hiján 20.

26. Jäuborság 's középszer

3

27. Osztályrészem

5

1814-ben szeptemberben délután Berzsenyi Dánielt három vendég tudakozá keresé Niklán. Egyik Berzsenyi háznál már elvétve jártak. Onnat jobban utasitva, túlh nemesudvar közül egy földszinti hosszú tágas házhoz mennek bé, mellynek urát asztalára hajolja találak, számvetésben gazdijával. — Rémlék előtték, ha igazán Berzsenyi Dániel a'jtáját nyiták-e be most, azért

DÖBRENTEI, *felszólal*. Mi Berzsenyi Dánielt keresünk 's annak versei előttről a' rézmetszvényt és e' ház urának arczát összehasonlítva, úgy hiszem *ohajtott partra szállottunk*. Es mivel tengerről jövünk, *levonhatjuk a' vitorlát*, miként a' nekem, Döbrenteinek, és íme, utításaim Báró Wesselényi Miklósnak valamint Pataky Mózesnek is Berzsenyire kezdi „Osztályrészi“ ódáját.

A' *nevelő és nevenélék szemei, a' nagy költér legelső látásába merülének udevarias meghajlással, de hallgattak*.

BERZSENYI, *efogulva*. Igen, én vagyok Berzsenyi Dániel.

Többet nem szolt. Szívessége csak pillantásában, 's ajkán mozgott. Felkelle melegíteni ámulatból, vagy: *megképecsből*, miként Hároszéken mondják a' *Verlegenheit*-ot.

DÖBRENTEI Megengeded hát barátom, tegetve szólításomat, miként engem, kicsinyt ifjabbat TE kezdél válaszodban, 's mondanom, hogy mi holnap reggelig Nálad akarunk töltekezni szép lelkeddel.

BERZSENYI. *Ez utolsó két szón, még inkább megképedt. Lényéből, tovább maradás ohajtsa látszott, de nem mondá ki. Wesselényihez fordul, 's erőse miatt remegve. Nagy szerenésémnek tartom, hogy a' méltóságos báró ur magát megalázá csendes házambhoz. Patakya néz, nem tudá miként ezimezze, sem a' nyújshat kegye de sem a' feszebb ón, még nem született 's így az ad-*

Lap.

dígi ilyenkorai ötölés-hatolással mondja végre: méltóztassék megszállani.

B WESSELÉNYI, *komoly nyájassággal elegy mély érzés hangján: Nem érezhetek itt, megalázást. Jöttem személyesen megköszönnöm az atyám hamvaihoz irt nagy-tüzű ódát. W. ekkor 18d. évében.*

BERZSENYI, *szerény viláonitással, csendben.* Olyan a' milyen lehet. Hazafit akartam legalább, ismeretlenül is megtisztelni, kit a' magyar theatrumra ezereket meg ezereket költöttek hallottam. 'S lesütötte szereit.

Hallván a' három vendég előre utjában, miként Berzsenyi csak legbiztosabbaival közlékeny, nem akada fenn későbbi egyikét szavuságán, mert ismerősei nem megelőző társalgónak ugyan, de különben legszívélyesebb embernek festék. 'S mivel így volt feltételük, művei nyájas lelkületébe hozniok, biztokban csak teledetni kezdenék. Pataky mosolygó megelőzéssel kért engedelmet, miként sajátilag tuda hozzá, 's kiment az ilyenkor végzendőket körül eligazítani.

DÖBRENTAI, *a' háziúrral beszélbe hozás végett.* Hogy kerülnek össze az egy iskolába jártak! En mint gyerek láttatok Téged, felsőbb osztályt, minő a' taesköi fiúkra nem ügyel, de nekem előttem veres nadragód, zöld mentéd! Abban járt akkor több tanuló legényke is, hanem én csak a' Te példára nyűzsögtém mind addig atyámon, míg nekem is hasonlót varratott. Berzsenyi leány volt Nemesmagasiból anyámról nagyanyám, ezt nagyon szerettem, 's mintha előre sympathiám fakadott volna Hozzád, Berzsenyifőhöz.

BERZSENYI, *szende mosolyu derül ajkán ezt egészen elfogott nagy bajusza alul.* Igen, Sopronba vittek fel engem is tanulni, ott jártam el az iskola mellett, 's — táncoltam. De gyerünk hát beszélgetni hényilómba. A' három pillantása. Wesselényihez. Méltóztassék, kérem. Patakyhoz, Döbrenteihez. Ha ottan dohányozni tetszenék. Berzsenyi nagyon dohányos volt.

WESSELÉNYI. Mi azt tesszük a' mit kedves házigazdánk parancsol.

Beszélgetés az írószobában. Eléfordul kik segítik a' magyar írodalmat Erdélyben.

BERZSENYI, Döbrenteihez. Mi fele ember az a' Sijos Pál? Kazinczy nagyon dicseri leveleiben.

DÖBRENTAI Reformatus pap Tordason Szászváros mellett. Faluja előladosott, hallgatója hát kevés, de szászöldi lévén, tizedet kap fölök, aratáshoz képest 10,000

Lap.

forint jövedelmé is. Nötelen, 'S magányában mindig olvas, ír, abba úgy-úgy belémerül, hogy ebédő asztalán maradt abroszúra tányéra mellé gyül hányódik könyve 's írománya.

BERZSENYI, *asztalán hevert írásaira pillant. Mosolygra.* Az enyéimen meg papucstól láthatsz. Leányomé, Lidié. Berzsenyi kifordal.

PATAKY. Sükerül az összeheszelés, neki vidámul a' komoly ódairó. Be szeretem ezt a' természet emberét. Csupa kedves egyszerűség.

BERZSENYI, *megint bejövén.* Maradjanak az én becses vendégeim holnap holnap után egész nap itt, még tovább is. Csak úgy tudnám látni őket, miként érzem.

Ez a' kérengelés! Oly tisztá szívé volt! Hangejtése mind a' három vendégét megjárta. De szabadkozniok kellett, Pataky eléadta mely napjok van kitűzve Bécsben. — Döbrentei, hogy Erdélybe siet, 's még előbb atyjához kerül fel.

Benyit Lidi kiszasszony, tányéron perecczel, bor és vizbutalával poharakkal. Körül kinálá a' vendégeket legnyájasabban a' barnaszög esinos kiszasszony, a' 13d. évben szépen eredő. Az az, atyja szeme!

BERZSENYI, *leánya kimentte után Döbrenteihez.* Ugy-e nagy leányom van már, úcsém. Jókora hozzá fogtam a' neveléshez.

A' megpendült költér már dévajkodott is.

Kopogtatás az ajtón. A' háziúr nagybátyja Thulmon ur egy kapitánnyal bé, ki magyar gyalog ezerebeli legényszállítványt vezetett 's Niklán épen nyugnapját tartá. Már németül kelle beszélni mert a' kapitány magyarul nem tuda. A' három vendég hamar elvégzé maga között idő nyeresül, hogy ketteje a' tisztet 's Thulmon vidám öreg urat mulassa illendőségből, egyike pedig az alatt Berzsenyivel beszélje ki magát az oldalszobában. Ez értesitetett 's elfogadá. Megkínálta a' kapitányt borral perecczel, és felváltott társalgás folytában maga is megfordult egy-egy kisig katonalátogatója körül, csak vendéglátásból, miként Patakynak mondá, mert fáj neki mikor magyar ezereit tiszt magyarul nem tud; a' nemzet egész hisztóriája nehezedik ezzel szívére. Ez ilyenek, a' sok magyartalan indigena, a' nevelő német apácák segíték, jegyzé meg, kiütni a' magyar nemzetet, sarjából.

A' szép nevelésű tiszt és hozzája' elmentével a' megint négy társalgó, szorosabban csatlakozva járt fel alá az ebédlőben. Mi-

Lap.

dön beszéd közt Berzsényi Wesselényit többszer méltóságosozá egész fülhajtással,

WESSELÉNYI, *Berzsényi*hez. Egy nagy kérésem van a' tekintetes urhoz. Engedje meg az ifjúnak elé hozni azt, és ne tagadja meg. *Berzsényi megáll.* Hallja három vendégének egymást miképen szólítását. Pirulok valahányszor engem egy Berzsényi, az atyámat poraiban is tisztelő, méltóságosoz¹⁾, hijjon engem *Te*-nek. *Wesselényi megszoritá Berzsényi kezét, rázza 's könyörögteben hérvel borul nyakára.*

BERZSENYI, *érzéseinek tengerkedése között elfogodta, később 's akadozottan.* Ily koszoruját nem reméltemet ódának. *Szeme langja mint egy látaré²⁾ lobban Patakya, bal keze Wesselényiben, jobbját Patakynak nyujtva, esendben:* En meg ilyly ifjú' nevelőjétől kérem azt, mit Wesselényije tölem.

Az egymást tégetni kívánkozók összeülkezikének.

Majd szürkült már.

BERZSENYI, *természeti egyszerűséggel, gondolkodásából.* Barátim! miféle mulatságot szereztek? Azt gondoltam, verjünk fel egy kas méhet, együnk lampos mézet.

A' HÁROM VENDÉG, e' szendeségen egyszerűen mosogodik el 's együtt talolta kiáltani: Jól van. *Az erdélyiek csak gyíjanak, hogy lampos méz, lép es leszen.*

BERZSENYI, *olty ártatlansággal, miként a' havasi juhász, leg szíve szerintebben ajánlja*

¹⁾ Erdélyben a' mai czimzés, gróf és bárónak akár van hivatalban akár ninc: *Nagyságos.* A' nemes ember, ha olv. v. kormányzósi tanácsos, titkár, főispán; kir. táblai elnök, ítélőmester, bíró, főtiszt, ország vagy tartománybiztos, hasonlóan már a' kapitány is, *Méltóságos;* Igy, ha ninc is hivatalban, a' kir. aranykulcsos, az országgyűlésére kir. hivatalos. Magyarországon a' gróf, báró, aranykulcsos, udvari tanácsos' ezime: Méltóságos. A' kir. helytartó tanácsai, kamarai, kir. tanácsosé: Nagyságos.

²⁾ *Látár, Seher, rates,* az eddig készített: *látónk helyett,* talán helyesebb volna, mert 1.) *ar, ér, er, ér rag,* nyelvünk természet szerintiben forrad igejükhez is, *L. 56., Önd. lap. 2.)* *Nok, nek* ragot régiebb szavajukban csak millyeségszónál, mint: *álnok,* és névvel leljuk: *hajnok, tárnok, pohárnok, csornok,* Molnár Albertnél, (esor gyökből: esorog, esorran), *fegyrernek, szövetnek;* esónok vagy esónak, mi jöhet ezo gyökből nyugvó r-rel, honnan a' lengő csóna, *csócsálás,* és még onat esovar = esavar, esónok pedig, mi a' folyón esavarog. Ha *csalból* lett volna esolnok = esalnok, úgy igejükhez is láthatók köthetőnek. *Lednek?* 3.) Uj ragozás *nok*kal mind annyi új hangzatsér nyelvünkben 's így, csak oda vegyük, hol egyéb raggal nem boldogulunk.

Lap.

tejét ordaját. Ilyen falusi gazdaember csak azzal szolgál a' mi telik.

Kertbe menetel. Méh felverés. Estélinél (vaesoránál), hol az elébb is beuult házi asszonyok (ódnánkban: Szabina) jelen. Jü izün esik a' jószív mézével adott méz.

Másnap reggel.

BERZSENYI. Barátim, me fosszatok meg társalgástoktól még ma. Nekem az olyan jól esik. *Uj szabadkozás.* Oh, Isten bizony ha ma 's holnap itt nem maradtok, bár ne is jöttetek volna, hogy már ezt kell mondanom. *Dobrenteit mint bizodalmasablját vette körül majd külön.* Ezt még kerek eldugatásával is fenyegette, ezzel: Tudod a' magyar szokást?

Az alku, este felé indulás, hogy éjjel pótolassék a' még Niklán túltendő nap.

A' gazda-költér majd jól megasztagult és több szóna kazalu szerűjére vitte vendég barátait sétálni, 's mutatta ereszeben esikait ménesébből. A' zsbói jelszól beszél.

'S napáldozat felé, ablak alá dörren az utazóköcsi előfogattal, mellyet a' szives háziur, szolgáló emberei közül állítatott Patakya tudta nélkül. Berzsényi szavát mintha egyszerre elfváták volna. Három vendégarátja is megilletölve bucsuzodik, ámbár ők több utokon, inkább megszokták a' válás fulánkait. De Berzsényi, a' mindig magában lakó, kebelének együtt maradt forrajával nem bír. Szeme fényében könnyespekké is. Ölekezés között örök barátság kütés, sürü levelezet megigérése. Kapából int vissza kezkenővel kalappal a' három távozó, Berzsényit még egyhelytt állónak látják, utánnok néztében.

PATAKY, *fulun kívül, a' ket előfogához.* Kegyelmetek, ki emberei itt a' faluban?

KOCSIS. Mink, tekintetes Búrszönyi Dániel urnak szolgálunk.

PATAKY. Jó lovacskákik vannak a' mint látom.

ELÖLOVAS. Csak emögünk uraim, semmit se küö fényj.

KOCSIS. Dejszen, mögparanesóta urunk, hov vigyázzunk.

PATAKY. Hát millyen ur ez a' tekintetes Búrszönyi ur, szolgáló embereihez?

KOCSIS. Az a' mi földi Istenünk.

ELÖLOVAS. A' bizon senkit se bánt, peig jó gazda.

KOCSIS. A' fölséges Isten úgya meg és füzessen neki ezer annyit.

Patak szinte riva fakadt. Más kéttárs sem marada egykedvű. Elmondák a „Jám-borság 's középszer” ódat. Lelkesedetten emlegeték Berzsenyit Keszthelyen, hol gr. Festetics Györgyöt nem találák hon, előhozák Símegeen Kistfaludy Sándornál, elé Dukában Takács Juditnál 's Urai-Ujfaluban Döbrentei atyjánál.

Lap.

Kis János, a' mindig csendesebb, soha sem tünderíte maga körül fénykört, szelíd hévvel buzdígtatá 's Berzsenyi ezt annak hangulatában tiszteli meg.

Lap.

28. Wesselényi hamvaihoz 24

Hadadi Báró Wesselényi Miklós, es. kir. aranykulcsos, közép Szolnokban főispáni helyettes, szül. 1750b. dec. 11d. † 1809b. octob. 25d. L. életéből néhány adatot: *Kazinczy Ferencz, eredeti munkái második kötet* 1839. *Erdélyi levelek* 356—374 lap. De Patak Mózes közléséből soknak ki kelle, látom, maradni. Igen röviden van említve a' 112d. Japán az is, mit a' magyar színész társaság meggyökereztetése körül áldozott. Nem Kazinczy figyelemtelensége.

29. Ajánlás 1

Kazinczynak Berzsenyirez irt levelei között, mellyek esomóját költőnk fiai hasonlóképen kezemhez adák, a' legelső, 1808-beli October 31dik költ. (*L. itt Berzsenyi folyóbeszei után.*) A' szerint Berzsenyinek eddig alakultjai néhányat már az előtt Kis Jánosnál látá Kazinczy 's a' kütetet elkéré Kistól, hogy megoldassa, minekelölte Berzsenyi versei sajtó alá kerülendek. És elönte dícséreteivel, módja szerint egészen kezébe fogá, Kiséből. Berzsenyi eddig, látuk, elbúva, alig sejtve mi szárnyalt elé belőle, mint az arany öntudat nélkül arany, mint az ibolya nem érzi maga illatát csatéja között. Ha lebbentgeté is, kiömlesztés közben némi dícsisztún éthere, szemérmessége azt egész felénkéségig vigyázóságra egyenlité 's az ismert külteri híuság nála „csak a' jóérte küzdés” emeltyiije lön. Be szép így az ifjú művész. Adj illó olajeseppet az eröműnek, tisztán forog, öntsd le hebehurgján, moskos lesz. Ilyen, csinál forogtató olaj, a' szerény belbízattás.

De már most az mástól is jó, és pedig eddigi előkép írja: „Ritka ragyogásu barátom, ... Elj, igen szerencsésen, 's örvendj érdemeidnek 's támadó dícsőségednek” Kipattog ezen, szédült öröme, ajánlásában. Földről égig tombol a' szerelem midőn 's viszontvallomást imádottjától legelőszér hallja, 's költérek között is van egy bizonyos nemű szerelmedés.

30. Bacchushoz 22

Hát reám mit sujt haragod hogy eddig Édes áldásod megtúlva néztem . . .

Berzsenyi, ámbár Sömgyénben és Nikla szomszédában boros gazda is, *bornemisza* vagy csak *vízisza* volt. Midőn B. Wesselényi Miklóssal 's Patak Mózzessel nála ebédelék, szépen terített asztalán, mellyet szelíd neje jól el tud intézni, előttünk jó somogyi és somlai bor álla; szíves házi urunk széke mellett pedig a' földön, zöld mázu cseces vízkorsó, minék neve; bugyoga, is. Abból ereszté tátott száj felé tartván felkézze, a' vizet italára, minék dunántul legjobb házaknál sem dívatlan. Mi nagyon szeretők, hogy megtartá házi sorát. Vérhígító víz mellett is azonban, „komoly gond, néma bágyadság, megülő hidegség gyötré”, vallo-másaként. Termete zömök, középzős volt, dereka testes, melle széles, arca tölt po-fók, szemé láng (egészen keleti magyar faj), színe sárgás barna majd nagyon piros, nyaka kurt. Mivé teszi, természetül sürű rést a' bor! ha még annak olaja tüze is hajította volna agyveleje felé. Ezen véralkata szüle nevelé nyavalyáját, melyből csakugyan viz ital, Fűredé, állítá helyre.

31. Fohászokod 24

32. Barátimhoz 22

33. Emmihez 41

34. A' szonetthez 9

Ki nyugul néze mértékeléssel elegy rime-lést, ily szonett magasztó! Búlesőe mellyben 's szülött bár mi szép alak, vagy fejénel lábaeskájánál hágy még hizagot, vagy nőt-tében már hosszabba szeretne nyulni. 'S tehát a' szerencsés óra eltalálándó ¹⁾, midőn minden taga épen jól belé illik, hogy itt régibb nyilatkozatomat ismételjem. Ber-

¹⁾ Kölcsey művészileg szól, a' szonett ellen és mellette *Élet és Literatura* 1827. *Ad. rész.* 275—281d. lap. Ugyan itt Horvát István a' 263, és 271—275 lapok-or országiszerte ismeretes tudós garrjával. Szerinte még „politice is köll banni a' szonett írásban” a' mi, ugyan csak *pedantice* hangzik, szonetti rimmel pedig bizoay *oktondica*.

Lap.

zsenyi elámulása, Széphalonnak költéri tündérváru nézéséből. Lakója e' szép kilátású pusztáról oly igazán tudá apróbb műveit ajánlgatni leveleiben barátainak, a' esínen ellámulgatás lett. De Széphalmon érdem fénye nem épen szonettóert legeg 's Vauclusenek nem párja. Görög és újabb értelemben vett epigrammái, igazán van Kölcsénynek, remekül maradtak fenn, az ő esínosgatási szerelme kell olyakhoz. Az a' „Vajda-Hunyad“ be megráz! Mint andalít „Szentmihály Szabolesban.“ Vonszalommal lesz két dala: *Fut az idő* vagy ha tetszik; *Eletem fogy . . . és Fekete szemű szép hölgyecske . . .* Egyéb munkái többnyire, előtanulmányul nyelvesinhez, izléshez, előadás kecséhez. Új mézet szedelő méh számára tavaszi 's nyári virágok kelyhei. 'S ki ezek átültetéséből köt koszorújához valót, hálával fogja mondani nevéit, hogy szelvéz küzött is kerteszkedek 's parlagon szárazságban bajjal öntözgete a' volt aszály ellen. Szépművészségre hajló majd minden ifjú megtekinté irodalmi kertét, kiket ő, ültetésibe melegedetten, szeretett volna mind felvenni inasul legényül. 'S be is álla sok, ki, majd, kigyózándó ösvényt esorozslála úgy és arra vágván, merre a' főmester egyszerű így, másszor máskép gondolta kanyarítandónak; majd intéseként vete elegyite külföldi magot, nihez illy szót halla: fíjaim, a' német gyümölcs magyar földre ültetésénél németesen, a' francziánál francziásan akarom beszédeketek mert úgy jobban meg fogamszik. És nagyon sok inas, felszabadítása után is holtig olly szabásban legénykedék nála. Voltak, kit egykét év után saját eszüknek is hasznát akarták venni 's mondogaták: ez új felhompolás nem vallja meg magodat, saját szamatot akár kiteremni csak hozzá valóból. De a' főkértész nem egyezék meg eblen. Így hát elhagyák, hogy magok szerint fogjanak fel új kertet, miképen a' hazában ide illő új alkotásnak legyen színe. A' szolgálatban maradtok legénység gereblyét fogott ezek ellen; a' mester, elől vezérkedett, oszta virágot és tövist, de mára behatás lelkeben, 's mivel jobbat és jobbat akart volna, megint új fordulást foga fel, minek változtatásához képest lendült a' gereblyés. Azóta sok szél fítt, a' torha magot szépen elsodrá), a' tisztája vagy élelemnek vagy megint vetni valónak megmaradt. Ez mindnyájunk sora, kik az *irka* mezőt járjuk, akár magunk termése aratá-

Lap.

sával akár másé eleséplésével. Az idő magában egy gerelen, keresztül eresztí a' len tisztáját, de fogában marad a' kőceza.

Kazinczey szonettói még csak a' hó elmentével legelsősbszer kibuvó zöldeletek: lapiska, sárgieska, galambbegy, szarvaskék. De, a' *Sajka!* Ah, ez fejér patyolat lobo-góval tűn ki. Egész egy kedves háznap rajta. SzemerePáléiban már az ablakrámba eresztett *mi*, nem csak Farkas Károlyosan, még Kazinczey előtt, gerenesé agyaggal van szeléhez kenegetve; a' rekeszből egy 14. évet hagyó szűz pillogat elé, kőkény szemében előre Ámorok. Csak, sok a' testszín. Szentmihály Alajos megkésértésé mint Brugnoli tánezosné bájainak szem előtt megvillanása.

Berzsenyi, a' keletkezett szonettekerek később haragudott, de mivel Kazinczeyban a' szonettót még is már *így* üelélé, igazolva érzette volna magát Császár Fereneznek 1841. mejelent költeményei között a' „Visegrád, Szentmihály, Hunyadi, Sziliget alatt, A' köny“ ezimzetieken.

Ige hibatásul jegyzé ki Beregszász a' Tud. Gyűjt. 1823beli VI. köteté 40d. lapján e' szonettból: „Pacan újra születesz nekünk“ sorban, *születel* helyett *születesz* írását; a' 45d. lapon pedig e' két sort idézi:

Ott, hol Koosz koszoris higa az ősz Tokaly (*így*)

A' Badrokra könyüklük,

's azt mondja: könyököl kellett volna, nem könyüklük. Erre nézve itt helyesen, mert a' mint: térdelek, térdelsz, térdel jó, és hozzá teszem: szemelek, szemelsz, szemel, vállalok, vállasz, vállál 'stb., úgy ragítatik: *könyüklük, könyüklezsz, könyükököl.* De, nem igazolható, hogy: *születek, születesz, születe* eselekvő forma volna, mert ez úgy eselekedtető már, miként: *adatok, adatsz, adat.* — Illyen észrevételékért Kazinczeynek nem kell vala Beregszászít üldöznie, 's esüfoltatni. Szegény magamat meginte a' Tud. Gyűjt. 1825b. VIII. köteté 6d. lapján: *lépik, vágják, elhunya* írásaiért. En Erdélyben úgy hallám.

35. A' balatoni nympa. Gróf Teleki Lászlóhoz. 25

Akkor erede, midőn az 1811b. nov. 6d. Somogy vármegyei fűispán-helyettesé nevezetett gróf Teleki László, szeke átvételére tartott megyei gyűlés után, melyben Berzsenyit táblabíróvá nevezésével váratlanul lepte meg, Somogyból a' tibanyi révén tért vissza. Berzsenyi verseit ez után még egy évvel későbbben adta ki Helmezi, de azokat már kéziratból ismeré gróf Teleki

1) L. Külföldi játékszin kiadja a' m. t. társaság, VIII. kötet 1831. Barnaheli Miana, fordít. Kazinczey Fer. *Tudniratok* 4. pontja.

Lap.

László. Hiszen akkor Pesten az ő háza volt főlképen a magyar irodalomért küzdöttek menedéke, sőt haláláig (1821b. tavaszelő 21d.) onnan vitt, még nekibb hevülést majd Révai, majd Fejér György, Kulesár, Janikovich Miklós, Horvát István, Vitkovics, Szemere 'stb. mert szívesen cseréltették ki a nemzetinyelv elbúrtatásán eredett fájdalom kiöntése, buzdítással. És azért hatott az eljött idő' készítőire mélyebben e ház fénye, mivel nyitott vala külföldről érkezett minden nevesb utazó előtt; 's egyik körhelyül állott a budapesti urivilágnak házimulatságok adásával is. A' grófné, Báró Mészáros Johanna szíve áldva volt és van mint a' jótékony pesti négyesyület fejeé¹⁾; esze, nyújassága, magyar névnt francia nyelven beszélteben magához voná a' vendéget. Ily házak fogadák egykor Párisban az ő írókat, 'S nádón a' magyarok, gróf Teleki Lászlóhoz menének, hamar-hamar küzlek a' lelki feltűnést, sietve Berzsenyiét is. Vitte buzgalmas örömet ezen, a' főispán helyettes, miként Mózes mindig csak nemzete ügyét látá égni maga előtt csipke kokróban, 's érezteté Somogy Rendelét: *mi és ki* lakik köztök, osztózek részvétükben. Berzsenyinek ez miltiadesi dísz volt, neki nem kelle több, mint általában az akkoriak *csak* áldozának. Nemzet beesülete forgott feun; azért jutalmul, öntudat nézetét; méltolat²⁾, elég díjul.

Hogy meg nem érhető gr. Teleki László, a' szívéből nemzeti, az ohajította magyar tud. társaság megindulását 1830. nov. 17d. 57 évéhez még 9 kell vala! Miért nem munkálhatott is benne, vele. Isten' mindent ki egyenlítő rendszere szerint, második fiát Józsefet láthatá majd árnya, elnökül, kin akkor is volt nagy örömet midőn 1816-ra és 1817-re a' Marezibányi küldöttség két pályadíjt³⁾ ennek ítél, legérzékenyebben beszélé el nekem 1820. Másik fia, legidősb, Adám gróf, ki most a' nádori huszárok ce-

¹⁾ L. Közhasznú esméretek tára, IVdik kötet, Pesten, 1832. Dolgozóházak czikke, 110d. lapon.

²⁾ Méltolat, sikere a' méltolás-nak, méltol pedig ugy elfogadható, *l* ragítással *méltó* milyenségszóhoz, miként *jövendő*-ből van: jövedől, 's így: jövedülés, jövedület. Vala, *mélt*-ok, *mélt*-asz, *mélt*, ige.

³⁾ L. A' magyar nyelvnek tökéletesítése új szavak és új szóllás-módok által. Irta gróf Széki Teleki József 1816 esztendőre. Jelígeje Berzsenyiből: „Van a' ki minden új szót megkaczag 'stb. — (szigázza; *l* itt 47d. lap, foly 340 lapig. Egy tökéletes magyar szótár elrendeltetése, készítése módja, írta gr. Teleki József 1817 esztendőre. All 69 lapból.

Lap.

redes-parancsára¹⁾ két eredeti színművet írt, de még csak nála vannak kéziratban. Harmad fia, Samuel gróf (hasonlóan az említett kettővel első nejeétől, gróf Teleki Ádámnak a' *Cid* 1773-beli lelkes forlótójának Mária nevű leányától), a' Tud. Gyűjtemény 1828-beli IVd. kötete 1—15 lapjain „egynehány megholt magyar képiróról érkezett, kik: Don Giulio Clovio † 1582, Terbruggen Henrik † 1629, Spielberger János † 1679, Kupeczky † 1733, Bogdán, Mányoky † 1757, Oeser † 1770, Hamrits, Beukovits, Orient † 1747, Bikfalvi Kóré Sigmond. Negyedik fia László gróf, második nejeétől Szoboszlai B. Mészáros Johannától, 1841b. adá ki „*Kegyenc*“ színművét. *L. az atyának John által metszett mellképét a' Tud. Gyűjt. 1823béli 1ső kötete elől igen jól találva, 's életírását vagy inkább adatokat ahhoz, azon kötet* 87—106 lapjain, *Thaisztól*.

36. Báró Prónay Sándorhoz 26

A' széles olvasottsága b. Prónay Sándor, kinek neje gr. Teleki Johanna, gróf Teleki L. nővére volt, süvények (ságor) főispán helyettesi székébe ülése napja estején 1812b. martziusban a' vármegye teremébe Somogyból és több megyéből sereglött Rendeek között reméllé látni Berzsenyit. Mert ő hasonlóan tüzelt vett akkor részt a' magyar irodalom ügyeiben. Valahányszor nála valék Pesten vagy Tóalmáson 1820 innen, 's az erdélyi magyar nyelvre került a' beszéd: „Ah! Aranka, kiálta fel, igazi Arany, nem csak Aranka. Szemere Pált különösen becsülé. Ily lelkesedéssel, az általa is már kéziratban látott Berzsenyi verseinek bámulója lön. De, hijába keresé kérdeze azt, elhúzza ált szokásaként félrebbi szobában. Tudakolják, kérelem megly hozzá a' terembe menetle, nem tudja miért? Előtte áll báró Prónaynak, forró érzelmeit fejezi ez ki tisztelének hozzá. 'S Berzsenyi, a' csak hallgató, mint a' magyar parnasszus díszé van idvezelve Rendeek hallatára, és

¹⁾ Nem jobb volna-e? a' megint *nok*-oló parancsnok helyett: parancsár. *Ar, ár, er, ér, or*, raggal százon felül van névszók, 's különösen néhéz téve. Milylen *parancsár*, im olyan: *Sályomár* Solyomár, *timár* (timsó-nál is a' gyök) *lombár*, *baltár*, *fogyolár* foglyár, *szifár* v. szilárd (kemény mint a' szifla), *lakomár* lakmár, esatár (puszta neve Veszprim megyéb. csatá-tól), *mocsár* 'stb. Helyesen fogadták ige el: *tűzér*, *pincesz*, 's nem volna szabályelleni: szobár, *Zinerkeltner*, ruhár, *Garderobier*; sőt for: *Hauptling*, úgy miként *tó*-ból *tór*.

fogadva lelkeobbjeik által. *L. Kazinczynak erről tett közlését az Erdélyi Múzeum I-ső füzeté 165d. lapján 1814.* Mindig megjutandó példa főispáni beiktatáskor ott, hol a' vármegyének éjén, közösen megismert érdemi írója művésze van, de csak így nem, hogy el ne aljasodnék mint néhol, időbőlől, a' táblahírővü kinevezés, tehát nem akként lenne alkalmazandó, mint az „*Ist kein Dalberg da?*” volt: hanem petrarcái, ariostói, tassói koszorú maradna főispánéi kézből magyarul megszólítással, ha ezután úgy megint tudand, Vagy a' lovagi szellem már ebben is elszállt?

Szokástalan volt 1842ig is a' Prónay Sándoros megfizetés. Megrázta az a' szerénynek lelke ritkait, mely úgy látszanék „talán még is jókat irtam” sejtelmével rezene neha néha idegein végig. A' köszönő óla szaruyalt.

1821ben április 26d. megholt Kenderesy Mihály, erdélyi k. kormányzékai tanácsos' bannult odája. Épen ennek olvasztában lelév 1817. őszen Kolozsvárat hozzá látogatába mentemkor, 's riadolni kezdé tüzetől. „Bárántom, mondá, ez az óda! Felebb került a' ti Berzsenyitek Buezin, Sombori Lászlón, 's az en Virágomon.“ Milly fellengzés!

Mosolygva nézi lelkesedett szemem,
A' hősek ragyogó szobrait és halát . . .
Gyöztem lerázták ezombaim a' fővenyt
Izzadt fürteimen szent otajág tebeg.

Majd tréfára fogá, „Csak kiüsmerszik, a' magyar bor 's velős étek nevelte vér. A' német ser lassú *Ja, Ja-t* mondat, a' különben is keleti magyart pedig pattogóvü életmódja is teszi.“ — „Meglehet, *feletlen*, hogy a' fennszádelgő Klopstock is viritatot magán rajnaival, a' méltóságos Schiller épen hőrpentgeté, 's ez, mákonnyal is (akkor még: opium) fesztette idegeit; de a' mi Berzsenyink, vizisza.“ Mit? veté meghökkenve. Nem akará a' különben igen mérsékeltén élt nagylelkü hinni. Ha bornemisza, mondá, úgy hát vízek közötti Hekla. Már hiszen, végzé, akár somlai hevité, akár esak természeti beltüze, Kölcsey minapi recenziója nem oltá el iránta bámulásonat. Kár, midőn okos olvasó nem késérheti a' kritikust.“
L. Kenderesyről, levelemet Berzsenyire.

Emlékszetet ezen óda, Horátzius költéri búszkéségére, övöiben:

Non usitata, nec tenui ferar
Penna biformis per liquidum aethera
Vates. *Libr. II.*

Exegi monumentum aere perennius.
Libr. III.

Lap. 94. Lap.
Ne forte credas interitura, quae
Longe sonantem natus ad Ausdum
Non ante vulgatas per artes
Verba loquor socianda chordis. *Libr. IV.*

De tilos *reminiscentia* benne nincs. Cse-
nés, nem.

37. A' temető 44

38. A' költer 53

Megjelent Kisfaludy K. Aurorája 97dik
lapján 1825.

39. Felsőes királyunknak Keszthelyre várata-
sakor 53

Nehai Takács Juditnak kiadás végett kéz-
iratban hozzám küldetett költelmei között,
egy ezen czímmel van: *Fereneknek a'*
Magyarok felsőes királyának, midőn 1817-
ben Keszthelyen keresztül utazott. Berzse-
nyi ezen odája is tehát 1817beli.

40. Szilágyi 1458ban 51

Kisfaludy Károly, leveleiben kérte meg
Berzsenyit, küldene ő is, 1822b. megindí-
tott Aurorájába verset. Ezzel mint készen
volttal kedveskedék Berzsenyi valamint a'
más két kijegyzettel a' sajtászeszélyü szer-
kesztő-kiadónak.

41. Hymusz Keszthely isteneihez 54

Melly innepre? lásd alább.

42. A' füredi kúthoz 56

43. A' poézisz hajdanta 59

44. Gróf Majláth Jánoshoz 1830 60

1825ben jelentek meg: *Magyarische Ge-*
dichte. Übersetzt von Johann Grafen Mai-
láth. Stuttgart und Tübingen 218 lapnyi,
8-ezad rében, 's a' bévezetés (Übersicht
der Geschichte der magyarischen Poesie),
XLIIId. lapján, Berzsenyiről gr. Majláth így
szóla: „Berzsenyi Daniel est unstréitig der
erste der magyarischen Dichter; denn er ist
durchaus magyarisch 1). Es lässt sich nichts

1) Igaza van Toldynak ez ellen *Tud. Gyűjt.* 1826. X.
107. de úgy hiszem, Majláth erre nézve, csak nem
úgy fejezék ki magát, miként különben érté.

Lap.

Glühenderes denken, als seine Oden, die er zu verschiedenen Ereignissen gedichtet und die ich leider nach den in der Vorrede ausgesprochenen Grundsätzen hier nicht einschalten konnte. So ergreifend, so ermutigend! sie reissen das Gemüth hin, wie der Wind die Herbstblätter forstürmt, oder die Waag ihre schäumenden Wogen hinwältzt. Ich erwähne nur seiner Oden über die Schlacht bei Ulm 1805, die Insurrektion 1797. Und wenn er klagt!! Kann ein Magyar etwas Herzerreissenderes finden, als Berzsenyi's Klage über den Verfall Ungarns? (a' Magyarokhoz). Aber auch seine anderen Gedichte sind durchaus ungrisch empfunden. Er ist so recht aus der magyarischen Wesenheit poetisch. "S németre fordítva áll Berzsenyiből gróf Majláthtól a' 137—147 lapokon: A' tánczok, *Der Tanz*; Osztályrészem, *Mein Antheil*; Fő és szív, *Kopf und Herz*; A' tavasz, *Der Frühling*; Esztíhez, *An Eszté*; Megelégedés, *Zufriedenheit*; Phillis, *Phyllis*; Az esthajnalhoz, *Die Abenddämmerung* 1).

Majláth olvása, felhullámzott benne az érzelme, 's azon hév, mellely Berzsenyi sorrai fakaszták, repül, tisztelettel hódol a' lángésznek. Bámulat a' terebélyes cseren, az óriási platanuson, nem akad meg a' közebe közebe búhatott hernyófészken, szemelgy adja ki a' nemleges halló, csak a' hatályt.

Kölcsy recenziója egészen annak töreközést mutat. Foliant' olvasása voná össze már előbb szemöldökét, 's a' „hamar elseretülő“ még úgy maradt: *feltétele*: recenziót fogok írni. Fejér György kezébe megy az, hogy a' Tudom. Gyűjteményben mint szerkesztő kiadná. Fejér szigorolja. Gyűlés Vitkovicsnál. A' jelen Kölcsyhez baráti kérelem. Szelidíténé. Kölcsy feleletei: Nem, nem, nem. Úgy, vagy épen ne. „De hát miért bocsátá közre“, mondán Fejérnek, midőn ezt nekem elbeszélte. „Nem akartuk a' szép készületű Kölcsy a' literatúrától elkedvetleníteni, hanem hiszen től ki belőle a' censor, és csak ugyan, holmieskét magam is.“ A' kit olly költésesen ragada el máskor, szivélyének szép melege, így! Feri! Maga sem érzi, mily igen oscillála még benne, az ifjú tapadóban, Kazinczy örök sürgetése:

Lap.

„recenziót, recenziót embereinkre, keményet, de igazságot!“ 's a' Széphalouról kormányzóval a' vélt igazságosság sarlót is fogata, melly, buza gyomlálás helyett dús kalásznak is fejét szedni talála, lobbantá bőditő tömjént, a' neki gyujtottnak, enjárdalatnak pedig gyanúsíta, uelözögte. Utján majd esztrengázóvá lön egyegy *olens Maevius*, nem saját lelkibbége művel fényleteté magát jobbnak, ritkán érzete szíves indulatot, hanem „úgy prodcual, *szóla*, tehetségedet te állat, miként én elméek, hogy mutassam mit akarok kifejtetni belőled én, mire tudlak tanítani én, kiből jellemed nincs meg.

Hanem az állattanítók okosan alkalmazák cselüket, barmuk ösztönéhez. Majjuot, korbácsol olasza, 's majmocska fél, de oroszánt Van Aken, szürmentébe simogatva tanítgata.

Majláth, mintha semmit sem tudna Kölcsy recenziójáról, vagy ha tud is, elveti a' kaczort, mellyel az kimért czirkalomhoz képest, nyesdelt; Kísfaludy Sándor lelkületét nem különben szenvedélytelenül fogja fel 's a' Kazinczy-daykai epigramma élén jó esorbát ejt.

Berzsenyiben, mindenik hangulat, az embernek kapta meg mélyét. Kölcsy sarany-sága ellen felingerlett hős, „*Győztem, le-ránták czombain a' fővenyt*“ írója nem tudja túrni a' szemébe száraz fővény hányását. Méltolatlaniságot érez embecsn, 's fegyverben csattog vissza, mivel sejtelve szerint a' recenzió inkább, „*miért fénylesz Te*“, miutsem az idő engedlte fellépés megismerésének szivessége hangult el.

Szép lélek a' melly könnyen kap sebet,

De kényes, a' melly sebjét nem felejtí
Sem orvosolni nem hátor 's kemény,

írta volt *Baratnéjához*, itt az 51d. lapon. És a' betegségében érte recenzió gyűlt szívkelést, fakadoztatá akkor mindjárt, 's bocsátja Fejérhez. Most meg ezt leli élesnek Fejér, de már felveendőül mert amaz is kijöhet. Tanácskozás e' felett Trattner Tamás vacsorájánál. „Szelidítést ide is, de közre vele, ez az igazság“, mondák a' jelen voltak. Kölcsy nyilatkozata: ha kikerül Berzsenyi felelete, ő meg fogja mutatni, hogy Berzsenyinek a' poezisról ideája sincs. Kölcsy makacságán elmúlás. Mit csinálnak? A' tűz még nagyobb legyen-e? Úgy sincs író, 's marakodás nem ösztönöz. Úgy sem nagy számú az olvasóság, azt is eljesszük? Berzsenyi válasza félre lön téve. Elkéant hallám ezt is Fejértől. (Berzsenyi akkori feleletének maradványai Szemere

1) Kölcsy versei közül pedig a' 197—208 lapokon: Obajtás, *Wunsch*; Ajálulás, *Der Bann*; Phantasia, *An die Phantasie*; Szép Leuka, *Schöne Leuka*; Ábránd, *Der Schwärmer*; Róza, *Rosa*; de költéri kitűntséggel nem jellemezé, sőt bévezetésében, neve épen nincs.

Lap.

Palmak, ki a' valaszolat maga is ovalmazá, „Szemerevár“ ezimü keziratai egyik kötetben látható.) Az így akadályozott emel fogva, később is tisztélül neze még, védelmeit. Irónak ugymint akár mikor szabad a' visszatörles, mert hasunlóan nyomatásban szükség szolánia, hogy az utokor a' kettőből iteljen, ehhez pedig sorát kell várni. Hamarjában csak az köteles vissza verni a' nyilat, ki a' reápatantóval együtt forog társalgásban. A' mint kapja ez, akként esapja, ha joverü levanta.

C'est le ton qui fait la musique, vagy a' magyarkent: módja válogatja. A' esupa szívely Berzsenyi, mint a' gyerekek oly hajlandó javítani műven, ha méltóság teszen észrevélt. Sima balaton ekkor, mellynek dalolva szállhat tökören a' népes komp. Szomszéd euekeset, Kazinczy esinos fogásai újabb újabb alkotásokra villámoltatják, diesőretekre olvasztja esiklándoztatott hiúsága, miket később maga is megban. De ingereld csak, nézhetel akkor a' hullámzó magyar tengert. Inkább semmit sem tesz, mintsem már hüvelykbe tartott olló' nyírese közö adja aranygyujját, 's ezzel, kritikust akarjon k érlelni. Mint Memnon állványra, ha felséte a' reg napja reá, bájlon ereszté zengelmét; fele köd, csak kőmáglya maradt. Költerünkől itt az 59d. lapon, leljük:

A' szent poezisz néma hattya
Hallgat örökre hideg esikben.

Kelves Horátziusának ön érdemézerte, hasonára lelt nála is, noha társalgásban a' lepszercényebb volt, magáról miudig hallgató.

Örökké sajnáltam n' két nagy elme össze koezanását, oly nyomorúltul elhagyott irodalmi korban még, melly csak erik különösön biztatása által áldozhatott, 's egészen leverendő csak a' valóságos burján, volt. Hanem fogjuk fel mindenikben az embert úgy, miként istene teremte, 's jellemezzük nevezetességeinket voltak szerint.

Majláthalt Berzsenyi, becsületesség lova, tiszteletet azzal viszonzoz. Hogy adós ne maradjon, milly gyengedlen alkalmazá a' „Villi tánc“ot, mellyet meg ő olvasa gyönyörrel a' gróftól Kisfaludy Károly 1822b. Aurorája 195—207 lapjain. Egyszerü leányka esti dalához hasonlítja készőnó oláját, azonban annak szelidségétől őt, az élni uralkodni kellő haza nemzed szerelme lobbantja

Lap.

ifjúi tüzébe, 's gróf Széchenyi Istvánnak akkor kezdett felléptein megigéztetése, eláptapban rohan ki.

A' remitő nyavalyából, az idegrendszeret összeláztítottból még ép egészére tört szellem, úgy áldozik le hona feletti, miként a' visszasugárzó nap, melly ősz Buda hegysereyeni megé hajlotában a' királyi vár tetejét még egyszer ragyogtatja meg. Hiszen nap volt ő, a' nemzet királya várán. Bár ismeretébe jó a' langeszt becsülmi tudott Ferencz es. királynak, hogy ez így szólhatott volna hozzá is: Hivem, dísze válit a' nemzetnek, melly engem koronájával teve magiévá, illik e' neuzet illy lát élötte megbeesülnöm. 'S miként Hld. Endre, kora szerint jutalmazá a' magyar költért, úgy én a' maihoz képest az én idömét.

Oh, ha királyi figyelem sugáról a' magyar szolámon: az ellene torlás elállpan.

I-ső Ferdinánd király birtokoeskát adott 1551 előtt Bécs közelében Erdősi Jánosnak, mint 1539b. magyar nyelvtan írója 's utestamentum 1511beli fordítójának ¹⁾; Tinódi Sebestyén költér számára pedig 1534b. 12% jobblágy üles akkori árát fizetteté ki 50 forintban a' posoni magyar kamarával, ennek ajánlására ²⁾. 'S akkor minden más népet, melly a' magyar kir. birodalom szabadságai óválmába vétegett, zugás nélkül magyar szolámmal írással élni kezdettnek taláunk. Nem különben azon ira gyakran a' török udvar, 's több, magyar földön volt pasa, miként 1577b. és 1578b. Musztaffa, még I. Rudolf magyar királyhoz is ³⁾. És midőn török nem bánta a' nemzetiséget, vallást; ki merné mondaní, hogy azt, akadályozná keresztényen magyar király. Ha érzi már az ország, nemzetisége el nem nyomhatását, a' felség meg böles, látni annak ezelszerüségét, és törvénytartó is. Bizodalom béke most ezután a' kettő között. Ki hát a' király és nemzeti testület jogait javát díszet köreikben tiszteli védi, annak van ez, mindenik igazán szívélén, az miudig a' kornak hasznos embere. *God save the king és Rule Britannia* egynás után zeng 's néz az úgy beszékesapolt nemzet' roppant fejlődését.

¹⁾ ²⁾ ³⁾ I. Kazinczy, Magy. Régiségek 1808. Az olvasóhoz XVdík lap. R. m. nyelvemlékek 1840. Hld. kötet. 249, 253 és 395d. lap.

E L É G I A .

Lap. 8

A szerelem

Gr. Széchenyi István, ki Berzsenyit mint embert igen becsülte, mint költért folyvást nagyon kedveli, németre fordítá ezt 1830b. három más költemenmel egyben.

Pest Pilis Solt vármegyének 1842b. télhó 31d. tartott érdekdús gyűlésében idéz a nemes gróf, a „Romlásnak indul hajdan erős magyar“ ódából:

... minden ország támasza, talpköve
A' tiszta erköles

's gróf Ráday Gedeon rámondá:

melly ha megvész,
Róma ledől 's rabigába görbed.

2. Esdeklo szerelem 27
3. Buczasás. e' kezdettel: Elszakadsz tolem 10
4. Fannim emléke 36
5. A' halál 30

Elbőli a' 31d. lapon álló e' sorzat:

Rablánczok a' földi szenvedések
Mellyeket csak a' halál szakaszt,
Róza szálak a' gyönyörűségek,
Mellyeket egy ősi szél hervaszt,

Matthissonnál „Die Vollendung“ című elkeseredése végein, eredetileg így van:

Sklavenkettin sind der Erde Leiden
Öfters, ach! zerreißt sie nur der Tod.
Blumenkränzen gleichen ihre Freuden,
Die ein Westhauch zu entblättern droht.

Már ez oly átvétel, mint az ifjú zengély-szerző reminiscenciája vagy visszaletéte, minőre akárhol, Pesten pedig országos nemzeti színházunkban amíg egyszer-másszor új tüzeti daltjáték zengelmében azt mondjuk: aha! jó estét Rossini, hozott Isten Bellini, Donizetti, és — mosolyodunk.

Előttem újra Matthisson gyengéd fuvalmi, mellyeket egykor felsőlausitzi Pescheck Adolf biv barátommal Wittebergában együtt olvásék. *Pünfte vermehrte Aufzuge. Zürich 1803.* 'S Mellettük barátjái Salis, *Vierte vermehrte Aufzuge*, egyetemi ezimmel pedig: *Gedichte von Matthisson und Salis. Ein Taschenbuch für 1804.* Bizony szép Matthissontól *Der Genfer See* 5 lap, *Flyssinn* 38 l., *Adelaide* 53, *Die Betende* 162, *Lied aus der Ferne* 175, *Andenken* 179. Megpillantám ezeket annyí éb, anyú egyéb munka után 's emlékezetemből mondam el sorokat. Ezek és társaik mélyedének egykor a' még

Lap.

ifjú Berzsenyibe is, mint 1778—1799 közötti német *sentimental* ömlengések. Igen a' meleg előadó Berzsenyi szívély¹⁾ annyira hozzájuk hangult, hogy eleinte saját fellengőbb erejűségét is leenyomák. Képzeld Sömgyén regényes vidékén magányban! Forgasson itt érzékenykedő művet, lelken hamar borúlt, szívében tikkadt panasz. Német elmét is eflélere, elvonult élete, mindig könyv-luvása hurozott. Tapadó érzeménynék ilylyenkor csak egy billenet 's elbukik. Nálunk ismeretes volt Bácsmegyei siránkozás (1789) Werther sikamató utján, mellyen az „*Adolf's Briefe*“ genialis fordítója oly szélesedéssel ábrándozott, hogy akkor frakban is wertherileg jelenék meg látogatásiban Kassán, miért a' eotói Puky László keményen lehardá üesém uramat, miként a' jó gróf Gyulai Ferencznétől Káesány Susánától hallám²⁾. Berzsenyit figyeltetni későbbben sem juta hát észbe Kazinecznak, ki Daykája „*Titkos búját 's „Esdekles”*“ éit is, „milly lágyúságraért!“ akará mindennel szeren túl is bámulatni; mi, részemről szépen mindig csak a' *titkos bú elől*, és *Te edes elragadtatus*-ig maradt. Sőt le vala fogva Berzsenyi nár a' legtokélyesebbre illő dicséret árjával, 's ivá az ifjú szépségsoj az étheri harmatozatot, nem ügyelt a' német hatály le maradoztatására; nem, hogy külön szirt legyen, egészen más izü forrást elbuzogató. Mennyi függ a' serkentés módjától! Mert a' polyp ragadályu ifju kebelt sokáig csak idegen lelket szelleuzi körül, az a' *tuluzdon csak emnaga* későbbben erejedzik elé oly elválósággal, mit nem is sejtett enbelsejében rejlentnek.

Berzsenyi azonban, később magától vedlek ki, mondjuk tréfasan, ha, úgy is, nem volna sértőképül e' szo, hanem az a' fülemilefít is éri. Lám, a' „*Melancholia*“ból 2d. lap, miképen tuda! különbüztöl eléfieteni. Matthisson „*Melancholie*“je a' 169d. lapon, lendítheté meg, de Matthissont elhagyá. —

¹⁾ Sziv-ély, Gemüth, mint hasonlóan névszóhoz függő *ály, ély* raggal: *czikkely, személy, lapály, ragály, seregély, Erdély* (erdő), *ritály, (vita) guzsaly, dagály*, 's az újabb *szezély és hedély* (kedvély). E' kedély igen jó, kedv' szeszessései jellemzéséhez, de mivel a' *Gemüth*, sziv' édes ömledte, nyájassága, jámborságában magáról feledkező feláldozás, különböztél szó kell. Kedélyes ember azon felül lebet szívélyes. Szokonaiban kedély volt és némi szívély-ség, Berzsenyiben esupán: szivély.

²⁾ Említi e' Puky Kazinecz, *Erdélyi levelei* 22c—227. lapján. *Eredeti munkái* 11d. köt. 1839.

	Lap.		Lap.
<p>Ennek elegiájából <i>in den Ruinen eines alten Bergschlosses geschrieben</i>, feltűn. <i>Mulandóságában</i> a' 31—32d. lap. n-mi képeeskéje, de Sonoogy költére új szinben, magyar vár- enlekű lett. <i>Trost an Elisa</i> 170d. lap., egy szép szöke német menyecske el elsiramlásá- nak csak cellái batoritása, Berzsenyi <i>Ti- gaztatásút</i> 32d. lap., eberub zengi magas- ból. Salis <i>Gottesuckere</i> 101d. lapján, ér- zelgő sopánkodás, télizöld' szintelen virága; Berzsenyi <i>Temetijében</i> 41d. lap., Palmyra omladványait hallod ledörrenni.</p> <p>Miert nem hát csak egy intés mástól, midőn a' versek, annyi kézben jártak kia- dásuk előtt, Berzsenyi a' zörgő <i>rubliázokat</i> levette volna. E' kep ugy is csak magát bal- gatagul kizű keresztvén fakírról külesün- zött, a' költér vere epebb volt olyanénál. Meghagyván, együtt hibás Matthissonnal: betegesen elsetőtült szívállapot kétség' esé- seit költelembé tenni nem engedi a' Szépség illeme, akar ez Fröt is.</p>		10. Mulandóság	31
		11. Glüczere	37
		12. Elet dele	21
		13. Levéltöredék barátémhoz	13
		14. Elegia gróf Festetics György haueraihoz	56
		<p>Ez a' Festetics nagyszerű ember volt. Az 1790'beli országgyűlés jegyzőkönyve 91d. lapján a' 13d. ülésben fordult elé a' Felsőleges magyar hazának tekintetes Statusai és Rendeihez egy levél, az akkor 1773 óta b. Graeven huszár ezereid magyar főtisztei nevében, melyet többek magával ő, mint: <i>Obers-Luitinánt</i> írt alá. Kerelemnük volt: magyar ezeredek Magyarországra szállásol- tassanak, azokban magyar nyelvű tisztek legyenek, szolgálat reude és paranes ma- gyarul folyjon. Leghibebb ragaszkodással a' koronázandó Hd. Leopoldhoz.</p> <p>Ezért szó érte mint katonát. 'S kitért e' pályáról 36. évében. Lakja majd Keszthely, hol a' nagyobb részt még nagytatja Kristof septenvir kezdé megszerzeni mindig idős fiúnak. Atyja pedig Tolnai Festetics Pál, m. kir. udv. kamaranagy, Mária Theresia kedvence 's az által kinevezett gróf, ott már széles gyümölcskertet, selymentenyész- tésre szederfa ültetvényt fogott fel, kastély és tiszlakot építtetett, sőt alsóbb gymnasium- mot is alapita, özvegyeül Bossányi Juliánát hagyván.</p> <p>1796b. Szala vármege közgyűlésén olly beszédet talála mondani, melyel a' nemes felkelet azért akadályozó ő is, mert a' francia már a' határon 's majd csak inge- rültebben pusztít. Talán jószágait félté, De, az okot ide is igazán kellene tudni, azért itt ezt csak hallomásként. Kiesék ekkor az udvar kegyéből, aranykulcsa visszavéteget, Bécsből tiltaték. Nagy ur nem járta már há- zát. Ő mezei gazdaság javításának feküdt 's Keszthely szokta meg állandó lakául. — 1798b. ott georgikona leezkéit nov. Isőjén kezdeté.</p> <p>Az engedteltség előjele gróf Szapáry le- vele vala hozzá 1801ben Velenceből, ki mint József főherczeg nálor akkori főudvar- mestere arról tudósítá, hogy ő fennsége nála kíván szállani Budára térteben, György</p>	
6. A' melancholia	2		
7. Bacsuzás Kemeues aljától	21		
<p>Sömgyenben laktában Berzsenyit, Káldy Pál közbirtokos társa 's konja tartotta köny- veivel. Káldy megyen egy nyári vasárnap reggel Berzsenyire. Ezt epen beretválko- zása közben találja.</p> <p>KÁLDY PÁL. Jövök komám uramhoz, hogy Dömölkre híjjam Kis János hallgatni.</p> <p>BERZSENYI. Jó, csak vegyem le elébb derekasan megnőtt szakállomat.</p> <p>Berzsenyi az asztalán előtte volt könyv- ből egy levelet szakasztá már ki 's abba tűrli nem kését.</p> <p>KÁLDY PÁL <i>fel 's aljárjártában</i>. Hát azt a' német könyvemet elolvasta-e már? ko- mám uram, Tetszik-e?</p> <p>BERZSENYI. El. Itt van né, előttem.</p> <p>KÁLDY PÁL. Mi a' menykő! talán csak nem annak levelét választá beretva kendővé?</p> <p>BERZSENYI. De biz' azért, édes komám uram, hiszen semmit sem ér elhatta.</p> <p>Káldy haragudott volna is, de majd in- kább elneveté magát a' váratlan nemű re- censensen. Berzsenyi mosolytalanul maradt.</p>			
8. Az est	29		
9. Vigasztalás	32		

Lap.

Lap.

gróf igen pompás hintót készítete hamar Bécsben, azt a főherczeg nádor eleibe küldi Sztrokay Antal kedves cancellistájával, De a főherczeg késck, 's majd maga kocsiján termett Keszthelyen. Itt azután csak ugyan a tiszteletere szánt hintón járt, a' georgikon, balatoni gálya 's táj megszemlélték. Augusztus 23kán a' főherczeg nádor, szántással szentelé fel az első. A' számúra készített taligás-eke fája, nemzeti 3 színnel vala festve, vasai megezüstözvék. Az eleibe fogott két legszebb járnas ökör szarvain koszorúk és aranyász. Egy dőlő hosszát forgatá fel a' főherczeg végig és vissza 's mivel az alatt épen jó esüvel is akará megáldani Isten e' gazdaságra serkentő nagy példát, fejér köpönyegben. Gróf Szapary az ostort vivé utána, György gróf a' húzókat vezeté. És míg ez tartott, a' keszthelyi muzsikaiskola ifjai dalt zengének, melyet előre már Keszthely ura szerkesztett össze, maga, Horvát János akkori plebánosa úgy Sztrokayja által felszólítására irt verseiből. Megjelent nyomtatásban „Buzakalász koszorú“ czímmel.

Most már jöve látogatója is. Bathyáni Lajos herczeg volt az elsőbök közül Kőrmentről egy angol ifju lorddal. 'S nézék a' főherczeg nádor-ekét, a' gróf gyűjteménytarában. Nagy Ferencz versztrími kanonok, a' „Buzakalász koszorú“ latin és tót nyelvre fordítá 's Pesten kinyomatta.

'S ez idő körül az említett zengelemiskolától megválván, a' már allott kisebb gymnasium most, a' szent Ferenczesek elébbi zárdájába 5 osztályzatuvá emeltetik, benne *convictus*, nemes ifjak számúra, kezdetett 3 osztályzatu elemi tanoda, polgári és rajziskola, falusimester nevelőház, körintézet, melybe pénztelen nyavalyás, irtalomból lün bevéve. 'S feredő rendezése történt Hévizen.

„40,000 forint alaptőkét szának fel, jelenté ezek Keszthelyen alkotója, 1802ben az országgyűlésnek 's ótis kamatával 2500 forinton. 3 magyar nemes ifjut nevelék tudományos katonatestület küzé. L. az 1802-beli october 21-diken szentesített 4. törvény-czikket és a' fennebbi 79. lapot. Még 1802. november elsőjén a' georgikon új tanfolyamot is indíta meg, a' physikai-barom-orvosit, három-három évre. 1803. Pesten kezdé jorgolator adni philosophia 's törvénytannó 3 —4 ifjunak. 1808. a' keszthelyi *convictus* Sopronba tevé a' nevendékek élelme tanítása ingyenezésével, mihez öltöztetik is: innepen versz postóu nemzeti egyendisz, úgy járt ki. Isten áldjon meg főherczeg nádor, harty ez embert, gyani alul felszabadítád.

1814ben meg valék lepve Keszthelyen, házi kápolnájában. Oltár helyett a' „büleseség istenneje“ alabastomból e' felirással: *keressétek a' büleseséget*. Midőn a' könyvtárban azon emlékkönyvet forgatám, melybe minden ott járt vendég bírta nevét, Ferdinand d'Este (most galicziái *general-gouverneur*) királyi főherczegnek abba ilyen kifejezés magyar irását olvasám, miként emlékszem „itten láttam egy igazí magyarnak büles munkálkodását.“ Megnézék Keszthelyt, Károly és János es. kir. főherczeg is.

Sőt meg a' Felső 1817b. maga. ENNEK születése napját ez éven febr. 12-kén nagy számmal Keszthelyre hívott vendégekkel ülök meg a' gróf. Az ottani királyi gymnasium palotájában febr. 11. este a' tanuló ifjuság: „A' nevelők“ czímü vigjátékokt szerepél. Végén „Isten tartsd meg királyunkat“ ének. 12d. Ruzsek helybeli plebános által, pompás mise, a' Felső cletéért. Ez után a' gróft és vendégeit georgikona teremében fogadák a' tanítók tanítványok, Itt, deák, magyar, német beszédek és versek szavalása, georgikonról, Ferencz király érdemeiről 'stb. Ez utóbbiról különösen Dukai Takács Judit (Malvina). A' fennebb említett gróf Zichy Károlyné gróf Festeties Julia halálát pedig Ásbót János magyar versekben kesergé. Julia grófné atyja, György gróf tehát nem osztozék az idézett királyi szonett' magasztalásában.

Ebél után a' georgikon fáskertjében 12 magyar juhászlegény táncolta el, dudasz mellett az innep örömét. Azután, míg Horvát Adám ez alkalomra irt pástorkölté-lyét olvasá fel, az alatt Gyöngyösi István árnya tiszteletül Kísfaludy Sándor és Berzsenyi Dániel madár berkenye esemetét (sorbus *aucuparia*) iltetett el. Későben meg külön külön Berzsenyi Kísfaludy és Malvina helyezett bé egyegy ha-onsemetét annak emlékeül, hogy e' napon Keszthelyt ők is díszíték. György gr. akará mind ezt így.

Este zengelem keszthelyi ifjak által, 's befejezés, táncvizsgálommal.

Napot fényite meg, 2000 ftinak a' magyar sersvitézek számúra adása, annyit kapott a' háziszegénység, 500 ft. osztatott ki a' georgikon és gymnasium jeles ifjai között. UR adá ezt, ki mint majoresco, mint neje Jakabházi Sallér Judit egyetlen egy örökös után is nagy jószághoz jutott, meg okos intézkedéssel is bővité birtokát, 's együtt nyert ész, sőt ahhoz még szivet is.

Közre adván e' tényt a' *Tudom. Gyűjt.* 1817beli III-dik kötetének 76—85 lapjai:

Lap.

Lap.

„Keszthelyi Helikon“ ezimmel, regényes híre költ. Épen ilyen teremt művész világot. Berzsenyi pedig, itt az 54—55d. lapon álló himnuszában repült, Keszthely isteneihez, mely az öreg György grófit is megrázza, úgy megezengett míve örömeiben.

1818b. febr. 12-kén ez innep ismétlése. Tavali mód szerint előlá írteté, a' még élt Kazinezy és már megholt Csokonai tiszteletere. Es a' „nagylelkű intéző, nemzeti kultúránkat előmozdító Hazánkflainak pénzbeli jutalmat (800 frotat) ajándékozott“, miként Kisfaludy Sándor írta, az 1818beli *Tudom. Gyűjt. III. d. kötet 113d. lapján*. Oda felírásu emelkedett prózája is van ott Festetieshez a' „Himfy szerelmében és Regékben“ jelesnek. Kazinezy józengő's volés értelmű zríni versnembn visszonozá a' gróf tiszteletéb. *L. Eredeti munkái. A' m. t. társaság megbízásából összeszedék Bajza és Schedel. Első kötet 1836. lap 222—223.*

A' 800 forint felosztását Fejér György nekem 1841ben novemberben így beszéle: 300 frot kapott ő, a' grófnak pesti ügyéselője Róth Josef által; 200 f. lett Virágé; 200 f. küldésével Berzsenyi lön meglepve. 100 fival Takács Judit, úgy nevezett gonostőre. 'S Róth beszéle Fejérnek, ki akkor a' pesti egyetemnél professor 's a' Tud. Gyűjt. szerkesztője volt, hogy a' gróf ezentúl evenként 800 forint kifizetését rendelé, magyar írók megtiszteléséül.

1819b. febr. 12kén Kis János nev zengett 's Faludi Ferencé, midőn a' Festetiesberkenye, másként: „magyar költér esemete“ ültetés megint elékerült.

A' Adik innep már semmibe ment! Meg hala György gróf aprilis 2kán, mint valóságos belső titkos tanácsos és a' göttingai tudományos társulat levelezőtárgja 65d. évében. Szintügy fáj, hogy e' sajanemű új intézete után oly hamar kell ezt írni róla, hadl gyönyörködött volna még a' koszoris, lélektársai' borostyánzásában. Gonoszlelek bérnáló azt 1817b. *politische Schannensrey* nak, a' német hazai levelekben. Nemzet eszeit nemzet királya születése napján megtisztelni, gyönyörű eszme volt. De a' magyar hazának sok háladatlan elforgatót *hospes*-e van. Hittétek-e ezt árpádi királyok, midőn őket szabadságokra ide hozták.

Veszt-e már a' Berzsenyi ódázás? Korántsem. Megezenző és megezengett magash lelkű volt, mintsem lauto vásároljon, azt eladjon. Mődjuk tevő meg. Keszthelyre 's László grólhoz írtát, György gróf, legelőször az 1813beli kiadásból olvasá. 1814b. közlé velem Berzsenyi, miként kéréte a'

keszthelyi gróf, látogatására, „de mivel az izenetvivő, két legszebb svajcezer tehenet is hajtattott lé a' nklái kiszgaza udvarára mint ajándekot a' nagygazdától, szégyenel már hozzá menni, pedig ezért közönetül illik. Soha sem voltam még érintkezésben vele, mondá tovább, hanem csak úgy jártam el gyakran udvara mellett utáimban, 's a' mit írogaték reá, azt egyedül magamban, azért írtam, mert én, akármi különkölőnek mondják, nagy embernek tartom.“

Csak levélben tette-e köszönetét a' házától is, de különösen, szokatlanság miatt nagy urhoz nehezen mozduló, vagy személyesen? nem tudom. Az 1817beli innepre, nyilván, ő is, úgy vala híva. Ez, a' környék' és dunántulnak volt innep. Onnan érdeklé a' nemzetet.

Ne hoznám-e szóba Kisfaludy Sándor iránti ügyelmét? Midőn Taticát megszerzé a' gróf, ellátta Sümegről ennek költérét, megjárni vele Tatica várát. Felérkeznek 's a' varromon egy előre oda tetettet táblába vésetten látja Kisfaludy, regéjéből versét: Tatica most csak omladék —. Így bizonyította, új ura, mennyire kedvesek előtte Regéi.

Milly előlesillogó magyar hazafi név lön e' nagy sarjé, a' turopolyai Fersterich családból, mely III. Mátyás királytól kapta nemesi ezimerlevélét. Közelebről ezen magyar írókéi veszi körül: Gyöngyösi István, Anyos, Horvát Alám, Kisfaludy Sándor, Berzsenyi, Kazinezy, Csokonai, Virág, Kulesár, Takács József, Takács Judit, Ruzsák, Horvát János (később székes fejevári püspök), Fejér György, Kis János, Faludi Ferencz, Pethé Ferencz, Rany Károly, Sztrókay Antal, kívül Hohberg georgikonaht könyvét fordítatá latinból magyarra, mellynek a' Magyar Minerva egyik kötetét kell vala elfoglalnia. Fejér György kérenggelé, nyomattatná ki a' jó Endrődi János¹⁾ munkáját: Az ember boldogsága. 'S meglön. Ajánlgatá neki Verseghy' egyik kéziratát²⁾. A' gróf 100 frot ada rá ezt mondván: ha neve, oly *kormos* nem volna, többet adnék. Értette martinoviesi szövetezetét.

¹⁾ „Endrődyuck még izetlen nyelve mellett is, hazafiu szent hűv futja meg a' kebelt.“ Ezen érzésenet írtam le 1841b. *Külf. ezin. II. köt. 168. lap.* 'S Endrődy ezért ugyan csak haragosan olvasa rám, a' *Tudom. Gyűjtem. 1822. II. köt. 118. lap.* Nyugodjal Jónak árnya! ma is becsülöm buzgottságodat.

²⁾ Emeltett 21 író közül, tízennégye dunántuli.

Lap.

Ujra felzeug most nekem fülemben, mi-ként jött a' hír felüle Balaton mellől Ke-menes aljára ötet jellemző anekdotákban, mik szerint ő, egyegy fokkal kitkít felebb ezimezett, 's mondása néha csipős, néha szívélyes volt. Elöttem a' képe 1805-ből, még *czopf*-jával, szíjas magyar nadrágban, kerek huszár köpönyegben, a' soproni sáta-kőrön, hol én, mint ifjaeska, nézém. Több-szer, midőn e' városba jött, bizonyítá az ottani evangel. leueumban tanulók' magyar társasága iránt is gondját. És én nem sejtém akkor ez eljött napot, mellyen sorom lón róla szólomban édes hálámat is azért mondhatnom hamvain, mivel hozzá küldetéseinkori serkentése a' kis fiút nagyon meg-

Lap.

hatotta. El kell halgatnom alkalmát, talán úgy is eléggé mélyen találtam már magamat némik elbeszélésekor belefelejtteni. Bo-csánat.

15. Hektor bucsuzása 55

Schillerből, „Hektor's Abschied:

Tisztem, hitem engem harczba visznek,
ottan csak így:

Nach der Feldschlacht ist mein feurig Sehnen.
A' németben troehaeus és rim, itt inkább,
csak rim. Amaz csupán, ha úgy esett, gond nélkül reá.

KÖLTÉRI LEVÉL.

Lap.

1. Barátihoz 43

2. A' pesti magyar társasághoz 45

Ez alatt azok' gyakran együtt léte volt értve, kik estenként Vitkovicshez, össze-
gyűlének. Virág, Horvát István, Sze-
mere Pál, Sztrokay Antal, Kölesey, midőn
Pesten volt, Helmezi 's mások.

3. Döbrentei Gáborhoz 46

4. Dukai Takács Judithoz 48

5. Vitkovics Mihályhoz 49

6. Barátnémhez 50

7. Helmezi Mihályhoz 52

8. Felsőbüki Nagy Benedekhez 57

E' költéri leveleket Kölesey „durva jam-busokba öntött deklamatiók“nak keresztelé. Nem taszította-e meg valaki ezen irodalmi barátunk kezét, mikor a' recensusi keresztelővíz' ibrikét rájok tartá 's némi kis mos-datás helyett nem csak a' viz loecsansa mind ki, hanem még az ibrik is eltört e' philo-sophiai költéri gyerekek fején. Rosz ked-
vében volt a' csekei becsületes múzsapap. És a' legjava pap is botlik.

A' jegesvízzel megrikatott fiúk 1817 óta maig, 24 éves korukig, csakugyan a' leg-jobb érzelmű házakhoz is látogatóba jár-

Lap.

hatva úgy nevedekének fel mindig beesben, hogy már ezután meg, mint leluogató gyám alul felszabadulttak, magokra leszek tekintetes urak, Horátzius, Boileau, Voltaire, Hl. Frídrik, Delavigne, Addison, Pope, Jacobi, Kis János episztolái és Vitkovicsé' szomszédóságában.

Hozza szállásomra Berzsényi összes mű-
veinek sajtó alá irt másolatát Keeskeméti Dániel, 's ezt mondja: „Szintügy javul az ember erkölcsi belseje, midőn e' poetai leve-
leket olvassa.“

Kölesey szeszélye, épen Berzsényi mun-kái bírálásakor csak némi ellenszenvvel volt már a' poetai levél iránt, és midőn „a' poe-zisnek azt, koresneműl nézé“, igen a' német szőrszálhasogató aesthetika után. Mert majd meg nygan ő irta Kis János versei recen-siójában, „hogy a' Kazinezyhoz, 171. l. és gróf Festeties Ignácuzhoz intézett gyönyörű darabokat ő, poetai epistolákuak nevezte volna.“ Megint ő ítélé, hogy a' grófhhoz ment háladáis, főképen a' Kazinezyhoz készített hymeneum, a' magyar költésnek örökre leg-szebb virágai közé fognak számláltatni. — A' Horátziushoz intézetett szép *epistolának* mondja, 's „az epistolák pedestris muzájok több szabadságát“ említi. *Tud. Gyűjt.* 1817, II. 125—126, 128. Itt a' koresneu is hal-hatatlan. Hly elfogultsága van, hasonló ba-rátú egyenességgel közzé téve az *Élet és Literatúra X-dik része* 261d. lapján 1817. Ott, a' *Remény* című szonettet midőn úgy

Lap.

Lap.

küldj meg neki Szemere mint Helmeceiét, *sem mire teendőnek* ítéle, majd kivilágultak, hogy azt hiszen Szemere írta, 'a' három első sort vagy már az első quatrainat szépek 's nagyon szépek' ezerte. A' 267. lapon osztán Kőleseynek, e' békítő vallomása áll magáról. „Mi szegény elfogult emberek ritkán teszünk ítéletet úgy, hogy abba más indulatainknak részük ne volna.“⁴

Berzsenyre nézve Kőlesey ezt válaszolja hozzá 1831b. october 21d. „Berzsenyivel kívánsz összebékeltetni? Reszemről nem fekszik az útban semmi nehézség. En ötet nagy költőnek hittem és hiszem: 's úgy gondolom recenziómban is úgy bántam vele, mint első rangú íróval. Hogy találtam műveiben a' mit nem javallek, 's most sem javallók: az keveset jelent! En Schillerben és Matthissonban is lelek eleget a' mit nem javallhatok: 's ki fogja azért állhatni, hogy e' két nagy művészt nagynek lenni meg nem ismerem! Hogy poétai characteret fejtegettem? Úgy vélem, illy fejtegetést én és más akarki is, csak nevezetes íróval szokott tenni. 'S kell-e azt olesárlásnak venni, a' mi épen a' becsülés' legerősb jele? De mondám, hogy ő a' tökélet' általa meg nem haladható pontját már elérte. Magyar író vagyok, 's tudom, hogy illy hideg közönség előtt mi szűk, határai vagynak a' haladásnak. Kis azt mondá rólam fiatalabb éveimben: engedje az ég, haladjak annyira, a' mennyire magyar író haladhat! — Úgy vélem érted e' szavakat. Mert bizony Schiller és Göthe magyar földön nem lettek volna azok, a' mik! Előttém Berzsenyi individualitása is lebegett; 's most is úgy hiszem, sem emberségtés, sem valótlanúság nem vala állításom. En megölelném a' recensenszt, ki rólam úgy, az az, olly hév magasztalással ítélek, mint én Berzsenyiről; 's ismervem magamat, ezennel vallást teszek: félauyi dicsérettel is megelégszem, mint a' mennyit en ő rá halmoztam. Rólam is mondtok kemény szavakat, Berzsenyi, a' jegyváltó, 's valaki más, Dobozi felett vesszét tört. — Egyik sem tulajdonított nekem költői lelket; suttani akart mindgyik: és esküszöm, hogy verem egy pillantatig sem jött habzásba. Miért kellett hát épen Berzsenyinek, kinek keheleben az önnézés több nyugtatott mondhattat, mint az enyemben, lágra lobbanni? De Ti sokan ellenem kiáltottatok... Ime vallástételem. Bennem epe nincs; 's még akkor sincs midőn verék; bátran elhíheted, hogy Berzsenyi ellen nehezeltést nem tartok. Jobban ismered őt, mint én; 's ha hiszed, hogy ő elhíheti felőlem, hogy legjobb barátim műveik felől is kemény

egyenességgel szeretek ugyan ítélni, de mikor épen süjtő ítéletet mondok is, még akkor sem szűnök meg egyforma harát, egyforma becsülő lenni: úgy tedd a' mit jónak látsz. De ha ő ezt felőlem nem hiszi: akkor Farsádságod lijjában leszen. Mert complimentek' embere nem vagyok, 's olyakat sem másoktól venni, sem másoknak adni nem fogok.“

Kazinczy, mondám erre, önként kíváná maga Kisfaludy Sándorral kibekülését. Kőlesey, a' mit 27d. évében kiadott, helyeselli mint 11es, olly világitásokkal azonban, nevesen a' már tovább, talán nem, vagy nehezen ¹⁾ haladhatásával, melyeket, ha recensiójában így elmond, még a' beteg Berzsenyit se látították volna fel annyira. Ha pedig, épségében olvassa; vagy ellenbírálatot ír, de esendesebbet, vagy csupán egy költéri levellal hűti ki magát apróbb gúny' mosolygó szórásával, miként a' 46—17d. lapon állóban m o n d o l a t i ösztököltetését Socrates iskolájából tudá nézni. Vigyázní fog így a' méltán helyesellhető intésekre, a' barátság nem homlik fel egészen 's úgy feszül még nagyobb dicsőség szerzesnek, mint a' vezére által lelektanilag buzdított katoná. De a' tovább nem mehetés a' recensióban, csak így hangzott: Berzsenyi magát már egészen kimerítetnek látszatik, 's talán elérte, noha meg igen jókor, a' határt, melyet a' természet a' poeta és nempoea közt vona, 's a' mit utóljára a' legnagyobb, leglelkeseb költőknek is elérni kellett.“ Ez más. Miért egybeírt is tehát a' recensióban, Berzsenyi költéri árnyékdalánál tovább kiterjeszkedés, miért a' verőfényen csak átfutás? Nem billent-e azt, ki elővel így bánik, egyegy kis herzenkedet? Ha csak nagy és kedvelt író érdemle tőle recensiót azért, hogy botlásától a' közönség eltávolítassek, miért nem bírálá meg kemény egyenességgel még előbb, az általa nagynek tartott Daykát is. Ez már nem élt, holtról töltet felhettünk fel hatásának jellemzése 's okozatai felől. Vagy, Chárisoknak *szepültelen* kedveltje az? (*Lásd Kőlesey munkái 1832. I. köt. 14d. lap.*) Ezeket gondoltam 's a' mint becsülém Kőlesey kemény egyenessége mellett barátságban egyformán

¹⁾ *J. Tud. Gyűjt. 1817. III. köt. Csokonay munk. megítéltése, Kőleseytől, 117. lap.* „Csok. 31d. érében hala meg, 's ezen korában Berzsenyi már elérte azon pontot, melyet ő nehezen fog többé felülmúlni.“ Berzsenyi 1815b. midőn költéri leveleit írta, volt 39 esztendő, 1817ben Keszthelyi hynuszra kelésekor, melyet Kőlesey nem ismert, 41 eszt.

Lap.

maradását, úgy leltem hidegnek azt az „epe nélküli verést“, s a ’complimentek körüli „szokott feljű kerülését.“ Szerelmentelen ez itt, mint a ’heroens gyógyszer. Ittunkban valahogy csak levész, de utolsó cseppje ajakot fanyarít. Átaljában Kölesey beszéle, irtalma, elkeserített bántott ’s fog; fel ritkán olvaszt úgy, mint: „Ki búban ül“ dalában, mellyben nyájassága meglepő. Az még zengelemre leszen valaha teve, ’s bár a ’rákövetkező „Isten áld meg“ is. Ilyen előmledésből vártam volna választ, de abba csak közelebbi Szemeréje tudta hozni, ki jobban érté a ’vele-bánást, és érette, csak hogy írjon, barátságát áldozatával sokat tűrt is. Majd ugyan, Szemerét nem méltán bánták, ’s Köleseyje csak nézé.

’S most csak Berzsényi mondjon *men culpat*? Ebben gyanú élt Köleseynek azon könyvű oda vetéséért, miként a ’2dik kiadás 138. lapján lévő dahnak: „Az éu kegyesen, nem nemes“ (itt a ’37d. lapon) originalja Bürgernél volna, ’s ő meg, ellenbírátában azt merheté vallani, hogy ennek „a’ két első soron kívül Bürger darabjához legkisebb köze sínes.“ — (Huzamosan forgattam meg én most Bürgert, e’ helyre nem akadtam Schrämb 1789b. kiadásában.) Inkább vette bizony, jegyzé meg előttem Berzsényi szóval, inkább Kölesey, Remetéje’ előképét (1832b. kijött munkái 117—120 lapjain), egyenesen Bürgernek: *Der Bruder Grunrock und die Pilgerin* balladjából. ’S keresztben most, midőn erre fordíték, előttem is mindjárt Kölesey Remetéje ült. Csak fordulata ellenkező. A’ még csak *frater*, lakodalmat ül, a’, Remeté’ fanyaron, temet.

1832-ben meg ezt írú hozzám Kölesey. „Tegnap kezembe akadt a ’Conv. Lexicon ’s bene Berzsényi’ ezikkjét olvasám föl. Niesen reá *semmi megjegyzésem*. De örülök, hogy a’ minden tekintetben nevezetes férjűnnek életkörülményeiről, közelebbi tudósítást olvashaték; ’s még inkább azon, hogy a’ hypochondria gyötrelmeiből kiszabadultnak lemi mondatik. Jelen volt-e a’ martinsi nagy gyűlésen?“

Itt így, recensióját mint *ulságost* ismeré meg maga is, miként azt a ’Berzsényi ezikkben jellemeztem. ’S már most inkább lehet magamban reményem, közelitetéshez, de az akadémiai nagy gyűlésre vagy Kölesey nem találá jőni, mikor Berzsényi jelen volt, vagy ez lőn akadályozva, midőn az eljött. Mondta volna pedig csak a’ megtámadó, első lépésül, szóval is: hogy a’ mit irt, akkori meggyőződése szerint irt, de sérteni nem akart, ’s a’ mi fanyar színt a’ hév ada, legyen azért elnézés, a’ törtéttet azon ok-

Lap.

ból is fájlalja, mivel betegét ért. ’S épen e’ tekintetből, mily nemes lesz vala magától írni Köleseynek, mert szövetségük egykor baráti volt. Berzsényivel az engeszteltés azért lehetett volna meg, mivel ezt ejté nekem Budán „En Köleseyt, első feleletben igazán megérthettem, de mit várhatni egyebet? beteg embertől. — Kértem vissza, nem került kezemhez, hanem az „Élet és Literaturában“ abból okoskodtak ellenem.“

A’ magyar feletti végzet nem akart kibékülést. Már Bonfini, az olasz, megírta jellemét, ’s az maig. Kikiperdül Pesten a’ daljáték és drámai veszekedésben. „Perditio ex te Israel“ mondá nekem 1816b. erdélyi főkormányászeki tanácsos Koszta István, az olah eredetű. Másutt sem menyországi esend ugyan a’ világ, ’s nem is lehet, de ha német, francia ész, 40 marakoszik, 60ant meg nemzeti rokonszeny és kölesün megismerés munkálat együtt vidámon. Ilyenhez azonban a’ magába szált Kölesey majd a’ leg-tisztabb utasítást nyújtá, midőn Berzsényi sirján: engesztelő szózata zenge. A’ dunántúli költér sorsa, a’ tiszántúlinak szerele a’ dícsőséget megvallhatni nagy hanvak felett, miktől elébb, a’ complimentet sem elfogadni sem adni nem akaró némi széppel vegyült némellykori misanthropiája miatt vonakodni látszott. Vallomását épen nem hiúságul nézem, nemesb ellenek hívem előre akkor, midőn az akadémiai ülésben a’ kérdésre: ki írjon Berzsényire emlékszedet? Vörösmarty, tompa hangon, Kölesey nevéét mondá, ’s arra, hallgatás lőn. Köleseynek minden magasb keblüése felmelegült ’s az a’ „nem sokára követlek téged“ előremlése, szegényt! ekkor femséges jelenben eléállásra magasítá. Csak megfeleldetésből nem emlité tehát, hogy Berzsényi, a z é r t „nem nyujta lékejobbot annak, ki 26 év előtt dagadó kebelrel véve bucsuját“ mert azzal a’ „magát sértettnek, baráti hitében esalatozottnak érzettet“, az egykor iránta dagodott keblü ifjú, meg sem kínálá férfi korában. Ily vallomásokra Berzsényi, ha még élteben hallja, elébb hevül mondója mellére, mintsem egészen elvégezhette volna.

Most már mind a’ két vivón, Propertius pentameteré:

En sum, quod digitis quinque levatur onus.

Az elnézhető benne, felednünk illik; munkáikat mint szellemük tisztára fejtett kivonatát úgy becsülünk, mint a’ tokaji nektárt, mely hasonlóan zápor és sok földiség közül aranyosodik elé.

Lap.

A' mit ezekből valaki Kölesynek árnyé-
kaut venne, azt, nem a' tudós Was László
kanonok által megezigorogott ston kapsisá-
ga tarlózatán szántam ¹⁾. Holtakon, hisz-
toriai igasság kell, nem rágalom. Kölesy
politikai élete ugy sem e' köre. Az irodalmi
fejles történelmeit illetőt kelle nekem dolgok
tudomása szerint elé adnom, érzetemként:
Mindennek a' magát.

Egyébiránt effélék, költéri sörvek, minők
míg a' világ, mindig lesznek. A' közönség
megfutja 's megint azt veszi elé, kinek műve,
lelkébe tapad. De a' kiadói felvállalt tiszt.
nem engedhete, alulok kibavást, mert Berz-
senyi nyomra lett azok miatt. A' hír, óriá-
sította egyikét mondasát Kölesy ellen: ösz-
szeférni, mérgével bírn nem tudónak hit-
tek, 's az 1828b. martius 15d. — april. 7-
dikeig együtt dolgozott tudós megbízottság
közé azért nem lün hiva, de Kölesy sem.
Még Vitkovics, az örömet meintegető is,
ellene lett, mert nem tudá, miként tépléle
meg Algarottit, Johnsont Nicolait hasonnyá-
valya, kik épségben honukat kevelyték.
És nem sejté Vitkovics, mikép hoz halált
is, mint reá, midőn az a' megfoghatatlan
kis belső képeeske, mely a' lélekkel nyá-
jaskodik, össze van szegedve. Ha csak ve-
rebet sirat is Lesbia, de ha siratja!

Mi viradott, újabb nyom' ifjaiban a'
Kölesy bírálát és Berzsenyi ellenbírálata
összehasonlítása után, magok vallhatnák

¹⁾ L. Tud. Gyűjt. 1829. IV. köt. 107, 110 lap.

Lap.

meg. Ponori Török József művéneek ne-
vezé Berzsenyi megtámadóját az Erdélyi
Múzeum 1817beli VIII. füzeté 11d. lapján
áll epigrammájában; kit érte? nem tudom.
Vörösmarty, az „Athenaenumban“ mejelent
költével bizonyítá Berzsenyirez velegessé-
gét; Sárosy Gyula pedig a' „Közlemények-
ben“ 1811-ben 13-dik, tavaszelő 16-dik
170d. lap ¹⁾.

A' magyar tud. társaság Igazgatóságának
tagok nevező posoni első ülése 1830b. nov.
17dikén, közértelemmel mondá ki, miként
illik Berzsenyinek mindjárt e' legelső kivá-
lasztáskor vidéki reides taggá 300 pfo ft.
évdíjjal lenni, valamint Kisfaludy Sándor
és Kazinezy Ferenczről is e' vélemény fej-
lék. Berzsenyt a' philosophiai osztályba,
azon élethölesesség' figyelembe vétele tététe,
melly, ódáiából és e' költéri leveleiből
olly nyájasan integet 's tudva volt böleseleti
tanulmányá; Kazinezyt a' historiai mezőre
az, mivel oda tartozó műveket is nyujtott,
's Kisfaludy Sándor a' nyelvtudományhoz
azért nevezeték, mert a' költélynem is oda
számítatott. Így leve Berzsenyi serkentve,
nem sokára „Poetai harmonistikája“ miut
szépizüstani és így böleseleti értekezése írá-
sához, melyet az akadémiai ülés 1832b. jul-
ius 21kán fogadott el. *L. Erkönyvek 1833.
Iső köt. 87d. és 247—297 lap.*

¹⁾ Sárosynak itt köszönöm én meg azon hecses indula-
tát, mellyel hozzám Eperjesről XVII. százérbeli
hivatalos magyar levelezések másolatait tölv izbe
küldé.

BÖLCSELETI KÖLTÉLY.

Lap.

1. A' tudományok 12

Egzesen olyan kelleetlenül biczegő jam-
busokban, minők Kazinezyéi Berzsenyirez
1809ben october 25d. irt költéri levelében.
L. Erdélyi Muz. Vd. füz. 1816. lap 128. Ja-
vityvák „eredeti munkái“ között 189—197d.
lap. 1816. A' csak mostan ezimzett költéri
levelek már elhagyván, ama, még tántorgó
példát, igen éreztetik az ütös jambus ked-
ves lejtésű akkori hullámát, ha trochaesál-
ható olvasásuk az 5dik szótagnál pihenyre
édesedhetik 's egyhanguságán néhol tizen-
egy szótág fordít. Oly nyájás méltóságu az
így, mint egy eszes férfi jelentékeny arca,
mellyen szív melegítette lelkesség mosolyát

Lap

is látod. Későbbben tahát mintha Home figyel-
tetését kapta volna fel a' Berzsenyi-kényes
érzelem, mely Alkeosz mértékét is másként
hangozá.

2. Kishez 20

Kis János véletlenül lépik bé egyszert del-
után Berzsenyirez Söngyzenben, mint hall-
gatója és komja látogató. Berzsenyi meg
volt lepre 's papirosa 'szeletét, mellyre épen
irt, asztalírókjába hirtelen dugá.

KIS JÁNOS. Talán háborgatom komám
uramat, — megengedjen —

Lap.

BERZSENYI. Nem biz' engem, — hazszontalanság a' mit irkáltam, csak úgy jött. Versek, az eba (Elbattt akora mondani, mert ezt, csak úgy né, szokásból, gyakran kiszalasztá.) 'S Berzsenyi vállut vonnt. Háján járogat keze.

KIS JÁNOS. Verseket? Legelőszer hallom, *tréfásan*, hogy ebben törné fejét.

BERZSENYI, *szívélyesen*. Nem töröm biz' én kedves tisztelendő komám uram, ha csattan mint a' villám, jó; ha, nem foly, azzal se törődöm. Már kedves megmondjám, mert eddig még ezt a' bolondságomat nem hinném, hogy tudják, még csak nem is gyanítják. De tisztelendő komám uram előtt, mivel rajta kapott, már nem titkolom, a' ki maga, igazán olyan szépeket irt, hogy az embert egészen neki buzdíja.

KIS JÁNOS. Hadd lássam is hát, komám uramét. *Berzsenyi előadja. Kis, végig fut a' sorokon. Bámul. De, kedves komám uram, fele se bolondság ennek. Oroszlánnak látom én itt, kinyújtott körmeit, majd eléront maga is.*

BERZSENYI, *esendben. Halkkal, miként szokott*. Hát ugy nem ártna folytatni. Csak-hogy a' gazda embernek nappal sok a' dúga (dolga), hanem hiszen én még az atyámnál lakomban is mindig csak éjtszaka szoktam uóvasni (olvasni), 's így — irogatni. *Kisnek serkentései.*

1805 körül lehetett ez. 1806-nak nyarán hallám én Perlaki Jánostól Nemesdömölkön, a' Sömgvényben lakó Berzsenyinek nagy hazafitüü verselését. Hetyéről az atyai háztól 1800-ban szállott volt oda, midőn Dukai Takács Susánna kisasszonyt nejlüt vevé 's ennek ottani részjóságát, minljárt, gondjai alá ki is kapta.

3. Elettphilosophia

12

Szerencsés vidám nyugalom ezen, mely a' tiszta lelklüeséget önmagával megelégedteti. Azért láttam tiznél több példányban, másnás kéznél, itt és ott, vagy megjélelvé lapjút, vagy aláhuva írónál ezimét. Minap egy ismerősem, vendéglőben mondá el.

E' hangulatot értém az ossziáni napon, minő nálunk egy később ösi. Örömet meggyünk ki rá sütkérezni Buda ligetszágába, el a' temető mellett, a' mi valamire emlékeztet, miként odább a' lepergő falevelek. De még nem fáztal hóhídege, sőt nyájasan tanít egy bizonyos melázat a' hunyó zöledeten. E' külteri elméletben is esny megrezsensz egy kisig, de megint édesen

Lap.

ragadsz az élethez, végére pedig mint búles vagy készen.

Schiller „Resignatio“-jára csak az első sor: *Auch ich war in Arkadien geboren* lendit. Tartalomban két különböző szellem. A' híres *resignatio* igazán csak *fantasia*, miként költére ezímezé; olyan képekkel öszszeszevissza kavart, minők a' szegény agyvelőlől akkor gőzölnek, mikor vér elborítá 's az idegek rugalmassága lekornyadott. Nem egy vilámattal írható Schiller, hanem reggel is, és majd mákonyosan. Irtozat romai közül két alak: *Hoffnung* és *Genuss* között választat, 's 10ből 9 az *eldekletnek* ¹⁾ rohan, mert a' Reményhez oly nélkülözlet köttetik, mit a' zárdába feledkezett sem tart meg.

Berzsenyi megfutja élete lefolytát, képét veszi magáról, mi az ember! 's nyájas-komolyan mondja: *Éldeld* ²⁾ az élet örömeit úgy, hogy tiszta lélekkel érezhesd mulandóságát.

Az olvasó észrevette lesz, miként molyg ezen esendes vilámsága hasonlóan költéri leveleit nénelly sorokban. Erzésem szerint elégségit itt ezt a' nem mért Zriüversben szabadabb foroghatás is, mely azon hullámzást adja, minő a' csergetegé, ha ez medreben majd neki völgyül a' fővenyen, majd gömbölyül kavicsokra domborúl. Kisfaludy Károly „Életkoraira“ nyolcas ríme, szzendergő hangulatát még inkább segítette. Tartalmára nézve néhány képen melegsünk, néhol nem akarnók az elszáguлдást, végén hamvadás.

Császár Ferencz „Életképeihez“ jól van választva Ráday mért nyugete; ha trochaesálva olvasod, még gyengédebben érzed azon sebheidséget mi e' költénynek szíve, mert a' költér itt is reménye orzontan áll.

Hly elesüggedés napjai' festeménye Berzsenyinel: *Barátimhoz a' 22—23d. lapon*, saphoi eteményen; *Barátimhoz a' 43-dikon*, váltogató lebegésü zrimisrimben, melynek befejezésénél hangulatát úgy ereszt egy sorral még alább, mint itt még egynek oda kerítésével, azért is, jobban felvidítja.

A' langeszü Biharinak volt szokása, zengelmé végeztekör még egy jellemző vonást rántani hegedűjén.

¹⁾ és ²⁾ *Éldelni*, a': *szelldelni*, *tördelni*, *vagdálni* szerint volt alakítással, anyyi, mint: vigyázattal a' javát élni, a' világ örömeit aprónként éldelni. *Éldekleni* pedig, ezek nyomán: *érdekleni*, *füldökleni*, *nyetdekleni*, *öldökleni*, *haldökleni*, tehát a' tombolást. *Der feinere Genuss* = éldelet; *der gröbere* = éldeklet.

G Ú N Y.

Lap.

51

Lap.

1. Vandal bülesesség

Molnár Albertnél: *ironia*, gúnyolás, „midőn eselekedetünkkel vagy az kimondásnak nivoltával és az szónak hordozásával megjelentük, hogy külembet értünk az igek tulajdonságánál. *Satyra*, megfeddő versek, kikben sokféle vétekek előszámoltatnak és keserű szidalommal szidalmaztatnak.“ Párizspápinál az *ironia* Molnárból kiírva: *satyra* éles, szidalmazó, pironató versek. Szabó Dávidnál: *guyolui*, guggolui, kinevetni. Gúnyolás, Gúnyor: gúnyoló, gyalázó, szegező, tsipős, oltársló, betsmérő. Sándor Istvánnál: gúnyolóbészéd, *satyra*. Mártonnál: gúnyolás, *die Verspottung, der Hohn*. A' magyar-német zsebszótárban: gúny, *der Hohn, Spott, das Gespötte*: gúnyor, gúnyirat, *Satyre*, Tehát még nem vagyunk tisztában, mi legyen, *ironia, satyra, pasquillus* magyarul. Addig Molnárral tartok, ű még magyarabb világ közbeszédéből vehető *ironiat* gúnyul. *Satyra*, lehetne: esipélet, karecz, *satyricus* esipér, karezár, karezo-lár, *pasquillus* beesmérlet, *pasquillant* beesmér. Ha gúnyból találá *guyua* lenne, mihez: *csuyua, tanyua* testvérszó, ugy a' *guyua* némi födemeny' eszméje volna, mivel *guyua* csak könnyedleg hányt-vetett felelő ruha, *surcina*; tehát a' valóságos köntösnék csupán gúnyja; és midőn *gun gon* gyökből találhata jöni *gon-osz*, úgy a' gúny, mint egy kis *gonosz* gonoszokulék; ha pedig a' megint fedező *gunár* is onnan bütt volna ki, akkor ennek pisszegését látnók jelentésüül, 's e' pisszegés még nem karezol. Hanem ezt csak tréfából.

E' költélyben itt, gúny esipdelezet, mely a' Vitkovieshoz és Döbrenteihez írt költéri levélben is jelenté fejlődését. Szine Berzsenyinek így, együtt véve: legmélyebb szomor, érzelemben elgyengülülés, mérész fennség, életbülesesség esendje, mosolygó gúny, de, mind ezen: fátyul, miként felebb már erről szó esett.

Vérmes, lángoló véralkat, minő Berzsenyic volt, melázattal elegyen, mikor a' férfinak már dél utánra jár órája, szentelenségre szokott higgadni. Ekkor szeszeng elé a' gúny, a' kiben van. Vagy általtér egyéb vizsgálatokra, 's olly lelkiüettel jelenik meg azokban, melyek nem is vélt jellemeit bizonyítják.

Igen könnyen úgy sülhetünk hát fenn, mint az időt jüvendölt szegedi kertész ta-

val, midőn épen 30 év körülre is már olyan félig-medig „M e g á l l j ! “ van kiszóva. — Osztán, az az „alighá-zás“, he, zsugorodott szívé, az a' „bár tovább is lehetne!“ milly édes részvéthől szellen ki. *Torvürts!* kiálta mindig Blücher, 's lön maga is Marschall Vorwärts. Költér, mint a' szekely gyalog, mint a' huszár, mint a' táborsem. Elöl kell rohanniok, meg ne nedvesítsd puskaporukat. Utánnok buzdul a' tömeghad, 's a' hont végig járja a' győzelem, és nem csak egy mezon vert esatúé. Csak egy indulat dalaihoz eszetheted le a' verőcét. Tiédhez kikeletnek szerelme, 's ticietek után, ódák lángjai! Mikor ezekre bizonyos *gonosz* kor már eljödöglent, bizony nem lesz, még olyan ügyes Irinyi sem, ki új gyszülkét ¹⁾ vegytanozzon össze tűzlehel-tük vissza fuvására.

Más részről, költéri szív, ép egészeg mellett, mindig ifjú marad; regényes érzelmei későbben érnek meg. Azert bukik még akkor is boldonságokba, midőn, száraz elme, a' magáéit már rég elfeledé. És a' higgalt ítélet mosolygva eszerti rántja meg a' képzelem méneinek gyepült, korsi fellortatás helyett azok most idomzott huzamban shebedkednek. Sophokles 800. évében írja „Oediposz Kolonoszn“ ezimű sziművét, 's mi lelkiüettel? Fija bírák előtt, e' váddal: „Apám elgyengült, vétessek el tőle a' házkormány, nem tudja már vinni.“ Az atyákültér, Oediposztát, a' csak most készültet olvassa fel önvédelmüül a' bírák hallatára. 'S a' bírák elragadtatásban, a' garkölök szégyenben. Az öreg-ifjú, diadallal késérve házához.

Berzsenyinek kár leheté többszer nem gúnyoskodni. Odázással összeférhetüül látjuk Horátiusznál. Mikre tért későbben hatvana felé, mutatják folyóbeszéd ²⁾.

¹⁾ Gyufa, nem helyes, mert az ötvenes fiúfa fenyőfa tuskója is, gyufa. Sándor Istvánnál *szilke* magában *frietorium*. Szilke = szálka.

²⁾ Nem tetszenék-e folyóbeszéd helyett folyóbeszéd? „Oh, minék!“ De a' beszéd gyöke úgy *besz*, majd *besze*, miként *eseléd*, *gar-ád* aevéké: *esel*, *gar* vagy *ger*, *ker*. És *besze* gyökből van: *beszél*, mint: *here*, *kefe*, *óra* utá: *herél*, *kefél*, *darál*. Csak feltámasztás volna, mert a' bécsi codex 79-dik levelén, *besze* = *sermo*.

FESTŐ KÖLTÉLY.

	Lap.
1. Linon	7
2. A' megelégedés	15
3. Keszthely	22
<p>Ide tűzöm még, a' nemes grófról, mi a' 92d. lapra való lett volna. 1802ben boesátá közre Görög Demeter, „Magyar atlasát“, melly 1811b. 62 levelig nevedekett. E' 62 közül ajánlván volt György grófnak 34, 's mivel Kállay Ferencnek Görögre írt emlék- beszéde szerint, a' pártfogó, minden aján- lathor 200 fital segíté Görögöt és Kerekest, vagy ennek halálával majd csak amaazt, 's ha így a' folytató Mártont, a' dies5 kezdet művéhez 6800 fjtát nyujtá.</p> <p>A' georgikon 1837-beli állapotáról lásd Ploetzfűl: Hasznos mulatságok, 23d. szám sept. 16d. 1837, 's „Keszthelyt, topogra- phiai tekintetben, ugyan tőle, 29. sz. 1837.</p>	
4. A' muzához	27
5. Reggel	34
6. A' tánczok	41
7. Wesselényi a' nádor († 1667) Muránynál	57
8. Uj-Görögország	59

Ennek végeelőtti sorában „*elejbe*“ áll,
valamint a' gróf Festetics Györgyre írt elégia
8-dik pársora közepében „*közibe*“ a'
nő, dunántulias. Nyelvtanilag kellett volna:
elieikbe, közinkbe, vagy elejkebbe, közénke.
Az 57. lapon lévő 21. pársort is kézirathán
így találám: *Te közibe* jöttel, hanem ezt:
Közbe Te kettel fel-re azért is véltem vál-
toztathatnom, mivel *de, te-t* Rájnyi e' vir-
giliusi forditott sorának:

De mi okod lehetett, hogy Bómát látni akartad
1789béli megjelenése óta, sokan elvétve
éreztek *huzott hang* gyanánt. Azt a' latinak
tanitá úgy prosodiája, magyar kiejtő-
sünkben mindig rövid, miként *be, ge, ke,
me, re, le* gyökök 's ez utolsó akkor is, mi-
dön igehatározó. Változtattam a' *Jamborság*
's *közepszer* óda régszozata elején: Háza
szent *templom*-at, Lakja *szentegyház*-zá, 's
ezt helyittem a' Felsőbüki Nagy Benedekhez
írta is, 58d. lap; mellyhe hasonlóan én
tevéim *erény szót virtus* helyett; nem kü-
lönben, 58dik lapra: *költéert*, mivel utolsó
együttlétünkkor Berzsenyi csakugyan inkább
helyeselle *költéert*, noha *költéest* 's *költészet*
már írni kezdett; e' ényt pedig igazhan
akkor; azt mondván fogadta el, hogy neki,
csak: *rény*, azért nem kellett, mert tudod,

Lap.

a' mi hazánkbeli vajrényére emlékesztet, az
pedig enni, nem teáni jó. 'S épen ez ok
hagyatá el velem a' *templom szót* is, mivel
Berzsenyi hona 's enyém, Kemenes alja,
gyakran ejti, a' szebb jelentésű: *szentegy-
házat* is.

Miért nem tevéim hát e' szerint az 58dik
lap felső sorába: *bukjon*, a' 45d. lapon fo-
lyó *Temető* ódában lévő: *tusakodsz* helyébe:
bukjék, *tusakodol?* mert ezek *ik-es* igek,
miért marada meg *elejbe*, *közibe* 'stb.

Mert ezek szólamtan szerinti betétele nem
illék épen a' mértéksorba, máshová alkal-
mazásuk pedig most, 's mástól, a' gondolat,
érzelme kép' szinét műsithaták. De midőn
Berzsenyi a' szerkesztőnek ezt írta! „*Ha
meghalok tedd munkáimmal a' mi tetszik.*“
Igen, hanem készűl jarnom sorain, en-
kényen szerint, lelkeure nem vehetém.
Mínel nyiltabb volt bizalma hozzám annál
inkább vigyázék az átegedésnek más-
kori mondasiból vett szellemére. Nem ma-
kaesül de szerette ő is mint más, ha lelke
járása kifejezése sajátágában hagyatott. 'S
ezt nézém, végakarataul is, mit ha lerom-
bolunk, hanvat sértünk. Csak barom szil-
lálja szelnt más gazdának kaszalaít. Egyedül
oda alkalmazám hát engelményét, hol ár-
nya is ezt sughatja: Igen, ezt értém „*a'
mit tetszik*“en. Maradjon meg nyelvmívelt-
sége milyenségének is korabeli színe. Azon
időből akármellyink írásába esuzott némelly
hibácska, 's ha ezt a' későbben jött, a' jég-
tűzők példáján ki nem kerülheti, ő lukott
volna belé. Vörösmarty „*két szomszédvára*“
4d. énekében 1833béli kiadás 143d. lapján
áll: örömetlen, 's kellene pedig: örömtelen.
És leszen a' legtisztábban irhatás idejében
is, mit egyik, a' másikéban másként „*a'
Valamint leszen így nekieső, mint a' nemet
komoronyik a' pihének, mellyet a' küldött-
ség beszélője kalpagán vagy mentéjén lát.
Külhallja ennek szavaít, valahányá anyyi lé-
lek, de mit gondol o' azzal, a' mint elmegy
a' beszélő, olly elhente nezi mindig csak a'
pihét vagy pellyt, miként a' tikelő kánya,
tégedet kis csirke.*

Ha még egyszer érend öröm kiadnom
ujjonnan e' gyűjteményt, mihez életenig
feuntartom említtet akarataim fogva jogo-
mat, akkor költeméit sorozom írásom sze-
rint 's a' görög nevek lebetűzésébe tennek
több következeteséget. Most ezeket is az ő
átrala helybenhagyott 2dik kiadáshoz képest
engedém inkább. És igazítgatni is kész le-
szek a' hol kellene, magamén.

KÖLTÉRI ÖTLET.

1. Küpriszhez	2
2. A' bouyhai grotta	11
Mi okozá ezt, olvasható, Berzsenyihez írt levelemben. L. alább.	
3. B. Wesselényi Miklos kepe	11
4. Napoleonra, 1814	56

Kiadta volt Kulesár, Hazai tudósításai-
val, 's Toldy, *Handbuch*-jában. Napoleont
íme Berzsenyi és Kazinczy, az irodalmi két
barát ¹⁾, vagy inkább: *közel*, egészen kü-
lönbözőleg fogta fel. Kazinczy mindig bá-
multa mindenben. Napoleon igen, oly fé-
nyeseket monda, egymásra oly sebesen vala
szerenéses is, gígászi szellemben eselekedni,
hadakat verni, hogy idő alig jutott, ki-
hőlni, az ámulatból. Berzsenyi a' rajongó,

¹⁾ Ugyan ha ezt a' *brat*-ot nyelvünköl kitudhatnók.

magában elmélt, elveket fogta fel, 's midőn
ihletés éré, miutegy előrülten lángadozott
ki addig tisztára hozott minden fogalma.
Ézért egész történelmi siker a' gr. Teleki
Lászlóhoz írt óda, valamint Keszthely iste-
neikhez a' himnusz.

Ítélete Napoleonról ha francia nyelven
készül, ezen a' mivel világhon földgömb-
szerte elterjedetten, mindenütt lel lett volna
kapva. A' francia kamarában nem csak egy
követ mondá, újabb időlen ugyan ezt.

5. Zagyváló 's tiszta kritika	59
6. Kellő közep	59
7. Anglia	60
8. Hadarász ifjoneznép	60
9. Költér üdete	60

KÖLTÉRI ELBESZÉLÉS.

A' remete	38
-----------------	----

Berzsenyi ezt épen nem akará rege, *romance*
ezimmel. Poéta elbeszélésnek nevezé
Kulesey recensiójára írt feleletében, tehát
azon rovat alá tevém. 'S mint beszelyhez,
Asklepiades versmértékét érzé választhatóul,
költéri felvetés után látszik, mert különben
ha inkább romanezának az az regényes dal-
nak akarta volna hangulatában, ismert volt
előtte Bürgerből Lenore, Schillertől Fridolin
'stb. romes vers neme. Tihany fokának Fű-
red felől, ma is remetelak névvel hívott üre-
gébe, melyet Berzsenyi megjárt. képzete
mágának a' Mohács előtti hajlandan oda
keseredettek közül egyet: korántsem oly-
lyant, minő 1820b. Sopron vármegyében,
mások pedig 1834b. Fűreden forgott mulat-
tatónl. Berzsenyi remetéje tudomány kép-
zette lélek, de megviselé a' világ, még ha-
rátközásból is ürnök nyelt, ember kerülővé
lett. Zarándban Ribexei Dánielt ismertem
ilyennek, kit Göttingában tanulása után
kirablott a' Hóra világ, rászédett az arany-
bányászat, 's az élet' búske megvetésével erdő
szelbe vonult egykori jobbjágya hajlokába, ott
fordlógatá biztatásomra Tacitus Agricolláját,

Filangieri néhány szakait. És gróf Gyulai
Fereneczné hecses jótévősége ott segítgeté. A'
rokon nagylelkű tihanyi remetét megmég-
rázza a' benedekes apátság szentegyházának
orgonája, 's midőn szívélyesnek sejtő láto-
gatóját, regelésre melegszik. De az ember
csupán tudós, zengelenhez nem ért, han-
gulata sem kíván tehát zengelmi versnemet;
ilyen a' troubadouré volt, ki, lanthoz kül-
terlé romanezáját.

Kulesey előtt, 1817b. azon zengelemmel
is kifejtethő szellem rémület, mellyel ő majd
1824ben költelmezte romanezáját. És mintha
terjengett volna lenne sejtetem vágy Endy-
monához, e' nagyon sikerült nyolczas rimbe
öntéséhez.

E' fokozat így lön. Berzsenyi, a' magyar
poézis méhei után, üres lépszéletet talál,
csak itt ott benne szinnéz, ő azt legszama-
tosab virággal tölti meg 's fedi bé. Ez a'
gondolatlant meglepés, az érzelem tüze.

Kazinczy, másodsor midőn előáll 1802
után, már mint eselenesél, a' Ráday ver-
nemhez fog. Es Csokonainak hasonlóan a'
csak egyszerűbb mézeslelep készítményeit nye-
segeti. Nézzetek mond, ez így zengelmé-

Lap.

sehb. Köleseyt a' hozzá rokonvérüt, még inkább közelíteti kellemesség felfogása. Ő meg Kisfaludy Sándor Dohozját lendíti nem zri-niesen, és — nem Kisfaludy Sándorosan. Gr. Desseffy József, felzuga tiszta lelkével, „ne mesterkéljetekek más' ültetvényén.“ Kisfaludy Károly, ki különben is távul tartogató magától Kazinezyt, több erőt érze magában, mintsem más ruháját bontsa el 's azt szabogassa új divathoz ujra. Saját gyárabeli kelméből leszen szövete, csak új szavait 's nyelve tisztítását kölesönzé Helmezeitől. Boldogulni kezd regényes dalaiban. Tökélyt ér, ha olly hamar hant alá nem megy! De még nála is, megint egy remete, a' *Magányos sírban*, 's hullámsír, a' *Jüvevényben*, mikhez való kapaszkodás pedig csak ollyan, mint a' színműköltéré, midőn azzal véli megrikatni nézőit, ha utasításul ugyan csak nagy dörgetést és villámoltatást jegyez ki, személyeit meg, halomra szurattja vagy még a' sírlól is kiénekelte. A' romaneza szülte kornak nem olly nyájasan mosolyg vissza mythológiája, mint Hellászé, esínnyan élé képeit. Jöjön és távozzék a' mi tündér Honánk arany hajával szívárványban vagy miként, csak ne tudjuk előre, hogy a' sápadt leány, a' szerelme vesztett legény kolostorba lú, vagy sírhalmun fog *ah-zni* és *ah-zni*, mit Kisfaludy Károly maga, jobbnak érteében, olly szeszélyesen lecsufolt. Csak ifjú költért ámit ollyas mi, 's poezise azon jellemekkel, még: *tavaszelőben*. A' romaneza,

Lap.

daloeska könnyel, mint a' lilionnak „*la princesse en deuil*“ neme, haruattal. Fáj-dalma mint egy angyali szüze, mikor ezt mondja: „nem, nem sirok“, azonban könnye szegénynek még is hull, Szelleme minő Vörösmarty' egyszerű kis daláé:

Zöld ágon kis gili
Zokogva bűg; —

fejledéseiben olly meglepőn könnyű, hogy a' lelkesb olvasó azt hiszi, tőle is telnek ki ollyan, de késértené meg csak, akkor látná, milyen nehéz, a' könnyű. Illyet a' 20 éves, örömmel tanul meg, 's még a' 70 felé járó is mosolygva mondogat el.

Ha e' versművészkedés korában vagy utána, két Berzsenyi, hevével, melly ezen elbeszélésében is olly izzó! Sejtelve kezdődött későbbben az iránt, jól emlékszem. „Csak olly burkoltá ne lenne általa, az értelem, de annyifélebe kötelődzik az ember, hogy repülnie nem lehet.“ Illyest monda.

Nem maradt azonban 's nem lesz figyelem nélkül ez új esin. Abból csergedezett ér:

Jár számkiveteten az árva fiú
Dalt zengedez és dala olly szomorú ...

Kiben nem váltak ennek pergő gyöngyei, könnyezetté, honán. Ki magát e' szíreáni csipetűle egészen belé nem jármolja is, legalább vigyáz a' zeugelmesebb lejtésre, miként az allopatha sem darabol már össze, félsingnyi gyöngyszerrendet.

DÖBRENTAI GÁBOR.

HÁSDOD OSZTÁLY.

F O L Y Ó B E S Z É D.

SZÉPIRODALMI.

A' pók.

Kölesy bírálatára ellenbírálat.

A' versformák.

Kritikai levelek.

Bírálatok.

BÖLCSELETI. Szépzléstau.

Poétai harmonistika.

GAZDASÁGI.

A' magyarországi mezeti szorgalom némelly akadályai.

Akadtam Berzsenyi kézíratai között magyar szónyomozatokra és más nyelvek szavaival összehasonlítások sorára is, de azokat, úgy látszik, maga sem közre szánta volt. Csak némi előjegyzetekül szedegeté gondolnám össze, vagy olvasása közben, vagy a' mint eszébe ötlének. 'S majd, elvre fogamszott eszme szerint lett volna, saját nézeteit eléalakítandó.

SZÉPIRODALMI.

A' PÓK.

EGY LEÁNYKÁNAK MAGÁNOS BESZÉDE.

Németből.

1915.

Küldre Döbrenteihez Erdélybe.

Melly virgoncz 's szünetlen munkásság, pók! melly könnyüése 's gyorsasága lábaidnak! mit szövögetsz? Hálót, hogy ragadmányod akadjon. Ha azt kaptál 's a' mostani és utóbbi élelmedről gondoskodtál, megelégedett vagy.

Nekem, jámbor teremtménytársom, vagynak a' magam táplálásának ösztönén kívül még más és hihetőképén előtted egészen ismeretlen ösztönim. — Így, p. o. a' nyugtalan és szünetlen izgó ösztöne a' tudásnak. Olly igen, olly igen igen szeretném én tudni, mint tudod te azt csinálni a' mit csinálsz, és mint tudod te azt olly könnyüességgel, olly regula és cél szerint csinálni.

Van-e tapasztalásod a' légynek jó ízéről, mellynek magát hálódba kell akasztani? Niics. Mert minthogy olly kicsiny vagy, bizony igen fiatal is vagy és első legyedet még nem ízleléd.

Van-e ismereted fogásodnak legjobb módjáról? Szintolly kevés! Mert úgy ismérned kellene azt is a' mit meg akarsz fogni, hogy annak minemüségéhez választatnád eszközeidet.

Tanítottak-e vagy gyakoroltattál-e, hogy illy hátorsággal és könnyüességgel munkálkodol? Nem tanítottattál; mert életed magános 's a' kik téged nemzetek, rólad semmit sem tudtak. Nem gyakoroltattál; mert kicsinységed és fiatalságod mutatja, hogy ez a' te első szövésed.

Hogy testalkotásod egészen foglaltoságodhoz van csinálva, mesterkezektől csinálva, azt jól látom. De hogy csupa automat, csupa mesterséges 's minden képzelés és kívánság nélkül való masina légy, nem hihetem. Te a' környülmények szerint változtatod munkádat; ezt a' masina nem tudná.

'S mit is nyerne belátásom, ha azt megengedném hogy te masina légy? A' mechanizmusnak módja, és hogy az által miképen legyen egész munkálkodásod megérthető, az mindenkor rejtve maradna nekem. Egy mérhetetlen mezőre vetődném, hol még előbb a' megismerést kellene keresnem 's a' mellyet soha meg nem találhatnék.

Nem, nem Descartes! tisztelet belátásaidnak! De az nem fizet meg nekem, a'

ki olyl utasítást ad kezembe, melly a' helyett hogy valamely egyes házról szólana, egy egész világrészről szól.

És akkor a' mit a' pókról hinnék, ugyan azt kellene minden állati valóságokról hinned. Mind azokat nem egyebeknek, mint holt 's életnélkül való masináknak kellene tartanom. Melly néptelensége a' természetnek! melly pusztasága! Melly hangosan ellent mond ennek szívem 's melly még sokkal hangosabban egész igazság-érzésem!

Nem, tovább kell mennem, pók, munkálkodásodnak indító okát lelkedben keresni. Igen, de mint ismérjem meg lelkedet?

Fénysugarakhoz, hangokhoz, szagokhoz, ízes nedvekhez, vonszó és rugó erőkhöz 's tapintható testekhez, vagynak érzékeim. És ezen érzékeim által jutok a' testi világnak megismerésére, olly jól valamint csak lehet. De melly érzékekkel kellene bírnom ahoz, a' mi, más idegen, emberi vagy állati lelkekben történik?

A' testi lép itt közbe 's az nyit nekem utat. A' külső munkálatok és cselekedetek tanítnak engem lelkennek állapotját és erejét megismérni, és a' hasonló munkálatokból és cselekedetekből itélek a' más lelkek hasonló állapotjára és erejére. A' mit ezen az úton kihozhatok, csak az, reám nézve megismérhető.

Vajjon a' férgek' érző szarvaik, szőreik, bajúsaik, tulajdon 's tőlem megtagdatott érzékek-e? Így számot sem tartok azon ismértekre, mellyek ezen érzékektől függenek. Mit tud a' siketnéma a' hangokról, vagy a' vakon született a' színekről?

'S mit is használna az nekem, ha az én emberlelkemmel egyenesen a' póklélekbe mehetnék is? Teszem, hogy azon erő, melly abban munkál, egészen más mint az én értelmem: így pókká kellene változnom, hogy azon erőt, mint vizsgálódásom' tárgyát, enyémmé tehetném; és még is el sem kellene változnom, hogy értelmemmel vizsgálaimat folytathatnám 's megtarthatnám.

Elváltozni 's még is el sem változni! Melly szép iztelenség, mellyre itt bukkan-tam! Nem, magamból, az én emberlelkemből a' mint az bennem van, kell nekem a' póklélek' tulajdonát, különységét előhoznom, egyébiránt örökre rejtve marad előttem.

A' tulajdonát és különységét? Hiszen már ezzel azt vallom, hogy az bennem fel nem találtatik; és még is fáradni akarok és keresni?

Megérthetek, megfoghatok valamely állatot; mit tesz ez? Hozzám hasonlóknak találok azt 's holmi csekély változtatásokkal, magamat annak helyébe tehetem.

A' bátyám' agara örül a' vadászatnak. Természetes! Lám én is örülök a' táncznak! Annak a' vadászatra van hajlandósága, nekem pedig a' tánczra; és ezen hajlandóság' megelégitésének előlátása kedvet gerjeszt.

De miért emlékezik az agar épen most a' vadászatra? Kérdezhetem? A' bátyám vadászturbáját vállára veté 's puskájához nyult. Ez egyébkor a' vadászat előtt szokott így menni és most is ez így fog előtte menni. Nekem hozzák az álorzást és pillangós cipőimet. Ezekkel mentem egyébkor a' bálba 's most is oda fogok menni. Az agar képzelődése az enyémmel egy szabásu.

Nálad, pók, már csudálkozásom szorongásba ejt 's jelenti hogy téged kevésbbé foglak megérthetni. Ha magamat hozzád hasonlóbbnak érzénem, kevésbbé vagy épen nem csudálnálak. Csudáltam-e az agarat?

Te tudsz kötni; én is: te hogy magadat tápláld, én hogy magamat fedezzem. Valamint a' czél ugy a' mód is különböző, ámbár csak vadásznának vagy halásznának kellene lennem, hogy azokban is veled megegyeznék, de minden illy különbségek itt könnyen kérdésbe jőnek; az a' kérdés, honnat kaptuk mind ketten ezen alkalmatlanságunkat vagy tehetségünket?

Az enyémet okosság gondolta ki 's okosság megértette. Egy kedvetlenül érzett szükség, egy ezen szükségből ma-

gát önként kimutató 's világosan megismert cél; eszköz ezen célra fordítva 's valamint csak lehetett oly jól hozzá alkalmaztatva; próbatételek, a' kigondolt vagy megértett mesterséget a' fejből 's kezekbe hozni 's végre a' sok kontárkodás után némi nemű könnyűség, melly végre egész a' készségig nevekedik.

A' te készséged', pók, nem te szereztél, hanem veled született; kevésbbé tiéd, mint egyenesen a' természeté. Az minden tapasztalás és megdondolás nélkül lakik benned, az a' legtökéletesebb készség minden gyakorlás nélkül, az az: egy szóval előttem megfoghatatlan. Összekeresek mindent, valamint lelkenről tudhatok; de nincs semmi a' mit hozzá hasonlíthatnék 's oda visszavihetnék 's ez által képzelhetnék!

Igy tehát — jobb ezen vizsgálódást abban hagyni? Jobb kötögetésemet folytatni, mint a' tieden fejemet tovább is törnöm? — Ne oly igen hirtelen! Mert végre még is fejthetnék valamit.

Nem szítam-e, mint csecsemő nagy készséggel az élelmet dajkám' emlőiből? Nem esett-e ez is tudtom nélkül, minden cél, tanulás és gyakorlás nélkül? Nem volt-e az a' kiszívás is igen sokból álló 's mesterséges munka? — Valóban!

A' ki megint egy pár pillantatig csecsemő lehetne, jól megjegyezvén, teljes megdondolással, teljes okossággal lehetne, hogy a' mi ezen készségnek első gyakorlásánál a' lélekben történik, jó élesen megvigyázhathá! De felnőve, miút én most — 's az után — oly feltételek alatt —

De mégis lassan! Ninesenek-e holdosok, kik az ő cselekedeteikben az én pókossal némelly hasonlóságot mutatnak? Mintha úgy rémlenék. Kivált az a' franciaországi.

A' pók cél szerint munkálkodik, a' nélkül hogy az ember célta tulajdoníthatná neki. A' holdos ráhatások szerint cselekszik, a' nélkül hogy az ember megfoghatná, honnét veszi azokat. Lát 's még

sem lát; mert a' látásnak minden regulája ellen lát. Beírja az előtte lévő papirost nem csak értelmes és összefüggő gondolatokkal, de még egyenes 's jól elrendelt sorokkal is, pedig a' világosság egészen elfogatik szemtől.

Teszem, ha én holdos volnék — a' mi hála az égnek nem vagyok — ki tudja ha az egyik eset által látása nem juttatna-e a' másik eset átlátásához?

De én balgatag! Volna-e vagy lehetne-e nekem azon átlátásom? A' holdos, ha abban az állapotban van, nem tud egyebet hanem hogy ébren van, 's azonban, ha valósággal felébred, vissza nem tud azon állapotjára emlékezni. Csak a' mások' számára, vagy az eleibe rakott tagadhatatlan bizonyságok után hiszi.

És így, ha holdos volnék, hasonló volnék ugyan valamennyire a' pókhoz, de magamhoz oly idegen volnék mint a' pók; szintugy csudálnám magamat mint a' pókot, egy titok helyett kettőt találnék 's kettősen aláztatnám meg. Hogyan is segíthetne itt az egyik eset a' másiknak jobb belátására!

Kinyitok egy homályos szobát egy világosnak általellenében; és abban is világosság leszen. Kinyitok két homályosat egymás mellett, 's homály lesz mindenkiben.

Nem, a' mit lelkenről 's ez által mások' lelkéről értenem kell, azt ébren 's a' jelenlét' teljes világánál kell látnom, vagy legalább előbb úgy kellett látnom, hogyha az homályba visszajön, benne meg ne ütközzem.

Melly sokasága, melly különfélesége lelken' munkálatinak, midőn én valami mozarti symphoniában a' húrokat majd fel majd alá ostromlom! Az alatt míg játszom, mind azokról semmit nem tudok. De egykor miud ismértesek voltak; csak mintegy leszálltak lelken' fenekére, 's én azokat onnat tetszésem szerint ismét felhozhatom. Azt a' csecsemő nem teheti midőn felnő, sem a' holdos midőn felébred.

Tahát ismét kerestem 's nem találtam! Ismét hasztalan fürkészéssel vesztegettem az időt! Vesztegettem? — Ha ismértem határát ismerni tanultam, 's intés ért,

hogy többé ez utra vissza ne térjek? — Nem, nem vesztegettem! Tanultam, ha azt nem is a' mit akartam. — Jó vadászhatárát ismerni tanultam, 's intés ért,

FELELET KÖLCSEY' RECENSIÓJÁRA.

Elébb itt, ezen ne sajnáljon végig menni az olvasó.

I.

BERZSENYI DÁNIEL' VERSEI. — MÁSODIK MEGBŐVÍTETT KIADÁS. PESTEN, TRATTNER JÁNOS TAMÁSNÁL. 1816. *L. Tudományos Gyűjtemény* 1817. *VII. kötet.* 96—105d. lap.

A' *poeta* és *versificator* úgy különböznek egymástól, mint *Archimedes* és az *ács*, amaz ki a' machinát kigondolta, ez ki azt útmutatás szerint kifaragta. A' *poeta* vagy eszelekedetet vagy érzést zeng, 's ez által vagy olly érzelmeket fejt ki sziveinkből, mellyeken ő maga felhímelte magát, hogy magasabb néző pontjából annál bizonyosabban munkálódhassék, mint *Homér* és *Göthe*; vagy olly érzetekre ragad el, mellyek ön kebelében zajognak, mint *Euripides* és *Schiller*. Így vagy amígy soha sem mond egyebet, mint a' mi az emberben és ember körül van, de nála a' közönséges tárgy bizonyos *Idealitást* nyer, miként *Fügernek* ecsete alatt a' mindennapi ember' portraitja, az az: hogy ő mindent bizonyos varázslat által megszébbít, 's íme a' titok, íme a' *Kánon*, mellyet még *Aristoteles* felállított: *εις το χειρτον!*

Ha ezen principiummal gyűjtjük meg a' kritika' fáklyáját, 's akarjuk a' magyar költés' történetét felvilágosítani: úgy találjuk, hogy nekünk *versificatoraink* ugyan

nagy számban, de poetáink felette kicsinyben voltak és vagynak. Mind azon író és nem író nemzetek közt, kik Európában Névától fogva a' Tájójig lakoznak, nincsen talán egy is, mellynél a' költésnek való szelleme olly későn gerjedt volna fel, mint a' Magyaroknál, 's mellynél az felgerjedése után is annyira nem otthoninak, annyira idegennek látszanék. Az „*Emlékezzünk régiekről*“ írójától fogva *Tiódüig*, 's ettől *Gyöngyösi Istvánig*, nincs egyetlen egy verselő is, ki aethetikai tekintetben figyelmet érdemelne, csak *Zríni Miklós*; 's íme ez az egyetlen egy is az itáliai poézis' tüzenél gyűjtá meg lámpását, mert a' *Siréának* minden fordúlataiban, sőt szinte minden soraiiban nem leljük-e a' *Megszabadult Jeruzálemnek* nyomait?

Balassának (mert az akkori verselők közt több nem is érdemel figyelmet) számos művei közt, csak azon egynek lehet poetai érdemet tulajdonítani, mellyet *in laudem confinium* írt. (*Vitézek mi lehet* 'stb.) — Kedvezőbben *Gyöngyösi Istvánról* sem íté-

hetünk, kit a' mi atyáink egy egész századon keresztül

— *nimum patienter* —

bámúlni meg nem szűntek. Mert ha sok ezer verssoraiiban némelyi poetai kitételek is találkoznak, például:

Mint ködben merült hold éjeli homályban,
Bánkodik asszonya a' gyászos ezellában,
Melly a' boldog idő' kedvesen folytában,
Olly volt mint a' vig nap virradó korában,

azzal nem bizonyíthatunk egyebet, hanem hogy ő azon megjegyzés alá tartozik, melylyet a' kritikái vaspálczának egyik legigazságos hordozója így teszi ki:

*Sic mihi qui multum cessat, fit Chaerilus ille,
Quem his terve bonum cum risu miror.*

'S mind ez az, a' mit a' magyar poézisnek akkorini epochájáról aesthetikai tekintetben mondhatunk.

Zríni a' mint felülmúlta Gyöngyösit mint poeta, úgy maradt viszont ennek alatta mint verselő, 's ez az oka, hogy elfeledtven, nem ébreszthette fel más magyarban azt a' szellemet, melylyet ő olasz példányaitól kölcsönözött. Azok, kik a' később korban a' francia költőktől igyekeztek lángot kapni (Bessenyei, Barcsai 'stb.), saját példájokkal bizonyíták meg azon régi tapasztalást: *a' hol valami nincs, onnan azt a' valamit venni nem is lehet*; 's e' szerint a' mi halhatatlan *Rádayknak* jutott az a' sors, hogy idegen kalauzokat találván, útnutatók szerint a' mind addig egyetlen egy magyar poetát (*Zrínit*) megismérhesse, 's a' nemzetnek néhány individumaiban lángot gerjeszthessen, 's nekik a' módot, mint kelljen azon lángot táplálni, megtaníthassa; 's a' magyar költés, ha a' régibb *Zrínitől* elvonjuk elménket, csak itt kezdődik. 'S ezen kezdet az, melynek *kevés számu* resultatumai közé, némely mások mellett, a' mi három kedvelteink: *Dayka, Himfi és Berzsenyi* tartoznak.

Berzsenyi a' maga poetai karakterét a' következő négy sorban raphaeli lélekkel nyomta ki:

Emmi! nekem sem fedi szívemet jég.
Láng az éneklő, heve forr dalában;
Ömledő bőség, magasabb csapongás
Önti ki lelkét.

's ez az, a' mi ötet mind az általa annyira tiszteltetett Horáztól, mind a' nemzet másika óda-költőjétől Virágtól megválasztja. Ó soha sem a' tárgytól veszen lelkesedést, hanem önmagától, önmagából ömlik ki minden szó, minden gondolat. Az ő *legjobb* darabjai közt nincsen egy is, mely reflexiónak következése volna, minden csupa érzés, minden csupa phantazia, ifjúi erő, ifjúi lángolás, mi ötet a' nyugodtabb római lelkű Virágtól, 's a' hévvel epedő olasz Daykától megkülönböztetni; de meg Himfitől is, mert ennek lángja szilaj, csapongó, elborító 's phantaziája óriási 's elkapó: Berzsenyi ellenben legebesb lángjai közt is szelid, az ő fiatal, vidám lelke a görögök felé röpdés vissza, phantaziája idealis képekkel foglalatoskodik, annál fogva stylusa virágos, kifejezései exaltáltak, például az ilyenekben:

Álmaim tündér ligetit te himzed
Bajos ecsettel.

Ismét:

A' szűkö Hórak mosolyogva lengnek
Büszke hullámin magas énekednek.

Ismét:

Égi csendesség' fedező homálya
Leng reád o szent *Egyedül-völóság* (!),
Szívemet békés kebeledbe inti
Mágusi vesszöd.

Ismét:

Himezze bár útam thesszali virulmány,
Koszorúzza fejem legdicsebb ragyogvány
A' szerencse' karjain.

Azon művek, melyek szerint Berzsenynek poetai karaktere rajzoltatott, a *Matthisson*' és *Horácz*' egyesült studiumának szerencsés resultatumaik. Kit nem ragad el az a' kellem és fenség, az a' báj és erő, mi a' *Melisszához* íratott ódában (I. K. 12. l.); a' *közélető Télben* (14. l.); a' *Nagy Pálhoz* (II. K. 62. l.); a' *Magyarokhoz* (84. l.) 's *Prónayhoz* (97. l.) szözlóban, 's hogy minden más elhallgattassék, az *Élet-philosophiában* (III. K. 164. l.) uralkodik? Az a' költő, ki illy ódákat zengett, kevélysége lehet a' nemzetnek,

'S nem lész idő, mely őt elhalni hagyja.

Gyakorlatunk kell, így tanít Göthe, fejünket, szemünket és kezünket. Ez a' tanítás festőnek, oratornak 's poetának egyformán 's elmúlhatatlanul szükség. Idők kívántatnak míg a' művész a' maga mesterségének sanctuariumába léphet, annak titkaival megismerkedhetik, 's nem csak a' nem szépet, és nem jót elkerülheti, de a' nem helyén álló szépet és jót is kiismerni 's feláldozni megtanúlja; 's megtanúlja, hogy az önszeretet saját hibáink eránt, nem vak-ságot 's kedvezést, de szemességet 's kérlelhetlenséget parancsol. Az is igaz, hogy a' regula még inkább tartozik a' geniére mint más akárcikre: mivel a' jó és rossz igen gyakran ugyan azon forrásból erednek. A' könnyűség hamar szűl gondatlanságot, a' nagy erő durvaságot, a' fenség dagályt. Innen van, hogy a' poetai kitételekben gazdag Berzsenyi gyakran dagályos, felesleg való 's értelemtől üres expressiókra téved el. Az olly mondásokat, mint: *Dithyrambok lángköre, a' ragyogó dagályt tarka porázon nyögni, tündér ambrózium hinteni, pólyá' örömebe mártani, gőztorlatok álpe-szi, gigászi örök vár' chaosza, ének' nectáros érzése, libáni Tempe, alak sonett*, 's más számtalanokat, olly kinövésekhez lehet hasonlítani, miket az élőfán a' nedv bősége okoz, de a' gondos kertész kimelés nélkül lehányi szokott. Ha eszünkbe jut, mit mondott Becker Matthissonnak ama' helyéről: *Süsse Liebe deine Rosenanen* 'stb.; ha eszünkbe jut Cicerónak mondása: *semmi*

sincs olly neveltség, mint az értelem 's tanúság nélkül való beszéd: nem fogjuk rossz neven venni recensensnek azon kinyilatkoztatását, hogy a' felebb kitétetett 's azokhoz hasonló hibákat publicum élébe nem kellett volna, kivált *egy második kiadásban* nem kellett volna bocsátani. 'S ezen kinyilatkoztatás alá tartoznak a' helyenként becsúszott provincialismusok is: *méhe, pirholagos, csatiúáz, döngécel* 'stb. Értetni kell a' poetának, hogy vagynak szavak és szöllások, melyekkel, kivált a' poesis' fentebb nemeben élnie nem lehet. A' németek jól tudják mint kelljen a' dialectusokat 's provincialismusokat a' nyelvbővítésre használni. De ki jusson azért közlülök azon gondolatra, hogy ódáját a' *Foss' idylljeiből*, vagy az *Alemanii versekből* tanult szavakkal tömje meg? A' maga iránt kérlelhetetlen művész és kérlelhetetlen kritikus elvállhatatlan társai egymásnak. Ha Berzsenyi kitépett volna minden gyomot, a' mit az igazságos kritika méltán gyomnak talál, úgy ezen recensió csak egy dicséret-ömledézés fogott volna lenni, de így azt is magában kell foglalnia, hogy Berzsenyi készületlen 's fiatalkori darabokat is vett gyűjteményébe. Mert olvassa bár akarki I. K. 24. l. *Egy szilaj leánykához*, (26. l.) *Az örömhöz*, (36. l.) *Az esthajnalhoz*, (44. l.) A' *Csermelyhez* készült dalokat, valamint mindazokat, melyek a' III. könyv' eljéjétől fogva (kivévéu a' 138 lapon állót, melynek originalja *Bürgernél* van) egészen a' 147. lapig állanak: ha nem fogja-e hathatósan érzeni rajtok a' kezdő 's gyakorlatlan kez-et? Az illyeneket kimelés nélkül el kellene törölni, mint a' spongiába ereszkedett *Ajaxot*, hogy méltósággal léphessünk a' maradék' tribunálja élébe, mely ítéleteiben igazságos leend.

Figyelmet érdemel az is, hogy Berzsenyi egy *regét* (III. K. 148. l.) asklépiadi versekben írt. Ugy látszik nem vette észre, mely nagy befolyással legyen a' mérték nem csak külsőjére a' versnek, de belsőjére is. Ha egy horáczzi ódát tibulli mértékre vennénk, nemde neveltséges kores lenne-e az?

A' *rege* (Romance) lyrai mértékben és hangon épen olyan, mint a' Regnard' verselő-jének művei, ki tragoediájival nevetést; comoediájival ellenben sírást okoz. Különbien is a' poétának nem arra kell törekednie, hogy különböző tárgyakat egyforma mód alá rekeszszon, sőt inkább hogy minden tárgynak saját hangot adhasson, 's így stylusának, gondolatainak, érzelmeinek több oldalúságot szerezzen. Ezen tanácsra kevésnek fog oly nagy szüksége lenni, mint Berzsenyinek. Ó minden kifejezésbeli bősége mellett is a' gondolatokban 's érzésben szegénynek látszatik, az az: hogy ő némely gondolatokat, némely érzelmeket a' lehetséges hével önt ugyan ki, de ezen gondolatok, ezen érzelmek szűk körben forognak, 's igen sokszor fordúlnak elő. Az ő versei nem felette nagy számban vagynak, még is a' *Bonyhai Grotta* című dal, a' *Melancholiára* nézve; *Amathusz*, a' *Melisszához* íratottra nézve 'stb. nem egyéb vissza- emlékezésnél. 'S az a' sok *aetheri*, *nectár*, *nectáros*, *virány*, *virudmány*, *Ilisszus*, *Sokratesz*, *Plató* 'stb., mellyek szünet nélkül előfordúlnak, 's szünet nélkül ugyan azon ideákat 's érzeményeket hozván magokkal, fordúlnak elő, bizonyoságot tesznek recensens' ítéletének igaz voltáról. Innen van, hogy némely darabok, teljesek lévén ragyogó kitételekkel, csak látszanak valamit jelenteni, de valósággal minden érzeménytől, 's minden értelemről általában üresek. Az *ajánlás*, a' *Török Sophie*hez szóló (10. l.), a' *sonet*hez (38. l.), a' *Bonyhai Grotta* (173. l.) 's némely mások, hasonlítanak azon alakokhoz, mellyek a' *laterna magica*' visszasü-gárzása által a' falon mozogni látszanak ugyan, de valósággal ott ninesenek. Ezen gondolati 's érzeményi keskeny körből lehet azt kimagyarázni, hogy Berzsenyi magát már egészen kimerítettnek lenni látszatik, 's *talán* elérte, noha még igen jókor, a' határt, mellyet a' természet a' poeta és nempoeta közt vona, 's a' mit utóljára a' legnagyobb, leglelkesebb költőknek is elérni kelletik. Mert máskint hogyan kelle vala

származniok azon IV. könyvbeli *epistolák-nak*, azon durva jambusokha öntött declamatióknak? A' poezisnek ezen korcsneme darab idétől fogva, a' magyar literatura' köréhez képest, sűrűen kezd gyakoroltatni. De jól mondá Lessing: *egy kicsiny, de poetai borsdal' szerzője, inkább poeta mint az ízzetlen Hermauniásokat koholó!*

Szükség, hogy a' verselésre is egy tekintet vettessék. Berzsenyi két nemű versekben írta darabjait. Görög mértékkel és rímekkel Zriniversben. Az ő görög mértékű versei csalhatatlanul a' legszebb hangzásnak közé tartoznak azok közt, mellyeket magyar költő énekelt, 's rímes versei közt is: *A' szerelem* (30. lap.), *Élet' dele* (69. l.), *Kishez* (71. l.), *Bucsúzás Kémenes-aljától* (73. l.), *Életphilosophia* (164. l.), *Levéltüredék* (168. l.) olly teljes hangzattal, olly numerositással ékesek, hogy az olvasó sokszor elfelejti a' mérték' távollétét. Ellenben kinek füle találhat gyönyörűséget az ilyenekben:

Itten mosolygott szemembe

Szelíden elpirúlva,

Itt dőlt égő kebelembe

Édesen elájulva.

A' liget zöld sudarai

Halkva körülusogtak,

A' hold játszi sugarai

Könnyeinken ragyogtak?

Az ilyenekben a' hiányos hangzáson kívül, megjegyzésre méltó, hogy az egymásnak megfelelő sorokban a' rim' helyét a' flexiónak (ha a' magyar philológiában így szóllani lehet) visszaforduló bötüji, vagy inkább szavai pótolják ki. *Ajúlva* és *pirúlva*, 's *szemben* és *kebelembe* épen így nem formálhatuak rímet, mint *Tinódi Sebestyennél* a' *vala* és *vala* meg *vala*. 'S bár az illyeket, a' szinte általában rímetlen magyar nyelv, ki nem kerülheti, legalább általok verselőink vigyázóbbakká tétethetnének, hogy verseiket *munkával* készítsék 's könnyűségük *mesteri* könnyűség legyen. 'S így ezek helyt:

Tudom, legszebb örömid' reggelét
E' szomorú hant alá zárád;
Tudom, árva szived' kedves felét
Kéri vissza epedő orczád,

legalább ilyeneket nyernénk (I. A' Szerelem):

De te, édes érzés, egek' szent *magzatja!*

Az emberi lelket betöltöd *egészen*,

Bájdoknak ereje az égbe *ragadja*,

'S a' halandó porból egy félisten *léssen*.

'S nem kellene minden nyomon boszonzkodó nevetéssel 's nevető boszonzko-

dással ama' régire visszaemlékeznünk midőn még így énekeltek:

Debreczennek utczáji strjátok

Nem kérdi már az idegen, hogy ha Lukács

Pap itthon,

És egészségben vagyon!

Kölcsey Ferencz *).

*) Vettessék ezzel össze, Kölcsey' későbbi vallomása Berzsenyire írt emlékbeszédében. I. A' m. t. társ. évkönyvei III. köt. 1837. I. 202—209.

II.

ÉSZREVÉTELEK, BERZSENYITÓL.

Küldé Berzsenyi 1825b. a' Tudományos Gyűjteménybe adás végett, Budára Döbrenteihez. I. ott. 1825. IXd. kötet. 98—130. lap.

A' kritikának egész szép tárgya, barátaim, a' műv,

Nem pedig a' művés z. E' kettőt összezavarni

Rútt lelkek szokták; de a' rútból folyhat-e szép 's jó?

Ez a' mottó, mellyet már *Home* a' kritika' fő principiumának nézett, 's mellynek *Home* nélkül is minden jó szívben írva kellene lenni, nem annyira másoknak, mint magannak van itt mondva, 's azért van mondva, hogy ha netalán a' recenziók' manója engem is olly hibákba akarna ejteni, a' millyenek most engem ezen kedvtelen írásra kényszerítenek; akkor ezen saját törvényem legyen az én útmutatóm. Mert ámbár ez a' recenzió engem igen epés, igen kikeresett gúnyolatokkal illet, de én azokat visszazonzni még sem akarom, sőt azoknak akarok írni, kik előtt az illy argumentumok ellenkezőt bizonyítanak, 's kik előtt legszebb elégtétel reám nézve az, ha én

azokat nem visszazonozom. De még az sem szándékom, hogy ezen recenzióknak minden hibájit vizsgálat alá vegyem, hanem egyedül csak az engem illető vádokat fogom megtekinteni, 's a' mennyire tehetségem engedi úgy, hogy ezen védirat ne csak önvédelem, hanem egyszersmind a' jobb ügynek is védelme legyen.

Első vádja a' recensensnek az, hogy *én gyakran dagályos, felesleg való 's értelem-től üres expressiókra tévedek el, mint: Dithyrambok' lángköre, a' ragyogó dagályt tarka porázon nyögni, tündér ambróziát hinteni, hamvedrek' mohait biborral festeni, pólya' örömebe mártani, góztortatok' alpeszi, gígászi örök vár' chaosza,*

ének nectáros érzése, libóni Tempe, alak sonett stb.

Ezen előadás igen rossz, egyszer azért, mivel olly határozatlan zavar, hogy lehetetlen kilátni, melyik expressio nevezetik dagályosnak, melyik felesleg valónak, 's melyik értelmetlőt üresnek, a' mi természet szerint olly hiba, hogy az által az egész beszéd értelmetlenné válik, el annyira, hogy abból nem tanulni, de még azt rendesen megrostálni sem lehet; másodszer azért, mivel némely expressiókat csúfokká csonkított, mint: *a' ragyogó ilagályt tarka porázon nyugni, pólya' örömebe mártani, gigászi örök vár' chaosza*, melly recensensi operatio természet szerint csak olly kritika, mintha valaki a' szög művet úgy ítélgetné, hogy annak fülét, orrát le-tördelné 's akkor bizonyíthatná *Beckerrel* és *Ciceróval*, hogy a' szobor valóban nevetéses.

A' poétai kitétel mennél poétaibb, annál kényesebb 's annál könnyebb azt elesűfítani. A' poétai mű nem egyéb mint szobor, 's a' poétai kitételek nem egyebek mint a' szobornak különféle részei, melyeknek hibájit vagy tökéleteit nem annyira magokban, annál inkább nem forgásaikban, hanem leginkább csak az egésznek harmoniájában kell keresni. Mi lenne a' *Jupiter Olympius'* orrából, ha azt magában, avagy a' recensens szerint megcsonkítva 's egészen megfordítva, valami kalmuk orr' helyébe illegetnök?

A' recensens pedig itt mind ezeknél többet tett; mert ő elválasztván a' pólyát a' különféle poétai ideáktól, a' *sonett' pólyáját*, az az: annak születése' helyét — *Vauc-luset* gyermek-pólyává fabrikálta! mert a' pólya így magában 's a' poétai értelem-ből egészen kiforgatva, mi egyéb mint gyermek-pólya? 's így szinte ezen expressiómat: *hol a' gigászi örök vár' 's chaoszába elmerit*, egészen érthetlenné rontotta az által, hogy ezen mindennapi verbumot: *vár*, az oda szúrt apostrophussal substantivum-má változtatta, melly szerint a' mindennapi

verbumból egyszerre *örökös város* kerekedett! amott tehát a' városból gyermek-pólyát, itt pedig a' verbumból *örökös várt* csinált! — Így van a' dolog az egész recensióval. Igaz ugyan, hogy a' *vár* magában két értelmű, de mi nagy kritika kívántatik illy két értelmű szónak igaz értelmét kitalálni, holott a' dolog önként szól? 's vajjon, ha két értelmű volt a' szó, mi szükség volt azt az oda szúrt apostrophus által meghatározott rossz értelművé tenni?

Továbbá 's harmadszor, ezen helynek hibáji közé tartozik még az is, hogy a' recensens ezen kitétel: *Almain' tündér ligetét te himzed bájos ecsettel*, magasztalja, virágos, exaltált kifejezésnek nevezi; ezt pedig: *a' hamvrek mohait bitorral fested*, mint dagályt, vagy felesleg valót kárhoztatja, holott látni való, hogy ezen két expressio minden tekintetben egészen egy nemű 's egy természetű. Így szinte a' *tündér ambróziát* nálam gáncosolja, a' *tündér kárpitot* pedig szereti, mert használja azon verszetében, mellyet *Szemere* magasztalva felmutatott (Tudom. Gyűjt. 1818. IV. k. S. I.), melly expressiók hasonlóképen ugyan azon egy neműek 's egy természetűek.

És így az első hiba annyi, mint a' különböző ideákat összezavarni, és a' tanításnak módját nem érteni; a' második annyi, mint a' tudomány'szentségét rossz ezülokra fordítani; a' harmadik pedig annyi, mint ugyan azon egy szint majd fejrnek, majd feketének látni. A' ki ezen hibákat egész kiterjedéseikben megfontolni tudja, annak e' részben elég van mondva. De mivel én mindenkor leginkább az ifjúságnak szeretnék illyeket írni és íratni, tehát rendre meg fogom mind ezen gáncolt kitételeket tekinteni, 's mindeniknél a' mi jót mondhatok el fogom mondani.

Dithyrám-bokan értem a' lyra' legmagasabb hangjait, a' *lángkör* pedig csak olly szó, a' millyeneket a' mostani poétáknál százakat láthatunk, mint: *Sonnenkrouc, Fenerkroné* stb.

A' dithyrámb nem egyéb, mint: *speciès pro genere*, mely a' poézisban mindennapi figura, *a' lángkör* pedig csak annyi, mint a' *nimbusnak* magyar neve; vajjon talát a' mindennapi figurában van-e a' hiba, a' vagy a' mindennapi *nimbusnak* magyar nevében? 's vajjon ezen vásott avult szólást: *poézis' nimbusa*, világ' végéig így kell-e mondanunk, 's nem szabad-e, sőt nem tisztünk-e azt megújítani? A' *nimbus*, *lángkör*, *csillagkorona*, *Sonnenkrone* 'stb. a' *romantikában* csak az, a' mi volt a' *Hellenikában* a' *koszorú*, úgy hogy *a' dithyrámbok' lángköre* semmi nem egyéb, mint: *a' dithyrámbok' koszorúja*. Így változnak az ideák, 's így kell a' nyelvnek is változnia! 's valamint szabad volt a' *koszorúnak* görög nevét magyarra fordítani, épen úgy szabad a' *nimbusét* is, de szabad volna még a' *dithyrámbokét* is, ha tudnók. Így kell a' *romantikának* egész stýljáról itélnünk, mert valamint változtak az ideák, a' szerint kellett változni az egész költői szellemnek és nyelvnek; sőt így kell azoknak változniok minden eredeti költérnél, mert minden új világ szemlélettel új ideáknak, új szellemnek 's új nyelvnek harmoniája születik, 's a' hol ez nem születik, ott eredeti sínes. Ugyan azért a' költői nyelvet nem a' *Hellenikához*, annyival inkább pedig nem a' *magunkéhoz* méregetve kell megitélnünk, hanem leginkább az új 's *individualis szellem'* természetere szerint.

Az olly expressiók, mint: *dithyrámbok' lángköre*, 's *gőztorlatok' alpesi*, nékem sem tetszenek, ha azokat hideg szemmel nézem; de vajjón hideg szemmel kell-e azokat nézni? 's vajjón nem válik-e az egész poézis silt bolondsággá, ha azt hideg szemmel nézzük? De tegyük magunkat azon exaltált szellembé, melyben azok mondva vagynak, és látni fogjuk, hogy azok nem egyebek, mint azon szellemek természetes öltözetei, t. i. az exaltált képzelődésnek exaltált képei. *Kazinczy* úgy festetik, mint *Delphi*'t ellen fegglő sas, 's mint már pólyájában paeánt érdemlő, 's már ott szörnnyeket ölö isten; így *Wesselényi*

sem úgy jelenik meg mint ember, hanem mint isten, orkán és villám; mely szerint ezekben a' fő tárgy a' nagyításnak legfőbb fokára lévén emelve, a' mellék tárgyaknak is oda kellett emeltetniek. Ezek szerint úgy hiszem, hogy az egésznek emeltségéhez képest a' már avúlt nimbus helyett lángkört, 's a' már prózában is vásott gőzhegyek, felleghegyek helyett gőzalpeseket mondani, 's azzal az ideát megújítani nem volt egészen szükségtelen. Mert mikor a' képzelődés annyira felmagasztaltatik, hogy az embert orkánnak, istennek 's villámnak nézi, már az akkor semmi köz képet nem tűr, 's a' legmerészebbek szemléletére van elkészítve. *Homérnál* az ajtónyitás bóg mint a' bika, mely a' mezőn legel, még sem dagály, mert minden nagyítás mellett is igen természetes; de *Schillernél* az *aufgewälzten Thatenbergen* igenis dagály, mert az egész gondolat mesterkéltséget és erőtetettséget; de mi mesterkéltséget, mi erőtetettséget van abban, mikor én a' lyrai poézis helyett *dithyrámbot*, a' *nimbus* helyett pedig *lángkört* mondom, mely természet szerint nem egyéb mint fény — vagy lángkör? 'S így a' felhőket hegyeknek, a' hegyeket alpeseknek nevezni, mi egyéb mint mindennapi dolog? 's vajjón, ha *Homér* a' nyugalmas eposzban egy ajtónyítást annyira nagyíthat, melyik hyperbola lehet dagály vagy feleslegvaló az erkölcsi nagyság' rajzolatjában 's egy csapongó délczeg ólában, holott annak egész valója nem egyéb, mint exaltatio?

Az *Atridák' ragyogó dagályát tarka pórázon mosolyogva nyögőit*, az az: a' nagyok' fényes kevelységét cifra rabkötélen mosolyogva túrni. Én meg nem foghatom mit lát itt a' recensens hibának, a' ragyogó dagályt-e, a' tarka pórázt-e, vagy a' mosolygó nyögést? az egész idea egyszerű, 's a' beszéd olly természetes, mint a' *Mia*tyánk, elannyira, hogy mind a' ragyogó dagály, mind a' tarka póráz, mind a' mosolygó nyögés elférne még a' prózában is. Vagy tán az nem tetszik a' recensensnek, hogy ezen két epitheton: *ragyogó*

és *tarka*, rokon értelmű és közel esik egymáshoz? Igen is, de ha az illy semmit hibának vesszük, mi lesz akkor *Himfynek* ezen verséből: *nappal a' nap' aranyának ragyogó lángfényében?* 's vajjon felesleg való-e a' poézisban illy két mindennapi substantivum mellett, illy két mindennapi adjectivum, holott épen az epitheton ad a' tárgyának poétai szint és életet?

Hamvedrek' mohait biborral festeni, az az: a' mulandóságnak, halálnak képeit vidám színbe öltöztetni. A' *moha* a' régiségnak, a' *hamveder* a' halálnak, a' *bibor* a' vidámnak, szépnek jelképe 's mindenik szükséges az egész gondolat kimerítésére, még szükségesebb pedig annak poétai festésére.

Hol a' gigászi örök vár 's chaószába elmerít, az az: hol a' nagy, szörnyű, mesés, csudás örökkévalóság vár reám, és eltemet zavarában.

Tündér ambróziát hinteni. Az ambrózia a' tündér istenek itala, vagy illata, 's ugyan azért annak rokonabb, természetesebb epitheton gondolni sem lehet, mint a' *tündér*, mert ez egyenesen a' tündér istenek ideáját festi.

Ének' nektáros érzése. A' *nektáros* szint' olly szép és sokat jelentő epitheton, mint a' *gigászi* és *tündér*. De úgy látszik, hogy a' recensens az illy igen poétai szavakat csak üres piperéknek nézi 's nem látja melly szép, melly gazdag ideákkal vagynak ezek függethen. Ugyan is, ha csak azt mondom: *ének' édes érzése*, még akkor csak egy testi érzéket izgatok; de ha azt mondom: *nektáros*, már akkor nem csak egy mindennapi érzést izgatok, hanem az egész képzelőerőt a' legszebb, legideálisabb szemléletekre ragadom, mert a' nektárral az egész Olympusnak és Helikonnak minden ideáji kapcsolatban lévén, egyszerre feltámadnak a' lélekben. Így van a' dolog mind a' *gigászi*val, mind a' *tündérrel*; mindenik a' léleknek legpoétább hurjait tapogatja, 's mindenik az ideális világ' legszebb színeivel tele.

Libáni Tempé. Szót nem érdemel.

Alak sonett. Az alaknak eredeti értelmét már annyira elfeledte a' nép, hogy azon már most egyebet nem ért, mint *valanai igen szépet*, melly értelmére nézve igen közelit a' *remekhez*, 's egyedül ezen értelemben mondja: *alakom és gyöngy alakom*; mert hogy az valaha képet jelentett, azt mi csak könyvekből tudjuk, közbeszédben pedig a' kép eszünk' ágában sincs. Ha tehát az alaknak és szépnak ideáji már így össze olvadtak, miért nem volna szabad a' poétának azt epithetonként használni, holott még a' nem avúlt szavakkal is bánhatunk így: p. o. *remek ember*, *gyöngy idő*, *rózsa kor*, *bajnok isten* 'stb.? Különösen pedig a' magyar folyrást adjectivumokká szokta változtatni a' substantivumokat, úgy hogy a' legnyilvánobbakat is gyakran fokkonként comparálja, mint: *kutya*, *kutyább*, *legkutyább*, 's így *disznó*, *számár*, *tűzkő*, *málé*, *ördög*, *fene*, *zsvány*, *tolvaj* 'stb. De úgy vélem: *Al-ak* gyöke: *al*; *alk-u*, *alk-ot* gyöke *alk*, innen *alkalom* is, mindenik valami helyest, megegyezést jelent. 'S mondható: *alakabb* is. Hogy a' szépnak ideája már régi az alakban, mutatja az *alkotni* és *alkudni*, mellyek épen annyit jelentettek valaha, mint *képezni*, *elképezni*, az az: szépen elrendelni. De akármint volt ez, elég az nekem, hogy a' közbeszédben nem csak a' szépnak, hanem valami *igen szépnak* ideája köttetett össze az alaknak eredeti értelmével, mellyet nekem, mint poétának, használnom lehetett, mind azért, mivel a' nyelvenk illy természetes érését és nevedését nem gátolni, hanem segíteni illik, mind azért, mivel tudtam azt, hogy valamint minden ideánk physikai eredetűek, a' szerint adjectivumaink sem egyebek, mint elváltozott substantivumok, 's tudtam, hogy a' szavak nem az égből potyognak le, hanem lassauként csak így készülnek, 's többnyire katachresisek által. Ha tehát az író nyelvből ezen szó-lásom divatba nem jöhet, úgy egy igen szép 's ideális szótól fosztja meg a' recensens nyel-vünket, olly szótól, melly nálunk épen az

lett volna, a' mi a' németeknél a' *bildschön* vagy még szebb.

Mind ezen expressiók tehát az én szemem előtt nem egyebek, mint cifra és fent járó képletes beszédek, mellyek néha közelítenek ugyan a' felesleg-valóhoz, de nem a' dagályhoz. Mert úgy gondolom, valamint a' tárgy emelésben, csak akkor hibázunk, ha nem természetesen 's nem annak helyén emelünk; úgy a' beszéd' emelésében, avagy szebbítésében is, csak úgy érjük el az igent, ha szebbítésünk helytelen és természetlen; egyébiránt mennél érzékibb és képletesb a' nyelv, annál elevebb 's tökéletesebb a' poézis.

Kérdést nem szenved, hogy néhány ódám' nyelve eltávozott a' görög egyszerűtől, de eltávozott azoknak szelleme is a' görög egyszerűségtől, 's ha ez változott, természet szerint kellett amannak is változnia, mert a' dictiót az érzés' természetéhez kellett alkalmaznom. Érzem én is az egyszerűnek kellemeit, 's követem is azt munkáim nagyobb részében; de érzem azt is, hogy az egyszerű mellett vagnak más nemű szépek is, mellyeket csak azok nem látnak, kiket vagy a' *sanda theoria*, vagy a' mostoha természet a' dolgok egyoldalú szemléletére szorított.

A' kényes szemnek legkedvesebb szín a' zöld, de azért a' képiró zöld lovat nem fest; a' *hellenek* a' meztelen szobrokat szerették, de azért a' művésznök nem parancsolhatjuk azt, hogy meztelen képeknél egyebet ne készítsen; a' görög művészek az Istenek' képére mindig vidám nyugalmat rajzoltak, de innét nem következik az, hogy egyedül ezen érzés' kinyomása szép, és hogy egyedül csak ezen érzést kelljen a' művésznök festeni, szintúgy nem, valamint meztelen szobrokat és zöld lovakat. 'S így valamint színeink' választásában nem a' kényes szemre, úgy hangaink' fogásaiban is nem a' kényes fülre, hanem csak a' tárgynak természetére kell figyelmeznünk. Meglehet, hogy némely szemnek az én színeim igen élesek, 's némely fülnek az én han-

gaim, mint *Homér*' ajtaja, bögnek; de nem kell azt a' kényes szemnek és fülnek elfeledni, hogy a' szép nem egy színben és hangban, hanem a' különböző szín és hang harmoniás vegyületében áll.

Igen jól hasonlítja *Home* a' beszédet az öltözethez; mert valóban, valamint minden kornak, nemnek, helyhezetnek és érzelemnek más más ruha illik, úgy a' költelmek' minden neme, és szelleme más más öltözetet vagy stylt kíván, de más még azoknak korai is, mert természet szerint már mi csupa hellenekké nem lehetünk. Hogy legyen tehát a' styl egy, ha annak szünet nélkül változnia kell? 's hogy kívánjuk a' gazdag természettől, hogy az, örökre csak egyenmű szépet hozzon elő 's magát a' mi *theoriánk'* szegénységéhez alkalmaztassa?

De egyébiránt is a' helleneknek volt különös poétai nyelvek; mi ellenben csak úgy választhatjuk el a' poétai nyelvet a' prózaitól, ha azt kihimezzük, az az: költői *képletekkel* érzékibbé, helyes új szavak és szólások által pedig újabbá és szebbé formáljuk. Ezért mondja *Jean Paul*: „A' himzetek' mértékét bizonyos határozatba szorítani nem lehet. Gyakran gáncsolatik azoknak mértéktelensége, holott csak, azoknak mindennapisága fáraszt és kínoz. A' szerelem és lelkesedés néha kiáradó édes üszönt ad belénk, mellyről a' terméktelen fagnak ítélni nem kellene. Minden százévvél elenyészik a' költői virágoknak egy viránya 's azoknak eleven virágzó képe holt anyaggá rohad. 'S ugyan ezen naponkint való kihalásáért a' beszéd' viráginak kell nagyobb tért engedni magvaik' elhíntésére. A' beszéd' viráginak, mint a' tulipánoknak, magokat, kölcsönös porzásai által, mindig több színűekké kell változtatniok 'stb.“

Ugyan itt azt is állítja a' recensens, hogy a' nagy erő durvaságot, a' fenség pedig dagályt szül. — Igen is, ha az erő és fenség mellett izlés nincs; de a' hol ez nincs ott poéta sincs. *Egyébiránt pedig én azt látom, hogy a' dagály épen az erőtlenség' hi-*

*bája: mert a' hol az erő természetes, ott az természetesen tudja magát eléfejteti, hanem a' hol az csak tanulva van, ott tesszik ki az erőködés, pedig épen az erőtlenség helytelen erőködése a' dagály. Az erős bujálkodik, mert szereti erejét feszíteni, de minden bujálkódása mellett is természetes; az erőtlen ellenben, mihelyt erőt, az az lelket, akar mutatni, azonnal dagályba sülyed. Innét van, hogy a' lélekfestő lant az erőtlen kezekben meg nem pendülhet, mert a' lélekfestés a' poézisnak lelke és teteje, oda a' *theoriá'* mankója fel nem botorkáz, ott csak az észláng szárnyai csattognak.*

Második vádja a' recensensnek az, hogy én *provincialismusokkal, Voss' idylljeiből's Alemanni versekből tanult szavakkal, mint: méhe, pírholagos, csatináz, dögécsel'stö. töntem meg ódáimat.*

Épen olly nemű vád mint a' másik. A' *pirholagos* és *csatináz*, nem ódáiban, hanem csak két gyermekes dalokban vannak, a' *dögécsel* két ódáiban, a' *méhe* pedig csak egyben fordul elő. Igen helytelen tehát az a' *megettömés!* De helytelen volna még akkor is, ha az igaz volna is; mert azon szavak épen úgy bele illenek az ódába, mint akármely versbe.

A' *verhenyeg, verhenyeges, pírhomag, pírholag's pírholagos*, annyit jelent nálunk, mint piros hólagos, vagy habos, mely nem egészen anyi mint: *vereses* és *pirosas*, hanem a' pirossasnak különös speciese, mellynek természet szerint különös nevezetének is kell lenni. Mert mennél többféle ideának tudunk neveket adni, annál tökéletesebb nyelvünk, a' poézisban pedig mennél határozottabb a' szín, annál clevebb és szebb.

Méhe, épen mint: *moha, kehe, puha*, mellyek természet szerint az *euphoniát* nevelik, mert *méh, moh, keh* és *puh* kimondása egy kisig nehezebb. A' magában hangzó, támaszul van ott. De nem csak az *euphoniát* lehetne így nevelni, hanem a' szónak

lételes hibáját is meg lehetne olly formán orvosolni, ha a' *méhe* apís, a' *méh* pedig uterus lenne, melly szerint mind az értelem, mind a' hangzás nyerne. Így van a' dolog a' *pirholagosban* is, melly mind értelmére, mind hangzására nézve jobb és szebb, mint a' pirossas, mellyben három kemény s van együtt. Ohajtanám tehát tudni, miért neheztel a' recensens az illy dunántuli vidékejtsékre, holott ezek nem csak a' nyelvnek használnak, de még a' poézisra nézve is jók; mert már *Aristoteles* szerint is nem csak megengedtetik a' poézisban az illy különös szók használata, de nyilván meg is kívántatik; mert az érdekes újság ingere, valamint mindenre, úgy a' beszédre is kihat.

A' tájankénti szavak és szólások csak úgy árthatnak a' poézisban, ha azok vagy rosszak, vagy mérséktelenek. De mivel én, sem ezen néhány szót rossz tájéjtésnek nem látom, sem azoknak egyszeri vagy kétszeri használatát *megettömésnek*, vagy mérséktelenségnek nem tarthatom; tehát itt is csak azt kell mondanom, hogy recensensnek ezen egész gáncsa is egészen helytelen és igazságtalan.

A' *csatináz, a' csattognak, a' dögécsel, a' dögnek* kicsinyzete, 's mindenik jó a' maga helyén, még ódáiban is. Mert az óda nem csak megszenvedti az idylli érzelmeket, sőt azokkal nyer legszebb vegyületet; mert mi lehet szebb az egész poézisban, mint az idylli érzés? Mik pedig egyebek az idylli szavak, mint megtestesült idylli érzelmek és gondolatok? Az ódának nem csak a' nagy érzelmek, tárgyai; hanem minden szebb érzelem. Nincs annak e' részben egyéb törvénye, mint az: hogy valamint az egész poézisban; úgy az ódáiban is a' *mondat*, az érzés' természetéhez legyen alkalmazva. A' régieknek nem volt egyéb lyricumjok mint az óda, 's abba öntötték minden érzelmüket, 's minden lyricumot ódának hitak. A' recensens által magasztalt *Melisszám* csupa idyll; de valamint abban, úgy egyebekben is min-

denkor meg tudtam én az idylli szavakat Voss' gyermekes szavaitól választani.

Harmadik vádja a' recensensnek az, hogy én sok készületlen 's fiatalkori darabot is vettem fel gyűjteményembe, mint a' szilaj leánykához, az örömhöz, az esthajnalhoz, a' csermelyhez szóló dalok, 's ezek közül csak a' 138d. lapon állót veszi ki, mellynek originálja, úgy mond, *Bürgerneél* vagyon.

Ezen vádra csak az a' felelet, hogy én igenis felvettem igen fiatalkori munkáimat is, mert olly hiú nem voltam, hogy csupa remeket akartam volna kiadni. De egyéb-iránt is, én a' poézis' publicumát nem egy két pedántban láttam, hanem a' közönséges, közészerű emberiségben, olly emberiségben tudniillik, mellyből mind a' felszigazott tudós, mind a' lecsigazott pór egy-iránt kimarad; olly emberiségben, mellyet a' bal miveltség még annyira el nem rontott, hogy a' poézist, ezt a' gyermeki lelkek gyermeki religióját góth iztelenség' mesterkélt bájjaiban keresni 's a' lelket a' fül' dobjának alája vetni; az olly publicumnak pedig szintúgy tetszenek az én gyermekkori dalaim, valamint legjobb ódáim, mellyek között nincs is egyéb különbség, sem korakra sem természeteikre nézve, mint az, hogy a' dalokban a' szívnek egyszerű nyelven beszéltem, az ódáiban pedig a' tárgy' természeté szerint harsogtam. A' ki az ódák' lelkét meg tudja tekinteni, láthatja, hogy azoknak nagy részében még szembetűnőbb a' csupa gyermeki értelem és gyermeki gondolkodás, mint ezen egyszerű dalokban.

De így látszik, a' recensens kritikájának egész tárgya nem is egyéb, mint a' külső semmi; egyébiránt hogy számlálta volna a' gyomok közé az *Örömhöz* szóló dalt, melly lelkére nézve legjobb ódáim közé tartozik? A' mi pedig még több, úgy látszik, hogy a' recensens a' megítélt dalokat el sem olvasta: mert egyébiránt hogy

mondhatta volna azt, hogy a' 138. lapon álló dalnak originálja *Bürgerneél* van, holott annak, a' két első soron kívül, *Bürger* darabjához legkisebb köze nincs!

Negyedik gáncs ez: „*Figyelmet érdemel az is, hogy Berzsenyi egy regét* (III. k. 148. l.) *asklepiadi* versekben írt. Úgy látszik nem vette észre, melly nagy befolyással legyen a' mérték nem csak külsőjére a' versnek, de belsőjére is. Ha egy *horáti* ódát *tibulli* mértékre, vagy egy *tibulli* elegiát *horáti* mértékre vennénk, nem de nevetséges korcs lenne-e az? A' rege (romance) lyrai mértékben és hangon épen ollyan, mint a' *Regnár* *verselőjének* művei, ki *tragoediájival* nevetést, *comoediájival* ellenben sírást okoz. Különben is a' poétának nem arra kell törekednie, hogy különböző tárgyakat egyforma mód alá rekeszen, sőt inkább hogy minden tárgynak saját hangot adhasson, 's így stylusának, gondolatainak, érzelmeinek több oldalúságot szerezzen.“

Az én remetémet regének, romancenak bérmálni, 's azt a' *troubadouri styl* szerint ítéletetni, épen annyi mint az eredeti dalt fordításnak, a' verbumot városnak, a' várost pedig gyermek pólyának nézni! De nagy vigyázatlanság még az is, midőn a' recensens azt állítja, hogy a' mértéknek nagy befolyása van a' versnek' külsőjére, holott épen a' mértékben áll a' görög versnek egész külsője. Épen illy liiba az is, midőn a' recensens azért gúnyol, hogy remetem lyrai hangban és mértékben van írva, holott úgy mondana igazat, ha azt mondaná, hogy az közel sincs olly lyrai hangon írva, mint a' *troubadouri romancékat* közönségesen írni szokták: nem csak azért, mivel az asklepiadi vers a' lyricumok között legegyszerűbb, legnyugottabb; nem csak azért, hogy költeményemnek egész menetele igen lassú és nyugott; de leginkább azért, mivel azon rimes lyricumok, melyekben a' *troubadouri regék* íratni szoktak, mind magokra mind reánk nézve, sokkal inkább lyricumok, mint akármelyik görög

forma: magokra nézve azért, mivel az igen éneklő cadenciáik sokkal élesebben követik az éneket, mint akármely metrum; reánk nézve pedig azért, mivel a rimes versek szokott énekeink és tánczainknak formái és tyuszai lévén, azok a mi valóságos, természetes lyricumaink.

Illy hiba az is, hogy itt a mértéknek és módnak olly szörnyű erő tulajdonítatik, hogy a mérték a nevetést sirássá, a sirást nevetéssé, a mód pedig a poétát több és kevesebb oldalúvá tudja változtatni; mely természet szerint épen annyi, mint a lelket a külső semminek és saját eszközeinek alája vetni, holott tudnivaló az, hogy a lélek uralkodik a testen. A mérték nem egyéb mint edény, melybe a poeta önthet a mit akar, azzal a hozzáadással, hogy a szükbe természet szerint kisebb, a tágba pedig nagyobb tárgyak illenek, az az: a szük mértékben összeszorítja a poeta a tárgyakat, mint a trombita a hangokat úgy harsogtatja 's ez a lyricum; a tágabb formáknál pedig tárgyait különbözőle melék tárgyakkal toldozza, 's folyamát halálal folydogáltatja. A poézisnak minden tárgya nem egyéb mint holt anyag, melyeknek egyedül a poétai felfogás ad formát és lelket, 's mindenikének olyant, a millyent a poeta akar, elannyira, hogy szabad tetszése szerint az Iliást ódává szoríthatja, a legkisebb tárgyat pedig Iliássá tágíthatja. De én remetémmel egyiket sem akartam, hanem olly közép utat választottam, mely az igen tág és szük formák között középben áll, 's nem egyéb mint a lyricumnak általmenetele a többi szabadabb formákra. 'S illy közepszerű minden bizonynyal ezen költeménynek egész belső alkatja és menetele is, úgy hogy egyiránt távol van az mind az eposzi lassúságtól, mind a lyrai rohanástól. De ha úgy akartam volna — szint úgy önthettem volna ezen tárgyat a legéposzibb vagy leglyraibb formába is, 's mindenütt jó lett volna a remete, ha jó lett volna a poeta, mert nem a tárgy csinálja a poétát, hanem a poeta csinálja a tárgyat. Így kell, gondolnám, a dolgot

felvenni, nem pedig a poétai elbeszélést, mely mind lelkére mind formájára nézve számtalanféle lehet, a troubadouri formákhoz méregetni, 's a poétát az iztelen troubadourok majmolására kárboztatni. Mert ha *Matthisson*' szép *Märchenjét* úgy itéljük, mint a recensens az euyimet, akkor *Matthisson* szintolly Regnár'd bolondja lesz, mint én: de ha azt magában tekintjük meg, úgy kérdésen kívül sok romancé-on felüt. Ha pedig épen csak példa kell a recensensnek, tehát tekintse meg a régiket 's látni fogja, hogy már *Stesiehor* is írt eposzi tárgyakat lyrai formákban, de írt *Horätz* is, csakhogy a *horätz*i és *troubadouri* poéziák igen különböznek.

*Ötödik rája a recensensnek nem egyéb, mint az én legbelsőbb karakteristikám, mely szerint ő engem egyoldalúsággal, érzeményi és gondolati szegénységgel, érzeményi és gondolati keskeny körrel vádol, mely tán illetlen jellemzésnek igaz voltát azzal akarja megbizonyítani, hogy a *Bonglai Grotta* című dal, a *Melancholiára* nézve; *Amathus* a *Melisszához* irattotra nézve 'stb. nem egyéb visszaemlékezésnél; 's hogy a sok *aetheri*, *nektár*, *nektáros*, *virány*, *virnluány*, *Ilisszus*, *Sokratesz*, *Plató* 'stb. szünet nélkül előfordulnak, 's szünet nélkül ugyan azon ideákat és érzeményeket hozzák magokkal.*

Íme, mivel *Schillert*, *Voltairet* és *Matthisson* szegénységgel és szük körrel vádolá, már most mind *Csokonai*, mind *Himfy*, mind én szük körbe szorulánk! *Voltaire* azért szük körü és szegény, mivel keveset érzett, *Matthisson* azért, mivel keveset gondolt, *Csokonai* azért, mivel nem olly sentimentál mint *Himfy*; *Himfy* azért, mert nem érti a verselés mesterségét úgy mint *Csokonai*, én pedig azért, mivel gyűjteményemben a fent említett szavak és ideák igen sokszor előforognak. Ez a szük kör tehát olly tág, hogy abba a világnak minden poétája, mind az egész emberi nemmel együtt bele férnek, mert hiánytalanság senkinek nem adatik. Nekem sem lehet tahát

ezen szűk kör ellen panaszom; csakhogy ezen antikritikám is egyoldalúsággal, szűk körrel, szegénységgel ne vádoltassék, illik ezen karakteristikát minden oldalairól megtekinteni.

Első argumentuma ezen karakteristikának tehát az, hogy a' *Bonyhai Grotta* a' *Melancholiára nézve*, *Amathus* a' *Melisszára nézve* stb. nem egyéb visszaemlékezésnél.

Ide az a' felelet: hogy vajjon az illy semmi lehet-e argumentuma a' legbelsőbb karakteristikának, kivált akkor, mikor ez a' semmi nem is igaz? — mert a' *Bonyhai Grotta* csak úgy közelít a' *Melancholiához*, hogy azt említi, de egyébiránt azzal semmi köze nincs. Ugyanis, a' *Melancholiában* a' *melancholiát* éneklek, a' *Bonyhai Grottában* pedig megköszönöm a' szép lelkű grófnénak, hogy *Melancholiámat* grottájában kőre vágatta. Melly szerint szükséggépen kelle ugyan a' *Melancholiát* enlítenem és arra visszaemlékeznem; de az illy visszaemlékezést az úgy nevezett poétai visszaemlékezéstől meg nem választani épen olly nagy hiba, mint a' millyenekre a' recensenszt visszaemlékeztetni már meguntam.

Hogy az *Amathusz* és *Melissza* között van visszaemlékezés, abban igaza van a' recensensnek, mert azokban mind a' fő gondolat, mind annak menetele egy. De ha az a' fő gondolat különbözőképebe van öltöztetve, a' minthogy úgy is van, vajjon miben áll akkor a' költér' hibája; holott ez a' gondolat nem egyéb mint poétai tárgy, vagy holt anyag, 's egyedül ennek kiképzése teszi a' poézist? Ugyan is, mi poézis, mi nagy és szép van ezen gondolatban: *én nem szeretek hadakat énekelni*, 's nem gondolok a' világ zavarával, hanem csak a' nyájos *Múzával* és *Melisszával* akarok enyelegni, — mi szép, mi nagy van, mondom, ebben? 's mi diésőség a' poétának illyent gondolni vagy nem gondolni, holott ez a' gondolat *Adámtól* fogva minden ember fejében mindennapi gondolat? Hanem ezen gondolatot és érzelmet

úgy kirakni, mint ezt *Horátz* néhányszor kirakta, az már igenis poézis.

A' lyrai főgondolatok és érzelmek nem egyebek mint az emberiségnek legfőbb, az az, leguniversalisabb gondolatai és érzelmei, mert itt a' legfőbb nem lehet egyéb, mint legfőbb universalitás; az az, a' lyrai főgondolatok és érzelmek egyenesen a' közönséges emberi természetből folynak, 's minden közönséges emberben megvagyának. Hogy lehet tehát azt gondolni, hogy az illy mindennapi gondolatnak több izbeli felfogására érzeményi és gondolati szegénységből szorúlna *Horátz*, vagy én, ki — a' recensens ítélete szerint — *Horátzot* a' poétai érzelmek emeltségében felmultam, holott e' részben még egy közönséges szolgáló is olly gazdag mint *Horátz*.

Semmi nem egyéb az illy poétai visszaemlékezés, mint *poétai kedvencez*, melylyet a' poéta igen szépek látván, több oldalról is szeret felfogni és kimutatni, a' mit nyilván láthaúnk minden jelesebb lantósnál; mert kedvenceze csak annak nincs, a' kinek minden jó, csak legyen. Az érzeményi és gondolati szűk kör, szegénység tehát, vagy értelem nélkül való beszéd, vagy olly nagy hiba, melly még azon poétákra sem illik, kiknél a' fő gondolat és érzelem csaknem mindenkor ugyan azon egy, mint *Petrarkánál*, *Himfyénél* stb.; — annyival inkább pedig nem én reám, holott csaknem minden darabomban más gondolatot és érzelmet próbálgaték festeni, kivévén némelly kedvencezeimet, mellyeket vagy igen szépeknek, vagy igen fontosaknak látván, jónak tartám többszer is felfogni. Mert az érzeményi és gondolati szegénység nem a' poétákra, hanem csak az együgyű emberekre illik, 's mert így ítélgetni: ez a' költő nem írt *bordalokat*, *madrigálokat*, *romanczokat* stb. tehát ez a' költő érzeményi és gondolati szegény, és szűk körű; mivel azért nem írt, mert nem tudott, 's azért nem tudott, mivel azon érzelmeknek és gondolatoknak hijával van,

— olly kritika, mellynél képtelenebbet gondolni sem lehet.

De én úgy gondolom, hogy a' ki nem csak recenziókat olvasni, hanem gondolkodni is tud, könnyen áttalláthatja azt, hogy *Voltaire* csak azért szűk körű, mivel tudta azt, hogy a' német sentimentál érzés nem szép; *Matthiesson* azért, mivel tudta, hogy a' *Schilleri Gedankengehalt* nem poézis; *Himfy* azért, mivel tudta, hogy a' rimes verset megmetrumozni hűjábavalóság 'stb.

Második argumentuma ezen karakteristikának az, hogy azon feljebb előszámolt szavak és nevezetek gyűjteményemben szünet nélkül előforognak, 's mindenkor ugyan azon ideákat hozzák magokkal elő.

Ez a' különös kritika olly különös ellenbírálatot tön szükségessé, hogy kénytelen valék mind azon gyakran előforduló szavakat és nevezeteket gyűjteményemben megoldvasni, mind eddigi több fő költért ezen különös kritika alá vetni 's azokat magammal ezen tekintetben összehasonlítani. Melly szerint tahát egész gyűjteményemből kiszedegetvén azon szavakat, úgy találtam, — salvo errore calculi, a' dolog egyébiránt is csupa hűjábavalóság — hogy az *atheri* hatszor, *nektár* hatszor, *nektáros* kétszer, *virány* tizszer, *viculmány* ötszer, *Plató* négyszer, *Ilissusz* háromszor, *Sokratesz* ötszer fordul elő.

Homernál nem csak illy egyes szavak, hanem egész szólások, egész képek és összehasonlítások ugyan azon formában és értelemben gyakran forognak elő, úgy hogy *Homér* szintúgy vádoltatik az *oroszlán* gyakori előfordulásáért, valamint én ezen kedvencz szavaimért, de minden bizonynyal szintolly ok nélkül vádoltatik, valamint én. Mert igaz ámbár hogy jobb volna az, ha a' poéta mindenkor újdony képeket mutatna; de mivel a' költér mindenkor a' legszebbeket akarja mutatni, a' legszebbje pedig mindenütt keves, tahát kénytelen a' költér azokat több ízben is használni; mert nem akar az újabb de már nem olly szép képpel a' bényomásnak, az az, a' köl-

tély legfőbb czéljának ártani. Innét van, hogy ugyan azon képek, mellyeket *Homér* annyiszor használt, örökre használatni fognak mind azon költérektől, kik nem a' recenziókra, hanem a' poézis' effectására vigyáznak. *Schillernek* ezen versében; *die Künstler*, a' *szép* negyvenszer, a' *korona* tizenegyszer; a' *symmetria* és *harmonia* tizenegyszer; *Matthiessonnál* az első két vagy három verszetben (nem tudom bizonyosan, mert jegyzésem homályos) a' *virány* hétszer, *esthajnal*, *estfény* tizenegyszer fordulnak elő: *Kishnél* a' *Kazinczyhoz* szóló két darabban, a' *Herkules választásában*, és a' *Cseryhez*, *Mathovicshoz*, *Nagy Istvánhoz* szólókban a' *szent* mintegy ötvenhatszor, *szent tűz*, *szent hér*, *szent láng* kilencszer említetik.

'S így látom, hogy ugyan azon ideák és érzelmek, noha különféle nevezetek alatt; nem egy egész könyvben, hanem csak egy dalban is gyakran előfordulnak, mint p. o. *Kazinczy*nak *Szemere* által magasztalt sonettjében (Tud. Gy. 1818. IV. k. 84. l.) a' kietlen *szabdalás*, *kapkodás*, *szörnyű bajrivás*, *csapkodás*, *sujtás*; így *Kisnek gr. Festetics Ignác*hoz szóló 's recensens által olly igen magasztalt episztolájában a' *furiúk* *fészke*, *bódult eretnek*, *sátánvallás*; *mérges vipera*, *felpuffadt kores*, *aspis*; *marczangló dühöd*t vad, egymást érik, mellyek nevezetre nézve ugyan nem egyek, de az érzésre és ideákra nézve vagy igen rokonok, vagy egészen egyek, 's mellyekben nem csak az a' hiba, hogy egymást érik, hanem leginkább az, hogy azok már magokban sem olly szépek mint *nektár* és *virány*, hanem igen is kietlenek.

Ezek szerint tahát láthatni, hogy a' legnagyobb költőknek is vagnak bizonyos kedvencz szavaik, szólásaik, képeik és nralkodó érzelmeik, mellyekkel nem csak gyakran élni, hanem néha visszaélni is szoktak; láthatni, hogy én a' legnagyobb költérekhez képest sem élttem igen vissza kedvenceimmel, 's ugyan azért látni való az is, hogy nem igaz a' recensensnek azon

állítás, midőn azt mondja: hogy azok szünet nélkül előforognak.

De szinte illy hamis a recensensnek azon állítása is, mely szerint azt mondja, hogy ezen szavak szünet nélkül ugyan azon érzelmeket és ideákat hozzák magokkal! mert vizsgálja meg bár a józan olvasó, ha vajjon ugyan azon egy érzelme és ideák-e ezek: az elnének aetheri szárnya, az az, az elnének magas fellengése, az embernek aetheri része, az az, az emberi lélek, az Aetna tetejének aetheri fagya, lantnak aetheri hangja, az az, a poézisnak égi hangjai; nektár thyrus, az az, szőlővessző; ifjuság nektára, az az, ifjuság örömei; múza nektár pohara, az az, halhatatlanság vagy dicsőség; minden virágról nektárt szedni, az az: szép, jó, isteni tudományt gyűjteni; hegyed életadó virányai, a Gráciák vidám társasága; Amathusz virányai, a szerelem örömei, Delphi palma virányai, az az, a tudomány és palma koszoruknak szép mezeje; Lethé virányai, az az, elüzium; reggelikor virányai, az az, ifjuság vidám élete, — s így a hol a viránnak ideája egészen el nem változik is, mindenkor új ideával vagon összekötve, mely azt újjá teszi, mint: theszali virány, lathmuszi és badacsonyi virány, mellyek természet szerint nem egy ideák.

Továbbá: Anakreonnal Sokrat' ölébe dűlni, az az, bölcsen örülni, sokrateszi lélek kincseit rózsák közé rejteti, az az: a philosophiát a poézis szép köntösébe öltöztetni, Sokratesz' méreg pohara, az az, az erénynek és tudománnak rosz jutalma. Sokratesz' karján mosolyogra oktadni, az az, a bölcseséget népszerűíteni, játszva tanítani, platói nyelv, platói lelkesedés, Platóval republicákat alkotni, mind ezek különféle ideák, mert majd újd jelenik meg Plató mint szépnelvű, majd mint lelkes ideális, majd mind politicus író, mellyek minden bizonynal egészen különböző ideák.

Igy van a dolog a többi szavakkal is, mellyeket a különféle kapcsolatok több-

nyire különféle ideákká változtatnak. A nektáros és Illissusz pedig kétszer háromszor fordulván elő, szót nem érdemel.

Mind ezek, mint igen költéri ideális szavak és nevezetek, természet szerint igen sokféle értelemben használhatóak, miként a' mondottak nyilván mutatják is, hogy én azokat sokféle értelemben használtam. De a' recensens itt is csak a' kérget nézte, s nem látta, hogy valamint vagynak egy ideának különféle nevezetei, a' szerint vagnak némelly nevezeteknek különféle ideájik. A' kapkodás, esapkodás, sujtás stb. különféle szavak, de azoknak ideájok csak egy; s így van a' dolog a' furia, ripera, sátán, aspis nevezetekkel is: de a' ki a' Lethé, Amathusz, Badacsony virányait egy ideának nézi, nehezen tudja mi az idea.

Az egész dolog csak oda megy, hogy az én ezira ideális kedvenceim a recensensnek szemébe tűntek, másnt pedig a' sokkal több mindennapi kedvenceket sem vette észre. De én az illy kedvencekről még sem így itélnék. Mert Horátzuál a' sok massicum és falerum, Kísnel a' sok szent, Matthissonnál a' sok esthajnal, nálam a' sok aether, nektár, virány stb. egyebet nem mondanak, mint azt, hogy az első a' nyájas, a' másik az innepes, a' harmadik az andalgó, a' negyedik a' ezifra ideális stlyt tartotta szépnek, s annak színei uralkodnak művein. De ha csak ugyan gáncsot akartam volna az illy semmiből esinálni, akkor megvizsgáltam volna, ha vajjon az ugyan azon szavak alatt nem rejteznék-e különféle ideák, mint nálam nyilván látni lehet, s akkor ezen hibát neveztem volna, egészen megfordítva, nem gondolati s érzeményi, hanem kitételbeli szegénységnek, de ezt is csak úgy, ha előbb minden gondal megfontoltam volna, ha vajjon ezen szegénység a' költért illeti-e, vagy pedig a' nyelvet? Mert a' kitételekben az egyik nyelv gazdag, a' másik pedig szegény lehet. Így szinte továbbá meg kellett volna a' recensensnek fontolni, ha vajjon az ugyan azon szavaknak vagy ideáknak gyakori előfordulása nem foly-e szük-

ségképen a' poézis styljának természetéből; mert mennél alantabb a' poézis, annál tágabb annak mezeje mind az ideákra mind a' kitételekre nézve, 's mennél feutjáróbb, annál szűkebb mindenikre nézve; mivel az alantabbhoz csaknem minden, de a' fentebbhez csak a' fentebb ideák és szavak illenek, mellyekben természet szerint mind főnk mind nyelvünk, még most, szegényebb mint a' mindennapiakban.

Melly szerint ha a' recensens ezeket megfontolta volna, könnyen állálthatá, hogy én, ki nem bordalokat énekeltem, hanem — a' recensens' ítélete szerint — ideális képekkel foglalatoskodtam, szint-olly szükségképen szorultam olly gyakran azon ideális szavakra és nevezetekre, valamint *Horátz* a' *falernumra* és *massicumra*.

De továbbá, ha mind olly igazak volnának is ezen argumentumok a' millyen hamisak, mégis egészen helytelen volna ezen egész charakteristica, előszer azért, mert a' karaktert nem karakteri hibákból ítélé: másodszer azért, mert ezen charakteristika az előbbivel e diametro ellenkezik; harmadszer azért, mivel a' józan kritikának legfőbb elve ellen ítél.

Hogy nem karakteri hibákból ítél a' recensens karakteremről, látni való onnét, hogy mind azok, a' miket charakteristikájának argumentumaivá tett, ha hibáknak veszem is azokat, csak olly hibák, hogy azokat legkevesebb orvosolni; a' karakteri hibának pedig megesmértető jele az, hogy az vagy egészen, vagy nagy részben mindenkor orvosolhatatlan.

De mi könnyebb mint az én hibáimat orvosolni, holott látni való, hogy, ha én „*Melisszát*“ kivetem, 's néhol az *aetheri* helyett *istenit*, *menyeit*, a' *virány* és *virulmány* helyett *mezót*, *ligetet*, *halmot*, *berket* 'stb. tesztek, 's ha *Platót* és *Sokrateszt* egy két helyen másra hémálom, tehát minden hiba meg lesz orvosolva 's az egész charakteristica le lesz döntve. Ezt pedig nem csak én, de egy gyermek is meg-

teheti, 's a' nélkül megteheti, hogy a' munka legkisebb lételes változást szenvedue, melly ismét új bizonyossága annak, hogy azok koránt sem karakteri hibák. Mert ha karakteri hiba orvosolhatik, akkor mulhatatlan nyerni kell a' költemenek: de mit nyer az enyim, ha az *aetheri* helyett *menyeit*, 's a' *virány* helyett *mezót* tesztek? veszt minden bizonytal, mert az ideális szavak helyett mindennapiakat nyer, mellyek legfeljebb is csak azt a' hasznot tehetnék, hogy nem lennének olly szembetűnők mint amazok, melly szerint nyerne ugyan valamit az egész gyűjtemény a' hideg vizsgálóra nézve, de az ideális szemek előtt veszténének a' legideálisabb kifejezések, a' dolog' valója pedig csak az maradna a' mi volt.

Én tehát, akár mint forgatom a' dolgot, az illy szavak gyakori előfordulásaiából józanon egyéb ítéletet hozni nem tudok mint azt: hogy a' poeta költelmei összedésekor vigyázatlan volt, 's nem vette észre, ez vagy amaz szó többször jó ajakára, mint sem illene.

Ez tehát az én hibám is, de a' mint láttuk, ezen vigyázatlanságban a' legnagyobb költérek is társaim.

Hogy pedig ezen charakteristika az előbbivel egyenesen ellenkezik, láthatja a' ki ezeket összevetni tudja. Ott a' *raphaeli lélek*, *ömedő bőség*, *magas csapongás*, *csupa tűz*, *csupa erő*, *csupa érzés*, *csupa fantazia* 's a' *legsebesebb lángokban is szelidség*; itt az *egyoldalúság*, *érzemenyi* 's *gondolati szűk kör*, *érzemenyi* 's *gondolati szegénység* 'stb. olly sikoltó ellenmondások, mellyeket természet szerint összeegyeztetni nem lehet.

Ezen szembetűnő ellenmondásokat azal akarja recensens elhárítani, hogy ezen utóbbi charakteristikában a' bőséget, erőt 'stb. csak a' kifejezésekre, 's csak némelly érzelmekre és gondolatokra szorítja. De az első charakteristikában nem csak a' kifejezésekről, nem csak némelly érzelmekről, hanem az egész emberről volt szó. 'S vaj-

jon összeegyeztethető-e az, hogy a' költér a' költélyes kitételekben gazdag, a' költéri gondolatokban ellenben szegény legyen, holott ez a' kettő egy? mert a' költéri kifejezések mik egyebek mint megtestesült poétai érzelmek és gondolatok? — Azért mondja *Jean Paul*, hogy a' *styl nem egyéb mint maga az ember és a' lélek' legtitkosabb sajátosságainak második hajlékony teste*; 's ezért mondja *Luden*, hogy a' *beszéd nem egyéb mint maga a' lélek az ő legeszköztelebbségében*.

Ez ugyan ellenkezni látszik azokkal, miket az előbbi egyes szavaknál mondték, de valójában nem ellenkezik; mert egészen más az egyes szó, más a' költéri kitétel. Az egyes szavak és ideák csak szerei a' festésnek, de a' költélyes kitétel már festemény, az az, meghatározott, megoszthatatlan értelmű és érzelmű gondolat.

Épen illy ellenmondás itt még az is, midőn recensens azt állítja, hogy én *némelly gondolatot, némelly érzelmet a' lehetséges hévvel öntök ki ugyan, de ezen gondolatok, ezen érzelmek szűk körben forognak*. Mert ki nem látja azt, hogy a' gondolatot és érzelmet a' lehetséges hévvel önteni ki, annyi, mint a' poézisnak egész körét bétölteni: mert az érzelmek és gondolatoknak a' lehetséges hévvel való kiöntése már magában foglalja az egész lélekfestésnek a' lehetőségig való elevenségét is, mivel egyedül ezen eleven festés tette azon érzelmek és gondolatok hévét láthatóvá; az érzelmenek és gondolatnak szűk-köre pedig mi lehet egyéb, mint ezen legfőbb költéri tulajdonságok lételes feloldozása?

De a' recensens még azt sem tudni látszik, melly végtelen sokat monda, midőn az első karakteristikában azt mondá, hogy én *Horáctól, Virágtól és Himfytól* ömledő bőséggel, magasabb csapongással választám meg magamat, 's még is legsebebb lángaimban is szelíd tudtam lenni. Mert az illy nagy költöket a' poétai lélek' főbb emeltségében felmulni, 's a' legsebe-

sebb lángokban is a' szelidséget megtudni tartani, olly karakteristica, melly a' legnagyobb *genie'* egész karakterét kimeríti. Mert a' legfőbb emeltségben a' szelidséget, vagy józanságot forrósággal, a' bájtróval, az ellenkező érzelmeket egymással csak olly lélek egyezteteti össze, mellyben minden erő tökéletes harmoniás emeltségben munkálkodik; 's az illy lélek a' tökéletes *genie'*, 's az illy léleknek képe a' legszebb kép. 'S ezért mondja *Luden*: „*Schönheit kann sich in ruhigen Formen zeigen, lebendig aber wird sie erst durch Handlung, und die grösste Schönheit eines Kunstwerks offenbart sich im Sturm der Leidenschaften, diese gleichsam zügelnd*.“

Ezek szerint tehát, ki nem láthatja azt, hogy ezen karakteristikák engem majd a' legfőbb *geniek* közé, majd a' bő beszédű bohók közé karakterizálnak; 's ki nem látja, hogy ezeket csak úgy lehet összeegyeztetni, mint a' *nagy költért*, 's *Rapháelt* és a' *nemzet' kevelységét a' Regnárd' boldogjával* és *Lukács pappal*?

De ha így nem volna is mind ezek, 's tökéletes igaz volna is ez a' karakteristika, még is igen rossz volna az, mert a' józan bírálat legfőbb elve ellen, nem annyira a' *művet*, mint a' *művészt* vette tárgyul, el annyira, hogy egyenesen a' legbelsőbb embert karakterizálja és molesztolja, melly szerint az egyenesen személy-sértő gúnyolattá alacsonyodik; mert a' hol egyszer a' szeretetnek és emberségnek minden egyéb törvényeket maga alá vető legfőbb törvénye megbántatik, ott semmi jó nem lehet.

Nincs a' kritikának arra sem szüksége, sem szabadsága, hogy vizsgálatinak eredményét az emberre alkalmaztassa, a' mint-hogy nagy képtelenség nélkül nem is alkalmazhatja. Mert hiszen a' legjobb érzelmű, és gondolatú ember is lehet igen rossz költér, 's megesne a' világnak, ha a' sokat, vagy sokfélét író poétákon kívül, mindennek érzeményi és gondolati szegények volnának, 's megesne a' kópíróknak, ha annak

művészeti tökéletét, nem a művek' tökéletéből, hanem azoknak számából vagy sokféleségéből ítélők meg. Így *Csokonai* felmúlta *Horáztot*, 's az arabesk mázoló a lélekfestő *Raphaelt*. Nem az a kérdés, mit és mennyit fest a művész, hanem csak az, mint fest, mert egyedül ez a művésze, amazok többnyire csak a környezeteké.

De egyébiránt is, ki nem látja azt, hogy valamint az én gyűjteményem, úgy minden jobb lyrai gyűjteményem egyeb, mint különféle természetű műveknek hibridumai? Vajjon tehát a lantosokat mind olly hibridumokká tegyük-e, mint a' recensens engem? mulhatatlan olyanokká kell pedig tennünk, mihelyt a' művek különféle, egymással ellenkező tulajdonságait az emberre ruházzuk. Ne csináljunk tehát az emberből *quodlibet*et, hanem elégedjünk meg a' munkák' különféle tökéleteinek és hibáinak kimutatásával, az embernek pedig hagyjunk békét. Mert valamint kötelességünk a' műveket megítélni, épen olly kötelességünk az embert minden lehető módon kémélni, mivel az illy személyesértő karakteristikákból rosznál egyebet senki nem tanulhat.

Óhajtánám tehát, hogy ezen igen rosz példát kritikusaink el ne tanulják, hanem inkább szünet nélkül szemek előtt tartanák ama' szép lelkű herczegnek *Gonzaga Castiglionei Aloyznak* szép szavait: „A' természet a' mennyei fényből teljes mértéket senkinek sem ad, hanem azt a' maga oeconomiás prizmája által számtalan egyes sugárokra osztván, minden halandónak csak illy egyes sugárt nyújt. 'S ezen sugárnak tulajdon színe uralkodik annak lelkén, ez festi annak műveit, ez határozza meg az ő geniusának jellemét 'stb.

Így szokta halandó társait a' szép lélek kémélni; mert tudja, hogy valamint maga nem adhat mindent, úgy másoktól sem kívánhat mindent. De vagynak, kik azt hiszik, hogy a' természet' oeconomiás prizmája az ő kezeikbe van adva, pedig az olyanoknak legkevesebb juta.

A' hatodik gáncsolat az, hogy némelly költelmeim teljesek lévén ragyogó kitételekkel, csak látszanak valamit jelenteni, de valósággal minden érzeménytől, 's minden értelemről *általjában* üresek, mint az *Ajánlás*, a' *Török Sophiehez*, a' *szonethez* a' *Bonyhai Grottához* szólók 'stb. *).

Hogy itt az én munkáimra ollyan mond recensens, a' mit még a' csecsemő' gegyegésére sem mondhatni, mert azt sem lehet minden érzéstől és értelemről, még pedig *általjában* üresnek mondani a' józan olvasó, látja; de azt, hogy miért mondogat illyeket, csak akkor fogja megérteni, ha megtekinti az ő költélyi természetét; mert egyedül ez mutatja ki nyilván, mit tart ő poétai kitételnek, mit poétai érzésnek és értelemnek. Vegyük tehát e' végből vizsgálat alá azon tán legjobb, legérthetőbb verszetét, melyet *Szemere* is igen méltónak látott a' felmutatásra. Tud. Gy. 1818. IV. k. 84. l.

Vedd e' gyűrűt reszkető kezemből,
Vedd e' csókban forró lelkemet;
Néked minden órát életemből,
Értted vérözönnel szívemet!
Téged fognak által karjaim?
O te, e' keblemnek ideálja,
Melly gyakran mint nyári es' homálya
Messze lengett szél' fuvalmain.
Merre, merre lángoló hevemben?
Honnan, honnan ő nem földi kény?
Mért e' reszkető könyű szememben?
Mért ez édes órán új remény?
Bájos arczod', százszor holdog álom,
A' múltban 's jövőben nem találok.
Holtan fekszem-e lágy karodon,
Vagy merengek bő hullámidon?
Tiünder kárpitot vonnak felettem
Hű szerelmünk' nyájas isteni,

*) Az itt következők idézvék a' Muzarion v. Élet és literatura IVd. kötetében 1829. lap 41, 43—53.

Érzem őket hűsen lengeni,
 'S égi scének tűnnek fel mellettem,
 'S myrtus lombjaimnak enyhelyében,
 Én, a választott boldog, én!
 Összeomlok a' kény érzetében,
 'S égek Arimidáznak kebelén!

Jegyezzük meg tehát ezen versezetben e' következőket:

1. A' Hellenek, *Bouterweck* szerint, a' kérdések' és ismétletek' figuráját, mint nem poétai figurákat, a' retorikába utasították; 's íme, még is ezen huszonnégy sorból álló versezetnek tizenhárom sora mind illy kérdő 's ismételő figurákkal van megrakva; mert az egymást érő: *neked, téged, érted, ó te*, szintolly helytelen ismétlés, valamint az egymást érő: *merre merre, honnan honnan, mért mért, én én*. Mind ezek kietlenségét neveli még az ötszöri felkiáltás is, el annyira, hogy az egész versezet nem egyéb, mint az egymást érő kérdések és ismétlések 's felkiáltásoknak örökös ismételtetése. De nagyobbítja ezek hibáját még az is, hogy ezen ismétlések között hat sor valami egyforma verbumbalan figurát ismétél, mint: *Neked minden órát életemből. „Érted vérözönnel szívemet“*, — „*Merre, merre lángoló heremben*“, — „*Honnan, honnan ó nem földi kény*“, — „*Mért e' reszkető könnyű szememben*“, — „*Mért ez édes órán új remény*“. Illyenek a' recensensnek *kedvenczei*, 's így él vissza azokkal; de vajjon, ha csupa rózsák volnának is ezek a' *kedvenczek*, nem válnának-e azok ennyi repetálások' repetálása által csupa bojtornokká?

Igaz ugyan, hogy az újabb sentimentál stíl, 's az érzelem' természete engedelnek e' részben valamit, de koránt sem ennyit. Nálam is vagynak mind ismétlések mind kérdések, de nincs ennyi, 's nem érik azok így egymást, melly már a' dolgot egészen megválasztja, de megválasztja még az is, hogy ezek már magokban rosz-

szak; mert a' beszédből a' verbumot kivetni annyi, mint annak értelmét elharapni, 's meghatározatlanná tenni, 's annyi mintha a' festő a' képet orr nélkül hagyná azért, hogy a' néző úgy is oda gondolhatja azt. Így változtatja a' poézist a' *külső semmikre függesztett figyelem* üres zajjá, 's valóóságos *Hangzatkárá*.

2. A' költér a' nyelvet nem csak nem rontja, hanem inkább minden lehető módon megszébbíti; ezen versezetben pedig a' megszébbített szavak és szólások helyett illyeneket látok: *Ó te, e' keblemnek ideálja . . Melly gyakran messze . . Lengett szél' fuvalmain*, mellyeknek így kellene lenniük: *ó te, e' kebelnek ideálja, melly gyakran messze lengtél*; mert az igen kényes magyar fül igen érzi, hogy az illy kétszeri reá mutató, mint: *e' keblem*, felesleg való szószaporítás; 's érzi, hogy a' tárgyhoz majd második, majd harmadik személyben egyszerre szólani helytelenség. De itt a' *leng* és a' *szél' fuvalmi* sem összevalók; mert ezek nagy szelet jelentenek, amaz pedig csak kis szellőt. Egyébiránt is a' *lengés* már kimeríti az egész gondolatot, 's a' *szél' fuvalma* csak szükségtelen szószaporítás.

'S így a' szükségtelen *kény* és *könnyű* helyett is jobb lett volna az *öröm, gyönyör* és *köny* vagy *könny*, valamint az a' helytelen: *hűsen lengeni* jobb lett volna így: *hűsen*, vagy még jobban *hűset lengetni*; így lehet azután a' *legyezőből, lengető*. Az illyenek pedig: *Én, a' választott boldog, én! Összeomlok a' kény' érzetében*, csak olly affectált, gyermekes, scenai szóllások, mellyekben a' *szerelem'* édes nyelvének legkisebb accentje nincs.

3. A' költéri beszédnek nem homályosnak, annyival inkább nem érthetlennak, hanem a' lehetőség világosnak kell lenni, mert leginkább ettől függ a' reáhatás' elevensége; ezen költelemben pedig, nem csak homály, de nélkülérthetlenség is találtatik, mint: *Érted vérözönnel szívemet*. Szeretőknek adni szívünket igen is lehet,

de szeretőnkért hogyan lehet, és kinek lehet adni szívünket, én legalább nem érthetem, pedig hogy ezen *verbum* van kihagyva, nyilván mutatja az előtte lévő sor. 'S hát a' szerelem ömledezésében vajjon mire való 's mit jelent az a' *vérözön*?

Merre, merre lángoló hevemben? Vajjon miért akar a' boldogított szerető Armida' öleből elmenni! és hová? — 's van-e ennek értelme, ideje és helye? Vagy tán az elragadtatás oly nagy, hogy az még Armida' karjai közül is ki akarja ragadni a' boldog jegyest! Ez már valóban igen lángoló olasz hév. De az illy olasz hévnél képzelenebbet gondolni nem lehet.

Mért ez édes órán új remény? Bújas arcod, százszor boldog álom, A' múltban 's jövőben nem taládom. Holtan fekszem-e lágy karodon, Vagy merengek bő hullámidon? Én ezeket nem érthetem 's nem gondolhatom el, mi lehet itt az az új remény, és az a' százszor boldog álom, melynek képe sem múltban sem a' jövőben nem találtatik! a' mi, sem a' múltban sem a' jövőben nincs, az vagy semmi, vagy jelenvaló. Igen, de hogyan lehetne a' jelenvalót a' jelenlévő édes órá' reményének nevezni? De szint így nem érthetem ezen gondolatnak poétai képét is, mert én oly csuda lényt, a' minek egyszersmind *lány karokat is, bő hullámokat is* tulajdoníthatnék, képzelni nem tudok. Illy nyilvánvaló ellenmondásokkal teljes az egész mű mind kívül mind belül.

4. A' *tárgyas költér* mikor nem ideált ad, hanem csak a' tarka valót festi, mutathatja tárgyai természete szerint az indulatok és ábrándozások különféle szerelenségeit; de a' *személyes költér*, ki magáról szól, vagy legalább magáról látszik szólni, természet szerint ideálnál egyebet nem adhat, vagy adni nem akarhat, mert magának csak oly érzelmeket tulajdoníthat, a' millenyeket legszebbeknek lát; 's mivel az olvasó is csak oly érzelmeket láthat ő nála szépeknek, a' millenyek oly mivel 's józan embernek, mint

egy költérnek lenni kell, szájába illenek. Innót van, hogy a' tárgyas költér szabadon mutat mindenféle dühált *Orlandókat*, de a' személyes költér magából *Orlandót* és *Létkofront* nem csinál; mert tudja azt, hogy a' poétai részesség csak addig poétai míg józan, 's tudja, hogy valamint az emberiségnek legfőbb karaktere a' *józan ész*, a' szerint a' poézis' legfőbb karaktere sem egyéb mint *józsanság*, vagy a' recensens szavai szerint: a' *legsebesebb lángokban is szelidség*.

De ezen józsanságnak, ezen szelidségnek ezen költelemben híre sincs, sőt az egész érzés legfőbb loku *szertelenség*. — Ugyan is: az a' sok *reszkető kéz, reszkető könny, forró lélek, lángoló hév, vérözönös szív, holtan fekvés, merengés, összeomlás, égés*; az a' sok kérdés, ismétlés, felkiáltás; az a' sok egymást érő *merre, merre, honnan honnan, mért mért, én én* 'stb. oly rít, oly szertelen és természetlen hagymázos rángatózásnak typoszát veszik magokra, mely mind magában rít, mind a' dolog természetével egészen ellenkező. Rít magában, mert az unalmas egyformaság és felettébb való, *caricatura*; 's ellenkező a' dolgok' természetével, egyszer azért, mivel a' szerelem csak az ellenkező érzelmekkel való harcában elragadó és rángatózó, de az édes órán nem rángatózó, nem elragadó; hanem a' legfőbb fokozatig szelid és *összcolrasztó*, az az: a' legfőbb subjectivitásnak és legfőbb objectivitásnak harmoniás egyezete, nem pedig harca, az az: a' subjectivitás az objectivításban elenyészik.

Az oly dithyrámbi elragadtatásnak typoszait, a' millenyeket én *Virághoz*, a' *Mázához* 's *B. Prónayhoz* szóló ódáknak mutaték, ezen jelenés magára nem veheti; mert azokban a' poétai lélek a' poézisnak egész szabadságában 's objectumait el nem érhető törekedéseiben jelenik meg, itt pedig csak az ember, a' legtermészetesebb érzelmek' legfőbb harmoniájában. De egyéb-iránt is az én ódámban *ez: Hová, hová ránt ömledező hevem*, egészen más érze-

lemnek typusza, mint itt a' *merre, merre lángoló hevemben*; mert ez az elragadtatást még messzebb akarja vinni, amaz ellenben nálam az elragadtatást menti, józanítja, zabolázza. Így *Chloëmban*, noha ott a' vágyódó szerelem festetik, még is egészen más érzeményt fest az *égek*, mint itt; mert az utána következő: *szívem elolvadt*, tüstént megmagyarázza, hogy ott az *ézés* nem egyéb, mint a' szívnek olvadása; de itt az *összeomlok* és *Armida* a' rosszat még rosszabbá teszik.

Másodszor pedig ellenkezik ezen érzeménynek szertelen feleségázása a' dolgok természetével azért is, mivel ellenkezik a' poézisnak legfőbb czéljával — az emberiség javával, — melly, természet szerint, valamint minden emberi tudománynak, úgy a' poézisnak is legfőbb czélja: mert lehet ugyan a' szerelemnek görög stílyját, lelkiebb kultúránk szerint lelkiebbé tenni; de a' görögöktől messze távozni mindenütt veszély, 's ennyire távozni annyi, mint a' poézist 's annak legszebb, leggazdagabb tárgyát elcsufítani 's megmérgecsíteni, nem pedig megszébbíteni; 's annyi, mint az emberiségnek és poézisnak legfőbb karakterét a' *józságot* megrészegíteni. De mit használhat akkor minden philosophiánk, ha azt másfelől poéziánkkal *practice* lefontjuk? A' poézisnak a' philosophiával nem ellenkezni, hanem legfőbb fokozatig egyezni kell, el annyira, hogy a' mit a' philosophia csak dictál, csak mondogat, azt a' poézisnak *practice* kimutatni és gyakorolni kell. Emeltségbe hozza a' poézis érzelmeinket, de nem azért, hogy azokat ragadozásra szoktassa, hanem egyedül azért hogy azokat a' legnagyobb emeltségben is harmoniás játékra, vagy a' legsebebb lángokban is szelidségre tanítsa, az az: a' legfőbb poézis nem lehet egyéb, mint eleven testbe öltözött 's leggyakorlatibb philosophia.

Ezen legszebb elvek nem tudásától, nem érzésétől van az, hogy ezen egész költemben az érzés annyira feleségáztatik,

hogy az elragadtatás még a' maga tárgyától is el akar ragadtatni: innét, hogy a' szerelem istenei, kik még eddig a' szerelmet gyűjtani szokták, itt a' szerelmet hűteni kénytelenek, de még is a' szerelmesen, sem az istenek hűtése, sem a' myrtusok *enyhelye* nem *enyhíthetnek*, hanem az, *összeomlik* és elég. Illy ellenmondásokkal teljes itt minden, még pedig nem homályos, hanem igen is nyilvánvaló ellenmondásokkal, mert ha csak azt mondaná itt a' szerelmes: *a' szerelmek istenei hűsen lengetek*, még akkor csak homályos volna e' visszasság; de mikor nyilván kimondja, hogy ezen hús lengetést nem csak látja, hanem *érzi* is, már akkor igen nyilván ellenmond magának elannyira, hogy ezt: *érzem a' szerelme istenének hús lengetését*, nem itt, hanem csak tréfában lehetne mondani, mikor azt akarnók tudniillik mondani, *hűl a' szerelmünk*. Így esik vissza a' felettébbvaló mindenkor a' nevetségesbe és ellenmondásba, 's ez a' *dagály*; a' mint-hogy ezen verszetnek egész poétai érzeménye nem is egyéb, mint az érzelmi dagálynak legképtelenebb neme.

5. A' fantazia, mint a' poézisnak képző esete teremthet különféle ideális képeket és lényeket; de ha ezen képekben a' természetnek typusza elenyészik, már akkor a' fantazia tisztátalan és természetlen, 's az egész poézis nem egyéb, mint: *rut idealitás*; mert egyedül ennek tisztasága egyetlenegy feltétele az egész idealizálás művészetének, vagy poézisnak. — Ezen költeményben a' fantaziának két műve tűnik előnkbe, 's mindenik igen szerencsétlen. Az egyik az, midőn a' reménynek, vagy álomnak egyszerűsind karok is hullámok is tulajdonítanak, mellyek természet szerint össze nem illhetők, össze nem képzelhető tulajdonságok lévén, az egész kép nem egyéb, mint természetlen és értelmetlen *arabeszék*. Vagy tán a' lágy karok és bő hullámok *Armidaé*? De így a' lágy karokon és bő hullámokon *fekünni* és *merengni*, mi volna egyéb, mint a' *legáltalibb actusnak* legprózaibb ideája? A' másik

kép az, midőn a' szerelmeskedüket az istenek kárpittal bétakarják és hűsen lengetik. Az isteneknek, mint képzelt felsőbb lényeknek, olly illetlen eszelekedetet tulajdonítani, hogy azok a' *szeretkezőket bétakarják és legyezzeék*, nem egyéb, mint a' *Home* által úgy nevezett *hamis fenség*, melly tulajdonképen nem más, mint a' helytelen képzelődésnek legidétlenebb neve vagy röviden: *képzelti dagály*, az az, olly erőködése a' fantaziának, melly mennél feljebb akar menni, annál alább esik az ellenmondásba és nevetségesbe, — a' dagálnak két fő jellemzetű bélyegeibe.

Ezekből tehát nyilván láthatja az értelmes olvasó, millyen kitételeket, millyen érzést és értelmet tart Kölcsey, költéri kitételeknek, poétai érzésnek és értelemnek; láthatja, hogy az illy kitételektől, az illy érzéstől és értelemtől az én gúnyolt költeményeim minden bizonyval *általában* üresek, 's ugyan azért recensens máskint nem ítélhetett, mint a' hogyan ítélte. De úgy gondolom, a' ki tudja mi a' poézis, az nagy értelmet és nagy érzést az illy kis naiv darabokban és *poétai complimentekben* nem keres. A' legjózanabb aestheticusok szerint is az illy kis darabok, manél kevesebbé tanítanak, annál többet tanítanak, az az: megtanítják az érzés' és képzelődés' józan utait és módjait, 's megtanítják a' poétai értelmet és érzést az *iztelen sentimentál grimasszoktól* választani. Kivált hőgyeknek valami tudós hangon írni complimenteket, csak olly izlés volna, mintha *Napoleon* az éjszaki királynét, *szajkó* és *koránérő cseresnye* helyett, a' maga kedvencez *mozsaraival* akarta volna meglepni.

Ezen gúnyolt darabok között legegyszerűbb a' *Bonyhai Grotta*, de mégis több van ebben is mondva, mint *Horátnak* ugyan olly tárgyú ódájában (L. I. oda 30.). *Horátnévszerint* hívja az isteneket *Glücceré larariumában*, én pedig azokat jelképeikben hívom, 's ez poétai hívás, mint amaz, csak hogy a' *pálmát myrtuszt* 'stb. megkell a' bodza-bokortól választani. *Horátné* meg-

elégszik a' hívással, de én messzebb is terjeszkedem. Így van a' dolog a' többiekkel is; mindenütt *festre*, nem pedig *mondea* jó a' gondolat, melly nem hibája, hanem fő jelleme a' poézisnak. Ha azt megtudnók határozni, hogy ezen fő karakterében lehet-e a' poézis felettebb való, akkor tán azt mondhatnók ezen darabokra, hogy *képekkel meg ragynak terhelve*; de mivel azon kérdések mind eddig határozva nincsenek, 's a' recensens izlése által is meg nem határozthatnak; tehát ezen gúncsra is csak azt kell mondanom, a' mit a' többiekre mondogattam.

A' *hetedik* 's legmesszebbható vádja a' recensensnek az, hogy én, részint ezen elő számlált hibákért, részint pedig azért, mivel az én *episztolám* nem egyebek, mint *durva jambusokba öntött declamatiók*, tehát én már hihetőleg egészen kimerítettem magamat, 's elértem, *noha még igen jókor*, a' határt, mellyet a' természet a' poéta és nempoéta közt vona.

Mivel én, sem azt nem tudom mi a' poéta, sem azt nem értem mint merítheti ki magát a' poéta, sem azt az ellenmondást meg nem fejtetem, hogyan érje el a' poéta *igen jókor* a' határt; tehát mind erre csak azt mondom, hogy ez nem egyéb, mint: *recensensi styl*. A' német recensiók szerint *Göthe* a' poétai nevet nem érdemlette, *Wieland* pedig, *mint afféle sváb*, csak negyven esztendő korában kezdett okosodni; mi csuda tehát, ha Kölcsey a' Lessinges német kritikát követvén, azt hiszi, hogy valaminth a' sváb poétának csak negyven esztendő korában jön meg az esze; a' szerint már akkor a' magyaré, inába száradhat.

De én úgy gondolnám, az illy recensiók nem egyebek, mint poétai koszorúk. Mert mikor a' recensiók a' verbumban várost, a' csapongó ódában egyszerű beszédet, a' költéri elbeszélésben troubadouri romancét, az originálban fordítást, a' naiv complimentekben sentimentál dagályt, a' sentimentál epistolában pedig naiv floscu-

lusokat keresnek és nem találnak; vajjon nem örülhetünk-e, hogy nem találnak? — Így van pedig a' dolog.

A' mi azonban költéri leveleimet illeti, megismérem, azokban a' poézis igen csekély; megismérem, hogy azokban némelly hosszás előszámlálás tán unalmas egyformaságot ad; de nem is poétai szépségeket akartam én azokban mondogatni, hanem hasznos igazságokat. De egyébiránt is az illy inkább prózai, mint poétai beszédeket akár *pathossal* adjuk elő, mint *Juvenál* és *Persius*, akár *Witzzel*, mint *Horátz* és *Kazinczy*, de az ódai poézistól mindenkor olly messze maradunk, mint *Horátz'* episztoláji az ő ódájától. 'S noha mondhatnám azt *Schillerrel*, hogy a' *pathos* inkább poézis, mint a' *Witz*; de mégis csak azt mondom, hogy az illy hosszú beszédeket jobb, elmésséggel kidolgozni, mert ennek színeit különféleképen változtathatjuk 's az által a' hosszú beszédet az unalmas egyformaságtól megmenthetjük, melyet természet szerint a' komoly *pathos* meg nem engedhet.

Végre a' recensens rimes verselésemet megtámadván, szokása szerint itt is a' rövid vocalisból hosszút csinált 's gúnyolódással kezdett kritikáját gúnyolódással fejezi bé. Mellyre csak ez feleletem: igen szeretném én is, ha jobb rímeink volnának, de ha nincsenek, czéltalanságnak tartanám olly törvényeket szabogatni, mellyeket minden lépten nyomon által kell hágnunk, ha csak úgy nem akarunk rimezni, mint némelly divatszzerű verselőink. De egyébiránt is úgy látszik, hogy az illy törvények nem a' művészetnek, hanem csak a' mesterkélésnek törvényei. Az illy törvényeket pedig, inkább a' mesterkélés' százéveiben fojtanunk, mint terjeszteniünk illik; mert tudjuk azt, hogy az emberek gyakran csak azért kezdenek és sanctionálnak holmi csecsebecséket az irodalomban, hogy *Corregióval* elmondhassák: *én is festő vagyok!* Be jól mondá *Batteux*, hogy a' *tudományoknak a' góthok annyit nem ártottak, mint a' hiú elmék.*

A' VERSFORMÁKRÓL.

Megjelent a' Tudom. Gyűjtem. 1826beli IVd. kötete 85—99. lapjain.

Mivel a' versformák három főnemre oszlanak: a' görög, a' rimes metrum, és metrumtalan rimes formákra; 's mivel mind ezen forma nálunk divatban vagyon, tehát méltán illik kérdeznünk, mellyik szebb és jobb, mind magában, mind reánk nézve. Mert tudnivaló az, hogy minden különös nyelvnél különös szempontok adhatják elő magokat. De egyébiránt is tapasztaljuk azt, hogy a' magyar korántsem figyelmez úgy a' példákra, mint egyéb nemzet, ha-

nem valamint mindenben, úgy a' literatúrában is, minden magyar, szabad ur akar lenni, 's e' részben is nem bortal, hanem okkal móddal akar vezetetni.

Egész nemzetek egy két példára rimes verseiket metrumba szedték; a' németek pedig olly sentimentalís, olly idealís képzelt metrumot fogadtak el, a' millyent szem nem láthat, fül nem hallhat, még is festeni, muzsikálni, táncolni akar. De hogy a' magyarral illy könnyen bánni nem

lehet, azon ne boszongjunk, hanem inkább örülünk; mert a' látni akaró érzi magában a' látásnak tehettségét, a' rendetlen erőket pedig könnyebb elrendelni, mint az erőtlenséget erővé emelni. Ugyan azért ne dorongozzunk, hanem fejtjük ki a' dolog' természetét, 's a' látni akarók látni fogják azt, a' nem akarók pedig hangicsáljanak, a' mint nekik tetszik; a' dolog egyébiránt is egyre mén, mert közönsége mindig lesz mind a' lantnak, mind a' dudának. De térjünk a' dologhoz.

A' vers nem egyéb, mint az ének' vagy táncz' természetét követő beszéd forma; mely, mint külső része a' poézisnak, egyenesen alája esik a' szép művészetek' legfőbb, legközönségesebb törvényének, a' mi nem egyéb, mint a' régi *aristotelesi* értelmezés: a' természet' szép utánzása.

Szép utánzata a' természetnek pedig az, mi az emberrel és természettel egyez, vagy magyarázólag, a' mi az embernek és az emberiséget illető dolgok' legfőbb jellemével és céljaival össze illik. Mert az ember csak magát szereti leginkább, 's csak magát látja legfőbb szépnek el annyira, hogy a' legfőbb ideákban az Istenekben sem láthat egyebet, csak emberi szépet. De mivel érzi, hogy része mind a' Teremtőnek, mind a' természetnek, talát magával együtt szereti Istent, és természetet is; de hogy mindeniket jobban szerethesse, mindeniket részint megemberesíti, az az, megszebbíti, részint pedig a' magok valóságaiiban hagyja, vagy azok természetét utánazza, mert a' szeretet nem egységet, hanem csak *összeegyezést*, vagy *harmonias különfeleséget* kíván; az az, az embert és emberiséget illető dolgoknak nem minden, hanem csak *legfőbb* jellemeit és céljait hozza harmoniába a' költér.

Ugyan azért, a' természetet szépen utánazni, annyi, mint azt részint szebbíteni, részint pedig utánazni, vagy rövidében: *utánazza szebbíteni utján*; 's innét látni való, hogy mind a' költéri szebbítés, mind a' költéri utánzás, nem minden, ha-

nem csak *főbb oldalu* szebbítés és utánzás; mert a' minden oldalú szebbítés természetlenséget, a' minden oldalú utánzás pedig másolatot, prózai természetet, vagy igazában szólván, *majmolatot* ad; mert a' természet' végtelen egymiségeit egészen másolni nem lehet. Ugyanazért minden költéri szebbítésnek és utánzásnak egyik legfőbb, legközönségesebb törvénye az *egyszerűség*.

Az embernek legfőbb jelleme a' józan ész, vagy okosság, legfőbb célja lelki természetének harmonias kifejtése, emelése, szabadsága, 's ezen maga szépségének közlése, tovább terjesztése, 's ez által a' lelki teremtés' munkájának örökös folytatása.

A' józan észnek legfőbb, legközönségesebb törvénye: a' *józan középszer*; mely valamint az észnek, úgy az ízlésnek is legfőbb, legközönségesebb törvénye: mert az ember, valamint lelkére Isten és a' többi állat között középen áll, úgy testi természetére nézve is igen egyszerű és középszerű a' többi állatok között, 's ugyanazért minden *egyszerűben és középszerűben* a' maga legbelsőbb valóját látja és szereti.

A' lélek' harmonias kifejtésének és közlésének, valamint legfőbb törvénye is a' *szabadság*, az az, az emberi középszerűben szorított, részint véges, részint pedig végtelen szabadság; véges t. i. a' testekben, végtelen pedig a' lelkekben. Innét van, hogy olly kedves előttünk az énekben és tánczban, a' meghatározott hangokban, és mozdulatokban a' szabad könnyűség; érezzük t. i. mint uralkodik a' lélek a' testen, mint emeli felül azon magát, mint játszik azzal szabad könnyűséggel; érezzük, hogy a' lelegevenebb, a' testen leguralkodóbb, legszabadabb lélek a' legszebb lélek. Innét van, hogy az önszereteten, az az, a' magán felül emelkedő léleknek szabadsága olly isteni szépnek látszik előttünk.

Ezen elvek lesznek tehát azon legfőbb szempontok, mellyek szerint aesthetikai vizsgálódásinkat a' versformák körül intézgetni fogjuk, és pedig illy formán:

A' görög forma utánazza az ének' természetét háromféle módon, úgymint: a' meghatározott számú szótagokból álló sorokkal, a' különféle nyugpontokkal, és a' metrum' tánczával.

Az ének' külső természete áll a' hang' hullámos szállongásában, annak különféle megszagatásaiban, nyugpontjaiban, és az egyforma hangok' visszafordulásaiban. — Hogy a' görög forma az éneknek három elsőbb jellemét nyilván utánazza, látnivaló; de követi az még az egyforma hangok' visszafordulását is, a' metrum' egyforma contourainak egyezetével, csak hogy ez nem olly éles, nem olly másoló 's minden oldalú utánzás mint a' cadentiáké; hanem csak egyszerű, egy oldalú, középszerű, de épen azért szépizletű követés.

Ez a' forma tehát megegyez az ének' természetével, de még az ember legfőbb törvényeivel a' józan középszerrel és szabadsággal is; mert tudjuk azt, melly szabad természetű ezen forma, 's tudjuk melly nagy szabadsággal bántak és bánhattak azal az okos görögök.

A' metrumtalan rimes vers utánazza az éneket szintűgy háromféle módon, úgymint: a' meghatározott számú szótagokból álló sorokkal, a' különféle nyugpontokkal és a' cadentiákkal. Ez a' forma tehát közelít a' görög formához, egyszer azért, mivel szintűgy csak háromféle módon utánaz; másodsor azért, mivel szintűgy csak egy nemű stylban utánaz; harmadsor azért, mivel valamint a' görög az egyenlő hangok' visszafordulását csak bizonyos szépizletű távlatban követi, úgy ez is az ének' hullámain nem meghatározott metrummal ugyan, de valami szép gördületű 's változatú hangokkal, bizonyos távlatban követi, vagy követheti. Ez a' forma tehát a' maga nemében szintolly egyszerű természetű és szép valamint a' görög; mert a' metrum' híjánosságát eléggé kipótolják az igen élesen követő, igen éneklő és pittoresk cadentiák, az igen meghatározott számú szótagok és nyugpontok, elannyira,

hogy ez minden metrum nélkül is sokkal élesebben utánazza az éneket, mint a' görög formának sokkal csendesebb és szabadságban metruma, úgy hogy épen az a' szépizlethiány van benne, hogy igen élesen utánaz; de egyébiránt igen megegyez az emberhez illő józan középszerrel és szabadsággal, 's csak annyiban különböz a' görögötől, hogy a' metrum inkább a' táncz', a' cadentia pedig inkább az ének' típusa.

A' metrumba szedett rimes vers ezen egyszerű formáktól távozik kétféleképen, úgymint: az utánzásnak számát eggyel szaporítja, és az utánzásnak két különféle természetű styljait keveri össze, úgy hogy ez nem csak énekel, mint a' szabad rimes forma, nem csak tánczol, mint a' görög, hanem egyszerre tánczol és énekel. Ez a' forma tehát mind azért, mivel az utánzat számát szaporítja, mind azért, mivel két különféle stylokat kever össze; látnivaló, hogy igen messze távozik a' szépizletű középszerrel, egyszerűtől és szabadságtól.

Ugyanis, a' Hellenek, úgymond *Butteruek*, a' festett szobrot és rimet, az az, rimes metrumot, ugyan azon egy okból nem szenvedhették. Nem szenvedhették pedig azok a' festett szobrokat, az én átlátásom szerint, egyszer azért, mivel a' contour' legfinomabb vonulatit az eset' színei eltakarták, a' színek' legszebb árnyékozatit ellenben a' contour' feloldozta, semmiyé tette; melly szerint egyik művészet a' másikat elrontván, egyik sem jelenhetett meg saját tökéletében; másodsor azért, mivel a' különféle művészetek a' figyelmet megoszták, meggyengíték, megzavarák, 's ugyanazért sem egyik sem másik művész' szépségét tökéletesen érezni nem engedék; — harmadsor pedig azért, mivel a' görögök igen jól érezték azt, hogy a' művészetnek a' természetet csak bizonyos középszerű, szépizletű távlatban utánazni, nem pedig másolni, majmolni kell.

A' festett szobor már nem szépizletű kép, hanem csupa természet, vagy maj-

molat, mely azt a' határt, azt a' szépizletű középszert és távulatot, mellyeknek a' művészetet a' mesterkéléstől és természetűt meg kell választaniok, csaknem egészen elrontja. 'S így mennél inkább elrontatnak ezen határok, annál inkább elenyésszik a' műnek minden szépizletű beese, elannyira, hogy ha a' szoborra még ruhát is aggatunk, 's azt még énekelni és tánczolni is megtanítnk, már úgy az egész művet gyermekes bábbá alacsonyítjuk.

Követheti az ének a' fülemilé' hangjait, de ha azokat egészen másolja, egészen fülemilévé válik, már úgy a' művészség általmegy a' természetbe, 's megszűnik emberi, vagy szép ének lenni. Utánahatja a' *Hülleri* symphonia az orkánt, mint a' *Philidori* a' menydörgést, de csak bizonyos távulatban és középszerben; mert ha azok egészen másolatnak, a' szépizletű gyönyör helyett igen szépizletellen rémülést adnak. Muzsikába teheti *Teleman* a' kapuzédulát; de valamint *Hillernck* és *Philidornak* alúl kell az orkán és menydörgésen szállaniok, úgy *Telemannak* a' kapuzédulán felül kell emelkednie, 's mindeniknek bizonyos távulatban kell állani a' tárgytól, vagy a' természetűtől; mert a' harmonia' érzelme, az az, a' szépnek érzelme, nem *egységet*, hanem csak valami középszerű, egyszerű, főbb oldalú összeegyeztést, az az, *harmonias különféleséget kíván*.

Inné van, hogy a' poézis mindenkor csak egyszerű, középszerű, főbb oldalú utánazást és szebbítést kíván; mert valamint a' többszerű utánzás majmolatot, a' minden oldalú pedig másolatot ad: a' szerint a' többszerű, sok oldalú szebbítés feleslegvalót és mesterkélést: a' minden oldalú pedig természetlenséget szúl, mellyek természet szerint mind annyi feloldási a' harmonias különféleségnek, vagy a' költéri szépnek.

Minden harmonia *középszert és különféleséget* tesz fel magában; mert a' különféle, egymással ellenkező, tarkaságot adó többféle egymiséget, csak úgy hozhatjuk

mind egymással, mind az emberiséggel harmoniába, ha azoknak élesebb sajátságait a' szépizletű középszerre szállítjuk, vagy emeljük.

Inné van, hogy valamint minden szépnek legfőbb, legközönségesebb alkotója a' szépizletű *egyszerű* és a' *középszer*; épen úgy minden szépnek legfőbb, legközönségesebb feloldója a' szertelenségnek különféle neme. Ez a' szépizletű *középszer* a' poézisban a' *középpont* és *középtető*, hol minden szépnek központosulni kell, mert ez a' *középpont* és *középtető* maga az ember. Ezen elv szülte a' *Hellenikának* örökös nagy harmoniáját, mely az embert magát, az istennel 's az egész természettel olly szép harmoniába hozta. Innét van, hogy a' Hellenek mindenben csak a' józan középszert, a' szép egyszerűt 's a' legközönségesebbet szerették, 's minden szertelent olly igen kerültek, elannyira, hogy még a' magában szép különösséget is távoztatták, úgy hogy *Winkelmann* szerint ezen okból nem adák az asszonyi szép alaknak a' magában szép ajak gödörkét.

Ezen elvek szerint lett az, hogy valamint egész poeziájok igen egyszerű, úgy az ő versificatiójok is egyszerű 's olly szabad, a' millyent mi megkésérteni sem mernénk; mert ők tudták, hogy az ember középszerűnél egyebet sem elő nem hozhat, sem el nem fogadhat tökéletesen; 's tudták, hogy mind a' testi, mind a' lelki világban az emberi természet' kifejtődésének legfőbb törvénye és célja a' szabadság.

Ezen elvek ellefedése tette a' romantikát mind lelkére, mind kérgére nézve szertelenné, 's ugyan ez szülte a' rimes metrumot is, mellyre mind azok, a' mik a' festett szoborra mondják, reá illenek, 's mint különös művészetre többek is, úgy mint:

1. Valamint a' festett szobron a' kétféle művészség egymást feloldja, 's a' szépizletű utánzás helyett majmolatot látunk; — úgy a' metrumos-rimes versben, az

igen éles, igen éneklő cadentiák a' sokkal csendesebb metrumot, vagy egészen elta-
karják, semmivé teszik, 's akkor nem
egyéb a' metrum, mint szükségtelen, ká-
ros nyűg, melly semmi szépet nem ad, de
rutat sokat adhat. 'S ugyan azért tiltja azt
a' szépizlet, mert tiltja a' józan okosság
és szabadság; vagy ha olly hágdozó és éles
a' metrum, hogy azt a' cadentiák el nem
nyomhatják, akkor figyelmünket a' két-
féle stylak megosztják, zavarják, fáraszt-
ják, gyengítik, sem egyik sem másik styl
kellemeit tökéletesen érezni nem engedik.
Hanem ellenben éreztetik az ének' termé-
szetének nem egyszerű, nem szépizletű
utánzását, de felesleg való, szertelen maj-
molását, melly az ének' szépizletű typu-
sza helyett mesterkéltné majmolatot és gyer-
mek-bábat ad; éreztetik, hogy minden
styl csak a' maga sajátágaiban jelenhetik
meg tökéletes fényben és jellemben, 's
hogy a' különféle sajátságoknak öszveza-
varása tarkaságot és szertelenséget szűl.
Éreztetik, hogy az igen éneklő rimes vers
olly igen élesen utánazza az éneket, hogy
az már magában is inkább másolat, mint
szépizletű utánzás, a' metrum' tánczával
együtt pedig csupa tarka szertelenség. —
Éreztetik, hogy az aprón lépdező jambus-
ban és trochausban nem olly sikoltó ugyan
ennek az íztelen *leonícumnak* szertelensége
és dissonantiája, mint a' hágdozóbb met-
rumokban, de még is a' *leonicum* a' jam-
busban is csak *leonicum*, 's nem egyéb,
mint szertelen *caricatura*, 's a' rútnak
kisebb fokozata; mellynek egész meséje
csak az, hogy a' *leonícumnak* dissonantiá-
ját a' hágdozóbb metrumokban észrevettük
's elvetettük; a' csendesebb metrumoknál
ellenben nem vettük észre és azt szépnék
tartjuk.

2. A' kézi szépművészetek nem igen
egyebek, mint szép játékaink; de a' köl-
telem az emberiségnek leglelkiebb, legfőbb
realitása, ugyan azért annak komoly méltó-
ságával sokkal inkább ellenkezik a' gyer-
mekes majmolat, mint a' festett szoboréval.

3. A' fül sokkal kényesebb érzőnk,
mint a' szem, mert tapasztaljuk azt, hogy
a' leghítványabb kép sem tesz egyebet sze-
münknek, mint azt, hogy azt nem gyö-
nyörködteti, de a' muzsikábau minden
szertelen hang igen sérti füleinket. Innét
van, hogy a' rossz tánczost mosolyogva néz-
zük, de a' rossz muzsikát boszkonkodva
halljuk; ugyan azért a' fület sértő vers
sokkal rútabb, mint a' szemet eléggé nem
gyönyörködtető festett szobor.

4. A' festett szobornál csak a' szobor'
contourja mázoltatik he; de a' versben a'
léleknek contourja, mellynek csak egy jó
eszméjét is bemázolni nagyobb rútn és na-
gyobb kár, mint a' világnak minden fes-
tett szobra, mert a' lélek sokkal kénye-
sebb a' fülnél is, a' bemázolt eszmével pe-
dig nem csak egy két szem vesz, hanem
az egész lelki világ.

5. Mivel ez a' forma igen muzsikál,
a' figyelmet a' lelki muzsikáról igen a' külső
hangmuzsikára vonja, melly mind a' köl-
tért elrontja, mert muzsikussá teszi, mind
a' hallgatónál a' lelkiebb befolyást megza-
varja, 's az által az egész poézist a' külső
semmikre fordított figyelem üres hangicsá-
lássá alacsonyítja.

6. Különösen pedig az igen rímtelen
's igen kényes természetű magyar nyelv-
ben ezen formának igen szoros korlátai, a'
poézisnak legbájolóbb szépségét, a' beszéd-
nek és gondolatoknak szabad könnyűségét,
multhatatlanul megrontják, mellyre már is
elég kietlen példákat láthatunk.

7. Ezen formának szertelenségeit a'
legfőbb fokozatra viszik az olasz *sonettek*,
mellyek a' leggyermekesebb mesterkélés-
nek, a' legcéltalanabb artistái kötélen tánc-
zolásnak igen eleven másolatai, 's mely-
lyek nem csak a' legkikeresettebb békók-
ban és gyermekes öszve vissza kerengések-
ben énekelnek és tánczolnak, de *Jean Paul*
szerint, minden bizonynyal elől hátul vagy-
nak csengőkkel.

Ezek tehát az én jó szándékkal megfontolt gondolataim rimes verseink iránt; de mivel ezen verseink többnyire énekeink formáji, 's mivel a' metrumtalan formára az mondatik, hogy az a' metrum' nem léte miatt az éneklésben hangzatsért ád; tehát szükség e' részben is a' metrum' befolyását tekintetbe venni. Mellyre nézve tehát e' következőket jegyzem meg:

1. Azt a' ellenkezést, melly a' metrumtalan vers és ének között látszik lenni, nem a' szokott jambusnak és trochaensnak igen szabadon változó 's határozatlan mértéke, de a' legszorosabbban nótához szabott metrum sem hártja el; mert akár a' positiós, akár a' positiótlan vocalist nyújtja meg az ének, mind egy, úgy hogy, a' *Jegenye* helyett nem mondhat *jégényét*, tehát az *ember* helyett sem mondhat *émbért*, mert ha a' positiótlan rövidnek nyújtása rútt, a' positiós rövid vocalisnak nyújtása sem lehet egyéb, mint rútt. Következésképen az ének' mértékének egészen különbözőn kellene a' szokott metrumtól, úgy hogy minden hosszú helyeket, nem positiós, hanem természetesen hosszú vocalisokkal kellene megrakni; mert ha szabad a' positiós vocalist az énekek nyújtani, természet szerint szabad a' positiótlan is; ha pedig az szabad, úgy én meg nem foghatom mire való a' metrum.

Ha tehát a' szokott metrum az ének' nótájával megegyez, akkor sem több a' semminél, ha pedig azzal ellenkezik, melly többnyire úgy szokott lenni, akkor rosszabb a' semminél, és valóságos dissonantia, olly dissonantia, a' millyent a' metrumtalan formáknál korántsem érünk, mert ott nincs a' metrumra függesztve figyelmünk. Melly szerint, ha énekeinket czéltalan metrummal terhelni nem akarjuk, tehát természetesen új metrumot kell készítenünk, 's valamint a' költért a' compositornak, úgy a' compositor a' költérnek olly szorosan alája kell vetnünk, hogy azok egymás nélkül meg se mozduljanak. De ki nem látja, hogy ez a' szükségtelen nyűg

mindeniknek egyiránt ártana, és egyiknek sem használna; holott Teleman szerint még a' kapuczédulát is muzsikába lehet tenni.

2. De ha az új metrummal eleget tennék is az énekeknek, hogy tennék eleget a' szavalásnak, holott ezek természetiben ellenkezet is vagyón. — Ugyan is a' szavalás' természete egyenesen megkívánja, hogy a' rövid és hosszú, positiós és positiótlan, a' lágyabb és keményebb hangok valami egyirányúságban váltogassák fel egymást, hogy a' hangzat' egyformaságát elkerüljék; az éneklést ellenben, minden kemény és positiós hangok nehezítvén, itt ezeket távoztatnunk 's csak lágy hangokat és könnyű articulatiókat kell válogatnunk, úgy hogy, *Himfynek* ez a' sora: „Szerelem-e az avagy nem“, a' szavalásra nézve hibás, az éneklésre nézve pedig igen jó, olly jó, hogy a' legszorosabbban nótához szabott metrumnál is jobb, mert a' szokott metrum az egyformaságnak eltávoltsáért positiót is kíván, a' positió pedig mindig nehezíti az éneklést. Vajjon tehát mellyiknek tegyünk eleget? a' beszéd' szépségének ártunk-e vagy az énekének? Így szorít bennünket egész természetünk a' *józan közepszerbe!* Ugyan azért ha nem lehetünk egész muzsikuskok, legyünk egész költérek, kedvezzünk a' fülnek mint lehet, de a' lelket a' fül' dobjának alája ne vessük, mert a' mi publicumunk a' lélek.

9. De igen különös az előttem, hogy azon fülök, mellyek előtt már a' cadentiák úgy bemázolták a' esendes metrumot, hogy ezen kétféle stylok' ellenkezetét meg nem érezhették, épen azok a' fülök érzik a' metrumot az ének' orkánjában! Holott én azt érzem, hogy az ének' ereje, melly minden elragad 's minden közhangokon, mint a' költéri lélek a' prózai világon, egészen felülemelkedik, nem csak a' esendes metrumot, de csaknem az egész beszédet elnyeli 's magával ragadja. Hiszen ha ez így nem volna, hogy tudná a' német a' maga durva nyelvét énekre emelni, holott a' német metrum' medve tánczához képest, a'

magyar kapuczdula is pindaroszi darutáncz? Pedig még is látjuk azt, hogy mind a' német, mind a' metrumtalan francia nyelveken elég szépen lehet énekelni; de ha úgy nem lehet, mint az olasz nyelvben, annak okát nem a' hijános olasz metrumban, melly tán rosszabb a' semminél, mert hijános, hanem a' nyelv' lágyságában és a' szellemben kell keresni.

Melley szerint látni való, hogy én akár-mint gondolkodom, a' rimes metrumokban semmi jót nem találok; hanem azt igen is látom, hogy azok azon iztelen időeknek és nemzeteknek caricaturáji, mellyek a' szépet mindenkor a' csecsebecsében, a' bábokkal tömött épületekben, mázos pofákban, lisztes tornyos parókákban, bufánokban 's más illy példátlan iztelenségekben keresték és látták. De ha az olly nemzetek, kiknek metrumjuk sínes, még is metrumoznak, ezt az iztelenséget nem érezték is, kell azt a' magyarnak az ő igen férfias izlete és szabad lelkülete szerint éreznie, 's ohajtom is hogy érezze. Mert ámbár a' mi muzsikátlan időnkben azt nem mondhatjuk *Platónal* és *Aristotelesszel*, hogy a' *nemzeti létel a' hurhangtól is függ*; de csak ugyan mondhatunk annyit, hogy költéelyeinkben a' nemzeti szellemre figyelmeznünk illik, mert a' nemzetiségnek, nagy része a' nemzeti izlés.

Ugyan azért ohajtnám, hogy e' részben is azon az úton maradjánk, mellyre minket felserkent geninsunk' első intése vezetett. Ez az út a' józan *középszernek* és *szabadságnak* útja vala, mellyen az észláng szabadon szárnyalhatott, a' nem az pedig legalább csúfá nem lett; ohajtanám, hogy által látnók azt végre, hogy a' művészi tökélet nem artistai kötélen-tánczolás, valamint a' költér nem muzsikus; által lát-nók, hogy valamint ezen különféle ideák összezavarása szülte ezen czéltalan formát, úgy ezek elválasztása azt örökre eltörölné. De reményem is, hogy valaminnt ezen ideákat elválasztjuk, azonnal látni fogjuk, hogy a' *kötélen tánczolóknak* igen is legnagyobb mestersége az a' mi legnehezebb; mert mes-

tersegének czélja nem egyéb, mint tehet-ségeinek a' különféle nehézségek' meggyő-zése által csudáltatása; a' költérnek ellenben egész tudománya 's annak minden czélja a' józan okosság' és izlés' törvényei által szorosan meg lévén határozva, neki a' szükségtelen nyugót a' józan ész, a' felesleg piperét pedig az izlés egyformán 's igen nyilván tiltja.

Igy szintén a' muzsika, része ugyan a' költelemnek, de azt a' lelki muzsikának alája kell rendelni, mert a' muzsikát is egyedül a' lélek teszi széppé; annyival inkább pedig a' költelemben nem a' hang' muzsikája, hanem egyedül a' lélek a' leg-főbb czél, a' léleknek legfőbb czélja pedig a' szabadság, mellyeket a' költérnek nem elfojtani, hanem emelni, szebbíteni illik. Innét van, hogy a' lantosok' atyja, *Pindarosz*, *numerus fertur lege solutis*, és bátran megszegi a' törvényt, mihelyt a' lélek úgy kívánja; mert a' ki a' lélek' szépségét érzi, az azt semminek fel nem áldozza; 's ha a' zengelmes fülű *Hellenek* így tehettek a' metrummal, vajjon mi szüksége van akkor a' mi cautilenáinknak arra, holott mi azoknak nótájikat se tudjuk? Vagy mi szüksége van arra a' németnek, holott még a' consonans betűket is alig tudja megválasztani, 's holott még azt sem hallja, hogy nincs görög hangmértéke.

Legkevesebb a' félvak emberi állatot még siketebbé és vakabbá tenni; de vajjon illik-e azt szükségtelen szükségekkel terhelni? Dícséretet érdemelnek a' francziák mind azért, mivel általlátták, hogy metrum nélkül is eleget énekelhetnek; 's általlátták, hogy metrumot, a' hol nincs, a' németek szerint nem lehet, 's nem szükség gyártani. Róma már mesterkelt, mi pedig még csak a' góth iztelenség' csecse-bábjaival vivánk; 's innét van, hogy a' költér muzsikussá akar lenni, 's nem tudja, hogy a' muzsikában a' legegyszerűbb furulya felmúlja *Pindaroszt*, a' muzsikus pedig csak úgy közelít a' költérhez, mint *Marsias* Apollóhoz.

KRITIKAI LEVELEK.

1829—1834 között.

(Ezek után: A' KRITIKÁRÓL, Értekezet.)

Üss, de hallgass meg.

Themistoklesz.

I.

Elgondolám, édes barátom, ha mindenben egy hiten leendünk is, mint nyelv-művészek vitázni fogunk. A dolog' természetében van az, hogy számtalan szavainkat, számtalan szólásformáinkat s azoknak még számtalanabb helyzeteiket, változataikat mindenkor ugyanazon egy szempontból nem tekinthetjük, nem minden ember, de még ugyanazon egy ember sem; holott azt is minden szempontnál számtalanul különféle ok és cél majd így majd amúgy intézi, néha pedig az okok' egyenlő mértékét, a legszorosb latolónál is, a pillantat' különféle szelleme majd erre majd amarra billenti.

A' miből természet szerint csak az következik, hogy ha a nyelvtudomány' minden alapjaiban egészen egyezünk is, de mégis beszédünk soha egy nem lehet, mert szellemünk' legbelsőbb természete szerint az örökké változni fog. De következik az is, hogy, mivel én e részben egységről álmodozni sem tudok, egész nyelvtani háborúink csak oly háború fog lenni, mint a szeretők' pere, oly per t. i. mely csak a megbékülés' örömeit szokja készíteni. Jer tehát, édes barátom, vizsgáljuk rendre azon szavakat, melyek neked nem tetszenek, s halld okaimat, melyek miatt neked azok tetszenek.

1. *Művészet.* E helyett, úgy hiszed, jobb *művészség*, mert igazabb. Első tekintettel, úgy van, igazabb; de az első tekintet ritkán legfőbb tekintet. Mert ha jól meggondolod, hogy a *művész* és *művészet* csak olyan mint *vadász* és *vadászat*, *halász* és *halászat*, *madarász* és *madarászat* stb.; tahát látni fogod, hogy a *művészség*, *szobrászság* csak olyan mint *vadászság* és *halászság*; látni fogod, *vadászat* és *vadászság* egészen különféle, úgy hogy, a *vadászatot* és *halászatot* igen kelvelheted, a *vadászságot* és *halászságot* ellenben korántsem, mert se *jáger* se *halászegény* lenni nem akarsz; látni fogod, hogy a *vadászság* személységet és tisztséget jelent, a *vadászat* pedig jelenti azok' tárgyát, azaz tahát, a *vadászságnak* tárgya a *vadászat*, és ez a *vadászat* *ars* és *Kunst*, a *vadászság* pedig *Kundschaft*; s látni fogod, hogy a dolog épen így levén a *művészet* és *művészséggel*, a *művészet* nem egyéb mint maga a *Kunst* vagy *poézisz*, a *művészség* pedig épen annyi mint a költér egyetem.

Ez így levén, vajjon mellyik tárgya a szépízléstannak, a *poézisz-e* vagy a *költér egyetem?* a *művészet-e* vagy a *művészség?* a *szobrászat-e* vagy a *szobrászság?*

Illy formán látod, édes barátom, hogy a *művészet*, ámbár nem oly mindennapi hasouság szerint van alakítva, mint: *művészség* és *mesterség*, mégis egészen jó;

a *művészség* ellenben mind értelmére mind hangjára nézve igen hibás: értelmére nézve hibás, mert minden bizonnal a szépizléstan nem a poétaságról, hanem a poezizsról szól; s így a hangra nézve is, kérdést nem szeüved; a *művészet* igen szép, a szobrászság' és művészség' ászsága és észsége ellenben igen rútt.

Valóban különös az, hogy mi ezen szót: *mesterség* helytelennek látván, a helyett másikat alakítánk ugyan, de ezen másikat is épen azon helytelen szavunk' helytelen hasonlósága szerint alkotók! De én úgy gondolom, valamint első írónk nem mondának: képiróságot és képfaragóságot, hanem mondának: képirást és faragást; úgy mink annyival inkább már most ne analogizáljunk a helytelen *mesterség* szerint, s ne mondjuk: művészség, szobrozóság v. szobrászság, hanem mondjuk: művészet, szobrozat és szobrászat, mert mindez nem egyéb mint szebbített hangu művészség, szobrozás és szobrászás, melyek természet szerint épen olly alkatu és értelmü szavak, valamint a képirás és faragás.

Azon ellenvetésed: nincs *művészni*, tehát *művészet* sem lehet, hidd el nekem, semmit nem nyom; mert épen így nincs *alkni, képelni, természetni, közelni, távulni*, még is van *alkat, képlet, természet, közelet és távulat*. S vajjon ha most nincsenek ezen igéink, nem lehetek-e valaha s nem lehetnek-e még? S ha a hosszú széles *művészkedés, fűvészkedés, kertészkedés* helyett, *vadászat', halászat', madarászat'* stb. hasonlósága szerint, *művészet, fűvészet és kertészet* lesz, vajjon mit veszünk vele? vagy mit nyernénk azzal, ha a *vadászat* helyett *vadászkodást* mondanánk?

Másik ellenvetésed az, hogy a' *művészet, képzet, képirat, szobrozat* stb. nem művészt, képzést, képirást és szobrozást jelentenek, hanem a cselekvés által meglettet, az az, művet, képet és szobrot. Igaz, hogy több illy szavunk' értelme már elváltozott, mint p. o. *rajzolat, épület,*

képzélet stb.; de az is igaz, hogy ezen elváltozott értelemek nem egyebek mint váltott gyermekek; mert eredet szerint ezen két szóalásforma szintolly egy, valamint a *vadászat* és *vadászás, halászat* és *halászás* stb.

Inné van hogy még a változott értelműeket is majd így majd amugy forgatjuk, p. o. *íromány* majd írás majd irat, a *festemény* majd rajzolás majd rajzolat, a *képzelmény* majd képzelés majd képzelet s így *megfogás* — megfogat, *bényomás* — bényomat stb. Egyébiránt pedig nyilván látjuk hogy a magyar általában így beszél: könynyü műveléttü, munkálatu, szántatu, boronálatu föld; nehéz kaszálatu rét, nehéz nyirettü birka stb.; melly szerint valamint van *aratás, vetés*, épen úgy van *szület*; s valamint van *emberképzés, nyelvképzés*, épen ugy van *emberképzet és nyelvképzet*, melyek értelmükre nézve egészen egyik ugyan, de hangjokra nézve igen különböző érdeműek, mert ki nem érzi azt, hogy a sok *ás, és, ság, ség* nyelvünket igen nyersíti, s hogy azokat minden lehető módon fogyasztanunk illik?

Vagy tán azt hiszed, hogy nyelvünk' hasznára lesz az, ha a *képzet* és *szobrozat* tárgyjelentők lesznek? Igaz, nem árt ha tárgyainknak különféle neveket adhatunk; de mikor van *kép és képzemény*¹⁾, *szobor és szobrozmány*, nem látom, minek a harmadik?

2. *Mel, mell, pectus, melly, quid quod.* Nagyon csudálom hogy neked jobbnak látszik ugy, ha mind a két értelemben csak *melly*-et írunk! De nem látod-e, barátom, hogy a szónak valamint leglételibb tökélye a határozott értelem, épen ugy leglételibb hibája a kétértelműség? Mi természetesebb pedig mint ezen hiányt ugy orvosolnunk, a mint a nemzet' nagy része már nyilván kinutatta?

¹⁾ A *képzeményt* a *képzelménytől* meg kell választani: a *képzet* és *képzés* adja a *képzeményt*, a *képzélet* és *képzelés* pedig a *képzelményt*.

Vagy tán neked *ly* olly valami szépség, hogy annak még a beszéd' lelkét, az értelmét is fel akarod áldozni? Valóban nagy korhely az izlés! legnagyobb pedig a nyelvképzői izlés! Gondold el, édes barátom, én azt csak valami költött hangnak, s ezt is csak valami váltott gyermeknek nézem; s ha azt nem tudnám, hogy egyedül az volt és lehetett az *l* és *j* veszedelmes antagoniájának békéltetője, tüstént kivetném írásomból; hanem így igen is maradjon a békéltető és legyen szép. Csak arra kérlek, ne nézzük azt olly nagy szépségnek, hogy a miatt még nyelvünk' értelmét is megzavarjuk, vagy azzal helyesírásunkat igen megterheljük; sőt fordítsuk azt nyelvünk' fentebb szükségeire; a hol pedig nem szükség, ott lassanként, az antagoniá' felriasztása nélkül, fogyaszsd.

Ezért nálam a quid quod — *melly*, a pectus pedig *mell*. S így lehet több illy kétértelmű szavunk is, mellyen illy formán segíthetünk. Van pedig még több, mellyekből a szükségtelen *ly*-et méltán kifeledhetjük, p. o. *tellyes*, *felyül*, holott ezek gyökerei *tel* és *fel*; így *tavaly*, mert itt a *raly* nem más mint val — vel; *béklyó*, a mi nem egyéb mint békoló, s így Károly, Angoly stb. legyen Károl, Angol.

3. Ezeket: *fönt* — *föl* — *sötét* — *ösmérem* stb. inkább szeretnéd így: *sent*, *setét*, *esmerem*. E részben igen egyetértek veled; mert a helytelen kimondásból szívott rossz szokást követni, nekem is visszatetszik. De mind e mellett én különbséget teszek, *felettem* és *fülöttem* között. Erzem a különböztetni kellést *sent*, *feles*-nél is, hanem ezeknél *e*-nek a mi ajkunkon háromféle hangoztatása segít.

Jegyz. Nem venné-e terhelésül? az olvasó, ha e folyóbeszek végen ismét néhány jegyzetet találandana. A következő mast-tal, most helyett B. dunántuliasan él. Mast, ma bol *hodie*, úgy lön, mint bizva, lanka, tető-ből: bizvást, lankást, tetőst, tetest.

II.

Mast olvasám a 1) Felső magyarországi Minerva 1826beli 2d. negyede 702—704d. lapjain, Igaz Sámuelnek 1826-ra kiadott Hébéje bírálatát Kazinczytól s megvallom neked, nagyon kedvetlen érzelmekkel olvasám, nem azért hogy abban a mi keresztetes szonett háborunk' szidalmait ellenem megújítá; hanem azért mivel abban egész valóját olly színekben mutatá, millyenekben én nem illy sok tökélyű lelket és igen kedvelt tanítomat, de legkisebb ellenségetem sem szeretem látni.

Ugyanis, nemcsak meg nem elégl ezen ősz barátunk az „Élet és Liter.“ kötetiben ellenem vívó s az olasz formákat védő genialis okerök' diadalmát; de jónak látá itt még a' leghatalmasb okerót is, tudniillik a' példát, ellenem hozni, még pedig olly arczszal és segédeszközökkel, millyenekre csak a legerőtlenebb úgy' védői szorulnak.

1) Berzsenyi, e kéziratában már általánosan nem tevé fel, a' és 's-nél a kihagyójeget. Maga jött-e erre, vagy vevé Horvát Endrétől Sándor Istvántól? nem tudom. Sándor István, Sakfelügye V-dik darabjának még 1789b. kijött lapjain megkésérté nyilván régibb illyen írásmód' néhány nyomán, Horvát Endre pedig ezt követé Árpádában 1831, mert régi szót is többet vevé tőle által, valamint a *Jelenkor* szerkesztője, első éveiben. Ujabbán Szemere Bertalan hagyá el, *l. Utazás külföldön*, 1840; így Hetényi János, Honi városaink befo-lyásáról . . . írt s jutalmat nyert pályamunkájában 1841. Hasonlóan látjuk a Kisfaludy társaság évlapjait 1811. X. Y. Z. könyvet 1841. Kisfaludy Károl minden munkái 3. kiad. 1842. a Hírnököt, Világot, Dr. Bugat és Flór Orvosi tárást stb. Meghagyom tehát e czikken kezdve Berzsenyinek erre térését, s követem én is, mert egyszerű. Tíz ivnyi munkában talán 5000 kis pettyer nem fogok kipróbálni tollamból, most pedig e munka derekán adva bueset e felezőírázatnak szedöm is hamarább végezheti; Berzsenyi akarata pedig úgy teljesül mintha maga tenné a sajtójavítást. És ha e körül így járok el, megtartom ró, ról; től, től; ből, ből helyett hasonlóan az általa később felvett ról, ról, től, től, ből, ből írását. Megbeszéltek volt ezt, miképen lenne ez által mindjárt hajlokonyabb hangmértékű nyelvünk.

Sophismáinak veleje ez:

1. Hébe' némelly versci leoninusok; tabát az új iskoláé az igazság, s a kik az illy verselést bábozatnak nézik, azok barbarusok.

2. Ezen barbarusok a világot és természetet mondják szépnek; tabát Vásárhelyi érthetetlen és természetlen verse a magyar poézisnak dísze.

3. A poézisnak nem vesztegleni, hanem előbbre menni kell; tabát már mast a régi görög metrum nem elég, hanem kell új Ráday-metrum is, olly metrum tudniülk, mellynek rejteményes törvényei szerint Hébe' legszebb művét, Kisnek Nyári éjszakáját, szintugy leoninusok közé lehet keverni, valamint előbb Kisfaludy Sándor' remekeit.

Mosolygod ezeket, barátom, de hidd el nincs kedvem tréfálni, hanem minden bizonnyal ez veleje egész kritikájának, a mit magad is által fogsz látni, mihelyt azt megtekinted. Addig is pedig halljuk mast miket mond Vásárhelyi versére:

„Hébének legszebb darabjai közzé tartozik a' *Költő vágyása*, l. 168. Vásárhelyitől, bár az kevésnek lesz' érthető, mint maga az éneklett tárgy. Gondolatjai magasak, érzései mélyek, nyelve tudós nyelv, és ha minden Stanzát kitoldana még két sorral, hogy a' szchéma nyolezas rimmé váljon, ez a' darab volna lyránknak egyik legpompásabb járdallású ¹⁾ éneke; poézisünknek egyik elsőrendű dísze, kevésysége.

Lesujtott fővel lantja a' kezébe',

Komordan ül a' Költő 's révedez:

Bánat közt homloka hajúl ölébe

És szellemesbb virányin éledez.

Bájos berkekben andalg képzeménye,

Mig szebb hangokra fejlík érzeménye.

Mereng magaslan léte túlhatárán,

Szebb néztein esengve kéjeleg;

Fenn honjában távol képzelte' várán

Valósúl keble, a' szűz, a' meleg.

Csak szép, igaz fejlík ki szelleméből,

'S egy új világ támad fel képzetéből.

Leszáll, 's hattyüként tükröző vizébe',

Lassúdan távolabb evedz, evedz,

Kümlí sérelmét az ég' üréhe,

Mellyet titkos bánat szívére edz.

Ábránd körökben létesül világa,

Árboceán függ a' lant 's rajt' myrtuszága.

„A dal' sötéte, így folytatja magasztalását Kazinczy, melly olly igen illik a tiszta fel-fogást nem tűró tárgyhoz, itt érdem és nem hiba. Az olvasó csak sajdítja a' mit az ihletett neki mond, és ha maga költő, gyönyörködve látja megújulni lelke előtt az ihletés szent hatásait. — De vissza térünk a' lelkes Költőhöz, 's itt adjuk utolsó gyönyörű két stanzáját:

Leránlja, horzatás közt, végre lantját,

'S feltűn hevült lelkében éneke,

Eltörli bőszültén az éj' homályát

Fejlő keblének végső zengzete,

És égi ihletől körülölelve,

Reá-horúl az Istenség' szerelme.

Már esendes keblek közt mereng az ének,

Magasdan a' nap' túlhatárán,

'S arany menyegjében sérült szívének

Emelkedik vágyása szárnyain.

'S felkenve szellemétől énekének

Szeliden vég hucsút ad életének.

Látod-e, kedves barátom, hogy a' leoninus, neologismus, mysticismus és több efféle csuda tévő *ismus*, meily igen könnyen alakít nálunk nagy poétákat! De én ugy hiszem, nem üres ábrándozatok, hanem csak szép gondolatok lelkítik a poézist. Itt pedig nem szép gondolatot, de semmi gondolatot és semmi értékenyt nem látok; hanem igenis látok illy gyermekes változatokat:

¹⁾ Szebben mondatik ez így: legpompásb járdalatu.

Szellemesh virányain éledez,
 Bájas berkekben andalg,
 Magasdan mereng léte tulhatarán,
 Szebb néztein kéjeleg,
 Fenn honjában képzelte várán,
 Uj világ támad képzetéből,
 Ábránd körökben létesül világa,
 Magasdan a nap tulhatárain,
 Szívnek arany menyegje sth.

Mind ezek mondom nem egyebek, mint ugyan azon egy idea kitételeinek változatai, mellyekből természet szerint csak az látszik, hogy az üres ifju érez, ábrándoz, de érzelmeit gondolatokká világosítani, s a mi még több gondolatait szépekké alakítani még nem tudja, az az tehát még korántsem poéta; mert a poéta nem egyéb mint szép gondolat, és képzelem s érzemény.

Hát midőn illy kis dalban az illy kedvenczek: *komordan*, *magasdan*, *lassudan* és ismét *magasdan*, így egymást érik, nem látod-e melly izlet jelentkezik? s nem látá-e ezt Kazinczy? az a Kazinczy, ki egyebütt a legcesekélyebb mikrológusi pepecesél szokott bajlódni és fontoskodni?

De mind ezeknél rémitőbb az, miként itt Kazinczy, kinek szavait a részeg ifjuság falva nyeli, a mysticismus mellett, ezen a tudományok legdühültebb pusztítója mellett, illy kiáltólag apostalkodik! Így valóban egész költérletünk ma holnap Mowbray boszorkány lakzójává bűbájoltatik, hol a mysticus vendégeket ambrózia helyett szél- és habétek fujjákfel! Illy hamis aestheticák és kritikák következte az hogy már mast egész époszaink, egész dalgyjüteményeink vagynak illy szél- és habétekből *kotyvasztra*. Mert ugyan kérlek mi csuda, ha az üres és a poézis első hatályai által elragadtatott ifju ilyeneket, illy tisztelt művésztől hallván, s az által így fel pálinkáztatván, mi csuda mondom, ha a helyett hogy zavaros érzelmeit elrendelni és megvilágosítani ügyekoznék, még

inkább megrészegeti magát s abban keresi a költéri tökélyt, hogy ötet seuki ne értse.

Tegyük tehát aestheticánk' ezen mérge mellé az ellenmérget, s mondjuk meg, a széperző ifjuságnak, hogy érkelegni, ábrándozni, uj szavakkal fényelgeni, értelmetlenül habatolni minden gubó tud; hanem szépeket gondolni, a szép gondolatokat elrendelni, azokat valami kerekcs egészé alakítani, s minden lehető elevenség-gel és tisztasággal elővillantani, csak a legjózanabb és legtisztább fényü lélek' dolga, s illy lélek legyen a poéta.

De továbbá maszlagnak nézem én itt még azt is, hogy ezen nagy befolyásu nyelvtudósunk ennyire köti költéreinkre az ő tudós nyelvét! És ugyan kérlek, mit lát ő tudós nyelvnek? mit egyebet mint az egymásra halmozott uj szók kavareztát? S vajjon nem tudta-e azt Kazinczynek, a mit grammatistánk is tudnak, azt tudniillik, hogy mind a görögnél mind a rómaiaknál épen az aprózón tudós nyelvre és tudóskodásra vágyás szülte a költéri nyelv bábelességét?

Vagy tán itt is azt gondolá Kazinczy: „Nem botol az ki helyén tudva s akarva botol?“ Igen, igen, de én ugy látom, valamint: *botol*, egészen rosszul van mondva, *botlik* helyett, s *botol* csak amnyi mint *botoz*; ugy ezen egész gondolat nagyon rossz és sok tudvabotlások kutfefe, olly kutfő, melly miatt minden bizonynal sok tudvabotlókat megbotol még a tudva nem botló kritika.

Bizony kár volt Vásárhelyit illy homályosba vezetni, sőt abban erősíteni, mert lelkesség képzelem sok látszik érzelmeiben, csak egyszerűbben nyiltabban fejezte volna ki azokat. Kazinczyt e dicséretekre itt csak az gerjeszté, mert látá megíut ifjút az ő általa ajánlott Ráday versmértékkel, már hát hibának is védője eltakarója lett, csakhogy az ifju az ő pártján maradjon. Csuda hogy ezt is nem kiáltá, mit szokott: ifjú! leveszem koszorumat homlokomról s tiedre teszem.

III.

Halljuk, édes barátom Kazinczyt, tovább:

„De ennek alkalmával legyen szabad egyikét technikai intést adnunk azoknak, kik a Ráday-nemben gyakorolják erejeket: Mig a' Hexametrista nem ismeri a' hosszúsyllabáknak más nemét, mint a' mellyet vagy accentus vagy az ugy nevezett positio (rövid vocalist követő két consonans) tesz hosszúvá 's minden vocalist, mellynek accentusa nincs, vagy két consonans nem követ, rövidnek veszen: a Ráday-szché máju Költő az accentus nélkül álló vocalist azért, hogy két consonans követi, kemény syllabának ismeri, de nem ismeri hosszúnak; ellenben az accentus nélkül álló vocalist is megvonja, némelly helyen (szee-relem, vee-szedelme), ha úgy kívánja a' hely. Spondeust bátran veszen jambus vagy trochéus helyett, de a' jambust a' trochéussal 's a' trochéust jambussal, vagy igen ritkán, vagy épen nem cseréli fel; az illy felcserélés elszenvedhetetlen dissonantiát csinál. Ilyen itt e' sor: *Mellyet titkos bánat szivére edz* — mellynek három első lábai igazán spondeusok de trochéusi hangzattal, holott a' verszetnek jambusokban kellene szökdelgetni. Tegyük így: *Szivére mellyet titkos bánat edz*, 's a' vers olyan a' milylent a' Szchéma kívánt.“

Ezeket hallván, meghökkensz tudom velem együtt nagy tudatlanságunkon, holott mink ezen csudamétekről mindeddig semmit nem tudánk! Ugy vagyon, édes barátom, míg mink a régi mellett veszteglünk, addig mások új világokat foglalnak s olly rejteményes metrumra bukkannak, mellynek egyik füle olly finom és kényes, melly nemcsak hosszú és rövid hangokat hall mint a miénk; de még a hangok fokait is megméri, s hall jambus- és trochaeus-hangzatu spondeusokat, s hall hosszú-, rövid-, kemény-, fél- és középhan-gokat; másik füle pedig olly fonák, hogy a hosszút rövidnek, a rövidet ellenben hosszúnak hallja, a mint a hely kívánja!?

Vagy tán még igazabban fogjuk fel e titkot, ha azt félsüket metrumnak tekintjük: mert nyilván van az, hogy csak az accentusos vocalisokat érti, az accentustalan vocalisokat pedig csak alig avagy épen nem hallja; mert különben hogyan mondhatná a rövid vocalist hosszúnak, a positio-sat pedig nem hosszúnak, holott a positio-s vocalis kimondása még hosszabb időt és hangot kíván, mint az ollyan, mellyet csak az accentus tesz hosszúvá?

De továbbá nyomozódhatunk még így is: Ez a metrum egyfelől olly igen muzsikás akar lenni, hogy a poézis és muzsika technikáit egészen összezevarja, úgy hogy még *dur mol*, s tudja mi hangokat is tapogat; másfelől pedig épen úgy gondolkodik mint az egyszeri muzsikus: *ha akarom vemhes, ha akarom nem vemhes!* az az tehát, annak egész törvénye csak ez: Hogy jobban láttással muzsikálni és előmenni mint a zrinyverselő, pengesd a szokott metrumot a hol könnyen megy; a hol pedig nem akar menni, ott mond: hogy a muzsikai metrumban a rövid hosszú is lehet, valamint a' hosszú rövid is, ha a hely úgy kívánja; mert természet szerint az ének mind a hosszút megrövidítheti, mind a rövidet meghosszíthatja, p. o. szee-relem, vee-szedelme stb.

És íme innét láthatod, mint fog velem kezet a muzsikai metrum! Mert nem épen állítám-e azt, hogy az ének az egész beszédet elnyeli? s nem épen annyit tesz-e ez, hogy az ének a rövidet hosszúvá, a hosszút pedig rövidde teheti? Ha pedig ezt teheti, a minthogy minden bizonnal teszi is; tehát látni való, hogy e részben a muzsikai metrum az én elyemen épül és igaz; hanem más részről még ezen kérdéseket kell megfejtenünk, ha a dolog titkába akarunk hatni, ugymint:

1. Ha az ének avagy hely a rövid vocalist hosszúvá, a hosszút pedig rövidde kívánja és tudja tenni, miért kívánja azt csak némelly helyen!

2. Melly helyek kívánják és tudják ezt és mellyek nem?

3. Kívánják-e azt valójában azon helyek, avagy csak türik, az az, törvénynek nézzük-e azt vagy csak szabadságnak? és mi a törvénynek oka, a szabadságnak pedig határa?

4. Ha ez a metrum olly kényes, hogy a jambus mellett, még a trochaeus hangzatu spondeust sem türi, miért türi egyéb sokkal nagyobb rendtelenségeket?

5. Ha a jambus mellett a trochaeus szenvedhetetlen dissonantiát csinál; honnét van az, hogy a jambussort, a nyugpont után egészen és nyilván trochaecizálva szavaljuk? s vajjon a metrum realitása a papiroson van-e vagy a szájban?

6. Ha a hangok fokait mérjük és illy spondeust mint ez: *látunk*, trochaeus hangzatunak vesszünk; vajjon az illyen: *látánk*, tiszta spondeus-e, avagy az accentus és positio miatt trochaeus hangzatu? stb.

Mind ezeket mondom meg kellene még fejteni, ha a dolog' egész valójába akar-nánk latni; de mivel én már gyakran tapasztaltam, hogy az illy mély dolgok soha sem egyebek csak czifra szódba burkolt semmik, vagy a mi még rosszabb, csak valami tulságok tulsága; tehát bizom ezen kérdéseket Kazinczy iskolájára, én pedig eléneklem Kisnek gyönyörű *Nyári éjszakáját*, mellyet szintolly rosszul nézett ugyan Kazinczy metrumosnak, valamint Kisfaludy Sándor' szép dalait; de azért mégis minden bizonynyal füledhez, és szivedhez fognak minden hangjai simulni.

1.

Csendes éjszakán járkálok
'S hány varázslatot találok.

Gyenge szelek,

Falevelek,

Hold-beszélgést susognak,

Távol patakok zuhognak.

2.

Árnyak árnyat üelgetnek,
Mint a' kik híven szeretnek.

Hegyek völgyek,

Fenyők tölgyek,

Merre hold sugári hatnak,

Csuda képeket mutatnak.

3.

Mik laknak itt? halmok, térek,
Gnómok, szilfek vagy tündérek?

Mint bujkálnak,

Hogyan válnak,

Széppé, semmivé kényekre?

Mint építhetnék ezekre?

4.

De fenn, az ég üregében,

Csillagok dicső fényében,

Változatlan,

Határatlan

Hűség ragyog, nem vak kényen,

Hanem örök szép ösvényen.

5.

Alatt képek jönnek mennek,

Fenn nyomos hely van mindennek.

Égi fények,

Szép remények,

Vagytok ti kétes szívemnek,

'S utmutatók életeunek.

Hiszen így akármellyik zríni nemű dalban énekben is találsz majd itt, majd amott spondeust, trochaeast, s ha Kazinczy részrehajlósága, neki keresztyenedik, úgy a *Miatyánkat* is mértékes rimű versnek fogja hirdetni.

Valóban nem egyéb Kis János figyelme itt, hanem: inkább választott szót trochaeus ejteményiut a hol csak lehetett, de

meg a gondolatot csak olyan szó oda szeríthetése kedvéért össze nem zsongorítá. S ezt helyeselem. Igen is kényesebb fül sorozza most már a zríni-versnembe is csak a hízeltőbb hangzatot, s meg ne elidedjék, mindjárt a legelőszér észbejutottal. Így térrünk a megismert igazra, így nem vesztéglünk makacsul a régi mellett, nem pedig csak úgy, ha Kazinczy hosszúnak vagy rövidnek parancsolt hangoztatit, miként Kisre írta, elfogadjuk. De én még azt kérdelem itt, kedves barátom, miért nem akarta hogy én még ifjú koromban a Ráday nemet válasszam, miért hagyta helyben akkor midőn kéziratomat össze vissza corrigálta, a zríni nemet nálam? Akkor ömlöttek rám dicséretei úgy, hogy azokat sokalanom kellett.

IV.

Távul legyen tőled, hogy felőlem azt véld, mintha én Kazinczy nagy érdemeit nem ismerném avagy kisebbiteni akarnám; most is szintugy tisztelem én őtet mint valaha, s megvallom hogy ő nekünk olly remekműveket is ada, mellyek költérletünk örök díszei fognak maradni.

De ha én Kazinczyban a philosophust annyira nem esudálhatom, mint a poétát, s ha látom, hogy annak némely elvei hamisak, némely virágai mérgesek; kívánod-e hogy én azokat ne lássam és ki nem mutassam; holott tudom azt, hogy minél nagyobb az ember, annál terjedőbbek annak hibái, s annál inkább kötelesség azoknak ragadályát gátolni? Hogy pedig Kazinczynak vagynak hibái, s hogy az ő hibái sokkal ragadósabbak, mint az ő szépségei, azt eléggé tapasztaljuk.

Tekintsd meg Minervánk' hetedik évi folyamának harmadik kötetét, s látni fogod abban, hogy Kazinczynak életírója már utánazza a sirversben Kazinczynak azon minap ejtett hibáját, midőn a *fölfelé* helyett ezt mondá: *felfele*; mert ime már

a sirversben is ott áll a *mindenfele*, a *mindenfelé* helyett! S hiszed-e hogy, ha a kritika illyeket meg nem ró, még olly sirversket is kap Kazinczy, mellyekben nem csak *felfele* és *mindenfele* lesz; de lesz még *másfele* is!

Tekintsd meg továbbá Kazinczynak egy másik életrajzolatát, a magyar tudós társaság névkönyvében, s látni fogod hogy ezen csufnevet: *aggastyán*, mellyet Kazinczy gunyképen ada másra, holta után, valami pajkos Nemesis által, visszanyeré! Hogy tahát még mink is, több költér társainkkal együtt, *aggastyánokká* ne legyünk, nem szükség-e nyilván kimondanunk, hogy az *aggastyán* csak csufnév, és nem egyéb mint *Agoston*; mert a magyarok a vén embert *öreg Agostonnak* szokták csufolni mint az *öreg asszonyt* *vén Dorottyának*, és csak a tótos tájakon változott az *öreg Agoston*, *aggastyánná*.

Innét van, hogy ezen nevek nálunk majd egészen kimentek szokásból; noha régi levelekben, valamint Agoston, úgy Dora, Dorka, Dori, Doris, Doricza, gyakran találatnak. Jegyezük meg tahát ez uttal azt is, hogy nagyon hibáznak azok, kik Dorát Dorottyának nevezik, mert ez már mast minden bizonytal csak csufnév, melly mindig nevetséges mellékideákkal jár.

Visszatérvén pedig Kazinczyhoz, ne unj meg, ha annak még egypár ragadékony hibáját előhozom. Láttuk, hogy ő azon káros halitéletét, melly szerint az írásnyelvet, kizárólag a tiszai szóéjtésre akará szorítani, már majd egészen uralkodóvá tette, s elég csóragot¹⁾ kelle túrnunk, míg nyelvünk' gazdagságának legtermészetesb forrását megnyithatók.

Csak ezen csekély észrevételekből is áltál fogod tahát látni, mennyire kell vigyáznunk, hogy Kazinczynak tagadhatatlan sok szépségeivel együtt hibáit is magunkban meg ne örökítsük. Ugyan ez okból

¹⁾ Csórag annyi mint: durung és cselőke. *Berzsenyi*.

ohajtannak is kell, hogy annak minden jobb műveit valamely igazságszerető művész minél előbb vizsgálat alá vegye, mert bizony sokáig fog ő még köztünk élni és munkálni.

Akkor világosodunk fel majd fölébe mint könyvbíráló felül, ha kifejlend, kit miért sujtott esipett, vágott ölt, vagy virágozott fel és tövisezett meg. Mert következetes nem volt. Egyegy embernek ugyan azon művét magasztalá is, gúnyolá is.

Olyan volt ő mint egy bújta tavasz, melyet a kertész nem mindenkor győze; s elég dolgot hagyott a kritikának, mely annak minden terményeit igazán meg akarja ismertetni. Ilkik pedig illy ritka elmét mind jobb mind bal oldalairól tisztában látunk, jobb sok erényével együtt hibáit meg ne kedveljük, avagy szemeteivel együtt kincseit el ne hányjuk.

Erkölesi képét sokan balul ismerik. Elöttem lebegősi volt. Dicsekévké Virág, Dayka, Kis' szeretével. De Kisfaludy Sándor, Horvát Endre, gr. Dessewffy József, Dübrentei, Kölcsey, Kisfaludy Károly, Helmecezi, tőle elfordulának. Sőt sokban Szemere is. Én ő vele mindig furcsa viszonyban álltam; mert valamint én ő benne a költért szerettem, egyéb alapokban pedig vele ellenkeztem; épen úgy érte ő is én irántam. Innét lett az, hogy ő énvelem egyfelől a journalokban vitázott; másfelől pedig barátságos leveleiben folyvást szeretközött elannyira, hogy számos leveleit ritkán győzém válasszal; s mikor én iránta meghültem is, akkor is gyakran próbálá velem a régi levelezést megújítani; a mi pedig igenis szép lélekre mutat.

Ő benne a lelki barátság és szépírás, mind lelki, mind technikai érteményben, valami győzhetetlen szenvedély volt. Ő neki mindig kellett barátkozni és írni, még pedig miudig szépet és szépen írni, ugyhogy utolsó levele is, melyet nekem utolsó évben irt csupa pictura volt¹⁾.

Volt ő benne egy kis hiúság és könnyelműség, mellyek szerint barátjaival és egyéb tárgyaival, ugy az igazsággal is néha könnyelműleg bánat s meglegedék magával, ha valami szépet tudott mondani, a nélkül hogy a dolog komolyabb oldalaival bajlódnék.

Innét van, hogy valamint az ő kritikája csak külkritika s minden nézetei csak külszinűek; szintugy az ő érzelmei is mind a barátságban mind a haragban nagyon hajlékonyok valának, ugyhogy szintolly könnyen bonta barátságot mint köte, s gyakran barátjaival ellenkedett is barátkozott is egyszersmind, noha mind e mellett az is igen igaz, hogy ő csakugyan mindig sokkal hajlandóbb volt a szépre és jóra.

Igy midőn a mi ronda szonett háborukban, ellenem elmondá a mi szépet mondani tuda, csakhamar megbáná tetteit s így ira nekem: „*Kerélykedem azon szerencsémnel, hogy fényedet láthattam, hogy engem szerettél!*”¹⁶

Mosolyogsz erre tudom, barátom, valamint első tekintettel én is mosolyogtam; de fontolj meg mindent, s érzeni fogod velem együtt, hogy Kazinczynek ezen lépése igen szép, igen szeretetre méltó könnyelműség vala. Mert akár győzőnek, akár meggyőzetettnek érte magát, minden esetre nagyon szép, nagyon nemes charaktert mutata, midőn megtámadójához így simula, s elhiszed ha mondom, hogy a hin laudatók között csak az illy öngyőzet is ritka erény.

De hidd el azt is, hogy ez a szép lélek olly kebel felé nyújtá engesztelő kezét, mellynek engesztelésre szüksége nem vala; mert én benne a szépíróit mindig szerettem, s csak azon kártékony elveit ostromoltam, mellyek szerint ő a magyar poézis menetelet, melly a nagy rómaiak és görögök

Berzsenyihöz a nálam lévő esomóban 1829b. július 3d. melyet az előbeszédlen is említek. Ezt ért-e Berzsenyi, vagy volt még egy, 1831-ben írott, nem tudom.

¹⁾ Kazinczy megholt 1831b. aug. 22d. Utolsó levele

felé vala indulva, az istelen troubadourok útjára fordítá.

Én ezt mindenkor messzeható tévedésnek láttam; mert tudtam a poézis megszéhatásait és mindenkor azt hittem, hogy csak annyiban emelkedünk, a mennyiben ama két nagy nemzethez közeledünk. Ő ellenben a poétát néha csak floristának nézé, s nem látá, hogy a bölcs görögöknél a léleképzet egészét a poézis képezé.

Alapnézeteink illy ellenkezetéből folytak minden ellenkezeteink. De ugy hiszem, hogy az elüziomban a görög elharisoknak is bényujtá már Kazinczy az engesztelő áldozatot.

V.

Teljes igazad van, kedves barátom; az *alkalom* szó' származtatásával valóban nagy bakot lőttem! A német *Gelegenheit* téveszte meg. De mivel mast egy erdélyi könyvből látom, hogy ott az *alkalom* annyit mint *alku*; tabát lihetőbb hogy ennek adók az újabb értelmet. Jegyezzük meg azonban itt még azt is, hogy én az óta Baróti Szabó Dávid kised szótárában épen ugy látám az *alak* szót magyarázatni, mint azt én magyarázám, az az: annyit is jelent mint: *szép*.

Igy igazad van s megismerem azt is, hogy ellenbírálatom gáncsolt kitételei csak olly tökéletlen kitételek, a milyenek többnyire az aeszthetikázókéi szoktak lenni. Mert míg az egész aesthetika nem egyéb mint különféle s gyakran legellenkezőbb vélemények' kavarcza, 's míg annak alapjai olly határozatlanok, hogy minden aeszthetika, a mint a' löcesei kalendáriom legalább hét országra szól; addig teljes határozatu kitételeket az aeszthetikázóktól sem igen várhatunk; ollyanokat pedig, millyeneket még ellenkezőink se tudnának félre magyarázni, még akkor sem, ha olly határozott is aeszthetikánk mint a *Tizparancsolat*.

Botlunk, kedves barátom, minden bizomnyal botlunk! De épen mivel illy botlékony emberkéek vagyunk, ohajtnám, hogy kritikánk ne elnémtő, hanem csak szeliden oktató lenne. Mert jól mondja a magyar: hogy a négylábu ló is botlik s a vak is talál néha patkót.

De egyébiránt is nem nyujtanók-e beszédünket szent Iván' énekévé, ha minden kitételünket ugy körül akarnók irni, hogy annak genealogiájából legkisebb pereputty se maradjon ki? Én ugy gondolom, a kik meg akarnak benünket érteni, azok könnyen megértenek; ellenkezőinknél pedig hasztalan koczogatunk, mert azoktól örökre el vagyunk választva. Igy fogom én néked Kölesey' gáncsainak hibáit kimutogatni, a nélkül hogy az ő kritikájának minden pereputtyait illetném: mert tudom azt hogy te azok egész becsét, nélkülém is jól érted.

Ugy látszik Kölesey nem tudja azt, hogy mikor az aeszthetikázó a szépről, költérről s poézisról általában beszél, nem azok számtalan nemeiről, hanem csak azok legfőbbbeiről beszél, az az: a legfőbb költéri szépről, legfőbb költérről és legfőbb poézisról; mert ha azt tudná, nem gáncsolna engem azért, hogy a szépet csak a vegyületben állítam lenni, sem pedig azért hogy én ezt mondám: *a hol izlés nincs, ott poeta sincs*. Van igen is, de millyen? s nem mondhatjuk-e azt, hogy a költér csak addig költér a meddig izlése van, holott valamint az izlés, ugy az egész poézis nem egyéb mint szépezés?

De különös az is, hogy ő engem, az egyesnek és vegyületnek szépségeire nézve Engelhez utasít, holott Engel nyilván ezeket mondja: „Aus mehreren Tönen und Farben also kann durch schickliche Verbindung Schönheit hervorkommen; sie sind die Elemente der Schönheit, wie die Realitäten der Vollkommenheit. Eben darum nehmen sie Theil an der Benennung, ob sie gleich an sich, als bloss einfache Empfindungen, *noch nicht schön sind*.“ — Vagy tán a *Benennung* teszi a nagy kérdést? De én nem arról beszélek, hanem a dologról.

A mit a Hellenek' költéri nyelvéről és lyricumáról mondték, azt Bouterweck után mondtam s reményelem hogy ő utána lehet is holmiket mondogatnunk, mert kérdésem kívül, Jean Paul mellett, a németek között ő legtudósabb aeszthetikus. Ez pedig koránt sem azt mondja, hogy a görög költéri szójejtést a prózaitól csak a képletek, új szavak és szólások választák el, hanem nyilván kimondja, hogy a költéri szójejtés az atticismustól független volt; kimondja, hogy a költéri nyelv' nemlétét a költéri figurák csak egy részben pótolják; — kimondja, hogy valamint a németek, úgy minden újabb nemzetek, sem individuumból sem valami oskolától egyéb költéri nyelvet nem várhatnak, mint holmi régi és új szavak s holmi idiotismusoknak új *Kauderwelschét*, a mi legfelebb is csak valami új oskolanyelv lehet. S vajjon hogy mondhatná azt Bouterweck, ha a görög költéri nyelvet a prózaitól csak a képletek és új szavak különböztették volna meg? holott természet szerint mind a' újémetek mind egyéb nemzetek képletekkel és újításokkal elegend *kauderwelsch*ezhetnek.

Barthelemy azt jegyzi meg, hogy Homerosz' nyelve egyik szójárásához sem volt kötve, hanem a görög nyelv' különféle szójárásából olvadt össze; s úgy hiszem innét folyt a görög költéri nyelvnek azon fő jelleme, hogy valamint az atticismustól, úgy egyéb szójárásoktól is egyiránt független volt. Ezért ohajtanám én hogy nyelvünket egyik szójárásunkoz se szorítanók, hanem mindeniktől egyiránt függetlenné tennők. Mégis mast szememre vetik a' dunántúli szavakat; e részben is jobban tudám én talát, hogyan kell költéri nyelvet alakítani össze.

Azonban megengedj, kedves barátom, hogy illy szörnyű tudósságba bátorkodám ereszkedni! De tudod hogy ha egyszer a tudósság' szent szelleme fejünkre száll, nem csak minden nyelvről, de még minden nyelveken is tudunk beszélni mint az apostolok. Nekem pedig épen kell valamit gon-

dolnom, midőn olly tudatlannak néznek, mintha én az előttem lévő könyvből ezen három szót sem tudnám leírni: *ennek munkái elveszték*. Egyébiránt látod azt is, hogy én esztendőig lesem várom a mi nagy görög tudósainkat; de mikor csak azt kell látnom, hogy: hallgatás lön Izraelben, mit tegyek egyebet mint: megyek a' patakhhoz, szedem a kövecsket; mellyekkel is a csóragos szonethaborut újra imígy folytatom:

1. Iszokratesnek, Cicerónak s az egész mivelte Európának példája (mivel csak példa, még pedig igen helytelen példa) semmit sem bizonyít. Iszokratesz olly gubó volt, hogy egész életét egykét oratiójának cziczomálásával tölté el, nem csuda ha ezen bohóságból ragadott valami Ciceróra, s nem csuda ha a nép gyengébbi kedvéért néha ilyenekhez is folyamodott; de az volna csuda, ha ilyenekre a Cátok ezt nem mondták volna: „Oh mely nevétséges consulunk van!“ Cicero, Kazinezynek' ítélete szerint is, csupa hiúságokból volt gyurva. Vajjon talát, ha az illy hű gyuradékok annyira vetemednek, hogy még a prózát is rimezik, következék-e onnét, hogy poéziának minden hű cziczomák' gyurománya legyen? — Nem kell-e inkább Cátóval a fennebbit kiáltaunnk, vagy Quintiliánál: „ornatus, virilis, fortis et sauctus sit, nec effeminatum levitatem, nec faco eminentem colorem amet, — sanguine et viribus niteat!“

Az európai műveltségről, aeszthetikai tekintetben, mit mondjak egyebet mint a mit Anaxilasz a bujálkodó görög muzsikára monda, esztendőnként új csudákat szül mint Lybia. Mert a' mi nem az okosság' rendíthetetlen örök törvényein, hanem a divatvadászok szeszélyein épül, az természet szerint csak divat báb, állandó nem lehet. Ki nem látja pedig, hogy e részben Európa, *Madame Mole capricei-*nak bábja?

Ugyan azért, mivel én épen ezen Madame ellen indítám a pert, azt maga mellett bizonyásául bé nem vehetem, sőt újra

csak azt mondom Cátóval: zabolázzátok az erőlen természetet és szilaj állatot! az az: a dívatot.

2. „A' lyrai költelemben előforduló mértékek, ugy mond Kőlcsey, nem bírnak olly tökéletes modulatióval (mint a' hexameter és pentameter) még is sok van közöttük, mellyek a' rimelést el nem fogadhatják. Az asklepiusi és alkeusi vessor' végén álló daktylus lehetetlen hogy kedves hangu rimet fogadhasson el; mert a' daktylus' modulatiója nagyon sebes hanyatlásban száll lefelé, 's az egész vessor' mind a' két mértéken különben is igen egyforma hangokat ad, 's egyik sor a' másik után jöltévő különbözőféleség nélkül következik, 's a' daktylus' sebes hanyatlásában álló rimtől még unalmasb folyamatot kölcsönözne.“

Én ezekre csak azt mondom, hogy mindenik formának modulatiója tökéletes a maga nemében; s ha valamelyiknek szükségé lett volna a rímre, jobban meg tudták volna azt a görögök rímezni mint mink. Ha pedig az asklepiusi és alkeusi formákat csak azért nem szabad rímeznünk, mivel a vessor' végén daktylus áll, ugy Horátnak es Pindárnak minden formáját könnyen leoninus versekké emelhetjük, holott a sor' végén álló daktylus mindenütt szabadon lehet: — o — Epitritus tertius! Örizzetek gráziák illy emelkedéstől!

De itt még több kérdeni valónk is van. Ha a' hexameter és pentameter azért nem fogadhatja el a rimet, mivel modulatiójok tökéletes; hogy fogadja el a metrumot a rimes vers, holott ennek épen az a hibája hogy igenis éneklő? s ha a daktylus a rimet el nem fogadhatja; honnat van az, hogy az olasz formák tele vagnak daktylus végzetű sorokkal, p. o. Szemere' szonettjében: *érezet — felé vezet; varázskezet — emlékezet; bájolod — fátjolod* stb. Van tán itt is a *Benennung* határozó? S vajjon ha az asklepiusi és alkeusi sorok' egyformasága unalmas; mi jöltévő különféleség van a jambus es jambus között? van-e egyformább versforma ezeknél? s vajjon

ki tudná azt megbizonyítani hogy a hexameter és pentameter' modulatiója tökélyesb mint az ódai formák? 's ha ez ugy volna is, vajjon a felettébbi ezizcoma illendőbb-e az egyszerű széphez? ez épen olly gondolat, mintha azt mondanók, hogy nem a szép, hanem az időmtalan leányhoz illik a ezizcoma.

3. „Szép-e a művészi kézből csupán fekete színnel de lelkes vonásokkal jött rajzolat? És ha ez szép, megakadályoztatja-e szépsége által hogy az olajfestésnek ragyogó színei szépek ne lehessenek?“

Im melly szépen vágja Kőlcsey maga alatt a fát! — Távol legyen! sőt én is azt mondam hogy magában mindenik szép lehet. De itt nem ez vala kérdésben, hanem csak az, hogy minek az a művészi kézből jött fekete rajzolat, az a metrum, ha azt az olajfestés' ragyogó színeivel, az az, a rímekkel, bemázoljuk.

Nem csudálad-e, kedves barátom, hogy a festett szobrot még Kőlcsey sem érté meg? Pedig az illy hasonlatosságok épen csak arra valók, hogy azok által a' dolgot még a gyengébbek előtt is érthetővé tegyünk! Pedig reménylem ha senki nem is, ó csak jól megolvasta irásomat, mellyet én minden tehetségem szerint igyekeztem érthetővé tenni! Az olajfestés a szobrot csak bábbá alacsonyítja, de a fekete rajzolatot egészen semmivé teszi. Ez talát még inkább kimutatja a dolog' céltalanságát mint amaz. De jól mondá korunk' Argusza *Jean Paul*, hogy a tudósoknak hasztalan irunk egyebet a magokénál.

Vessük össze, ugymond továbbá Kőlcsey, a *Hans Sachsok'* méretlen sorait a Bürgeri szép modulatióval; Zrinyink' rend nélkül következő hangjait Daykának szép zengéseivel stb.

De én ugy gondolom nem ezeket kell összemérnünk, hanem vessük össze Faludít, Anyost, Téli Takácsot, Szabó Lászlót, Kist, Himfyt stb. a mi szonettistáinkkal, talát látni fogjuk, hogy amazok miveltsé-

günk hajnalában, a nyelvnek minden készületlensége mellett, csak hamar, nem madrigálokat, hanem szép könyveket adának; ezek pedig a megnehezítet versformák miatt, az előbbre ment tudomány és nyelvképzet mellett is, ha mi figyelmet nem érdemlő csekélyet adhatnak is, arra is csak az van írva: „Non lectore tuis opus est, sed Apolline libris.“ Mert bizonyos az, hogy a mi rimtelen nyelvünk a' scandált rimes verseket fölötté megnehezíti, s épen nem esuda hogy költéreink kénytelenek a gondolatot és beszélet minden kigondolható szabadságokkal elformátlanítani. Mit ér pedig a versmuzsika, ha egyszer a beszéd és gondolat formátlan? és a belső modulatio nyekeg?

Hogy olly észlangok mint Kazinczy és Kisfaludy Károl nem csak az olasz formákon, de a tőlíkon is által tudnak bíni, azt én jól tudom, de ez a dolgot jóvá nem teszi; mert azt is tudom, hogy azon szabadabb formákban még többet tudnának tenni, s tudom hogy az a báj, mellyel azok bírnak, nem a metrumból, hanem egyedül a nyelvtani gondból foly; ezt a bájít pedig a szabadabb formákban még fennebb tükélyre vihetnék. Ez lenne azután a valódi haszon, nem pedig a dolog' kérgének ezáltal mesterkélése; a minek természet szerint csak azt a hasznát vesszük, hogy a legjobb fők a poézistól elidegenednek s maholnap csak azok fognak énekelni, kiknek jobb volna hallgatni.

Igy tehát látod azt, kedves barátom, hogy az ellenem indított kereset szonett-háboru magamat ugyan a leggenialisabb czímerletekkel felruházott; — de okaimat epés ellenkezőim csak láták, mint Tacitus haragos németei a római legiókat. *Ira demdat.*

Igenis, az izlet vak, változó és változtatható míg azt nem az okosság, hanem csak a divat intézi. Volt idő, mellyben a *leoninusok* nekem is tetszének; mert mi nem tetszik a gyermeknek és a gyermeköregnek? Igy látjuk azt, hogy mindenkor

voltak és lesznek mind olly gyermekizletű *Boileauk*, kik a szonettet éposznak nézik, mind pedig olly kemény *Jean Paulok*, kik a szonettet klastromi halcsurkának, Rabelais' pet-szonettjének, csörgő sapkás vitéznek, a szonettistákat poshadt sert áruló esordásoknak ezimezik, a szonettnek kut-fejét pedig a lélek' legnagyobb inségeiből magyarázzák.

De épen azért mivel izletünk illy vak és változó, kötelessége a jótakaró ironak nemzete' izletét a vak és szünet nélkül változó divat gyermekkénye alul felszabadítani s annak törvényeit az okosság' örök törvényeivel harmoniába hozni.

Illy czélból mondtam én a miket mondtam. S mivel előttem a példa és csórag semmi esetre okerő nem lehet; újra csak azt mondom: *minden scandált rimes vers, született leoninus vers; a leoninus versen pedig érten, az ezt kezdett, akár III. Leo pápa (608b.) akár más Leo százérének minden névvel uvezendő iztelenségeit.*

Igaz ugyan, kedves barátom, hogy az illy szörnű paradoxumhoz nekem nincs olly zombékparókam mint Jean Jacques Rousseamnak, s hypochondriám sem hágott volt olly genialis tetőzetre mint azé, a mi pedig megnyomorita, már azon túl adott bennem a rhabarbara, ez az *unicum solatium cruditarum*, és, hogy jó kedvemet, a mi, épen most megszáll, ne gyeplozzem, tudományom is csak ollyan józanszerű természetes ész mint azoké szokott lenni, kik ollyan Pethe féle közmondásokkal ének az én egyik tárgyam, a gazdálkodás körül; de mind a mellett reményilem mégis, hogy veled együtt lesznek még ollyan, tisztán egyszerű magyarok, kik az én szomorú szonett-háborum' toborzóiban megértik a magok Biharját és annak Hatvágását.

VI.

Nines ravaszabb szembekötő mint a felekezeti düh; s hidd nekem, édes barátom, hogy ez a felekezeti düh, irodalmunkban a Pandora' iskatulája! Ez teszi azt, hogy még a legszemesebb művitélő is a rosszat jónak, a jót pedig rosznak tekinti. Mert hogy valaki felekezete' kedvéért magát az örökkévalóság előtt tudya csalártnak és bohónak bélyegezni akarná, azt csakugyan nehéz feltenni. Noha igazad lehet annyiban, hogy lehetnek oly nyomorék epetömlők is, kik készek magoknak ártani csak másnak árthassanak. Azonban én leginkább csak azt hiszem, hogy kritikánk' legtöbbször hibája tudatlanságtól van, s valamint egyebekben, ugy e részben is mind eddig csak a mi örökös grammatikánkat úzzuk-fízzük. Ez a szó ilyen, amaz amolyan, ez a rim avagy metrum jó, amaz nem jó s így egész kritikánk csak külkritika, a mi pedig belkritika nélkül nem adhat egyebet egyoldaltú ítéletnél; mert valamint a lelekletebb verselőt külsemmikért magasztalja, épen ugy a leleklesebb művet külsemmikért ócsárolja.

Innét van, hogy az illy kéregkritika mellett poéziánk' külműve előbbre ment ugyan, de annak belműve, az egészen külre függesztett figyelem miatt minden bizonynyal bukott. Valódi kritika csak az, melly a külkritikát a belkritikával egyesíteni tudja; s tudja hogy a legfőbb poézis a kül és bel tökélyek' harmóniájában áll ugyan, de mégis leginkább a lélekre függeszti a figyelmet. Mert tudja hogy a valódi poézis maga a lélek, melly valamint mindenben, ugy a poézisben is felül van a testen emelkedve; s tudja, hogy a poézis muzsikál ugyan a fülnek is, a mennyire a lélek' fennebb céljai engedik, de azért korántsem filmuzsika, hanem legbelsőbb lelki muzsika, azaz, a gondolati, érzelmi és képzleti tökélyek' harmóniája; s tudja, hogy ez a harmónia a szépkritikának legfőbb tárgya, a filmuzsika ellenben csak oly elmaradható külség, melly nélkül a poézis egészen el is

lehet, mert minden rim és metrum nélkül lehetünk nagy költérek, s lehetnek még oly nemzetbeliek is, kiknek nyelve egészen muzsikátlan.

Ne véld azonban innét, hogy én a nyelvnek és versnek küldiszeit, kevésre becsülém; sőt igen is nagyra teszem azokat, hanem csak azt ohajtanám, hogy a lelket azokon még is felül emelnők, s hogy már egyszer kritikánknak valami lelkiebb irányzatot adnánk; mert ha örökké csak a filmuzsikával bibelődünk, mi lehet ugy poéziánk egyéb mint üres fülmuzsika?

Hogy tehát gondolatimat egészen bird, jer vegyük bírálat alá némelly magasztalt költeményeinket, legelsőben pedig Dayka' „Homályos bánatját.“

Én a külkritika' messzszevitelét jónak nem tartván, e részben Dayka' daláról csak ezeket jegyzem meg:

1. Az illy rímek: *nem vehet* és *gyilkolója lett*, ugy szinte: *enyhítsen, adj*, és *keményebb vagy*, oly költérnél, ki a muzsika' kedvéért a Leoninus vers' nyügeit ölt fel, oly hiba, melly a békóban botorkázó lábat nyilván mutatja.

2. Az illy szólások: *előre érzésim*, *régezés*, *örömkönyű*, épen olyanok mint ha, Becker szerint, a német költér így muzsikálta: „Als nun das *Söhnelein* des Königs *herausser* gekommen, *Gehete* Hinz auf ihn, und *drückete* ihm die Hände.“ A költérnek van szabadsága a nyelvet szebbíteni, de nem csufítani. Az *előre érzésnél* szebb az *előre érzés*, ennél szebb az *előérezés*, még ennél is szebb pedig az *előéretet*, s így van a dolog ezekkel is: *régezés*, *régzés*, *régezet* és *rézget*. S vajjon költér-e az? ki a legszebb helyett a legrutabbat választja? — Így az *örömkönyűre* nézve is, nem szembetűnő íztelenség-e a három *ö ö ö* mellé még egy negyedik *ü-t* is szükség nélkül és szokás ellen elköholni? De ezen sora is: *Melly ön-nyugtának gyilkolója lett*, sokkal szebb zengzetű lett volna így: *Melly ön-nyugalma gyilkolója lett*.

A dalnak belső hibái még kiáltóbbak, ugyanis:

1. *Homályos bánat dulja lelkemet.* Ez nyilván való ellenmondás. Van titkos bánat, oly bánat t. i., melyet csak magunk tudunk, másokra nézve pedig titok; de homályos bánat nincs, mert a homályos azt mondja, hogy magunk se tudjuk jól mit bánunk, a bánat pedig oly meghatározott érzés, mely szerint mindenkor nyilván tudjuk mit bánunk; kivált ha a bánat oly nagy hogy lelkünket dulja. Mely képzelenség azt homályosnak mondani? Hallott valamit Dayka a homályos érzésről, s azt gondolta: ha van homályos érzés, van homályos bánat is!

Hogy pedig ő a homályossal nyilván azt akará mondani, nem tudja mit bán, mutatják ezen szavai: *Talán ujulnak régi szenvedésim; Talán tünder előre érzésim Rémitnek s új lest hány a régezet.* Azonban midőn így egészen elhitet bennünket, hogy az ő bánata homályos, s midőn így az ő homályos bánatát untig elsírja, sohajtja, jajgatja és *ahgatja*, egyszerre meghazudtolja magát s nyilván kimondja, hogy őtet titkos hű öli, hogy szíve önn nyugtának gyilkolója, s hogy neki keserves kárai vagnak!!

Így az egész dal csak azon ellenmondást nyesi-nyuzza és nyujtogatja, mely már ezen két szóban: *homályos bánat*, nyilván sikolt. Innét van, hogy annak egész lelke nem egyéb mint iztelen és értelmetlen érzéledés: oly iztelen, hogy abban a bánat, hű, dult lélek, kétséges szív, sebes szív, szenvedés, érzés, rémulés, sirás, elfojtott sohajtás, néma jajgatás, rejtett *ah*, ő és *jaj* egymást érik s az egész dalt gyermeknyefegéssé alacsonyítják: s oly értelmetlen, hogy abban illy különféle ideák mint: homályos, titkos, előérzet, bánat, szívbajok és károk, egészen összevagnak zavarva, mely azt mutatja, hogy a költér maga se tudta mit akart, miuk pedig még gyanyítani se tudjuk mit jajgat. Halljuk a gyermeket nyefegni, de mivel nem tudjuk miért nyefeg, boszongodunk.

Ez a hisztóriája mind azon muzsikás verseknek, melyek majd érzéledve, majd ábrándozva muzsikálnak füleinkbe, a gondolat' tökélyére ellenben semmi gondjok, de ez még azoké is, melyekben van ugyan gondolat, de burkolt és homályos; mert kinek van kedve rágódni oly költér burkján, ki még azt sem tudja, hogy a poézisnak fő gondja minden lehető kellemmel és elevenséggel a gondolatot lélekből lélekbe bájolni, s nem tudja, hogy a költér csak idéttent szül burokban?

2. *Keserves károk.* A magyar, szíve' sérelmeit, károknak soha nem nevezi (valamint annak örömeit haszonnak nem mondja; mert kár és haszon igen meghatározott értelményűek), mert azokon csak testi javainak sérelmeit érti. Dayka tehát itt is csak azt mutatja, hogy még a nyelvnek mindennapi értelmére nézve sem volt tisztában; a költér pedig csak ugy költér, ha annak nem csak mindennapi értelmét, de annak legbelsőbb szellemét is bírja. Vagy tán valóban kárai voltak költérünknek? Ugy de akkor mirevaló a homályos bánat, titkos hű s öngyilkoló szív! Avagy költér-e az a ki kárait így sítja, rijja, jajgatja? A költér „fures et incendia ridet,” s nemcsak kárain, de még a maga világán — a szíven is ugy felül van emelkedve, mint egy Isten a világon. Innét a költér, józanság s a legzajlóbb szenvedelmekben is örökké szabad objectivitás, melyek nélkül költér nincs. Az a pipes rejtett *ah*, az a sok *homályos*, *titkos*, *rejtett*, *fojtott*, néma jajgatás, öngyilkolás a prózai *keserves károkkal* épen oly összeálló ideákat adnak, mint ezen somogyi óda: *A te szoknyád olyan tarka, Az egeket hasogat.* Tarka szoknya hasogatja az egeket!

3. *Lest hány a régezet.* Hiszed-e kedves barátom, hogy itt ismét tarka szoknya hasogatja az egeket? Gondold meg csak, hogy a régzet avagy fatum a költéri világ' kerekeit intező legfőbb poétai isten itt lest hány, az az, ugy jelenik meg mint

egy lest hányó madarász! s fogod látni, hogy ez a les hányás nem egyéb mint tarka szoknya legfőbb istenen! Hol itt a költéri világszemléletnek legkisebb árnyoka? A hol pedig ez nincs, ott természet szeriut egymást éri a sok rejtett *ah, ó és jaj*.

4. *Ó végezés! örömkönyűt nem várok — De ennyi jaj, de olly keserres károk, de ez emésztő bú enyhítsen! Adj csak egy könyceppet méltó bánatimnak.* A' mit a költérek már több ízben szépen kimondtak, itt olly burokba van keverve, hogy alig tudhatni, kitől kér könyceppet bánatjának, a már régen elfeledett végzettül-e, vagy a sok jajtól, kártól és bútól? S nem idétlen mesterkélt gondolat-e azt kívánni, hogy a sok jajok, keserves károk és az emésztő bú enyhítsenek! az az, a jaj, kár és bú enyhítse a bút!

Én tehát, a mint látod, édes barátom, ezen dalban semmi jót nem lelek, sőt nyilván azt hiszem, hogy nem egyéb az mint egy legmélyebb hypochondriába sülyedt, zavart lélek' arcvonala. Nézd össze ezen dalt Révainknak ezen szép és hasonló tárgyú dalával: *Mi kesergő sok gondolat* stb. s látni fogod a poeta Révai és a nempoéta Dayka között a végtelen különbséget; látni fogod, hogy Révai minden szomorú arcz mellett is ömled, emel, énekel s olly költéri világnézetet ad, mellynek képei fátyolba vagnak ugyan vonva, de fátyol alul is mosolyognak reánk. Dayka ellenben csak magát mutogatja, az ó képe pedig, a mint már láttuk, nem mutogatni hanem igenis rejteni való; látni fogod, hogy Révai sem ad ugyan költéri gondolatot, de mivel érzelme csak szép közép-szerre szállított aeszthetiás szomor, képzelete pedig tárgyrol tárgyra repdez s egy elvesztett szép világot fest, tehát a keserűt édessel vegyíti s mind szívünket mind képzeletünket két világ között lebegtetni. Dayka ellenben, a nélkül hogy elménknek vagy képzeletünknek legkisebb játékot adna, csak a maga aeszthetiátlan jajvilágába sülyed és sülyeszt. Guzmics, Kazinczynak

csak mint szóleső udvarlója láthatá mindjárt legelészer is a Parnasszuson Daykát, hanem az igaz, hogy csak kapusnak vévé, Herder bölcs kaputjába fogódzkodva. *L. Felsőmagy. orsz. Minerva* 1826, 4. negyed.

VII.

Paroláznék kedves barátom, hogy neked itt Vásárhelyi költővágyása fog eszedbe jutni, s valamint azon, ugy Szemere' *Titkos ridekén* sejtde a Dayka rokon arcvonatok' összefolyását. Igenis, ez a sokat jelenteni akaró és semmit nem jelentő, ez a titkos homályu üres arcvonat, valójában nagyon terjed poéziánkon, s félhetünk, hogy maholnap minden verseinkre csak azt kell mondanunk, a mit Döbrentek Kőlcsey' verseire monda: *látom a poétai fellobbanást, de nem értem.*

Mond meg nekem, mit rostáljon ott a belkritika, hol meghatározott gondolat, az az, mag nincs? a hangokat? — vagy a beszéd' virágoeskáit? — Látom Szemere'nél a szép szólásokat: *előbbe sirnak búszemeim, messzenyögdelő szív, lángoló szív, melly feléd dohog, messze-sírás' titkos biztatója* stb.; de mivel nem tudom mire valók ezek, s nem tudom mi az a titkos, ismeretlen, testtelen bájvidék, varázserő s végremény; tehát az egész dalt csak olly hangicsálásnak látom, mint mikor a muzsikus hurait próbálgatva szép hangokat ejteget ugyan, de még semmi bizonyos nótát nem játszik. Mert én itt semmi határozott gondolatot nem látok, a poézishoz pedig nem csak gondolat, hanem ugyan csak szép gondolat kívántatik.

Ha tudnám mi lény után eseng a költér, megbíráthatnám mind a lényt mind az esengést; de így legfelebb is csak azt mondhatom, hogy valamint minden szenvedelminkre, ugy az esengésre is áll a: *nihil quid nimis*. Itt pedig látnivaló, hogy igenis mérésztelen esengés mutatattik. S vajjon ki-

fejt meg azon ellenmondást, midőn az esengő az esengés' legnagyobb pathoszában így kiált fel: *Nem! nekem kívánságim sincsenek. S ohajtok mégis várak és reméllek.*

Igy kelle V dalára is azokat mondanom a miket már mondtam. Csak azt ismétlem itt, hogy én valóban meg nem foghatom, hogy látá azt Kazinczy pompás járdalatu dalmak?

Térjünk tehát Kazinczynek' első szonettjéhez, az legalább ad rostálni való magot.

A gonosz Áte, ki többnyire minden magas ihletű költért meg szokott czibakolni, megszabdala a mi kedves Kazinczykat is, de utóbb őtet megvigasztalá Érosz. S ez a dal' tárgya, melly nagyon szép tárgy ugyan, de még szebb volna, ha a rút Áte helyett a sors' avagy fatum' költéribb eszméje maradt volna meg. Csakhogy ehhez a fene, vak, vad, dühödt szabdalás és kapkodás még ugy sem illettek volna, mint amához; mert ezekkel ugy jelent volna meg a legfőbb költéri isten mint medve, mellyek azonban Átehoz jól illenek.

De itt még az a kérdés, hogy az a legprózaibb érzés, az önszeretethöl folyó bosszúság vagy harag, mellyet azon bosszus kifejezések lehelnek, összeférhető-e a szerelem' legédesb érzelmével, Érosz' legszebb mythoszával és azon legfőbb idealitással, melly szerint illy kis dalban Érosz megjelenik, munkál és beszél? Én részemről azt érzem, hogy ezen egészen ellenkező érzelmek nem adhatnak egyebet mint arabeszket. Van szomor édes, de harag édes nincs: van nemes, de azt nem önszeretet és erőtlenség adja. Itt pedig, lankadásból lankadásba dülés, erőtlenséget fest, mely a haragot erőtlenség' zugolódásává teszi, s az erőtlen emberiségnek legprózaibb képét mutatja.

Nem csak a rosszhangzás miatt jobb tehát: ájulva ájulásnál, a lankadás, hanem leginkább azért, mivel ez nem mutat olly nagy erőtlenséget mint amaz; mert mondom nincs prózaibb kép, mint az erőtlen emberkép!

Igy a dalnak végsorában a sors helyett a vad, részint jobb, részint rosszabb: mert a sors és Áte ¹⁾ nem egyek, hanem egészen különböző eszmék: rosszabb mert ez ismét megújítja a dalnak leglételesh hibáját, — a bosszúság' érzelmét, melly az ujra előhozott csapkodással együtt mintegy ellentmond a csak most kijelentett enyhületnek s az egész dalra ujjolag prózai homályt vet. Én tehát e sort így változtatnám: *Nem érzi lelkem mult fájdalmait.* Ez egy kis nyugalmat öntene az észzre s éreztetné a megjelent istent.

Igy van az midőn a költér azt hiszi, hogy a ki szonettet merészel írni, ne fogjon soha más órában munkájához, mint midőn lelke valamelly lágy, komoly érzés által hatalmasan elfoglaltatott; s azt hiszi, hogy a szonett-íráshoz, forróság, hévség, olvadás es olvasztás kell.

Az olvasztás igen is jó, de én azt hiszem, hogy csak olly költér tud olvasztani, ki ön érzelméin felül van emelkedve. Mert csak a nyugott lélek szíjhat tökéletest; a hatalmasan elfoglaltatott pedig ne lantjához Apollónak, hanem füveibe nyuljon; holott tudnivaló az, hogy a lélek' egészsége a szabadság, betegsége pedig az elfoglaltság. Tánczoltatja, játszatatja érzé-

¹⁾ Áte, a görög istenek mesetana szerint az embernek csak nyomorba keverésében gyönyörködött. *Lilae* istennek, *Zeusz* leányai, védék az üldözöttet ellene. Homér *Iliászában* ez emberülő Áte, *Zeusz*nek sem engedett, s azért ő istensége, menyéből kilöke. *Sortes* névvel volt a pogány rómainál némi hosszukó s négyzegű fáeska-gümő, vagy agyag gubaes, mellyel sorsoltak. *Sortes homeri-cae* és *virgilianae*, midőn a római valamit teendő volt s nem tudta mihez fogjon, felüté a költért, s a melly soron megakadott szeme, abhol tön magyarázatot. A keresztény majd bibliájával bánt így s lönek: *sortes biblicae, sanctorum*. Berzsenyi itt a magyar sors-ot vevé, mi nyelvünköl is látszik gyökerülnék, miként bor-s, gyor-s, hár-s, nyár-s, ör-s, per-zs, nyer-s. Értelme ennek a római *Fatum, fari-tól*, a mi, ugymint a stoikusok szerint, ki van mondva emberre, azt el nem kerülheti, az őt utul éri. Magyarul Sándor Istvánál azért: érelem. *Dobrentei G.*

meit a költéri lélek, de csak úgy mint paripáját a lovag; s ha egyszer az érzelmek játszattatják a lelket, már akkor azok a lovagok, a lélek pedig paripa. Plató' borzas fülü lován nem csak a rut szenvedelmeket kell érteni, hanem minden érzelmet; mert minden érzelem csak addig szép, míg azokat az okosság' kantára tánczoltatja.

Mi szebb mint a szerelem, mi lehet édesb mint Himfy' dala? mégis azt látjuk, hogy mihelytt abban a szerelemnek olly szertelen fokozata festetik, melly szerint a szerető, kedvesével együtt ordítva vízbe akar ugrani, vagy midőn magát a menykövel izre porrá töretni kívánja, azonnal érezzük, hogy a szép' határa egészen által van hágva; noha pedig minden szerető szív érzi azt, hogy azon érzelmek igaz érzelmei a szerelemnek, de mégis mivel azt mutatják, hogy a lélek nem bír érzelmeivel, nyilván megszünnnek szépek lenni.

Ez így lévén a legszebb érzellemmel, látnivaló hogy a nemszép érzelmekkel még inkább nem szabad szertelenkedni. Midőn Priamusz, fíjéért porig eseng, örömmel érezzük, hogy a legszentebb érzés — az atyai szeretet, a királyi büszkeségen felül emelkedik; midőn Achillesz Patrokluszért magára port hány, megengedünk a barátság' szentségének, az akkori szokásnak és vad bajárnak ¹⁾, s azt sugjuk Platónak hogy ezek nem szenvedelmek, hanem erények, az erények pedig néha nem csak az illendőségen de bizonyos mértékben még az okosságon is felül emelkedhetnek.

De nem így a dolog a költér aprólék bajaival, szenvedelmeivel. Említheti a költér a maga bajait, de ne azért, hogy részt vegyünk azokból; nem azért, hogy a poézist siralomházzá vagy leukádiai ugrássá

jajgassa, hanem hogy Horátszként minden szenvedelmei közt érezze és éreztesse ezt: „*et mihi res, non me rebus submittere cohor*,”²⁾ mert az illy harmoniás emeltségű lélek' jelenete a legfőbb költéri szép.

Ezért kiáltoznak szomszédainknál annyit a szépírók a subjectivitás ellen és az objectivitás mellett; ezért mondja korunk' pajkos Arisztotelesze: *hogy nem hánykodó, hanem siktenger tükrözi a mennyet*. A mit azonban nem annyira a poézisra, mint a költérre kell alkalmaznunk. Mert bizonyos az ámbár, hogy csak olly érzelmeket festhetünk, a millyenek bennünk megvagnak vagy megvoltak; de az is igaz, hogy érzelmeinket csak akkor tudjuk poétai nótára tánczoltatni, mikor legjobb izün dohányunk; a poézis ellenben mutathat Volkánt, csak Pompéjít és Herkulanumot el ne borítsa, mert akkor maga Kazinezy szerint: iszonyodunk és futunk; mutathat hánykodó tengert, csak a költér felül lebegjen a hullámokon lelki tridenszével, s ha születik Venuusz, intsen a haboknak.

Igy párosít a legfőbb költemen mindenkor különféle világokat s különféle érzelmeket, s így gyönyörít meg mindent, még a halált is mint a magyar toborzó, melly lelkünkben a bucsuzó Hektort és Andromachét ölelkezteti s tánczolja visz a halálnak. Bihari még a fíja' halálára zengelmezett halotti dalából is kimosolyogtatja a tánczütést. Vulkán, az az, a' művész, Márszt és Venuuszt kötözzé s úgy születik harmonia, olly harmonia tudniillik, melly nem csupa Mársz, nem csupa Venuusz, hanem e kettőnek harmoniás középlete. Így Spartában még a szerelem' istenei is fegyverben jelentek meg, a vitéz pedig műzáknak áldozva és szelid muzsikával ment az útközetre. Így él örökké Lykurgusz minden szép lélekben s így folynak össze a tetőn a legfőbb politikai és poétai ideálok.

Megvallom barátom, mióta én az ó világ' két szent népét ismerni kezdem, alig látok azokéu kívül valamieske szépet, s valahányszor szépíróinktól olasz hevet em-

¹⁾ Bajár szót bajnok helyett Berzsényinél magánál találám s bajárnak írásával, mint megvolttal meglevővel, bizonyosan bajnok-nak nakozását akarta kerülni. Így lelem kéziratában már itt: *erényt is*.

Döbrentei.

liténi hallok, mind annyiszor felborzad bajszom ¹⁾ s maradékim úgy tűnnek előmbe mint lélektelen olasz improvizátorok és lazarónik; s megvallom, akár hová tesz a jó Isten és az új tanoda, valahányszor úgy nevezett olasz heví dalt látok, mind annyiszor azon angol matróz jut eszembe, ki a hölgy tüzes szemeivel pipát akara gyujtani.

Hogy pedig a miket én itt mondogatok, nem a felekezeti kórság, nem a régen megunt költéri tövískoszoru, hanem legfelsőbb valóm mondogatja, látni fogod ezen igen fiatalkori ódából: *Partra szállottam* stb. Tudod hogy akkor engem is, mint afféle füztilinkós poétát jól megszabdult a gonosz Áte, de mégis mely könnyen említetik itt a szelek' mérge s az izzadt arc! Ez az én leghivebb képem. Az utóbb reám ragadt tudós eziczoma és mélység, nem egyéb mint *plaudra*.

VIII.

Szemere' szonettei telvék szép gondolatokkal, de a mesterkelt forma ezekben is kimutatá pusztió természetét, ugyanis:

1. *Kéblem dagálya*. A dagálnak mind eredeti mind elvont értelme nagyon rut, s megvallom ezen két rut közé az új és szép értelmet nem tudom a nélkül férezelni, hogy azok, értelmemet meg ne zavarják. Illy édes dalban pedig a mellék-ideákra is nagy gondnak kell lenni. Mondhatjuk: dagadó kebel s a németben is szép a *schwellen*, de a *Geschwulst* soha szép nem lehet.

2. *Láng lángomat, csókom' csók érdele*. Igaza van Kölcsenynek, hogy az illy gyakoroztatók, mint *küzdelni, érdeelni*, kevesebbet mondanak mint: érni és küzdeni. Mikor pedig a legfőbb pathoszban, nem a legtöbbet, hanem a legkevesebbet

jelentő szó figuráz, mi az egyéb mint hamis pathosz? S vajjon illy elragadtatások és mély érzelmek között, nem formál-e valami titkos hamis pathoszt az a daykai gyermekes, émelgős *titkos ah?* De ezen hibát semmi olly szemebetünővé nem teszi mint ezen sor: *s a bollog pár egymás' ölében mulat*; melly szerint a szerelemnek legfőbb érzelmei és hatályai egyszerre *mulatsággá* alacsonyodnak!

3. *Tiéd e' csók szerelmem' aldoztatja*. Én meg nem foghatom mit áldoz fel itt a szerelem' csókja? magát? vagy a szerelmet? van-e itt akármellyiknek helye vagy értelme? Nem volna-e itt jobb a szerelem' záloga vagy hódolata?

4. *Velóm lobog*. Én bizony ezt sem tudom szeretni. Az agyvelőgyúladást juttatja eszembe, s egyébiránt is már elég láng van a dalban, de nem is így szokott szólni a szív. Igen sok van mondva, pedig a szerelem' gyengéd érzelmehez éppen nem illik a fölöttébb való.

5. *'S küzdel keblemben minden érzemény*. A gyakorozó *küzdel*, ezekkel: *faggat*, *gyötör*, *remegtet*, minden óra, minden érzemény, igen nyilván hamis pathoszt formál, holott ezekkel csak a legenergiásabb ige harmoniázhat. Jobb volna tehát *küzdel* helyett *harczol*, még ennél is jobb lenne pedig a *küzdel, vi*; mert éppen így kerekednek ki valami ömlő lyrai figura ezekkel: *köd, szél, hab, faggat, gyötör, remegtet*, a mit Himfyknél néha igenis gyakran láthatunk.

6. *Chitone lángjai*. Igaza van abban Kazioczynak, hogy az igen keresett és szokatlan *Chitone* nem illy szellemü dalba való. Annyival inkább nem lehet pedig azt itt helyben hagyni, mivel Diána nyilván szebb név, amazzal pedig sem az idea sem a dal' külmüve legkisebbet se nyer. Kölcsenynek azon észrevétele, hogy itt a lángok szokatlan fényben hozzák elő a szelíd, halvány istennét, csak első tekintetre helyes. Mert ha meggondoljuk azt, hogy itt nem csak a holdfényt, hanem Diána sze-

¹⁾ A fennebbi „legjobb izün dohányszunk“ és ez itteni „felborzad bajszom“ra, lásd, végén a jegyzést.

relmét is kell értenünk, nyilván elenyészik a vád s nyilván érezzük, hogy az istenné' szerelme a halvány fényt lüggá melegíti és dicsóiti.

7. 'S ha hivedtől megfosztott a' halál. Ez csupa prózai folt s tán egy bucsuztató sínes, melyben szórol szóra meg ne volna. Tegyük így: 'S ha elvesztél kivel boldog calál, meg lesz a sor orvosolva. Én azt, hogy itt a kedvesnek halála egyenesen kimondatik, valami igen költéytelen dolognak érzem, elannyira hogy, ha itt legszebb kitételek között említem is a halált, azonnal enyészni érzem az egész dalnak poéziáját; noha megvallom azt is, hogy magam sem tudom miért érzek így. Te mint éles lélekismerő vizsgáld meg ezen homályos érzelmemet s magyarázd meg nekem, hogy a képzem a halált nézi-e valami igen prózai dolognak, vagy csak prózaibbnak mint az elválás' egyéb nemeit? vagy tán az elválás' nemeinek bizonytalanságában érzek valami szépet?

Mindezen daloknak tehát, a mint látod, édes barátom, leggyakoribb hibájok az érzelmi harmoniatlanság; a mit én részint a mesterkelt formának tulajdonítok, részint pedig azon céltalanságnak, hogy mindig csak érzést meg érzést, még pedig mély érzést akarunk ömledezni, s nem a szív' egyszerű nyelvén, hanem mesterkelt nyelven, mely szerint poéziánk majd csupa dagály, majd csupa arabeszk. Mert természet szerint a legmagasabb fokozaton leghamarább nyikkanunk, s az ily legfennebb hangok mellett a legszebb középlettük is hamar alantakul látszanak; s ki nem látja? azt, hogy Szemere a szabadabb és tárgyiasabb formákban, mind a költéri nyelvre mind a vers' könnyű folyamára nézve, nagy tökélyt mutat s ime a leoninus' nyigeiben a sok láng, hév és csók között is néha csak békót zörget!

Hasztalan a költér nem Catalani, nem Paganini, hanem csak szépet és szépen beszélő ember, s ha igen katalániz, mulhatatlan cikákol s vagy a gondolatot olasz

herélté vagy a nyelvet choquetrée-vé cikákolja vagy magyarul: gágogássá. A mik nem Szemere' szonettjeire vagynak ugyan mondvá, holott azokban mind a gondolat mind a nyelv szép; de csakugyan azokra is meg kell mondanunk, hogy a gondolat' s beszéd' ömlete azokban is akadozó s távul van a könnyűség' azon kellemeitől, melyeket Szemere' szabadabb műveiben láthatunk. Ez pedig nyilván mutatja, miként nem a költért, hanem egyenesen a versformát kell vádolnunk.

Igy van pedig a dolog több nagy tehetségű költéreinkkel. Tekintsd meg a lelkes Vörösmarty' *Haldokló Leányát*, s látni fogod, hogy a hiába való nyűg miatt a gyönyörű költéri gondolat, mely göröngyök alá van temetve! Vesd össze Kazinczy'nk' ezen szép dalának: *Fogy az élet* stb. kétféle kidolgozásait, s fogod érezni, hogy az előbbinek nagyon természetes, ugyanazért nagyon szép folyama, az utóbbiban szembetűnőleg akadoz; s fogod érezni poéziánk' előmentének egész hisztóriáját, a mi természet szerint csak abban áll, hogy a bilines-zörgésnek, a gondolat' és beszéd' természetes folyamát, s azzal a legfőbb kecseset feláldozzuk.

Pedig épen ez a kecs = grátzia, teszi azt, hogy a szép dal olly isteni erővel önti magát lelkünkbe, hogy az, egy-két olvasásra örökre bennünk marad. Mert a hol a gondolatok egymásba folyók, ott egyik gondolat a másikat önként szüli s egyszerre megzendíti bennünk az egész dalt; a hol ellenben a gondolatokat csak a nyűgös versmérték aklálja-össze, az értelmet pedig, Páriz Pápai szerint, Corvin' aranyaival, vagy Barna Pistaként, Bihari' toborzójival kell kicsalunk a burokból, ott én részemről nagyon feledékeny vagyok.

Ezen kecs teszi azt, hogy engem az ugy nevezett perzsa szépekkel, sem Kazinczy' szép két szonettje, sem csórag, sem rhabarbara meg nem békültet; s akarmint csintalanokdjanak ezen perzsa Chariszok az én szürke üstökömmel és barna Lacae-

námmal, mindenkor csak azt sugom nekil Horáttzal¹⁾: *Persicos odi, puer, apparatus*.

IX.

Nagyon könnyen bánsz a mellék ideákkal. Pedig bidd el, édes barátom, a dolgok magokban többnyire sem szépek, sem rutak, hanem a különféle viszonyok, mellék ideák s világnézetek alakítják azokat szépekké vagy nem szépekké. Ezért van az, hogy valamint a viszonyok és ideák' összeillesztését nem egyenlő élű szemmel látjuk; a szerint izletünk sem egyenlő, de magunkra nézve is csak akkor szűnik habozó lenni, mikor egyszer minden szavainkat a leghatározottabb világnézet' létszerivel tudjuk összemérni. Ezért van, hogy gyakran a néző többet lát mint a játszó: mert a játszót gyakran úgy elragadja a főidea, hogy a mellékideákra alig jutván figyelmé, azoknak dissonantiáját korántsem érzi oly hamar mint a szabad szemlélő, ki mindazokra egyiránt figyelmeztvén nyilván látja hogy a mellékideák nem csak hamar sértenek, de hamar sértetnek is. Sértetnek tudniillik midőn a fennebb tárgyat valami alantabb képzelettel keverik, sértetnek pedig a fennebb mellékideák, midőn alanti tárgyunkban azokra illendően nem figyelmeztünk.

Tekintsünk mindenikre példát.

Himfnél: „szirem' kedves kányája,” nagyon szép, ha Prometheus' kányájára emlékezünk, megszűnik ellenben szép lenni, ha a tikölő kányát juttatja eszünkbe, s mind így mind amugy nyilván érzeteti velünk a mellék képzetek' nagy befolyását.

Megvan ez a hiba még a kétértelmű szóban is, p. o. kőszalok *merednek*, melly magában nagyon jól van ugyan mondva, de mivel ezen utóbbi szóhoz valami aesz-

thetiátlan értelem is van ragadva, még pedig annyira, hogy épen ez a szokottabb értelem, természet szerint nem lehet tiszta hatályu.

Igy midőn Dobozi' lováról a hab fejér *rongyként* szakad, nem érzed-e hogy a nagyon igaz hasonlat mellett is a rongy' ideája a kép' nagyságához nem illő?

Igy midőn Vörösmarty az egyéberánt pompás dalban ezt mondja leánykájának: *tégy velem jót*, nem jut-e eszedbe mikor és kiknek szokás ezt mondani?

Mikor ellenben Horátt a kaczer banyát úgy festi, hogy a vén kaczeréssal együtt az öregséget is neveltség' tárgyává teszi; nyilván érzi minden szebb lélek, hogy itt ezen fentebb mellékideának megsértése még nagyobb hiba mint a szeméremnek megbántása, a minthogy valami szentebb is bennünk az öregség' tisztelete, mint a szemérem.

Ily nemű hibának nézem én azt is, midőn Kazinczynek a kellemetlen beszédet *bajuszos magyarságnak* csufolja; mert nálunk még a bajusznak mellékideái: a férfi és magyar, ezek pedig a férfiak és magyarok előtt színtolly feuu ideák, valamint Szpartában az öregség.

A fennebb mellékideák' kimélete választja meg leginkább a fenncomicumot az alcomicumtól. A fenncomicum a pap mellett ügyel a vallásra, az ember mellett a szeretetre, illendőségre, nemre, korra és állapotra, s épen ezen mellék szempontok szorítják azt azon szép középletre, melly szerint nem rohög, hanem csak mosolg, nem lókorbáccsal, hanem csak a szeretet' vesszejével esapkod; s nem dühült, hanem csak mosolygó Szokratesz, vagy ha néha szertelenkedik is, mindenkor fennebb ézelok szentelik meg szertelenkedését, mint a bölcs Jean Paul' megjegyzése szerint a hazaszerető Arisztophaneszt. Az alcomicum pedig épen azért alsóbb neme a comicumnak, mivel majd minden ok és czél nélkül sérti a komolyabb mellékideákat,

¹⁾ Ugy, mint *Ignatius* = Ignáttz v. Ignác. D.

majd pedig minden philosophusi czélnélkül egész ügyelete csak az, hogy nevetessen. De a jobb emberiség nem hatályoktól, hanem ideáktól függ, s az illy embe-

riségnek csak az tetszhetik, a mi ok és czél szerint való.

Jegyz. E IXd. levélnek csak ezen eleje van meg. A többi felbe szakadt.

A KRITIKÁROL.

I.

A kritikáról s hasznairól.

Mind azon különféle vádakat, melyek a kritika ellen nálunk és egyéb író nemzeteknél folyvást hallhatók, csak úgy kell érteni és értetni, hogy azok nem a jó kritikát, hanem csak a rosszat, az az tahát, csak a rossz kritikusokat illetik. Az ilyenek igenis gyakran adhatnak és adnak is okot méltó panaszokra; de a jó kritika, melly nem egyéb mint alkalmazott s így legezészerűbb tanítás, kérdésen kívül, míg a maga nagy czéljainak híven megfelel, nem gyűlöletünket, hanem egész tiszteletünket, érdemli.

De a kritika' philosophiájában nem is az a főkérdés: „hasznos-e vagy káros a kritika?“ mert arra természet szerint csak az a felelet, hasznos a jó, káros pedig a rossz; hanem leginkább csak ez: *Milyen a jó kritika, s milyennek kell a kritikának lennie, vagy nem lennie?*

Ezen főkérdés' megfejtésében áll a kritikának philosophiája; s mindenkor ezen kérdésre ügyelve akarom én vizsgálatimat a kritika' természetéről intézni, s minden e tárgy körüli nézeteimet jót akaró műbírálóinkkal híven közleni. Mivel azonban tudva van az is, hogy nem csak a rossz kritikák kárhozhatnak, hanem még a jók ellen is vagnak különféle vádak gördítve; tehát elsőben is meg fogom ezen vádakat tekinteni s úgy térek főbb tárgyamhoz.

Első és úgy hiszem legnyomosb vád ez: „*A kritika még a legtisztább kezekben is ijeszt és a legszebb lelkeket idegeit el az irástól.*“ Ezen vádra, melly az enyém is, akármit gondolkodom, újra csak azt kell mondanom, hogy az nem egészen alaptalan. Mert bizonyos az, hogy minél világosb a lélek, annál előbb általlátja és megveti mind azon gőzképeket, melyek után a hiúbb elmék epednek; s minél gyengébb érzelmű, minél inkább a maga legbelsőbb, legszentebb valóját nyitja és kínálja, annál inkább irtózik még a legszelidebb visszaszítástól is. Melly szerint igen természetes az, hogy az illy kényes lélekben könnyen győz a szemérem a hirtvágy' ösztönein, s csak hamar elkezd az illy lélek érzeni, a mit a tiburi érzett: „*Nec vixit male qui natus moriensque fefellit.*“

Azokban mivel azt is tapasztaljuk, hogy minden durva kritikák mellett sem némul el minden szép lélek; tehát bátran feltehetjük, hogy jó kritikák miatt még kevesebben némulnának el; melly szerint is látni való, hogy ezen vád is leginkább csak a rossz kritikákat illeti. De tapasztaljuk továbbá azt is, hogy minden durva kritikák mellett is az irodalom naponként terjed s a tudomány napról napra emelkedik; azt ellenben nem tudhatjuk, hogy kritika nélkül mi fogna lenni a mostani irásözönből? Ugyan azért legyen elég e vád ellen még csak azt említenünk, hogy a jó kritika, melly nem csak a hibákat mutogatja,

de kimutatja a munka' érdemeit is, melyek kritikái méltolat nélkül sokak előtt ismeretlenül maradnának, természet szerint, ha egy részről ijeszt, más részről buzdít és jutalmaz; s mivel igazsággal bírál, annak ítéletei csak az olly írókra nézve ijesztők, kiknek a fők nagyon is szükség; a jobbakra nézve ellenben mindenkor inkább buzdítók és jutalmazók; s következőleg nagyon is kell ohajtanunk, hogy minél több jó kritikáink legyenek, olly kritikáink t. i. melyek az ellenkező erők' harezában az igazak mellett paizst emeljenek.

Második vád ez: „*A lángészt kritika nem taníthatja; mert a lángész nem tanítványa, hanem tanítója az elméletnek; a nemlángésznek pedig minden tanítás haszontalan.*“ — Ez a vád, költérgeniekre nézve, igen igaznak látszik ugyan lenni; de valójában mégis csak félig igaza. Mert ámbár minden idő tapasztalati mutatják, hogy kritika költért soha nem szült; de minden idő mutatja azt is, hogy a legnagyobb lángész is csak idővel, tapasztalással és tanulással jut a legföbbre s mutatja, hogy a lángész az elméletnek tanítója és egyszersmind tanítványa lehet. Mert igen természetes az, hogy egy olly lángész, ki a praxist elmélettel párosítja, csakugyan taníthatja néha az olly lángészt, ki csak homályos érzelmeit követi.

Innét látjuk azt, hogy a legnagyobb költérlángésznél is gyakran les ki a hideg ész olly sikamlatokat, melyeket a költér, érzelmi zajában nem érze, s melyeket az aeszthetika' előlegi szemléleteiből meg nem ismerhet; mert azokat soha nem terjeszthetjük annyira, hogy a szépek minden törvényét előre kimutassuk; hanem örökre csak a kritika nyomozhatja ki időről időre annak minden titkos vonalait, melyek minden új költéllyel újabb meg újabb változatokban mutatkoznak. Mert minden valódi költély valami új jelenet a szépek tartományában, s minden illy jelenetben olly új színvegyületek és árnyolatok tűnnek fel, melyeknek valódi érdemét csak

a leggyakorlottabb kritikusi szemek tudják igazán megismerni és megismertetni.

Csak magában mondatik jól az is: hogy a költért épen az teszi költérré, miként annak érzelmi tisztábbak mint más embereké. Mert tapasztaljuk azt is, hogy azon legbelsőbb érzelmünk, melyet izletnek nevezünk, valójában nagyon homályos, változó és tévedékeny, s annak teljes tisztaságot és határozottságot csak a tudomány' világa adhat.

Meglehet ugyan, hogy egy tiszta érzelmű lélek, ki mindig csak magát hallgatná és követné, s minden idegen befolyástól magát őrizhetné, mindig megtarthatná eredeti tisztaságát; de tudjuk azt, hogy a mostani költért számtalanféle példa ostromolja, melyek pedig olly ragadékok, hogy a mostani költélyzet alig lehet egyéb, mint különféle idegen befolyások' tarka szüleménye, olly szülemény, mely szülőinek megkedvelt hibáit gyakran új hibákkal szaporítja s azokat ivadékok ivadéokra tovább nemzi mind addig, míg a hideg eszmélő az elfogult szemeket meg nem nyitja.

Igy látjuk miképen tulajdonítja Schiller a maga dagályait a sok rossz példának, valamiut én is őszintén mondhatom, hogy az egyszerűnek velem született szerelmét Schiller' és Matthisson' példái kezdék megzavarni; mely őszinte vallomásokra bizony nem lett volna szükségünk, ha Winkelmant és Jean Pault előbb ismerjük.

A nagy költérek még hibáikat is igen meg tudják kedvesíteni; s mi csuda ha illy hibák, nem csak a közembert, de a tisztább érzelmű lángészt is elesábitják, a mi csak annyiból is igen könnyen megesisik, mivel a lángész épen olly fiatal korban gyul költélyzethez, midőn azt még sem természet sem tudomány a dolgok' tisztább ismeretére meg nem érlelhethe. Ha pedig egyszer az ember valamit megszeret, vajmi nehezen emelkedik feljül első gerjedelme hatalmán! s tán magától sohasem? Hanem igen is midőn a kritika megpendíti a köl-

tér lelkében az elmélet' nyugovó hurjait, akkor egyszerre megzendül abban az egész lelki muzsika, s egyszerre felvillanik abban a legfőbb észderű, mely a tárgyak' legbelsőbb értékeit is kimutatja; s így ha nem teremthet is a kritika költért, de azt minden bizonnyal intézheti annyiban, hogy azt a sok rossz példa ragadályá ellen védheti, s annak tehetségeit harmoniásan fejleni segítheti.

Mert ámbár a lángész valami legfőbb ugyan a lelki emberiségben; de ez a legfőbb emberiség sem istenség, hanem csak tévedékeny emberiség. Mellyik lángész szabad egészen a börtönt órától? s mellyik nem érzé azt a mit Róma' bölse érze: *nillum magnum ingenium absque vesania?* De ha ez így nem volna is, nem lehet-e a kritikus épen olly vagy még nagyobb lángész, mint a költér? vagy lehet-e jó kritikus más, mint lángész? Nálam legalább csak ilyenről van szó. Mert az olly kritikusok, kiknek egész elmélete csupán a praxisnak száraz abstractiójából, vagy épen csak holmi recensensi terminológiából áll; kérdésen kívül a lángésznek nem tanítói, de tanítványai sem lehetnek; hanem igen is lehet a még nagyobb vagy legalább elkészültebb lángész, a minthogy egyedül csak ilyen lehet is jó kritikus.

Hogy pedig továbbá, a nem lángészre nézve, egészen haszontalan legyen a kritika, azt is csak olly félig igaz félig hamis állításnak kell tekintenünk, valamint az előbbieket. Mert a ki az embereket ismerni tanulta, igen jól tudja, hogy nagyon sokféle mind a lángész mind a nem az, s fellette nehéz azokra általános állításokat szabogatni; s tudja hogy valamint testi, ugy lelki szemeinknek is vagynak különféle gyógyulható és gyógyulhatlan nyaválai s ámbár a gyógyulhatlanokon nem segíthet is a kritika' lelki oculistáciája; de minden bizonnyal segíthet többféle gyógyulhatókön, melly szerint ha valódi költért nem adhat is, ha csak Lessing poetákat adhat is, akkor is nagy hasznuinak kell azt te-

kintenünk, mert az illy Lessing-poeta néha hasznosabb lehet, mint a képzetlen lángész.

Harmadik vád ez: *A' kritika az írókat ellenséges pártokra szaggatja, s az által az irodalomban a' pártszellem' dihe mind azon nagy rosszakat szüli, mellyeket egyéb emberi társaságban szülni szokott.*

Hogy a miveltséget, ezt az emberiség' legkomolyabb ügyét, jobb volna egy szívvel-lélekkel emelnünk és terjesztenünk, mint így egymás közt viaskodva gyakran a legfőbb ügynek ártanunk, kérdést nem szenved. De mivel ez a szép béke csak akkor lehető és hasznos, ha mind egy hiten volnánk, ha sem egymást tanítanunk sem az igazságot védenünk szükség nem volna; még most természet szerint igen kora olly messze álmodoznunk, s részéről bármely hajlandó vagyok is a saint-pierre-ségre, s bármely igen ohajtom is a béke' áldásait; még sem tudom magamat azzal kecsgettetni, hogy az irodalom emberfaj, ez a „*durum és irritabile genus*“, magát valaha Mercier' Messziás évére elkészítse. Igaz ugyan hogy Göthe sem látá ezt a szép álmat nem valósulhatónak midőn ezeket mondá:

„Wo Parteyen entstehen, hält Jeder sich hüben und drüben;

Viele Jahre vergehn, eh sie die Mitte vereint.“

de vajjon meggondolta-e Göthe, hogy az a fertelmes: „*hüben und drüben*“ igen gyógyulhatlan nyaválája ez emberfajnak? és hogy az ohajtott *Közép* majd minden szem előtt más-más alakban jelenkezik? Mi egyesítheti tabát végtelenül ellenkező különsegeinket? A közönített észderű? Igen! de ki nem látja azt, hogy értelemünk még ellenkezőbbek, mint érzelmeink? s hogy az értelem minden emeltsége mellett is, csak igen igen kevesnél tapasztaljuk a szívet és akaratot nemesedni?

Tagadhatatlanul olly fokon és terjedelemben van már az értelmi műveltség, hogy sok rosszat orvosolni, sok jót alkatni tudnánk már, ha akarnánk; de íme tapasztal-

taljuk, hogy a szív és akarat bűnös, vagy legalább oly erőten, hogy az önszereteten felülemelkedni legkevésbé sem tud. — Mindennapi példák mutatják, hogy a legműveltebb nemzetek között is, alig lehet legkisebb jót is kivíni; földünk' sokkal nagyobb részén pedig azt még említeni is bűn. Így az irodalom' lelki világában is, bizony nem annyira az ész' mint a szív és akarat' hibáinak kell azt tulajdonítani, hogy az igazság gyakran oly durván ostromoltatik; s hogy az emberiség' tanítói között oly gyakran van szükségünk a spártai miatyánkra: „*Isten, adj erőt a megbántások' türésére!*“

Mi baj volna e' világon, ha az igazságnak csak azok volnának ellenségei, kik azt nem ismerik; de épen az a nagy baj, hogy annak mind azok ellenségei, kiket az nyom, illyenek pedig felette sokan vagynak s lesznek is mind addig, míg az erény le nem győzi a bűnt. Mivel pedig azt csak úgy győzheti le tán valaha, ha hogy a jók annak harezát, mely mind a polgári, mind az írói világban folyton foly, híven harczolják; tehát akármedly undokul folyjon is e harez s akármint undorodunk is tőle, még sem szabad azt, sem általában kárhóztatnunk, sem szükségtelennék tartanunk, sem hideg részvétlenséggel tekintenünk. Sőt minél inkább érezzük annak vétkeit, s minél inkább ismerjük a jobb ügyet, annál inkább kell éreznünk azt is, hogy a tévedőknek példát, útát mutatni, s a jobb ügyet védeni kötelességünk; s éreznünk, hogy Szólonnak azon böles törvénye, mely a polgári viszályokban, minden polgárt párthoz állani parancsol, az az, a békeszerető jókat a jobb ügy' védelmére szorítja, minden jobb léleknek örök törvénye.

Ezen rövid észrevételeim elegendők lesznek reménylem, a békeszerető lelkeket a kritikával némileg megbékéltetni, s az iránt elhívetni, hogy a kritikát vádló panaszok, nem a jó kritikákat, hanem csak a rosszakat illetik, melyeket igenis méltán lehet vádolnunk; a jót ellenben, mint a rosszak ellenmégét, tisztelnünk és haj-

tanunk illik; 's hogy ámbár a tollesaták sok rosszat szülnék is, de mivel sok jót is szülnék, és egyedül azok készíthetnek valami szükséges gonoszt, s azokra is csak azt kell mondanunk: tűrjük a zabolátlanságot, ha szeretjük a szabadságot.

Ugyan azért távul legyen hogy a kritikától idegenkedjünk, és az egyébiránt is attól idegenkedő jobb lelkeket egészen elidegenítsük; holott igen is ideje már komolyan azon lennünk, hogy az oly kritikák helyet, melyeket eddig kártékonyoknak néztünk, oly józan bírálati példákat mutassunk, melyek mind a kritika' magas célainak, mind a józanabb rész' méltó kívánságainak illendőbben megfeleljenek.

Hogy pedig illy célirányos példákat adni tudjunk, szükség a kritika' philosophiaj' egész terjedelmében kifejtenünk; s ugyan e czélból szándokom a jót akaró kritikust e következő előzeti jegyzetekre figyelmeztetni.

II.

A kritikák' legfelsőbb osztályozata.

A kritikák, legfelsőbb természeteikre nézve, két igen különvált fajra oszlanak, u. m. tiszta tudományos avagy tanító kritikákra, és büntető vagy perló kritikákra.

A tanító avagy tiszta kritikának egész természete, minden oka és célja csak tanítás; a perkritikák ellenben különféle célaik szerint nem csak tanítani, de egyszersmind büntetni, sérteni, s elnémítani is akarnak.

A tiszta kritikának törvényei nem egyebek mint az emberiség' legfőbb törvényei. Ezen legfőbb törvények parancsolják a tanító kritikusnak, hogy ember- és irótársai' irói hibáit a mivéltét' és emberiség' javára felfedje; de ugyan ezen legfőbb törvények parancsolják neki azt is, hogy ezen felfedésben az embert avagy írókat minden lehető

módon kémélje, s a művésztől művét megválassza.

A perkritikák, mivel törvényeik különféle okok és czélok alá vagynak vetve, mind magokban mind törvényeikben változók és egymástól különbözők ugyan; de egyiránt czélok lévén a büntetés avagy emberbántás, mind megegyeznek a művet művésztől meg nem választásban.

Megválasztja a tiszta kritikus a művet a művésztől az által, hogy a művésznek azon fájdalmát, melyet hibái felfedése által neki okozott, inkább enyhíteni mint nagyobbítani kívánja; mihelyt ellenben azt legkisebb hangjával nagyobbítani akarja, már akkor embert is akarván a mű mellett bántani és büntetni, megszegi a tiszta kritika' törvényeit, melyek nem embert bántani, hanem csak műhibákat illetni akarnak; de megszegi a szeretet' és okosság' törvényeit is, mert ezek nem hibát, hanem csak bünt engednek büntetni.

Melly szerint minél inkább kívánja a kritikus a megbíráltnak fájdalmát nagyobbítani és azt műve' hibáiért büntetni; annál inkább összezavarja a művet a művészzel, a hibát bünnel, a tanítást büntetéssel, s annál inkább megszegi a tiszta kritika' és emberiség' legfőbb törvényeit; s következőleg annál inkább kilép a tiszta kritika' határiból a büntető vagy személy s így embersértő kritikák' körébe.

A megbírált író' fájdalmát igen enyhíteti a bírálat' illendő módja, mert ez azt mutatja neki, miként nem ellenség, hanem jót akaró tanító fedi fel hibáit, melly szerint mintegy azt érzi, hogy sebeit az igazság' kezeiből veszi, s így azokat, mint közjóra szolgálókat és szükségeseket, könnyen türi, és ez a szükség', jó cél', illedelem s igazság' érzete által megnyihált fájdalom a tiszta kritikai bántáson. A mennyiben pedig ezen fájdalmat a bíráló, illetlen módjával, a hibák' szertelen nagyításával, a guny' és megvetés' jeleivel avagy akármi szükségtelen sértéssel nagyobbítja, mérgesíti, annyiban azt egyenesen személy- és emberbán-

tássá változtatja; mert természet szerint minden legkisebb sértés, mit a hibák' felfedése szükségképen nem kíván, egyenesen csak az embert illeti és bántja, még pedig a legbelsőbb embert — a lelket. — Melly szerint az így sértő kritika nem csak személysértő, de sokkal személysértőbb, mintha az embernek csak testi vagy egyéb hibáit faggatná, holott épen a lélek a legbelsőbb személy.

Ez tehát a választó vonal a tiszta és személy sértő kritikák között, nem pedig az, melyet Lessing vona. A tiszta kritikus és pasquillant szomszédok nem lehetnek; azon között van még a sértegető kritikusok' és perlekedők' nagy serege.

III.

Teljes és hiányos kritika.

A valódi kritikának egész természete és czéla, nem egyéb lévén, mint alkalmazó tanítás; következik, hogy az annál főbb tükélyű, minél inkább megfelel ezen természetének és czélának, az az, minél alkalmazóbb és tanítóbb; de következik még az is, hogy így a maga legfőbb czélját csak akkor érheti el, ha állításait okokkal támogatja s elveit minden oldalról kifejti és magyarázza, mert tanítása csak így lehet teljes, bizonyos és közzeható.

Igaz ugyan, hogy az illy teljes kritika, tudósrá nézve sok felesleg valót foglalhat magában; de mivel ezek úgyis csak alig, vagy nem is szorultak tanításunkra, jobb azt azon nagyobb részhez intéznünk, melly csak fejtegetve és magyarázva értheti meg azt, holott egyebiránt is ezt kell és lehet leginkább tanitanunk. Jobb tehát ha magyarázatunk sokalja egy két tudós, mint-ha a nagyobb és tanulni akaró rész keveseli.

Az olly művitelők, kik állításaik okokkal nem támogatják, nem annyira tanítani, mint hitetni akarnak, s úgy gon-

dolgoznak, hogy a hozzájuk hasonlók így is meg tudják őket érteni, másoknak pedig himni kell. De könnyű általlátni, hogy az illy számolat nagy tévedés; mert épen a tudósok és könnyen hívők között van a gondolkodni és tanulni akaróknak azon közép rende, melly leginkább használja és érdemli a tanítást. De egyébiránt is az illy bírálat, mellyben az ítélő, szavairól semmi számot nem ad, sok hamis állításra nyújthat alkalmat, s leginkább csak holmi haszontalan magasztalások avagy ócsárlásoknak lehetnek műszerei, nem pedig valami czélszerű tanításnak.

Illy hibás természetű kritikák többnyire minden recensiók, mellyeknek szűk köre csak holmi hiányos könyvismertetést, nem pedig valami alapos bírálatot fogadhat el. Mert mikor a recensens a könyv' nagyobb hibáiból kimutat is néhányat, de a többi illy hibákra nézve, csak ezzel fizet ki: „stb. stb. vagy: több illy számtalanok“ vajjon ezen számtalaura nézve, nem magának beszél-e a recensens? tudhatja-e így a tanulni akaró, vagy még maga is a bírálat alatt lévő munka szerzője, mellyek ama számtalan hibák? S ha ezek nem tudják, vajjon kinek beszél a recensens.

Igy a recensensi jellemzések is elmondják ugyan, hogy a költér szelleme ilyen meg amollyan; — de mivel azt meg nem mondják: hol és miért olyan, természet szerint csak olyanok előtt beszélnek, kik nélkülük is tudák a tudnivalót; egyéb olvasókra és a jellemzett költérre nézve pedig a semminél nem többek; holott igen természetes az, hogy a költér nem ejtené azon hibákat, ha ismerné, valamint az olvasók' nagyobb része sem ismerheti azokat, s ha ismerné, nem volna kritikára szükség.

E jegyzet alá tartoznak azon kritikás epigrammák is, mellyek majd művet majd művészt ítélgetve, a helyét hogy tanítani tudnának, többnyire csak magokat ítélteik meg. Mert p. o. mit tanulánk azon epigrammából, melly Himfy' verseinek nagyobb részét tüzre ítélé? megtanultuk-e

abbol, mellyek azon tüzre valók? s megtanultuk-e, miért oda valók? — ha pedig ezeket meg nem tanultuk, vajjon tanulunk-e valamit?

Csak illy formán tanítanak pedig többnyire a szokott recensiók is, kivált midőn lyrai gyűjteményt ítélnek. Mert ámbár ezek kimutatják is a gyűjteménynek néhány jobb és rozszabb darabjait; de mivel meg nem fejtik, miért jók avagy rozszak azok; mit tanulhatunk tőleket egyebet, mint azt, hogy a gyűjteményben vagynak jobb és rozszabb darabok; — a mit pedig előbb is tudánk. Mert ki nem tudja azt, hogy az illy gyűjtemények természet szerint csak illy jobb és rozszabb darabok' gyűjteményei szoktak lenni? s ha mink nem azon darabokat nézzük is jóknak avagy rozszaknak, mellyeket azok, még akkor sem tanítanak, hanem csak izletüket akarák reánk tolni, a mi pedig teljes bonczolat nélkül nem igen szokott sikerülni, s a kik felkapják, azokért írni nem érdemes.

Ugyan azért az illy recensiók helyett jobb a gyűjteménynek, akár költéri, akár prosai művek gyűjteménye legyen az, egyes darabjait teljes taglatat alá venniük, s így minden egyes darabnak titkosb hiányait és tökélyeit kilesnünk és kimutatnunk; nem csak azért, hogy egyedül így lehet bírálatunk tanító és teljes, de azért is, mivel az illy minden oldali vizsgálatok mellett, néha több olly észrevételre is bukkanunk, melly magunkat is tanít, s a tudomány' egészére nézve is új felfedezésül lehet.

Csak a minden legkisebb részletig vizsgálódó kritika adhatja az egésznek igaz ismeretét, s mindenkor az illyenек tapasztaltam én legtöbb hasznát; midőn ellenben ama nagyjában s mintegy önkényleg ítélőknél alig tanulék egyebet mint azt, hogy ártani akarnak. Pedig nem szabad azt sohá felednünk, hogy a dolognak komolyabb oldala is van, az t. i. hogy embert ok nélkül bántani bűn, s kritikánk csak úgy nem bűn, ha az egy embert milliókért bánt, az az, ha tanít.

IV.

Kül- és belkritika.

Valamint bírálatod tárgya — a mű, kül- és belművészetek' egyesületéből alakult; ugy a te kritikád is kül- és belkritikák' egybefolyásának alakulatja legyen; mert egyedül ezen kétféle kritika' egyeteme alakítja a teljes kritikát avagy kritikai egészt, magában pedig mindenik csak híjános egyoldalú nézeteket adhat.

A belkritika, mint veleje a dolognak, magában is nagyértékű lehet ugyan; de a külkritika, kivált ha költéri művet bíralsz, mi lehet magában egyéb, mint valami tökéletlen nyelvtani bunkozat, holott tudnivaló az, hogy a költélyzet' nyelvét s egyéb külalakait, leginkább csak annak lelkéből s egyéb alkotó elemeinek összeállásából lehet igazán megítélned, a mit természet szerint csak úgy tudhatsz, ha a belkritikát teljes mértékben bírod.

Hogy pedig azt ugy bírod, nem elég a művet csak magában megbírálni tudnod; de meg kell azt tudnod bírálni még azon legfőbb szempontból is, hol az a kérdés: mint illik össze az egész mű a nemzetnek s emberiségnek céljaival, és az egész műveltség bölcseségével? Mert ezen legfőbb szempont szerint az egész mű csak része az emberképzet' nagy művészetének avagy bölcsesetének, mellyekkel a műnek, mint résznek, összcsillése, annak legfőbb érdeme; össze nem illése ellenben leglétegesb hibája.

Hogy pedig ezen legfőbb életkérdés szerint tudj ítélni, nem elég oda holmi homályos ízet és az iskolai elméletek' tudmánya; — nem elég oda csak azt tudnod, hogy „*haladunk kell*“, de tudnod kell azt is: *merre és hová?* Mert ha ezt nem tudod, nem vagy képes az igaz és hamis haladások közt különbséget tenni. Tudva van pedig a műveltség' történeteire figyelmezők előtt, hogy gyakran vagynak az emberképzet' sok oldala és sok célja munkájában oly hamis haladások, mellyek nem előre,

hanem hátramenetelek, és annak legbelsőbb megvesztői szoktak lenni; s tudva van, hogy mind a Nilusz és Gangesz melléki, mind a görög és római műveltségek' enyészetének okai nem külsők, hanem belsők valának; s hogy ezen utóbbiak, minekelőtte azokat a külvész végkép elrontaná, már százévekkel előbb magokban veszni tértek s ezen belvész' mesterei éppen azok valának, kik haladásukat vélek, midőn mindig hátra menének.

Csak úgy lehet tehát belkritikád teljes tökélyű, ha nem csak a már megtörtént czélos és czéltalan haladások' minden titkosb jellemvonalait ismered, de megtudod ismerni még az időnként történhetőkét is minden oldalairól s minden következe-teikkel együtt. Ezen ismeretek nélkül belkritikád csak valami homályos lélektudományi szemlélet lehet, s csak úgy lehet az fentebb kritikai nézet, ha azt legfőbb költéri és philosophusi világnézetekhez illeszteti tudod.

Ugyan azért míg ezen legbelsőbb és legfőbb kritikai szempontokhoz szemeid meg nem nyílnak, az az, míg az emberiségnek, nemzetednek és műveltségnek legfőbb céljait és viszonyait, az igaz és hamis műveltség' minden bélyegeit teljes fényben nem ismered; s míg a régi két nagy nemzet' és jelenkor' bölcseségéből egy reánk illő egészt alakítani nem tudsz; addig jelesebb művek ismerőjének és bírálhatójának ne véld magadat; mert bírálatod, mind magadra mind a tudományokra nézve, nem csak haszontalan, de kártékony is lehet. A mi pedig ne csak a belkritikára nézve legyen mondva, de némüleg mondva legyen a külkritikára nézve is, mert a mint mondám ezek egymásba folynak s egyedül csak úgy tudod igazán megítélni a részt, ha tudod az egészt.

V.

Kritikai hangulat.

A kritikának imez mást említett igen komoly és magas czélai önként mutatják, hogy valódi kritika' tanítója, csak a legműveltebb s érettebb lelkű ember lehet. Hogy pedig az illy embernek, valamint egész lelkülete, úgy tanításának egész természete és hangulata nem lehet más, mint az emberiség' legfőbb mértekeig szelid és nemes, látnod kell azt is, mihelyt megdöglöd, hogy az illy emberen, nem olylyant kell értened, kinél csak a fej van művelve, hanem csak olylyant, kiből mind az értelem mind az érzelmek egyiránt művelve és nemesítve vannak; s megdöglöd, hogy a kritika' közönségének nemesebb része is, csak illy nemesült lélekhez illő tanításnak nyit fület és kebelét, a maga műveltségéhez nem illőket ellenben megveti.

Vannak ugyan a kritika' törvényeinek olly tanítói is, kik e részben egészen mást tanítanak s. azt hiszik Lessinggel, hogy: „A kritikusnak senki elébe nem írhatja, melly keményen és keserűen gúncsoljon vagy csúfoljon. Magának kell tudnia, minő hatást akar előhozni, s szükség hogy szavaít ezen hatásra intézzék;“ s vagynak kik azt tanítják, hogy az író *űtni, esigázni s agyonverni nevetve szabad*¹⁾; valamint még olylyanok is, kik a kritikusi moeskolódások' mentségére Cicerónak azon szent szidalmait hozzák fel, mellyekkel Antoniuszt, Clodiuszt, Gabinuszt s Pisót feddette; de alig szükség mondanom, hogy ezen elvek nem csak hamisak, hanem ártalmasok is. Hamisak, mert a tudományok' országában nem lehet hatásunknak egyéb jó czélja mint

az igazság, illy hatásnak pedig nincs egyéb eszköze és fegyvere mint az okerő; s ártalmasok, mert az irodalomban a durvaságokat katás' eszközeivé tenni, annyi mint a durvaságnak és önkénynek fegyvert adni, s annyi mint az okerőkkel hatni nem tudókat az okosokon és igazságon felül emelni.

Igy természet szerint a hamis ügynek védelme sem lehet más mint hamis. Mert ha azon római gonoszok' világnasztító bűneit az irodalmi gyarlóságoktól meg nem választjuk s a comma- és szonett háborút az erény' és bűn' világháborujával egynek nézzük, akkor még azt is mondhatjuk, hogy nem csak a papírosan, de még a piacon is szabad egymást agyonvernünk.

Az illy kritikai morálnak, mi egyéb következményei lehetnek, mint miket már látunk. A legüresebb kezdők, a helyett hogy lelkeiket a dolgok' belsőbb ismeretére megérlelnék, csak hamar felszerelik magokat az illy kritikai hatás' minden eszközeivel, az az, a legsértőbb kitételek és gúnykaczajok' formulájival, s elkezdnek hatni, és kezdik hinni, hogy valójában csak az ő akaratuktól és formulájiktól függ azok élete, kiknek hálaadással tartoznak.

De te válaszd meg a kritikát az írói pertől, s ezeket a polgári vitáktól, a kritikai hatás' igazi eszközeit az álkritika' hamis eszközeitől, az írói gyarlóságot az írói gonoszástól, s válaszd meg a bírót a bakótól, nehogy — mint némelly amerikai kannibáloknál szokás — egyszerre bíró és bakó légy; vagy legfeljebb csak akkor légy az, midőn olly író akarsz büntetni, ki az emberiség' fentebb jogai és érdekei ellen tudva dolgozik. Mert az ilyen már igen érdemli a büntetést és elnémítást; — de egyébiránt is az illy politikai perekben már igen hozzá szoktunk a leganyagibb okerőkhez is.

Mikor ellenben csak holmi írói sikamlatokkal van dolgod, nincs ok, melly hangulatodat a műveltség' és szelidség' törvényei alul felszabadítanod engedje; s ha fel-

¹⁾ L. Kazinezy, Tövisek és Virágok, 1811. lap 36. Epigrammai morál.

„Bántani mást vadság...“ — 'S más a' lelektelen író? Azt hozzád 's hozzám nem küti semmi kütel. Csípő, dűfő, rugó, valahol kapod a' gaz latrot! Az illyet Űtni, esigázni, 's agyon-vernü (nevetve) szabad.

szabadítod, leginkább magad ellen vétesz, mert vétesz azon törvények ellen, melyeket művelt ember szükség nélkül által nem hág. Nagy meggyőző erővel bír a tanításnak szép lelkü emberhez illő módja, nem csak azokra nézve, kik tudják azt hogy valódi műveltségnek multhatlan következménye a szerény szelidség; de mind azokra nézve is, kik azt még nem tudják, hanem csak érzik: visszaborzaszt ellenben az emberi természet' nemtelensége, midőn azt látjuk, hogy az olyan ember, ki teljes életét arra fordítá, hogy lelkét nemesítse, nem pirul az örökkévalóság' színe előtt illetlenkedni s kimutatni, hogy embertársa' szemérmét csak azért fedi fel, hogy azt kaczagja.

Ha tehát az önszeretet' sugalmain kívül egyéb törvényeket nem tisztelsz is, akkor is azt parancsolja az okosság, hogy szived' hibáit rejtse s azokkal tudományodat ne mocskold; hanem inkább minden szavadban a szelidebb s nemesebb emberiség' szelleméhez simulj, mindenkor szemeid előtt tartván a miket egy művelt lelkü főispánunk (gróf Teleki József, 1790) egy nagy változatunk' zajában monda:

„Szükség hogy minden cselekedetünkben illendő állhatatossággal ugyan, de eszedes s egymás iránt minden áskálódás, erőszak és láрма nélkül, viseljük magunkat; egy szóval az illendőség' törvényére szorososan vigyázzunk; megemlékezzvén, hogy nekünk, nemesi rendnek, sokkal kevesebb szabad e tekintetben a köznépnél. A clazomenusok egykor a spártai ephorusok' székét korommal bemázolván, megcsufolni nem átalották. Ezen igen illetben tettükért a spártabeliek elégnék tartották azzal bünteni őket, hogy köz kihirdetés által szabadságot engedtek a clazomenusoknak magokat illetlenül viselni. — Szomorú privilegium! mellyel valamint kétség kívül ők szegyenlettek élni, úgy mi is arra soha ne vágódjunk.“

Igy érez a nemesi rend. S az illy nemesi érzelmeket kell kritikánk' közönsé-

gének tekinteni, nem pedig azokat, kik az illetlenségnek tapsolnak, ha azt akarjuk, hogy a nemes magyar közönség szint-úgy meg ne vesse kritikánkat, valamint előbb a pesti bikaviadalt megveté, holott az illy közönség igen érzi azt, hogy az illendőség' szabályai nem egyebek mint legfőbb törvényeink' pótlékai, s ugyan azért minden szépnek és jónak multhatlan fel-tételei.

VI.

Kritikai viszonyok.

Valamint minden dolgunkban szint-úgy kell ügyelnünk a környezetekre, mint a dologra magára; úgy a kritikában is meg kell minden viszonyt gondolnunk, hogy jó akaratumk több kárt ne tegyen mint hasznot. Vagynak az irodalomnak olly korszakai, melyekben a kritika nem csak hasznos, de multhatatlan is; valamint olyanok is, melyekben az nem csak nem hasznos, de kártevő is lehet.

Midőn mink irodalmunk' ifjuságában egymást buzgatva zengők fel alvó, vagy igazában szólván, félholt nemzetünket, midőn még szájról szájra ment nálunk ez a hazafiúi jelszó: „*írjunk akármit csak írjunk, hogy a magyar írás dívatba jöjjön!*“ s mikor még a legcsekélyebb magyar írat is hazafiúi tett volt; akkor még természet szerint a kritika nálunk nem csak szükség-telen volt, de a nemzet' legfőbb czélával is egyenesen ellenkezett: most ellenben, midőn nem csak dívatba jött a magyar írás, de irodalmunkat nagyjaink' bölcsesége örökre meg is alapítá, kérdésen kívül szükség, hogy íróinkat a kritika' szövéténeke által vezetni elkezdjük, noha még most is tekintetbe kell azt vennünk, hogy csak kezdők s nagy akadályokkal vívó kezdők vagyunk.

Lessing azt mondja: „Ha én művitelő volnék, így intézném hangulatomat: Kémélve a tehetségeket mutató kezdőt, sőt hízleg-

ve is neki; csudálással kételkedném a mes-
teren és kételkedéssel csudálnám őt; eljleszt-
ve és positive a kontárt; gnyolyva a diese-
kedőt, és olly keserűen mint csak lehet az
ármányost és eselszövőt. "S vajjon a miket
itt Lessing egy kezdő íróra mond, nem
illik-e azt mondanunk egy írni kezdő nem-
zetre, kivált pedig egy olyanra mint a
magyar nemzet? s nem illik-e megválasz-
tanunk Budát Philadelphiától? Én azt hi-
szem igen, s azt hiszem, nem csak a tehet-
séget mutatókkal, de a leggyarlóbbakkal is
kémélve kell bálnunk. Nem csak azért,
mivel nálunk még az ilyenek is jobbak
a semminél; de azért is mivel azok nem
egyebek mint egyszerre születő és enyésző
buborékok, s mellyeket csapkodnunk sem-
mi okunk nincs, de igen is van elég okunk
azokban az embert kémélni.

Kiváltképen pedig szükség, hogy a kri-
tika a költérekkel vigyázva bánjon, ne-
hogy a merész félnékké s a meleg szívűt
hideggé tegye s az által szárnyaikat szegje.
A prosaicus gyakran örvend, ha a kritika
neki tárgyat ad a tollesatára; de a költér,
ki többnyire mintegy álomjáró lebeg a te-
tőkön, hamar lehall onnat, hová tudta
nélkül emelkedett, s vagy elnémul, vagy
más utat választ. mellyen korántsem tehet
annyi jót, mint geniusa' első intése szerint
tehetett volna. Vagyon lángész, ki egy-
szerre délponton tűn fel, de vagynak oly-
lyanok is, kik csak idővel vergődnek oda;
ollyan pedig, ki folt nélkül volna egy sínes.
Időt kell tehát engedni a vergődőnek, s
mindeniket nem foltjai' kisebb számából,
hanem sugarai többségéből kell megitélni.

Általában pedig minden íronál tekin-
tetben kell tartani tárgyat, személyt, időt
s helyet. Vagynak tárgyak, mellyek csak
félfényben és gyom közé burkolva jelen-
hetnek meg; s vagynak idők, mellyekben,
Jean Paul szerint, az igazságnak zsidóvá
és mesteremberré kell lennie; a miket ha
meg nem tud a kritikus jól fontolni, a mű-
szemetei mellett könnyen gyanúba hozhatja
annak kinceit is.

Igy az írók' személyére nézve is, meg-
történik gyakran, hogy érdemtelen ember
igen gyarló író lehet; de azért távol le-
gyen hogy a kritikus annak érdemeit fon-
tos okok nélkül félre tegye s azzal csak
úgy bánjon mint gyarló íróval; mert lehet-
nek olly írók, kik ha írásaikkal nem is,
más uton módon használhatnak az iroda-
lomnak, attól elidegenülve pedig árthat-
nak is.

Az írói democratiát meg kell a csárdai
democratiától választani, nem pedig any-
nyira terjesztetni és népszerűtlenné tenni,
hogy azt a nemzet' nemesebb része, mint
zabolátlanságot gyűlölje. Mert ha a főbb s
ugyan azért becsületértő és féltő embere-
ket a kritikával az írástól elrettentjük: —
mit nyerünk egyebet, mint azt, hogy a
nemzet' műveltebb részére nézve, egy má-
sodik és félelmesb censurát alapítunk.

Ugyan azért akármelly oldalairól te-
kintem is a dolgot, mindig csak azt kell
mondanom, hogy kritikánk ne büntető,
hanem csak tanító, s írói democratiánk ne
a szeretetlenség' és zabolátlanság' hanem
csak az okosság' és emberszeretet' demo-
cratiája legyen, mint *Washingtoné*, hol az
emberkinozó börtönök' helyén, az ember-
szeretetnek olly szentegyházai emelkednek,
mellyekben még a bűnöst sem fenýíti bünté-
tés, hanem tanító, jobbító s boldogító
szeretet öleli. Ez a műveltségnek legszebb
diadala, s ennek utait készítse az író, ha
az emberiség' tanítója akar lenni.

BIRÁLATOK.

Jegyz. Ezeket Berzsényi a magyar tudós társaság
hivatalos felszólítására írta, midőn az „Tudománytör"út
alrajza szerint, rövid bírálatokkal vagy inkább is-
mertetésekkel kíváná megindítani, a megjelent köny-
vek fölül. Azonban, egy előre illy bírálatok elhagyását
határozza a többség s kiki visszavehette a feleltárból
dolgozatát. Berzsényinek bírálo hangulata mutatásáért,
valamint szólamai véleménye s izlete nyilvánítása tekin-
tetéből, adom itt elő az ívét, némelly helyén azért
rövidítve már, mert elfelek nagyánt csak napszerinti
érdekűek. Ezt mondá maga is. *D. G.*

I.

Aurora, hazai almanach szerkeszteté Kisfaludy Károly. Pesten, 1831.

E szép almanach tizedik évi kötetével veszi az olvasó közönség Kisfaludy Károly' utolsó virágait, de azokat is, a mint Toldy Ferencz a könyv hátulján jelent, már csak félig a boldogultnak kezzeiből; mert már ezen kötet' szerkesztése alatt elgyengülvén az érdemes férfin, gondjainak nagy részét egyik legkedveltebb harátjára Bajza Jósefre bízta.

Jeleskedik e gyűjtemény különféle versezettekkel és e kötetlen beszédekkel:

Vízkereszt, kis nyájas szeszélyű novella levelekben Kovács Páltól, melyben az előadás szép elevelességgel és természetességgel bír ugyan; de a magyar falusi mulatságok' festésében néhol igen hajlandó a szerző a gyermekeske tévedni.

A barátságrol. Segur után báró Wesselényi Miklóstól, és Segur álma ugyan báró Wesselényi Miklóstól, melyekből a legszebb életphilosophia szól hozzánk.

A házasság égben költetik, szellemi nyájas elbeszélés Trattner Károlytól, melynek character festései szép elevelességgel bírnak, s beszédében a tudós és nagyvilági nyelv egyesül.

Csesznekvár, elbeszélés Kun László idejéből Horvát Endrétől, és egy másik, illy czim alatt: *Okos Jancsi s bolond Kata*, melynek szerzője magát csak egy N. által jelenti, alkalmasint csupa alnépi mesék.

Nagyon versezetei a gyűjteménynek ezek:

Ilka Gyulának és viszont, heroidák Czuczortól, melyek a római remekek' formájában és szellemében vagnak öntve s több tekintetben azoknak tükelyeivel ékeskedők, ugy hogy ezen szép művekből csak e két sort ohajtanám ki:

„Szólj kémélve nagyon, vagy félrevonulva ha szükség:
A ragyogó fogsort felfedi nyílt ajakad.“

Mert itt a kémélve szólás, a vigyázva és tartózkodva szólás helyett, az egész érteményt meghamisítja s egyébiránt is az egész gondolatot gyermekesnek érzem.

A Rom, allegoriás költély hexameterekben Vörösmartytól, mely minden csudás és rémes regényessége mellett szép rajzolatit adja az emberi életnek s az emberiség' változó örömeinek.

A Dél-sziget, mely ismét valami rémregényes és rejtéményes költély két hosszú énekben Vörösmartytól. Tárnya ugy látszik a ferfiú és asszonyi természetek' rajzolatit adni; de ez a tárgy olly végtelen és fejthetlen allegoriákba van merítve, hogy azt inkább csak sejteni mint látni lehet s megvallom, hogy az egész műnek nagyobb része reám nézve érthetlen.

Vannak ezeken kívül a gyűjteménynek különféle kisebb költélyei és lyrái virágai Kazinczytól, Külcseytől, Kisfaludy Károlytól, Vörösmartytól s több ifju költéreinktől, melyek általában csinos izlettal készültek ugyan; de mégis azok közül legvalódiabb költéri érdekűek Külcseytől *Zrinyi éneke* és a *Tyrann*, Vörösmartytól az *éjféliház* és *Szigetvár*, Kisfaludy Károlytól pedig a *Dal*.

A gyűjtemény nyelve általában művelt és csinos; ugyan azért e részben csak e következő csekélysegeket jegyzem meg:

Báró Wesselényi Miklósnál ezen szólás: „*el-facsarják*“ igaz értelmét“ nagyon bévelt szokás ugyan az írói nyelvben; de mivel a dunai nyelv a *facsarást* és *csavarást* igen jól megkülönbözteti olly formán hogy a *facsaráson* valami nedvesség, kinyomás, a *csavaráson* pedig elfordítás, eltekerés van érte; tehát ugy gondolom az írói nyelvben is jó lesz az értemények' ezen határozottságát megtartani; mely szerint pedig így kell szólni: *kifacsarta titkomat, elcsavarta beszédemet*.

Czuczornál „*hév gyöngyü könyük özönében*.“ Itt hat *ő* és *ü* van együtt! s vajjon olly rut-e a magyar nyelv, hogy illy rut monotoniákat távoztatni ne tudna?

Vörösmartynál a *lód* = lovad helyett, *alunan* = alul és alulról helyett, *zürmind* = zavar avagy chaos helyett; Kazinczynál: *felfele* = felfelé helyett, *szeretelve* vagyok e helyett: szeretetve vagyok; Trattner Károlynál: *bátyjaink* = hátyaink helyett, *hagj ítélje meg* = e helyett *hadd ítélje meg* helyben nem hagyható hibás szólások.

Igen jók ellenben Trattner Károlynál a *hijázik* = hibázik helyett, a *fulink* mohó helyett, valamint *aula* és *eber* is jó gyökörszó ugyan; de mégis nem volna e jobb eme helyett *ébrénk* avagy a szebb hangu *ébrény*.

II.

Aurora, hazai almanach. Alapító Kisfaludy Károly. Folytatja Bajza Pesten 1832. Truttner és Károlyi' költsége.

Örömmel kell látnunk hogy e dlszes almanachot, alapítója' kora hunyával Bajza hunyni nem engedé; hanem azt újra éltetni s azzal mind literaturánkat tovább is diszesíteni, mind Kisfaludy' hamvait megtisztelni kíváná.

De örvendenünk kell azon is, hogy e jelen kötet' gyűjteménye is már nyilván mutatja azon gondos válogatást, mely e szép éviratnak mindenkori bélyege vala, úgy hogy akár annak folyó beszédeit, akár verszeteit tekintjük, mindenikre meg kell vallanunk, hogy azok többnyire mind olly csinos készületü művek, melyeket méltán legszebb terményeink közé kell számlálnunk. Melly szerint méltán lehet reménylenünk, hogy ezután is fő gondja leszzen az új szerkeztőnek a munkák' megválasztása által e szép almanachnak előbbi díszzeit fenntartani.

Vagynak e jelen gyűjteménynek több szép kötött és kötetlen beszédei; de minckelötte azoknak belkritikai vizsgálatára térnénk, tekintsük meg azok nyelvhibáit.

Kisfaludy Károly' emlékében előforduló ezen szavakra: *megette, tisztelői, felette* jegyezzük meg e következőket:

1. *megette*, jobb: *mögötte*, mert amaz nem csak monotonias, de egyszersmind rut kétértelmiség is, holott a „megette“ annyi is mint: *devaravit*; de egyébiránt is a *mög* fent van még Vas vármegyében, hol az annyi mint a barmok' perája vagy hátulja ¹⁾.

2. *tisztelői*, jobb így: *tisztelőji*, mert a nevező eset: *tisztelője*, melynek többese természet szerint nem egyéb mint: *tisztelőji*. De ezen kívül a szép hangzás is kívánja azt hogy a két magánhangzó közé mássalhangzó jöjjen, s a mi leg-több, kívánja a szónek lelke — az értemény is, mert amugy gyakran kétértelmiséget csinálunk, p. o. *irói, tanítói, kunyhói, esztendei* stb., melyek egyszersmind mellékszavak lévén, az érte-

ményt zavarják, a mi pedig a nyelvnek leglételesb hibája. Továbbá:

3. L. 6 *felette*, így ismét monotoniat és kétértelmiséget csinálunk, holott ez annyit is tesz mint: *devaravit*; jobb tehát mind a széphangra mind a nyelv' legfőbbjére — az érteményre nézve, a *fölötte*.

4. L. 9. *legveszélyesebb*, az illy hosszú monotorias szót igen szükség így megrövidíteni: *legveszélyesb*. Ugyanott *előttök*, jobb: *előttek*, mert: előttem, előtéd, előte és előttek.

5. L. 10. *lángok' röt fénye*. — A *röt* csak gúnyszó és illy komoly képhez nem illik. Mondjuk: *röt Kata, röt telén, röt haju*, de csak úgy mint midőn gunyolva a szökét kesének mondjuk; az illy gúnyszókhöz tapadt ideákat pedig *fölötte* nehéz változtatni, és tán kár is változtatni, mert az illy szavakra is van szükség annak helyén. — Ugyanott: *leve, teve*, jobb az illy kétértelmiségek helyett a *lön, tön*.

L. 14. *öldözteté el*, jobb: *öldözteté le*, mert *el*, hiány, távozás, eltérés; *le* pedig *alá* lenn, lent mellékeszmjét festi, és egyébiránt is két egyentő magánhangzót ejt össze. L. 20. *tagjaímban*, jobb *tagaim*, mert a j csak a harmadik személyhez tartozik, az első és második személyben pedig csak: *tagom-tagod, tagaim-tagaid* vagynak jól mondva. A roz szokás sokban másként szól ugyan; de azt a mint lehet jobbitani kell, annyival is inkább, mivel a j nélkül még a harmadik személyben is szeretünk ellenni a hol csak lehet. L. 23. *szín — color*, jobb így: *szín — color, szín — scena*. Ez dunai szólás ugyan, de igen helyes, mert távoztatja a kétértelmiséget, a mi természet szerint a szónek leglételesb hibája. L. 30. *mindég*, jobb: *mindig* avagy *mindig*, mert a gyökér: *ig* és amugy kétértelmiség is támad. L. 32. *rény*, jobb: *erény*, mert ez gyökeres, amaz pedig gyökertelen. Mikor minden ok- czél- vagy szükség nélkül a szép és gyökeres *erény* helyett *rényt* akarunk pottyantani, akkor csak ugyan sokat kívánunk a publicumtól. És én ugy gondolom egy illy szent és minden lehető módon közönytendő szónek mint: *erény*, korántsem ujithatunk olly szabádon mint Bugát a honeztudományban, melynek publicuma örökre csak a honezszoza lesz; mégis azt látjuk hogy ott minden új szó gyökerből van származtatva s nem mondatik *ütré* helyett: *tér*, mint *erény*

¹⁾ Sáros Patakon pedig: megyi.

helyett: *rény*, a mi épen olyan mintha nem elidegnék meg ezen új szóval: *regényes*, hanem még azt is kívánók hogy a publicum előtt a *gényes* is aynyi legyen mint *regényes* avagy *romános*. Sunt certi denique fines stb. Vagy tán szebb hangu a *rény* mint az *erény*? Én úgy gondolom a muzsika nem egy hangban, hanem több hang' ve-gyületében áll. Ezt érzi a Magyar mikor a szűm, hűm, hűm avagy hém helyett azt mondja: szívem, hüvem vagy szívem, hivem és hevem; ezt érzi mikor az emberi neveket, melyekkel szabadon hánik, mindenkor több taguakká formálja; s tápasztaljuk, hogy az energiás hangokhoz is több tagu szó kívántatik, mert midőn nagyot akarunk kiáltani ezen kiáltó szót: hej, meg kell kettőz-tetnünk. — L. 48. *ha tenni fogom majd lelkemet*, ezek helyett: *ha letenni fogom majd életet*, ugy szintén ugyanott a *menel* nagyon hibás szólások. L. 55. *fejlődött*, szükségtelen, holott a *fejlett* épen annyit tesz. — L. 57. *magos*, jobb: *magas*, mert amaz annyit mint *magvas*, a kétértelmiséget pedig távoztalni kell. — L. 114. *üdő* és *könyököm*, *idő* és *könyökem*, mert a sok *öőő* még rútabb monotonia mint a sok *eeee*, melyeket okkal móddal közletni, nem pedig összehalmozni kell. Ezen jegyzet alá tartoznak e könyvben utóbb előforduló monotoniai szavak, mint: L. 126. *örökösök*, L. 166. *feleslegem*, L. 259. *közütőkbe*, melyeket így kel-lene némüképen orvosolni: *örökösök*, *fölöslegem*, *közítékbe*. L. 133. *röpdessen* s így L. 166. *sug-dozásák*, melyek helyett jobb volna a dunai *röpdesz-es* és *sugdozásák* nem csak azért, hogy a sok *s* a nyelvet zorlonítja, de azért is mivel a *röpdéses* és *sugdóság* épen olly helytelen-szólás; mintha a *pi-pázás*, *öltözés*, *bolondozás* stb. helyett, *pipásást*, *öltöést* és *bolondosást* mondanánk. L. 198. *sűrű-sűdő*, elig: *sűrűdő*. Ugyanott *fejtekezett* *ki* a *tá-volságból*, elig ezek helyett így: *fejlett* a *távolból*. L. 199. *körülövedzi*, elig csak ez: *övedzi* vagy *övezi*, mert ez már magában foglalja a *körül-t*. Ugyanott *hol az örök nevű nemzet nyomait ne hagyta volna vissza*, elig így; *nyomait ne hagyta volna*, s ha szószaporítók akarunk lenni, akkor is nem a *visszahagyni*, hanem a *hítrahagyni* van jól mondva. L. 207. emelkedett *fel* a tenger színén *felül*, itt a *fel* és *felül* szükségtelen szószaporítás. Ugyan-ott *holmiaink*, elig: *holmink*, mert nincs egyéb mint: *holmim* — *holmid* — *holmija*, a többeshen pedig:

holmink — *holmítok* — *holmijok*. L. 237. *árjong*, jobb: *árong*, mert itt a j egészen szükségtelen és helytelen. L. 348. az *imént*, elig: *imént*. I. 365. *mint híretek mondá*, ez így lesz jól mondva: *mint hírem mondá*.

Továbbá hátorokodom költéreinket még e kö-vetkezendőkre is megkérni; ugymint: *Előszér*, az illy nem szép szavakat mint; *hüm*, *höm*, *szűm* csak nagy szükségből használják; mert az ország-szerte nem mindenütt értett szó csak ugy elöve-hető, ha valójában szép, helyes, jólhangzó, a hely-telen újság pedig kettősen taszít. *Másodszor*, a nehezen érthető új és avult szavakat, valamint az illyent: *délbáb* magyarázni ne sajnálják; mert a mit az olvasó nem ért, azon nem csudálkozik, hanem bosszonkodik; az olvasót pedig nem bosszon-tanunk, hanem tenyerünkön kell hordoznunk. — *Harmadszor*, a népképző műveket, millyennek minden valódi költélyzetnek lenni kell, leginkább ójják a szertelen ujításnak és a mysticis-mus' minden nemeinek bábelességétől; mert mi haszna ron-tanók le a cultura terjedésének, néprehatásának eaddigi gátjait — a deák és egyéb idegen nyelveket, ha most annak saját nyelvünk-ből szintolly avagy még örökebb gátot kohlolni akarunk?

De térjünk az *idő*' és *hely*' szükehez illő holmi belkriticái jegyzetekre is.

Gróf Kohári István életrása, Bajzától. Minden, helyén, rendén s tömötten van itt mondva, s alig látok az egészhen más kivetnivalót két hely-telen jellemzésnél: az egyik t. i. Tökölő i. 12. a másik pedig Bercsenyié. L. 30. melyek nagyon hamis kulfők-ből vagnak meritve.

Az *ülkirály*. Vigjáték egy felvonásban. Kovács Páltól. Ez a kis drama, tárgyára nézve, csak valami kis gyermekes tréfa ugyan; de annak eleven folyamú dialogusa, szendén kellemzett szé-leme s néha jelentő elméssége azt jobb termé-nyink közé emelik. Azonban hogy érzetimből sem-mit el ne titkoljak, megvallom, igen szembetűnő helytelenségnek látom azt, midőn L. 73. Mátyás király az erdei tűz mellett tréfálódás és kulacsos-zás között egyszerre illy hangot kezd: *Most, Víz-dor, most hagyj innom kedves magyar népemért — e pillantat!* — e *hely*' szentségétől *illetve*, *lelkem magas egekbe szállong* stb. Mert ugyan mi nagy pillantat van itt, s mi lehet a helynek szentsége, a tréfák és kulacsok között? Valóban az egész

dolog olly színü mintha Mátyás királyt a csutóra ragadná az egekbe! De ezen kívül is ugy érzem, épen nem illendő az illy nagy férfiakat illy formán fölléptetni. Mert ámbár, valamint minden valódi nagy ember, ugy ezen mi nagy királyunk is igen szende szellemü volt ugyan, de mégis annak csak olly szenteséget kell tulajdonitanunk, melly az ő nagyságával és irántavaló tiszteletünkkel egyező legyen, annyival is inkább mivel az ősimádó kelet ivadék most is hajlandóbb imádni, s nem kaczagni őseit.

L. 143. áll a gyűjteménynek egyik legszebb kötetlen beszéde illy czim alatt: *Jaj, be boldog vagyok én!* A szerény szerző csak P. M. betűkkel jelenté nevé, pedig mondhatom oka nem vala rejtezni. Mert ez a kis elbeszélés igen nyilván beszéli az ő valódi ember-, lélek- és világismeretét, valamint az ő mosolygó philosophiáját és egész előadásának sok kellemü elevenségét; melly szerint ugy hiszem nem csekély hivatala van a szerzőnek a vig dramai költélyzetre és comicumra. Csak arra bátorokodom kérni ötet, hogy gunyolatit ne a pillanat' szeszélye szerint, hanem minden fentebb okok és czélok szerint intézze, a mit ugy látszik elfeledé, midön a költér nőket olly igen és általában megátamadá. L. 154. A török és feltörök philosophiák szerint az asszonyok igen is csak módibábok, valamint a férfiak sem igen egyebek; de a görögöknél Pindarosz Korinától Socratesz pedig Diotimától tanult, s mind a lykurguszi mind a platói ideálban nagyon egyenlők az asszonyok a férfiakkal; a valódi emberképző irónak pedig minden szavát a legfőbb ideálhoz kell szabni. Kivált nekünk, kik már tetteleg asszonyaink' kormánya alá vetők magunkat, nagyon is kell iparkodnunk, hogy vezetőink csupa módibábok ne legyenek, mert mik leszünk akkor mink?

A vándor. L. 331. Bajzától. Ez a szép kis román olly sok kül- és beldisszel bír, hogy én igen méltónak látom azt arra, hogy annak még ez igen csekély hibáji is elhárítassanak, ugymint: L. 344. „*Dicsértessék az úr,*“ mond az, midön a szobába lépett, 's a szerény nő egy ájtatos „örökkével“ válaszolta stb., mellyeknek így kellene lenni: „*Dicsértessék az ur Jézus,*“ mond az, midön a szobába lépett s a szerény nő egy ájtatos „mindörökkével“ stb. mert így a szokás, a mit változtatni sem ok sem hely ítt nincs. De a mi több,

ezen alnépi köszöntés sem a személyhez, sem annak egyéb nagy műveltségü beszédeléhez, sem az iménti költéri köszöntéshez, ugymint: „*időz légy uram*“ épen nem illik; és ugy vétem terheli itt a dolgot még az is, hogy a köszöntögetés másodsor és már beszélgetés után kezdődik, holott az illy üres szájongás még annak helyén is többnyire csak helytelen.

Továbbá: L. 370. „*rémítő ebrevitás hallott a távolból.* — — — *A' hie kutya melletté ált. Borzasztó vala hallani, mint ordítá uráért.*“ Az illy nagyítás helyett elig volna a kutyát csak félgimeddig említeni, noha én még azt sem tenném. Mert az illy lélekkrázó jelenetben a kutyát semmiként sem láthatom helyes együtt játszónak. Mit adhat a kutyatutolás a szerelem' és elválás' halálos könnyeilez? mit mondom egyebet a legfőbb hatály zavarásánál. Illy esetben ha jelen volnék nem hallanám az ebet, vagy minden bizonytal nem örömet hallanám a szerelem' síralmai mellett; annyival inkább pedig mint képiró helyes mellékrajzoltnak nem tekinthetném. De különben is az oktan állatoknak csak annyit kell tulajdonítani, a mennyi azokhoz illik. Midön Dobozi' lovának majd olly vitézség tulajdonítatik, mint Dobozi'nak magának; midön Bajzának egyébiránt nagyon szép dalában L. 187. *a fakó busán lépeget s vissza-visszanéz,* mintha urával együtt érezné az elválást, minden bizonytal olly érzelmek tulajdonítanak az oktan állatoknak, a millyeneket az illy nemü költélyzetek' természete szerint azoknak tulajdonítani nem lehet. Homerus világában a lovak is beszélnek ugyan; de a mi költéri világnézetünk egészen homerusi nem lehet, kivált egy kis dalban épen nem.

Továbbá L. 371. „*szemeiből keserü könnyeket törtölt ki*“ elig és szebb csak így: *törle* vagy *törtölt.* Mert azon stylistikai elvek helyett, melyeket Kazinczy az Élet és Literat. egyik utóbbi kötetében, a periodusok' végszavaira nézve tanít, jobb csak azt hinni hogy a fentebb stylusban minden szükségtelen betü hiba.

A gyűjtemény' nagyobb költélyzetei: „*a két szomszédlár*“ hősrege Vörösmartytól, és Czuczornak két hőslevele, ugymint: *Veselőnyi Fereucz Szécsi Máriának és viszont.*

A hősrege Vörösmarty' ismeretes erő- és kellemli nyelvében és verseletében lévén öntve, ah-

ban az egész hősköltéri előadás nagy művészi tökélyű. A tárgyra nézve ellenben jónak látom a szerzőt arra kérni, hogy mizájának szebb, azaz emberibb és természetesebb tárgyakat válasszon s ne tartsa lantjához méltónak az olly kannibálok, minő a két szomszédvári hős. Ha vérvitákat akarunk zengni, vagynak a nemzetnek elig szent harszai, s ezek a valódi hősköltélyzet' tárgyai. Ha pedig új tárgyakat akarunk költeni, akkor olyanokat illik költenünk, melyek a mi szelid keresztényen bölcséletünk' iránylatával egyezők, a mi pedig nem kannibálosság; hanem idyllisus, az az, idylli ideal. Ennek utait készítse a költér, mint *Voss* a szép *Luizával* és *Göthe* a szép *Hermánul*; mert így több hasznuak a hexameterek mint amugy. De ha illy feñnt nem szemléelőöm is, látok a tárgyban ollyakat, melyeket már magokban valami óriási képzelményeknek érzek. — Illyen az, midőñ Tihamér a siralomnak, fájdalomnak és dühhőségnek özönében a lovat nyuzza koncollja, süiti és dühhölgve eszi, midőñ sirva iszik s pohárát a holtakra köszöntgeti. Mert ha elfeledjük is a többit, már csak az is nagyon természetlen valami, hogy a hős sirva eszik iszik; holott a lélek kisebb mértékű zajlatiban is már nem enged enni, inni. De megjegyzem itt még azt, hogy a költélyzet' lelki világában az evés-ivás általában helytelen s csak a legprózaiabb jelenetekben türihető. Mert a maga lelkiségét érző ember nemesak szépet nem lát testi szükségéiben; de azokat mint állatóságokat minden lehető módon takarja még a testi világban is, a lelkiben pedig annál inkább csak lelkeket szeret látni, nem pedig testi szükségéiket eláruló evő-ivó állatokat. Az emberiség, illy érzelméből foly az, hogy a déli szigetekben az asszonyok férfakkal nem esznek, de a férfiak is csak különválva s egymásnak hátat fordítva; innét foly, hogy nőink a vendégségben olly ezinegeporcziókra szorítják magokat, parlagi rózsáink pedig többnyire sem esznek sem isznak. Így megvallom én is, hogy szemeim előtt, valamint itt, ugy minden egyéb költéri rajzolatokban a boros pohár olly prózai kép, valamint a büszke vitéz hátán a pálinkás kobak.

Valami nagyon messzevit regényes szeretlenséget látok abban is, midőñ Tihamér a maga sirját megássá, abba bele fekszik, hogy ott halálát bevárja, kardját fejéhez szurja, buzogányát

pedig szívére teszi: „*Hogy nehezen fekügyék, mint a' sors' átkai rajta*“ stb. Melly hibát annál inkább ille megrómon, mivel a mi nagy dalnokunk Kisfaludý Sándor is épen ezen hibába esett, midőñ egyik regehősét elevenen a holttest mellé koporsóba fekteti. Vagynak az emberi léleknek olly csapongásai, elragadtatásai, melyek a költélyzetnek, kivált a regényesnek gyakran legszebb tárgyai; de az egész bódultságot a legregényesb, legesapongóbb költélyzet sem teheti széppé.

Van továbbá e költélyzetben még érthetlenség is, az tudnilik, hogy Ságvrá alatt mindig csak maga folytatja Tihamér a kettős viadalt és semmi egyéb hadinépről szó nincs, mégis illy sorok jönnek elő a 287d. lapon:

— — — „mért e' mindennapi harszok
Ságnak szép mezején 's mellyet borzadva tekintek
Rajta sötét lobogós kopjából a' komor erdő,
Melly kiviritani haj! soha nem fog senki' könyétöl!“

és továbbá a 288dikon:

„És ő az, ki naponként e' hadat üzi mezőnkön
S rettenetes keze' műve ntán serdül föl az erdő
Gyász kopiánkából, kiknek maga tette alapját.“

egyéhiránt is olly homályos beszédek, hogy alig tudjuk elgondolni mit akar az a majd soha ki nem viritó, majd naponként felserdülő kopjaerdő, ugy hogy alig lehet ezt is egyébnek tekinteni mint ellenmondásnak.

Jónak látnám végre ha szerzőnk, nagy költéri tehetségeihez képest, a verselői szabadságokkal ritkábban élne. Kérdést nem szenved, hogy a mi nyelvünk és füllünk szerint a két mássalhangzó előtt, ha azok a leglágyabbak is, a magánhangzó mindenkor hosszú; mégis azt a szerző gyakran rövidnek veszi, pedig valamint a kényes magyar fül, ugy az igen eles magyar metrum egyiránt megkívánják, hogy mindeniket a lehetőségig kéméljük.

A hőslevelek Ovidius' szellemével, az az, a legszebb könnyüiség' és természetesség' bájaival ékeskednek; de leghelebb diszeikre nézve is telések szép gondolatokkal és nemes érzelmekkel. Csak Szécsi Máriának e sorát a 121d. lapon:

„A' kedves sorokat hén csokjaim' ezre tetézte.“

szeretném változtatni, mivel illy nagy kinyitása a kelbelnek az asszonyi kényesség s óvó szemérem

ellen van. Vagy pedig talán legjobb lesz mind ezt mind az utánna következő sort egészen kihagyni, csak annyiból is, mivel a csók utóbb is előjő ezen szép kitételben: *illették ajakim*, mely szerint annak kétszeri említése legszebb kifejezésekben is hiba lenne. Így szinte az előbb említett asszonyi kényes érzés miatt nem szeretem a két végső sorban a *hevet, lángot és sovárgást*. Ugyan ezért jó lenne azokat így megszelídíteni:

*Vajha te oly szívvel hozzám juthatni kívánád,
Millyennel kebelét Mária nyújtja feléd.*

A költélyzet' tárgyára nézve pedig, köszönetünkkel érdemi a szerző, hogy műzáját nem a levegőben kalandoztatja, mint némelly ujoncz költőreink, hanem a haza' szent földén szedi és hinti virágait.

A gyűjtemény' kisebb költélyzetei többnyire mind nagy szépségűek. Ilyen dicsőült Kazinczy' elmés gunydala a *Follajtáros vers*, és a tán nagyon is naiv szellemű *Édes kin*; ilyen Vörösmarty' minden műve, valamint Bajza' dalocská; ilyen Kölcseytől: az *Igazsághoz*, *Echóhoz*, *Alkonyidat*, *Drégel*, a *Berekhez*, a *költő*, melyek oly szépek, hogy azokban csak e következőket tartanám jónak megváltoztatni, ugmint:

Az *Igazsághoz* szóló dálnak legszebb végezte volna ezen sornál: „*s már valom felköltözött*; mert a gondolat már ideig bőven is ki van merítve s a következő nyolcz sor nagyon fülöslegvaló. — *Drégelnek* végső sorait pedig így változtatnám:

„*Ah de romod' gyászán az örök hír' égi sugára
Csillagi fényében századok óta ragyog.*”

Mert ezek összeillőbbek komoly és ünnepélyes mondatban mintsem az idylli *virág és virul*; e helyett pedig: *romodon* vagy *romod fölött*, a *romod teteje*, épen nem helyes.

A *költőben* a negyedik sor nagyon helytelen folt, melyet izletem szerint jó volna így változtatni: *sziveket ragadni égce vic*. Igaz ugyan hogy így a sok *v* hiba, de ez korántsem oly nagy, mint amugy a belső modulationak zavartsága. — Ugyan itt alább a *Zephyr' lágy szárnya* és a *zug* sem összeillők, s jobb volna *zug* helyett *rezg* vagy *leug*, mert a *zug* csak kemény szélvész vagy huzamosan zordon hangot fest, a mi a *lág* zephyrhez épen nem illő.

Ezeknél már sokkal alábbvaló a *Hajósul* és *Tünődés*, melyekben mind a gondolatok cseké-

lyek, mind pedig azoknak fejlete és folyama művészi rend és könnyűség nélkül valók. Még ezeknél is alábbvaló pedig a sentimentalismusk és mysticiszmusk vázaival elborított *Érdynion*. De a *remény*, *szerelem* és *hűség* ismét szép kis költéri virágok.

Szépnek továbbá Csabától a *Köszoru* L. 234. és ugyan attól: *egy leánykúhoz*. L. 243. s hogy többet ne említsek B. Palocsay Tivadarától az *öröm*. L. 378. mely valamint a gondolat' szépségére, ugy az előadás' művészi könnyűségére nézve, egyik legszebbike az egész gyűjteménynek. — Így vagnak ugyan még többek is minden dicsőre méltók; de mivel én az ujoncz költért inkább esiggatni, mint magasztalásokkal maga meghittségbe szédíteni szeretem, még csak holmi észrevételeket fogok adni. L. 182. „*A diésért s az istenért csatázok*.” A kétértelmű „*diésért*” helyett jobb a „*dücsért*” nemcsak azért, hogy így a kétértelműség, mely a szónak leglételesh hibája, el távoztatik, de azért is mivel a komoly érdeménhez illőbb a komolyabb hangú „*dücs*” mint a gyermekes „*diés*.” Így érze többek közt holdogolt Virág Benedek is, azért nála is a „*dücs* helyett *dücs* van mondvá. Ugyanott ezen szólás: „*Harczólok párduezzal párduezzabban*” csak valami menyőörögös csatadalba vagy még inkább tréfába való, nem pedig illy érzékeny és ékes beszédbe, milylenben itt mondvá van. L. 185. „*Négy hétig életem egykor*.” Ez csupa próza, mely jobb lesz így: *oh életem én is egykor*. — L. 242. E szép ódának ezen sorait:

„*A támadó nap tulja, látja
A szomorún nyugovó bününket*”

jó lesz így változtatni:

*Minden kelő nap látja dalni
Őn kebelünkre galád bününket,*

mert amugy homályos, az óda pedig igen tiszta és határozott érdeménnyel beszédet kíván. L. 322. „*A kit éctől könnyezek*.” Ezt annyival inkább nem lehet helyben hagyni, mivel egészen szükségtelen újítás, holott előltünk a szebb és jobb: *régtől*, mely még a versmértékkel is épen oly egyező mint amaz.

Verszetei a gyűjteménynek részint görög formákban vagnak öntve, részint pedig leoninusok, az az, metrumos és egyszersmind rimes for-

mák. Hogy én ez utóbbi mesterkelt formák' dívatba jöttét, csak oly hamis előmeneteinek látom a költélyzetben, mint a lélekfajtó luxust a világi életben, azt egybeült bőven kimondám; itt azok befolyását csak érinteni kívánom.

Ugyanis, tekintse meg akárki Czuczor' hőseleveléit, s látni fogja, miként érdemlik azok méltán mind azon dicséretet, mellyeket azokra mondtam; vesse össze azonban ezekkel annak Szondi-ját, s látni fogja hogy Szondi' mesterkelt formájában az egész ovíliusi nyelv és könnyűség anynyira elvész, hogy ezt alig hiszi amazokkal egy lélekből származottnak lenni; de látni fogja azt is, hogy ebben nem csak a beszéd' folyama veszti el kellemét, hanem még a legszebb gondolatok is így elformáttalulnak:

Ott szendereg ő

A harczerkerő

Kit nem tuda győzni veszély, haj,

Nem szálla szívére haláljaj;

Most alkonyi leugateg éri nyomát,

S enyhítgeti mennyei béke porát.

Igy mérje össze a művertő Kölcseynek nagy szépségű görög formájú műveit, az olasz formájakkal, minden bizonytal fogja érezni, hogy azon művészi kül és belmodulatióját a beszédnek és gondolatoknak, mellyet az *Echóban*, *Drégcelben* és a *Berekben* csudált, a mesterkelt olasz formájukban hasztalan keresi, mert többnyire majd mindeuikben láthat valamit azon akadozó folyamból, mellyet Hajasdálában mindenki érezhet.

Ugyan ez okból merem ajánlani a nehéz formák' kedvelőjének azon egyszerűtett formákat, mellyekbe Bajza és báró Palocsay itteni szép folyamu dalaikat ütték. Mert ki a költéri beszéd' belső modulatiójának legfőbbességét ismeri, érteni fogja la mondom, hogy annak hiányait sem rim sem metrum legkevesebbé ki nem pótolhatja.

Díszesíti e könyvet gróf Kohári István' képen kívül még három rajzolat, n. m. Kisfaludy Károlynak eddig csak szándékbeli emléke, az *aradi gyűlés*, meg a *két szomszédvárnak* azon jelenete, midőn Tihamér Enikő előtt sisakját kitarja.

III.

Nefeletjs, Almanach 1832. Szerkeszteté Kovacsoczy Mihály. Kassán Wigaud György könyv-árusnál. Nyomt. Werfer K.

E csinos éviratban különféle kisebb költélyzetek és e következő nagyobb kötetlen beszéd-ek közöltetnek, ugymint:

Egy novella Kovács Páltól ezen czim alatt: „*Mindenütt jó, de legjobb otthon*,” mellyhen csak holmi szeretkező kalandozatok adatnak ugyan elő, de oly genialis szellemben, melly a tréfát nem engedí csupa üres játékká fajlni, hanem azt egyszerűmind költéri valódisággal tudja vegyíteni, s mellynek nyelve oly tiszta, hogy abban csak e következő hibákat jegyzem fel: „*előbb, közé, kalandjaim, vágjaim, elébén, lány*,” mellyeknek kellene lenni: „*előbb, közé, kalandaim, vágjaim, elém avagy elümbe, leány avagy lány*.” De illy hibának nézem azt is, hogy a lelketlen dolgokat is néha ő-eknek mondja, holott ő csak embert illet s kivált prózában szükség nincs arra, hogy a jó szokást szükség nélkül zavarjuk.

Az ikrek. Novella Kovacsoczytól, mellynek különféle mellékfesteményein kívül fő tárgya ez: Két egymást igen szerető *kettős* testvérek avagy ikrek, egy leánykába szeretvén, addig szeretköznek, epelegnek, és féltékenykednek, míg végre kettős viadalban egymást agyon lövik. Az egésznek szelleme romános érzélgés, nyelve pedig néha mesterkelt s egyéb hibáktól sem mentes, mint: L. 64. „*tökéllyei*” mellynek kell lenni: *tökélyei*; ugyanott „*körösded*” mellynél jobb a *körül* és *körösleg*. — L. 65. „*képzetőkben*” mellynek kellene lenni: *képzetötűben*, mert képzni, képzés, képzés, képzemény, annyi mint: *bilden* és *Bildung*, a képzeln, képzélet és képzelményi pedig annyi mint: *einbilden* és *Einbildung*. L. 73. „*nevedett*” szükségtelen újítás, holott van; nevelkedni. L. 75. „*neveltséges* ne tegye”. L. 87. „*gyermeké tevé*” mellyek csak így vagnak jól: neveltségesé, gyermekké, mert amugy kártévtleg újítunk, holott kétértelműséget csinálunk. L. 89. „*a két ifju' jövője*” boldogsága látszék rajta”, melly így volna jól: *a két ifju' jövendőjének boldogsága* stb. — L. 121. „*ki festette e képet*” az illy kétértelműséget nagyon szükség eltávoztatni illy módon: *ki fes-*

teté. L. 126. „*abajgatta nyugtalansága*“ az abajgatás csak parasztos tréfaszó s illy komoly érzelmekekhez illetlen. L. 82. „*néjének semmi kényelmet meg ne vonjon*“ mellynek így kell lenni: nejétől semmi kényelmet meg ne vonjon.

Vagnak egyébiránt a munkában több újítások is, mellyeket én nem épen szeretek, azonban úgy gondolom azok rostálatát legjobb az időre bízunk.

A szép juhászleány, egy kis romános költemény a keresztos háborúk idejéből prózában Makárytól, mellynek veleje ez:

Péter remete' keresztosei, a gazdag Opornak otthon nem létében, kastélyát feloldván, annak hölgyét megölik és egy kis leányát elviszik, kit több egy juhásznak adnak. A leányka felnévelkedvén a juhásznál, Opornak gyámfiával szerelembé esik s azzal elszökik. Azonban egy haladokló remete kiváll Opornak hogy ő volt a leány' elrablója s hogy a juhászleány Opornak leánya. Mely szerint az elszökötteket Opor felkerestetvén, őket összeparusítja. Az egésznek nyelve több tekintetben rokon az ikrekével, s vagnak benne szükségleten újítások, mint: *magát hirteleníteni*, e helyett jobb: hirtelenkedni; vagnak grammatikai határozatlanságok, mint: majd *arány*, majd *irány*, majd *terjű*, majd *térű*, s továbbá vagnak illyenek: L. 171. „Egy udvarló leány olly *hirdetéssel* (olly hírrel) szökellett Opor elébe.“ Opor legottan nagy lobbál hozzá *törtetett*, e helyett: hozzá *rohant*, mert a *törtetés* valami akadályokon általörést jelent, minek pedig itt helye nincs.

Eliázer és Nephtali. Izraelita költemény. Florian után. A fordító neve helyett áll: Parthenia.

Ez erdekteli költemény regéje' szépségei mellett hájoló színekkel festi az Izraeliták' régi szép erkölceit, valamint a fordító' nyelvében is kellemes természetesség kezd fejledezni, csak hogy még nincsenek, úgy látszik, bizonyos nyelvképzői elvei a mint e következő hibái mutatják: L. 185. „eleven vágyat *érezék* szívében az ifju“, mellynek kellene lenni: *érezzen*. L. 189. „különbözemény“ mellynél jobb a különbség. L. 191. „sarkalja lépéseit“ sarkalni csaknem annyit mint sarkantuzni, s így a lépésekhöz épen nem illik. — Ugyanott: „csak meztelen sziklákat vesznek észre szemei“, melly így volna jól: kopár avagy tar sziklákat lennek szemci, mert a szemnek ész és

észrevételt tulajdonítani nem színe helyes. — L. 196. „az örökkévaló maga *méltotatott* törvényeket adni.“ A jó Istenhez nem illik az udvariás *méltotatás*. L. 198. „a mindenhatónál esenkedni“ Az *esekedés* valami erőszakos szemtelen kerést jelent; miért is tabát jobb az: esengni vagy esedezni. L. 203. „fájdalma öreghíté kecsseit“, mellynél jobb volna: nagyobbta — nevelé — emelé, mert a szép beszédben még a mellékideákra is nagyon illik ügyelni. L. 205. „*csuvarított* paritya“, melly így van jól mondva: esóvált paritya. L. 212. majd „*eltávozik*“ majd „*eltávoz*“. L. 234. „*mosollyait*“, mellynek kell lenni: *mosolyait*. L. 235. „sasot“, melly így van jól „*sast*“. L. 243. „e peresztől *olta*“, elig ez így: e per ez olta vagy óta. L. 244. „keblemhez szoritám őt s benneteket mind kettőtöket véltém ölelni,“ a minek így kellene lenni: keblemhez szoritám őt s titeket vélték ölelni.

Ezek mellett vagnak e gyűjteményben különféle formájú és beesű lyrai versezetek Kovácsóczytól, Makárytól, Terhes Sauneltől, Kovács Páltól, gr. Dessewffy Józseftől, Kazinczytól stb. mellyek között fő helyen áll Kazinczynek gróf Kornis Mihályhoz szóló szépséggel bölcseséggel telles költéyzete, mely a gyűjtemény' több mesterkelt hangicsálásai, s gyakran érthetetlen hangicsálásai között, igen elevenen érzetű velünk, hogy a poezist nem a vers' és beszé' mesterkelt-ségében, hanem a gondolat' szépségében kell keresnünk.

Ékesíti egyébiránt e csinos almanachot négy szép leányalak a legművészibb rézmetszésben, mellyek minden bizonnal olly szépek, hogy csak ezek magok is megérdemlik hogy e könyvet minden szépéző bírja.

IV.

Urania, nemzeti almanach új esztendei ajándéka 1832. Sceder Fábian szerkesztése (szerkesztése) mellett kiadta Beinel József (József). Őtök id évi folyamata.

E csinos almanach több kisebb dalon, szonetten, romanezon stb. kívül, foglal magában még olly következő nagyobb munkákat is.

Etelköz, mely valami csudálatos rém-regényes és rejtélyes hősrége hexameterekben Takácsy Józsatól. Hősei rémek, villik, tündérek, hadur s holmi csudatévó légi bajnokok, kiket a szerző oly művészi erővel és könnyűséggel ömlő versekben énekel, hogy az ember nem tudja, annak nagy költéri tehetségeit csudálja e inkább, vagy annak azon nagy tévedését, hogy illy lelki erőket illy semmitérő gyermekes tárgyokra veszteget, s ugy veszteget, hogy gyermekes tárgyait nem gyermekek, de férfiak sem értik.

Ugy látszik a szerző valami magyar mythoszokat akar formálni; de ójjanak illy gondolattal a Helikon' istenei. Nincs és nem lehet több valódi költéri mythologia mint az egy görög, mely egyszersmind magyar is, mert a legfőbb költéri avagy emberi szép, minden nemzetet egyiránt illet s minden nemzetnek egyiránt legfőbb célja.

A szerző' nyelvére nézve ohajtvaunk illik, hogy az illyeket: *kedüvel*, éjvel s más illy palócz szójteéseket távoztatna; mert az avult és új szóknak s a különféle idiotisusnak írói nyelvbe vétele, vigyázattal történjék, különben zavarékot nem költéri nyelvet alkotunk. Igy meg kell rónom a szerző' nyelvében még az illy rut monotonákat is: *váposó szömökön* stb. mert illy formán valójában egyik tulságbol a másikba és még rutabba bukunk. Kölcseynek azon mondását, hogy a költér nyelvet az *ö-k'* szaporításával különböztesüik a prózanyelvtől, csak ugy kell érteni, hogy monotonias szavainkat az *e, i, ö, ü* magánhangzók' célirányos küzetése által változatosb hanguakká tegyüik; de ide mindíg hozzá kell azt értenünk, hogy a nyelven csak bizonyos józan okok és czélok s bizonyos nyereség mellett szabad változtatnunk. Igy p. o. nyer a nyelv ha e helyett: *szeme-ken*, azt mondjuk: *szemökön*, mert így mind a monotonia mind a kétértelmiség orvosoltatik; de ha e helyett azt mondjuk: *szömökön*, akkor még csufabb monotoniat csinálunk és a kétértelmiséget sem orvosoljuk, az az tahát nagy következetlenségbe bukunk.

Az összebékülés. Vigjáték három felvonásban, mellynek szerzője magát csak egy S által jelenti.

A játék' meséje ez: Juszina egy gazdag asszony megunván szegény férjének, Adolfnak, hidegségét és kirugásait, ugy akarja azt megrezteni és téríteni, hogy maga is el kezd kaczer-

codni s legényeket magához csöditeni, kik is ötlet csak hamar férjének elüzésére veszik. Az asszony kiadván férjén, azt eselédeli mindenféle utraválókával felbutyorozzák, kinek is illy szomorú formáján és az urok mellett könyörgő eselédék' rimánkodásain Juszina' szíve megesvén, azt újra kegyelmébe veszi. A mesének ezen végfordulatig, alkalmas egész menetele és kidolgozása; hanem itt a megbékülés' légrélekesb helyei és indító okai nem épen jól vagynak gondolva és kiemelve. Mert a butyor, a magát porig alázó férj, valamint a eselédék' szertelen nagylelküisége és rimánkodása, inkább gyermekes mint költéri indítók előttem. — Innét van hogy az indítók' helytelensége mindent meghelytelenit: Juszina ki eddig éret észt és valódiságot mutatott, most ugy jelenik meg előttünk mint egy könnyelmű gyermek, Adolf mint egy megvetésre méltó karaktertelen, alacsony férj; e eselédék' szertelen nagylelküségén pedig nem tudjuk: csudálkozunk-e vagy nevéssünk, valamint szintén ézt kell mondanunk mind azon hātulsóbb jelenetekre is, mellyek a komolyan és nevésségesnek nagyon tarka keverékeit adják. — Az illy fordulást vagy valami furesa esetnek, vagy valami meglepő erénynek kell előhozni, a mik pedig itt épen nincsenek. Mert ámbár egy helyen Adolfnak ezen helytelen és minden cselekedeteivel ellenkező beszéde: „Gyarló vagyok ugyan; hanem a becsületézés akkora (bennem) hogy ha van ki azt örökké *nógatja*, még gyarló sem lehetek,“ annyira meglepé Juszintát, hogy butyoros férjét azonnal szép léleknek kiáltá s az iránt egészen ellágyult; pedig mondhatom, hogy az olly becsületézés, mellyet *örökké nógatni kell*, és egy magát lealacsonyító butyoros férj' szájában, csakugyan nem lehet előttem helyes oka Juszina' ellágyulásának.

A szerző' nyelve egyébiránt tiszta és sok módi nyaválától szabad, a mi pedig korunkban nem roszt izlet' jele; s ha dialogusának több praecisiót és elevenséget adand, diszére lehet a szerző, dramai költélyzetünknek. Magyarságára nézve azonban megjegyzem még ezen csekélyéseket: L. 87. Ugy vagynak egymás közt mintha testvérek *lennének*,“ melly jobb így: mintha testvérek *volnának*, mert lennének, jüvendőre szól. L. 136. „azt már előre sinlem“ — sinleni valamit előre nem lehet, mert sinleni csak azt szoktuk, a mit

már elvesztettünk, p. o. sinlem barátomat, hogy az velem nincs, sinli a ló az abrakot, midőn attól elfogtuk.

Vak Béla' kinyílt. Énekes drama, Guzmies Izidortol szabad jambusokban és dalokban. Tárnya e szép kis dramának ez:

Vak Béla a remetéségbe rejtezt: Uros volt fejedelemmel titkon felnevelkedvén, s ugyan Urosnak egy szomszéd klastromban titkon nevelt leányával Helenával, valami rejtéményes módon szerelembe esvén, szerelmüket elsőben az öreg Uros, utóbb pedig István király is megszenteli.

Telve az egész mű a legszebb dramai gondolatokkal és beszédekkel s kívánunk kell, hogy a szerző azon szép hivatalt, mely ezen munkájából nyilván szól, dramaköltézetünk' díszére fordítani el ne mulassa, következő jegyzetimet pedig olly szívvel vegye, millyennel én azok adom: L. 209. „Mulatva lépnek a sötét órák.“

Ezen azt értjük, hogy mulatság közt folynak az órák; ugyanazért jobb lesz így: *untan* avagy *resten húzódnak* a setét órák. — L. 212. „Mi szem hatotta meg nyugodt szived.“ Ezt vakoak mondani nem lehet; jó lesz tehát a *szem* helyett *bájt* mondani. L. 213. „Higyd atyám“ jobb ennél a *hidd*, mert szokotabb is szebb is, a szép szokást rutah-bal felcsereelni okunk nincs. L. 214. „Nyugodt valál *hisz* már.“ Jobb volna ez így: nyugodt valál *immár*. Mert *hisz* és *isz* előfordulnak ugyan a közbeszédben néha, de csak bizonyos helyeken, úgy hogy mondhatom: *isz ott voltál*, de nem mondhatom: *isz voltál ott*, hanem itt már ezt kell mondanom: *iszem voltál ott*. Így a 221. lapon álló:

„*Hisz te ártatlan valál*“, így volna jó: *hiszen te ártatlan valál*, vagy pedig így: *isz ártatlan valál te*. Mert az illy csekély közbeszédi szöcskák egészen a közszokástól függenek: s épen azért azokkal szokatlankodni, igen visszatetsző szokatlankodás. L. 226. „Serkedező kiesit is.“ *Serkedező*, nem jól van mondva *serdülo* helyett, a *kiesi* pedig csak olly gyermekes avagy játszi szólás, mely illy komoly beszédhez épen nem illő. L. 236. „Te kis gonosz!“ Ez ismét nagyon gyermekes, mely csak tréfába vagy enyelgésbe való, nem pedig illy értelmes és komoly jelenethe. — L. 243. „*A testi szem homályvilágához*.“ Ennek helyes értelménye nincs, ha csak még ezen szót: *képe*t, oda

nem gondoljuk. L. 262. „A holtak országjoklia,“ jobb ez így: *a holtak országába*, mert így szokotabb is szebb is, két okot pedig ok nélkül megvetni nem lehet; mert a hol ellenkező ok nincs, ott fél ok is annyi mint ezer.

Továbbá azon episodiumot, midőn az ismeretlen lovag Helenát elragadja, sem tekinthetem helyesnek. Mert az illy mellékrajzolatok, csak úgy tűrhetők, ha vagy igaz történetek, melyeket elmellőzni nem lehet, vagy ha költöttek, igen szépek s az egésznek fő céljára munkálók. Itt pedig Helená' elragadtatását szépek mondani nem lehet; sőt az igen is óriási és elborító, melynek hatása pedig csak olly valami, mintegy váratlan puskapattanás a vigadozók között, mely egyszerre mindent megzavar ugyan, de ismét egyszerre minden az előbbi lábon áll. Így Helená' elragadtatása a szép jelenést egyszerre borzasztóvá teszi; de alig vesszük észre mi lett bennünket, már ismét ott Helena és minden a hol előbb volt; a dolog pedig semmit nem változik, hanem csak úgy megy a mint ezen episodium nélkül is ment volna.

Mind ezen észrevételek' nagyobb része oda látszik mutatni, hogy a szerző a szép együgyűinek és természetesnek becseit tán kisebbre méltatja mint illenek, s elfeledi néha szemei előtt tartani, hogy a világ' legnagyobb költérei mindenkor a természet' leghivebb gyermekei voltak.

A háladatlan. Egy kis elbeszélés Horvát Endrétől, melyben egy Lemonov nevű orosznak, Benyóvszky Mórész és Sóstavi' kalandtársának, többféle rut háladatlanságai leiratnak. A munka' szellemére nézve, úgy látszik a háladatlanság' rutságának eleven érzete és gyűlölete vitte annyira a szerzőt, hogy minájárt beszéde' elején, olly fekete színekkel festi az emberiséget, mintha annak épen olly természete volna a háladatlanság, valamint a fekete lelkü Lemonovnak. Mert olly általánosak e részben állításai, hogy még ezen igen szükséges szöcskával: *többnyire*, sem választá meg a jobb emberiséget; — pedig ezen szöcska nélkül a végtelen különféleségü emberi nemzetre csakugyan alig mondhatunk valami igazat. De ha közönséges volna bár ez a rut vétek, mégls inkább fedni mint hirdetni kell azt; mert az emberiségnek szüksége van a jóltevőkre s a jobb lelkek legszebb örömeiket jötteleikben lelki. Nyelve egyébiránt ezen mun-

kának oly szép tiszta és természetes, hogy én abban csak ez egy szólást látom hibásnak, úgy-mint: „*végre Sóstavi kitörik*“ e helyett: *kitör*. — Mert a jó szokás ezeket már úgy megkülönböztette, hogy ezek már most koránt sem egyetjelen-tők, holott általában így szoktunk szólni: *kitör a vad a hátából, kitör az emberből ez és amaz indulat*; ellenben: *kitörik* a kapából a nyél; *kitörik*, az az, eltörik kezem lábam; úgy hogy még a multban is megválasztjuk ezeket s nem mondjuk: a vad *kitörött*, hanem csak: *kitört*. A mit pedig a jó szokás így megkülönböztet, azt újra megzavarni annyi volna, mint a nyelv' tükélyedését visszataszítani, mert a nyelvnek fő tükélye a határozott értemény.

Vagyon ezen kívül a gyűjteményben több lyrai verszet, melyekre azonban légyen elig azt

mondanom, hogy azok néhány keveset kivéve, csak oly ifjai megkésértésekül látszanak lenni, melyek vagy oly homályosak, hogy én azokat félig sem érthetem, ilyen pedig a gyűjteménynek majd minden olasz formája; vagy pedig olyanok, ha érthetők is, hogy azokon a mesterkéltnél nehéz formák' puszító befolyásai számosabbak, mintsem azok' rostátát az én kritikám, mely nem sujtani, hanem fejtegetve, okokat mutogatva kíván intézni, illy czélaihoz s a hely' szükéhez képest bővebben szólhatna.

Diszesíti e könyvet három rézmetszet. A sárkányölő Kelever alkalmas munka, hanem a két leánykép nem igen művészi kézre mutat; pedig az illy szép almanach' czélai igen azt kívánják, hogy abban a művészetek egymással kezet fogva éllesszék a szépnek jóltévő szerelmét.

B Ő L C S E L E T I .

(SZÉPIZLÉSTAN.)

POÉTAI HARMONISTIKA.

Megjelent 1833b. a m. tudós társaság' Érkönyvei' I. kötetében, 247—297. lap, de itt némi módosítással adatik.

INTÉZET.

Harmonistikám nem egyéb akar lenni, mint a poétai szép' fő létszereinek s ezen létszerek' szerközetének ismerete.

Gondolkodván t. i. a poétai szépnék természetéről, annak titkait a harmóniából és három fő létszer' harmóniás szerközetéből fejtegetém, s így nevezém nyomozatim' egyetemét harmonistikának; a mit, ugy véletem, csak annyiból nem tettem minden ok nélkül, mivel a muzsika és poézis olly rokon művészetek, hogy több tekintetben nevezhetjük a poézist lelki muzsikának.

A dolgok' létszerein nem értünk egyebet, mint azoknak reánk ható tulajdonságait. Mert a dolgok' leghelesőbb valóságait nem ismerjük, csak azok' tulajdonságait nevezük létszereknek annyiban, a mennyiben minden dolog' létét különféle tulajdonságaik' szerközetében állani látjuk.

Igy a poétai szép' fő létszerei vagy alkotó részrel sem egyebek, mint azon legalkotóbb — legléladobb tulajdonságai, mellyek annak legközöbnebb¹⁾ létronalalt alakitják.

Illy alkotó részek' összefolyásának — concentratíójának — rend és rangszeres egyesületét nevezém én szerközetnek; a mi tehát tulajdonképen annyi mint forma, olly legközöbnebb létforma, melly a poétai szépnék csak legfőbb jellemeit mutatja ugyan, de a mellyekből a poétai szem az egészet megismerheti.

Tárgyamat a természetben és emberben keresem. Mert ámbár a legtulajdonabb poétai szép nem más mint emberi szép; de mivel az ember csak olly része és kifolyása a természetnek, mellynek minden létszerei, életvonalai és törvényei a világéval összefolynak elannyira, hogy az ember, ez a rég s jól úgy nevezett kis világ, mintegy láthatja a világot, a világban pedig az embert; s mivel így minden poétai szép egyszersmind természetzi szép, vagy az emberi és természetzi szépek' egyesülete: tehát úgy intézem szemléletimet, hogy minden állatmányim ezen természetekből folyók s ezekre támaszkodók legyenek. Mert csak annyiban ismerhetjük mind az igazat mind a jót, mind pedig ezek' egyetemét a szépet, a mennyiben ezen természetek' rejteményit nyithatjuk.

¹⁾ Van külön, különb, az az, különöb, van tehát közön és közöbnebb is. De egyebiránt is, ha nyel-

vünket szebbiteni akarjuk, a sok sagout — seget fogyasztanunk kell.

ELSŐ RÉSZ.

Legközönebb szemléletek.

I.

Harmónia.

Midőn Thalestől azt kérdenék: mi legszébb? „A világ, úgy mond, mert Isten műve.“ Így Arisztoteles sem mondta igen egyebet, midőn a poézis' legfőbbjét a természet' szép követésében állítá lenni; de így érez még a magyar is, mikor a legszébbet világi szépnek mondja.

A természetben van minden még a phantasia' világa is, mert az sem egyéb mint emberi természet, melly is csak addig valami míg természetes, mert hol a természet megszűnik, ott kezdődik a semmi.

A világ vagy természet nem egyéb, mint a legközönebb élet, avagy minden életjelenetek' közöne. Melly szerint mondhatjuk ugyan, hogy a legszebb annyi mint természet vagy élet s annyi mint legtermészetesebb élet; de mivel nem tudjuk, mi a természet s mi az élet, holott azoknak nem leghelsőbb valóit, hanem csak vagy reánk ható vagy hennünk megjelenő tulajdonságait ismerjük; tahát e részben sem lehet az emberi tudomány más, mint tulajdonságok' ismerete, s e részben sem tehetünk egyebet mint ha megtekintjük a reánk ható világnak legközönebb életjeleneteit s azokból fejtegetjük a szépnek örök létszereit és törvényeit.

Megtekintvén pedig a világ' egészét, mi közönebb és főbb életvonal tünik szemünkbe, mint az egésznek nagy harmóniája? Melly szerint önként foly ezen szemlélet' természetéből ezen legközönebb alaptétel, ugymint: Valamint a világ' egészének legközönebb érzéki életjelenete nem egyéb mint minden részének harmóniája; a szerint mindenben legközönebb s legfőbb

életjelenet élettökély vagy szép a harmónia, a legközönebb nemszép vagy rút pedig a harmóniátlanság.

II.

Harmóniás különfeleség.

Minden harmónia különfeleséget tesz fel, mert különféléket hoz harmóniába, különféle részeket formál harmóniás egészszé; melly szerint a szép annyi, mint a harmóniás különfeleség — harmóniás különfeleségü egész; a nemszép pedig annyi mint egyformaság és harmóniátlan különfeleség vagy tarkaság.

A szépnek ezen ideáját fejezi ki ezen szavunk: szép, melly nem egyéb mint széép, az az, szép-ép, szép egész. A *szí* t. i. eleinte tüzet jelentett s utóbb lett annak elvont értelménye a szép, melly elvonás igen is helyes volt, kivált ha meggondoljuk, hogy eleink mint nap- és tűzmadók a tűzben lelket, Istent s teremtőt képzeltek; — mert így már ezen szóban összeköték az Istennek, léleknek és szépnek eszméit.

A harmóniás különfeleség' értelménye összefoly a szépnek ezen régi értelmezésével: „egység a különfélékben;“ — de úgy látszik mégis, hogy ebben vagy a gondolat vagy a kimondás nem épen igaz. Mert az egység és különfeleség már magokban egymásnak ellent mondani látszanak; de egyébiránt is a harmónia valamint a szeretet nem egységet akar és tesz fel, hanem csak összeegyezést. Az ideál összeegyez a természettel, de azzal egygyé nem lesz, s a költér követi a természetet, de nem másolja.

Megtaláljuk ez érzést nem csak a poézis' egész lelkében, de még annak legkülönböbbsébb hangművében is. Érezzük ugyan is, hogy az olly hangegyezetek, vagy rímek, mellyek a beszéd' különféle részeiből valók, szébbek mint azok, mellyekben ez a különfeleség nincs, de érezzük azt is, hogy a rímeknél valami fentebb nemü szép a gö-

rög mérték, mellyben nem az egész hangok, hanem csak a különféle hangok' lebegései egyenlők.

III.

Harmóniás közép.

Valamint a világ' harmóniája nem egyéb mint a természet' minden létszereinek concentratioja; valamint minden harmóniás életjelenet nem egyéb, mint a természet' különféle létszereinek különféle okban és ezéltan concentrált — összeközéplét — összefolyt szerközete, s így a különfélelek' összefolyása által azoknak harmóniás vegyületü középsszerei — közép lényei: a szerint minden harmónia, valamint különféleséget, épen ugy a különségek' összefolyásának középpontját és harmóniás vegyületü közép lényét — középsszerét — közép színét, vagy hogy mind ezeket egy szóba szorítsam, középlétét teszi fel. Mert a különfélelek' szerközetét csak az teszi harmóniás egészszé, csak az menti meg a tarkaságtól, ha a különségek' ellenkezetei s tarkaságai az összefolyás' pontjainál, egymásból egymásba folyó középsszineik által összehozvadnak és vegyülnek.

Melly szerint talát a szép anyyi mint harmóniás vegyület és harmóniás középlét; a nem szép pedig anyyi mint különösség, szélsőség v. ezeknek vegyületlen tarkasága.

Ezen okfő szerint nem akarom az egyes szín' szépségét tagadni, hanem csak azt állítom, hogy a legszebb, nem egyes színben, hanem különféle színek' harmóniás vegyületében áll. Mert midőn a legközőnebb szemléletben a szépről általában szólunk, nem az egyes szépek' számtalan nemeit, hanem csak a legközőnebb s legfőbb szépet értjük, a mi pedig természet szerint nem egység, hanem különféle egyes szépek' vegyülete és középléte, s a mit nyilván láthatunk mind a természet' mind a művészet' szépségeiben.

Igy látjuk azt, hogy a reggeli és alkonyati félfény, az az, setétnek és fénynek közép vegyülete, szebb mint a nagy fény, valamint a vegyes rózsá' középsszine a többi egyszínü virágokénál; s így érezzük a harmóniás, vegyületnek és középlétnek kellemeit mind a hangokban mind az izekben, de így még a lelki színekben és hangokban is. Mert valamint a testi hangok és mozgások' szélsőségeinek harmóniás középlétei alakítják az éneket, muzsikát és tánczot, úgy a lelki muzsikát is a lelki hangok' és mozgások' harmóniás középlétei adják, s tapasztaljuk, hogy mind testi érzékeink' mind lelkünknek legkedvesebbek az olly középsszerü benyomások, mellyek mind az igen erős, mind az igen erőtlen illetéstől egyiránt távol vagnak, s mellyek sem egyformasággal sem szertelen különféleséggel nem fárasztanak, hanem e részben is középsszert tartanak.

Igy folynak össze mindenütt a harmóniás középlétben a szép középsszernek középpontnak, középutnak, vegyületnek, harmóniás különféleségnek, mind a két értelemben vett közönségesnek és legfőbbnek eszméi; mert mi a dolgok' legfőbbje egyéb? mint azok' közönséges középpontja, az az, legfőbb oka és ezéla? De összefolynak ezek még a teremtésnek és teremőnek eszméivel is: mert a teremtés sem egyéb mint a világ' létszereinek harmóniás összefolyása, mellynek pedig harmóniázó középpontja a teremő, valamint az emberi lelket is csak ugy tekinthetjük mint minden létszereinek harmóniázó középpontját.

Inné van, hogy valamint egyik főjellemünknek, az okosságnak, legközőnebb törvénye a józan középut; úgy másik főjellemünknek, a teremést érző és követő képzelemnek is, legfőbb törvénye a szép középlét. Így van az, hogy minden szertelenség, az az, a józan középutról és szép középlétről távozás, anyyi mint oktalanság és méltatlanság, s anyyi mint rossz és rút, a szép középlét pedig mindenütt anyyi mint jó és szép, az az talát, a jó és szépek harmóniás összefolyása, harmóniás középléte.

Ezért utáltak a szép-érző Hellenek minden különösséget és fölüttébbvalót annyira, hogy valamint Apolló' legfőbb templomában, úgy minden görög szép művön nyilván írva volt a szépek és jónak ezen örök törvénye: „*semmit ne fölüttébb*,” a mi pedig épen a szép középlét' legfőbb törvénye, olly törvény tudniillik, melly a szépek határiból minden mértéktelent, minden fölüttébbvalót és így minden szélsőséget, az az, nem középszerűt egyiránt kizár.

Igy érzett Lessing midőn a tragoediának Arisztoteles által alapított főczélján — a szenvedelmek' tisztításán — azoknak helyes, illendő mértékre szállítását érté. Mert a helyességnek és illendőségnek mértéke természet szerint nem egyéb mint az okosságának és szép érzésnek örök mértéke, a szép középlét, az az, a különféle helytelen és illetlen igénségek' egyenlő kerülése vagy középszerű szállítása.

Hogy pedig Arisztoteles épen ezt érté, nyilván mutatja azon munkája, mellyben ő az erkölcsi tökélyt vagy szépet, mindenütt a szélsők' közepén lenni mutogatja. De ezt érté még akkor is, midőn a költem' legfőbbjét a természet' szép követésében állítá lenni. Mert a természetet szépen követni, mi egyéb mint szebbítve követni? s mi egyéb mint a szebbítésnek és követésnek középléte? — S épen azért állítja azon értelmezést — definitiót — legjobbnak korunk' Argusza, Jean Paul, mivel az két szélsőt egyiránt kizár, ugymint a költéri idealismust és naturalismust, melyeket ő játszólag *nihilismusnak* és *materalismusnak* neveze.

De különösebb az, hogy ezen igazságot nem csak illy Arguszok látják, de látja a legeggyűgyűbb magyar is: mert mikor a dolgok' közepét kellő középnek mondja, mit mond egyebet mint a miket én mondogatok? A mit pedig mind a legfőbb görög bölcs mind az egyszerű magyar szépek lát, az minden ép szemnek szép.

De nagy okerő előttem az is, hogy én

a legközőnebb szempontokból indulván, így összetalálkozáim a földre néző Arisztotelesel, elannyira, hogy valamint ő az erkölcsi tökélyt vagy erényt mindenütt közepén lenni mutogatja, épen úgy az én alapelvzetimből is önként folyt az, hogy harmonistikámnak egyszersmind olly tabellának kellett lenni, melly a szépet mindenütt közepén állani mutogassa; a mi pedig úgy hiszem nagy bizonyosága szemléleteink' igazságának, de bizonyosága annak is, hogy az erkölcsi és költéri szépek, valamint egy kutfőből — a szeretetből — crednek, úgy a tetőn vagy legfőbb szépben multhatatlanul egyesülnek.

Hogy tehát tabellánk tovább is a természetetámaszkodjék, térjünk vissza még a legközőnebb szempontokhoz, de mindenkor úgy, hogy egyik szemünk az emberen függjön.

IV.

Harmóniás mozgás.

Valamint a világ' harmóniájának legközőnebb érzéki jelene és tökélye nem egyéb mint a világ' minden részének harmóniás mozgása, a szerint a legközőnebb szép sem egyéb mint harmóniás mozgásu élet vagy lélek, a nem szép pedig mozgatlan vagy harmóniátlan lélek és élet.

A lélek' és élet' minden léterejének harmóniás mozgásában áll azoknak tökélye és szépsége; s minél elevenebb és harmóniásabb mozgásuak, annál szebbek, mert ezen szempont szerint, a szép, annyi mint élet-tökély.

Innét van, hogy a világ' harmóniáját érző és követő képzőszellem vagy phantasia, gyönyör vagy szépérzet által ösztönözvén bennünket lélek- és élet-tökélyre, minden ömleményeit vagy képző játékait és műveit különféle testi és lelki harmóniás mozgásokká formálja, a mit az ének, muzsika, táncz és költélyzet nyilván mutatnak. Ezek pedig valamint legtulajdonabb,

legtermészetesebb önmelényei a képző szellemnek, épen úgy legtulajdonabb emberi szépek s legkedvesebb emberképzők, úgy hogy ezek minden ép embert nem csak gyönyörködtetnek, de egyszersmind valamely fentebb s lelkesebb életre emelnek.

A muzsikának és táncznak lelkesítő ereje teszi azt, hogy a nap' terhe alatt kifáradt munkás megijul egy fúrnglaszóra s egész éjjel eltánczol. S tapasztaljuk, hogy a cséplő a csépet, a kádár a sulkot harmóniában forgatni nyilván ösztönöztetik, s ha úgy nem forgathatja, előbb elfárad.

Az úgy nevezett vad népek énekkel és tánczczal kezdik az ütközetet s minden fontosabb dolgaikat; énekkel és tánczczal gyógyítják a beteget; a halálra ítéltetett bűnös énekkel és pompás hadi tánczczal kezdik a tigrissel a halálos viadalt; a hadi fogoly a legiszonyabb kínzások alatt énekkel és tánczczal emelkedik felül a fájdalomakon, s utolsó lehelletig zengi halottas énekét, néhol pedig a tánczban megbotló azonnal lenyakaztatik; mely szerint látnivaló, hogy ezen természetes emberek nyilván valami religiót éreznek az énekben és tánczban.

De nem csak a vad népek érzik ezt, hanem nyilván így érzett a világ' leglelkesebb népe, a görög nép is elannyira, hogy az egész görög műveltség nem egyéb volt mint a képzőszellem' természetes fejleménye, mellynek legfőbb szentségei valának az ének, muzsika, táncz és poézis.

Igy regélték a Hellenek, hogy Delphi' oraculumát tánczoló kecskék fedezték fel s hogy Delphi a népesedett földnek, az az, a civilizációnak vagy a műveltségnek és religióknak középpontja. A mivel természet szerint csak azt akarák jelenteni, hogy a muzsika, táncz gyűjté társaságba az elszórt embereket, s hogy így az énekből, muzsikából és tánczból fejlődik ki a poézis valamint az egész görög szép műveltség.

V.

Meghatározott mozgás.

A harmóniás mozgás meghatározott mozgást tesz fel; a mi pedig annyi mint határozott szabadságu mozgás vagy a mozgás' határozottságának és szabadságának harmóniás középléte; s így a szép annyi mint határozott szabadságu élet, az az tabát, a határozottságnak és szabadságnak harmóniás középléte.

Illy harmóniás középlét a világ, mely mozog ugyan, de a legfőbb harmónia és harmóniázó által meghatározott rendben. Illy szabad és egyszersmind határozott élet a szép emberi lélek: szabad, mert a földieken szabadon felülemelkedik s minden léterejét szabadon játszadtatja; határozott, mert határozott testbe van öltözködve, s mint harmóniát érző lélek függ a harmóniától vagy legfőbb harmóniázótól, s nem akarhat egyéb est mint szépet és jót.

A világ' és lélek' ezen jellemének symbolás önmelényei az ének, táncz és poézis, az az, hangaink, tagaink' s minden lelki érzelmeink' mozgásainak harmóniás határozatai, vagy egy szóval, harmóniázatai.

A szépnek ezen jelleme szerint szebbité Daedalus a maga szobrait, midőn azoknak határozott mozgást ada, olly mozgást, melly oknak, ezélnak, akaratnak harmóniás összefolyását, s így az oktol és czéltol függő akarat' szabadságának és határozottságának harmóniás középlétét mutatá. Mert az illy harmóniás mozgásu akarat a szép lélek, s a lélekjelenet a szép.

Igy van az hogy a szépérvő lélek szabadon játszadtatja ugyan minden érzelmeit és gondolatait, de mindig csak a jónak és szépnek határában. Így a költér részint szabadon idealisálja a természetet, részint pedig alája veti magát annak és követi, a mint t. i. a legfőbb okok és czélok kívánják. Így idealisálja a nyelvet, így harmóniázza a beszédet versformákká, s így lettek a görög versformák a határozottságnak és szabadságnak olly szép harmóniás kö-

zépszerei, valamint az egész görög poézis, a természetnek és ideálnak oly harmóniás közléplete, hogy attól a mostani természetlen idealismust ideálnak néző aesthetikusok meg is tagadák az idealitást.

VI.

Harmóniás mozgató.

A harmóniás mozgás harmóniás mozgatót tesz fel, s jelenti a mozgónak és mozgatónak harmóniáját, valamint a világ' harmóniájának érzete a világ' harmóniázójának érzetét; mivel pedig az embernek harmóniás mozgatója a harmóniát érző lélek, a világé pedig a mindent megharmóniázó Isten; tabát a szép annyi mint harmóniás lélek és Isten, annyi mint Istent érző lélek vagy lélek- és istenérzetnek harmóniás közléplete.

Innét van hogy a széperzet egyedül az emberiségnek, még pedig csak a főbb emberiségnek adatott, más állatokban pedig annak még analoguma sem található. Ezt érezték az emberi érzelmeket nálunknál jobban értő Hellenek, midőn nem csak a lelki szépet, de még a testi szépet is valami isteni jelenetnek nézték elannyira, hogy gyakran a szép embereknek, csak azért hogy szépek voltak, szobrokat emeltek s holtuk után isteni tiszteletet adtak. Ezt érezték midőn mind aegaei Jupiternek, mind az ismeusi Apollónak a legszebb ifjakból rendelének papokat; s így mondá Plato a szép lelket legszebbnek, s így látá a legfőbb szépet az Istenek' keblében.

VII.

Szeretet.

A harmónia nem egyéb mint a szeretet' érzéki jelenete vagy alkotó létszere és tulajdonsága; mely szerint a harmónia érzé-

kibb, a szeretet lelkibb és leglelkibb vagy isteni szép. Mivel pedig a szeretet' érzéki jelenete a harmóniás teremtés vagy természet, lelki jelenete a harmóniát érző, szerető és ismerő emberi lélek, leglelkibb jelenete pedig a szerető lélek' leglelkibb erejéből folyó teremtő és Istent érző képzőszellem; — s mivel ezen háromféle jelenet adja a háromféle természetet vagy szépet; tabát így a költéri szép annyi mint a testi lelki isteni természetek, vagy testi lelki isteni szépek' harmóniája és harmóniás közléplete.

Illy harmóniás közléplet a testi lelki isteni természeteket magában egyesítő harmóniás vagy szép ember, valamint az illy emberben magát tükröző világ, melyeknek harmóniája legfőbb harmónia s legfőbb szép.

Mivel pedig ez a legfőbb szép annyi mint költéri szép, tabát látnivaló hogy a költéri szépek fő létszerei nem egyebek mint a testi, lelki, isteni szépek, melyeknek harmóniás szerközete pedig annyi mint a testi szépen a lelki szépek, ezeken pedig az isteni szépek felülemelkedése.

Mert valamint nyilván érezzük, hogy a harmóniás ember nem egyéb mint a testikkel részint összefüggő, részint azokon felülemelkedő, az isteni érzet által pedig Istentől függő lélek, úgy legszebb világnézetünk, vagy legfőbb ideális világnk sem lehet egyéb, mint az illy harmóniás emeltégű ember' színeibe öltözött világ, melynek minden főbb létszerei és szépségei a testi, lelki, isteni szépek, ezen három Gratia' ölekezését s innét kijelentett tánczórát mutatják.

Mindezeket tabát egybeszorítván, a költéri szép' létszereinek szerközete annyi mint a testi, lelki, isteni szépek' harmóniás közléplete; s annyi mint ezen közléplethben a testi szépen a lelki szépek, ezeken pedig az isteni szépek felülemelkedése.

Igy fejti Plato a poézist, midőn azt Diotimával lelki szerelemnek, lelki nemzésnek s az öröklét' isteni érzelmének és ösztönének mondja. De így érze akkor is, midőn a poézist isteni sugalmakból, annak

elragadó erejét pedig a herakleszi kő' vonzó erejéből fejtegeté; mert valamint a legfőbb Isten nem egyéb mint szeretet, ugy a herakleszi kő' vonzó ereje sem más mint a szeretetnek lelki kötele.

VIII.

Harmóniás szeretet.

A harmóniás szeretet nem egyéb mint az emberben megjelenő hármas szeretet, ugymint: az ön, tárgy- és viszonyszeretnek, szerető szeretettő és teremtő erőknék, gyönyört érző, gyönyört éreztető s gyönyörben teremtésnek harmóniás közlépote.

S ime, a hármas szeretetnek ezen leglékibb ereje ismét a leglékibb három Grátia, mellyeknek rangszere ismét nem egyéb mint e különbb és testibb önszereteten, a tárgyszeretnek — ezeken pedig a legközönebb és leglékibb viszonyszeretnek, vagy a viszonos szeretetből folyó teremtésnek felülemelkedése; s mellyeknek háromféle hármas jelenetei a legközönebb három fő szépben, ugymint: a testi életben, erkölcsi világban és religióban, alakítják a háromszor három Grátiát v. kilencz műzsát.

Mivel pedig az ön, tárgy- és viszonyszeret' harmóniája azt jelentí, hogy az ember szereti ugyan lelketlen tárgyait is, de mégis inkább az élőkét, leginkább pedig a vele legharmóniázóbb és szeretetét legviszonozóbb embert; tehát ezen szempont szerint legemberibb szép az emberszeretet, vagy az emberszeretet' és viszonyszeret' harmóniájából folyó gyönyör.

Íly gyönyör a szerelem s a szerelemből folyó szülői, fiúi, rokoni szeretet, valamint a barátság és egész emberi nyájas élet. Innét van hogy a görög költér leírta ugyan a lelketlen tárgyakat is, de csak mint valami díszítmenyeket a fő tárgy mellett, melly mindenkor az ember volt; s amaz érzelő ragaszkodás a holt természethez, mellyet az utóbbi költéreknél látunk, csak

akkor kezdődött, mikor az emberi társasággal együtt az emberszeretet is megromolván, a költér-több gyönyört lelt a holt természet' szépségeiben, mint a romlott emberekben.

Innét van, hogy ezen szempont szerint a legközönebb emberszeretet annyi lévén mint legközönebb s legfőbb szép, a szerelem' és barátság' áldozatait is szépeknek érezzük ugyan, de mégis sokkal fentebb szepet érzünk a nép és honszeretet' áldozataiban, legfőbbbet pedig az egész emberi nemzetért áldozó szeretetben. Íly áldozat és szeretet, Krisztus.

De érezzük azt is, hogy az önáldozatnál fentebb a tárgyáldozat, mert az önszeretennél fentebb a tárgyszeretet, s a viszonyszeret sem egyéb mint a kettős tárgyszeretet. Íly tárgyáldozat Ábrahámé, Agamemnoné, a fiait feláldozó Brutusé, Manliusé. S így oltárainkon nagyobb a fiát feláldozó atya, mint a magát feláldozó fiú; de mégis e kettő csak egy, mert mindenik legközönebb tárgy- és emberszeretet; s innét azoknak feje felett a legfőbb szeretet' jelképe a szerető galamb.

A szépnek eddig kimutatott és a következő szempontokban is előmutatandó három fő létszere adott, úgy gondolom, okot arra, hogy a régiek a hármat mindenben szent számnak tartották; s meglehet, hogy a miket én itt mondogatok, már ezredek előtt el valának mondva.

IX.

Poézis.

Minden eddig mondottakból tehát látnivaló, hogy valamint minden szépnek és jónak, úgy a poézisnak is legfőbb oka és célja a szeretet és a szeretetből folyó teremtés.

Innét van, hogy a szerető lélek szeretni és szerettetni, gyönyörködni es gyönyörködtetni kívánván, gyönyöríti képzí

szébbíti harmóniázza magát, hogy szeret-
tessék és gyönyörködtessék: gyönyöríti
képző harmóniázza tökélyíti minden tár-
gyát, hogy mindent szerethessen s minden-
ben gyönyörködhessék; innét az ön és
tárgyszeretéből az ön és tárgyképzésnek
az ön és tárgyökélyítésnek és teremtésnek
harmóniás egésze és harmóniás közlép-
léte a poézis vagy a képzőszellem' megszépí-
tett testi lelki világa.

Innét van, hogy a képzőszellem nem
egyéb lévén bennünk, mint a teremtés'
örökké folyó munkájának gyönyörben öltö-
zőtt folytatója, mint valami isteni kéz
minden iránylatit gyönyörnek örök folya-
mává bájolja s gyönyör által vezet lelkün-
ket legfőbb czélainkra az élettökélyre és
életterjesztésre, ezek által pedig legfőbb
gyönyörre és boldogságra.

Innét van, hogy valamint a szeretet-
ből folyó erény, úgy a szeretetből folyó
képzőszellem minden földieken felülemel-
kednek, s nem csak valami fentebb czélt
tökélyt és gyönyört iránylanak; de egy-
szersmind nyilván istenérzetté magasodnak
és világosodnak.

Mert mi az erény egyéb mint a legkö-
zönebb szeretetnek, vagy Istennék, az ön-
szereteten felülemelő érzelmek, vagy az ön-
szereteten való diadalma? s mi a leglelkibb
költéri szép, mint az erényből folyó lelki
szépnek s az istenérzetből folyó isteni szép-
nek harmóniás közlép-
léte vagy szép religio.

Ily szép religio volt a görög költemek,
mellynek rejteménye nem egyéb volt mint
széphen rejtett jó, s mellynek valamint
szép istenei nem egyebek voltak mint iste-
nített testi lelki erények, úgy szentségei
is azon képző játékok valának, mellyek a
görög muzsikának és gymnastikának, a lelki
és testi ember' egyirányu s gyönyörrel járó
képzetének nagy harmóniáját alkoták,
mellyből pedig önként folyt a görög erény
és boldogság.

De a képzőszellem' isteni természetére
mutat még az is, hogy a muzsika és ének,
ezek az Isten érző emelt lélek' beszédei,

még a mi komoly szentségü religiónkban
is örökre fentarták eredeti méltóságaikat.

Mellyek szerint tahát úgy vélem, nem
fogok nagy idealismussal vádolgatni, ha
mondom, hogy a képzőszellem olly isteni
tulajdona az emberiségnek, melly nem csak
egész földi életünket megszépíteni, s az
által boldogítani ösztönöz bennünket; de
egyszersmind ösztöne valami szebb életnek
és religiónak; s jól mondá Jean Paul, hogy-
ha minden templom leomlik is, de a poé-
zis' oltárain az áldozatok meg nem szün-
hetnek.

Mivel pedig a képzőszellem bennünk
van, s nem egyéb mint maga a leglelkibb
ember, tahát térjünk annak különbb vizs-
gálatára, s látni fogjuk abban a legtulajdo-
nabb költéri szépnek örök törvényeit s
azoknak legtulajdonabb középpontját.

MÁSODIK RÉSZ.

Különbb szemléletek.

X.

Harmóniás vagy szép ember.

A nagy természetnek vagy világnak
egyik kis része a földi természet, melly-
nek különféle életjelenetei adják a földi
szépségek' közönét, s mellyek között leg-
szebb életjelenet az ember vagy határozat-
tabban, a szép ember és szép emberiség.

Legszebb földi életjelenet a szép em-
ber, a közönrre nézve azért, mivel minden
földiek között legközönebb tökélyü élet,
elannyira, hogy életerejével minden földie-
ken uralkodik, minden földieknél szobhet
tud gondolni s minden földieket tud sze-
bíteni és jobbítani; reánk nézve pedig azért,
mivel természet szerint, valamint minden
állat a maga fajtát szereti és látja legszebb-
nek, úgy az ember is nem csak legszebb-

nek látja a természetben a szép embert, de egyszersmind legfőbb ezéja, tökélye és boldogsága a szép emberiséget szeretni.

Ínnét van, hogy a mindent szebbítő képzőszellem' legfőbb ideálai sem lehetnek egyebek mint szép emberek, a mit az emberiség' legfőbb ideálban, a hellenika' szép isteneiben nyilván láthatunk, mert azok sem egyebek csak szép emberek.

Valamint pedig ezen ideálokön nyilván látjuk, hogy azoknak legközönebb tulajdonsága az, hogy azok az emberiség' legközönebb középformáját mutatják; úgy e részben én sem mondhatok mást mint azt, hogy legszebb ember az, ki az emberiség' legközönebb tulajdonságainak harmóniás középéle, az az, ki az emberi alakok' különféle extremitásait vagy végleteit és különösségeit egyiránt kizáró középön áll.

Igaz ez mind a testi mind a lelki szép emberre nézve, mert nyilván érezzük, hogy minél több és nagyobb különösségeket látunk azokban, annál kevesebbet tetszenek, s érezzük, hogy minél nagyobb a különösség, annál nagyobb hiba.

Ínnét van, hogy a költéri lélek az emberi lélek' legközönebb alakát viseli s azok között középön áll. Mert ha az emberi lelkéket megtekintjük, úgy tapasztaljuk, hogy azok három fő alakra oszlanak, u. m. költéri, philosophusi és harmóniátlan alakra.

Költéri alak az, mellyben minden lelki erő harmóniás emeltségben van; philosophusi az, mellyben az értelem emelt, de a többi erő kisebb nagyobb mértékben munkátlan; harmóniátlan alak pedig az, mellyben az alsóbb, az az, testibb érző és képzelő erők emeltségben vagynak ugyan, de harmóniátlan emeltségben, az az, majd egymással majd a lelkibb erőkkel ellenkezetbe jönnek s a harmóniátlanságnak különféle neimeit szülik.

Hogy a költéri alak ezen két alak között áll, mutatja, mert mindenikkel összeér. A philosophusi alakkal összeér az értelem' emeltsége által, melly a költérnek épen olly főjellemé valamint a philosophusnak; ösz-

szeér pedig a harmóniátlan osztályal az alsóbb erők' emeltsége által.

Ínnét van, hogy a keletiek a prófétát vagy szent embert és bolondot gyakran egynek nézik; valamint a törökök is azt hiszik, hogy a Mahomettől származásnak legbizonyosabb jele az, ha az ember középkorában eszelős.

Hogy pedig a költéri osztály' közép-szere, egyszersmind annyi mint tető, látni lehet onnét, mert a költér philosophussá tud lenni, de a philosophus költérré nem emelkedhetik. De lehet látni onnét is, hogy mind a philosophusi mind a harmóniátlan osztály, az emberiség' vég vagy vészpontjai felé való hanyatlásnak kezdetei: mert a harmóniátlan osztály' végpontja a bolondság és düh, a philosophusi osztály' végpontja pedig a kretin vagy plántaélet; s így mind a két osztály' végletei általmentelek a nem emberi természetekbe.

Az pedig úgy gondolom kérdést nem szenved, hogy a harmóniás vagy költéri osztályban van az emberek' többsége; mert ámbár a földi természet nem kevés tökéletlent hoz elő, de mégsem olly mostoha, hogy legfőbb teremtményében, az emberiségben, több rosztat mutatna mint jót, ha csak valami igen ellenkező körülmények az emberi természetet egészen meg nem zavarják.

De még a mi harmóniátlan műveltségünk mellett is tapasztaljuk, hogy a legjobb költérek legáltalánosb tetszést nyernek; a költéri műveltségben pedig még a philosophusok sem igen tudnak egyebek lenni mint költérek, a mit a görögöknél nyilván láthatunk, valamint azoknál látjuk még azt is, hogy Homerosz' verseinek hallására, olly lelkesedésre ragadtatott a görög nép, hogy a költérlet' hatalmát a szép műveletü népnél majdnem mindenhatóknak kell tekintenünk. A mik pedig mind azt mutatják, hogy valamint közép és legfőbb úgy legközönebb is a költéri osztály.

Ínnét van, hogy a költér midőn szebbít, mindent középít s közönít, mert a

szépben a középnek, legfőbbnek és legközönbenebbnek értelményei egybe folynak, mivel a legtulajdonabb költéri szép nem egyéb mint az emberi osztályok' legközönbenebb közepén álló költér. A mi azonban nem csak a poétára, hanem a természet' egészére nézve is, a mint már láttuk, így van.

De így a dolog a testi szépségre nézve is. Mert valamint az emberi test' nagyságának van bizonyos közép mértéke, melytől minél messzebb távozik, annál inkább szűnik szép lenni; úgy van az emberi alak minden részének bizonyos közép mértéke, melyet az emberi alakok' legközönbenebb tulajdonságai szerint alakít magának az egészhez, közönhöz és többséghez vonó szeretet vagy szépérzet és izlet. A mi természet szerint olly isteni ösztönünk, mely minket nyilván a közönhöz von, s mely minél közönbenebb, annál boldogítóbb mind magunkra mind az egészre nézve; s nem ok nélkül mondá Jean Paul ezen érzelmiünket, mely szerint az emberiség' legközönbenebbjét érezzük, legfőbbnek és legszépnek, valami titkos istenerzetnek.

De ezért kerültek a görög művészek is ideálaiukban minden individualitásokat annyira, hogy még a magában szép különöséget is mindenkor távoztatták s mindenben a szép középszert és az emberiség' legközönbenebb tulajdonságait választák. Mert midőn isteneiket az emberi középszernél nagyobbaknak alakították, ekkor religiói hatályra ügyeltek s az istenek' fentebbségét ábrázolák.

Igaz ugyan, hogy az emberi alak a különböző égtájak szerint változván, azzal együtt, a szokás' ereje miatt változik az emberi szépnek mértéke is; de ez a mondotakat meg nem zavarja; mert minden égtájnak van bizonyos középszere, s minden égtájnak szép mértéke a maga középszere. Egyébiránt pedig azt is hiszem, hogy a nyiltabb eszű szerencsennel is könnyű azt áttálatni, hogy nem a szerencsen s nem a kakerlak, hanem a középszinü ember legszép.

Még inkább így van pedig a dolog a lelki széppel és szép mértékkel. Mert a lélek nincs úgy alája vetve az égtájnak mint a test; s azt hiszem, hogy a lelki emberiség nagyjában mindenütt egyenlő, vagy legalább egyforma műveltséggel egyenlővé lehet képzeni, mert annak legfőbb jellemei mindenütt ugyanazok; s mert ámbár a lelki szerencsenek, lelki kakerlakok és kretinek az égtájak' hibáival együtt néhol igen megszaporodnak is; de többséget vagy közönséget sehol sem képeznek, sem pedig az emberi szépnek mértékei nem lehetnek.

Csakhogy, a mint már a bölcs görögök tapasztalák és megjegyzek, a nép' erkölcsi romlása felforgatja még a szavak' értelményeit is elannyira, hogy azokhoz egészen ellenkező eszméket köt. Így mióta az emberi közönség, középszerű többség megaláztatott, azóta ezen szavaknak értelményei is annyira elváltoztak és alacsonyodtak, hogy azokhoz még a papiroson is alig tudjuk eredeti értelményeiket erőtetni.

Mert természet szerint, midőn egyszer a szeretet annyira megromlik, hogy az ember nem szeretni és szerettetni, hanem csudálatni, bámultatni, külöNKödni s mindeneken felül csillogni kíván; akkor a szeretetlenség, hamis becsület és fényűzés a szép érzést is meghamisítja s a szépnek minden eszméit felforgatja.

XI.

Testi és lelki ember.

Az emberi természet' legközönbenebb tulajdonságát abban látjuk lenni, hogy az ember nem egyéb mint szép testben öltözött és testén uralkodó szép lélek; mely szerint a költéri szép annyi, mint a szép testnek és szép léleknek, szép testiségnek és szép lelkiiségnek harmóniás középléte, s annyi mint ezen harmóniában a szép léleknek és lelkiiségnek uralkodása.

Az emberi természet' ezen tulajdonsága szerint szebbíté a természetet a görög képzőszellem, midőn az egész lelki világnak szép testet, a testi természetnek pedig szép lelket ada, és a lelkieket a testieknek uralgókká tette; s midőn, szebb lelket az emberi léleknel, szebb testet az emberi testnél nem ismervén, a lelkieknek emberi testet, a testieknek pedig emberi lelket ada, s így mindenikre a maga szép emberi képét nyomván, azokat megemberíté s az által mind egymással mind az emberiséggel harmóniába-hozá.

Mert a testi lelki világok közt lebegő ember csak úgy hozhatja magával harmóniába, csak úgy szeretheti leginkább mind a két világot, ha mindeniket megemberíti, mindenikre a maga szép emberi képét bájolja s mindenik a szép emberiséget tükrözi.

Igy bájolt a görög képzőszellem testi tárgyainak szép emberi lelket, lelki tárgyainak pedig szép emberi testet; s így formálta a hellenikának szép istenembereit és emberisteneit, valamint annak egész emberített vagy emberistenített szép testvilágát; s valamint magában érezte, hogy ő a testieknek felül van emelkedve, az istenérzet által pedig az Istenről függ; s szintén a testieknek a félisteneket, az az, istenített emberi erényeket, ezeken pedig a főbb isteneket felülemelte.

Ez vala magában a görög ideál. S mivel ez tulajdonképen nem egyéb vala mint a testi lelki isteni természetek' harmóniájának jelképe, s mivel ez a jelkép olly igen emberi kép vala, mellynél emberibbet vagy szebbet soha nem lehet gondolni; tehát látnivaló, hogy a görög ideált úgy kell tekintenünk mint az emberiség' örök és legfőbb ideálát.

Ezen ideálból folyt az, hogy a görög szellem mind a testi mind a lelki világot úgy megnépesíté, hogy a görögnek minden szál fű élt és szólt és minden eszme legszebb testben jelent meg, s a szünet nélkül szép istenek közt lebegő ember a szépérzet által természetesíté magában a morált

és religiót, mert éppen ezeket látta mindennütt maga körül legszebb emberi színekbe öltöztetve, s éppen ezeknek mélyen érzett lelki szerelméből folyt a görög lélek' uralgó színe — az isteni vidám nyugalom.

Mert a testi szépérzetből foly a lelki szépérzet, s a lelki szépnek szerelme öleli fel az embert ama szép lelki világba, hol az mintegy Isten minden földieknek felül lengve mosolyg.

A léleknek ezen emeltségét, s ezen emeltségből folyó szabadságát példázta az olympiai játékok' jelképe, a leereszkedő delphin és a felemelkedő sas, a mi nyilván csak azt akará mondani: le a hal- és hasemberrel, s fel a saslélekkel!

XII.

Szép lélek.

A szép emberi lélek, a mint már az eddigiek mutatják, nem egyéb mint harmóniás mozgású és harmóniás emeltségű szerető okos lélek. Harmóniás, mert abban az érző, gondolkodó és képzelő erők harmóniás mozgású játékból vagyunk; harmóniás emeltségű, mert abban a testi érzelmeken a lelkiek, ezeken pedig a leglelkibbek vagy isteniek felül lévén emelkedve, annak minden érzelmei, gondolatai és képzeletei az emberiség' legfőbb jellemeivel és czélaival az okossággal, erénnyel és religióval harmóniázók, az az tehát, egy részről a közönséges emberiséggel, más részről pedig a természet' ideális életével egyezők. Mert a világi életre néző világi okosság adja a világibb vagy testibb szépet, amazok pedig a lelki és isteni szépeket.

Innét van, hogy az illy szép lélek ön képét érezvén legszebbnek, a költéri szépeknek fő létszereit az érzelmi, gondolati és képzeleti tökélyekben vagy szépekben, annak egészét pedig ezen háromféle szép' harmóniás közléplettében, az az, az érzelmes és képzeletes gondolatban látja lenni; in-

nét van, hogy valamint magát ezen három főlétszer' és az inémt említett három főfokozat' harmóniás szerközetének érzi; a szeriut a költéri szépet három főlétszer és három legfőbb jellem' és fokozat' harmóniás szerközetének látván, azt három fő fokozatra osztja, úgymint:

Első fok az, mely az érzelmi, gondolati és képzeleti szépeknek az okossággal, második az, mely azoknak az okossággal és erénnyel, harmadik legfőbb s legközönbőbb fok pedig az, mely azoknak az okossággal, erénnyel és religióval egyező harmóniáját adja.

Ezen szempont szerint tehát az érzelmi, gondolati és képzeleti szépek alakítják a poétai szépek legtulajdonabb létszereit, mely háromféle szép' hármas jelenetei a szépek három fő fokozatában vagy tartományában — a testi, a lelki, isteni szépekben, ismét háromszor három Grátiát vagy kilencz muzsát mutatnak, de mutatják egy-szersmind a legtulajdonabb költéri szép' létszereinek szerközetét is:

Ugyan is, az első fok az, midőn a lélek minden érzelmét, gondolatát és képzeletét az okosság' törvényei és czélai alá rendeli; második az, midőn a lélek az erényben az önszereteten s minden földieken felülemelkedik s ön erejében nyugszik; harmadik az, midőn a lélekben az erény' komoly nyugalomát az istenerzet vagy religio vidám nyugalommá dicsőíti.

Vagy másként: az első fok adja az érzelmi, gondolati és képzeleti józanságot; a második adja ezekhez az erkölcsi nagyságot; a harmadik pedig adja mind ezekhez az isteni fennséget és a religióból folyó vidám nyugalmat.

Inné van, hogy az első fokú költérlet is nagy szépségü lehet ugyan, de a legfőbb poézisnak multhatatlan által kell menni a fentebb fokokba, mert egyedül az erkölcsi nagyság és religiói fennség' rajzolatai adják a poétai felséget.

Inné van, hogy Schiller a Propylaenmok' kiadójához intézett értekezésben, Hek-

tor' buesívételének rajzolatai között, leginkább kétféle szépségüt jegyez meg. Egyik az, midőn Hektor komoly de nyugodt méltósággal lép alá háza' lépcsőin, csak orcája hajol a szenvedő Andromakhe felé; de egész teste már a vitézek felé fordul; az erény' ereje felülemelte földi érzelmein, ön magán nyugszik, nincs szüksége istenekre. Ez az erkölcsi erő, erkölcsi nagyság vagy erény.

Másik s legideálisabb rajzolat az, mely szerint Hektor a maga fiját vidám nyugalom tekintettel, az istenekre bízva, fölemeli. Ez az istenerzethöl s religióból folyó isteni vidám nyugalom, isteni fennség, legfőbb ideál; mert ez nem egyéb mint az erénynek és religiónak, az embernek és Istennek harmóniás összefolyása.

Igy szebbíté meg Rhesus lovai' elrablásának rajzolatát Minerva' jelenete; nemcsak azért hogy a képzelet' tárgyait szaporítá, mint Schiller magyarázza; hanem leginkább azért, mivel a magában rút gyilkos jelenetet az Isten' eszméje és befolyása által megisteníté.

Igy folynak örökre össze a poézisban az okosságból eredő philosophia, s a szeretethöl folyó moral és religio, melyeknek harmóniájában állott a görög poézisnak s egész görög műveltségnek nagy harmóniája.

Ezen harmóniából folyt azon legfőbb lelki emeltség, mely szerint a görög lélekben a lelki szépek emelt érzelme a testi szépeknek érzelmén uralkodóvá lett. Innét a platói szerelme s Vénusz Urania; s ezen leglelkibb isteni szerelmet példázta Alkibiadesz' paizsán a menyköves Érosz s így veszté el Orpheus Euridicet, midőn azt más világi, az az, lelki szemekkel megpillantá.

A szép műveltségnek ezen legfőbb jelleméből folyt a görög lélekbe amaz aequatori szélsend, vidám nyugalom, melyet semmi meg nem háborítot. Így lett az, hogy ezen boldog életü emberek, oly vidám nyugalommal meg tudtak halni, hogy voltak oly görög népek, kiknél szokás volt

az öregek között, inepi vendégségre barátjaikat összehíni s azok között felkoszorúzza a halál' poharát vidám nyugalommal meginni. Így a baldokló Szokratesz' utolsó szava is religio és áldozat: „egy kakassal tartozom, ugymond, Aeszkulapinsznak, vigyétek meg neki.“

Az illy legfőbb emeltségü és szabadságu lelket, s az illy lélek' legközönebb szépérzetét, az az, legközönebb gyönyörét és boldogságát, azon boldogságát t. i. mely szerint mintegy Isten a testi lelki világok' minden szépségeit egyiránt érzi; mind pedig ezen legfőbb gyönyörnek a testi szép érzetből a lelki szépérzetbe, innét pedig az isteni vagy leglelkibb s legközönebb szépérzetbe folyását fejtegeté Plato mind az agathoni vacsorán Diotimával, mind Phaedroszban a szárnyra kelő lélek' játszi képével; a mi természet szerint a görög szép műveltségnek menetele, iránylata és legfőbbje.

Ezért volt az, hogy a szép műveltség természetét ismerő Solon az illy lelki szabadságra nem emelkedhető köznépek a görög szerelmet megtiltá; azoknak ellenben, kiket a szép képzet a lelki szerelemre meglelkesített, ajánlá.

XIII.

Értelem és érzés.

A leglelkibb élet nem egyéb mint szeretet, a szeretet pedig érzés. Innét van, hogy a szivben gyúlad az élet, s annak utolsó ütésén fagy meg; innét van, hogy mindent előbb érzünk mint értünk, s gyakran a mit egyszerre megérzünk, azt csak hosszas gondolkodás után, néha pedig úgy sem érthetjük meg; innét van, hogy valamint minden földi élet inkább függ a melegtől mint világosságtól, úgy mi bennünk is a leglelkibb élő és éltető, a szeretet, érzésben jelenik meg; s innét van, hogy a szépérzetből folyó képzőszellem nem csak

az okosság' munkáit szebbíti, de megszebbíti még azon szükségünket is, melyeket az okosság elhárítani nem tud.

A mi pedig mind oda mutatnak, hogy valamint a szeretet ön és tárgy-szeretetre oszolván, ön és tárgy-ismeretet vagy értelmet tesz fel; s valamint a legfőbb teremtő erő nem lehet egyéb mint a szeretetnek és értelemnek, a nap a melegnek és világosságnak harmóniás egyesülete, úgy az érzésben megjelenő szerető és képzőszellem sem lehet egyéb mint a leglelkibb érzésnek és értelemnek harmóniás középléte, olly középlét, melyben minden érzet értelmet s minden értelem érzést foglal magában, a mit a szeretet' célra vonó ösztöneiben nyilván láthatunk.

Mert valamint a testi szépérzet által legfőbb világi célainkra jutunk, úgy a lelki szépérzet által is legfőbb lelki célainkhoz emelkedünk; a mi pedig nyilván mutatja, hogy a szépérzet nem egyéb mint czélértzet, s mutatja, hogy a lélek, mintegy Janus-fő, egyszerre két világot lát; úgy hogy valamint Raphael' athenei oskolája Platót égre nézve, Arisztotelest pedig földre függő szemekkel mutatja; épen úgy van a léleknek is két életre szolgáló két szeme, u. m. a világi okosság, mely a földi életet világítja, és az érzésben megjelenő képzőszellem' lelkibb látása, mely mint egy hold égi testeket és más világot mutat, s mely a maga tárgyait csak az érzés' lelki fátyolában látja ugyan, mint Mózes az Istent a sinai hegyen, s mint az álmadó Endymion az éj' istennéjét, de minden bizonynyal látja, mert érzi.

Így éreztek a régiek, midőn Venusz Urániát — a lelki szerelmet vagy szépérzést — egyszerismind halál' istennéjének nézék. Érezték t. i. hogy az egyszerismind valami lelkibb és szebb életnek érzője és ösztöne vagy homályos látója; érezték hogy annak lelki látása miatt nem elégszünk meg a földi élet' kellemeivel, hanem valami szebbet sejtünk és óhajtnak, elannyira, hogy a világnak gyakran élve meghalunk, vagy

csak felig élünk; érezték hogy a lélek' legfőbb értelme, a szeretet vagy szépérzet, nem tehet fel egyebet mint legfőbb értelmet és legfőbb célérzelést.

Az érzésnek és értelemnek ezen harmóniájából foly az, hogy valamint a kepezőszellem nem egyéb mint a leglelkibb érzésnek és értelemnek harmóniás egyesülete; úgy a költéri szép sem egyéb mint a szépérzet által irányított szépnek és az értelem által irányított jónak harmóniás közlépote, az az, szépjő vagy jószép.

A leglelkibb érzésnek és értelemnek ezen egybefolyását érzék a böles Hellenek, midőn a lélekképzet' egész munkáját a muzsikára és poézisra alapíták. S innét lehet azt kimagyarázni, miért tulajdonita Hellasz' minden bölese a muzsikának oly végtelen befolyást az egész életbe, mely szerint egyiránt azt állíták, hogy a görög muzsika' legkisebb változtatásával, multhatatlan változni és romlani kell az egész görög alkotmányoknak.

Ezen állítmányt Montesquieu az emberiség' nagy könyvében paradoxianak nevezi ugyan, de valójában nem az, valamint az sem igaz, hogy itt a görög muzsikán a tudományok' egyetemét kelljen értenünk.

Hanem ezen egész dolgot elsöben úgy kell fejtenünk, hogy a muzsikában élő haló s harmóniás érzelmü és értelmü görög lélekben a testibb érzés a lelkibb értelemmel és értelemmel, oly harmóniás összefolyásban voltak, hogy a görög a maga muzsikáját, nem csak homályosan érezte mint mi a mienket, hanem egyszersmind értette is, az az, a muzsika' meghatározott érzelmeit oly világosan és határozottan érezte, hogy ő benne azok meghatározott értelemmé és gondolatokká világosodtak. Melly szerint a muzsikával a görög léleknek, ezzel pedig az egész görög alkotmányoknak igen is változni kellett.

Másodszor pedig fejthetjük ezen állítmányt úgy, hogy a görögöknél minden muzsika énekkel lévén összekötte, a muzsika'

változása ezen összekötést felbontotta: mind azért, hogy a régi énekek az új muzsikához nem illettek, mind azért, hogy a meszterkéltb és nagyobb neszü muzsika az éneket maga mellett elnyomta, s az által a lyrai költélyzet' befolyását elrontotta, a mi pedig nagy rontás volt.

Mert a görög népdalok nem csárdai dalok voltak, mint nálunk, hanem a görög poézisnak oly remekei, mellyek a szép culturának legelevenebb, legmindennapiabb orgánjait formálák, oly orgánjait, mellyek az örömmek és muzsikával járó gyönyörnek egész erejével bájolák a legszebb érzelmeiket és gondolatokat a szépnek megnyilt lélekbe, s mellyek tán legfőbb képzői valának a görög léleknek, s mellyeket a muzsika magával együtt elrontván, vagy maga mellől elnyomván, kérdésen kívül megrontott mindent.

Igy gondolkodott a böles Sparta, midőn a Timotheusok' bujálkodó hurja ellen az ephorusi bárdot több ízben felemelte; s hogy igen jól gondolkodott, az idő megmutatta. Mert látjuk azt, hogy a görög muzsika' szép egyszerűségének romlása után, a neszt indító és bujálkodó muzsika csak hamar előhozá a bujálkodó szenvedelmeket s az egész görög lélek' harmóniájának enyészését. S így lett az, hogy mind a muzsika mind a poézis elvesztvén az egyszerűségnek és okosságának alapját, Anaxilaus' mondásaként, mindenik elkezdett évenként új csudákat szülni mint Lybia.

De ezen okból emeltem fel én is a kritikai bárdot a nálunk divatba jött érzelő sentimentalismusra és igen mesterkéltszerű formákra. Mert bizonyos az, hogy valamint a görögöknél a neszes muzsika elnyomta maga mellől az értelmes éneket és poézist: úgy a mostani mesterkéltszerű versformák és érzelő csapongások, mint a poézisnak külső és belső neszes muzsikái, elnyomják a legbelsőbb poézist, nem csak annyiban, hogy a mesterkéltszerű forma a gondolat' szabadságát igen megköti és a nagy sentimentalismusz az érzést ragadozásra szoktatja; de már magában a mesterkéltszerű forma meste: kélt iz-

lést terjeszt, a mi pedig annyi mint természetlen vagy rút izlés; s annyi mint a szép érzet' és okosság' harmóniájának, s így az emberiség' legfőbbjének végtelen következtü megrontása.

Mert valamint ezen harmónia szül minden emberi szépet és jót, épen úgy ezen harmóniának bomlata szül minden emberi rútat és gonoszt; s a mi legveszedelmesebb, igen ragadékony rútat és gonoszt; holott a képzőszellem valamint legfőbbje, úgy leggyengébbje is a léleknek, mind annyiból, hogy a képzőszellem' minden látása csak homályos látás lévén igen könnyen téveszthető; mind pedig annyiból, hogy annak szép vágya a tisztátlan szépet is könnyen megszereti.

Ezen gyengékre vagynak az emberiség' minden rombolatai építve. A lélek érzi czélait, de nem látja, s így az érzés' ereje által a lehetőt könnyen hiszi.

Innét vagynak a földet pusztító erkölcsök és reliigiók, s innét, hogy a görög bölcsesség még a legkisebb hurhangot is az okosság' örök törvényei alá rendelte.

XIV.

Képzélet.

Jól mondá Jean Paul, hogy a képzelő erő csak prózája a képzőerőnek vagy képzőszellemnek, s nem egyéb mint valami potenciált világosb színű emlékezet, melly a barmokban is megvan, mert álmodnak és félnek, s mellynek képei csak hozzánk szállangó levehhulladéka a valóságos világnak stb.

Igen rosszul ítélnék ellenben azok, kik a poétai erőt majd az alsóbb lelki erőknél, majd az értelemmel egyező, majd pedig épen az értelem felülemelkedő képzéletben keresik. Melly balítélet természet szerint csak onnét származik, hogy az erők' játékában az alsóbbak, mint érzékibbek, előbb szembetűnek mint a lelkibbek.

Az értelemmel egyező képzélet látszik ugyan valamit mondani, de valójában igen keveset mond: mert minden józan ember' képzetele egyez értelmével, de azért nem minden józan ember poéta. Az értelem felülemelkedő képzélet pedig épen oly valami mint a képirón felülemelkedő ecset, vagy épen lelki yeszély!

Igaz ugyan, hogy Plató is illy váddal illeti respublikájában a poézist; de ezen veszélytől nem a poétát félti, hanem a poézis' gyenge közönségét. Mert való az, hogy a költér képekbe öntvén gondolatait, az által az ifjúság' képzéletét élesíti, s jóra rosra ragadhatja. De egészen más a költér' dolga, hol nem a képzélet játszik a lélekkel, hanem a lélek játszik a képzélettel; s ha vagynak olly rossz poéták, kikben az értelem a képzélet felülemelkedik, azok vegyék magokra Platónak ezen leczkét.

A képzélet nem egyéb mint a testi látásnak visszalátása, az az, a mit láttam vagy beszédben lefesteni hallottam, ismét vissza tudom képzéletemben látni. A képzéletnek egész munkája csak az, hogy a valóságból és leírásokból felkapott képeket megtartja, mellyből a képeket mintegy képeskönyvből, mikor tetszik, kinézzük.

Az a tehetség pedig, mellyel a képzélet' képeit módosítani, el és összerakni tudjuk, már nem képzélet, hanem fictio, az az, a fictio játszik a képzéleti képekkel; és csak illy értelemben lehet a képzéletet poétai erők közé tenni, a mint hogy én is illy értelemben vettem azt.

Mert a fictio vagy költés már olly szabad munkássága a léleknek, melly már a külvilág' és képzélet' képeivel meg nem elégszik, hanem azokon felülemelkedik, s azokat ön nézetei szerint módosítani s új alakokká formálni igyekezik; következőleg a külvilágon és annak hatályain uralkodni, s így költeni — idealisálni akar. Ez tehát már olly létszere a poétai léleknek, melly nyilván a teremtő és képző ösztönből foly.

Demég illy egyesületben sem legfőbbje a poétai léleknek a képzélet, mert még így

is csak akkor emelkedik valódi poétai erővé, ha azt a képzőszellem, az az, a szép érzet és értelem intézi, vagy ha azokkal egyesül; mivel ezen egyesület nélkül a lélek legbelsőbb természet szerint rút is roszt is lehet.

Ezért van, hogy a vidám lélek vidám világot költ és képzeli, a szomorú szomorút, a rút pedig rútat, az az, a vidám lélek vidám képekkel, a szomorú szomorúkkal, a rút pedig rúttal játszik s mindenik olly világot fest mint maga. Mikor pedig nem a lélek játszik a képekkel, hanem a képek játszanak a lélekkel, már akkor a lélek nem poétai lélek, hanem olly romlott lélek, melly a költéri szabadságot és emeltséget elvesztette.

A mit Montagne mond: hogy a képzelet minden embert lökdöz, sokat pedig órra buktat, csak a nempoétákra illik. — Mert ámbár a költés vagy fictio olly igen természete az embernek, hogy alig van ember, ki magát és világot valamivé ne költené és képzelné, úgy hogy még a legföldszagabb realista is költ valami vakondoki világot s maga kukaczeit koránt sem nézi azoknak mik; de epen az a nagy különbség a poéta és nempoéta között, hogy a poéta csak szép világot költ, és csak olly képzeletekkel játszik, mellyek az okossággal és szépérzettel egyezők.

Innét van, hogy a poétai lélek mind való mind képzelt zajlatiban úgy jelenik meg, mint Julio Romano' mosolygó Junója a réműlt istenek és tűzokádó oriasok között. Ezért legfőbb karaktere mind a philosophusnak mind a poétának a józanság, melly szerint mindenik ollyan, Jean Paul szép képe szerint, mint valami égig emelkedő s általlátszó jéghegy a többi földi Alpések között, azzal a különbséggel, hogy egyikben pólusi hősivatagok, a másikban pedig aequatori örök virulatok tükröznek.

Igy van az, hogy a nempoétai lélekben majd érzés majd képzelet az értelmet hanyat homlok lökdözik s a harmóniátlan-ságnak különféle rút formáit mutatják; a

poétai lélekben pedig mindenkor az öreg okosság' figyelme alatt játszanak, mellynek feje felett nem a képzelet, hanem a szeretet' galambja terjeszti ki szárnyait.

De jegyezzük meg itt azt is, hogy a fictio vagy költés csak olly része lévén a poézisnak, mellyet az egészszel össze nem zavarhatunk, igen rosszul nevezgetjük a poétát költőnek s a poézt költésnek; a mit még akkor sem lehetne helyben hagyni, ha a poézisnak jobb nevet nem adhatnánk.

Igen ohajtanám, hogy a helytelen költés és költés helyett a költér és költélyzet jőne divatba, a költés pedig maradna az a mi volt, t. i. fictio; mert a költésnek egyébiránt is már sokféle érteményt — még pedig alacsony ¹⁾ érteményeket — adtunk, mellyekkel olly fő tárgyakat mint poézis és poéta, összezavarni, semmi tekintetben nem illik.

XV.

Játék és valódiság.

Valamint a költésnek és költélyzetnek, úgy a játéknak ösztöne is, olly igen természetében van az embernek, hogy ha az kénye szerint élhet, ha roszt műveltség vagy nyomorúság azt el nem komolyítja, egész életét játékká szereti tenni; a mit nyilván látunk mind a szebb égali vadnépeken, mind a természet' ösztönein fejlett görög műveltség' vidám emberein, kik az egész emberképzet' nagy munkáját különféle játékokba öltöztetik, s az által az egész életet egy szép játékká bájólak.

Ezért neveztek a régiek minden tanulmányokat játékoknak, s ezen ösztönre épít a költér, midőn az emberképzet' minden munkáit játékos alakba öltözteti. De valamint a költés csak úgy lesz költélyzet, ha

¹⁾ Tolnában a *csira-mélet* is költésnek, vagy *költésnek*, nevezik. Mjért nincs itt *költész*, és *költészet*, miként az Fvkönyvek' I-ső kötetében áll, erről, alább van jegyzet. *Küőd.*

szép érzettel és okossággal egyesül; úgy a poétai játék is csak ezen egyesületben emelkedik szép vagy képző játékká.

Mivel pedig ez annyit tesz, hogy a szép játéknak az okot és czélt érző lélek' czélaival, a testi lelki emberiség' képzetével és boldogításával s így az emberiség' legfőbb realitásaival összemunkálónak kell lenni; tehát következik, hogy ezen szempontban a poétai szép anyyi, mint a játéknak és valódiságnak harmóniás közélete, s anyyi mint ezen harmóniában a valódiságnak fentebbsege.

Mert a költéri játék' czéla nem játék, hanem a játékból folyó realitas, a mi természet szerint nem más mint az emberképzetből eredő emberi tökély, és a tökélyből következő minden emberi szép és jó.

Valamint a teremtő az által teszi szépekké a természet' minden életjelenczeit, hogy azokat végtelen különfélésegű játékos alakokba öltözteti; úgy a költéri lélek is játékos formákba önti ugyan minden műveit; de azért egyiknek sem főczélja a játék, hanem igen is mindeniké a teremtés.

Minden képző játék' lelke és czélja az emberképzet, s mindenik annál főbb tökélyű, mennél egyezőbb ezen czéllal, s mindenik' szép mértéke ezen czélirányossága; oly mérték, melly a szép játékot a gyermekestől, ezt pedig a rúttól megválasztja; gyermekes t. i. az, a mi ezen mértéken alúl marad, rútt pedig az, a mi ezen mértékkel ellenkezik.

Nem kell azonban innét azt következtetni, hogy csak az szép, a mi egyszersmind hasznos; hanem csak azt, hogy a legfőbb poétai szépnak, egyszersmind hasznosnak, czélirányosnak kell lenni. Mert a szépnak számtalan nemei és fokai vannak mind a művészetben mind a természetben, mellyeknek a hasznossal semmi közök. De mikor a költéri szépről általában szólnak, akkor csak a legfőbb poétai szépet értjük, a mi pedig nem más, mint a szépnak, jónak, hasznosnak és czélirányosnak harmóniás vegyülete.

Van szép virág, szép szín, szép hang, szép gyermekség, mert a gyermek is része a szép emberiségnek, valamint amazok a szép természetnek; de mind ezen szépek úgy alatta vagynak a költéri szépnak, mint a test a léleknek, mint a gyermek a legfőbb embernek, oly embernek, ki valamint magában, úgy minden munkáiban a szépet hasznossal párosítja.

Ezen szempont szerint nevezzük a poézist phantasia' játéknak. De ha annak határozottabb érteményt akarunk adni, definiálhatjuk azt a képzőszellem' harmóniás lelki játéknak: harmóniásnak, mivel harmóniásan emeli lelkünket: lelkinek, mivel így kell azt megválasztanunk a testibb szép játékoktól, mint: muzsika, táncz, képirat.

A lelki játék már valódiságnak és játéknak középletét jelenti s kimondja, hogy a képző játéknak a legfőbb czélrhatónak s legfőbb érzelt érző lélekkel egyezőnek kell lenni. Az illy lélek pedig igen érzi azt, a mit Szokratesz monda: vesszen el, ki a szépet a hasznostul legelőszér megkülönböztetni merészelte; és az illy lélek mondja ezt Platónal: az oly művésznek, ki hasznosra nem ügyel, ha Khariszok' kezeivel hinti is virágait, töltsünk illatokat fejére és küldjük tovább.

De ezen alapnak elvesztése nem csak meghasztalanítja a képző játékokat, hanem egyszersmind el is korcsosítja és csúfítja. Mert a hasznosra ne ügyelő művész, nem használni, hanem csudálatni akarván, a józan és szép középről, csak hamar rútt különösségbe, felettibbségbe és különféle czéltalan vegletekbe bukik.

Innét van, hogy a czélirányos görög egyszerűség' enyészete után minden művészetek elkezdtek tulajdon határaikon és czélaikon túl kalandozni, s valamint saját czélaikat és magokat, úgy az egész szép culturát is meghamisították; mert minden művészet csak addig szép és hasznos, míg tulajdon határaiban marad és legtulajdonabb czélain túl nem hág.

Így látjuk már ma többnyire, hogy a művészek különféle kártékony tulságokban

és felettibbségekben keresik a művészet' legfőbbjét. Az ének, mellynek célja az értelmes beszédet a hanglebegés' harmóniás játéka által megszébbíteni, elnyeli a beszédnek egész értelmét, s általmegy az értelmetlen muzsikába, a szép emberi hangból a fülemile' hangjaiba, s csak akkor ér célzt, ha tüdőt repeszt.

A muzsika, mellynek tárgya a szép érzelmek' kinyomása, általmegy a képiratba festeni a fülnek szemtárgyakat és kapuczedulákat. A táncz, mellynek célja mozdulatink' harmóniázata s minden erőnknek gyönyörrel járó kifejtése, általmegy a nyakszegő nehézségekkel való küzdésbe és köztelen tánczolásba.

Igy a költélyzet, mellynek célja lelkünk' minden erejét harmóniás emeltségbe és szabadságba hozni, túlmegy a maga határán és célján, midőn majd csupa festővé lesz és szünet nélkül festeget; majd csupa philosophiává, midőn szünet nélkül bölcselkedik; majd csupa muzsikává, midőn majd csak az érzésnek, majd csak a fülnek muzsikál; majd pedig, midőn célta-
lan nehézségek' meggyőzésében keresi a költéri tökélyt, általmegy a gyermekes mes-
terkélésbe és artistai köztelen tánczolásba.

XVI.

A költélyzet' fő jellemei és céljai.

A poétai lélek' szabadsága és vidámsága önként szüli a vidám philosophiát, valamint a vidám morált és vidám religiót, mellyek is valamint fő létszerei és jellemei, épen úgy fő realitásai a poétai léleknek; mert egyedül ezeknek harmóniás egyesülete által éri el legfőbb célait, az erényt és vidám nyugalmat. Mivel pedig a poétai lélek nem egyéb, mint maga a legbelsőbb poézis, következik, hogy ezen alapnézet szerint a poézis annyi mint a vidám philosophiának, vidám morálnak és religióknak mosolygó ölelkezete; oly ölel-

kezet, melly valamint az élet' komoly tanítóit, a komoly tudományokat, a szépen egyesíti; úgy azoknak egyesülete által, az élet' mosolygó dajkáinak, a szép művészeteknek, ölelkezését is következteti s így szüli az egész szép műveltséget.

A tudományok' illy egyesülete jellemzi a görög poézist, valamint annak minden jobb rokonait. Raiman egész encyclopaediát vont ki Homerosz' énekeiből; s a ki Raiman' szemével nézi a görög költélyzet' lelkét, látni fogja, hogy a görög nép nem ok nélkül látta abban a szépnek, jónak és igaznak örök kánonait.

De mivel vagynak olly hajszállhasogató aeszthetikusok, kik a költélyzet' és tudományok' párosítását érteni nem akarják; tabát azokra nézve jegyezzük meg e következendőket:

A művészetek' és tudományok' összehangzása épen az a poézisban és költéri műveltségben, a mi a testnek és léleknek, a szívnek és főnek harmóniája az emberben, az az: élettökély. Ez pedig fő célja mind az embernek, mind az egész emberi műveltségnek. És épen az a poézisnak és költéri műveltségnek nagy jelleme, hogy azok minden szép művészeteket és tudományokat egymással és az emberiséggel harmóniába hoznak.

Ezen harmóniából lehet azt kimagyarázni, hogy a hellenek olly rövid időn és játszva azon tetőre jntának, hová minket harmóniatlan műveltségünk soha nem emelhet. Mert az egyoldalú műveltség, a mit egy részről épít, más részről elrontja; s tapasztaljuk, hogy mink a régieknek még testi és kész műveiket sem tudjuk követni, az ő lelki szobraik iránt pedig úgy látszik örökre béhunytak szemüink.

A költélyzettel párosuló philosophián nem iskolai hiú speculatiókat, nem az élet' halvány képét fölfedező, s az által a lelket elkomolyító hideg igazságokat kell érteni; hanem csak életbölcséséget és a poétának azon okosságát, melly szerint minden műveiben a szépet hasznossal, és az egész

poézist az emberiség javára néző ezéllíranyossággal párosítani tudja.

Nem kell azonban innét azt vélni, mintha én a poézist egészen a philosophia alá akarnám rendelni. Sőt igen azt hiszem, hogy a tudományok egyesülete nem függés, hanem szerelmes ölelkezet. Függetlenül harmóniáznak azok, s mint a szívárvány színei, úgy folynak össze a poézis közép színeiben.

Midőn a szépnek törvényeit az okosság törvényeiből fejtegetjük, nem azért tesszük azt, mintha a poézist egészen azon törvények alá vetni akarnók; hanem leginkább csak azért, mivel az okosság törvényeit jobban ismerjük, mint a homályos szépérzetét; mind pedig azért, mivel tudjuk, hogy ezen kétféle törvényeknek egyezmények, holott harmóniátlanság és ellentmondás volna a lélekben és a poézisban.

Igy midőn azt mondjuk is, hogy az érzésnek és képzetnek az öreg okosság figyelme alatt kell játszaniok, s játékaikat annak törvényei alá kell rendelniök, akkor is csak azoknak szerelmes ölelkezetét, összehangzását kell érteni. Mert mind a szívnek mind a főnek vagynak saját független törvényei, s valamint a világnak, úgy a léleknek tökélye is harmónia, melyben a philosophia, morál és religió, mint szépek, felülemelkednek ugyan egymáson és a poétai lelket valami theocratiaivá formálják; de ez a theocratia csak a szeretet és harmónia theocratiaja.

Ezért mondja Schiller: az ember ne legyen se okos, se oktalan állat, hanem csak ember; a természet ne kirekesztőleg, az okosság ne feltételesen uralkodjék azon. Mind e két törvényadás teljesen független legyen egymástól, és mégis teljesen egyező.

Messze tévedt Plató e részben, midőn a poézisban a philosophiát kirekesztőleg uralkodóvá emelte, s a poéták hibái helyett az egész poézist galádul kárhoztatta. A mit, úgy látszik, csak azért tett, mivel nemzetének a költéri műveltség helyett phi-

losophusit akara adni. Nem látta Plató, hogy nemzetének egész dicsősége a szép műveltségen függött, s nem tudta, hogy lelket komolyítani, annyi mint rontani; mit a poézis enyészete után, elég nyilván mutat az elkomorított és rontott világ.

De még messzebb tévedtek azon német bölcsekedők, kik a dolog kérgéről itélvén, a poézist a lélek alsóbb tehetségeire szoríták; s így azt csak valami érzéki szépnak tekintvén, elégnék tarták, ha a költér a fentebb lelki szépeket nem sérti. Való az, hogy holmi lyrai hulladékok ellehetnek azok nélkül. De az aeszthetikában nem csak ezekről van szó, hanem főképen az egész poézisról vagy az egész költéri világnézetről, mellynek pedig a morál és religió épen oly fölészere, valamint a szép emberi léleknek.

A hellen művészek nem csak lantot adának a költér istennek, hanem egyszerű lényugarakat, orvos füveket és sárkányölő nyilatokat. A görög nép addig oly kényes volt e részben, hogy legkedvesebb dráma-költére, Euripidesz ellen, csak azért fellázadott a játékszínen, hogy az a gazdagságot dicsérte.

A mit pedig koránt sem csupa politikai ezéllból tett a görög nép; hanem leginkább az erkölesi szépnek magas érzetéből. Mert mint erényt érző és imádó lélek, még politikai hasznait is gyakran feláldozta a lelki szépnek. Igy tiltá he Themistoklesz hasznos javaslatát, midőn azt Aristidesz igazságtalannak jelenté; s így nem engedé Filep magános leveleit felolvasni. Athene annyira tisztelte és idealizálta a szeretet törvényeit, hogy az areopagnsból, csak azért kitiltatott egy areopagita, mivel a keblébe repült madarat megölte; Szparta pedig, tudjuk azt, maga volt a megtetszített éreny.

Él pedig még Szparta és Athene minden szép lélekben; s a mi azokban szép volt, szép lesz az örökre, mert az utolsó szép lélek, hasonló lesz az elsőhez; s valamint azon szép nép remekeit legszebb

erkölcsi Khariszok jellemezik, úgy a szépek minden remekeit örökre azoknak kell jellemeznii.

Midőn azonban a költélyzettel összekötendő morálról és religióról van szó, nem kalngyeri száraz üres moralizálást és szenteskedést kell gondolni; hanem szép morált és szép religiót, olyakat t. i. mellyek a legszebb emberiség' jellemeivel és céljaival egyezők; s mellyeket a költér nem mondogat, hanem eleven előadása által a szépbén érzetet és szerettet; s mennél nagyobb a költély-genie, annál szebb angyal alakokat teremt és annál ritábbnak festi a gonoszt, hogy amazokat szeresd, ezt pedig gyüldöl.

De azt sem kell innét gondolni, hogy a keresztyén poétának keresztyén mythológiát kell koholni, mint némelylek iztelenkedtek, s a mi mind a szépbnek, mind a keresztyén hitnek természetével ellenkezik. Mert a mi Isteniünk csak lélekben jelenik meg, mint a görögök' legfőbb istene, a fatum; s elég annak csak ideájával megisteníteni a poézist, mint a fatum' homályos ideája megisteníté a görög drámát.

Igy isteníté Kotzebne drámáinak legérdeklőbb jeleneteit, mikor p. o. Hugó unokái' holttesténél térdre esik; mikor Zameo hölgye' lelkét az égben látja; mikor Las Casas a haldokló Rolla' fájdalmas scénájában a legszentebb igék által békélteti és enyhíti a lelket stb. Igy isteníté Voss idylli eposát a grünani *schlafrockos* predikátor által, ki nem csak idylli, de egyszerűs mind igen ideális személy; mert a leglelkibb és legfőbb ideal nem egyéb, mint szép erkölcs és szép religió által dicsőült emberiség.

És épen így kell a keresztyén religiót a poézissal harmóniába hozni; nem pedig annak formátlan lényeiivel a poézist elrntítani. Mert a keresztyén religió' lelke igen szép s igen ideális ugyan; de annak minden személyített alakai nem poézisba valók. Mert mindazok igen egyformák, komolyak és határozatlan színűek, s mind

a költéri széppel, mind a költéri játékkal egyiránt ellenkezők; a mit tán felesleg is érzetet azon hidegség, vagy tán sokaknál épen gyüldölség, mellyel azok iránt korunk viseltetik.

De ha ezen hidegvette időt nem tekintjük is, még akkor is csak azt kell mondanunk, hogy a költélyzetben nem elég az új religió és új világnézet; azoknak szépeknek is kell lenni, s nem az próféta a poézisban, ki új religiót mutat, hanem csak az, ki legszebb religiót alkot. Mert ámbár minden religióban lehet valami szép; de azért távol legyen, hogy az njság' hiú kecseinek a legfőbbbet feláldozzuk. A poézisban nem az a kérdés: mi új? hanem csak az: mi legszebb?

A mire pedig természet szerint minden szépérző örökre csak azt fogja felelni: hogy a legszebb csak egy, és ez az egy a hellenika. Ugyan azért mink is csak azt mondjuk, hogy e részben legfőbb feladás, reánk nézve, a hellenika' mosolygó képeit religiónk' magas szellemével párosítani, olly formán, hogy költélyzetünk' egész szelleme keresztyén philosophiát leheljen ugyan; de annak képtárát és virág öltözetét a görög mythoszok formálják.

Azon ellenvetés, hogy a hellenika' istenképei, már ma nekünk csak hideg jelképek és nem' adnak olly vallásos hatályt, mint a görögöknek, nem szinte helyes. Mert ha megengedjük is, hogy azok szebbek voltak a görögöknek mint nekünk; mégis csak azt kell mondanunk, hogy azok mind a mellett is szebbek nekünk, mint a romantika' testetlensége, vagy annak formátlan lényei, mellyeket sem idő sem hely a költélyzet' természetével harmóniába nem hozhat.

Egyébiránt pedig tudnivaló az, hogy a görög nép' jobb része szintúgy ismerte azon isteneket, valamint mink, s ha volt olly rész, melly azokat valóságos isteneknek hitte, arra csak az a felelet, hogy az alnép nem közönsége a poézisnek sem Hel-lashan sem nálunk.

Meglehet, hogy a romantika' vázlelkei és boszorkányai a mi alnépünkre bényomóbbak, mint a görög Khariszok; de a valódi költérnek nem lehet ezéjja a vakot vakbá tenni, s nem elég a poézisban a nagy hatály; annak szépnék is kell lemi. Mert egyedül a szépzérzetben egyesülhetünk örök ideálainkkal, a görögökkel; csak anynyiban emelkedünk pedig, a mennyiben azokhoz közeledünk.

XVII.

Költélyzeti osztályok.

Az ön és tárgyszeretből folynak az ön és tárgyképzetek, vagy személyes és tárgyas költélyzetek; a viszonos szeretből pedig, melly az ön és tárgyszeret' egyesülete, foly a tárgyas költélyzetek' harmóniás ölekezete és középlete; olly középlet, melly amaz osztályok' szépségeit magában egyesíti, és így azoknak közöne és legfőbbje.

Melly tetón lehet ugyan a költélyzet majd személyesb majd tárgyasb; de mihelyt kizárólag csupa személyessé, vagy csupa tárgyasb válik, azonnal leszáll a költélyzeti tetőről s olly egyoldalú végletbe bukik, melly már csak általmenetel vagy a muzsikába, vagy a festésbe. Melly szerint tahát a valódi költélyzetek nem csupa személyes és tárgyas, hanem személyesb és tárgyasb osztályokra válnak; mert így azon kétféle színek' középletét tesszik fel.

Igy a dolog a naiv és sentimentalis, a természetes és ideális osztályokkal is. Mert itt is kell mondanunk, hogy a poézis nem csupa természetes és ideális; hanem ezeknek harmóniás középlete, melly természetesb és ideálisb színekre oszolhat ugyan, de nem csupa természetesre és ideálisra. S így a dolog, ha az emberi nemek' és korok' természetéből folyó legbelsőbb szellemiszínek szerint osztjuk is el a költélyzeteket. Mert akkor is csak azt látjuk, hogy

a valódi költér nem csupa naiv asszony és gyermek, nem komoly férfi vagy öreg, hanem csak ember, az az, az emberi nemek' és korok' kellő közepén álló olly közép ember, ki az emberi nemek' és korok' minden szépségeit magában egyesíti, azoknak minden élesebb különösségeit levetkezi és az emberiség' legközönebb színeibe vagyón öltözve.

Ez a közép ember az örök ifjú, a foderos Apolló, kit mink gyakran csak gyermeknek nézünk ugyan, mint az iztelen afrikai hierophanta gyermekeknek nézte a helleneket: de valójában az illy közép lélekszín a legközönebb és legfőbb poétai szellemiszín.

Ezen szemléletek szerint nevezhetjük az illy közép színű költélyzetet közép vagy harmóniás stylumnak, mind azért, mivel azon stylumok' végleteit vagy vétkeiket egyiránt kerüli, s azoknak legszebb közép színeit egymással harmóniába hozza; mind pedig azért, mivel legközrehatóbb, az az, az emberiség' különféle osztályaival legharmóniázóbb, mert azokkal egyiránt összerévén, mindenikre egyiránt munkál. A mi ismét a harmóniás stylum' legfőbbbségét mutatja; mert a legfőbb költélyzetben mulhatatlannal össze kell a szépnék és hasznosnak folyni.

Az asszonyi vagy gyermeki könnyűség, naivság, természetesség és a férfii erő, sentimentalitas és idealitas, épen olly létszercei a költélyzetnek, valamint a lágyabb és keményebb hangok a muzsikának; s valamint ezeknek összehangzó játéka alakítja a muzsikát, épen úgy formálja amazoké a költélyzet' lelki muzsikáját. Ezt példázta a régiek midón azt mesélték, hogy a harmónia az összeköttetett Venusz' és Marsz' szerelméből született.

De ezen szerelemből született a görög költélyzet' szép közép színe is, melly anynyira felolvasztá magában azon színek' individualitásait, hogy alig lehet meghatározni, mellyik szín uralkodóbb azon. Ezért tulajdonit annak Schiller csupa gyermeki

naivságot, Luden pedig férjfi erőt és egyszerűséget.

Melly ellenkező itéletek' oka csak az, hogy Schiller a mostani német sentimentalismushoz, Luden pedig a mostani asszonyi és gyermekes kecsességhez képest ítélte. — Igy pedig a hellenek igenis majd csupa gyermekeknek, majd csupa öregeknek látszanak; de ez csak annyit tesz, hogy azok minden végtelektől egyiránt távol vagynak s a legszebb középleten állanak.

A naiv és ideális költéyzetek' összekötéséről gondolkodott már Schiller is, úgy hogy azt nem csak lehetőnek, de egyszerűságra legfőbb megfogásnak is tekinté. Azonban ő e részben, Jean Paul' jegyzete szerint is, még tisztában nem lévén, ezen megfogást csak emlité; pedig épen a legfőbb megfogás lett volna legfőbb tárgya az aeszthetikának.

De leginkább elárulja homályát midőn azt mondja, hogy míg a tökély' tetejére nem jutunk, addig ezen összekötésnek eleget nem tehetvén, jobb addig vagy az idealitást vagy a természetességet a lehetőségig üznünk, mint azoknak egyszerre meg nem felelhetvén, mindenket elhibáznai. A mi épen annyi, mintha azt mondaná, hogy míg tökélyesek nem lehetünk, addig legyünk a lehetőségig tökélytelenek.

Illy alaptalanságból folytak Schiller' túlságai! Megismeri, hogy a különösségek és végletek a tetőn összefolynak; még is a tetőtől való távozást és a végletek' lehetőségig üzését javalja.

Valójában Schiller azt gondolá, hogy a német sentimentalismus' szertelenségeit és a romantika' vázképeit kell a görög naivsággal és Khariszokkal párosítani; a mihez természet szerint több mint emberi költérgenie kívántatnék, ha azt akarnók, hogy költéyzetünköl koros alakot vagy arabesket ne formáljunk.

De nem ez a feladás; hanem csak az, hogy a költér hányja el a sentimentalismus' végleteit s térjen a szép görög középszerehez és egyszerűhez, mint Voss' szép Lujzája és Göthe' közép színü remekei.

Schiller' értekezete a naiv és sentimental költéyzetekről, jó intő példa arra, mennyi készület kívántatik, még olly geniusnak is mint Schiller, hogy a poézis' természetéhez jól tudjon szólni; mert ő minden bizonnal ezen értekezetben, minden mély látásai mellett is, gyakran fonakul lát.

Igy midőn a naiv és sentimental szellemek' gyökereit nyomozza, annyira téved, hogy a naiv vagy görög poézist a műveletlen természetes emberiségből, a mostani sentimentalismust pedig az emberi műveltségből származtatja. A mit természet szerint egészen meg kell fordítani, s azt kell mondani, hogy a görög szép cultura és legfőbb görög műveltség szülte a naiv görög poézist; a mi culturátlanságunk pedig, az az, a szép cultura' nemléte, a mi épen annyi mint nemcultura, szülte a mostani nagy sentimentalitást, melly minél nagyobb, annál nagyobb culturátlanságra mutat.

Schillernek azt kellett volna itt mondani, hogy a természetes, következőleg szép és jó görög műveltségből folyt a görög poézis; a természetlen, és így roszt és rút culturából pedig folyt a sentimentalismus. A görög műveltség természetes; de csak annyiban, a mennyiben minden ideálnak egyszerűságra természetesnek kell lenni, mert nincs rútabb a természetben, mint a természetlenség. De úgy látszik, Schiller még azt sem látta által, hogy a mi igen egyoldalú s ugyanazért igen tökélytelen culturánkat, a görögök' mindenoldalú s így mindentökélyü culturájokhoz még hasonlítani sem lehet; ha csak a mi boldogtalan chinai ábéczenket, azt a minden terminológiák' terminológiáját, műveltségnek s a görög muzsika' és gymnastica' nagy harmóniájának nem tekintjük.

Mind az a mit Schiller a műveltségből származtat, nem egyéb mint tudatlanság', és a mint már mondtam, szeretetlenség' szüleménye. Nem szeretetnői, nem használni, hanem bámultatni akarunk; s nem az ifjuságnak és népnek énekelünk, kiknek hasz-

nálhatnánk, hanem tudós terminologusnak, kiknek már nem használhatunk.

S ha tudná a költér, hogy minden felettébb való rít és ros; s ha tudná mi a felettébb való és mi a szép középlet; kerülne a sentimentalisták' feleségázott gondolatait, érzelmeit és képzeleteit; ha tudná hogy a költélyzet' fő czélja és tökélye a gondolatot minden lehető módon érthetővé, érezhetővé s mintegy láthatóvá tenni; nem vonná le tárgyairól a testet, hanem inkább lelki tárgyainak is testet adna, mint a görög; s nem burkolná mindennapi gondolatait a tudós mysticismus' burokjába, hanem inkább a legmélyebbet is gyermeki alakba öntené, mint a görög.

Igy nem különben, ha tudta volna Ariosto, hogy a sügőnek a sügőlyukban kell maradni; szintűgy minden complimentum nélkül hagyta volna Ferrant és Rinaldót, valamint Homerosz Glaukust és Diomedest.

Míndezek, mondom, nem a míveltség, hanem a szeretetlenség' és tudatlanság' szüleményei, s így a dolog a romantika' minden egyéb íztelenségeivel. Hanem úgy lát-szik, Schiller igen a maga fazoka mellé szított, s nem csak védeni akará a maga stylusát; de azt egyszersmind valami legfőbb osztályá akará emelni, a mi természet szerint hiú akarát vala.

Mert ha megengedjük is, hogy azon érzelmi és gondolati erő és mélység, azon pompás nyelv és komoly fennségű férfi arc, mellyek Schiller' költélyzetét bélyegzik, magokban véve, valami főbbek, mint a naivabb stylus' pompátlanabb szépségei; de a legfőbb szempontra, az emberi közönségre nézve, csakugyan azt látom, hogy a főbbség a naiv szellemé, mivel ez közre és ezélrhatóbb. A mi pedig nem csak annyit tesz, hogy hasznosabb; hanem annyit is, hogy szebb; mert a czélérzet, a mint már mondtam, annyi mint szép érzet, és a legközőnebb mindenben egyszersmind legfőbb.

Schillernek ezen tisztulatlan eszméleti igen gyakoriak a német aeszthetikák-

ban, valamint igen szembetűnők azok Bon-terweeknél is, ki hasonlóképen olly balúl fogá fel a természet' aeszthetikai követését, hogy a szépet majd a természetes és ideálos között állítja lenni (l. 95. és 294.) majd pedig azoknak végpontjaiban — a csupa természetesben és ideálosban (lap 180.). Melly nyilvános ellenmondás, aeszthetikájának egész alaptalanságát kimutatja.

Én illy nagy gondolkodóknak illy nagy tévedéseit, onnat gyanítom származhatóknak, mivel a festő és szobrozó művészetekről ítélnek a poézisra, mellyek pedig koránt sem egyek.

Mert a csupa természetes stylus csak a festő és szobrozó művészetekre alkalmazható, azokra is pedig csak feltételeesen, az az, csak addig, mik azok legsajátabb műköreikben legsajátabb czélaik szerint, csak hív követői és másolói a természetnek, nem pedig ideálozói, melly szerint is tehát azoknak stylusa nem lehet egyéb mint csupa természetes, holott ezen körben nem egyebek, mint valóságos művészeti próza osztályok; míhelyt azonban általmennek ideálozó osztályaikba, hol Simonideszként, néma poétákká válnak, azonnal párosítniok kell a természetességet az ideálossággal, holott ezen osztályban már nem csak követik a természetet, de azt egyszersmind ideálozzák is mint a költér.

Melly szerint ezen művészetek magokban próza és költéri osztályokra külön válván, azok igenis czélaik szerint, majd csupa természetes stylusban, majd pedig ideálosban követik a természetet; de mivel a poézisnak próza osztálya nincs, azoknak csupa természetes stylusát a poézisra alkalmazni semmiképen nem lehet. Mert ámbár a költélyzetnek is lehetnek prózaibb osztályai; — de itt a prózaibb sem csupa próza, hanem csak az ideálosságnak kisebb fokozata, úgy hogy a melly poéta Trója történeteit csupa természetes stylusban adná, az nem Iliász, hanem csak krónikát adna, még pedig azt sem igen derekast.

Melly tekintetben pedig nem csak a költélyzettől válik el azon két művészet;

de szintúgy elválnak az az énektől, táncz- és muzsikától is, melyeknél szintúgy nem leljünk próza osztályokat, holott ezeknek legkisebb mozdulataik is olly ideálozások, melyek a prózai életen egészen felülemelkednek.

A poézis, ének és táncz, nem csak szép művészetek, mint amazok, hanem egyszerűsége mind legtulajdonabb ember képzőművészetek, s nem egyebek mint az emberiségnek ideális felemelkedései, melyeknek prózájuk nem más, mint maga a prózai ember.

XVIII.

Költéri nyelv.

A mindent megharmóniázó képző szellem megharmóniázza a maga hangtestét a beszédet az által, hogy azt magával, tárgyaival és céljaival harmóniába hozza. — Melly harmóniáztatnak fő létszerei pedig, úgy vélem, e következők:

1. Valamint maga a költéri lélek az értelemnek, érzésnek és képzelő erőnek harmóniás elevegenségű egyesülete; a szerint beszédét az értelmesség', érzelmesség' és képlettesség' harmóniás elevegenségű közepletévé formálja.

Hogy minden beszédnek fő célja és díszje az értelmesség, azt itt fejtegetnem szükségtelen. De minthogy itt még az értelmesség is közép útra van szorítva, nehogy a kártékony és rít mysticismust helybenhagyni látszassam, jegyezzük meg itt, hogy a poétai értelmességet a prózaitól meg kell választani.

Ugyan is, míg a próza a gondolatnak minden ágait és mellék ideáit fejtegeti és mutogatja; addig a költér annak csak legfőbb oldalait, s azokat is csak játszva vagy új színekben ültöztetve érinti; melly szerint ennek értelmessége, amazéhoz képest igenis középszerű. De egyebiránt a költéri értelmesség' fokai, valamennyire csak a

költélyzet' természete engedheti, mindenkör fokai a poétai szépnek: holott épen az értelmesség egyik fő létszere az előadás' elevegenségének; a mit csak azok nem akarnak hinnl, kik a poézist majd az értelmetlen muzsikába, majd a hetedik ég-beli német metaphysikába sülyesztik.

De én úgy gondolom, a poézis nem arra való, hogy lelkünket mysticismus' ábrándozatiba buktassa; hanem leginkább csak arra, hogy mind értelmünket, mind érzelmünket és képzeletünket olly egyirányú derületbe hozza, hogy a költéri gondolatot ne csak értsük, hanem egyszerűsége érezzük és lássuk, a mi pedig annyi, mint legfőbb értés.

Ezért bájolja a költér, érzelmeinket az érzelmes beszéd' muzsikájával, képzeletünket pedig a képletes beszéd' festeményeivel. De mivel ezek, valamint eszközei lehetnek, illendő mértékeikben, az értelmességnek; épen úgy eszközei lehetnek az értelmetlenségnek is, midőn mértéktelenségeik által a poézist vagy üres muzsikává vagy csupa festeménnyé korcososítják; tehát minden tekintetben ezek is csak addig szépek és hasznosok, míg józan közép-szert tartanak; mihelyt pedig szertelenkednek, mindenikre csak azt kell mondanunk, a mit Korinna a képekkel pompázó Pindarusnak mondá: a virágokat nem előnteni, hanem csak hinteni, illik.

2. Valamint maga a költér lélek nem egyéb 'mint a természetesség' és ideálosság' harmóniás közeplete; a szerint nyelvét is ezen színek' összehangzó vegyületévé formálja, az az, képzí egy részről a nyelvet minden lehető módon; más részről pedig szintúgy minden lehető módon azon van, hogy annak természetességét meg ne rontsa; mert valamint mindenben, úgy a nyelvben is legrútább a természetlenség.

Minden valódi költéri nyelv csak valami nemesebb természetes nyelv; melly független ugyan a prózanyelv' szorosabb törvényeitől, valamint a görög költérnyelv az atticismusétól; de koránt sem annyira,

hogy czél és határ nélkül szertelenkedhessék, hanem csak annyira, hogn saját természetéből legsajátabb szépségeit szabaddabban fejthesse.

Így fejtett a görög és római költélnyelv, s mindenik megromlott, mihelyt a poéták zabolátlankodni, különködni és tudóskodni kezdének.

3. Harmóniájba hozza a költér tárgyival a beszédet akkor, midőn stylusát tárgyai természetéhez alkalmazza. Mert valamint magunknak más a bál gyász és pomparuhánk; úgy a költér is különféle érzelmei és tárgyai szerint különféle színekbe öltözteti beszédét; úgy mindazonáltal, hogy valamint a jó izletű ember mindenféle öltözeteiben minden éles különöséget kerül; úgy a költér is változtatja ugyan érzelmei és tárgyai szerint beszédét; de csak úgy, hogy e részben is minden szélsőségtől egyiránt távozik.

Kiterjed ezen harmóniázat még a beszéd' külhangjaira is, úgy hogy a költér, valamennyire csak a nyelv' természete engedi, a gyengébb érzelmekhez és szebb tárgyakhoz lágyabb és szebb hangu szavakat válogat, a zordonabb tárgyakhoz pedig keményebb hanguakat. A mi azonban itt csak feltétel alatt legyen mondva, hogy a költér ezt csak annyiban kövesse, a mennyiben a beszéd' lelkének sérleme nélkül követheti; egyébiránt pedig a külhangnak a belsőt fel ne áldozza. Mert ha a tárgy' lelkét legszebben kiejtő szavak helyett, a külhang' kedvéért helytelenebb érteményűeket választ; akkor sokkal többet vesz mint nyer, mert a poézis csak ugyan a szavak' lelkében van, nem pedig azoknak hangjában.

4. Harmóniába hozza czélaival a költér beszédét, midőn azt megközöníti, közrehatóvá teszi, az emberi közönséghez alkalmazza, s az által a poézist az emberiségben terjeszti: mert a poézisnak, mint a műveltség' legemberibb s legközönebb terjesztőjének, minden czéla az emberi közönség' képzetében és boldogításában egyesül.

A poézis Hellászban néprelegió volt, nálunk pedig népképzet. Ugyanazért legfőbb feladás a költérnek a poézist úgy népszerűsíteni, hogy egyszersmind a művelt izletnek is eleget tégyen. A mit pedig én korántsem látok olly nehéz feladásnak mint Schiller; mert a népen és népszerűsége nem parasztot és parasztságot kell érteni; hanem azon népet, mely a poézisnak elfogadására el van készítve, és azon szép természetes egyszerűséget, mely a régiek' jobb költélyzeteit bélyegzi. Az illy popularis poézis egyiránt szól mind a műveltebb mind az együgyűbb néphez, és az épen a czél, hogy ezekhez egyiránt szóljon, vagy igazabban, inkább azokhoz, kiknek még használhat, mint amazokhoz, kiknek csak gyönyört adhat. Mert fentebb czél a többséget lelki világha emelni és teremteni, mint a már ott lévöket gyönyörködtetni.

Ezért illik ohajtani, hogy a német sentimentalisták' tudós nyelvpompáját, mely néha engem is megkezdte szökni, a szép görög természetességgel váltanak fel költélyzeteink, és azt soha el ne felednék, hogy minden világképző lélek egyszersmind szerető lélek, olly lélek, mely nem a felhökben lakik; — hanem leszáll az emberiség' szentegyházaiba s ezt mondja: én vagyok a szeretet, — küldjétek hozzám a gyermekeket — s csudálák ötet a nép' vénei. — S így szálla alá Homerosz, a kit imád az öreg s gyönyörölve hallgat a gyermek.

XIX.

Költélyzeti formák.

A költéri beszédnek számtalan formái vagynak és lehetnek ugyan; de annak fő formáit még is csak három Kharisz alakítja, ugymint: a lyrai, drámai és époszi költélyzet; úgy hogy minden egyéb alakok csak annyiban poétai alakok, a mennyiben ezen három fő alakhoz közelednek és ro-

konodnak; mennél messzebb távoznak pedig ezektől, annál inkább csak különféle általmenetek a prózába.

Mivel pedig ezen három fő alak ismét három fő létszerét adja a költélyzeti szépek: tahát itt is csak azt kell mondanom, hogy a legfőbb költélyzet nem csupa lyra, nem csupa dráma és éposz, hanem ezeknek harmóniás vegyületü középlete; oly középlet, mely a lyrai muzsikát, drámai szobrozatot és époszi festeményt egy alakban egyesítvén, mind ezen költélyzeti szépek közönét és legfőbbjét alakítja.

Meg kell azonban jegyezni, hogy ezek nem a versformákról vagynak mondva; hanem azon költélyzeti alakok' belső természetéről. Noha azokra nézve sem merem állítani, hogy a drámában és époszban a lyrai versformák is ne illenének. Holott a sok egyforma vers, csakugyan előbb okozhat unalmat, mint a különféle tárgyak' természetével változó versformák' különfélesége unalmas tarkaságot; midőn egyébiránt is a dolog' természetét azt látszik mutatni, hogy a szenvedelmes beszédhez igenis más alak illik, mint egyéb félprózai beszélgetéshez.

A költélyzeti alakok' belső tulajdonságaira nézve pedig, kérdést nem szenved, hogy a legfőbb formában ezen három Kharisznak ölelkeznie kell. Mert valamint az oly szüntelen muzsikáló lyrát, mely sem fest sem szobroz, hanem csak érzelt meg érzelt, muzsikál meg muzsikál, Pindaros' és Horátzius' festő, szobrozó és egyszersmind ömlengő ódáikhoz nem hasonlíthatom; úgy szinte azt is meg kell Herderrel vallanom, hogy engem is hamar meglep az époszi szender, ha a drámában és époszban a szobrozatok és festemények mellett egyszersmind az emelt szív' beszédit is nem hallom.

Ezen époszi álmodás' okát pedig igen könnyű megfejteni, ha meggondoljuk, hogy a lyrai lélekömlet a poézisnak lelke és legfőbb hangja; s meggondoljuk, hogy a természetben nincs semmi szebb, semmi na-

gyobb, mint a szép lélek és annak magas szózata.

Ezért járult a görög dráma' érzelmes beszédéhez még az éneklő chorus is, mely a drámát a lyrával párosítja; s ezért kell a muzsikát, éneket és beszédet harmóniásan vegyítő melodramát legfőbb drámaformának tekintenünk; a csupa éneklő operát ellenben csak oly egyszerű lyrai végletnek, mely a poézist egészen a muzsikába fulasztja; — még pedig oly muzsikába, melyet a dolog' természetlen és nehéz tulajdonságai gyakran elég dissonantiákkal töltnék el.

De éppen illy hibás véglet az is, midőn a dráma és éposz a szívnek és főnek minden lyrai játéka nélkül gombolyítják le a történetet, s a szívemelő lelki jelenetek helyett, csak hideg és lelketlen bábokat járatnak előttünk. Ezt vette észre Schiller, midőn utóbbi szomorú játékaiba lyrai jeleneteket szöve, valamint Kotzebue, midőn a görög chorus' lyráját és reflexióit a játékl' hőseinek szájába adá, s az által ama' sok lelkes episodiumát alakítá.

Más részről továbbá a chorust és lyrai eszméleteket, nem csak úgy kell tekintenünk, mint a költéri szépek kiegészítőit; hanem egyszersmind úgy is, mint legbőlcsebb célirányosságot. Mert mikor a dráma és éposz az élet' tarka és homályos meséit mutogatják; mi lehet célirányosb, mint ha a lélek intező lyra kifejti előttünk azon szempontokat, melyekből a dolgok' természetét néznünk kell! s mi lehet célirányosb és szebb, mint az oly meleg szív' beszéde és életbölcsesége, a millyennek Voss' Luizájából és Göthe' Hermann-jából hozzánk szólnak?

Igaz ugyan, hogy az illy lélekintezés, egy két philosophusra nézve felesleges; de ne feledjük azt el soha, hogy a poézis' publicumát nem egy két philosophus, hanem leginkább az ifjúság és nép alakítja. Az illy publicumra nézve pedig a valódi költérnek, nem csak mulattatónak, de egyszersmind és leginkább lélekintezőnek is kell lenni.

Az époszi és drámai tárgyasságot sokan balul értik és messze viszik. De én azt hiszem, hogy a szépérző és értő Winkelmannnak azon állítása, mely szerint a hellenek' követését nem kétlé a természet' követésénél inkább ajánlani, ha valamiben, minden bizonynal e részben legelőbb kifogást szenvedhet, s reánk nézve szenved is. Mert bizonyos az, hogy a mi hidegebb érzékeinkhez és hamisabb nézeteinkhez képest gyakrabban és hathatósabban kell nálunk mind a szívét mind az elmét pengetni, mint a nyiltabb szívű és fejű görög népnél.

Platónak több helyéből láthatni, hogy a helleneket Homerosz' nyugalmas verseinek hallása már oly nagy elragadtatásba hozta, millyent mink már ma nem értünk, nem érzünk s a millyenre minket semmi lyrai hév nem melegíthet. De én azt is hiszem, hogy ezen boldog gyermeki néphez már csak a helyes beszéd is oly valami gyönyört ada; millyent nekünk a legszebb költélyzet alig adhat. Én legalább csak így tudom magannak megfejtetni mind Plató' végtelen üres beszédeinek okát, mind pedig azon gyilkos predikációkét, melyeket Homerus az öldöklő hősek' szájába ad.

A görög mihelyt csak hallá a költéri nyelvet, már megzendülni érzé lelkében az egész Helikont; mert valamint az aeszthetikai nevelés, úgy az életnek minden alaka igen fogékonyá képzé azt a szép érzetre; minket ellenben a kedvetlen prózai élet és nevelés oly hidegekké fagyalt, hogy csak a lyrai és schilleri reflexió kap meg valamennyire.

XX.

Szomorú és vig költélyzetek.

Szintolly pompásan mit hamisan szóla Bouterweck, midőn a szomorú és vígjátékokra azt mondá, hogy a poézis általában csak extremumokban ünnepli diadalmi

pompáját; mert csak ott concentrálja magát a költéri effectus egy olly érzetben, mely másik alatt nem áll.

Azt gondolnók illy beszédre, ha egyéb tisztább helyeire nem emlékeznék, hogy ő valójában a tragoediát halottas házak és siralom' völgyének, a lenncomicumot pedig fonó lakzinak nézi? Azonban én úgy vélem, ezt csak úgy kell érteni, hogy a szomorú és vígjátékok, egymásra nézve, extremumok ugyan; de magokban még sem extremitasok. Különben a szépnek Apolló' templomára irt örök törvénye, a „semmit ne felettebb“ a dráma világban egészen felfordúlva volna!

Igaz ugyan, hogy a vígság, mint már magában szép és kellő érzés, nem hamar esik túlságba; de csak ugyan mégis nem a szertelen hahota, hanem csak az aeszthesisi mosolygás közelít a legszebb lélek-színhez a vidám nyugalomhoz; a csupa szomor és annak végletei pedig még inkább ellenkeznek a költéri játékkal és a lélek' szabadságával.

Ha talát ammyira tudnók is a költélyzet' foganatját vagy effectusát concentrálni, hogy illy végletekre ragadó lehetne, azt tennünk szabad még sem volna. Mert ámbár egyik ezélja a tragoediának szánakodást gerjesztetni; de koránt sem olyant, mely a nézőt ezeltalanul gyöttri, hanem csak olyant, mely a szívben a szeretet' hurjait pengeti.

Az illy érzés pedig a nélkül, hogy azt egyéb érzelmek alá vetnők, azokkal olly harmóniás szerközetbe és vegyületbe hozhatjuk, mely a szomor és vígság' végletei helyett azoknak aeszthesisi tulajdonait magába concentrálhatja, s így az élet' minden színeinek közönét mutathatja, és ez a közön a drámai közép tető. Ezen tetőn alakítják az erénynek, hős szellemnek, szerelemnek és örömmek jelenetei a legfőbb játékok, nem pedig a szomorinak és vígságnak aeszthesis nélkül lévő végletei.

Az igazi poézis, ez a tündér világűkör, minél inkább költéri világűkör, an-

nál inkább nem egyes színeit, hanem mindenkor egészét mutatja az életnek; az élet pedig nem csupa szomor, nem csupa vígság, hanem csak ezeknek vegyülete, és épen az a valódi poézis, melly a valóság tarka vegyületét harmóniás vegyületté alakítja.

A görög tragoedia igen egyszínűleg komolynak látszik ugyan, de valójában még is vegyes érzelmeket ad. Mert ha egy részről az emberiség fájdalomaiiban osztoztat; más részről az ideális világ látásával gyönyörködtet, az erény nagy jelenetei által emel, a fatum isteni ideája által pedig nyugtat és resignatióra szoktat, az az tehát, egyszerre sebhét és gyógyít. Így az igazi költéri vígjáték vagy lenncommicum, egy részről vidámít és nevetett ugyan; de más részről a tréfa alá rejtett komoly igazsággal és komoly czélzattal komolyít.

Nem csak a jobb drámák adnak pedig illy vegyes érzelmet, de illy vegyes érzelmeük sok jobb lyricumok is, valamint igen érezhető az érzelmi vegyület még a magyar táncmuzsikában is. A mi komoly toborzónk nem csupa szomor, annyival inkább nem siralom; hanem a legszebb hős érzelmeük pompás vegyülete; valamint a mi víg táncdalunk is nem csupa víg, hanem a szerelem vegyes érzelmeinek mosolygó ölelkezete. Ott Hektor bucsuzik Andromakhétól; itt a harezből visszatérő ölelkezik. És a magyar muzsikának ezen igen ideális jelleméből jött az, hogy Biharinak még halotti nótájából is kimosolyg a tánczütés.

Horatzius nem csak az érzelmi vegyületet szerette; de egyik legpindaroszibb ódájában még illy csupa prózaszint is vegyíte: „Vindelic, quibus mos unde deductas per omne tempus amazonia securi dextas obarmet, quarerer distuli: nec scire fas est omnia“; és én ezt nem foltuak nézem, hanem valami kellemes változatnak és pihenetnek, mellyről midőn újra felkap, újra érzem a felemelkedés gyönyörét, a mit tán eddig ezen pihenet nélkül megúntam volna.

Ha már olly lyrai hangok és villámok, millyenek a Horatzius ódája és magyar muzsika, ennyire vegyítnek; lát mikor a költélyzet nagyobb térü drámában, vagy épen egy shaksperei nagy dráma époszban az egész tarka világnak tükre akar lenni; nem lehet-e illendő mértékben Shakspere és Calderon?

Én úgy hiszem, a tárgy terjedésével együtt terjedhet és világosulhat a vegyület; s hogy terjedjen és világosuljon, a költélyzet tökélyéhez tartozik. Mert ideig óráig elég gyönyört lelünk a francia izletü kertnek rendszeres szépségeiben; de sokára csak ugyan megúnjuk azt, és örömmel lépünk az angol parkba, onnat pedig a kopasz alpesekre. Mellyre nézve bátran elmondhatjuk, hogy a nagyobb kiterjedésü költélyzetek, mellyeknek különféle részeik, mintegy különös egészeket formálhatnak s az ellenkezetek tarkaságának enyhítésére elég közép színeket vegyíthetnek, inkább lehetnek képei az angol parknak, mint a francia izletünek.

Hogy a hellenek a tragoediában igen egyszínűleg komolyak, nem csak onnat van, mivel az ő tragoediáik igen lyrai hangnak; de onnat is, hogy ők az erényt és imádott hős eleiket istenítő tragoediát úgy tekinték, mint valami legünnepibb szentséget és religiót, mellynek komoly méltóságához a humoros játék természet szerint nem illhetett.

Nálunk ellenben, hogy a legkomolyabb tragoedia is csak játék, e részben sokkal tágabb útunk nyílt; s tán célirányos is a még igen földszagu népet az elevenebb tarkával a lelki világba esalogatni, mint az egyszínűbb komolysággal a poézis publikumát fogyasztani.

Schiller gáncsolja Göthét, hogy Egmontban a Klárika képében megjelenő szabadság a komoly valóságból egyszerre valami operavilágba ragad bennünket. De én úgy érzem, köszönettel tartozunk Göthének, hogy a fojtó és kínzó valóságból egy szebb tündér világba emel, és a leverő fájdalom után enyhülten bocsát el, mint a görögök,

kik ugyan ezen czélból a szomorújáték után vígjátékot következtetének, hogy a szívnek vidám nyugalmát visszaadják ¹⁾).

Illy vegyület nélkül szintolly komoly fájdalommal hagynók el Egmontot, valamint Schiller' Don Carlosát. Ugy látszik Schiller nem ismeré a valódi tragoediai pathost és halált, melyekben a fájdalomnak mindenkor valami édessel és szívemelővel kell vegyülve lenni, úgy hogy nem ok nélkül mondja Jean Paul, hogy a poézisban örömeben hal meg az ember.

¹⁾ Berzsenyi eltalálá itten hagyni a magyar nemzeti zengelem' hangulatának ide illő alkalmazását, ámbár fennebb, emlekezethe hozzá. Vagy, mint ha olvasójára bizta volna, gondolkodni arról, miként fekszik egyenesen a természetben, hogy a legesleg elkieserítőbb magyar zengély, egyszerre meg majd szinte tulzó neki vidulás, tombolásába riadjon. A szomorúja hát lélekkomolyító szívkeverő, a vidáma pedig tette bátorító, hogy csatára magát a vitéz, vígan szánja.

Szerkesztő.

Midőn Zameo' és Rolla' halálát látjuk, elragadtatunk, édes fájdalommal érezzük a szerelemnek és erénynek édes halálát; midőn Brutusz, fíjait megöleti, érezzük az atyai szíven felülemelkedő erény' diadalját, s azzal együtt emelkedünk, de midőn Don Carlos hidegen az inquisitornak általadatik, vegyül-e borzadalmunkhoz valami édes vagy felséges? Így midőn Egmontban az erényt dűlni, a bünt dűlni láttuk, csupa leverő, csupa prózai komoly lett volna látásunk, ha azt Göthe az ideális világ' és egy szebb jövendő' látásával nem vegyíté vala. Az illy szép csuda és szép lélekjeletetek már magokban költéri szépek, mivel azok már magokban religiói bényomással vagynak összekötve; itt pedig Klárikában a szerelemnek, szabadságnak, az erénynek és egy szebb életnek érzelmei összefolyván, Egmont' tömlöczét szentegyházzá di-csöitik, s olly égi fényt vetnek setét szívveinkre, mint a zivataros felhők közül egyszerre kimosolyodott hold Schiller' koporsójára.

GAZDASÁGI.

A MAGYARORSZÁGI MEZEI SZORGALOM'

NÉMELLY AKADÁLYAIROL.

1833.

ELŐSZÓ.

Elgondolván mennyire függ nemzetünk' egész jólléte mezei gazdaságunk' virágzásától, s mennyire emelhetnök nemzeti erőnket, ha valami fentebb mezei szorgalom terjesztené gazdag földünkre áldásait; szívemelő örömmel és nagy reményekkel telve kell látnunk mind azon böles intézeteket, mellyek által időnkben nemeslelkű nagyaink a mezei szorgalom' ügyét a legszentebb hűséggel ápolják, mind azon böles utmutatásokat, mellyek szerint több jeles írónk a legfőbb nemzeti ügynek különféle akadályait és védszereit ismertetni ügyekszik.

De mivel az illy szép tünemények nem csak örömet és reményt adnak a jobb embernek, hanem egyszersmind ösztönt is az együtt munkálkodásra; igen kedves kötelességemnek érzem én is, mezei gazdaságunknak, ezen mi köztáplálónknak ügyében adni a mit adhatok, tudmillik: holmi gondolatokat annak akadályairól és segédmodjairól.

Melly tárgyban már több nagy írónk is minden hűséséggel munkált ugyan; de mivel a tárgy olly terjedelmű s olly számtalan oldalú, hogy an-

nak ismerete csak több figyelmező' észrevételei által alakulhat valami egészszé; s mivel az ügy olly szorgos, hogy annak védelmére alig lehet eléggé és elégszer a nemzetet emlékeztetni; nem gondolnám, hogy még e részbeli nyomozatimmal is feleslegvalót cselekedtem; sőt ugy hiszem ohajtanunk kell, hogy még több eszmélkedőnk is e köz és nagy érdekű dolog iránt tapasztalásait és észrevételeit közleni sem feleslegvalónak sem csekély feladásnak ne vélje; hanem inkább szünet nélkül szemeik előtt tartsák, hogy nemzetünknek, valamint eddig, ugy ezután is, csak a mezei szorgalom lévén legfőbb táplálója, örökre csak annyiban leend egész nemzeti boldogságunk alapítva és biztosítva, mennyiben mezei bölcsesefütnket fejteni, emelni és gyakorlatba hozni tudjuk.

Ne csüggedjünk el pedig azon, hogy mindenben igen elmaradtunk s nagy gátokkal kell vününk; sőt legyünk az iránt meggyőződve, hogy azon nagyszerű áldozatok, mellyekkel most egyesült nagyaink boszus isteninket engesztelik, áldást hoznak mezeinkre, s ha a köztünk megjelent geniust követni fogjuk, egy igen szép jövőndő felé lesz az, utmutatónk.

I.

Néptelenség.

Minden mezei szorgalom' fentebbi fejletének legáltalánosb feltételei, a földnek és földművelő népnek helyes viszonyaiban állván, melly viszonyok és feltételek között pedig egyik legszükségesebb és legszembetűnőbb lévén az, hogy a földnek szorgalmas művelésére legyen eléendő földművelő nép; tehát ha mezei szorgalmunk' hátramaradásának okairól gondolkodni akarunk, önként ötlük előnkbe ezen kérdés:

Van-e földünk' terjedelméhez és termékenységéhez képest, a fentebb mezei szorgalomra megkívántató elegendő földművelő népünk?

Melly kérdésre természet szerint minden, hazánkat és annak népességét ismerő csak így fog felelni: ha mezei szorgalmunk' legfőbb fejletén, nem csak azt akarjuk érteni, hogy honunkban a fentebb mezei szorgalom még valami nagyobb divatba jöjjen, hanem még azt is, hogy minden műveletre alkalmas földünk legfőbb szorgalmu művelésben legyen, ezt kell pedig értenünk, mert ebben áll a nemzeti erő' legfőbb fejlete: s ez a legfőbb nemzeti cél, ekkor minden bizounnyal csak azt kell mondanunk, hogy illy mezei szorgalomhoz elegendő földművelő népünk még koránt sínes.

A magyar lakta jobb tájokaink között, alkalmasint legnépesebbek Sopron és Vas vármegyék' rónái; de ez a népesség is csak olyan, hogy ott sem győzi a magyar a maga gazdaságát, ott is Hénczek és Horvátok pergetik a sarlót és csépet s még Kőszeg' tövében is láttam csehországi kaszásokat. IHa pedig belebb tekintünk hazánk' szívébe, legtermékenyebb sikain egész tartományokat látunk tatár nomadsággal bítangoltatni; s hol számtalan falu és város virágozhatnék, az egész nemzeti szorgalom miben áll? Helyenként egy-két zsiros betyár huzrolja a subát és lopott marhát.

Ez így lévén, kérdést nem szenved, hogy mezei szorgalmunk' előmenetetének

egyik fő s igen szembetűnő akadályja hazánk' termékenyebb tájainak néptelensége; s ugyan azért ha honunkat valami fentebb szorgalom' áldásával boldogítani akarjuk, kétség kívül első feltétel az, hogy a földművelő népet minden lehető módon szaporítani iparkodjunk. Melyre nézve nem leszen itt, ugy reménylem, helyén kívül, a népszaporítás némelly módjait röviden érintenünk.

Hogy néptelen tartományokat legkönnyebb külföldi gyarmatokkal népesíteni, eléggé s uttig tapasztalók számos német gyarmatainkon, mellyek hozzánk nemesak sok földművelő népet, de pénzt, szorgalmat és hasznos mesterségeket is hozának; s olly tájakat is, mellyekről a magyart a tatár s török elpusztíták, megint gazdag falukkal és városokkal töltének be.

De tudnivaló az is, hogy valamint minden emberi dolgokban, ugy e részben is, csak a biztos közép uton kell járnunk, nehogy a néptelenség' bajából az igen is nagy népesség' bajába bukjunk, melly több tekintetben még nagyobb veszély lehet mint amaz; mert nem a sok nyomorgó nép, hanem csak a boldog nép s egy nemzetiség boldogítja az országot.

Ugyan azért e részben a józan előlátás kívánja az parancsolja, hogy minden nagyobb külföldi gyarmatszállítás ezután országos figyelen alatt menjen, s fő gond legyen már, okulások után arra is, hogy az idegen nyelvű gyarmatok egy helyre nagy tömegben ne telepedjenek; hanem magyarokkal ugy közletve, hogy azok magyarokká váljanak, vagy pedig azok magyarítására minden szükséges rendelet meg legyen téve. Mert valamint hazánk' boldogsága, ugy jövevény népeink' java is nyilván azt kívánja, hogy azok a fő nemzettel minélelőbb egyg é legyenek¹⁾.

¹⁾ Két ág van a magyar nép között szapora, a székely és palóc, ezekből kell a felesleget néptelen helyekre által tenai. *Dübrentei*

Egyébiránt pedig vannak olyanok is, kik úgy gondolkodnak, van már hazánkban anyyi nép, mely nem sokára önként is könnyen elegendőre szaporodik, s hogy az illy szaporodás reánk nézve hasznosabb, mint a már ugy is igen zagyvált népet az idegen gyarmatok által még zagyváltabbá korcsosítani. Melly véleményét én itt megperleni nem akarván, csak azon állítást nem hagyhatom e részben szó nélkül, melly szerint némelly politikuskok azt állítják, hogy a nép önként és hamar megszapordik csak annak élalme legyen, s hogy nem a nép' szaporításáról, hanem csak annak élalmeről kell aggodni; melly szemlélet előttem nagyon is egyoldalunak látszik.

Mert ambár fő dolog ugyan az, hogy legyen a népnek elegendő élalme; de szintolly malhatatlan feltétele a népszaporodásnak az is, hogy legyen a népnek tiszta erkölcese; s csak ugy szólunk jól, ha azt mondjuk, hogy a legbizonyosb népszaporítókat a jóllét és jó erkölse, melly egyszerűsmind természetes feltétele a jóllétnek.

Ezért tapasztalhatni, hogy az egyszerű és szegény de jó erkölseü népek, többnyire szaporábbak, mint a könnyen élők de erkölsetlenek; s elig élalme volt a római nemességnek Augustusz idejében, mégis törvények által kellett eszközteni, hogy egészen el ne fogyjon erkölsetlenség miatt. Igy kétségkül nálunk is nagyon előmozdítanak a népszaporodást az olly törvények, mellyek a nép' erkölcsét megtisztítanak, a házass embereknél holmi elsőseget adnának s a több gyermeküket köz segedelemmel gyámolnák, leginkább pedig a sok gyermekü asszonyokat megjutalmaznák.

Különösen pedig pusztaínkat igen segítené meggyarmatosítani egy olly törvény, melly a puszták' birtokosait bátorságba tené az iránt, hogy a gyarmatok miatt nem vesztenék el a puszták előbbi szabad allodialis természetüket; mert ezt féltik leg-többen, s e miatt hever sok drága föld.

II.

Czeltalan néposzlat.

Honunk' néptelenségére nézve, nem csak az bajunk, hogy földünk illendő művelésére igen kevés a nép, de azon kívül még ezen kevés nép is olly helytelenül oszla, hogy néhol a legmeddőbb havasonkon, munka és föld nélkül sorvad a sok nép; leggazdagabb rónákon pedig munkás nélkül sorvad a föld. Ott a szükség fogyasztja és aljasítja a népet s haszon nélkül vész a drága néperő; itt ellenben a nagy bőség rontja a népet s haszon nélkül vész a gazdag föld.

A nagy szükség nem csak fogyasztja de erőtleníti, lelketleníti is a népet; a nagy bőség ellenben tynyítja és korhelyíti. S hogy ezen néphibák' következeteit érzi is egész mezei szorgalmunk, elég bőven tapasztalják, kik népeinket s mezei gazdaságunk' terheit közelebből ismerik.

Somogyban gr. Hunyadyak' jószágain a korhely és makacs magyar cseléd miatt, csak messziünnen hozott cseh és német cselédekkel lehetett a fentebb fogásu gazdasági rendszert gyakorlatba tenni; azonban a buger, avagy karpatsi tót, olly erőtlen, hogy három buger tud csak annyit kaszálni, mint egy somogyi magyar; noha ezt is rontja már a bőség, mert ez ismét csak fél annyit kaszál, mint egy rába- és répczemelléki, szorgalomhoz szokott s az által jobban élő magyar. A magyar tehát legalkalmasabb, ügyesebb lett volna, régiben kezdett nevelés szoktatás után, hanem ha megharagvák a nagy földes ur, mindjárt csak buger csoportot hozata, ki ha rendezettebb, azért az, mert azt több százévé óta rendezettek.

Igy lévén a dolog nagy számu lealjasodott oláh népeinkkel is, mellyek műveletlen pusztaink mellett gyakran éhséggel küzködnek és vesznek; minden bizonnal temerdek néperőnk használatlan enyészik népeink' czeltalan oszlata miatt.

Igaz ugyan hogy a dolgot némüképen orvosolja a havasiak' azon szokása, mely szerint azok ezenként le szoktak járni kaszálás és aratás végett a magyarokhoz; de mivel ezen jó szokást is szokásunk szerint csak magára hagyjuk, semmi czélirányos rendezettel nem gyámolítjuk, koránt sem lehet olly hasznos, mint annak lenni kel-
lene.

Mert gyakran megesik, hogy ezen szegény emberek hétszámra szanaszét éltlen kujtorognak míg helyet találnak, de meg-
esik az is, hogy néha helyet sem találván, kódulva kujtorognak vissza; míg az alatt másutt a magyarnak gazdasága dugába dül a miatt, mivel sem kaszást sem aratót nem kap. Mi volna pedig könnyebb, mint a tó-
tok között olly embereket rendelni, kiknél a leszándokozó munkás magat beiratná s kikkel a magyar gazdák levél által annak idejében értekezhetnének.

De kétségkívül még sokkal jobb gyógy-
szere lenne a dolognak az, ha időről időre azon népek közül mind azokat, kiknek otthon illendő éelmük nincs magyarok közé szállítanók. Így aztán mind az otthon maradók, mind a hozzánk szállók könnyebben élhetnének, jobban szaporodná-
nak és derekabb emberek lennének; mely jótémenyre méltóbbak is azon népek, mellyek már annyi százév alatt hazánknak szolgáltak, mintsem a külföldiek, s egyéb-
iránt is azt hiszem, hogy az olly néposz-
latás nem csak a néperőnek czélosb hasz-
nálatát eszközölné, de egyszersmind a szor-
galom' és jóllét' terjesztése által, népünket könnyen elegendőre szaporítaná.

III.

Czéletlan földosztály.

Valamint általános tekintetben honnk' népereje igen balul oszla; — ugy földünk részletes osztályait is olly minden józanabb czéllal ellenkezőknek kell látunk, mintha

azok által valamelly bosszus Istenség akar-
ná mezeinket büntetni.

Mert akár számtalan határaink' temer-
dek nagyságát, akár számtalan közbirtok-
osaink' minden oldalú rendetlenségét meg-
fontoljuk, által kell látunk, hogy ezek minden józanabb gazdasági rendnek és szorgalomnak általános felbontói.

Nem szólok azon tájainkrol, hol egy-
két dugadült falu annyi élőföldet bitangol, mennyi a perzsagyöző Attikának alig volt; elliggé tapasztaljuk állításom' igaz voltát csak hat hét ezer holdu határookban is; — mert itt is gyakran elfárad az ökor és bé-
rés, míg a dolog' helyére jut, s az egész szorgalom csak a kertek' aljáig szól. Ha pedig az olly gazdasághoz még a mi szokott közbirtokossági barbariesünk is hozzá járul; akkor minden bizonytal a szegény gazda, minden reggel annyi bajra kél, mennyi Attikának alig volt.

Mert az olly bitang helyeken nem csak az a baj, hogy a birtok' elszórttsága a gaz-
dasági munkát felette megterhesíti soka-
sítja s az által az egész gazdaságot haszon-
talanná teszi; de többnyire az a nagy ros-
z is megvan, hogy a birtokosok' örökös vis-
százkodása és sok gyülevész korhely ese-
léde miatt, a fenyték és egész nép ugy megromlik, hogy az olly hely gyakran csupa zsvány barlanggá váltik, hol természet szerint a legiparkodóbb gazda is feled az angol és német szorgalom' elveiről ag-
gódni, s elíg jó gazdának nézheti magát, ha több száz holda mellett nem koplal.

Ezt ugy fejesőválva hallaná egy olly boldog német paraszt, ki a maga csekély de békerített s ön szemével őrizett birto-
kán olly boldogul él és annyi adót fizet, mennyi a több száz holdu magyart földön-
futóvá tenné; de tudom nem veszik nagyí-
tásnak szavaimat azok, kiket a sors olly bitang gazdaságokra kárhoztatott, sőt el-
hiszik velem együtt, hogy a magyar' ter-
mészetlen szegénységének épen ez a nagy rendetlenség egyik fő oka.

Az illy szerencsétlen jószágokban nem elég az, hogy a birtok' nagyobb része esztendőként közlegelőnek fordítatik, még ott is ahol elég legelésre való erdő van; de itt még az a nagy veszély is megvan, hogy az illy közös legelőt, minden rend nélkül mindenki lebeteségig használni kívánván, azt annyira megterhelik, hogy az többnyire a reménylett haszon helyett, kárral fizet a gazdának. Mert az illy rendtelenség miatt gyakran egész nyájak rakásra döglenek s az által sok ezer közbirtokos adófizető pedig még több, örökös szegénységre jut.

Igy a dolog' másik oldalát tekintve, nem csak az a nyomorúság a közbirtokokban, hogy a gazda semmi józanabb gazdasági rendszert nem kezdhet; hanem még az a szörnyű vadság is megvan, hogy a mit számtalan nehezségekkel és szertelen költségekkel imígy amugy meg tud is munkáltatni az ember, annak is nagy részét a kártevők elragadozzák. Mert az illy bitang helyeken a marhákkal való kártételek s a lopás és rablás minden kigondolható nemei annyira elhatalmaznak, hogy végre a szegény gazda magát csupa afrikai manrusok között látja nyomorogni.

Meggondolván tehát, hogy hazánk' nagy része illy bitang birtokokból áll; s hogy ez a pusztító rendtelenség, nem csak adózó népünk' nagy részét, de az egész nemesség' igen fontos osztályát nyomja és rongálja; s meggondolván, hogy a maga mezején, a földnépe között lakó s művelt lelkű nemesség volna épen azon osztály, melly nem csak a mezei szorgalmat, de az egész népképzést legfelebb emelhetné s legtovább terjeszthetné; nem kétem állítani, hogy ezen példátlan barbariesünk nem csak szorgalombeli szertelen hátra maradásunknak, de számtalan egyéb nemzeti nyaválainknak is egyik legtermékenyebb oka, olly ok, mellynek elhárítása nélkül minden előmenetelünk, nem előmenetel, hanem csak ok- és czéliránytalan vergődés.

De még azt sem hallgathatom el, hogy az illy rendetlen helyekben majd minden

birtokos, bor- és húsárló zsidókat tartván, a sok koresma által a nép' erkölése felette romlik, s az illy húsárosok által számtalan lopott marha levágatik; holott eléggé tapasztaljuk azt, hogy az illy zsidók többnyire csak orgazdák s a népnek legveszedelmesebb vesztegetőji.

A ki tehát csak félig megtudja is gondolni, melly végtelen befolyása van a nép' erkölésének egész polgári életünkre és boldogságunkra; elhiszi ha mondom, hogy a közbirtokok nem csak magokra, de az egész nemzetre nézve, olly azoknak eltörlését, ha nemzetünk önjavát alapítani akarja, fő gondjának illik tekintenie.

Hogy mezei szorgalmunk' ezen nagy akadályának egyedül a commassatio, azaz, tagos avagy tömeges arányos osztály, lenne elhárítója; s hogy ez iránt a nemzet' józanabb része régóta ohajt valami czélirányos törvényt¹⁾, tudja mindenki, valamint tudva van az olvasó közönség előtt az is, hogy e részben Balásházy János ur illy czimű munkájában „Eszrevételek a honi gazdaságbeli szorgalomnak akadályairól s orvoslása módjairól“, olly józan tanácslatokat ada, mellyek valaha készülendő arányosító törvényeinknek bizton elvei lehetnek, s mellyekhez én még csak ezen ohajtásomat adom: vajha' azon arányosító törvénynek folyamata minden lehető módon megrövidítenék és könnyítenék.

Mert tudjuk azt, hogy ész, pénz és igazságszeretet nem minden szegény faluban szokott lakni, s ha a pénztelen nemesnek költeni és vesződni kell az igazságért, akkor inkább szenved tovább is, mint eddig; pedig leginkább ilyeneken kellene segíteni.

Innért van, hogy ámbár van olly törvényünk, melly szerint mind a legeltetés mind a bor- és húsárlást szabályozhatnók,

¹⁾ Berzsenyinek halála évében szentesített „a határbeli' közös haszonvételekre nézve behozandó arányságot“ szóló Xld. törvényezik 1836ban.

mégis olly igen ritkán vesszük annak hasznát, hogy említést alig érdemel; s így fog a dolog menni a tagos arányosítással is, ha ahhoz csak szokott törvénykedésünk által juthatunk.

Melly szerint mind ezeket jól meggondolván, s meggondolván mennyi prókatori kifogásokra nyújthat alkalmat egy tagos arányosító per, bátran kimondom, hogy én ezen egész ügyet nem az ügyvédekre, hanem a közhatalomra szeretném bízni, olly formán hogy az minden közbirtokot haladék nélkül szabályoztatna. Mert nem ott az igazság, hol az ember maga eszére, s gyakran igen gyarló eszére, van bízva; hanem ott, hol a törvény, apa, s parancsol gyermekeinek.

IV.

Műveletlen nép.

Nem szükség reményem hoszasan fejtegetnem, miként a mezei szorgalom' virágzatához még közel sem elíg, hogy a földművelésre elegendő nép, helyes föld- és néposzlat legyen; hanem még az is mulhatatlanul megkivántatik, hogy a földművelő nép, mind erkölcsére mind értelmére nézve, nagy célaihoz képzett legyen; mert egyedül az illy nép lehet alkalmas eszköze minden józanabb irányzatoknak, a nem illyen nép ellenben örökre csak annak lesz eszközlője, a minék eddig volt, tuduillik: az inségnek.

Meg tekintvén pedig honnuk' különféle népeit, nem lehet és nem szabad titkolnunk, hogy azokon, holmi keves kivétel mellett, alig látunk egyebet a romlottság' különféle nemeinél, s hogy valanint egyéb országokban ugy nálunk is, a világ' legnagyobb s legfőbb mestersége, a földművelés, valamint az emberiség' legnagyobb és leghasznosb osztálya, a földművelő nép, elég méltatlanul feledve és megvetve van.

A mi számtalan hornyák, szoták, oláh stb. népeink nyilván mutatják szánakodásra méltó külsőjekkel egész belsőjek' szomorú állapotját, elannyira, hogy azokon honnuk' testi lelki javainak csak itt ott látszanak némi árnyokai.

A közinkbe tolt, hozatott német gyarmatok minden dicséretre méltó erkölcsöt és szorgalmat mutatnak ugyan, s ha előbbi szigorú hazájokból hozott holmi hibáikat nálunk lerázlatják, igenis hasznos népekké válhatnak; de mivel tapasztalni lehet, hogy a bőség, műveltség nélkül, azokat is egy részről élénkíti, idomítja s erősíti, más részről erkölseikben rontja; s mivel azok többnyire bor- és dohánytermesztésre adák magokat; koránt sem használnak annyit, mint ha gabna- és marhagazdaságra fordítanák szorgalmukat, holott természet szerint ezek teszik mezei gazdaságunk' legfőbb ágait.

A magyar nép igen idomos, becsület-érző, sok erővel és természetes okossággal bíró faj ugyan; de annak szép hajlományai gyakran nagyon rosztára vagynak eddig elé fordítva; ugy hogy annál többnyire a csínosság és büszkeség betyársággá, az okosság ravaszsággá, az erő és hamis becsület-érzés pedig zsványsággá fajul, elannyira, hogy vagynak némiely erdősebb és magyarább tájaink, hol a magyar ifjuság, a zsványságot, az az, a tolvajságnak rablásnak és szilajságnak minden nemeit, nem rutnak és rosznak, hanem férfidisznek és erénynek nézi; a tömlöczöt és derest nem hogy szégyenlené, sőt mentil többet próbálta azokat, annál derekabb legénynek tartja magát s legfelebb az aprélékos lopást érzi gyalázatnak, mert nyomond: „jórá való ember lop ökröt, lovat, disznót, nem pedig apröléket.“

Ez mondom a magyar népmorál, nem csak számtalan pásztorainknál, de sok romlottabb helyeken a földművelő nép' nagy részénél is; melly népmorálnak pedig több adót fizet nemzetünk, mint a legzsaroltabb nép a maga zsarnokának.

Mert ezek a mi jóra való embereink, nem csak ökröt, lovat szoktak lopni; de egyszersmind rabolnak és gyilkolnak is, elannyira, hogy csak egy vármegyében is esztendőnként több százezer forintra menő károkat tesznek és számtalan gazdákat örökre elszegényítnek; melly nagy károkhoz járul még az is, hogy egy megyében is több százanként dolog nélkül hevernek tömlöczökben, több ezrenként dolog nélkül élnek, a tömlöczök és pandurok' tartása miatt végtelen költségeket okoznak, s majd minden pénzesebb kereskedőt, a zsidókon kívül, az erdősebb tájaktól elrettentenek.

Nem szükség okos ember előtt az illy veszettség számtalan kártékony befolyásait a mezei szorgalomra és egész népeletre fejtegetnem; csak az egyet jegyzem itt meg, hogy egész marhagazdaságunk¹⁾ ezen veszedelmes emberek' kezében van; s reményem, a ki tudja, melly része a marha gazdaság az egész mezei gazdaságunk, kivált a magyar gazdaságnak, érteni fogja melly lábon áll, egész mezei szorgalmunk.

Ez e néphiba nem erőtlenségből, hanem egyenest erőből folyván, a lélekismerő ellhiszi, ha mondom, hogy a magyar nép mind azon helyeken, hol az valami jobb rendtartásban vagy holmi kis miveltségbe részesül, igen derék nép; de mivel a miveltség nálunk igen szűken adatik, a rendtelenség pedig nagyon is sok helyen uralkodik; természet szerint illy helyeken, valamint a legtermékenyebb föld rosz munkával legtöbb gazt terem; ugy a legelőnkébb nép is miveltség nélkül legtöbb erkölcsi romlottságra hajlandó.

Mivel pedig én azt hiszem, hogy a magyar népnek ezen erkölcsi romlottsága még nagyobb gátja szorgalmunknak, mint egyéb népeink' butasága; tabát nem leszen felesleg való ezen főnépünk' gyermeknevelés

ését s egyéb körülményeit bővebben megtekintenünk¹⁾.

V.

Magyar paraszti gyermeknevelés.

Hogy a magyar paraszt gyerek semmi iskolai nevelésben nem részesül, vagy ha részesül, csak olyanban részesül, mellynek erkölcsi és gazdasági tekintetben vagy igen csekély vagy semmi hasznát nem veszi, azt tudja mindenki; de hogy a magyar nép' házi nevelése is több tekintetben nagyon hibás, illik azt is tudnunk.

A magyar mezei polgár, mihelyt fija a szürt, tarisznyát és baltát elbirja, ökrésszé teszi azt. Az ökrésszeg pedig abban áll, hogy a gyermek az apja avagy gazdája' ökreit éjjel nappal szanaszét legelteti s mikor csak szerét teheti azokkal lopat, az az, mások' rétében és gabonájában ökreit jól tartja.

Ez, első magva és iskolája a magyar tolvajságnak és rablásnak. Mert az illy ökrészgyerek minél jobb lopató, annál derekabb pasztornak nézetik s annál több szalonnát kap apjától avagy gazdájától, s ha néha a kártételért megpálcáztatik, akkor még nagyobb kedvezésekkel kerülök az.

Melly szerint az illy gyerek így kezdené életét, a lopást, rablást nem csak természetes keresetnek és mesterségnek, de egyszersmind derékségnek is nézi, s mivel az illy ökrész avagy lovász (mert épen így lánnak a lovakkal is) már gyerekkorában hozzá szokik egész éjjelenként, majd egyedül maga, hegyen völgyön esatangolni, majd több ökrészekkel és lovásokkal összeállva együtt minden gonoszságot kigön-

¹⁾ A marhán nem csak szarvas marhát kell érteni, mint néhol szoktak, hanem minden gazdasági barmokat a szárnyasokon kívül.

¹⁾ Figyeltetem az olvasót, hogy Berzsenyi következő észrevételei azért szólhatnak inkább csak Dunántuliakról, mivel a más három kerületben s a székelységen nem járt. Szerkesztő.

dolni, lopott szalonnát, húst stb. sütni főzni, majd a csőszökkel baltázni, azoktól az ökröket majd erővel visszavenni, s ha ez nem sikerül, különféle ravaszsággal visszalopni, majd pedig illyenekért tömlőzöt és derest megkésérteni; látnivaló, hogy az illy ökrészlet és lovászat, minden tekintetben a legvakmerőbb tolvajság' és zshiványság' természetes magtára.

De van a dolognak más oldala is, az tudnillik, hogy az illy ökrészgyerek, gyermeké- s legénykorában az örökös tekergetés és dologtalanságot megszokván, nem csak soha jó gazda nem lesz, de sok egészen félreteszi a gazdaságot, s abból él, hogy marhát lopatva hízalaltatja s azokon vásárokról vásárokra nyerekedik; mely szerint nem csak másnak kárára él, de gyakran magát is egészen elrontja, holott ritkán nyerhet annyit, melyből illendően élhetne, de egyébiránt is tudjuk azt mely következetű a dologtalan élet még a müvelt embernél is, hát félvadnál.

Meggondolván tehát, hogy majd minden magyar paraszt legény, mint ökrészlovász, életének nagy részében hever, pásztorkodik, s azon kívül még minden faluban mind a parasztok, mind az urak számos pásztort, a pásztorok még számosabb hajtárt tartanak; s meggondolván, hogy ezen pásztorok egy részről a magyar zshiványságnak központját, más részről pedig, mint legdelibb erdei gavallérokat a magyar legénységnek betyárpéldányait formálják: igen könnyű állallatni, hogy ennyi rosznak összefolyása a nevelésben és egész népeletben, önként szüli mind azon erkölcsös veszélyeket, melyeket hazánk' legboldogabb tájokain s legjelesebb népén dulni fájdalommal tapasztalunk.

Igy továbbá tudván azt, hogy a henyé élet legtöbb erkölcsi rosznak nemzője, nagy hibának kell látnunk a magyar paraszt nevelésben azt is, hogy a gyermek semmi mesterségre nem tanítatik, úgy hogy ritkaság magyar polgárok között még csak olyanokat is találni, kik holmi dur-

vább faragáshoz értenének; pedig nem csak téli időben, hanem egyébkor is elig olly ideje van a paraszt gazdának, melyben mastani henyélése vagy korhelykedése helyett, holmi gazdasághoz szükséges mesterségeket üzhetne, a mi által minden bizonynal, mind erkölcsi mind gazdasági tekintetben, magán igen nagyot segíthetne.

A magyar és német polgár közötti különbség, illyen: majd minden német tud valami kis mesterséget, melyet a gazdaság mellett nagy haszonnal üz, s ha eladásra valót nem minden készít is, de a gazdasághoz megkívántató faragást, építést, tapasztást, mórozást stb. majd mindenik tudja.

Ez egyik fő oka annak, hogy a sváb gyarmatok úgy meg tudnak nálunk gyarapodni, s olly házakat építenek, milyenről a magyar még eddig nem igen álmadik, s innét van, hogy a magyar nem csak sok pénzt kénytelen kiadni olyanokért, a miket maga is készíthetne; de néha hétszámra is megakad gazdasága, midőn holmije megpusztul, melyet sem maga nem tud csinálni, sem pénzért nem kap, vagy ha mit kap, az is ros és drága, mert ahol szűk a mesterember, ott a himpellér vagy kontár is kapós.

Ez teszi, hogy alig találkozik olly sváb, kinek minden szükséges gazdasági épületi bőven meg nem volnának; magyar ellenben alig találkozik ollyan, kinek vagy marhája ne fázna vagy takarmánya ne áznék. Mert ha a sváb maga nem tud építeni, talál elig ahoz értőket rokonai és szomszédai között, kik rajta örömet segítenek; — a magyar ellenben nagy bajjal gyakran megszerzi az épület fát és azt utóbb ismét eltüzeli, mivel építő embert nem talál; a mi természet szerint egyik fő oka a magyar' szegénységének, valamint gyakran rosz erkölcsének is, holott tudjuk azt, hogy a szegénység csak a gyávat csüggeszti, a szilaj tüzes magyart ellenben hamar minden rosra fakasztja.

De épen illy tekintetekben nem csekély következtetű hiba a magyar nevelésben az is, hogy abban az asszonyi és férfi munkák annyira elválasztatnak, hogy valamint a férfi munkák pirul és alacsony-ságnak tartja asszonyi munkát tenni; ugy a fejrényp is illetlenségnek nézi férfi munkába keveredni. — Melly dologválogatás számtalan esetben nem csekély dologmulasztással és hátramaradással szokott járnai, s azon kívül igen hajlandó vagyok hinnii, hogy ennek befolyása van a nép' jellemébe, olly befolyás, melly egy hadra nevelt nép-nél hasznos lehet ugyan, de koránt sem egy szorgalmas polgárnál.

Szép nemzeti bélyegre mutat az ugyan, hogy a magyar a gyengébb nemnek csak a könnyebb munkákat, a férfiak pedig csak az erőt kívánó dolgokat adja; s megval-lom valami barbariést látok abban, midőn a német, hölgyével és leányával csépelget, kaszálat, szántat stb. noha más részről meg kell azt is vallanom, hogy a német szorgalom' nagy részét épen az teszi, hogy mind a két nem minden munkában egyen-lőn részt vesz ¹⁾, s míg a magyar teletszaka csak dohánzik és furuglál, addig a német

az asszonyokkal együtt fon, köt, varr ¹⁾ stb. a mi igen is egészen más következtetű, mint a furuglaszó.

Illy forma hiba a magyar nevelésben az is, hogy a figyermek igen keményen neveltetik, ugy hogy míg a német a maga fijának naponként háromszor meleg ételt és éjjelre meleg párnát ad, addig a magyar fi többnyire csak kenyeret és szalonnát eszik, nyáron az ég alatt és földön, télen pedig az istállóban hál és csak akkor fekszik párnán, mikor megházosodik; a mit pedig koránt sem szegénységnek kell tulajdonítani, hanem csak valami régi szokásnak, mert tudjuk, hogy a magyaroknak elg enni-valója van, párnája pedig semmi nemzet-nek annyi nincs mint a magyaroknak.

Egyébiránt ezen szokásra szinte azt kell mondanom, a mit az imént említettre mondék, azt tudnillik, hogy az illy kemény nevelés igen célirányos ugyan hadi emberre nézve, mert az így nevelt legény kétségkívül könnyebben kiállja a hadi élet' terheit, mint a kényes nevelés által ellá-gyult; de mivel a kemény nevelés nem-csak keményíti, hanem egyszersmind vadítja is az embert, a szilajság pedig a fen-tebb miveltség és szorgalom' céljaival igen ellenkező; tehát ezen célokra nézve csak ugyan hibásnak kell mondanunk a kemény magyar nevelést ²⁾.

Szembetűnő végre az is, hogy a magy-ar nép a vallásban felette hideg, elany-nyira, hogy a tótok' és németek' buzgósá-gát nem hogy követné, de azt még nyilván csufolja. Melly hidegségnek okát pedig is-

¹⁾ Heves vármegye mátrai járásában 1812ben nyár-utóban, zabaratól csupán palócz asszonyt leányt láttam; egyiket ember (miként ezek mondják fér-jeiket általában a férfit), csak kévéhe kötötte körülök, vízbe áztatott szalmatekeressel s es-móba rakta. Több család, osztatlanul él itten mind együtt 20 egynehány tagával is, kik kö-zött a legidősebb férfi a gazda s ez osztja fel a munkát, ki mit tegyen. A pétérvásári határon, hat némbert láték aratni zabföldön, két vitorla vala felszegezve cseszmó fedezőjeül, s ez náluk épen a vitorla, mindenik körül pedig egy figye-rek „dajka“ nével. „Hát menyecskek (így szó-lítám meg őket) magok is férfi nélkül aratják a zabot. miként a bodonyi, leleszi határon láttam.“ Igeen (felelé az egyik igazán meg csak menyecs-ke, pedig szép menyecske) nálunk ez emberek e munkát csak nekünk hagyják, ők magok, most rozst hordának, osztég szántanak.

E szorgalmas, jó indulatu palócznép más esz-mékre is vitte volna Berzsényit.

Szerkesztő.

¹⁾ Engemet, midőn a szászkirályságban, egy őrfü-nél (Hauptwaebe) kapezát küni láttam a szász katonát, kaczagás fogott el, s talán nem csak szo-katlanság miatt. Minden fajt, a természet maga ínt munkájára. Szerkesztő.

²⁾ Én kívánom, hogy igen jól éljen a magyar urbé-res, de ohajtóm, hadd maradjon, ezután is ke-mény spártai nevelésű. Csak szefejtest hozzá va-lót, erkölcsi fogalmat neki tisztát, s akkor ezek-len is kemény leszzen. D. G.

mét a nevelésnek kell tulajdonítanunk; mert tudjuk azt, hogy a magyar épen olly vagy gyakran sokkal jobb szentegyházi és iskolai nevelésben részesül, mint a buzgó tót és német népek.

Meggondolván pedig, hogy a népnél a vallásnak az erkölcsre, s az erkölcs által az egész népéletre, melly végtelen befolyása van; nem kétlem a magyarnak ezen tulajdonságát is felette ártalmasnak állítani; mert valamint a vakbuzgóság megzavarja a nép' értelmét, úgy a vallástalanság is megrontja annak erkölcsét, s egyedül értelme s erkölcsé tisztaságából foly annak egész polgári tökélye és emberi boldogsága.

Igy szinte szemügyre vévén a nemesi nevelést, mit látunk abban egyebet különféle czéltalanságoknál? Ugyan is, a nemes ifju épen azon korában, midőn annak a szülői figyelemre és fenytékre legnagyobb szüksége volna, s midőn annak a mezői gazdaság' komoly és nehéz mesterségére leginkább szoknia kellene, távol szülőjítől, romlottsággal teljes városokon betyárkodik; hol a helyett, hogy az életre és gazdaságra szolgáló tudományokba vagy jobb erkölcsbe avattatnék, többnyire ollyakat tanul, mellyek a terhes nevelés által kiürült atyai gazdaságot még inkább kiürítik.

Mert az illy ifju a gazdasághoz semmit nem tudván, a városi multságokhoz ellenben nagyon is hozzá szokván, azokat majd falurol falura, majd erdőről erdőre hajhássza, majd pedig magát hivatalra adja; s mind így mind amugy az unalmas gazdaságot vagy egy korbely ispánra vagy egy zsvány hajdura bizza.

Az illy gazda aztán ha valami félesda által gyarapodni kezd is, csak akkor szokott az történni, mikor már az éledni kezdő gazdaságot újra elkezdí a nagy költséggel járó gyereknevelés fojtogatni; ilyenkor pedig már elig boldog a gazda, ha falurol falura, erdőről erdőre nem kell hitelezőket hajhászni, holott eligszer tapasztaljuk azt, hogy az olly nemesek, kiknek

több gyermeket kell városon tanítatni, többnyire tenkre dűlnek.

Illy okok' következte az, hogy nemzetünk' ezen fontos osztályának gazdasága legrosszabb lábon áll, s leginkább csak ott láthatunk holmi rendesh gazdaságokat, hol a nagy birtok, mind a gazdaság' nagy tudományában jártas tiszteteket, mind pedig a szilaj nép között a rend' feuntartására eleendő hajdukat tarthat. Mivel pedig a nemesség' nagyobb része sem ezt nem teheti, sem maga a gazdaság' tudományába avatva nincs; természet szerint annak gazdasága még ugy sem áll, mint a gazdaságban nevelkedett parasztté.

VI.

Népképzeti elvek.

Hogy hazánk' népeinek soknyelvűsége valamint a szükséges közlekedést népeink között, ugy az egész műveltség' terjedését, és az által nem csak az egésznek, de leginkább számos idegen nyelvű néptársainknak boldogságát nyilván gátolja, olly világos igazság, mellyet csak olly tudatlan tagadhatna, ki sem a népélet' létszereiről soha nem gondolkodott, sem a mi aljasodott népeinket nem ismeri.

De ugyanazért szintolly világos igazság az is, hogy ha népeinket valami műveltség' áldásiban részesíteni akarjuk, első gondunknak kell lenni: minden idegen nyelvű népeinket hazánk' főnépével nyelvben és ruhában egyesíteni.

A csinos magyar nyelv és ruha már nagy idomítás, nagy műveltség lenne ezen szegény népeknek; a mit magok is igen éreznek, mert örömet magyarokká lesznek, ha lehetnek. Nem szükség itt azon ellenvetésre ügyelnünk, hogy a német és tót nyelv a könyvekben szintolly csinos vagy csinosabb mint a magyar; elig itt az, hogy ezen mi sváb népeink' nyelve csak romlott zagyvalék, a magyar néplyelv el-

lenben olly ép és csinos valamint az írásnyelv; és egyébiránt is teljes olly lelkes tulajdonságokkal és közmondásokkal, melyekben nagy életbölcsesség van szöve, melly minden bizonnal a nép' egész szellemét arra fordított gond után jóltévőleg intézi.

Igy a ruhának is nagy befolyása lévén az emberi érzelmekre, kérdést nem szenved, hogy minden nemmagyar népeink a szép magyar népviselet által sokat nyernének. Mert bizony egészen másként érez az ember maga iránt, mikor magát csinos öltözetben csinos embernek látja, másként pedig, mikor a csuf gunyában magát vázúnak látja és érzi; érzi pedig, mert ugy hiszem lehetetlen az embert annyira elbutítani, hogy azt ne látná s ne érezné; s ha érzi, várhatunk-e attól olly néperényeket, mellyek egyenest az ön- és becsületérzés' szüleményei?

Bámulva láttam, hogy a közinkbe faluról falura járó karpatusi tót még most is az embernek kezét lábát csókolja, s minden csekély ember előtt a földet nyalja; melly alacsonyságra koránt sem vetemülne, mihelyt meg magyarosodnék; a mit a magyarosabb tótokon nyilván láthatunk, valamint látjuk azt is, hogy ezek és a magyarok nem is engedik magokat annyira nyommi, mint amaz; mert természet szerint nem csekély nyomoruságnak oka az, mikor a szegény paraszt a maga uraival és birájjal még beszélni sem tud.

Ezen előszámlált igazságokat érzik az okos svábok; mert tapasztaljuk azt, hogy ha azok igen nagy tömegben nem szállanak egy helyre, igen rövid idő alatt tiszta magyarokká változtatják magokat. De mivel az illy általváltozás nagy néptömegek-nél önként nem mehet; természet szerint csak ugy képezhetjük különféle nyelvű népeinket magyarokká, ha azoknak minden népesb helyeken országos intézetek és segedelmek által olly néposkolákat rendezünk, mellyekben azoknak mind a két nemben lévő gyerekeik, csinos magyar öltözetben, a magyar nyelvre, a gazdasághoz

szükséges tudományokra és mesterségekre mind addig tanítatnak, míg tökéletes magyarokká és hasznos polgárokká idomulnak, s ez lenne aztán Mohács' egyik gyógyszerere.

A mi pedig magyar népünk' hibáit illeti, bőven tapasztaljuk, hogy azoknak orvoslátára szokott törvényeink és rendtartásaink közel sem elegendők, sőt ugy látszik azok mellett a néperköles napoként romlik; s tapasztaljuk, hogy a szilaj magyart a tömlöcz és kínzás nem hogy jobbitáná, hanem inkább rosszabbítja. Mert a tömlöczben száz meg száz gonoszokkal jövén ismeretségre és barátságba, még inkább ott avattatik egészen az ugy nevezett zsvány czéhbe és diplomatikus emberek közé ¹⁾. Melly szerint példa sincs arra, hogy az illy emberek megjobbulnának; azt ellenben csak Somogyban is több ízben láttuk, hogy a több esztendeig raboskodók, kiszabadulván a tömlöczből, már a kaposvári határ körül elkezdtek lopni és rabolni. Hogy pedig a tömlöcz és bot, holmi csekély különbséggel, mindeniknél csak illy foganatu, igen jól tudják, kik ezen embereket közelebről ismerik.

Ezért köz ohajtás az már a nemzet' józanabban gondolkodó részénél, hogy az éjszakamerikai statusok' fenyítő rendszerét hazánk is minél előbb fogadná el. Mert ki nem látja azt, hogy a gonosztevőket így magok munkája által tartatni, szorgalomra és rendes életre szoktatni, s utóbbi élelmükre valót velek szereztetni, egészen emberibb és czélra vivőbb fenyíték, mint azokat összefogdosni, összekinozni, s ugy eleresztteni, hogy még az uton kénytelenek legyenek lopni. És vajjon mi lehetne reánk nézve hasznosabb, mint az illy jól elrendelt munkaházak által kézműveink' szükét némüleg pótolni? Az illy munkaházak szoktathatnák népünket különféle hasznos mesterségekre, mellyekre az ma-

¹⁾ Így szokták nálunk tréfásan a tömlöczöt próbált zsvány pástorokat nevezni.

gát önként soha nem adja, s mellyek nélkül nemzeti gazdaságunk örökre igen hiányos leszen.

De mivel a romlottság nálunk annyira elhatalmazott, hogy a zsványokat nem csak minden csárdán, tanyán és faluban terített asztal várja, de gyakran még az urak is kénytelenek azoknak adózni; s mivel ez attól van, hogy azokat senki bántani nem meri, tudván azt, miként azok előbb utóbb a tömlöczből kiszabadulnak s akkor boszut állanak; tehát úgy látszik, hogy nekünk, a munkabázakon kívül, még olly rabgyarmatokra is volna szükségünk, mellyekbe a romlott emberek örökre deportáltatnának, mert míg azokat a néptől egészen külön nem választjuk, addig az erköles' jobblásáról gondolkodni sem lehet.

Egyébiránt pedig szükség volna minden büntető törvényeinket és polgári rendtartásainkat jobban a nép' jelleméhez szabni, p. o. minden legkisebb lopást a legnagyobb keménységgel büntetni, a pásztorozást minden lehető módon fogyasztani, minden gyanús embert a pasztorságtól eltüntetni, minden tolvaj' és egyéb gonosztévő' bemondójának és megfogójának nagy jutalmat adni, a népet czélirányos műveltség által szelidíteni, az ifjúságot rontó asszonyokat és zsidókat¹⁾ városokba szorítani, s valamint a faluk' előjáróit, úgy egyéb tisztviselőket is minden rendtartási kötelességeik' elmulasztásaért, nem csak szo-

kásunk szerint megpirongatni, hanem komolyan és szigorúan megbüntetni. Mert bizony egyik legnagyobb veszélye az emberiségnek a hamis emberszeretet, melly midőn a gonoszoknak kedvez, a jókat bünteti.

VII.

Mesterségi és kereskedési hiányok.

Valamint a mi svábaink leginkább csak azért jobb gazdák mint a magyarok, mivel a mezei gazdaságot holmi mesterséggel és kereskedéssel kötik össze; ugy egész ország' mezei gazdasága is csak ugy emelkedik tökélyre, ha azt tudományok, mesterségek, kereskedés egymással kezét fogva gyámolják.

Mikor ellenben a mesterségi és kereskedési szorgalmak, vagy eliggé nem gyámolják, vagy tán nyomják is a mezei gazdaságot; akkor az egész nemzeti lét csak olyan mint egy sáppadt ezifra dáma, ki felpiperézi ugyan magát külföldi eziczmákkal, de annak gyomrát az erőtlenségi nyavalak' minden neme fojtogatja.

Ilyen pedig a mi egész álladalmunk. Mert nem elig az, hogy a magyar mezei gazda, a mesterségek' szüke miatt, mindent drágán s többnyire mindig roszt kénytelen venni; de még az a nagy veszély is pusztítja azt, hogy földünk' legtöbb jövedelme külföldi árukra kél, melly a nemzetül örökre elvész; s nem elig, hogy a nemzet maga kereskedést nem úz és a rajtunk nyert pénz olly idegen kezekbe megy, mellyekből mezei gazdaságunkra soha semmi vissza nem szivárog; de még az a nagy roszt is nyom bennünket, hogy a külföldi csecebecsét nagyon is szeretjük, mellyekből természet szerint önként foly mind a pénztelenség mind a roszt gazdaság; mert valamint mindennek, ugy a mezei gazdaságnak is pénz a telke.

¹⁾ Tisztelet becsület a becsületes zsidóknak; de meg kell vallani, hogy a szegény falusi zsidók többnyire olly egészen romlott szívű népcsalók és orgazdák, hogy azokat a nép között megsemmíteni, vagy még azokkal *bort* és *lust arultatni* csupa veszedelem; mert így épen alkalmat adunk nekik az orgazdaságra; s lehet félni, hogy így azok napról napra szorosabb szövetségbe keveredvén zsványainkkal, azokat még olly rablásra is vezetik, millyenről azok gondolkothni sem tudtak volna, mellyre pedig nálunk már vagnak is példák.

Berzsenyi.

A zsidókat nálunk ugy csak átaljában majd mindennek neki szabadító, 1840-beli XXIX-dik törvénnyel, látom, Berzsenyi sem elégedett volna meg.

Döbrentei.

Ugyan azért ideje volna, hogy a napoként szegényedő nemesség e részben magáról gondolkodnék, s ha az ember és pénz' szüke miatt gyárokat nem állíthat¹⁾, legalább alakítana magából holmi kereskedő társaságokat, a mihez minden bizonyal meg van érve, csak kezdő legyen.

Való ugyan hogy kereskedésünk' körülmenyei nem igen kedvezők. De nem is azt akarom én mondani, hogy angolok legyünk, elíg volna nekünk, ha egyszer csak azt tehetnők is, hogy ne lennénk egészen a zsidók' zsebében; a mit pedig megtehetnénk, mihelyt egyesületekbe lépünk, mert minden testben rejtezik gyógyerő, csak azt felfedezni és munkáltatni kell; különben pedig ha oly szabad lesz is kereskedésünk,

¹⁾ Valahányszor a magyar gyapjút kivívó roppant nagy szakerek vontatása neszt hallom a hidrol ablakomban, mindig szégyeltem magamat, hogy magyar vagyok, az az, még eddig oly nemzet tagja, mely csak hagyja jőni s mullni az időt, haj ellen gondolkodás és cselekvés nélkül. Valahányszor ugyimint sokodalom van Pesten, töprekedik a gyapjút eladni akaró urserge, panaszol, mint kémtel és filymál a külföldi verő; látja, hogy szüretel a zsidó, miként van neki markában már eddig is az ország; — de mint nyugszik meg a gyapjút eladott csak hamar egy „*hala istennel!*“ hadl gyűhúzza a hosszú kék inges kocsis, esengős nagy lovait a hid átkozott kapaszkodójánál. A kép tahát erről ez: Nekünk magyaroknak, ime van termékünk, kérünk titeket, angolok, németek, zsidók, vegyétek meg; hanem, mivel nekünk nincs honbeli gyár fenntartásához lelkülünk; osztán hozzátok be a posztót, hogy általatok meg ruházkodhassunk. Vagy másként: ugyan adjatok elég pénzt szükségünkre, hiszen a mi fennmarad, azt majd megint nektek adjuk, nektek hányják asszonyaink, gyárműtűkért.

Irja csak alá fél millió magyar a Fejér és Tolna vármegyei egyesületet s birjon eleinte erkülesi erővel is a csak honi készülmény vásárlatához; de álljon egyesületbe a magyarországi gyáros, művész, kézi műves is azon kötelezésével, hogy művének töle telhető jussággal készítésére becsületet köti le s így a rászadni akaró, a hanyagon dolgozott, hirdlapokban is kihirdtetése iránt maga előre megegyezzek, akkor majd elötünk mi bőséges pénzforrás fakad itthon e hazában. Es akkor enbees érzete támad az emberben azon, hogy így intézkedni tudó nemzethez tartozik.

Szerkesztő.

mint az angolé, ha magunk nem kereskedünk, csak azok maradunk a mik voltunk, mert nem elig a szabad kereskedés, hanem szükség hogy a nemzet maga kereskedjék, különben mások használják azt.

Használni kell tahát azt a mi van, és ugy a mint lehet; lehet pedig, mert én ugy hiszem, hogy azon pénznek, mellyet az idegenek, minden vámaink mellett is, rajtnuk nyernek, csak felét magyar erszényekbe rakhatnók is, minden bizonyal rövid időn más arcot venni magára mind erszényünk mind mezei szorgalmunk, de még egész szellemünk is, a mi pedig illy tekintetben fontosabb az erszénynél.

Ha pedig a nemzet, sem kereskedni, sem gyárokat állítani nem tud, akkor szükség annak a fényüzést határokba szorítani: mert nemzetünk' képzelmes szelleméből önként foly a fényüzésre való nagy hajlandóság, melly nálunk oly nagy is, hogy nem csak nemeseink többnyire értékeiken felül pompáznak, de még a magyar köznép is annyira módiz sok tájon, hogy a paraszt aszszonyok' és leányok' ruháját csak a szabás választja meg az uri asszonyokétól; valamint a legények is már mast nem elígednek meg az előbbi férfias öltözettel, hanem külföldi selyem nyakralókat, külföldi tarka és erőten szövetekeblől készült mellényeket stb. kezdenek viselni.

Melly szerint ha addig is pénztelenek voltunk, míg csak a fő rend pompázott, vajjon mik leszünk akkor, ha a milliók is külföldiskedni kezdenek? Valóban könnyű a felelet.

A fényüzés hasznos lehet ott, hol annak szükségait vagy egészen, vagy legalább nagyobb részben, honi szorgalom szerzi; mert itt nem egyéb az mint a pénzforgás gyorsítója; de midőn az ekezarvon kívül alig van egyéb a nemzet' kezében és mégis külföldiskedik, akkor valójában a pénzforgás oly gyors, hogy azt nem kezünkkel, de még szemünkkel sem foghatjuk meg, s gyakran minkeelőtte leatrnök a buzát, már annak ára London körül jár.

A divat és fényűzés még a módi szerreklével bővelkedő országokban is nagyon elerőtleníti a nemességet; de ott a benmaradó pénz, majd gazdag haszonbérlok által, majd más utakon vissza szívároq a mezei gazdaságra; nálunk ellenben csaknem az egész mezei gazdaság, pompával, divattal és pénztelenséggel küzködő nemesség' kezében veszelődvn, azt csak a legdívatosabb uzsorák cziczomálják fel néha; de az illy cziczomák csak Kentaurusz' ruháji Herkuleszen.

A barbar divat és fényűzet olly zsarnokai a nemességnek, mellyek annak nem csak minden ajtáit és ablakait, de minden léptét és falatját török adó aló vetik, s ezáltal egész életét és gazdaságát örökös pénztelenséggel kínozzák még ott is, hol a homi szorgalom a veszélyt enyhíti; hol pedig azt sem enyhíti, ott természet szerint a nemesség nem egyéb, mint azon barbar zsarnokok' czifra ispánja.

VIII.

Hamis gazdasági szellem.

Nemzetünknek mindenkor egyik fő és igen szép szellembélyege volt az, hogy mindenben, nem annyira a hasznosra, mint inkább a szépre, s a szépeuk nemei között pedig lóként s férfias és pompás szépre szokott ügyelni, melly szellembélyeg igen nyilván szól nem csak az egész nemzeti vi-seletből, de még a magyar gazdasági barkokhol is, a mit nem csak a pártalan szépségű és pompájú szarvas marha és szép ló, de még a nagy villás szarvu magyar juh és hoszu, sina, fejtér, kanyult fülű dísznó is nyilván mutat.

Igy nézze meg akárki a magyarnak ökor- és lóhajtását, összehasonlítva egyéb nemzetek' ügytelen hajtásaikkal; látni fogja e részben is a magyar szellem' egész nyilatkozatát; s látni, hogy a magyar inkább képzelmes, mint számolgotó nemzet. Melly

nemzeti tulajdonság nagy hivatal ugyan a legszebb emberiségre; de gazdasági tekintetben, ha csak különös okossággal nem párosul, gyakran kártékony szokott lenni. Mert a képzelmes vagy phantaziás ember csak ugyan gyakran közelít a phantaszta-hoz, s ha legtisztább ésszel, s legnyugot-tabb lélekkel van is, még sem tud olly huzamos, olly hideg és pontos latolgotó lenni, mint a phantaziátlan vagy képzelemteleh.

Innét van, hogy a hidegebb s gyakran nagyon is tajbász svábok (mazua németek) között, sok takaros, pontos, minden legkisebb szegre és számlaszádra ügyelő gazdákat lelünk, millyent a magyarok közt hasztalan keresnénk. Mert a magyar többnyire, kivált fiatalságában, majd gazdaságát feledve másutt kalandoz, majd ha gazda akar lenni, nem elígszik meg azzal, hogy csak takaros jó gazda legyen, hanem egyszersmind nagy és czifra gazda is kíván lenni, a miből aztán számtalanszor nagyon is ellenkező szokott kisülni.

Innét van, hogy Columellától is ajánlott ezen böles intés: „*exiguum colito*“ tán semmi nemzetnél annyira feledve nincs, mint nálunk; ugy hogy felette kevés találkozik a magyar gazdák között olyan, ki ezen józan és hasznos gazdasági elvet igazán értené és követné. Sőt igen gyakran azt látjuk, hogy azok majd mindig több marhát tartanak, mint a mit illendón tudnának tartani; s majd mindig több földet akarnak munkálni, mint a mit illendő szorgalommal munkálni gyöznének. Melly nagy céltalanságnak elig gyakran is tapasztaljuk azon szomorú következéseit, hogy a sok roszul tartott marha, haszon helyett bőrével, a sok roszul munkált föld buza helyett gazzal, s az egész nagy gazdaság nagy szegénységgel fizet.

De az illy erőtetett hamis nagy gazdaság, nem csak a gazdát szokta megrontani, hanem sokszor megrontja a jobbágyokat is. Mert az illy gazda minden földet maga akarván munkálni, nem csak jobbágyinak elegendő földet nem ad, de

azokat kénytelen gyakran zsarolni s az által elérőtleníteni és aljasítani.

Pedig minden nemzet' példája bizonyítja, hogy nemcsak a gazdaságnak de a földnek egész becse, a földművelő nép' miveltségével, gazdaságával együtt nő és fogy; s bizonyítja, hogy egyedül az illy nép emelheti mind az egyes, mind az egész nemzeti gazdaságot olly fenebb virágra, mint azt több miveltségre látjuk, de látjuk néhol hazánkban is.

Mert vagynak tájaink, hol a magát jól bíró szorgalmas jobbágy annyi esztendői haszonbért ad a földért, mennyit azért másutt még örökben sem adnának; s vagynak olly sváb faluink, hol az uraságnak nem hajdukra, de még hajdura sincs szükségére; hanem bémege az öreg bíró a tisztához s megkérdi hány embert állítson.

Illy helyeken lehetne aztán a sok bírói zárok' nyitására gondolkozni; nem pedig ott, hol a nép' ostobasága és szegénysége miatt minden tavasszal éhség van, s a legnagyobb dolog' idejében a jobbágy csak üres hasát mutatja a hajdunak.

Mivel pedig az illy népvészély más részről azon fonák okoskodásból is ered, melly szerint sokan azt hiszik, hogy minél butább a nép, annál hasznosabb: kérdést nem szenved, hogy ezen balvéleményt is ugy kell tekintenünk, mint nemzeti szorgalmunk egyik legkártékonyabb pusztítóját.

IX.

Durva bánás a jobbágyokkal.

Valamint többnyire minden emberi szépnek és jónak, ugy a népszorgalomnak is, egyik fő ösztöne és rugója a becsület-érzés. Ez teszi a vitéz előtt a halált könnyűvé, az izzadó munkás előtt a nehéz dolgot játékká, s ez teszi, hogy az, minden nagy terhei mellett is, nem elígszik meg a szükségessel, hanem szünet nélkül többre törekedik.

De mivel e jóltevő ösztön csak ugy munkálhat élénk erővel a népben, ha azal emberileg bánunk, s az által érzetjük vele emberi méltóságát, és feledtetjük szolgáltságát; nagyon szükség kimondanunk, hogy az a mód, mellyel sokan köztünk jobbagyaikkal bántani szoktak, épen nem dajkája ezen jóltevő ösztönnek.

Mert ha meggondoljuk, hogy néha a legsecskélyebb tisztviselők vagy uraschkák is a népnek semmi becsületet nem adnak, hanem azokkal szabadon gorombálkodnak, még az előljárókat is tézik, lehuztatják stb. épen nem lehet csudálnunk, ha illy durva bánásmód mellett a népben a becsületérzet s azal együtt a néperény' legszebb nemeit elfojtva látjuk.

Holott igen természetes az, hogy illy bánásmód által, a nép magát megvetettnek látván, abban minden becsületérzés elfojlik, s végre a gyávább nép önmagát is megveti és egészen elhagyja, a mit szegény tót népeink igen nyilván mutatnak; ha pedig a nép szilajabb, akkor abban az illy bánásmód, az egész becsületérzést felfordítja, meghamisítja és gonoszítja, hogy az illy ember nem a jóban, hanem a rosszban keres becsületet, mint ez magyaraink között bőven tapasztalhatni.

Ezért minden nagy gazda, valamint minden nagy vezér a népszerűséget, népeikkel való szép bánást mindenkor fontos dolognak nézi; mert ezek nem csak összeférnek a legszigorubb fenytékkal, de azt némüleg még erősítik is, épen azért erősítik, mivel enyhítik. Lehet az embernek parancsolni, de nem azt megvetni és lealacsonyítani; mert a megvetés az alacsonyít még alacsonyabbá, a becsületérzőt pedig ellenséggé teszi. Az ember mind a nyeregben mind az eke mellett érzi a maga méltóságát, s tud az mind ott mind itt minden lépten nyomon használni és ártani mihelyt akar, akar pedig mihelyt szeret vagy gyűlöl, s nagyon balul gondolkodik, ki többet vár a gyűlölettől, mint a szeretettől.

Minden emberi társaságnak és szövetségnek holdogító lelke a szeretet, s ez te-

szi még az uri és szolgálai viszonyokat is boldogítókká, s lehet tapasztalni, hogy a jobbágy a maga tartozásait nem csak örömet megadja a vele szeretettel bánó urnak, de azt még ajándokozza is, valamint ellenben tapasztalhatni azt is, hogy a vele rozsul bánót gyakran megboszulja.

Igen érti a nép, hogy nem lehet mindenki ur; de érzi azt is, hogy a szegényt megvetni és gorombasággal illetni senkinek oka, joga nincs. Ném ok nélkül voltak tisztelthen a böles rómaiaknál a saturnaliák, valamint a görögöknél a sok népmulatságok; de nagyon szép bélyegvonal a spanyol fő rendnél is az, hogy ott a család, dolgát végezvén, az urakkal szabadon társalkodik.

X.

Falusi faépületek és azok sűrűsége.

Tudván azt, hogy minden a mi a földművelő népet szegényíti, az egyszersmind az egész mezei szorgalmat gátolja; tehát kétségkívül gazdasági szorgalmunk' hátramaradásának okai közé tartozik az is, hogy földművelőink' épületei felette rozsak és úgy össze vagynak tömve, mintha nálunk a föld olly szűk és drága volna mint Londonban.

Sok drága időt és erőt megemészt az nálunk, hogy nem csak a parasztoknak, de a kisebb uraknak is épületi olly romlékonyok, hogy azokat szünet nélkül tartozni s újra meg újra építeni kell, a mi mindenkor a gazdaság' nagy hátramaradásával szokott történni, annyival is inkább, mivel a gazda nem pénzzel, hanem maga erejével kénytelen építeni.

De azon kívül sok veszélynek és inségnek oka az is, hogy az épületek' sűrűsége miatt sok falu porrá égvén, a közjó nagy kárával számtalan javak füstbe mennek, számtalan jó gazda ntolsó szegénységre jut; mert még az a rozsz szokás is

többnyire megvan a falukon, hogy minden takarmány és marha, házak' tövében tartatik, melly szerint tűz esetében a gazdáknak csak rajtavalója marad.

Egész szívből kell tehát ohajtani, hogy e részben is valamely hős törvény segíljen a népen; mert bizony számtalan nyomorúságot okozó fonákság, az embereket úgy összehajtatni, kivált olly országban, hol a földnek nagyobb része munkálatlan hever, hogy évenként ezer meg ezer polgár' vagyona szereneséje tűz' martaléka legyen. A böles görögöknél még a n éhbázakra is ügyelt a törvény, s meg volt határozva, hogy egyik méhház a másikhoz három száz ölnél közelebb ne legyen. Hát nálunk nem volna-e méltóbb ok legalább a házakra ügyelni s azoknak illendő tért rendelni? s ha a milliokat elseprő tüzi veszedelmeket el tudnók is feledni, nem elegendő ok-e csak az is, hogy számtalan helyen az embereknak még kis kertjük sincs, úgy hogy nem csak a parasztok, de sok helyen még a magyar szent korona' tagjai sem tudnak fokhagymát természeteni?

A mi pedig a falusi épületek' romlékonyságát illeti, mivel az leginkább onnat van, hogy magyarok között az építeni akaró, pénzen sem kapván építő mesterembert, csak maga kénytelen utva futva, és úgy a mint tud, holmit összeaklálni; tehát felette hasznos volna a székelynek azon böles szokását, melly szerint ott a gazda, ha építeni akar, vendégséget ad a helybeli gazdáknak, s az egész község egyesült erővel, egyszerre felépíti annak házát, a magyarok között is törvény által divatba hozni.

Melly jó szokást, úgy hiszem, még jöltévőbbé lehetne intézni olly formán, ha az építő, a vendégség helyett a község' munkájának árát a falu' közpénzéhez adná, vagy ha le nem fizethetné, arról annak kamatolna. Mert így nem csak az építők' gazdaságai sokat nyernének; de idővel a falusi köztárok is úgy megnőnének, hogy azokkal a község több esetben nagyot segíthetne magán, s haszon volna csak az is,

hogy így a nép, összetartásra s egymásnak gyámolására szoknék ¹⁾.

Igy az épületek' romlékonyságára nézve; miért nem lehetne azt törvényre tenni, hogy minden ezután épülendő falubeli házak, kőből vagy móról és cserépfedélre legyenek? Mert ha ezt a szegény svábok a legmeddőbb helyeken is megtudják tenni, miért nem a gazdagabb földön lakó magyar? De mivel a nép annyira függ szokásaitól, hogy az, ha magára hagyatik, örökre csak az marad a mi volt; tehát szükség azt e részben is a maga javára szorítani és segíteni, oly formán, hogy minden falunak kötelessége legyen esztendőként az üresebb tavaszi időben néhány napon bizonyos számu téglát, válogot és cserépsindelt közérővel vetni, s az ifjak' nagyobb részét az építéshöz kívántató mesterségekre nagyában megtanítatni, kik aztán a törvényhatóságok által meghatározott forma és ár szerint építenék a paraszt házakat. Mellyekre nézve csak azt jegyzem meg, hogy a kéményes konyhákot koránt sem kell szaporítani, mert a tapasztalás mutatja, hogy a füstös avagy kéménytelen konyhák által igen ritkán történik tüzi veszedelem, a kéményesek által pedig nagyon is gyakran. — De nagyon hasznosak a füstös konyhák annyiból is, mert azokból a füst megjárván a háztető' minden fáját, azokat majd romolhatatlanokká erősíti, a hélat ²⁾ legjobb hús-, hal- és sajtfüstölővé teszi. — S azonkívül a meleg füstös konyha igen egészséges téli szobául is szolgál.

XI.

Czéltalan szőlőszaporítás.

Minden körülményeink szerint a nagyobb szőlőgazdaság, csak ott lehet nálunk illendő haszonnal járó, hol tartásra és eladásra való jó bor terem és a gazdaság' fontosabb ágai elegendő munkát és élelmet nem adhatnak. Hol ellenben vagy elíg, vagy felesleg is van mező a néperőhez képest, ott minden nagyobb bortermesztés több tekintetben felette káros, mind magára a bortermesztőre nézve, ki a gazdaság' ezen legesalókébb s legfőbb munkát emésztő ága miatt annak szükségesb és hasznosb ágait illendő szorgalommal nem üzheti; mind azon jobb bort termő tájakra nézve, hol leginkább csak szőlőgazdaságból élhetnek az emberek, kiknek borait ócsítja ¹⁾, s az által a szorgalmat ott is csüggeszti.

Igy foly pedig nálunk felette sok helyen a szőlőgazdaság, népünk' és mezei szorgalmunk' nagy kárával. Számatlan buzaföldet esigertermésre bitanglunk még ott is, hol a néperő nem a mezei fentebb szorgalomra, de még a magyar félnomadságra sem elegendő.

Melly czéltalanságot annyival inkább is kártékonyak kell mondanunk, mint-hogy silány borkereskedésünk miatt, vagy örökre föld alatt kell borainkat hevertetnünk, vagy jobbagyainkkal ócsón megitatnunk. A mi sokak előtt sok hasznot látszik ugyan hajtani; de én ugy hiszem, az illy hasznoscska még koránt sem elegendő kárpótlása annak, hogy a korhelységre egyébiránt is igen hajlandó nép, a bortermesztés által, még korhelyebbé lesz, a legszorgosabb időben is szőlőjében pepecsel és iszik, a mezőt pedig vagy béresre vagy Istenre bizza.

¹⁾ 1841b. jul. 16d. valék jelen, Kézdi szentléleken egy arató estélyen, melyet az oláh után a székely is kaláká-nak hí. Székely pogácsa, fenyővíz és páfinka s tánez, volt a munkadíj, melyet a gazda adott. S az így együtt tartók sorra szokták végezni egymás aratását. *D. G.*

²⁾ *Hélat* van valósággal Berzsenyi saját kezével, *héj* helyett; a mi, Erdélyben: *hiú*. Somogyban tehát ház *héj*, *l* és *j* közötti betűcserével mondatik, mint Nógrádban emelet helyett: emejtet.

Szerkesztő.

¹⁾ Volt írva *oltsítja*, de a gyök nem: *olt* vagy *olts*, hanem csak *ó*. Ehhez megyen a kicsinyítő *cs* rag, s lesz *ó*-ból *ócs*, *ka* és *u* raggal meg, *ócska*, *ócs-u*, a mi egy, *ócsó*-val. *Szerkesztő.*

De mivel a szőlő honunk' áldott földének egyik legnemesebb terménye, illik hogy olly módrol gondolkodjunk, melly szerint azt mezei gazdaságunk' kára nélkül is bőven természetessük. Illy mód pedig az olaszországi lugasozat, mellynek egész munkája tavasz' elején végződván, a mezei gazdaság' fontosabb ágaival legkevesebb ellenkezetbe nem jó, holott annak egész munkája csak abban áll, hogy az élőfára felfutott szőlőtökének hibás vagy szükségtelen vesszejit tavasszal leszedjük, a leg-hosszabbakat pedig egyik élőfáról a másikra eregetjük, vagy a két fáról össze érő vesszőket a két fa között összekötjük, melly munkákat nem csak tavasszal, de ősszel és télen is egyiránt lehet tenni, s mondhatom, hogy én lugasaimat néha meg sem metszem, mégis mindig nagy bőséggel teremnek, ugy hogy a gazdaság' minden terményei között legbizonyosb és legnagyobb termékenységet tapasztalok az élőfára futott szőlőben.

Ugyan azért mind azon laposabb helyeken, hol nemes bor nem terem és a mező is elíg dolgot ad a népnek, semmi jobbat az olaszországi lugasozatnál gondolni nem lehet, vagy igazabban szólván, még ott sem, hol a mező szűk, mert épen ott nagy haszon az, hogy a lugasok mellett minden egyéb hasznát is vehetjük a földnek.

Azon ellenvetés, hogy a lugas nem ad olly jó bort, mint a törpe tőke, csak jobb szőlőhegyeinkre nézve nyomhat valamit; de az olly helyeken, hol különben sem terem becses bor, s hol a szőlő többnyire vagy dér által vesz el, vagy éretlen elrohad, még bort is gyakran jobbat ad a lugas, mellynek sem eső sem dér nem ártván, azon egész késő fagyig érhetik a szőlő, a nélkül, hogy azt a rohadástól féltetni kelljen.

A mi a lugasok' elfagyását illeti, még az 1829-dik esztendő' példátlan telében is csak kerti lugasaim fagytak el, a hegyiek ellenben épen maradtak. De az olly elfa-

gyást is hamar helyre hozza a jó tőke; mert már azon esztendőn ismét fellüt az új sarjadék a fára, következő esztendőn pedig bőven terem is. Nem látok tabát semmi okot, hogy az olaszoknak ezen nagy hasznú és földszelbítő szorgalmát honunkban divatba ne hozzuk; sőt ha meggondolom, hogy olaszországban egy körülugasozott hold föld, a gabna- vagy szénatermésen kívül, csak bort ötven akót ad, és azon kívül ad még egyéb gyümölcsöt és tüzevaló rézsöt is; ugy hiszem alig tudnánk mezei szorgalmunkon szebb és hasznosabb mozdítást tenni, mintla honunk' perkelt psz-tájit olly szőlőkoszorokkal felékesíteuök.

XII.

Vásárok s egyéb henyenapok.

Gondot adna akármelley calculistának, csak nagyában is, kiszámolni: mennyi teremdek néperőt emésztenek meg nálunk, csak magok a mi számtalan vásáraink? Én legalább azt hiszem, hogy ennyi erővel évenként megszabályozhatnók minden tavainkat, folyóinkat, s azon kívül minden paraszt kalibát eserép alá vehetnénk.

És vajjon mit használnak a népnek ezen számtalan vásárok? Én ugy hiszem semmit, sőt igen ártanak, mert a marhát nyilván ósósítják s azon kívül számtalan rosra nyujtanak alkalmat; s ha meggondolom, hogy Slavoniában nem csak ugy mint nálunk egy-két nap tartatnak a vásárok, hanem három s négy hétig; s meggondolom rácz és oláh népeink' egymást érő henyenapjait, s hogy egy földművelő népnél gyakran egy-két naptól függ az egész esztendő szerencséje, megvallom igen hajlandó vagyok az olly napokat 'népünk' szegénységének fő okai közé számálni.

Igaz ugyan, hogy a kereskedőknek hasznos az, mikor gyakran több ezer marha között fitymálódhatnak, valamint a nép is

ócsóbban kap holmit vásárokon; de egy kis hasznocska a nagy kár mellett, vajjon haszon-e? Somogyban egész télen alig van valamirevaló vásár és épen akkor megy ott legjobban a marha eladás; mikor ellenben a vásárok előjönnek, szeszerez a göbölös. Attila reá parancsolt a hódolt görögökre, hogy a magyarok' kedvéért vásárokat tartanak; de hogy a magyarokra parancsolt volna vásárokat tartani a görögök' kedvéért, arra nem gondolnám, hogy adatink volnának.

A mi azt illeti, hogy az illy napok' multságait némelyek igen hasznos béfolásuaknak tartják a nép' csinosodására nézve, tagadni nem lehet, hogy van igazság a dologban; mert az illy összesereglésen csakugyan sokat hall, lát és tanul egymástól a nép, s kérdést nem szenved, hogy illy tekintetben nagyon fontosak és szükségesek a népmultságok; de mind e mellett mégis csak azt kell mondanom, hogy népmultságokat nem afrikai karavánoktól, hanem a bölcs görögöktől kellene tanulnunk.

XIII.

Hiányos népszerűség¹⁾.

A mezei szorgalomnak és népboldogságnak emez előszámlált és még sok elő nem számlált akadályai között, egyik legbelsőbb, legágazatosb' veszély az, hogy a nép igen megoszlik, magát és erejét nem egyesíti, hanem inkább minden ember különvál, mindenik magára hagyatik, s mindenik a maga gyarló esze, vagy többnyire esztelensége szerint üti véti az emberiség' legfontosabb és legnehezebb mesterséget — a mezei gazdaságot.

Pedig én azt hiszem, s teljes megfontolás után hiszem, hogy mind a mezei szorgalmat, mind az egész népboldogságot csak úgy lehetne legfőbb tetőre emelni, ha a mezei gazdaságot nem egyes gyarló emberek, hanem olly népegyesületek folytatnák, melyekben mindenkor megvolna minden, a mi a mezei szorgalom' legfőbb czéljaihoz megkívántatik.

Mert a mezei gazdaság annyi számtalan nehézséggel és viszontagsággal jár, annyi észet, pénzt, szorgalmat, tapasztalást, erőt és tudalmat kíván, hogy azt egyes emberek soha jól nem folytathatják vagy legalább úgy nem, hogy annak igen szövevényes örámüve tartósan jól menjen, s egyedül úgy mehet az tartósan jól, ha azt olly egyesület intézi, melyben mindenkor egyiránt egyesülve vagynak mind azon erők, melyek minden nehézség' és viszontagság' meggyőzésére s a szorgalom' minden céljaira megkívántatnak; az illy erők' egyesülését pedig nem egyes emberben, hanem csak több ember' szövetségében lehet képviselnünk.

A mi népegyesületeink avagy faluink, csak olly hiányos szerközetiek, hogy azokban a kunyhók igenis össze vagynak ugyan tömve; de az emberek, megoszlott érdekeik miatt, mégis nagyon távol vagynak egymástól, s többnyire a legközelebbi szomszédok leggyakoribb ellenségek, kik a helyett, hogy egymásnak segéd társai volnának, inkább egymást rongálják s ritka szerencse, ha nem egy falu' lakosai között, de ha csak egy kunyhó' nyomorékaik között is van valami kis egyetértés.

Az illy oszlott érdekü társaság nem egyéb mint az egymással ellenkező érdekek' örökös harca, ugy hogy itt gyakran több vesződsége van a gazdának embertársaival, mint a gazdasággal. Jobb az illy czéltalan szerközetnél az, midőn a mezei gazda' birtoka egészen elkülönítve van egybekétől; mert így legalább szorgalma nagyot könnyebbülven, sókkal virágzóbb lehet egész gazdasága, mint egy rendetlen tömegben.

¹⁾ Szerközni és szerközni dunai szólás mint: férközní, vetközní, mérközní, kendözní stb., mely szólás minden bizonytal jobb mint a monotonias, szerkezni vagy épen szerkeszni. *Berzsenyi.*

De még ezen jobb rendszert sem tekinthetem úgy, mint legfőbb mezei ideált, vagy legalább számtalan feltétel nélkül épen nem. Mert ámbár az illy magányos és takaros gazdaság nagy könnyebbséggel jár; de mégis az illy gazdaság' egész szerenéséje is, csak egyes emberek' gyarlóságaitól függvén, természet szerint igen gyarló, igen mulékony és változékony alapon áll.

Hányadik az olly holdog gazda, kinél minden megvan, a mi egy főbb tőkélyű szorgalomhoz megkívántatik? S ha találkozik néha illy gazda, melly rövid az ő gazdaságának virágkora, s mennyi viszontagság alá van vetve? — Mig fiatal a gazda, hibázik az ész, mihelyt pedig öregszik, hibázik az erő, s a mi ezek között van, melly felette csekély! De ez még csak egyik oldala a számtalan oldalú dolognak: holott a gazdaság' szerenéséje nem kevesebbé függ a gazda' számtalan körülményeitől, mint magától a gazdától. Mert hányszor látjuk azt, hogy a legjobb gazdát, melly hamar elrontja egy hitvány feleség, egy otromba fiu, dög, tűz, víz, zsvány stb.

Ha pedig illy gyarló lábón áll még a legjobb gazda' szerenéséje is, mit várjunk azon nyomorult millióktól, kiken nincs is mit rontani? Illy nyomorék pedig a népek sokkal nagyobb része, úgy hogy ha végig tekintünk egy falun, csak azt látjuk, hogy egyik házban a gazda, másikkban az aszszony, harmadikkban pedig mindenik hibás; a negyedikben van ökör, de nincsen szántó; az ötödikben van szántó, de nincs ökör; a hatodikban pedig van ugyan mind ökör mind szántó, de még sincs kenyér, mert más számtalan féle hija.

Igy majd minden háznak van valami bel- vagy külferge, melly azt teszi, hogy annyi millio földművelő között alig látunk olyakat, kik valami szerenés környezetek által, a szegénységből kivergődnek; olyakat ellenben, kik minden hiv izzadásaikkal mellett is, inkább elszegényednek, s ha megvénülnek, vagy kódas botra jutnak, vagy durva gyerekeik' kinzott zsel-

lércivé nyomoródnak, fájdalom, nem keveset láthatunk!

Hogy pedig a földművelő nép' szegénységének fő okait leginkább a mondottakban kell keresnünk, mutatják számtalan szegény nemeseink, kik ámbár a civilizált világnak legszabadabb emberei, mégis szintolly szegények, valamint a parasztok. — Ugyan azért mind ezek szerint is, újra csak azt kell hinnem és mondanom, hogy a mezei szorgalmat és népboldogságot, egyedül az által lehetne legfőbb tökélyre juttatni, ha a földművelő népet valami ezelirányosb egyesületekbe szerköztetnők.

Egyesülhetne némüleg az egész nemzeti erő, nemzeti bank s egyéb szorgalmi egyesületek által, mellyeknek már elíg példáit látjuk más böles nemzeteknél. Csak a kis Würtembergben azok, kik a banktól felvett pénzre százától öt kamatot fizetnek, egyszersmind lehajtják száz esztendőre a tőkét is; mert a bank csak négyet számlál magának száztól, s így az ötödik lefizeti az egész tőkepenzt száz esztendőre.

Melly nagy áldás volna illy jóltevő intézet gyámoltalan nemzetünknek, s melly természetes gyógyszere a köztünk fertelmeskedő uszoráknak s más számtalan magyar nyavalának, tudják mind azok, kik nemzetünk' sorsáról gondolkodni szoktak.

Egyesülhetne pedig továbbá a jobbágy-ság és szegény nemesség különféle tágabb és szorosabb szerközetekben p. o. tágabb egyesületi szerközet lenne az: midőn minden falu többféle összeadásból és közre tett munkákból olly olly köz gabna- vagy pénztárt állítana, mellyből a szükségben lévőket, ilendő kamat mellett segiténé s az egész tárt úgy használná, hogy az időről időre mindenkor gyarapodnék; melly szerint az illy köztár idővel annyira nevelkedhetnék, hogy az által a nép örökre biztosítva és mentve lenne sok eddigi inségitől.

Szorosabb népegyesület lenne az: midőn a nép annyira egy esülne, hogy az egész gazdaságot, a vének' kormányá alatt, egye-

sült erővel folytatná, melynek minden jó-vedelméből minden ember, a maga közre adott pénzé vagy munkája szerint, venné ki részét.

Legszorosabb és legjobb egyesület lenne pedig az: midőn a nép nem csak az egész gazdaságot köz erővel úzná, de még konyhát és asztalt is közösen tartana. s az által magából egy nagy-háznépet formálna. Az illy egyesület nem csak ezt nyerné, hogy minden költsége képzelhetetlenül megkevesednék; nem csak azt, hogy így majd minden asszonyt munkára fordíthatna s az által az egész néperőt megkettőztetné; de nyerné még azt is, hogy így az öregek' figyelme alatt folyó nyájas életből olly patriachalis világ fejlődne, mellynél szebbet és jobbat képzelné nem lehet.

Hogy pedig az illy egyesület mind valósítható mind pedig igen jóltevő, látjuk tapasztalásból is. A tót parasztok között gyakran látunk olly háznépeket, melyekben önként nagy számú rokonság egyesülve él¹⁾, és az illy egyesületek' gazdasága sokkal virágzóbb, mint az olly kunyhóké, melyekben egy-két ember kinlódik és tehetetlenkedik.

Amerika' felfedezésekor, azok találtak ott legcivilizáltabb népeknek, melyek egyesületekben éltek s közerővel munkálták a földet; s a legujabb utazók csudálva láták az uজেelandi nagy esinosságu földművelést, hol a nép hasonlóképen egyesülve él s köz erővel műveli a földet.

Somogyban több példát is hallottam arra, hogy a szegény helységek nem tudván magoknak szentegyházat építeni, fel-

vállalták valamely uraság' aratását, s nehány nap alatt egyesült erővel annyit arattak, hogy az egyesült aratórészből igazán szentegyházat építettek.

Végtelen lenne a nép' ereje, ha az egyítve s mindenkor czélszerint használnék és végtelen annak következménye mind gazdasági mind erkölcsi tekintetben.

Az emberek különválva s magokra hagyatva, majd leggyámoltalanabb állatjai természetnek; egyesülve pedig urai a földnek. Vadság szaggatta és reggette¹⁾ külön az embereket, s a műveltségnek legfőbb czéla: azok egyesítése.

¹⁾ Igen jól olvashatólag áll ezen: *reggette* szó Berzsenyi kéziratóban s így, somogyi szó lehet. En soha nem hallám, s Molnár Albert, Sándor István szósorában nincs, a Tájsszótárban sincs. Ertelme látszik: rekesztette, de a szó fennléte azért érdekes, mert *reg*, *reggel* mittevőségére visz. Mivel a szerint *reg* annyi volna mint az *éj berek-esztése* vagy az *éj és nap közötti rekesz*, avagy véve a gyököt: *rek = reg*, minthogy *g* és *k* között betűcserénket e szavak is mutatják: *ak-aszt*, *aggaszt*, *aggat*, *ig-tat*, *ik-tat*, *kór-nyadoz*, *gornyadoz*; *kunyhó*, *gunyhó*; *szak*, *szag*, mert a *szag*, adójának *szak-a*, attól mintegy *elszak-ad*; *szak-gat*, *szaggat*. Sőt *gazdag* szó is az 1437—1441 közötti bécsi codexünkben: *kaszdrag*, s így jó elé még 1500ban és 1600ban is. Molnár Albertnél van: *kazdag*, mely ennek valóságos *kasz* gyökét mutatja, ebből pedig *kasz-a*, *kasz-al* vagy *kaz-al*, *kász-on*, *kász-on-ár = kasznár*, *kászu'* származását, látjuk. Sőt a *gaz-t* is Gyergyó székben kaeznak hallottam, olly értelemmel a mi, *kasz-t* teszen. *Kas z* annyi mint *szaggatott rész*, többféle, izék, sok mindenféle apróság, miket *sz* betű csak töbit midőn a *ka* rag mellé szesszen; *ka* pedig vagy a hangrendhez képest: *ke*, nem épen *apróz-e*? Már így, *kaszdrag* hát az, kinél halommal a sok mindenféle, mert *ag* ragozat jelent *körzetet*. S im a *koszoru* is e *kasz*-ból fejlődik elé, mint szegedt kis ágaeskálhol font ékesség. A *ki kosz*-ból akarja, tartsa meg magának.

Szerkesztő.

¹⁾ Több ilyen háznál én a Mátrában a palóc-magyar nép között fordultam meg 1812. nyárhó- és nyár-útóban.

SZERKESZTŐ' JEGYZETEI

BERZSENYI FOLYÓBESZÉIHEZ.

KRITIKAI LEVELEK.

Nem tévé ki Berzsenyi, kinek szánva írta általjában e leveleit, de némely pontjait látom ellenem irányzá. Illyen, ha mondjuk-e? ezután művészség vagy művészet.

Engem „művészség“ ajánlására indított a már meglévő, és pedig hasonlóan személynévnél is felvett: *kert-ész-ség, mcs-ter-ség, vit-ez- vagy vit-éz-ség, magyar-ság* (a szólamra s nem a népre nemzetre nézve); *banya-ság, ember-ség, eretnek-ség, férfi-ség, ur-ság* (miből u és o közötti, valamint s és sz közötti betűcserevel lett: ország), *aszony-ság; baba-ság, gyilkos-ság, kasznár-ság, tisztartó-ság, haduagy-ság, kapitány-ság, vezér-ség, fejedelem-ség, király-ság* stb.

S teszi ezeknél e *ság, ség* rag elvont eszméjét, kimutatott körét, kiszéledtségét mivellett azon tárgynak lényiségnek melyben forgolódik a műv-ész, kert-ész, mester, vitez stb. Vehetők pedig igen is, mind személyek üszletéül, mind elvont eszméül.

De mit teszen maga e *ság, ség* rag, azaz miként értelmezhetjük jelentőségét? *Ság* hegye Vashan Kemesen alatt, egy terjedelmes kerületű, magasan felgömbölyödött hegység, melynek teteje lecsapott; *Karancs Ság* Nógrádban Karancs hegye területénél fekvő falu, annak mintegy hátterületéhez tartozó, szentegyháza pedig meredek hegyen áll; *Rét Ság*, megint Nógrádban Naszál hegység körében, *Ipoly Ság*, Honban egy magasabb hegyekből kihoszuló orom alatti területen lévő mezőváros. *Tápjó Ság* Pest vármegyében hasonlóan egy meredek hegy halom tövében áll területen. Van *Ság* nevű hely még, Fejér, Győr, Nyitra, Szala, Veszprim, Sopron, Temes vmegyében, vagyon *Ságvár*, Somogyban, *Ság-od* Szalában. Nem ismerem ezek fektét, de az említett négyé, hasonlóan, emelkedett, kihosz-

szult, feltűnő heizyetre mutatna. *Segesvár* pedig Erdélyben fekszik egy külön álló meredek hércz-oldalán, mely mintegy neki segül vagy seggül; *Segesdvár*, van Somogyban. Meghuzástalanná *ség* úgy lön, miként *ek* és *ék* rag mindegy, *rejt-ek* és *der-ék*; *der-ek* és *der-ék* szóban, s a mai; *vit-éz*, az 1466heli tatrosi másolatban: *vit-ez*. Most, miképen találhatnók-e *ság, ség*-nek kiterülő, nagyító, értelmét egyéb szavainkban?

1. Névhez raglva ezekben: a) *barom-ság, dajkaság, disznóság, falság* ¹⁾, *gyanaság, inség, kutyaság, majorság, napság, népség, nyírség, számarság, társ-a-ság, térség, őrség, mindeniknek indulatát, körét, kiterjedését* neveli s esznevét határozza.

b) *Horvátság, Katonaság, Magyarság, Némettség, Oláhság, Papság, Rácság, Szászság, Székelység, Tótság* szavakban egyrül az egésznek összetartozóságára szélesül. Így mutat „erdőség, hanság, rétség“, *kerekéséget*, *hosszantáságot*, *térsééget*. S *Katonaság* és *Papság* intén ezen rovat alá a Berzsenyi által felhozott, *Vadászság, Művészség, Halászság, Madarászság-ót*, mint sok vadászság, művészság, halászság, madarász együletét, azonban feledé, hogy egyszersmind elvont eszme is, majd meg különtiztségü czlm is a *papság, a katonaság* stb., minél fogva, lehet a művészség, a költérség, színészség is, *ars*, *Kunst* eszmej nevezete. S miért ne, ámbár két értelmiség szár-

¹⁾ Több, üszetartozó falut mond a székely, *falságnak*. T. Győrffy János és Lajos, csiki derek tanult papok, küldének ki hozzám 1811b. Csikszeredáról, Bátor Kristófohoz intézett egy írományt, mely negyedfél megyének Moldováig nyúló kaszafai szabályzásáról van, s ezen negyedfél megyei közbirtokosság általános neve itt: *falság*. — Említett két buzgó hazafinak ezennel is köszönöm, Csikhan jártamkor 1811b. hozzám bizonyított szivességét.

mazhat, de hiszen ahhoz elég példa épen nyelvünkben nőtt ki, azt mondhatnók szerencsére néhol, mert a vidor elme legszerényesebb játékaikat csattanthatja el azokon.

Összegyül az egész czéh asztalos-ság s asztalozás közben az asztalosságrol mint mesterségeről beszél; a kalapos-ság üszlete vitáldokdik a süivegességgel, hogy a kalapos-ság Párisban már művészség lett, bagoly süiveget készíteni pedig, csak kézimesterség.

2. Millyenség szóhoz véve, van: legénység, fiatalság, hűjúság, lovasság, gyalogság. Itt a sok legény, sok lovas, sok gyalog kiterjedett nagy számát is veszi egyívé, de képezi mindenike eszméjét is. Számtalanság, merészség, nagyság, kicésnyiség, szépség, szentség stb. szavakban pedig a millyenséget elvont névvé tévén, mindeniknek értelmét neveli szélesíti.

Igy alakít továbbá e rag, eszmét és egyéni üszletet is:

3. Igékhez téve, eszméül van: agg-ság, bír-ság, dul-ság, hazud-ság, költ-ség, tehet-ség, vét-ség. Személyek üszleteül is: követ-ség.

4. Számhoz: egy-ség, két-ség, eszmei: háromság, a Sz. Háromság-ban, üszlet is.

5. Részesülő jelen idejéhez: szabó-ság, csapó-ság, üszlet és eszme. Alávalóság, csak eszme.

6. Részesülő mult idejéhez eszméül van: feslett-ség, olvasott-ság, vásott-ság, veszett-ség. Eszme és üszlet: küldöttség, választottság. (Választmány pedig csak eszme, mint: kiüldemény, s azért nem jó, választottság' egyéneinek üszlete helyett.)

7. Igehatározóhoz: alatt-ság, az alatt járó vastag hajóskötél, látható tárgy neve. Fel-ség, fenn-ség személy s eszme. Vagy *n* és *t* közötti betűcserével néhol: fentség, csak eszme.

S így látván a kétféleség alakulását, elfogadhatól marad: művészség, színészség, fűvészség, szobrászság, csillagászság, tengerészség, költészség, zengérség; azonban választható: művészet, színészet, fűvészet, szobrászat, csillagászat, tengerészet (költélyzet, zengélyzet) is, nyílásán a: vadászat, halászat, madarászat és foglyászat s agatászat, meg nyulászat, szavaknak, mik mind

a cselekvést kijelelő: vadász-ás, halász-ás, madarász-ás, foglyász-ás, agarász-ás, nyulász-ás cselekedetét határozzák el. — Minél fogva miért s mondhatnók nyelvünk folyvást alkothatásának ősi tulajdon szellemében: legyen ezután ez ige is; művészek, művészesz, művész; színészek, színészesz, színész; fűvészek, fűvészesz, fűvész; szobrászok, tengerészek, csillagászok stb., — mert: mű, szín, fű, szobor, tenger, csillag épen olly látható tárgy, minő: vad, hal, madar, fogoly, agár, nyul, s *ász, ész* rag ezeknél úgy fejez ki velük bánót, gondjait körülöttük forgatót, miként amazoknál fog olyant jelenteni. A művészkedés, fűvészkedés akkor azon apróbbra vett babráló erőlködésnek festi eszméjét, mellyet már az iparkodás, csunfolkodás, lovászkodás által értünk.

Választható: művészet stb. azért is, mert *z* és *sz* között úgy áll elé benne a betűcserre miként: vad-az-at, halaz-at-*uul* stb. Ugyan is, a ki vadász, halász, az az vadat, halat fog, az: vadaz, halaz, a művész, színész, tengerész, pedig művez, szín-*ez*, tenger-*ez* stb. Mert hogy e szavaknál *az, ez*, miveltrag változott *sz-é*, mutathatja: *ravasz, tavasz*, melly két szó eredetikepen *rovaz, to vaz*, s ugy igegek és egyszersmind név, mint: halmaz = halmaz. *Rovaz* gyöke: *ró, rov, o és a* közötti betűcserével *rav*; *ró*-ból van *ró-ka*, az az: 'kicsi alattomos megróv', hol kap, csipegő kis ártatlan esrikét, s ha arrol csak kis gyerek akarná elgratni annak kacsóján szegenynek jót *ró*, de megrója ha szerét ejti a vadászt a vadazóét is, tehát: *rov-az* vagy *rav-az*. A tatrosi 1466beli másolatban épen a róka *vulpis* vagyon *ravasz*nak így fordítva: *rauazok*nak *likok* vagyon, *vulpes foveas habent*; a ravaszak, *vulpi illi*. L. 150 és 162 lap a R. m. nyelvemlékek III. kötetében. *Tovaz* gyöke pedig *to*, honnan *tovu* (ide s tova) jő, s valamint ezen igehatározóinkból: *éjjel*, *kétszer*, *ötször*, már ránk szállott: *éjjel-*ez**, *kétszer-*ez**, *ötször-*öz**; az újabb kor meg, *ide*, *tul* határozók után most: *idé-*z**, *til-*oz**; úgy lön még hajdan-hajdan *to va* határozóbol: *tova-*z**, betűcserékkel, *to vaz*, *tavasz*; mert az általa kijegetett évszak jeget havat el-*to va-*z**, vetést virágot és minden termendőt ki *to va-*z**, kikéltében előb, előbbre, nőttében *tovd-*bb** s földszinétül fel jő *to va* bajt. Segíti ennek értelmezését: *té-to vaz*, *této vaz-ik* szavunk is.

Z és sz közötti betűcserével látszik természetből nem különben, természet¹⁾, mely egyedül álltában is felszabadítól vétetek azon hittel, mintha terem igéből jön, arra, hogy: *épit* ige meg építész és építészetet fiazzon. Terem azonban mint *ik-es* ige marada fenn Csik és Gyergyó Székelyei szájában, kik között még az ősileg szóló magyar *termik*, s azon észrevételt gerjesztheti ez, hogy, vagy-on, lesz-en, s a hécsi codexben lévő: fekszen-en, alu-sz-on, továbbá: megy-en, tör-t-én, szerint lelete ter-höl: ter-ek, ter-sz, ter-en²⁾, s *m* és *n* közötti betűcserével lön: ter-em, mi tehát em névraggal csak a terjedelmes szobát jelentő *terem*-nél van igazi helyén. *Természek*, *természes*, *termész* igét e szerint csak azért alkotni, hogy természetés, ebből meg természet jöhessen elé, előszer ökszerűlten volna, másodsor nem kell, mert természet, természet épen olyan alaku, minő: es-öz-és, esöz-et; fert-öz-és, fertöz-et; irt-öz-ás, irtöz-at. Előttem legalább, midőn a *teren-ő*-ből lehetett *termő* szót, *termőtlen* alkalmazásával is így hallottam egy általjában nem igen termő gyümölcsfáról Hevesnek tarnaí járásában: hm, ez a fa, tudja Isten csak *termőtlen*, nagyon tisztán látszik, a hasonlóan fennforgó *esőtlen* által, hogy ezen szavak egészen egy bokrozatái. Őhangzónak é-re változása csak olyan, millyen: tizenkettődik helyett a hallható: kettődik stb.

Építész is tehát azért szólamzahályosabb mintsem: építész, mert a hog' különben is fennforg az: építkezik, úgy lehet ragozva: *épit-ez*, ebből pedig: építkezés, építész.

¹⁾ Így mondunk *keztyű-t* *keszkenőt*; pedig ugy-e? *Kez-tyű*, *kez-kenő*, az igazi. *Kesz-ül* is annyi, mint *kez-ül*, azaz: *kez* vagy meghuzava *kez* által leszen. Cső-sz az, a ki eső-vel bának, eső-z.

²⁾ Ter-el-ek, ter-elsz, ter-el pedig ma is megvan, s ter-el is változhatott *l* és *n* közötti ilyen betűcserével: tal-ál = tan-ál; kafián = kaniál, teren-ne; valamint Esztergom vmegyében Bajján, és Nyitra-ban, Tardoskeden vetvel van a húza őszel, a ni annyi, mint: vetvéa. S *n* és *m* közötti betűcserére hasonlóság a Nicolausból lett Miklós: Vas várme-gyében meg Niczk falunak másként Mieczk a neve. — Ter gyökből van a palócznál *ter-eny*, s a nög-rádi *Ter-enye* falunév; *teny*-ből dumántut s Erdélyben és másutt a *teny-er*, s ez is olyan jó, mint a palócz *ter-eny*, mert *teny-észet* is van. Melly *tenyészet* szó hasonlóan tekintetbe veendő *termész*-nel.

De, tégedet: *költ-ész* hérmálata! kítagad ezen z, sz betűnyafáság is rokon véreből, mert *költ-ez* testvért nem ismer, hanem mivel te, *költ-öz* és *költ-öz-ik* ragozattal már költözés eszméjét ragasztod magadra, nem ártana csak vissza költözni.

A 138-dik laphoz.

Nem tudom, kinek azon ajánlatával, hogy *pectus* és *qui*, *que*, *quod* egyiránt legyen *melly*, nincs ott meglegedve Berzsenyi. Előttem *pectus*, mel, mert *l* betű, *m* szómaghoz úgy ragad, miként sorban e többihez:

E után lett: e-l, ebből: el-ő, el-ső. Későbben: *el*, *virit* — a ki el-ő jött az: él, éled. Az *el acumen* is, elő, elő-l van. Kettőzött *l*, teszen elő-t, noha *ellés* hasonlóan elő-ből van.

Be, be-l, bel-ső, *l* és *n* közötti betűcserével benső. Kellene hát csak bel-ebb, nem bel-j-ebb. Aztán lett: bé-l, mert bel-ül van; bé-l-eg, melly bel-é süttetik. *L* és *ly* vagy *j* közötti betűcserével: bély-eg.

Cse, cse-l, csel-éd, azon egy ház népe, melly annak feje rendelése szerint csel-ek-szik. Csel = fogás, mert a csel-ek-ed-ethez bizonyos fogás kell. Cselésap, a ki cselekedésében csel-lel ide s tova csap.

Cze, czé-l? Csel-ekedet kítűzött pontja.

De, de-l, s eredetileg így és nem *dél*, mert van: del-el; a nyaral-t pedig 1841b. egy moldovai magyar, előttem nyaral-nak mondá, s helyesen mert a gyök: nyár.

Fel, fe-l, *supra*, mert fe, *superior* vagy *caput* a Quary codex 23d., 34dik lapján, és ma is Csikban; azért, fel-ebb, fel-ül, s *fel-leg* helyett kellene fel-eg. És *fél*, dimidium, helyett is eleinte csak *fel*, mert van: fel-ez, fel-es, fel-em, fel-el, ki fel-ét adja vissza a kívántnak. Aztán lön *fél*, pars, dimidium és timet. A ki fél, az csak fél ember. Bátor hadi nemzet értelmezése.

Ge, ge-l, gel-eszta? gel-va, gely-va? *gye*, gyel, nincs.

He, he-l, hel-es. Egyik mutatója, hogy a melly magyarság még ma is *hel-et*, *hel-est* mond, és

nem hely-et vagy hej-et, az tartotta fenn igaziban még a keleten kelt szólamot, mert ugy látszik ezen *l* betű ragozat sorhol, hogy *l* és *j* között a betűcsere későbbi, mire, figyelmetnek e szavak váltott kimondásai: Salgó = Sajgó; sajdítani, Bornemisza Péternél 1584ben: sal-dítani; Mihál = Mihály, tolás = tojás; leány, *rosznl*; Iyán *jobban*, jãny vagy jãn leghelyesebben, mert *jãm* gyök szüülé a hasonlóan szelület jelentő *jãm*-*bor*-ral együtt, s *m* és *n* közötti betűcserevel, mihez a hajdani mevetni s az újabb nevetni, és *hímlő*, a mi el van *híutve*, példa, lön *jãn*, eredetét *jó*-ból huzván.

Ke, ke-l, kel-és, kel-et, a mi *ekel*, az, különböztesül lön, kell, mert a vágy hevesebben ejteté. Innen meg: kellen, kell-ő, s el lön választva: kel-és, általkelés, elkelés' értelme, kellel-étől. Kél = ad vagy ál.

Le, le-l, innen leel-ek, miként a mátrai palócz ejti, másutt: lél-ek, azaz: egy leh-em, melly le-l, leh-el. E lél-ek pedig keres és *lel*, invenit, s a hideg *lel-ethen*, miként az 1437—1441 közüli bécsi codex mondja, leletezik az ember, azaz: lélelőzik, mivel *k* és *l* között is van betűcsere. A magyar tehát a hideget nem leli, hanem mikor a hideg elfogja testét, annak borzadogatása miatt, lehegve lelet-ezik.

Lye, lye-l nincs. És *ly*-el kezdődő szavunk egy sincs, mert *lyán*, miként állítani megkésértém, csak *j* és *ly* közötti betűcserevel lett, következőképen *l* a tulajdonképeni ősi betűhang; *ly* pedig *j*-nek csak betűcsereje, *l*-nek lágyítása.

Me, me-l. (Ugy *fel*-ből, feleg, felleg, mint: *bal*, *gyal*, *szal*, *tál*, *val*, *vál*, után: *ba*-og, *gyal*-og, *szal*-ag, *tál*-og, *val*-og, *vál*-og.) Innen: mel-eg, a *mel*-ben lévő hév. *Mel*-eszt az, a ki tollától a szárnyast, fo-g-ván, megfo-szt-ja v. mel-eg-ét elveszi, miként a herv-aszt-ó szél, nyavala, herv-et herradást okoz, her-nyós-it. A ki közel ül hozzám, az *mel*-em *mel*-ett van. *Mel*-em köre, *mel*-ék. Ezekről ment által képletesen az értelem továbbra, kilebbre. A ki hevesen bizonyít, vitat, az *mel*-ére üt, s annak gyenge volt csak *mel* mondása, *l* hangot hangrallyal nyomá meg, hogy azon nyughassék, s lön me-l, innen pedig mell-ék, mell-ett. *Mely*, *melly*, *mej*, *mej* tehát itt is csak *l* és

ly vagy *j* közötti betűcsere, s nem egyéb. De hogy eredetileg *mel* a szómag, mutatná még *mél-tó*, *mél-toló*, *mél-tóztatom* is, mert ezeket *mel*-ből jövőkül, ezért vehetjük: A *mel* érzése *mél*-*tolá* mindig, ki mire *mél*-ő, az *méltat*, az *méltol* ma is, érdemet hibát.

És akárhányszor mondja ki a magyar, a *mélt* hajdani ige gyöktől jövő ezen igéje akár-mel-lyik idejét személyét soha sehol sem hangoztatja: *mélytő*, *mélytoztató* vagy *mejtő*, *mejtató*, sőt a mátrai régi-régi magyar vér, a palócz, a meghuzástalan *mel* hanghoz is közel maradt *meeltő* ejtésével. Azonban ugy van csak meghuzva, miként: el, bel, del, fel, kel, lel, mikor ezek: él, bél, dél, fél, kél, lél huzott languakká válnak. S így, *mé-ly* is *mel*-ből vehető, mert ez gyakran, ki nem mondható *mely*, szomorn érzeseiben, a palócz pedig *meely-t* mond. Nagy János csupán ismertetésül érinté meg Adelung nyomán, hogy „hajdan a német nyelvben *Mahl* (der Tiefe) is volt, de ma már ott nem használtatik“, s valóban azon *Mahl* csak nyomtalan tudomásul lehet; — sőt a finnapp miely *pectus* sem igen egyéb talán véletlen találkozásnál, mert különben a deák *mel* is ugyan azzá tétethetnek a magyar *mel*-*lel*, mivel ebben is vajmi sok *méz* van.

Honnan jött? már most a visszamatató *mely* vagy *melly*, *quae*, *quod*. Határozottan mondja ki erre az okszerűleg vizsgálódní szerető Nagy János, hogy ez „*mi* és *olly*-ból állott össze.“ Hozzá teszem, ha *ily*, *oly* és *mi* nyelik el egymást, leszen: *mily*, *mely*. Idézem a XVd. százévbéli Guary codex 1 és 3 lapján: *el'en*, *el'eten*, ez *el'eten* embőr“ lételét, a mi, maisan így írva: *elyen*, *elyetén*, annyi volt mint a mostani: ilyen, ilyenén, s a *mi* és *ely* egymás mellé kerüléséből ugy meglett *mely*, nyomósabban *melly*, mint: felső *ing*-ből az érdélyi *fersing*, s lelki esmérethől, lelkesméret.

Ne, né-l *apud*, veszteglő rag, s a mai: nél-kül *sine*, épen nem innen jő. Mert a gyök: *ne* vagy meghuzással, *né*. Értelme: lényiség, valami kijelölhetőnek felfogása, mit ábcéznék néhány betűjének magához vétele által alakult és vele összetett e szavakból kaphatunk ki: *ne-d*, majd: *ned-ő*, *ned-ű*, *nedv*; *né-gy*, *ne-k*

*tulajdonító rag; ne-m, genus (és non); ne-n v. né-n, majd; né-n-e; ne-p v. né-p; ne-sz; ne-v v. né-v; ne-r, ne-v-el; ne-z v. né-z, azaz valami kijelölhető lényiséget fogalmaz. Összetételek: né-ha, né-hány, né-hol, né-ki, né-mi. Ne-ki értelme, quidam, a tatrosi másolatban' s Pesti Gábornál 1536h. és Erdősínél 1541b. Ne-ből, látszik lenni a Guary codex 19, 20d. lapján: kétség nekülön, félelem nekülön, azaz: kétség és félelem lényét külön véve, attól megválvá; de a hol a régiségben *nekil* van, ottan *kil* annyi mint *kül*, s lehet néki-ből is úgy, mint *ki* után volt *kil-föld*, a mi ma *kül-föld*dé vált. Minden esetre a mostani nélkül-be ok *nekül* irunk *l* betűt; a ki pedig *nél*-nek, *nál*-lá változtánál nálunk-oz, épen hibásan *ollez*.*

Nye, nye-l. Ige s név. Jókat nyel. Fejsze nyel, kalapács nyel. Mert a fanyel, vasat, melyet végére ütnek nyel, azt elnyeli. Nyel-ő, nyel-ü = nyelv. Így lett jól, *el-ő*-ből: elv. A és e közötti betűcserével van: *nyal*. A ki *nyal*, az *nyel*.

Pe, pe-l. Van Pel-eske, Pel-ejte, Pél vagy Pély, Pel-leg, Pel-sőcz, mind helynév. Szók: pél-da, pel-p, Molnár Albertnél *blasus, balbus*, s onnan, pel-peskedni, pel-p-ség; pely-e, *glis*, pely-hes, pely-va = poly-va. *l* és *ly, j* közötti betűcserével van: pely, pej. *Pel* értelme tahát valami, hilyány, csekélység, álvalóság, elegy helegy minő a pej szín is. *Pél-dát*, a székely csufolósóznul veszi. „Te példa“, kiálta egy cigánynera, Borszéken 1841h. hallatomra egy székely asszony, mérgebén.

Re, re-l. Nincs. Betűcserejénél van: rej, honnan rej-t, rej-el, rej-lik jól.

Se, se-l. Innen a már említett sel-eh, selep, e s *i* közötti betűcserével: sil-ip, zsilip. Innen? sellér. Selye, helynév. Selyeszék, talán, mivel úgy megfekszi helyét mint a sel-eh, talán sellahol, csakhogy *sella* kisebb ilésű, hajdan *sezel*, sógor uraiméktól; a selye zsölleszék pedig farkas bundás öreg apáméknak is ad helyet.

Sze, sze-l. Ige s név. Téli szél, pofát szel s falu szél-en jobban szel. Szel-ő-ben kettőztetve van *l* betű, mert szel-ő, úgy fenyeget mint a szel-endek, szel-índek. Szellek, szellesz, *szell*, innen a *szellő*, gyengéd szelelésnek eszméje, mely

hosszabban tart, többszörözve megdel, s ezért is nyere kettőztetést, miként *l* az ott eleadott ok szerint. Szel-ld, nem innen van kiszelve. A szívesség azon szava, szir-ből, szilidült ki; *v* és *l* betű egymással cserét ütven. Rkomáromi embertől hallám, „engemet hilyába hi-l“, azaz: hlv, hl. Szilfa is hát annyl mint szív-fa, s az igaz, ugyan szívós. Sziv-ből így, az *ad, ed, id, od* ragnak közé tartozó: szil-id, s ebből *e, i* közötti betűcserével: szelid.

Te, te-l. Ige s név. Tel-e vagy tel-i, mondjuk, de megint nyomosságot adni akarással: *tell-es*. *l* és *j* közötti betűcsere által van: te-j, té-j, mellyel a csecs, a tölgy, *tel-ve*, melly ezeknek: tel-e vagy tel-j-e, *plenitudo*. Té-l *hiems*, a mátrai palóc' ajakán teel, onnan van-e? mert azon évszakban *tel*-nek, telj-nek, *completio, complementum*, kell lenni a kaszda csütre körül. Bizony inkább innen, mintsem a Nagy János által Sajnovics után megemlített *talve*-bol. Idő *tel-ése* pedig, úgy látszanék, a perczek, órák napok kikörzött határa *bérlés*-ének egymás után mindig *elteléséből*. *Tel-el*, olyan gyakorozó ige, minő: hál, kér, szok stb. után van: hál-ál (többszer hál, ugyan azon helyen), kér-el (ismételve kér), szok-ál (gyakrabban szokja). Hál-ál-t fejtegeté már Révai, hallottam azt ráczkevi embertől; kér-el-t, Átányon Hevesben; szok-ál-t, így mondá Hont megyei szalkai kocsisom 1842-ben egy lejtőnél: mi nem szok-ál-unk ilyen helytt kereket kötni. *Tel-el* tahát, ki a *tel*-lel, *tel*-jel többszer él, azt elköltögeti. *Tel-ek*, olly kör, melly egy házhoz *kitel*-ik; annak *tere*, mert *r* és *l* is cserés.

Azért ereszkedem több szó magyarázatának is megkésértésébe, hogy keresgetni lehessen, hova lehet a megszokot *y*-ont mint *j* betűnek helyettesét, melly ismét csak *l* betűcsereje, elnézhetőleg tennünk, vagy honnan kell hihagynunk. A *tellys* itt ugyan szerfelettinek látszhatik; nyomosbitásra elég lenne: *teljes*, még jobb: *tell-es*. Sőt miért nem, csak: *teles*. így, fell-eg helyett miért nem? csak *fel-eg*, miként Bertalan pap 1508-beli fordítása mutatja: és jóni mellicenek felegében. „Mert a szokás!“ ugy-e? Régi szokásnak újabb megszokás halála, s méltán ha okszerűbb.

Te, ve-l. Olyan segítőtárg minő *val*, s értelme-zete a kettőnek: bírás. Mert, Völcei Bálint-nak a R. m. nyelvtanok II. köteté 283d. lapjain álló, 1576beli gyűlésre hívó levelében van: „mind *relál* tartóknak mind egyházhelyi neveseknek“ s itt hát, *rel* névgyökből *relál*, annyi, mint *possessio*, veláltartó *possessionatus*, a bécsi codexben *a* és *e* közötti betűcserével: valál. Vel-ből van így a *vel-ő*, s oly birtokot, jószágot, erőlapot jelent, melly *val*óban, arany-nál aranyabb, ha valóságos *agyvelő*. Vel-em helyett az erdélyi *vellem*, ok nélküli kettőzte-tés. Híjában nyomatnék meg a *vel-ő* is *vellőre*, még sem jön ki belőle több, mint a mennyit Isten belé szánt, vagy nem tudni, mi alakított. Az egy *l* betűs *velő*, ha jó, magára is, jót *vel*, mert ime az anyagos *vel-*ből ige leszen s a tiszta *velekedés* igeje, testeket elevenit.

A 152-dik laphoz.

Egy kis furcsa bajusz-anekdota, Kazinczy-nak az alábbi 242d. lapon álló 1810beli leveléből kerül elé, mellyet azért is tevék ki, mert Berzsényinek meg elámulat szendeségét, mi, ugyan a gyereki együgyűséggel határos, jellemzi. De midőn 1829 és 1834 között ezen 152d. lapra szedett sorait írta „bajuszának melly alkalommal felborzadásáról“, akkorra már csak igazságos lett Kazinczy érdemei iránt, annak aprólék-ban is tetszeni vágyó meleg vonzalmu többé nem volt. Akkor a nem „BAJUSZT“, hanem „BAJUSZT“ érzé férfiú disznek, s a még a BAJUSZKÁT is lebe-retvált és némellyfélét kénye szerint elberetvált Kazinczyt lenézte, a mennyiben csak *színteseül* tudta meg, itt a 244. lapra jutott pírholagos bizonyolásait.

Hanem, az olvasó még is nem szesszen-e meg? Berzsényinek ezen kifejezésén, valamint a „dohányzás“ eléhozásán. Azokkal német, olasz, francia s kivált a nem csak meztelen szájú de még nem is igen szivarozó angol, igaz, nem igen élne. Nekem meg kelle hagynom, írói sajátság s keleti szín. Egyébiránt a rajtok még vagy nem ütközhetés, csupán *szokás* műve. Valahány hellen és római költér, mind bajuszt simogatott, minde-

niknek állan szakál göndörödött vagy hoszult le, s fénylett balzam kenőcse Anakreonosan. Szakál-as bajuzos vala Shakespeare, Tasso, Corneille stb. Olyan volt nálunk Tinódi, Balassa, Telegdi s Bornemisza, Zrinyi, Pázmán Péter és megtor-lója Pósházi János, valamint országul minden r. c. pap is egészen Mária Theresia idejeig, midőn gr. Barkóczy Ferencz érsek primásherczeg 1761—1765 között azt parancsolá komornyikának, hogy Eleibe csak szakáltalan papot bocsásson bé. És a mostani zsidó elhagyta, hanem keresztyénnel ujra divatozó szakál világban, midőn oly szép és hoszu némellyik *frakkosé* s *czipósé*, millyen Aristotelesnek együttvéve szakála és esze sem volt, talán még tetszeni is fog ezen egyébként enyelgőleg ejtett mondás. A dohányzó hasonlóképen nem fog, borzadni ama másikán, sőt a leg-kényesebbje is megvallja magában, mint segíti a lelket andalítani, füstjének kerengése. Tubákoló költér pedig, minő Kazinczy annyira volt, hogy lefektor is mindig ágya mellé helyezé szelen-czójét, s ha fel-felébredt, mindjárt egyet szip-pantott, eszébe juttatja, saját tubakos örömet. Illyent meg a német szokott elég gyakran irásába tréfásan feledni. Hát a *snufftaker* angol! Ha be-tubakolja irását, micsoda lordi negéddel érezteti, hogy az, millyen drága orrozás. *It is a very fine snuff!*

És a sok-sok német lelkes fejedelem, író s művész legjavának pixist küld, ámbár némely-lyike ürest ugyan, de másika meg, arany tartót is.

Magyar, azért nem ébresztetett még illy be-csesz figyelemmel, mert azt hiszik, hogy a keleti nyelven író nép, nem tobakos nép. Kis kicsi ré-szemről én, annál **NAGYOBBAT** köszönök.

Onnat és tabát hajdani kimondásának, mai: onnet, tehát helyett vissza állítása.

Az ezeket mutató lapokhoz.

Ujabb irodalmunkban 1820 tájaig kaczagás üldés érte az *ő-zést*, mint lomhlult és paraszt gö-csei hangoztatást; de Kölcsey, Homeroszának még falusi nyelve szellemében ezt kezdé utánazni. S Kazinczy fürgetegesen pördült mögéje, és a ma-

gyar nyelvet temérdek e-e vétkes fész-
kének zengeté, minőül Varjas János az ember
eredete kezdetét; noha ezt kiadtakor
1808ban, szólamunk védelméül mondá el, mint
van elignél eliebb e-e a hellenben is; hogy ol-
vasható, Klopstocknál: *auf einen entgegenste-
henden Felsen*; Schiller Tell-jében pedig soron-
ként hangzik: *Es lebe Tell, der Erretter* nemű
é-é-zet. Mutatta továbbá a deáknak e-e mellett
meg sok u, u-ját, i-i-jét e szavaiban: *cumulus*,
tumulus; *difficillimis*, *insipidissimis*; az olasz-
nak is igen sok ugyan azon hangzóságát: *bosco om-
broso*; a spanyolban pedig a *Salamanca*-zást stb.

Hanem Kazinezy is egyszerre csak fölötte
sok e zöngését találja, s az ő-zni nem akarók
ellen kél, felelve azt, hogy ezek azt vetheték
neki: hiszen, Geszner 1815beli kiadásában irád:
setét, gyengédeden gyönyörködve figyelt
énekekre s követte zengéseket; Egmontnak 1816.
megjelent fordítása lapján: „vond be meggett az
ajtót“ és mondhaták, a mi nálad Egmontban „elő-
képe a sirnak“ tételével, e nélkül áll, hogyan te-
szed sirnekké, csak szökdelve mindég, holott
Horvát Endréné, a nyelvnek lelkiületét felfogott-
nál, már mind-ig is kezdé állani. De még előbb,
nem jegyzéd-e ki örök-ig irását is figyeltetésül,
Bertalan papnak 1508-ban fordított soltáiraiból,
midőn azt 1817ben Gyulafejérváratt a Batthyáni
könyvtárban, méltán érdekes nyelvkincsül forgatád.

Berzsenyi azért kapott a Horvát István, Sze-
mere s Vitkovics, Horvát Endre után is, megin-
dult divaton, mivel előbb is, laktája ő-zését csak
azon okból hagyá el, mert Kazinezy és Kis mun-
káiiban nem találja. A vigyázatás Kölesy és Ka-
zinezy részéről egyébként valóban okosság volt,
hogy „a hol lehet, kényes fil tege változatossá
magán hangzóink cseréjét, s így hamar is ra-
gadhattott.

De számba nem vétetett, mellyik hangozta-
tást fogadta el a csinosabb társalgás, és a mi
több, mellyeket találjuk azon vidéken, hol még
sok gyökkel élest lelünk; gyökvizsgának feledése
pedig nem csak szavaink eredeztetésében, hanem
a kimondás ellen is lehet bűn.

Berzsenyi vitaja: szerközni, szerközni, fér-
közni, vetközni, mérközni, jobbságát itt a 226d.
lap jegyzetében, de, úgy látszik még nem tudá,

hogy ezek, harmadik e hangu betűinknél ő-vel,
csak tájankénti felváltások; mint ember, kegyes
helyett: embör, kegyös, mik szerint pedig nem
embörözött, és nem kegyösöködött. Őz igerag to-
vábbá csak ő betűs gyöknel van inkább, ugyint:
öb-öl, ök-öl, ök-ör, öl-t, önt, ör, öszt-ön után
jö: öblöz, ökröz, öltözik, öntöz, ör-öl, ösztön-öz.
És még ezen más ő gyökűekhez is: ök-öl, öl,
ör, ösz, a fölkényesség e betűt választatott: ök-
lel, öl-el, ör-eg, ösz-ez, öszvény = ösvény ki-
mondásában. Tahát az általa felhozottak mint épen
e betűs-gyökűek, annál inkább követik hangfolya-
munkát, ha így vannak: szerkezni, ferkezni, vet-
kezni, mérkezni, azaz: *szerkezni*, többféle szert
össze állgatni; *ferkezni*, tér-t vagy betűcseré-
vel egy kis fért választani ki s magát oda szurni;
vetkezni, egyik darab ruhát másik után levete-
getni; *mérkezni*, szemekedéssel, mikt Bertalan
Pap 1508-ban írád, összeméregtetni magát,
mással. Illyenek igéink soraiban: csecesezeni, egyez-
ni, értekezni, gerjedezeni, hültekezni, igyekezni,
keletkezni, meredezeni, nevezni, piperezni, réve-
dezeni, szelezni, szerezni, tévedezni, vétkezni,
miktél kövekeztesen mindenütt kellett volna ő-z-
ni. De, csecesezeni, egyözni, nevozni, piperezni,
szelözni, szerözni, nyiltan kiáltana meg-özése
ellen, s különösen a „csecesezeni“ arra kéré szép-
pen a szömöldökös ő-zöt, hogy ötöt csak akkor
esőesezze, ha cső-ből erelezteti; de ha cső, esőe,
vagy, a méh és méhe szerint, esőéből, mellyen
az ártatlan csece-emo gyengéd táplálékát emi,
akkor

Gyökönt van írva mondva: ser, az ellen,
sör; mert ser szomaghol vagy gyökből jo: ser-
eg, hadsereg, sereg pénz, angyalok serege. Tu-
dásához hogy igéül is él e névvel a palöz, így
jutottam Parádon, 1842 jul. 30d. Ferenc nevű
fiútds kis janyát állószebben látom, s az iránt
szóba ereszkedém csak magyarul tudó atyjával.
Paraszt házaknál meg (felelé az igen szívélyes
Ferencz) a gerendába jár itt nálunk egy hoszi fa,
kávába, s abba állítják a gyereket mert az
úgy sereg vele s járn tanul utána.“ — Ser tahát
mondám, a mi, forog mikor főzik; hadsereg azon
sokaság, m-ly tömegben fel aláserog; sereg-ely
pedig oly madár, melly seregben szokott sere-
g/lni; serény ember a ki hamar sergelődik sür-
gelődik; ser-énye a lónak, nevezetik e nyakszöre

összeszerűléseért; *serdül* a gyerek midőn növénynek mozdul; *serte* a dísznövény hoszabbra serkenő szórászlal; *serke*, *k* és *t* közötti betűcserével, az a kis gonosz irtóvá forgóvá serkenendő; *serken* a nap, ha mintegy sergése látszik; *felserkensz*, midőn szemed tagod mozdul; a *serleg pohár*, sok italt *serel* *pohába*; *serpenyő*, melyben az olvadtában forgó zsír *serczeg*; *sér* pedig a ki kerengő vittakor megsérül. De meg, tudtam már, hogy a tatrosi másolatban *sír* annyi mint *sér*. Így ezek, mind *e*-vel irandók. *Sőre*, *pecus saginatum*, mongóliul *scher*, persaul *schr*, heberül *schor*, miként Nagy János tudásozza, kivel *ser* fejtegetésében nem tartok. *Sőre*g *sőre*ge, *acipenser stellatus*; oroszul, mondja Sándor István: *sevruga*, s ezzel, az, könnyen pájtás.

Setét irandó, nem: *sütét*, mert a gyök: *sete*, *obfuscus*, s Erdélyben hallám: *sete* kezű, a mi, dunántal: *balog* süti. Minek a *vörösség?* holott az költi azt, a ki *ver* s *verésre* foly a *vér*. Lehet, a mai: *veve*, *leve*, *teve*, megint: *vön*, *lön*, *tön*, miként volt. De legyen, *klti*, *felső* mint mellékszó helyett: *költi*, *fő*, mert *el*, *ő*-vé olvad, s *öl* occidit mintha *el*-ből volna. Parádi embertől halottam: a holt fővége = felső vége, hanem a leg-*ő*-zőbb régi kéziratokban is *fő*- mint név mellett gyakran áll *fe*, hiszen ebből van: *fe*-j-e-delem. És *hefejezni*, azaz a műre fejet tenni: *lefejezni*, azt elítlni, *fejelni*, a csizmának új *fejet* csinálni; *fej*-es ember = maga *fejét* követő vagy *fejefurt*; *fejefájó*. (Fejni tejet, *f* és *t* közötti betűcsere, mint *elfér* *el*terben.) Helyesen van annál fogva „*eltelt*“ is *eltölt*-nek írva, úgy lett *bel*, a halotti *könyörgés* 1171beli másolatában lévő: *timnuc*-*bele* *v*l ragozatban, *tömlü*czéből-*lél*; s a Bertalan papnál is álló: „*terembelől*, *menyhelől*, *kezhelől*“, ma annyi mint: *teremből*, *menyéből*, *kezhéből*. — *E*, *be*, *fe* gyökre mutat, *eü*, *beü*, *feü* egykori írása, hanem már *e* három leszen: *ö*, *bö*, *fő*. *Fel*, ha igehatározó, marad, *fel*.

Hanem onnan csipjük ki az *e*-t hová úgy is csak ólálva csuszott, s a *cél*, gyöként ¹⁾ van el-

érve. S mivel Berzsenyi, ezen *szándokaént* ²⁾ fogá azt fel, azért áll fölém nevében „*onnét és tehát*“ helyett: *tahát* és *onnat*, a mi, onnan is lehet, *n* és *t* cseréjével.

Követjük így hangrendünket, mely a gyök hangzója után vagy *a*, *ú*, *o*, *ó*, *u*, *ü*-val vagy *e*, *é*, *ö*, *ő*, *ü*, *ű*-vel sorul. *I* betű nyilvános csapodár, „*viznek* illan, s *illetlenül* porig *bőríg* húzigál.“ *E* betű csapodársága, csak egy kis méltatlankodás. Aha nagy szegődi és *e* kis búkáló azóta is marakodó maradt egymással, mikor a többi hangzó már ide s *tova* álltából, mint: *halál*-*nek*, *ab*-*ből*, *melly*-*rol*, igazába tért, és mivel a nagy csapodár emezt a felette sok szóban nyekgett, sok helyről kiszorítá, futtában ez, *a*, *o*, *n* betűik közé szaladt.

Tahát azonban ezt mondja neki: én kiadok rajtad, mert úgy hienném, nem „*de hát*“ bol eredeck, hanem az én gyököm: *to*, abból *vau*: *tova*, *to*-*vább*; *v* pedig *f* betűvel cserél, *f* meg *h*-val: *ta*, megint így jött *p* betűn által *h*-re, s ha Pentelen a magyar nem csak próbál hanem *tróhál* is, bizony lehettem *továbbol* *tohát*-tá; azután meg *o* és *a* közötti betűcserével: *tahát*. Én legalább régen, még pedig Mátyás király idejében is, *tahát* voltam, s nézd meg csak, milyen jól kifejtett engemet Jászay Pál a R. m. nyelvmélekek III. d. kötete 351 d. lapján.

Hanem *e* hangzó meg *hekásan* fujja fel magát *ek*, *ék* ragoknál s azt veti, hogy *omladék*, *fakadék*, *ázalék* stb. szókban különböztet, mert *ak*, *ok* raggal ezek csak *igék* maradnak. De kihajtja: *ráam*, *reád*, *reá*-ból a jobb: *rám*, *rád*, *rá*. *E*lég *satís* helyett pedig, igazibb is, *elíg*. Hiszen nem *irod*: *alég*, *felég*, *ezég*, *adég*, *eddég*, *hanem*: *alig*, *felig*, *ezig*, *adíg*, *edíg*, *most*.

1) 2) Kötekedve hozom elé ezen *ént* raggal így élést hogy figyelmet gerjessék Bertalan Papnak 1508-beli ily ragozatára: 18d. lapján a kéziratnak, *fiessen* *neked* te *szivedént*; 32dikén, *fogadj* *engem* te *szép beszédédént*; 59d. és önön *leleméseknek* *álnokságédént*, önön *kezek munkájaédént* *fiessz*.

T O L D A L É K.

ADATOKKAL

IRODALMI BELSŐ VISZONYOK FELVILÁGÍTÁSÁHOZ.

I.

Némelly kiszemelvény Kazinczy Ferencznek Berzsenyi Dánielhez irt leveleiből.

Évkör: 1808—1829.

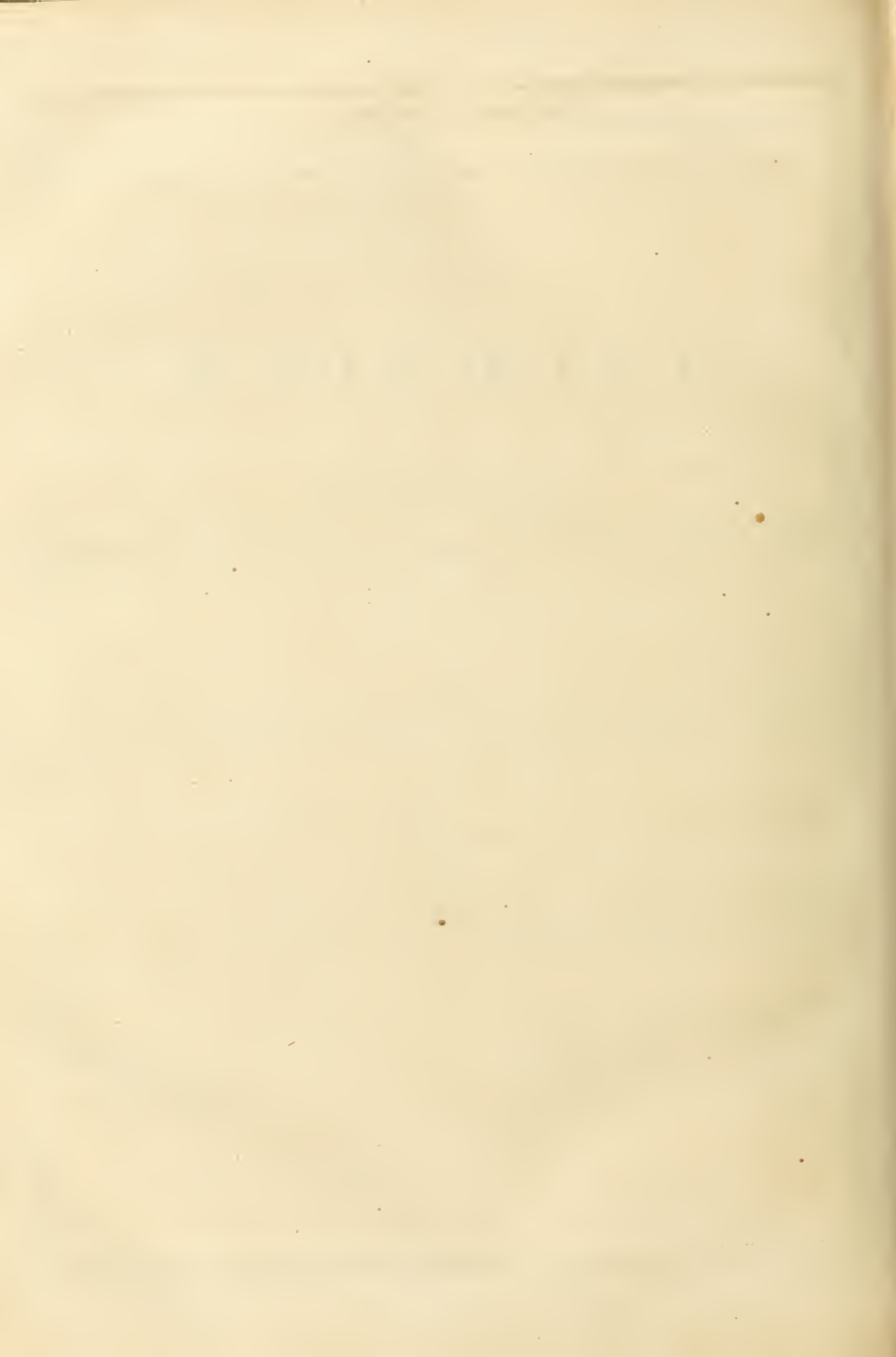
II.

Berzsenyinek egy levele Kazinczyhoz, 1814.

III.

Néhány levelezet Berzsenyi s Döbrentei között, előlegesen.

Évkör: 1812—1836.

I.

NÉMELLY KISZEMELVÉNY

KAZINCZY FERENCZNEK BERZSENYI DÁNIELHEZ IRT LEVELEIBŐL.

ELŐJEGYZET.

Erzésem azt kérdezte enmagamtól Kazinezy e levelei körül, ha úgy adhatom-e ki? azokat, miként már egészen Berzsényi tulajdonivá lettek, vagy Kazinezy örökösének volna még joga hozzájuk.

S feleletül azt mondom magamnak, hogy a kihez már elküldte a level, akkor már azé lett, tehát azzal, vagy ő, vagy személyese is, rendelkezhetik.

De meg erre, ezen megjegyzésem támada: Bizalommal szabadhat holmi, toll alá úgy, mint az ajakról a szó mikor csak ketteskén vagyunk együtt s gondtalanul ejtetik el azon melegben némi vélemény is, mi azonban közre szánva nincs; kibígyeszteni hát ilyest vagy árusítás volna, vagy legalább cseszkaság.

Hanem e jegyzésekre könnyen kele megnyugtató. Kibagyom, szövek, az apró házi viszony¹⁾ illetéseit; úgy is, mit gondol azokkal a csak nagyobbakon kapó világ. — Hanem közel sem elhagyandónak lelem olyanikát a mi, jellemző; mert hiszen ezt híjába titkolta simogatta volna maga a kiről szól, akkor illant az el mikor meg se gondolta, s már észre lön véve mástól. Azért is mondhatjuk azt lélekről elillanásnak, mert vigyázatlanul száll el a hogy a virág illata leszen annak tudta nélkül illásából, s az által tudjuk meg, asztalunkra e vagy ablakon ki, vele. És ilyen kitörés oly bélyeget is fordít elé, a mire évekig mást mutatott szin volt huzva¹⁾, meg kell hát ismertetni minden hisztóriai személyn.

De nagyobb súlyu volt a kiadhatás és nem adhatás kérdése körül azon fennmaradó jognak is tekintetbe vétele, mellyel, már elhoesított leveleinket is vissza kívánhatjuk; midlön talán a barátkozásnak vége lett,

vagy arra talán egyéb ok vihet, s ekkor igasságtalan lenne az azokat magánál erővel tartóztatni akaró.

Azonban itt is mentve állok, mert Kazinezyeit sem özvegye sem meghizottjai vissza nem kívánák, s így azokat, midlön Berzsényi saját kézírataival együtt magamhoz vevém, ennek összes közre beosátásánál a világ előtt is használhatókul nézhettem.

Említtet vissza térítés történetével következett volna természetesen Berzsényi leveleinek Kazinezyhoz, hasonlóan kieserélése. S bár erről közlekedés indult volna, mert úgy ezuttal a kétféle, talán együtt jelenhetne meg kölesönös felvilágítás végett; most pedig Berzsényi leveleinek hollétérol kérdésem után sem lehet bizonyos tudomásom. Dr. Schedel azt válaszóla 1812b. majus 21. hogy talán azon irományok között lehetnek, mellyeket Kazinezynek a mult februar 14d. megholt özvegye, mint urárol maradtakat, már több év előtt (szegénységi kinszerítésből) eladott.

S ezeknél fogva, bizvást huzhatom elé, egy eleinte legalább azon sorokat, mellyek e közre élt két embernek, közre ezeltolt véleményei esereit mutatják; mellyekből a két egyed nézetei s egymással miként megmaradásai láthatók. Ilyeneken szem nyilik s műv alkotásnak úgy két más eszméje. mint a mai új viszonyokat képező eröművek sikeréhez, annak felfogása, minő megkésértések által bukkant Lavoisier és Cavendish, vegytani szobájában, a természet rejlettségei kifejtésére. S midlön ezen szabályos tudósoknál a tanulmányra nézve inkább csak eszük élének misége vizsgáltatik, nem kell felelünk, hogy a szépművész, a a politikai változtató, a költér új nézetei vizsgájánál a véralkat és lelkület egész mélye is ügyre veendő, mert ezek ahhoz, a mit diesérve gyalázva tüzzel vasal sürtgetnek, vérmerséketük lánghozzásáival, hiúságaik eszeivel is különösen ragadozzák magok után a pihe gondolkodásuakat s így erkölcsi jellemükből művök színe látszik, ebből pedig belsűjük ri ki.

Budán, özszelű 15d. 1812.

Döbrentei Gábor.

¹⁾ L. példálul: Capefigue, Histoire de la Restauration, Paris, 1831. Tome I. p. 197—205. Les tentatives et Hartwell 1810. Az arcolti *général republicana* zsrának esaszár leszen, s olly bolund hiúságu az udvari hölgyek ültözeli szabályzata körül, minő XIV. Lajos volt.

1.

Berzsenyi Dánielnek Kazinczy Ferencz tiszteletet s szíves baráti idvezlést!

Ritka ragyogású barátom! Kisiünk megírta, úgy hiszem azt, Néked, hogy verseidnek kötetét tőle elkértem, oly véggel, hogy azt megolvassam minekelőtte sajtó alá kerülnek. Azon kevés darabok után, melyeket ezen halhatatlan barátunknál olvasni öröömöm vala, meggyőzhetetlen kívánság szállott-meg a' többit is olvashatni; mert valóban a' Te énekeid nem szokott hangcsálás a' magyar Helikonon. Nagy gyönyörűséggel láttam azokban a' Horátz', Matthisson' és Salis', s Virág' és Kis' tanítványát, s nyelved oly szép nemes, hogy azt csudálni fogja a' haza. Te engem mesterednek nevezel. Hamis tettetés nélkül's igaz örömmel nyomom vissza homlokodra a' szent koszorút, s azt vallom, hogy az Tégedet illet, nem engemet. Elég dicsőség az nékem, hogy Te engem szeretsz. Tovább, édes barátom, tovább a' szerencsésen futni kezdett uton; Virág, Kis és Dayka, kiket elsőknek tart nemzetünkben minden a' kinek izlése van, örömmel fogadnak el szent koszorújokban.

Verseidet tulajdon kezemmel tisztázom-le, s úgy küldöm által Kisiünknek. Változtatást hied nélkül benne nem teszek: de lesz holmi, a' mit meg nem hagyok mert meg nem hagyhatok. Orthographiád s interpunctiód vétkes: c' részben engeddd kipótlanom hijánosságodat. Nem kívánom én, hogy más az én különösségeimet általjában küvesse; más nemzetbeli írók sem írnak mindenben egyformán: de van mindazáltal holmi, a' mit más-képen írni s mondani hiba nélkül nem lehet. Vig-nettét olyat válaszottam, mely a' munkához igen jól fog illeni, s nem lesz kevésbbé szép mint az én Herculanumi Terpsichorém a' Marmontel szív-képző regéji előtt: Egy lantoló Músa s labainál Amor, a' Músának karjaira kívánkozván. — Tőled ezekért azt kívánom jutalmul, hogy verseidnek tulajdon kezeddél irt kötetével ajándékozz-meg, hogy antographiai gyűjteményemet velek gazdagítsam. Ezt Kisiünk tőlem nem fogja irigyleni. — Ne hidd, hogy az a' melegség, mellyel szívem hoz-zád szól, tettetés' vagy a' csapodáron illetett ön-szeretet' mive: nem, nagy fényű ifjú! valóságos

hajlandóság' s becsülés szava az, s az azon tá-madott öröme, hogy magamat hazámnak egy igen nemes fja által szeretetténi látom. Ird meg nekem, leveleidet mellyik postáról veszed, hogy midőn második leveletem veended, az egyenesen mehes-sen hozzád. Élj igen szerencsésen s úrvendj érde-meidnek s támadó dicsőségednek.

Széphalom, October 31d. 1808.

2.

Berzsenyi Dánielnek Kazinczy Ferencz tiszteletét s szíves baráti idvezletét.

Tisztelt, igen nagybecsű barátom! A magyar írók lerázták azt az eltűrhetetlen nyögőt, hogy midőn egymással papiroosan szóllanak, titulázgás-sák egymást, mely nálunk annál szenvedhetetle-nebb vala, mivel nyelvünk nem bír a' 'Cic' s 'Vou-s' val. Kövesd Te is ezeknek példáját, s írj nékem az ostobaság'szazadjainak nevelészes szüleménye nélkül. Én Téged annyira szeretlek, becsüllek, tisztellek, hogy ez a' biztos tónus nékem kedve-sebb lesz sokkal Tőled, mintha az egész világnak Excellentziáját s Hoheitjait s Durchlauchtjait reám lehetne is vesztegetned.

Eddig verseidnek esomója kezdedben lészen. Ott letted azt a' mit tőlem utolsó leveledben ki-vánsz. Szólljunk itt, lelkeinknek közelítése végett, azon két kedves tárgy felől, a' mellyet leveledben vettél fel festésül: az atyai s férji örömöket s házi boldogságot — és a' haza' szent szeretetét.

Remetének, Diogenesnek nevezd magadat. De ez a' kedves Remete nem az anyaszentegyház' istenségeinek papja, hanem azoknak, a' kik hoz-zánk Hellászból jöttek által; de ez a' kedves Dio-genes neveti ugyan a' miket a' világ' bölcei, ma-gokat s hazájokat vesztve, mindenek felett keres-nek — a' titulust, hivatalt, keresztet, pénzt: de sem ezondrában nem jár, sem azt nem hiszi, hogy a' mi természetés az szép is; sőt azt tartja nem szépnek a' mi a' község' izlésétől különböz. Így, kedves barátom, egy hiten vagyunk, mert ezek az érzések az én lelkeimnek is saját ér-zé-sei

Férj's atyai boldogságaid nékem is boldogságaim. Nékem a' jutalmazni szerető ég egy anygali lelkü asszonyban adta-meg a' bért, a' ki nekem annál becsesebb, mivel az idegen meg fogná ugyan szeretni első tekintettel, de nem keresné benne azt a' kulturát 'mellyet kapott; olly annyira ellensége minden *affectionának*, a' mi mostani asszonyaink' közönséges vétkeknek 's férjeink' közönséges poklának. Ő feleség, anya, még pedig szoptató-anya, 's házi-asszony; csirkéjében gyönyörködik, nem a' kártyában, melyet velem együtt nem is ismér, 's itthon szeret ülni, nem másutt futkozni. A' bécsi francia klostromban neveltetvén, hol két Tántja, a' két Comtesse Rogendorff, apáczák, francziául tökéletesen beszéll, 's most, midőn gyermekét emlőjétől akarván elválasztani, Kázmérba ment-által, Schillert 's Göthét magával vitte: de ő nem tölti életét olvasásban, melly nekem, a' ki mindég olvasok, képzelheted melly szerencse! . . . Magyarul, németül, francziául 's tótil beszéll; nincs benne semmi szesz; az az ajándéka van, hogy mindentől szeretettek; szive a' Schöngensteini *affectionatija* nélkül a' vesztegetésig jó; véled egy esztendőben született (19. Febr.) én pedig már csak 27. Octoberig tartozom insurgenskedni . . .

Szemerének tegnap vettem levelét . . . Irj mihelytt tőle kezdedben lesznek verseid, 's igyekezzél minél előbb nyomtatattani. Élj szerencsésen, kedves barátom. Leveled, reménylem azt, várom, kérem 's megkivánom, engem té-zni fog.

Széphalom, Februar 14d. 1809.

3.

Ujhely, Majus 25d. 1809.

Szívem' kedves férjfiija!

Ez órában veszem harmadik leveledet. — A' másodikra, arra a' nékem és feleségemnek olly igen kedvesre, nem csak azért nem feleltem, mert martiusban és aprilisban fekvő beteg voltam — irtam volna én az én Berzsenyinek ágyban 's félholtan is — hanem azért, és egyenesen azért, mert azt hittem, hogy Pestre útaztál 's levelem a'

hosszas postán-heverésben elveszhet. Most, minekutána ez a' ma vett arról tudósít, hogy a' levél házadnál kap, hne válaszom. Köszönöm hogy a' halgatáság' títulusai helyett szívednek érzése szerint szállítasz. Érezd, barátom, hogy szives tisztelőd, becsülőd, barátod vagyok; érezd, hogy téged nem csak úgy mint poétát, hanem úgy is mint embert és hazafit, nem csak szeretlek, de csudállak is stb.

4.

Széphalom, December 12d. 1809.

Igen kedves barátom!

. Nékem e' napokban két kedves vendégem vala, Szirmay Adám és Dókus urak. El nem tudtak telni verseidnek hallgatásával. Az elsőbb a' Melancholiát 's a' Kazinczy 's Kis című dalt szerette-meg leginkább; a' másik az Ulmai csatát és a' Nagy Pálhoz intézett verset . . .

Hozzád intézett epistolámra nézve, hogy azt ne gondolja az irigység, hogy csak viszont-compliment, nagyon szeretném ha a' dedicatioi óda felett, a' név alá, azt az esztendőt vetnéd, a' mellyhen azt irtad. Valamint a' tömjénfistőt . . . útalom: úgy az ollyanokét mint Te vagy irigykedve fogadom-el. Hidd-el, akkor is, midőn halni fogok, kevélykedve fogom nézni, hogy engemet Virág¹⁾ és Dayka, 's Kis és Berzsenyi szerettek stb.

¹⁾ Aprilisben 1812 másod izromban beszélt nekem Vitkovics János görög nem egyesült budai főesperes, Vitkovics Mihály fivére, mikéut vonta magát vissza későbbben Virág, az ő egykori Széphalmijától, illy nyilatkozatával:

Virág, Vitkovics Jánoshoz 1830 elején Vitkovics Mihály halála után. Hát Miska kéziratával mi történik? öcsém.

Vitkovics János. Nem tudom még. Kéri Döbrentei azon megjegyzéssel, hogy Miska hátyám neki szánta volna, s arról én is tudok; de Kéri Kazinczy is hozzám jött felszólító levelében, mert ő akarná újra kiadni.

Virág, *nehezezelessel*. Öcsém, Kazinczynak ne add, mert az elrontja németesíti Miska tiszta magyarságát; hiszen az az ember —

Vitkovics. Hát nem is adom uram bátyám. *S' Virág jó kedvű lett.*

5.

Széphalom, Januar 1-jén 1810.

Kazinczy Ferencz Berzsenyi Dánielnek
a barátság' legszívesb idvezletét.

Érdemes barátom! Öt nappal vettem ez előtt
Novemberben irt leveledet. Mára halasztottam a'
választ, hogy ez által is éreztessem, magammal
inkább mind Véled, hogy barátúnak sorjában,
melly polczon ülsz. Fogadd-el új esztendei áldá-
simat. Az élet' istene tartsa-meg Néked kedves
barátnédát, gyermekeidet 's árásszon rájok és rád
minden örömet. Mercurius pedig *pingue pecus do-
mino faciat et caetera, praeter ingenium!* — Ezt
különösen azért is óhajtom, mert leveled szerint
azt lehet reménylenem, hogy a' *pingue pecus* ver-
seidet nyomtatattatni fogja. Kérlek, ne halassz
Pesti útdat; verseidnek csomóját Szemerém által
fogja Néked adni; olvassd-meg 's küldd nekem
vissza, hogy egységet hozhassak változtatásaid
után beléjek, 's így leküldd Szemeréhez, és ha
Te Pesten lévően végezel a' nyomtatóval, még Ju-
niusig (a' Melárdi vásárig) kész lesz a' nyomtatás,
's belé vert pénz nem sokára visszatér.

Én csak arra kérlek, hogy ne tartsd áldo-
zatnak némelly darabjadat kirekeszteni ezen gyüj-
teményedből. Inkább kevesebb legyen, de mind
jó. A' meglehető's poétai mivek irtóztatók. Ezen
felyül azt cselekszik, hogy a' legszebb darabokra
is homály ugrik vissza a' meglehető'sokról, melly-
nek épen az által hogy csak meglehető'sek, már
rosszak. *Mediocribus esse poetas non homines,*
non di etc.

Szemeré ha épen akkor Pesten nem volna,
keressd-fel Vitkovics Mihály barátomat, a' budai
nem egyesült görög püspökség' consistorialis fis-
calisát, 's ő a' csomót kezébe adja. Látogassd-
meg a' *Judex Curiae Secretariusát* Horvát István
Urát is. Ez a' három nekem kedves barátom. Lásd
Kölcsy Ferenczet is, ki e' terminuson már Pes-
ten lesz. Ebben poétai tíz lánból, *und er wird
einer der gründlichsten Gelehrten.* Hogy *Virág-
nak* látása nélkül haza ne térj, arra nem lesz
szükség *Berzsenyimet* kérnem.

Szemerét arra kértem, hogy Neked békét
ne hagyjon, míg magadat számomra le nem feste-

ted a' legjobb portaitrózóval, a' kit Pesten's Bu-
dán találasz. Én örvendeni fogok, hogy annak
alakját is ismerhetem, kinek lelkét szeretem, 's
lemásolatom magannak a' képet, 's a' Tüled veen-
dőt megküldöm hitvesednek 's gyermekeidnek. Azért
kérem ezt, mert az én szemem nem minden festést
szenved meg, 's félek hogy a' mit tóled vennék,
ilylen volna. Csak hasonlítson hozzád a' kép, ez
a' legfőbb kívánságom stb.

Pestről pedig el ne menj, míg Klopstocknak
ódáját in 8-vo auf Druckpapier, die Ausgabe von
Göschen in Leipzig meg nem veszed, 's az légyen
Breviariumod. Téged Apollo Iyricus poétának kent
fel. Tartsd magad Klopstockhoz, Göthének ver-
seihöz és Matthissonhoz, kit ismersz. Én neked
Hölytmet küldöm ajándékba.

Psychédet magadból meritetted-e, vagy más-
tól kölcsönözted? Kérlek, tudassd ezt velem. 'S
ha másé, kitől vetted? stb.

Eddig a' poézisről, most egyébre térjünk.
Azt írod, hogy *nyírod bajuszodat*, 's azt kérled
ha *leányírd-e?*¹⁾ — Méltán nyírod! Nem a'
TE bajuszodat, — mert a' TE bajuszod nem *bajusz*;
hanem a' bajuszt. Bizony méltán nyírod!
De valamint nem *bajusz* a' TE bajuszod, úgy a' te
Berzeviczysmusod is nem *Berzeviczysmus*. Est inter
Tanaim quiddam, socerumque Tigelli. A' Nationa-
lismus oly szent dolog, a' miről nem lehet szó.
Szent az, mint a' Virtus és Dicsőség szeretete.
De a' Nationalismus jól öszve fér azzal a' mit Fi-
langieri és minden a' kinek esze van, az igazgat-
ás fő törvényévé teszen, melly ez: ut quo fieri
potest major massa felicitatis, in quo fieri potest
plures portiones dividatur. Jót óhajt Berzevicz,
de rosszul, és a' mit historice mond felőlünk,
azt hazudva mondja; azt pedig nem szabad. Hogy
tanulnunk kell a' némettől, francziától, olasztól
's még az ördögtől is, ha van tanulni valója, ki

¹⁾ Ezen kérdés, nagyon nagyon elmosolyodtat. Mu-
tatja, hogy Berzsenyi járatlansága, még 34 éve-
ben is milly elámulással ringatódzott Kazinczy
íreletén. A többi bajuszkodás pedig, ennek pedant
hofmestereskedéseit érezteti. Velem Kazinczy Er-
délyben 1816b. sarkantus ezizmám helyett, fél-
lábszárig fűzött sarut akara huzatni, minőt ő vi-
selt, s gúnyal akará. Oly hangon taláttam neki
felelni csufolódásért, a mit *nem felede. D. G.*

kérdhetné azt? De a' Magyarok Oesterreleherre kell-e válni? Csak nézd mit tettek ők, mit mi? A' napam két apáczta testvére épen azon postán írják nekem Bécsnek tripudiumát, hogy Ő Felsőge Bécsbe visszaért, 's hogy az a' gaz nép, mely magát lövetni nem akarta, a' legnagyobb szemtelenséggel ezt kiabálta a' Császár körül: Kaiser Franz soll leben und regieren, Napoleon und die Franzosen sollen crepièren! midőn Kulesár levelei azt hirdetik, hogy a' magát összelövetni engedett Pozsony azon 4000 ft. pgó pénzt, melyet a' Francziák ott hagytak, Ő Felsőgének ajándékolta be, 's a' mi Párisba küldött követünk Strassburgban ágyulövésekkel salutáltatott. Mit mutat, barátom, ez a' különbség? Austria-cussá legyen e a' Magyar a' Berzeviczy kívánsága szerint? Ezt jelentheti e az a' mit Te irsz? Oh értem én mit irsz Te, 's Te is értes engem stb.

6.

Széplalom, Martin 16d. 1810.

Igen kedves barátom!

Egyszerre hozza a' posta két kedves levelet, 's egyszerre vele a' Generalis Perceptor Sárközy István urét is, mellynek egy cikkelye felőled szól. — Azt írja, hogy nem ismér, hogy azt hitte, hogy Miklán egy Berzsenyinéél több nem lakik; de hosszas tudakozásai után érte, hogy ott egy emberséges és philosophus ember is lakik, kit mivel nagy esendőségben él 's kijárni nem szokott, nem ismér senki. Másfél státiónyira vagytok, úgymond, egymáshoz, 's Ő Téged meglátogat mihelyt reá ér. Én nem szükölködöm sem a' Sárközy sem más tanúbizonyosága nélkül arra, hogy Te milyen vagy és mi a' Te becsed: de minekutána érdemeid és jóvoltod engem tisztelő barátoddá tevénék, örvendek hogy felőled ezeket hallom. Becsültetni a' jóktól, sőt még a' gonoszoktól is, oly szerencse, mellyet nem nézhet hidegen senki, bár maga magának tökéletesen elég. Én Sárközyi Urat sok esztendőök óta ismerem 's becsülöm, tisztелеm. Szokolait 1803ban láttam. Ismerem V. Ispántokat is. Mind a' három méltó, hogy az én Berzsenyimet szeresse 's tőlök szeretetessék stb.

7.

Széplalom, Majus 16d. 1810.

Érdemes barátom!

Hogy Pesten valál, meglrta Vitkovicsunk: de elfogva azon szomorúság által, hogy az ő jó anyja beteg volt, 's végre el is aludt, halasztotta a' bővőbb tudóstást, úgy hogy azt Pesti barátimtól két levelem által kelle kicsikarnom. Végre tegnap vevém Szemerénknek 16. lapnyi levelét, 's látlak vele a' hídton, látlak Somogyi pereced és salamid körül, látlak Biharit hallgatva 's halom miként olvassátok, miként mondogatjátok egymásnak verseiteket, mint emlegetitek a' távollévt és azokat, a' kiket ő lelke' teljességgel nevez magáéink; 's oly kevély vagyok, mintha a' Capitoliumon nyomnák fejemre a' Petrarca' koszorúját. — Barátim! miért nem lephettem én akkor mikor együtt valátok, véletlenül közétek! miért nem lephettem tanúja annak a' szép szövetségnek, mellyet Berzsenyi, Horvát, Vitkovics, Szemere 's Kolessey az örökkévalóságra kötöttek! El vagunk tépve egymástól: de bennünket egy lélek elevenít, 's ti barátim, soha sem fogjátok a' Révai Manuscriptumait 's holmit egyebet forgatni, hogy a' Kazinczy Virgiből vett szavaira ne gyüladozzátok; 's a' Jónak, Szépnek, Igaznak érzése így terjed a' mi ragyogó 's örökké ragyogandó barátságunk által, — 's ennek erős hite elég jutalom, elég pótolék nekem is nektek is azért, hogy a' kedvezni nem akaró Sors bennünket egymástól elrekesztve tart. — Ismerlek verseidből, leveleidből, ezen környülállásos tudóstásból; majd foglak képedből is. Ha ez idén Bécsbe kell mennem, a' mit reménylek, Miklát látni fogom.

Te sok jó könyvet vittél Somogyba, 's ezek, és azoknak emlékezete, a' kikkel Pesten összeismerkedél, jó ideig elfoglalva fog tartani. Oh vezéreljen az újabb meg újabb ideákra, 's azok a' felséges ideák, a' mellyeket könyveidből 's ön magadbol meritesz, zengesse lantodát, hogy mások is tanulhassanak tőled! — Szemere azt írja Virágról és felőled, hogy ti vagytok ketten a' nemzet' első lyriusai, 's Szemere olyat vét e' mellé, melly igazságtalanság Virág eránt. Egy pályán is lehet kettőnek úgy állani, hogy az egyik ne

légyen elsőbb vagy utóbb a' másikanál. Ti engemet mind ketten elbájlolva tartatok, 's nem is kérdem, kit illet inkább a' koszorú; illet az mind kettőtöket. — De annak örvendek, hogy Pesti barátim is értik már, hogy Virágot Kist és Berzsenyit méltán tartom egy sorban állóknak. Ez a' négy — valamint én — csudálják benned mind az embert, mind a' poétát. Én mindég inkább meg inkább csudálok mind a' kettőt; 's minél inkább csudállak hármatokat, annál kevésbé tudom csudálni mind azokat, a' kiket vagy szerettem, vagy csak szenvedhettem.

Szemerétől oly tudósítást vártam, kértem, melly semmit ne hallgasson el. Irta tehát azt is, hogy verseid' változtatásaira mit mondottál, 's mit mondott ő is Néked. A' *mi* barátságunk, szeretett 's tisztelt barátom, szentebb mint hogy szükségem volna azt mondani, hogy változtatásimnak el nem fogadások engemet elszomoríthatna. Mi volna úgy a' *mi* barátságunk, ha az lehetségesnek képzelhetné az efféle dőllyfüt. Én elmondtam a' mit jobbnak véltem. Mit végy te fel, az a' *Te* dolgod, nem az *enyém*. A' barátságunk az a' legszebb jusa, hogy kimondja vélekedését, 's más részről az, hogy bátran követi tulajdon érzéseit. — A' pirholagos szó előttem nem csak ismételten de képzelhetetlen is volt. De azért fel nem akadok azon, ha véle az én ellenkezésemmel és a' Szemeréével nem gondolván, élni fogsz is. Tegyük fel, hogy az valóban nemtelen 's rút szó. A *Te* verseidnek annyi érdeme van, és olly ragyogása, hogy az ezen szeplő mellett is egyik fő díszé lesz literatúránknak stb.

8.

Széphalom, Junius 13d. 1810.

Kedves barátom!

Wesselényire irt Ódádat e' napokban két Pataki Professorral olvastattam, kiknek egyike Kézy, nagy Poéta; 's mind ez a' két ember, ki a' classica literatúrába tökéletesen jártas, mind még három értelmes és érzékeny Hallgató az elragadtatásnak azzal a' gradicsával hallá azt, melly nem fakadozik magasztalásokra, hanem megnémül és

igen későre jut szóhoz. Az egyik (Kézy) kért, hogy engedjem meg, hadd irhassa le. Megengedtem. Ő még semminek leírására nem kért engedelmet tőlem. Itélheted ebből, melly béhatást csinált reájok. — De sem ők nem tudták, sem én nem tudom, ki az az Aethra' fija, a' ki ifju karral az éktelen márványt felemelte; 's minthogy ezt mind a' Faber thesaurus conditionis scholasticae nevezetű munkájában, melly nekem mindég kezem körül forog, mind a' Calepinus' lexiconában hasznontalanul kerestem: annál bátrabb vagyok azt a' kerést tenni nálad, hogy kétségment oszlassd el, mivel erre Kézy azon okból is kért, mert szegény volna az ennyire csudált 's szeretett darabot tökéletesen nem értenünk stb.

9.

Széphalom, Julius 21d. 1810.

Kedves barátom, páratlan férjfi!

Tegnap estve vett leveledre azt mondom ismét, a' mit már leveleldről mondtam: annyik azok nekem mint egy szép dal. Ismerem a' mi Kisiink' leveleinek érdemeket; azok a' legnagyobb csinnal vagynak mindig irva, még mikor siető kéz ünti is soralkat. De illy genialis leveleket mint a' Tiéid, én senkitől nem vettem és nem veszek. Kibeszélhetetlen gyönyörűség fog el olvasások alatt, és ha azt mondanom nem kevésység, tulajdon képem, tulajdon physionomiám sugárzik vissza belőlök. Jele, hogy lelkeink egyformán érzének, rokonok stb.

10.

Ér Semlyén, Biharban, Sept. 24d. 1810.

Kedves barátom!

Kezemben végre képe annak a' szép lélek külsőjének mellyet szeretni 's csudálni eléggé nem tudok. Egyik leveledből tudtam eddig is, 's tudtam a' Szemere leveléből, hogy kövér testben

lakik az, de hogy illy kövér légy, azt meg nem álmotam. De a' Brutuszok 's Cassiusok mellett, kiknek testetlenségétől Caesar félt, kövér Dolabellák is voltak! —

11.

Széphalom, October 13d. 1810.

Kedves barátom!

Semmi munkám nem óhajthatja inkább javallásodat mint Csereyhez írt Epistolám óhajtotta. Örvendve olvastam mit írsz feléle. És így *Te* engem itt is értesz. Be sok van 's lesz a' ki nem ért-meg. De igazán mondod, hogy ez az Epistola tovább fenn tartja nevémet mint a' John 's Kininger és Kreutzinger festése. Legalább tudom, hiszem, hogy az még akkor is lángot fog vetni a' szívébe, mikor az enyém már hamu lesz. Horvátunk felolvasta azt a' Judex Curiaenak, 's az könyezve hallgatta. Horvát maga (Igy ír) a' Weselényihez írtat becsülte, ezt imádja religiosus cultussal. — Értém ítet, 's örvendek az illy tönjének. A' másfélét nem tartom méltónak keresni stb.

12.

Széphalom, Januar 10d. 1811.

Kedves barátom!

November 23dikán írt leveledet tegnap vettem Ujhelyben. Felette messze lakunk egymástól! Az illy leveleket azon pillantathan kellene venni, a' mellyben postára tétetnek. Vesztesség hetekig nem örülhetni nekik.

Nyilaim nem sértenek *nyilván*; — legalább Czinkét nem akarták. *Czinegét* csak azért tettem oda a' hol állott, mert nem kaptam más madarat, mellynek neve metrumomba illett volna. Leveled vétele előtt Patakra vala küldve Töviseim' exemplárja hogy nyomtassák, 's már ez az epigramma *ki vala hagyva*. Czinke Ferencz, a' professor nem méltó hogy reá nyil lövettessek, 's osztán a' nyil tömpécske vala — pedig a' nyil nem nyil ha nem

éles, ha ömpe. De miért akarod *Te*, édes barátom, hogy személyt ne bántsanak az én nyilaim? A' Jézus Krisztus Isten volt és mégis korbácsot kapott azok ellen a' kik az ő atyja' templomát megfertéztették; — ő, a' ki, ha Papjainkat halálod, olly emberi szeretetet predikált, melly felségesebb mint mind az a' mit Socratesz és más meg nem keresztelkedtek tanítottak: Hát az az átkozott; Istentől elrugaskodott Voltaire mennyi epigrammában 's nem epigrammában bántogatta Monsieur Freront 's más hasonló érdemi írójikat a' Francziáknak! Sok szabad *versben*, a' mi prózában *nem szabad*. Nem bántanám őket epigrammámban, de a' publicum így talám megérti hogy azok nyelvi és izlésrontók, külömben meg nem érti. Keveset bántok, és egyet sem nagyon; ketőt tulajdon maga esetjeivel festettem. Láczaianak adok jól, mert *Poocsot*, *Mátyásit* tartja első Poétáinknak. Külömben korbácsaim csak illyek mint a' mi itt következik:

HIMFY.

Dayka. Tüze felét! *Himfy*. Vetem. *Dayka*. Ujra felét! *Himfy*. Im. *Dayka*. Harmadikát még! *Himfy*. Lángol az is. *Dayka*. Jer most, vár az olympuszi kar¹⁾.

13.

Széphalom, April. 4d. 1811.

Érdemes barátom!

Silányoknak, idéleneknek nevezett darabjaidat olly elragadtatással vettem mint mind azt

¹⁾ Kazinczynak erről én, 1811b. nov. 16. ezt írtam: Himfyről szörnyű kemény az ítélet. Ugy Petrarcaból is sokat kihányhatunk. Ki, más NAGYOKból is. — Ő meg válaszában dec. 21d. 1811-ben hozzám ezt: A' Himfyre írt Epigramma, mellyet az ur szörnyű keménynek nevez, az ő képzeltetlen dőllyfe miatt esett, nem szintén csendes verből, de nem szégyenlem felindulásomat, mert nem érdemli e ezt Az, a ki szerelmének Recenzióját, (1809b. az ausztriai Annalsokban) azt a meleg szívvel 's magasztalva írottat! olly nehezen vette, hogy többé nem is felelt levelemre! stb. — Erre érzeltottam volt Küleselyhez írtomban, *lásd Élet és Literatura 1827. II. köt. 114. l.*

szoktam a' mi Tőled jő; nem mivel Tőled jő: noha hogy tőled jő, annak örvendek; hanem mivel Tőled nem jőhet semmi, a' mi javallásomat, sőt csaknem mindenkor csudálásomat is ne kívánja. „Kivált ez az első olly ídétlen, hogy mind ez ideig meg sem mertem keresztelni,“ ezt írod. Én pedig hozzá azt vetem, hogy kivált ez az első olly nem ídétlen, hogy meg sem merem szabni költeménykéink között hol talált legillőbb helyett. Schilleri melegség és philosophia lepte el. — Mivel reám biztad, hogy neki a' nem-szent kereszttségben nevet adjak, ime elnevezem:

AZ ÉLET KORAI.

„Az arany század' Istene Pásztorai közzé kene.“
— Az az ember, a' ki olly nehezen rimez, olly nehezen léli rimeket magyarban mint én, igen édesen lepetett meg e' két sorodat olvasván 'stb.
— Gyönyörű ének. Megküldöttem Szemerének mind a' hármat, most pedig Erdélybe küldöm. — Az az egy kifogásom volna ellene, hogy farka van (olaszul: coda) 'stb. — Én nem tudok ahhoz szokni, hogy Te némelly énekeidnek, ilyen códákat adsz, a' több stróphák' példái ellen 'stb.

14.

Széphalom, Janiár 30 d. 1812.

Berzsenyinek Kazinczy baráti szíves
ídvizletét.

Meg nem tudom fogni, kedves barátom, mire
véljem sok hónapokig tartó hallgatásodat¹⁾. Elhi-

¹⁾ Majus 22d. 1811b. is ezt írta Berzsenyinek: „Nem emlitem mikor vettem leveledet, s tudod, hogy hallgatásodat épen azon mértékben érzem sajnosan, mint a hogy tisztelve szeretlek.“ Berzsenyi mintha, nehezen azt vette volna, hogy Kazinczy másnak is megírta, miként 1811beli apr. 1d. költ. válaszában maga megvallja, bizonyos igen csak leghívebb szívre fűlre kötött ifjui tettét, mert ezt Berzsenyi látom, maga kitérte Kazinczy ismétlt soráiból. E fecsegőkorságát egykori barátunknak, sokan ismerjük még fennlévők. Midőn Szemere nekem elbeszélé 1821b. még inkább ova-kodtam híreket írni neki, s mosolygék midőn tudtomra is adá, milly hír nem vívők és hát üresek, hozzá bocsátott leveleim.

degülésre nem akarom, mert azt nem érdemltem és mert azt becses barátságodtól nem vártam 's nem várom. Ne engedje az ég, hogy Tégedet 's tisztelt hitvesedet 's szeretett háza'd népét kedvetlenség érte légyen 'stb.

15.

Széphalom, Julius 2d. 1812.

Kedves barátom!

. . . . Helmecey, ez a' lelkes kis fia, reájok¹⁾ ismét kapott 150 forintot; százat a' Fejérvári nevendék papságtól, hol Farkas Imre nevű kis Pap barátja volt a' buzdító, — ezt azért mondom, hogyha Fejérvárra még Pestí útadban, őtet felkereshessd — ötvent pedig egy Tomicza nevű Zágrábi megyeheli kis Paptól 'stb.

16.

Széphalom, October 2d. 1812.

Széplelkű barátom!

. . . . Helmecei téged novemberig, meglátogatni készül. Ha nálad lesz, csókold meg az én nevemben. Ez a' fiatal barátunk mindkettőnk eránt különös hűséggel viseltetik, verseidnek és a' Daykáiának megjelenetések eránt tetemes szolgálato-kat tett, tiszta a' feje 's a' szíve, 's a' mi megbecsülhetetlen, szorgalmas levelező, 's a' válasz után várrással nem üldöklí az embert. Hátadatlan volnál eránta, ha dolgaidban nem vele, hanem Tatayval leveleznél, a' ki Helmeceinek szoros és szíves barátja, de tégedet Helmeceinél inkább nem szerethet, és a' ki, ellévén zárva a' Papi-nevelőbe, nem járhat el olly szabadon dólgalban mint Helmecei. De Te ne hidd, hogy én tégedet Tataytól egészen elvonni akarjalak. Te nem szereted inkább Tatayt mint én. Csak arra célzok, hogy Helmecei is éreze szeretetedet, bizodaln a-madat.

¹⁾ t. i. Berzsenyi versei nyomtatására.

17.

Széphanom, October 31d. 1813.

Kedves barátom!

. . . . Helmeczinek leveléből tudom, hogy az Erdélyiek a' te verseidet nagyon tisztelik, csudálják. Ugyan ezt írhatom Magyarországnak azon részéről is, mellyben lakom. Patak nem ismér hozzád fogható magyar lantost. Csak itt ott akad egy fő, a' ki melletted a' Dayka' szépségeit is érzi 'stb.

18.

Széphanom, Januar 18d. 1813.

Kedves barátom!

. . . . Engedd meg, hogy némelly botlásaidra — ha ugyan azok — figyelmessé tehesselek. — *Achája* nem dactylus hanem amphibrachys. Hogy a' vers jó légyen, *Achája* helyett *Graeciá-*nak kell állani. A' *Hérók'* ragyogó szobraikat a' 's halált. — *bért nyert*, kedvetlen összejövelele két izben két syllabában az *rt* hangnak; — ezombjaim és fűrtjeim, nem ezombaim, fűrteim, mint esőkjaim, csontjaim. Osztán arra kérlek, hogy az aselepiászi sort ne elegyítsd az Alcéuszi sorok közzé, mert nem *egygy* természetű a kettő 'stb.

19.

Széphanom, Julius 4d. 1813.

Kedves barátom!

Juniusnak 30-kán, midőn éppen fekünni akarték, vendéget hallok érkezni. Elébe mégyek, 's Kazinczy István üsém, az az fíja az Onkelemnek Andrásnak, másod magával lépe pitvaromba, . . . 's ez Szemere Pali vala. Első kérdésem, mellyet hozzá tetelék 's tevék, az vala, ha hozzá e a' Te verseidet, édes barátom Erre az üsém felele, hogy ő hoz egyet, de magának, 's declarálja, hogy itt nem hagyja. Még nem szün-

tem, míg koftrét cselédjel le nem oldák, s az exempl meg nem kapám. Akkor Palival neki állánk, 's lvenként végig futám, hogy legalább a' külsővel ismerkedhessem meg, 's lássam mik vannak benne, 's melly rinddel. Nehány darabot felolvasánk, hogy lássam változtatásaidat. Illyen vala az Ajánlás, illyen Psyche, illyen a' feleségemhez írt darab, illyen a' sonett, illyen a Nagy Pál, és még egy-kettő. A' vignette a' mennyire gyertyánál nagyító üveg mellett láthatám, nem rossz; de Pali azt mondja, 's úgy írják Pesti barátim is, hogy a' kép éppen nincs találva. Erről nem ítéltetek, de igen annyit, hogy igen nem szépen dolgozó Blaschke. — Már tehát volitas per ora virum, édes barátom; 's ámbár tudom, tapasztalás után tudom, hogy valakik verseidet kézírásban látták, bámulni azokat meg nem szünhetnek, szeretném hallani a' két Haza' minden tájáról, ki mit mond felőlük. Örvendj szerencsédnek, di-esőségednek, 's légy rajta, hogy nem sokára verseidet megbővített kiadásban vehessük.

Az én Daykám initt amott ólesárlókat találja. Egerben egy Pap, deák epigrammát íra ellene, mellyet ide teszek:

Dayka redi! nolo nutricem; nolo poetam
Foemineum. Vir sit quem lego virque probus.
Quaeris, quo redeas? Ad eum qui de tenebris te
Protulit. A doctis nil quod amaris habes.
Van us es et Venus es, dignusque operire patellam,
Qualem in Kazinczy te reperisse palam est.
Dayka redi! Non es qualem te censuit euntor,
Dayka redi! structo nam secus igne peris.

Igy íté, édes barátom, az, a' ki magát a' mi Idivozítónknak bizonyosan rosszul értett tanítása 's Origenesnek éppen nem eszes példája szerint a' menyország kedvéért castrálta . . . De kérlek, tudassd velem, mit ítélsz Te Daykának versei felől. De poetis ferre iudicium unice poetarum est; így íté Scaliger, és így a' Te ítéletedet tudni nagy vágyásom lehet ¹⁾.

¹⁾ L. itt fennebb a 150—152d. lapokon. Szerettem volna látni, Berzsenyinek ide tartozható levelét, ha megírta-e úgy, miként ez idézett helyen áll, Daykáról mit tartását; es ha közlé-e vele a neologismusi bukálcsolások nem szeretéséről hozzám bocsátott véleményét. D. G.

Hát azok a' kik bennünket nyelvrontóknak szidalmaznak mit mondanak azokra, a' miket Daykának életében mondottam a' Neologismusok felől? A' ti Telekitek és Prónaytok (ki található okát) valóban azt hiszik, hogy nyelvünk roulik, és hogy magyarul még senki jobban nem tudott, mint Teleki József, a' ti Administratorok atyja. És én épen ezen hitnek feldőjtésére mondtam azt a' mi Daykám életében lap XLV és XLVI áll. Szerencsénkre a' két Hazának minden részeiben fogy ezeknek a' vénséget szerető 's újságot gyűlölő embereknek számok, 's Moldvának szélén is fájni kezd az igazság szelleme.

Pestről írják hogy Te ott valál. . . Barátim tudják, hogy nékem vagyásom még azt is tudni, hogy ruhád mely színű posztóból vagyon szabva, 's Vitkovics mindent elbeszélle levelében, hogy vele lévén Te néki mit mondtál, hogy ő és Helmecki Téged hová vittek el stb.

20.

Széphalom, October 12. d. 1817.

Tisztelt kedves barátom!

Augustus 8-dikán napam, september 25-kén testvér hugomnak férje megholtak, 's ez a' kettős halál képzeltetted mely bontakozásba hozta dolgoimat, s ki fogsz menteni, hogy későcskén felelek. —

Kölcesei egy Vice-Ispánokat adott ház' gyermeke, 's velem Álmosdi birtoka által atyafi, így atyafi Vice-Palatinnus Péchy Inre bátyámmal is. Lakása Csekén volna Szathmárban, de 2000 ft-ban árendába adta birtokát testvéreinek, azután a' contractust eltépve adta vissza nekik, hogy bírják jóságát 's adjanak neki a' mit alhatnak. Szemerével Pestre ment le, hogy ott valamit kezd, de még maga sem tudja mit. Ennyit kérdéseidre.

Verseidnek Recenziójából a' Redactio kihagyta valamit, de abban tégedet nem érdeklett. Azt mondtá ott, hogy a' Magyaroknak usque renatas Literas (Rajnis, Szabó, Révai, Ráday, Orczy) nem volt Zrínyin kívül Poétája, hanem csak verselgetője, 's a' magyar, poétai szellemben kevesbbet kapott mint még a' Morlach is. Ezt én ugyan így

hiszem és vallom: de a' Pestiek, kik írtóztató hazafiak, 's az igazat sem akarják megvallani, ha az fényt nem vét reánk, meg nem emészthették.

Verseidnek Recenziója nincs nálam; kiadtam olvasni 's vissza nem kaphatom. Ismered a' könyvkölesönözöket. Emlékezem, hogy felőled sok jót és sok nem jót mond. Nevezetesen téged azok közzé számlál, a' kiket nem az imitatio, hanem a' természetet tevé Poétává, és hogy verseidben ifjú arcz, öröm, könnyűség van előntve mint Homérén, Góthéén. Nem gondolok én azzal, hogy ő vagy akárki akár engem akár mást megcsapkod; higyd el, édes barátom, mindenkiünkben van csapkodni való; attól sem félek hogy az irástól, olvasástól elidegenit; lesz mind Iró, mind olvasó, 's a' korbács használ mind az Irónak mind az Olvasónak. Azonban Kölseit én is nagyon elkese-reitve találtam az idén Lasztócson mulatásban. Neki semmi sem jó, még az sem jó, a' mit eddig csudált, 's azt hiszi, hogy épen nem haladunk, hogy Literaturánk épen nincs, 's nem is lesz.

Most Homért fordítja görögéből 's Hexameterekben, a' legapróbb vonásokig, és így képzeltettedenül steif, de a' melly nem csak nincs nagy érdem nélkül, hanem ha majd darabosságait le-tördeli, olyan lesz, mint a' német, mellyet Voss dolgozott. 3 Könyve már kész.

Ha jól van-e összehasonlítva Homér, Euripides, Góthe, Schiller? azt kérded. — Itéletem szerint a' négy nem egy. Schiller olyan mint a' ki mindég a' théateren lépdell, a' cothurnus nehéz lépdelléseivel: Góthe csupa szerelem lépdellése, még midőn cothurnizál is. Homér, Euripides és Góthe egyformák: nem Schiller. Ugy tetszik Kölcsei többet olvasta a' német aesztheticusokat mint szükség volt. Belőlök merítette az objectiver Dichter és subjectiver Dichter ideáját. — Kölseiben én nagyon szeretem azt az érettség, azt a' nem sietés colorját: de két elsőbb Recenziójával jobban meg voltam elégedve mint a' tiédde. Végtere nagyon el tudnám únni azt a' didaxis' tónusát, 's állításai sok helytt csak félig igazak.

Én téged arra kérék, hogy feleletedből ki ne tessék a' magad védelme, hanem csak az ügyedé. Személyiünk nyer, ha az ügy nyer, 's veszt, ha ez veszt, 's az utolsó esetben még hiúságunkat meg is kaczagja a' világ stb.

21.

Széplatom, October 18d. 1817.

Kedves barátom!

Visszakapám Tudományos Gyűjteményem Küteccskéjét, 's sietek felelni leveledre, noha minapi leveletem hamarabb kell vened mind ezt.

Kölesei nem csak gorombán nem bán veled, sőt minden sorából személyednek szíves tisztelete szól, de sokban veled és velem nincs egy értelemben. Az Ajánlás volna-e üres darab? Csak ott kezdem azt, a' hol Plátót emlegeted: *Plátói nyelved* etc. Hiszen ott *dolgok* állanak az Óda legutolsó betűjéig, 's mi lesz *dolog*, ha az is csak üres kép mint a' *Laterna magicæ*? Nincs-e illyen ezer meg ezer az ő kedves Göthéjében, Homérjában, Klopstockjában, Pindarjában? Jó, hogy Pindárt recenseálván, azt nem mondja majd, a' mit e' napokban valaki, hogy a' ki olyat ír és úgy ír, gyanúba hozza magát, hogy részeg volt mikor írt. — 'S Poéta e az, ha az Aesztetikusokat in succum et sanguinem ette es itta is meg, a' ki ezt: *A' ki u' Muzát vezzi uti társul* *Laterna* magici játéknak nézi? — *Durva Jambusokba* öntött declamatio? Kölesei nekem egyszer azt mondá, hogy a' hexameter fecsegővé teszi az Író-t. Így most a' *durva jambus*. Nekem pedig ez a' *durva jambus* nagyon illőnek tetszik az olly komoly philosophiai dolgok' előadására, 's mint az Archilochuszé csapkod, úgy ez igen a' maga hangján dorgál, a' maga hangján tanít. Köleseinek ez a' gravis lépése, ez a' didaxisi tónus fascinalja a' vigyázatlan olvasót. En is tisztelem Recensió-jit; nekem nagyon kedvesek; de nem úgy tisztelem mint Pest tiszteli, a' mint hallom. A' Recensens is mondhat nem igazat, mint a' recenseált Író, 's ez a' gravis tónus gyanús előttem.

A' mi' lap 103. Lessingből mond, épen védelme a' Poézis e' koros nemének. Inkább jó Epistolát, mint rossz Ódát 's rossz Drámát 's rossz Epicumot. En bizony a' Horátz' Epistoláját nem tartom méltatlánoknak a' Horátz' nevére, 's vannak neki Epistolái mellyeket inkább szeretek mint némely ódáját. Ezt el ne feledd neki mondani ha igazán szándékol hogy neki felelj.

Hogy én a' Zrinyi-nemű verseket szeretném dalainkból kirekeszteni, tudod; azt egyedül az

ollyas nemnek tartanám, a' millyekben Kis írta a' maga Epistoláját, 's Csokonai, Dorottyt. De hát a' te Szerelméd l. 30, hát a' te gyönyörű Psychéd, hát a' Kémenes-alja rossz darabok-e? Minden biztonnal a' te rimetlen költeményeid a' jobbak, ezek fogják nevedet halhatatlanná tenni a' legkésőbb maradéknál is: de Kölesei még is sanyarúbb mint lennie kellene. En egyedül azt óhajtanám, hogy nem sok idő múlva újabbán add ki verseidet, 's némely darabjaidat vagy egészen kihagyd, vagy hátul vedd egy esomóban. Matthison ezt az elsőből tette a' Zürichi kiadásban 1800 körül; az újabb kiadásban *minden* nem rossz darabját felvette, 's nekem ez az újabb kiadás épen nincs olly kedves mint az elsőbb volt.

L. 98. azt mondja Kölesey, hogy Bessenyei etc. megmutatták, hogy a' hol valami nincs etc. Ez oda csap a' mit feljebb monda, hogy Kisfaludy es te magatokból szedtetek, nem imitatio által lettetek az, a' mik lettetek. — Való-e ez? Te legjobban tudod, ha lettél volna-e az a' mit benned velem együtt Kölesei is esudál: de hogy Kisfaludy az olasz Poéták által, nevezetesen a' Petrarca Sonettjei által lett azzá a' mi lett, még pedig nem csak a' formában, hanem a' dologban is, azt nem én állítani. Nem csak Virgil leve Homér által, hanem Zrinyi is (a' mint K. mondja) Tasso által, sőt magát Homért is az előtte éfték csinálták, mint Göthét, és mindent, mindent a' ki még nagy volt. Lássd Herdert a' Helweezi Értekezésében valahol. Valamik leszünk, mind az imitatio által leszünk.

Döngéssel nekem igen jó. Értem, mihelytt hallom. A' *méhe* is mentve lesz előttem, mihelytt tudom, hogy úgy is mondatik.

De élj szerencsésen, kedves barátom. Legy nagy és nemes még haragodban is. Nem veszünk a' haraggal, ha az nemes.

22.

Széplatom, Januar 18d. 1821

Édes barátom!

Elrémültem leveledre, 's szánom állapotodat a' szeretet' legforróbb érzésével. Miért nem ér-

tek e' sok és nagy csapások mást, kinek szenvedései a' hazának nem voltak volna kárára? 's miért éppen téged, kinek hézagját senki nem pótolja ki közöttünk? Te állapotodat felhalálnak nevezed. Leveled hamisnak kiáltja az állatást, mert lelkesebbet ép napjaidban sem írtál; ebben élet és erő szikrázik. Vigasztalhatatlan volnék ha e' remény nem élesztene. Nee dis amicum est, nee mihi, te prins obire, édes barátom. Az az Isten, a' kinek olly sok kedves áldozatokat nyújtottál, nem csak a' lant Istene, hanem az orvos-szeréké is; neki rád gondja lesz, 's visszaad magának és barátidnak; 's én azért könyörgök előtte.

Hogy levelim' válasz nélkül maradása szenvedésből 's elhüléséből erednének, azt meg sem tudtam álmodni. Én a' te barátságodat elejétől fogva életem' legfőbb szerencséjé közé számítottam, 's kevélykedtem vele, 's ez az érzés soha sem hagyott-ele. Hogy megbántottalak volna, nem tudom: bántani az, a' ki téged nem eltolni igyekezett magától, hanem minél szorosab kötelékekkel esaltani magához soha nem akarhatott. Az életnek sok esetei vannak, mellyek megtévesztenek hennünket. Örvendjünk legalább az Igazság és az Idő a' ködöt végre is eloszlatja, 's a' tiszta tisztának ismertetik.

Annyi való, hogy én a' Kölcsey' Recenzióit nagy gyönyörűséggel olvastam. Mit itéle Verseid és a' Superintendens Kis Uréi felől, arra éppen nem volt gondom; egyedül azt a' színét tekintetem az érettségnek, nyugodalomnak, melly dolgozásán, az első soron kezdve az utolsóig, bájos hatalommal ömlött el. Mindenkinek más a' stílusa, mint arca; 's én igen jól érzem, hogy a' nyugalomnak ezen a' hangján írni nem tudnék. Talán egy kevéssé belé is csap a' feszesbe, 's a' lidaxis hideg hangja inkább érezteti rajta magát, mint szükség; az enyém, ha szabad itélnem a' magamé felől, eleven, de talán virágosabb mint illik, 's csapongása ott is játékos, a' hol azt bizonyosan nem keresem. Irigyletem szép tulajdonát, 's azt kezdém reményleni, hogy a' Historián nembem, ha magát arra adná, remekünk lesz. Ez foglalja el egészen. Itéleteit a' magaméivá tenni nem akartam és nem tettem; némellyikeben vele világosan ellenkezem is. Csokonai felől azonban igaz van. Lullentus fluxit, sed erat quod tollere vel-

lem. 'S annál inkább örvendék hogy magasztalá a' Csokonai' szép darabjait, 's gáncsolá a' sarsókat, mert olvasóinknak igen nagy része Csokonában a' sarast szereti.

Verseid neked elhalhatatlan fényt szerettek; nevedet a' maradék soha sem fogja tisztelet nélkül nevezni. A' philosophia hennünket a' dicsőség eránt nem tesz hidegekké, hanem csak arra tanít, hogy az igaz és az ál dicsőséget ne tekintsük egynek, 's ne higgyük hogy ragyogásunk annyira elsetéjítet mást, hogy mellettünk és utánunk többé senki nem ragyoghat. Sőt az Irói dicsőség olytan, hogy az, a' vagy még nagyobb érdem, vagy a' később olvasók' ízlése előtt, bizonyosan el fog homályosodni. A' Természet minden időszaknak ad nagy embereket, 's mi a' főponttól bizonyosan távol vagyunk még. De az az Iró, a' ki igazán méltó ragyogni, nem is a' ragyogást keresi; annak abban a' szép örömben áll jutalma; mellyet a' mesterség ad az azt gyakorlóknak, és abban az érzésben, hogy korát előbb vitte, hogy segítse az ügyet. Én részemről semmit sem ismerék a' mit kevesebbé óhajtanék mint a' köz javallást; maradjon az azoknak, a' kik rajta olly igen kapnak, és hogy megkapták, olly igen örvendének. Te, édes barátom, valamit Iró óhajthat, bőven megkapad 's állandónl bírod: a' tudósok' és nemtudósok' javallását, ön javalásodat, tekintetet a' Nagyoknál, társaid' barátságát, 's azt az irigylésre méltó érzést, hogy a' Mesterség nálunk általad fentebb lépesőre emeltetett. Éljen sokáig e' szerencséd' birtokában, Hügiéja adja vissza erődöt, hogy új koszorikat szeghess, 's hidd, hogy érdemeidet védelmezni, ha azt kíváná a' szükség, nálamnál később senki sem volna. De birtokaidat senki sem vette kétségbe.

Tudod-e te azt, hogy a' Tündományos Gyűjtemény kötetiben kétszer említettem nevedet barátság' érzéseivel? Ugy fogtam volna, ha nem elhültél volna erántam, hanem ha ellenségeskedéseket követél volna is ellenem. Füredi Vida (ez a' név nomen collectivum) igyekezett gyanúba hozni hűségemet, azt hirdetrén, hogy a' mit egy kézzel adtam, másik kézzel elvettem. De melly olvasó nem tudja, mi baja neki velem?

Ölellek a' szeretet' barátság', tisztelet', csudalás', irigylés' legszentebb érzéseivel. Add ismét

jelét, hogy szeretsz 's vigasztald meg, nagyon kérek erre éretted gondokhan levő barátodat:

Kazinezy Ferencz ¹⁾ mk.

23.

Tisztelt kedves barátom!

Engem az a' kevélység szálla meg, hogy hazánk fölém vegye Verseidnek harmadszori kiadását; 's nagyon kérek, ha mi nyomtatlan dolgozásaid vannak, és ha miket az első 's második kiadásban kitörlél, megigazítál, méltóztatással nekem megküldeni. Mind az első, mind a' második kiadás tele van hibás interpunctióval, olykor hibás orthographiával is, 's szeretném annak a' lelkes külöknnek munkáját, ki a' maga korá' legjobbjainak javalásokat oly mértékben nyerte el, a' hogy kevés Irónk mind eddig, tiszta és Költőjökköz méltó kiadásban tenni közre; szeretném bizonyágát hagyni, hogy Te és én egymást mindenkor szeretjük. Kérlek tehát, ha mid van, a' mit verseidhez adni, vagy a' régiekben változtatni akarsz, küldd meg nekem Pestre stb.

Régen semmit sem tudok egészséged felől; csak másoktól hallom, de homályosan, hogy al-

¹⁾ Hozzám 1820b. dec. 21d. irt levelét így fejezé bé. Elj szerencsésen, hasonlithatatlan férjbi, igen kedves barátom, örök barátom 's esköld Szemeret. Mondjad neki, hogy izenete sok szomoru óráimat felejrti velem. Miért hallgata el ő nekem, nem feszegetem. . . Ne hallgassa a mit a hypochondria kintottjának *) esletéülése sugall, és Szemerébe is által akarja tenni. Hallom, hogy ez a baj B-nyit is nagyon kinozza s gyógyítatja magát. Az a kevélyeket bántja; engem soha sem fog utól érni.⁶⁴

Egész 1818, 1819, 1820-ból nines levele Kazinezynek Berzsenyihez a hozzám került gyűlemben. S 1821-ből is, e közlöttől megválva, csak egy van, mellyben gr. Kornishoz irt episztoláját küld meg. És 1822-1828 megint egy sínes.

*) Kölessey?

kalmasan kígyogylál. Élj igen szerencsésen, edes barátom, tisztelőidnek örömeire, Literaturánknak 's Hazánknek örök diésőségeire. En kevélykedem azon szerencsemmel hogy fenvedet láthatam, hogy engem szeretél.

Pesten, April 14d. 1829.

Örök hived: Kazinezy Ferencz.

24.

Az én kedves Berzsenyimnek.

Édes barátom, Junius' 3-dikán érkeztem hat egész holnapi távollétem után haza. E' pillanatban veszem leveledet 's szeretetet látok benne, 's épen ezt óhajtottam. De mi tehát az a' mi kétőnket elválaszt? Hígyj nekem, nem tudom.

Barátok' gondolkozásának, izlésének szabad ellenkezniek, de nem soha sziveiknek. Ez a' te érzésed is, mellyet leveled fejteget. Hogy Te a' scandált rimes sorokat leoninus fornáknak nézed, azt tudom; de én nem emlékezem hogy veled csak egy sorban is perlettem volna. Kölessey sok esztendő óta egészen elhidegedett erántam, a' mit sok ideig nem is tudtam. Mindég úgy irtam neki mint a' kívül nekem, és a' kinek velem baja nines, 's hogy nem felelt, azt nem szívének tulajdonítottam, hanem makacs szeszének. A' mit az Élet' és Literatur. I. kötetében Vályi Nagy Ferencz miatt teve, az osztán örökre megpatantá köztünk a' hírt, mert ő engesztelhetetlen neheztelésü ember. Én vele ellened soha sem fogtam kezét, és a' mit tett hírem nélkül tette.

Vedd e' vallástémet tisztelem' 's örök barátságom' jelül, 's engedd nekem azt a' szerencsét, hogy verseid, azokkal egygyütt, mellyek nyomtatva nincsenek, legalább a' kiadottak közt nincsenek, általam adathassanak ki még egyszer. Élj szerencsésen, edes barátom.

Széphalom, Julius 3d. 1829.

Két észrevételem vágyakozik itt kifejtekezni: 1. Kellém osztás végén levelezte Kazinezyig egy Irónknál sem tessék ennyire ki. Gr. Dessowffy Józsefi egyes felkűség szenteségével versenyekem vele. Mikoéiben a csupa osztón muve nyájalog. S Kazinezy annyira gyakorlatában lön, hogy első hamar írása közben is, Csfn, Nyájasság, Szerelem, Hódítás, egymással ingerkedve kíváná magát keresztül játszani tollán szavak új keeses elhelyezéseibe.

2. Kazinezy e kérelmeit én csak e leveleiből tudám meg. Berzsenyi hallgatott. D. G.

II.

EGY LEVELE BERZSENYINEK KAZINCZYHOZ.

Mikla, Dec. 15d. 1814.

Barátom!

Megbájtoltatva követhetetlen szépségű epistoláidtól, ismét epistolát próbáltam ¹⁾. Rostáld meg kérlek, s taníts meg nyomdokaidba hágni. Már két kis versemet nem méltattal figyelmedre, ámbár mindenkiben volt jó s mindenkiben volt szembetűnő hiba is. Ha a barátságna ezen legszébb actusát meg fogod tőlem, azt kell hinned, hogy soha sem voltál barátom s következés képen nékem is meg kell szűnnöm eddig való alkalmatlankodásimtól.

Dukai Takács Dudi unoka hugom, jól nevelt, s minden kellemekkel bíró leánya, 18 esztendő s szép értéke legalább megér hetven ezeret s méltó, hogy törekedésiben buzítsuk, segítjük. Ajánlom kegyeidbe.

Wesselényivel való mulatásodat és grófnéd characterét oly szép színekkel fested, hogy én frigyed kezdek lenni. Én oly boldog mint Te soha sem voltam s nem is lehetek. Te érzéseidre nézve mast is gyermek vagy. S melly boldogság gyermeki szívvél s megérett ésszel élni! Mond meg

¹⁾ Ez volt Berzsenyinek Dukai Takács Judithoz írt s itt a 48d. lapon álló költérlevele, melyet ez uttal Kazinczyval küldött, s mi szerint az már 1811-nek végén készült, noha később Berzsenyi maga 1815re tette. Csak ez egy levelét találtam saját kezével Kazinczyhoz a kapott esomóban, melybe hogy jött a többitől megválvá, nem tudom. Ennek Kazinczyhoz megküldetése pedig onnat bizonyos előttem, mert Kazinczy meg a költérlevelet nekem írta le még kinjomatása előtt, s küldé Erdélybe.

grófnédnak, hogy én Néki rokona vagyok Török Magdolna Jóhanyámról, ki ugyan azon familiából való. S melly csudálatos, édes barátom, én Wesselényinek, Döbrenteinek és Szentmiklóssynak is rokona vagyok! Wesselényinek, mint Pogány, Döbrenteinek mint Berzsenyi, Szentmiklóssynak mint Sándor. Ne ítélj meg kérlek, ha azt mondom, hogy ezen szép rokonsággal kevélykedem.

Minapi Vas vmegyei utamban megállék Keszthelyen, a grófnál lévő hatodfél ezer forintom interestessének felvetésére. Boszuságomra véletlen a gróffal öszve vetődtem — boszuságomra mondom, mert én mindenkor boszszonkodom mikor igen nagy urat látok, vagy ha nem boszszonkodom is legalább nem örülök, mert én csak vagy magammal, vagy magamhoz hasonlóval szeretek társalkodni. Azonban ez a jó gróf minden emberséget mutatott hozzám. Kertjének legritkább oltványival megajándokozott s megparancsolta kertészének, hogy valamit kívánok mindent adjon. Igen szivesen invitált magához és különösen a georgikoni examenre megkért, hogy elmenjek. — De minthogy azt is veté hozzá, hogy akkor nekem valami jó svájczter tehennel is fog udvarolni, én nehezen fogok neki udvarolni. Kevély nem vagyok ugyan, de a szentelenségől superstitiose irtószom. Már mast pedig vagy gorombának kell lennem, vagy szentelennem.

Én az erdélyi theatrum számára szeretnék valamit írni, de semmi materiálékat nem tudok s könyveim sincsenek hogy kereshetnék. Te kétség kívül e részben is Tudsz engem vezetni, adj tehát kérlek valami thémát s ha lehet erdélyit.

Élj szerencsésen s tisztelj meg ezután is nagyra becsült hajlandóságoddal.

III.

NÉHÁNY LEVELEZET

BERZSENYI DÁNIEL S DÖBRENTEI GÁBOR KÖZÖTT.

1.

Döbrenței Berzsenyihez.

Bonyha, Küküllő megyében, jan. 20d. 1812.

Tekintetes Ur!

Három költéyt¹⁾ küldö nekem Kazinczy, egy dunántúli Berzsenyitől: *A melancholia, Felsőbüki Nagy Pálhoz, Élet korai.* Már a névre felvillantam, mert Nemes-magasiban levő Berzsenyi vér van benne is; a költeleim pedig, akárkié lett volna, egyszerre csak hódított. Nyelvbeli folyama tiszta mint az erdélyi havasi eszergeteg; lehelete nyájas, regényes, millyen a Sitkéről és Kemenes dombjáról elnézett Kemenes alja, s a Bakonyon túl Somló hegye Sümege vára kékellése; a gondolat csak amugy egyszerűn oda fúva s még is feleséges, mint Mózes nagy sora: Mondá az Ur, legyen világosság, — és lön.

Én gyerek vagyok még, nem tudom tudós okokkal támogatni „mi Szep“, hanem csak azt veszem észre, hogy a mi egyszerű, természetes, a' miben nemes kény, illedelem van, mind belém ragad; a mi kényszerített, feszegő, czifrázott, bomályos, mind untat.

Oh ha azon szomj és nyugtalanság, melly engem üz, italára, békéjére találhatna. Kristály

tisztának kívánám az italt, de nem brillantozott pohárból, mert ez nem átlátszó, s fogantuja nehezkés. Békém egy lenne, ha visszafenyülve látnám Buda és Gyulafejérvár dicsőségét, melly hajdan nemzeti miveltségnek indult.

A munka oda, gígászi; de nem veszett el még egészen a magyar nemzet; utódok, kikre honukban minden vár-rom, egy egész hisztóriai nagy époszban int, csak nem gyávulhattak el végképen.

Árkáki legyen e feltörekedés körül hiveséggel és igazlelkűségben járó, szívest adom tudtára szép ihívének hatályát, s osztozom örömeiben azon, hogy nem hangzott el csak süket szélben nemzeti nyelvű dala.

Ezen fakadott részvét iratja velem a Tekintetes urnak e levelet, kinek benne, ime koszorut küldök Erdélyből.

Gróf Bethleni Bethlen Ádám királyi aranykulesos özvegye, Marosnémeti gróf Gyulai Katalin adja azt a „*Melancholia*“ költérének azzal, hogy kölakra véseti azt ki egészen, s kertjébe állitaja. Fennkölt gondolkodásu hölgy ez, gyönyörű beszédje magyarul és csak inkább s legjobban úgy. Hangulata csendben, bizonyos önérzettel és érzékenyen foly s innepélyt gerjeszt. Lelkületé nagyszerűekhez vonja, érzelmeiben büszke. Öltözete módja mindenkor uri, s ha vendegei körében itt, vagy télen Kolosvárat a társaságokéban megjelenik, azonnal hódol neki, minden. Egy, királyi paloták magyar hölgye.

Taval többfelét hallék tőle Barscsy Ábrahámrol, mit majd ennek életírásába tehetek; mi nap meg néhány felvilágító viszonyt monda el azon

¹⁾ *Iers* állá itt akkor, s más előkerülő mostani szók helyett is, akkoriak; de hatalmamban még, *szókra* nevez az *akkor-t, mai-vá* tennem; valamint kényem tarthatá; az akkor csak megerintett újra öntenem.

követségéről, melyet 1791ben az erdélyi országgyűlés nevezte III. Leopoldhoz, feltett törvénykezéssel megszentelése végett, s az, Bécsben 1792beli febr. 16d. óta majus 12dikéig folytatta eljárását¹⁾. Mert a grófné felkérésre apolásul 72 esztendő atyját gróf Gyulai Józsefet, ki a 12 követnek elsőbje volt, s mint igen élénk szép ifju özvegy, minden elsőbb helyeken megfordult; az események belső kölcsönait hallotta; általában pedig, már férje társasága, ki 1790b. hala meg, és az által a nagyszombati szabadkőműveseké, az érdekes tárgyakra figyelmet fogékony elméjében felgerjesztette.

És örömet hallgatam én, leányi forró szavaiban gr. Gyulai József hazafiúi vonásait, ki egykor katonáskodott, későbbben Szilágy Csehben, főként pedig Paczsalban szőlei között lakott, s mint aranykulcsos és királyi hivatalos, nyerte meg a József császár utáni országgyűléseken földieki bizodalnát. Oly méltóság tekintélyét mutatva áll, Bécsben 1792-ben készült gyönyörű olajfestésű ősz képe, magas termettel (ilyen leányáé is) hosszú mentében bakancsban, minővel Kaunitz herczegnek mondá el csenddel, Erdély szabad alkotmányát, s annak németül tett azon kérdésére mi-féle hivatal viselne (már mint e nagy követség el-sője) egyszerűségi jó indulatával felelé: „*Ich bin ein Winzler.*“

E becsületes vinczellérben oly régi várszelle-mű magyar ur hunyt el 1800ban 80d. évében, minőket a változott kor, többé nem nevel. Jellemzetéhez elég az, hogy németül csak magyarul nem tudó némettel beszélt, s kedvelt menyét ő, még „kegyelmedezte.“ Csak ő tudá bánni a zsidói b. Wesselényi Miklóssal; egy szót vete menyörgései közé, s a zúgó, csillapult. Jó barátok szomszédok valának. Leánya, itt e Bethlen birtoknak, mint egy fiú s jány anyja, felében asszonya. A régi épület új izletű kastélya, általa emelkedék; e mellett pedig egy angol helyesű szép kert az ő csinos tapintata szerint kerekedett.

A mint ebben tegnap délután járék, s mentemben az említett költéyleket újra éldelém, a grottában találtam virágaival.

¹⁾ Megnézém most e követség tudósítását, az 1792-beli aug. 20. kezdetű erdélyi országgyűlés jegyzőkönyve 119—196 lapján.

Ha nem volnék alkalmatlan, kérem, Nagysáddal én valami szép verseket közlenék.

Felolvastam a „Nagy Pálhoz“ írottat; fel, az Élekorait. „Felséges gondolatok“ lön a megjegyzés.

Felolvastam a „Melancholiát.“ A grófné szeméből elandalodás könyve csillant ki.

„Ah! ez, nagyon szép, szóla, köszönöm közlését. Kőlapra fogom vésetni s ide tétetem tábláját e grottába, az épen ide való“ stb.

Én pedig megörvendeztetem ezzel Berzsenyit, mondtam. S ime teszem. A grófné azt hagyá meg, irjam tiszteletét, s ezennel azt is teljesítem.

2.

Berzsenyi Döbrenteihez.

Mikla, július 30d. 1812.

Kedves barátom s öcsém.

Becses leveledért legelőször is, fogadd el főlem a té-zést. Emberek között a mindenféle czím fokozatait a közép százévek kezdék, azok pedig csak monostorhoz kolostorhoz értettek.

Mondjad ezután, kérlek, mely tiszteletemet gróf Bethlen Ádámnának. Versemnek, szép kertjébe kiiratasát, illeni fog megköszönnöm. A szép-nem izlése ha mivelve van, jobban itél a ferfiénál.

S az az Erdély hát még magyar világ, a főbb rendűek körében is?

Isten veled. Tisztelj meg minél előbb újabb leveleddel stb.

3.

Döbrentei Berzsenyéhez.

Oláh Andrásfalva, Küküllő vármegyében, augusztus 16d. 1812.

Szeretett, nagy érdemű barátom!

Tegnap este későn hozák ki, igen megörvendeztetett válaszólat a segesvári postárol, s ma

reggel, ime, jókor még, már sorokba sietek eleveníteni felmelegedett érzéseimet. Mi fenséges jelenmény a lélekben, a háza és muzák szeretete! A véri rokonságnak is ez gerjeszti szellemibbségét, sőt közel lesznek az egymástól legtávolabb lakók, általa. Külön a hazáé, egy ragyogó esthajnal, mellyen ezer meg ezer andalgó szem csügg, a nélkül hogy egymásról tudnának. A tudalmak szeretete meg olly örök lélek folyam, melly a világ minden nemzetének eszméit összeárasztja, s Prince de Ligne-t fényes palotákból a Gézsiüm lakó Jean Jacques Rousseauhoz lebegtetéi.

Tiszta való — miként a esiki szélekely mondja ha igazol valaunit — hogy a nevelt fejrénep általánosabban kapja ki mindjárt, hol a szépe a költelemnek. Mintegy ösztönszerűleg villan meg rajta kéjesh idege, mint a hogy a kis hajadon egyszerre kiáltja el magát a mezőn: né az ibolya, s neki fut szedni. De a természet nem is kérli, kit szüljön e jól találó tapintattal, csak azt látjok, hogy itt van, akármiféle soron. Lám Moliere, gazd' asszonyán lesé ki jelenetei hatályát, a hol ez még csak nem is mosolyga, már azon mindjárt fordított a vigjáték költér, mert szívéből kaczagását várta. Akkor már előre tudta, tapsait.

S én tégeesselek, miként itt mondják. TÉGEDET! én? Mintha vértet és reteszt szíjaztak volna le mellemről, midőn azt levedlhen olvasám. Bizalmasan simult ki Hozzád; szabadta lettem, látod hát mennyire becsülöm ajándokodat. A czimzések, vastag láncozokkal elkülönző kollatok, de kellenek, hogy a marhák a tanarokat össze ne gázolják; a TE, aranyszállal körül font selyem sodrat, ezt elszakasztani felünk, mert leghecsesh ékszerünk függ rajta.

Erdélyben, ugy van, még nincs ollyan német világ, minőt Pesten veték észre magyar házaknál is. Itt, a mint mondják, gr. Bánffy György gubernator háza, azaz inkább német felesége gr. Palm Józéfa terjeszti Kolosváratt, és gr. Bethlen Józef kincstartóé Nagyszébenben, kinek neje is híjába gróf Zichy leány, nem tud neve nyelvéen, s a gróf maga is csak töri!). Ugy gondolom, meg-

feddette azért az atyját, Bethlen Gábor árnyoka, mert az efele elnemzetlenítés nem a gyerekek hanem az apa hűne.

E két ház, Mária Theresia nyájas hatásának sarja, niből látszik, hogy fejedelmű, kiváló festékű udvarnak ugy hat le színe messzere, mint a duna vizeé hosszanta bé a tengeré ellen.

Be nem tudják hát illy házak, millyen élető erét vágják bé a nemzet élőfaja gyökének.

Azt monddod, hogy a tenger, utójára még is minden belé szivárgó sőt belé onló folyamét is a maga színére elegyíti. Igen, s a nemzet is ekként hathat vissza udvarára, ha nemzeti színezet olly tömegben áll ellene, mint a széles tengeré. De nálunk deákság vizözöne, s ez tová poshadt.

Egyébiránt miként magyarok még a többi erdélyi házak, im ahhoz egykét kép.

Marosvásárhelytt, gr. Haller Zsigmond özvegyével gr. Toldalagi Kristinával lön szerencsém megismerkednem. Ez csak magyarn tud, de, ugy hogy tanulhatni társaságában miként esinosult az egykori erdélyi fejedelmek nemzeti udvaránál a magyar szólam udvarisága. Több erdélyi kifejezése között ezt hallám tőle, midőn legényét egy más grófnéhoz, kit ő, nem barátjának, hanem barátjának mond, küldé: Menjén, Játtatom a grófnét, hogy van? Minden magyar munkát meghozat, Csokonai verseiből sokat könyv nélkül mond el, nagyon szereti Kis János munkáit, nagyon Kazinczy Gesznerét. Aranka, nála pihen ki magát, kinek nem hajt ugyan verseire — héj, szárazok, mint a rözse —, de becsüli emberségét, hazafiai igyekezetet, melly a tüzet, legalább elalunni nem hagyja.

Egy nemzedékkel alkalmasint előbbi korból való az öreg báró Kemény Simonné, születésére gróf Wass Kata, Vecsen Torda vármegyében, kinnél ez előtt két évvel valék. Az egyszerű, hajdani magyar szokásu, igen jószívű ur-asszony körül

járt német katonatiszt az asztal fejnél ült ő körülé, derekán végen pedig a megyei nemcs urak. Fenn német beszéd folyt, alatt magyar. De ezek egyszer mind elhalgatának, kokáig. A szives házigazda gróf, serkenteni kíváná nemcs vendégeit, s ezt akará hangoztatni le hozzájok: „Hát az Urak miért olly szomorúak?²⁴⁴ és mondá: „Hát az Urak mert olly szárazok?²⁴⁵

¹⁾ Egész anekdotát költe maga felől Erdélyben, szomorú magyar beszédével. Nagy asztalt ada u, u egyszer k. költővári kastélyában, hol a sok háza-

szintigyi hemzseget a sok gyerek, serdültebb kisaszony, a vécsi rozzant kastélyban; részént unokája vagy rokona, részént felfogott árva nemes leány. Egy száz deák volt azok németre tanítója, miről midőn szó lőn, vonszó szendeséggel mondá a tisztas grófné, régi kanapéján: Én az Isten adta német nyelvet nem tudom, de már a mai világ ahhoz kezd bajlani, ezek a gyerekek hát legalább valamit, kapjanak fel belőle. S előmbe kelt képe, mikép részledőtt el a csak magyarul olvasott világban, Balassa, Beniczki ritmusa, Apáczai Csere-től az Encyclopaedia, Adria szirenája, a gömőri Gyöngyösi több kiadása, Haller János Hármus Istoriája, a gr. Haller László által fordított Tele-mak, Cid, Belizár, majd Kasszándra stb., ugy hogy most alig lehet egyegy példányra azokból akadni. A nemzetből magából külön és körében erejedzett elé a lelekvilág s csak nemzeti írók magok emelgeték ugy a mint arra ők elkészülnek; író s olvasó együtt fejtekezett, mint a görög világban, mint a 16—17d. százévbéli francia s angolhoniak, kiket fejedelmek magok is ösztön-zének, mit Erdélyben a nemzetiek hasonlóan kü-telességekül néztek, csak I. Leopold már nem.

És láttam még utóképet arról, mikép tartá uriságot a terjedemesebb fő nemes udvar abban, ha kis értékűek gyerekeit magához vevegeté s felneveltette ¹⁾, mely nagyszerű gondoskodást még Árpádék idejéből kellett az anjoni háznak vi-segrádi udvarába általvenni, hol a nemes neven-dékek között Záh Klára ²⁾ is Erzsébet királyné *rossz keze* alatt volt.

De még szomszédásunkról egy két szót. Itt 2—3 órányira gróf Haller János, Macskásy La-jos, gróf Bethlen Sándor, gróf Beth'en Gergely házai, külföldi nyelv tudta mellett is, egészen magyar szellemű házak. Gr. Bethlen Gergely nekem XVIII. százévbéli magyar okiratokat kezd

¹⁾ Sürgette ezt még az 1723beli 103d. czik 2. §. is. E nevelési szokást világosító igen érdekes levele-zetei vagynak nálam Borsod vármegye levéltárá-ból másolatban Berzeviczy Mártonnak, Boldisár fiához 1618ezon kezdve.

²⁾ Atyját, Fényes Elek, Ságk Feliciánának írja, mint egykor Nógrádban Karancs Ság-nak is birtokosait. *L. M. orsz. statisztikai és geographiai tekintetben III. kötet 1837. I. 233.*

eládogatni, levéltárából, mikből szeretem az ela-vult magyar szót, sajátíbb szószerkezetet, s kor-festeményhez a jellemet kikapni. Ha együtt volna minden irat egész okleveli gyűjteményben 1541től 1699czig az erdélyi törvényhatóságok levéltárából s azon családok vagy czirákokébol ¹⁾, melyek Erdély történelmeiben szerepeltek, ahol eleve-nedhet majd elé gibboni vagy robertsoni fejtő al-kotással, hogy torhult halmaza ingert kapjon, a nemzeti fejedelmek idejebeli történelem, mi, (több helyen tacitusi bülske haragvást is kíván, sőt a *hiteszegett* gyilkoló! fejedelmén törté-netirói boszút. Ily darabka iratok hát a mivoltot visszaképező tükörhez való különféle szerek.

Még a fennebb említett gróf Haller László úja gr. Haller Gábor, főországbiztos ő excellentiájának hozzám Kolosvárat e folyó évi martiusz 30d. irt levele kezdetét közlöm Veled: „Az Ur-nak sokszori unszolása arra birt, hogy ezen kö-zelebről elmúlt télen, fársángi időtöltésül Montes-quieu *Esprit de loix*-jának fordítását választottam magamnak, a mint annak első kötetét el is végeztem. Elfogom azt holmi jegyzésekkel az Urnak küldeni stb.

4.

Berzsenyi Döbrenteihez.

Mikla, Jannar 5d. 1813.

Kedves barátom!

Régóta várom leveledet s gyanakszom, hogy utóbbi leveletem nem vetted, vagy pedig válaszod nem jutott hozzám. Mint vagy? hat ás Erdélyi Muzéum életre kaphat-e már? Tndóíts kérék mindenről s küldj mnzát szüleményéből valamit. Ime az enyimtől, a háladatosságának két kis ódáját közlöm veled.

¹⁾ Család vagy eseléd, ugy mindegy a és e közötti betűcserével mint: fergeteg vagy forgatag; kava-róg vagy kevereg; galagonya vagy gelegenyé: sajátitom vagy sejditem stb. Czirák tesz *familiai* sarjadzatot, *csiz* vagy *csir* gyűkből, *ak* raggal; miként onnat jó csir-a, csir-ádzik, s még a kis csir-ke is, valamint a: csir-ogatós.

Egyike volt. A balatoni nympa, gr. Teleki Lászlóhoz 1812. *Másika.* Báro Prónay Sándorhoz 1812.

Ezen nagy tekintetű hazafiak engem érlelmem felett (igy) megtiszteltek. Gr. Teleki a nélkül hogy instáltam volna Assessorrá tett, Báro Prónay pedig maga eleibe hivatott, az egész vármege színe előtt mint poetát megköszöntött és a leghizelkedőbb complimentekkel elborított. Megérdemlik tehát mind ketten, hogy a magyar műza őket is megtisztelje. Él szerencsésen s ne szűnj meg engem szeretni.

5.

Berzsényi Döbrentéihez.

Mikla, januar. 5d. 1814.

Kedves barátom!

Jöllehet serény levelező ugyan nem vagyok s nem is lehetek, de hogy leveledre nem feleltem volna, semmiképen el nem hitethetem magammal, mert hideg és goromba soha sem voltam. Valaszom tehát minden bizonnal elveszett.

A poézisról én valóban lemondtam, mert érzem hogy helyzetemmel egészen ellenkező. A poézishoz egész lélek kell. Én mint gazda s négy gyerek apja, érzésimnek magamat egészen soha által nem adhatom, s elég ha bár csak prózában is munkás társatok lehetek. Azonban gróf Bethlen Ádámné csak ugyan megszegeté ezen feltételemet, s azzal a szép koszorúval, melyet műzámnak nyújtja ismét dalra fakasztott. Éreztem, melly gyönyörűség illy lelkeknek tetszeni s örömet szerezni. S ha zenghetek még olyat, mellyben kedveteket találjátok, ezen nemes hölgynek köszönjétek azt ¹⁾.

Te, édes barátom, Erdélyben igen szép független állsz, és sem hazádnak sem magadnak

hasznosabban nem élhetsz mint most . . . ¹⁾. Ne csüggedj s őry előbbre is. Te Erdélyt és az erdélyieket nekem igen szépen fested. Örülök, hogy Erdély, valamint mindenkor, ugy most is magyarrabb mint mi, örülök a theatrumnak is, én olyast Kolosvártól álmodni sem tudtam.

Mint hogy már verseim kezében vagynak, kötelességemnek tartom azokról még e következendőket veled tudatni: Helmecezi valamint gyűjteménykém kiadásában igen szép tüzet mutatott, s szép dolgok cselekedett szintolly igen nagyot botlott, hogy verseimbe hírem nélkül változtatásokat tett. Ime, lásd azokat s itéld meg, ha vajjon jobbítások e?

Lolli, gyönyör kellemiddel. Ez így volt: Lolli, bíbor kellemiddel: „A ró'sát megelőződ”, S édes bájos diszeiddel: „A jég szívet meggyőződ.” — Szép vagy te mint ifju Hébe: „Kegyes mint egy Gratia”, Szerelmes mint Ericene: „S lelkes mint egy szűz Múza stb.

Miért rettegsz kobelembe. Ezen dalbol a két utolsó vers egészen ki van hagyva, melly így vala: Halld, melly édesen esatináz: „A völgy kised esermelye.” A vig madárka mint trilláz: „Mint nyög a filemile.” Majd ha a tél elközelget „Ezek mind elnémulnak.” Elrepül a szép kikelet: „S örömeink elmúlnak.” Én ugy gondolom ez vala a dalnak java s lelke.

A Prónayhoz szóló ódában. *A hósek ragyogószobr.* Volt: a *bajnok, Czombjaim, Fürteim.* Volt: *Czombaim, Fürteim.* Az egyikben által látták az igazat a másikban nem. *És túlhatz.* Volt: *s általhatz.*

Emmihez. *S hát a szerelem szent lángja.* Volt: lángja.

Az életkoraiiban. Ezeknél többet nem kérnék. Volt: érnék. Nem igaz, hogy többet nem kérnék csak lehetne.

A Remetéhen. *Messzünnen kiható.* Volt: *kiháló.*

¹⁾ Más alaku köszönetet is íra Berzsényi, mellyből velem ezen levelében e sorzatát közlé:

Míg nagy véred az ősz Rajna partján
A magyar villámok csapását vezeti,
S a felvilág áriási harezán
Nagy őseid nevét diésően zengeti.

¹⁾ Diesértetésem áll itt, de azt magam ugyan ki nem alom, megemlítéséért is elnézést kérek. Kelle tennem ennyit, Berzsényinek hozzám mind inkább fakadott szeretete mutatásául, miből e megbízatásom eredet.

A közeli től. Torlott bokrai között. Volt: tarlott. Egészen más a torlott mint a tarlott.

A *Wesselényi hamvaihoz* szóló ódában volt: *Leontom*, és áldozok.

A kecs, a vág, a gyönyör, úgy vannak verseimbe szúrva. Jele hogy nincs igazok, mert pártost keresnek. Illy alacsony a pártosság-nak lelke!

A *hív* helyett *hű-t* tettek s nem egyébért, hanem hogy ezen két hang: *hív*, *szív*, össze ne jöjjen. De nem gondolták meg azt, hogy a *hű* rít szó, melyet én csak a marháknak, disznóknak szoktam mondani¹⁾. Illy haszontalan a theoria izlés nélkül!

Én mindezekért Helmeceinek semmit nem szóltam, mert azt hiszem, hogy ő jobbitani akart, s egyébírás is, a vén lányként, *a mi megvan, megvan!* Okot adott, hogy minél előbb egy megjobbitott s tán meg is bővített kiadásról gondolkodjam. Te se szólj neki, hanem tanuld ebből s ojjd magadat Neologusink dühétől. Élünk új szavakkal, de okkal s móddal és annak helyén, nem így affectálva és vadászva mint némellyek.

Jegyz. Lélektani meglepő észrevétel szolgál Berzsényi e levelének béfejezése. Ember, ki, ódáiban oly merészen vág elé, hogy azt hinnéd: keresztül jár rajtad, ha meggyőződését elforgatod, átálja megírni Helmeceinek, fennakadását. Holott egyes leveleire töstént kifejtette volna Helmecei, a mit Berzsényi életrajzában már említettem, s a költér tudja, hányadán van Kazinczyval.

¹⁾ Kazinczynek Berzsényihez 1810b. octob. 13d. írt levelében ezen ide tartozó pontot találám. „2. Kéj arbitrium. Kény, Wollust, voluptas. — Leghűbb pro leghívebb. A *hű* jó szó; látni ezt a *hű-ség*-ben. A hol *ve* forma hang fordul elé, mint *hív*, *szív*, a' *hű*-vel *kell* élni, nem a *hív*-vel, és hogy szokatlan ne legyen, még ott is kell élni a *hű*-vel a hol *ív* hang nem hallatszik.“ Mivel Kazinczy oly sokszor emlegeté, hogy ő szabadon hagyja barátait, Berzsényi gyanítani sem meré, a *hű*-nek még is Kazinczy által beszúrását.

7.

Döbrentei Berzsényihez.

Kolosvár, april. 20d. 1814.

Te a setét erlők vadonain

Szeresz álmadozni, oh melankholia,

költéyed, felvésvé már, Berzsényim, kemény kőlapra, hogy esőt havat kiálljon a grottában. Itt készíté egy zilahi magyar kőfaragó, olvasám könyven, műteremében, s a grófné, most kikelettel viteti Bonyhára¹⁾. Kedves kötelességem, jeles házámfiainak diességét terjesztenem.

Kötelességedet teljesited Te is mint atya s házad vezetője, ha kaszdasági dolgaidat dugába döntetni félsz rettegsz csak az irodalomnak felvésvé miatt. Igen becsülöm ezt is Bened; látom, alattad a tudós húság lidérece, nem az ámit el pillangó diességécekre. Mert én még mindenik íróra haragudtam valahánynak életében folyvásti korhely pazarlást s eszpán a képzelmek után kapdosás miatt végre rongyoskodását olvastam, kivált nős eselése vagy családó atyáról. Ennek eszében egy szeg hija, *szív*-ve pedig csak szű-gy. Illyen költér vagy tudós, a tudomány üzésétől inkább elrettent más, mintsem gerjesztené; következőképen az emberi műveltség haladását *üzi el*. Erdélyben két illyen talentumos garabonczás deákot ismerek, kiről minden, azt mondja: kár hogy olyan élehetetlen ügyetlen, mert az itt mindig fennforgó megdicsérő két szó: „*ugyan ügyes ember*“, azaz: gondos, és „*életre való ember*“ azt mutatja, hogy a józan magyar ész e kettőt fűdolognak ítéli. S a ki hát nem érti a két okosság egyeztetését, az, ügyetlen tudós ur, az nem is életre való eszű, vagy Fejér vármegyeiesen: esetlen ember.

De az Istenért végképen ki ne zárd kebledből — épen Te ne — a költelmezést. Eh, tudom, közsűbhödről is megint vissza intenéd a Gráciát. Megtér az a bájus lény, Cereszel is. Midőn nyáron aratóidhoz mégy, akkor ha kacsin-

¹⁾ Ott van most is a grottában, miként e megtisztelő grófné fija gróf Bethlen Ádám, Bécsbe utaztában most szeptemberben mondá. S a grófnét még vidám egészségekben éri tisztelt.

gatna, „várj várj, majd adok“, mondhatt neki (iltó ujjal; de midőn a mi gonoszán sokáig húzódo magyar telünk estéin karszéked megé lábhegyen áll s loppal elényújtott kacsóival játszva fogja hé szemeidet, és Te ujjain megéred, ki a esintalan-kodó, ő pedig előre hajlott orczával mosolyodik szemed köze, az akkor, barátom, a geniusz, az észnek langja, ezt bizony Te tollnak adod, még pedig csattogó szárnyból kiötnének.

De, nem tudom, barátom, nem száll e meg Téged is, néha „némi büszke elnémulás“, t. i. e mi lombha időnkben, mellynek elboldondított embe-rei csufolják azt, ki a magyarbol megint Nemzet-et akarna. Az a maga elhagyás, a léleknek tunya decembere. Mert, oh ha a genialis ember rest nem volna! hirtelen papírosra kapui gondolatait, mellyek egyszer-egyszer keresztül kosul hevenyében szaladgálnak fejében. A lélek igen világosan lát olykor-olykor bamarjába holmi legszebbet nagyobbat s gyönyörködik benne, de a test sulya makacsos restelkedik, halogat, míg utoljára a felvilágulás ellobbant, s többé semmiféle erőlködés vissza nem teremti.

Hanem azt mondd, nem évszakhoz van ennek jötte kötve, s hátha akkor érkezik, mikor volna kedv, de a juhász, a bérés, az ispián-gazda is, akkor toppan hé s elveri. Akárhogy intézel, csak ejtsd ugy, hogy Proserpina kalász koszorúja mellől midőn azt végző aratóil átadják, Te meg nekünk költéri virágot küldj. Bátran tarthatod így, hogy csak maradjon magának a csupán könnyevő tudós, éhezett kaszorujával, te a magadét mint jó magyar kasz-ita, kasz-alaid mellett nyugodtan fogadod el, midőn azt homlokodra Erdélynek egyik szép hölgye küldi.

Engemet e másik magyar honba, látás, ismerészes vágya és főként az itteni nyelv hallásáé bizonyos derengéssel hozott, s még nem bántam meg. —

Az új szólammal miként élést, barátom, egyik író, a másakra erőszakkal nem toltathat, abban ugy követhetjük s kell követniünk meggyőződésünket miként vallási és bölseleti nézetinkben. Ki mint fogja fel ezeket ahhoz képest itéltetik meg a tisztára kerüléskor, józan volt-e? elmaradott-e, okszerű-e, ábrándozó-e, elméjében. Egy szóval, lélekszahadság van azok körül. Varrasson tehát

apa-anya egy szabásu egy színü köntüst akár G gyerekének; öltessen fejedelem egyendiszt külfön czeredebeli 2000 emberrel is, de az iróban a lélek, tulajdon maga öltöztet fel szabad szüleményeit, a gondolatokat. Szólamot, gondolnám, az ember, ötféle képen tud: 1. *Csak szemmel.* A ki a görög remekírókat csak olvasva érti, felfogja lelkületüket, hanem osztán szóljon. — 2. *Füllet is.* Mikor az olvasott élőnyelven mást beszélni hallunk, s az összefolyatott hangokból a külön-külön szavakat is kivesszük és lélekbe értelemmel fogadjuk. — 3. *Már nyelvel* is, melly a bölészokás által épen a következni kellő szóra jár, s a fülbe vett hangot is ugy ejti, miként a nyelv nemzetének sajátja. — 4. Midőn nem csak el-társalgunk a megtanult szólamon, hanem azon akármiféle írást is úgy tudunk feltenni ékesen tisztán mint annak a rendi. A ki eddig tud egy nyelvet, az már azon gondolkodik, álmát is abban látja. — 5. *Mint szép író, mint költér állani elé* azon, még pedig a szólamot ahhoz képest alkotól, miként a lélek akarja, érzet obajlja, hogy egészen az ő eszméje csinja legyen elértesztve. Ez, új szinadás. Szakiró pedig itt mindenik a maga tanulmányához illesztgeti a meglevő szók közül azt, a mellyik neki kell, ha pedig új mondatá-hoz az eddigiék között nincs nevezet, természet szerint ő is újat épen azon lélek-ösztönnel alkot, melly a vízözün előtti embert addig fakadoztató, míg szükségait, érzését, mívelkedeteit, gondolatát összesimuló hangokban adatta ki, s lön a közgyakorlat közlekedő szólama. Ezt a gyerek ivadék által átalvélv, s utóbbi nemzedékek a kezdetett, mindig úgy hőltgeték a hogy a kezelet művei kívánták, mihez épen ránk egész lobogó szövetnek veti világát. Hol? honnan? A IXd. évszázból, midőn az ősök a mai Magyarország helyeit a mint elfoglalák, ha névtelenek voltak, meg is keresztelék, még pedig miként? régiibb gyökszavaik összerakásával, és így, bár akaratlanul, nyelvük új alakulást nyert. Készít tehát a szakiró most majd megint más nyereséget; mindennütt legutoljára alapul a nemzet elméleti műnyelve.

Már itt azon szépésznek, mellyben az eszme esukrozottan két, sem elig a mindennapi esirí-esári beszéd szólama; ugy hagyja el a szokottat, miként a nyers levében növő fiatal sudarai búnak

ki a palánk közül. Hanem ezzel már a stylusba találék ereszkedni. De látod ebből azt is, hogy vigyáztatásod, új szónak csak vizsgálat után fel-fogadására, meggyőződés szerinti. Kuszált gondolata van ugyan Popenak ezen versében:

Be not the first by whom the new are try'd,
Nor yet the last to lay the old aside.
Ne légy első ki az újat megkésérti,
De ne is utolsó ki az őt elveti,

mert első lenni jó újhan dicsőség, s a jobb kikapásán törekedni kell, azért hát én az *Essay on criticism* e sorait így magyarázom: új szóval csak azzal élj, mellyet, ha okát adod, szólamodból úgy származásának, miként a megszokottakat ősnépéd kezdé, örömet lehet elfogadni ugyan azon vérből jövő tized-huszdal ücsül s kis-kis unokául, ki megint majd újhol neveli a nemzet familiáját.

Majd közlöm egyszer veled, mikre figyelte-tem engem mindig dr. Gyarmathy Samuel barátom, ki, a már megirt szívességű gr. Bethlen Gergelynél lakik Nagybúnon. Addig csak azt még most, hogy ha Pope jónak látta egy vigyáztatni angolát, ki görögéből latinból kap ki szót, mikor újra van szüksége s megadja annak a maga termines'ujét és a szó, angol; ha angolok között mondá ezt, kik udvarokon kezdve mindenükben nyelvükkel élnek, el Amerikáig, el fel asiai Indiáig, hát mi hogy ne vigyáznánk? Nekünk most még elébb, szokottal kell a tétovázó népet saját kincséhez vissza szoktatnunk édcsiténünk. Mi jégverté to-kaji szőlő vagyunk.

7.

Berzsényi Döbrenteihez.

Mikla, december 3d. 1815.

Kedves barátom!

Mint hogy én már az óda reptéhez naponként nehezebb s restebb kezdék lenni, legújabbban arra határoztam magamat, hogy a theatrumon próbáljak szerencsét. Hogy tehát itt is mind Tóletek; mind a Bohógiaktól ismét méltó koszorút nyerhessek, taníts meg, kérlek, mellyek azok a

hibák mellyekért Kotzebue mind Tóled mind egyebektől olly igen gáncsoltatik s mutasd meg hol s mint vét az izlésnek és mesterségnek törvényei ellen, mert én ezt az embert annyira szeretem, hogy az ő hibáinak megismerésére elégtelen vagyok. Hogy tehát azokba ne essem, írj kérlek, valamit csak tudsz róla. Az Antimondolatot eddig láttad. Mit ítélsz róla? Én úgy gondolom a kámpoló gyermeket nem kellett volna vissza kámpolni, hanem oktatni s dorgálni, a publicumnak pedig nem neveléséget kellett volna szerezni, hanem meg kellett volna mutatni, hogy Bohógi a sok igaz közé sok hamisat is kevert, s következőképen vagy bolond, hogy azokat meg nem tudta választani, vagy gaz ember hogy azokat összekeverte; meg kellett volna azt mutatni, hogy az ő satyrája csak ollyan mint midőn a miatyánkhoz a bolondozók a cigány imádságot keverik; és hogyha mind helyesét mondott volna is, mivel azt gorbombán, személy sértve mondta, és a minden esetben kémelést érdemlő írókat és az által a literaturát is mocskolta, tehát vétett a literatura ellen s következőképen hazája ellen és maga ellen is. Mind ezeket igen könnyen meglehetett volna s meg is kellett volna mutatni.

Élj szerencsésen, édes barátom, s üeld meg helyettem Wesselényit.

8.

Döbrentei Berzsényihez.

Kolozvár, october 20d. 1816.

Kedves barátom!

Végre megint levelem Hozzád, folytatásul egy már igazán régihez. Az Erdélyi Múzeum Vd. füzetében áll tőlem „a francia nyelv kimivelése történetei stb.“, mellyhez bévezetésem e körüli forog: mihelyt egy nyelvnek philosophiai idealját vesszük fel, mindjárt látjuk, oda nem érhetünk, ha mindenütt egyedül az *usus* mellett maradunk.“ Szólék erről, mert vigyázva tenni kívánt újításaimért is, már többen megtámadának, erdélyiek.

Igen lelketem éré, Pascal „*lettres provinciales*“-jairól Voltaire-nek ott ezen itélete: *Il n'y a*

pas un seul mot, qui depuis cent ans se soit senti du changement, qui altère souvent les langues vivantes. Megtalálod magyarul a 410. lapon. Kifeledém Vangelasról ezen véleményét: *Sa traduction de Quinte-Curce, qui parut en 1646, fut le premier bon livre écrit purement, et il s'y trouve peu d'expressions et de tours qui aient vieilli.*"

— Vedd fel csak, a mi Háportoni Forró Pálunk 1616b. nyomatta Debreczenben ugyan e fordítását, a Bethlen Gábornak ajánlottát, tehát 30 évvel előbb, s bizony ugy magyarul, hogy belőle több helyen tanulhatunk. De minket vissza verének, Forró nyelve forratlanabbá lön 1715b.; ez akkori, hőbortos magyar nyelv.

Ugy válogatni meg hát, barátom, a mi, latinna, némettel össze meceveésztetett nyelvünk színművét, régit és újdonat újat, miként Pascal és Vangelas! Tudod, lelink olvastunkban, olytat, a mi, miutna keblünköl volna kiszakasztva s ez, kormányoz. Az, a „miénk“, csakhogy talán késsőbbre fejlett volna ki belőlünk.

Én azon dolgozatomban régi szóval kezdetem tőbbel élni, azon hiszemben, hogy ezek ellen nem riadoznak, mert csak újra elévett sajátaink s ilyenek mellett, egészen új szavainkat is el elcsusztatjuk. Ugy jelennek meg így ezen új csirák, mint a Gubernatornál tisztelkedésben néhány ur, ki mai szabásu magyar köntöséhez szép apja kardját övezi, másiknak pedig kalpaga, mai nyuszt, s a forgót belé üsanjya karpereczéből állítá össze. Ajtai uram a kolosvári aranyműves. Párizspápain mentem esténként végig s egy falka belőle szedettten épen ezen Vd. fizetkez csiptem. A ki most a „csünni, gyapor stb.“ szóval, még pedig mint ujjal csufol, annak ezt fogom felcni mosolygva: Uram, azt, a szakálos atya, korából írta szótarába, tessék csak megnézni.

Valahányszor dr. Gyarmati Samuel, nálunk Andrásfalván hét száma is mulatott, mindig figyeltetett a magyar nyelv sajátágaira, s ezeket igazán jól szedte össze 1794ben kijött „Okoskodva tanító nyelvmestere“ III. részében: az öszverakásról, de *syntaxi*. És ugy hiszem, nyelvszerűleg tanítja Első darabjában a szók értelmerül 303 — 309 lapjain Gelei után, hogy ha szabad e deák szót: *vivus* vagy *viduus* így kimondani: *eleven*, miért nem ezt is *vivax* így: *élevény*. És ha

igaz magyar szó a *félékony*, miért nem ez is: *élékony*, és ismét ehhez képest: *evékony*, ed a x. Ha jó szó, *fűzekony*, miért nem *uszékony*, *fatékony* stb. Ha illendő mondani a *fertilist*, *termékony*-nek, miért nem a *foecundust*, *tengészékony*-nek vagy *szülékony*-nek. Ha jól mondják, *érzekony*, miért nem mondják *eresztékony*, t. i. a szőlő, buza? stb.

Igasság, mondám rá, új szót hasonssággal kell alkotni. Hanem elöibe gördíték homlit, mint az ik-es igékről tevedését, s az én igen szeretett öregem ezt felelé: *édes lelkem, a magyar nyelvnek hiszen mind jobban jobban kell kikapni erét, csak, édes lelkem, ne olyan hevesen, és másnak nem kell ütni kaptájára. Lássa édesem, Kazinczytól Marmontel Szivképző regéi fordítása bizony sok helyen nem magyar.* „De csin, izlés! minden lapján“, mondám. — Jó, jó. — „A kettő legyen hát együtt.“

Hanem mikor ez az én jólelkű barátom, *derivál*, már akkor olyanokat kaczagok, hogy a harmadik szobába is hallják. Hogy ne? Egyszer nálunk Hagedűs Samu szives barátom felséges predikatioját mondá el egy udvarhelyi togatus. Végével együtt megyünk szobámba s én elragadtatva dicsérem. Szép, szép, édes lelkem, mondja ő, de tudja-e? mi szebbre akadtam én az alatt. A mint a samariai özvegyet hallottam, kideriválám azt. „Dr. ur, az Istenért!“ — Igen, igen, a *vidua*-ból jó. — Kaczagtam. — Jó, jó, hallja csak, majd azután én kaczagom ki. „Lássa, *vidua* után lett az olasz: *vedova*, ehhől a *tó rocca*, a horvát *dovicza* és *dovecz*, meg, nem tudom . . . *odvez*, és ma innen az *özvegy* 1). Hahaha, most én nevetek.“ De azon meg én szoktam nevetgetni magamban mikor azt ismételtetni, hogy *mente* és *gyönyörű*, a franczia *mauteaubul* és *genereux*-

1) Hátba gy betűranggal onnan, mivel a körül sokféle összehuzás van. Halmágy, Szilágy, Egregy, Somogy legalább, olyan hely, hol sok a halm, szil, egerfa, som. *Oszree* meg nyilván a hajdan volt: *öszök*, *öszesz*, *ösz* igének ugy állapotjegzője, miként, *nézve*, *sözve*, *néz*, *söz* után van. *Ösz autumnus* is, *ösz* igegyökből vált név. Az *ösz* mindent *össz*-it, *s* és *s* között pedig betűcserénk van.

ből. Dr. ur, kérlem, hát *manteau genereux* anyni, mint: gyönyörű mente? ¹⁾

Emez előkkel meg Segesvárt együtt ebédelénk. Nem volt bors a rántottához. Mig hozott a tja-tjá-zó szász fogadósné, az alatt ő borsola derivatójával. Ugy-e? lelke, monlá, deakul a bors: piper. *Én. No s de osztán? Ó. Itát osztán?* angolul lett *pépper*, s előfordul *pépper's*, a nemzetek meg sok szót elforgatnak; így lehete, látja; parsz, persz, pirsz, porsz = bors ²⁾. Félóráig eltarított kaczagásunk, mert ezen maga is nevetett. Megfenyegtettem tréfásan, hogy várjon, majd beárlom gr. Bethlen Gergelynének Nagybúnon vacsora felett, mert a grófné, ilyen derivatóiért mindig zaklatja multságból. S most is kikapta, de ő mit felelt: *Ész kell ide*, mit a grófnének s nekem is már többszer vetett, csak annyig felduzzatlan. Ennél nagyobb hasznu lön Gyarmati azzal, hogy a hosszukó lisztes kolompért ő hozta bé Göttingából Erdélybe.

Ej, de bárcsak itt volna már, mert e télre békültözködik ide a nagybúni ház. Én igen szeretek a jó emberrel ártatlankodni.

¹⁾ Talán helyesen hiszem ma, hogy *mente* úgy maradt az, a mi mostan: *mentő* lenne, miként a mai: emelő, esztendő, gyűrő, szerető, a tihanyi 1531-beli codexben: *emle*; a R. m. nyelvemlékek II. köteté 53d. lapján Bornemisza 1542-beli levelében: *esztende*, ugyan ott 1545ből az 57d. lapon Zay Ferencz záloglevelében: *gyüre*; a 119d. lapon pedig Bekék Ferencz 1556béli feleletében: *es hazája szerete* = és hazája szerető. — *Gyönyörű*, ereid *gyen*, *gyeny* vagy *gyön* gyöny gyök-ből e véreivel együtt: *gyenge*, gyengy = gyüngy, gyönygyörgetni. — *Fpen* úgy van: dom-b, hom, kasz, kúz, mony, nyom, oszt, szom, gyök után: domború, homorú, monyorú, nyomorú, osztörü, szomorú, s u betűrag elhagyásával mindenike, névül áll. — *Mente* szerint maradt a nyelven: fen-e, lep-e, megye, a mi különben: fenő, lepő, megyő vagy menő stb.

²⁾ *Bor* gyök-ből eredett vagy azzal összetett e szavak: borozék (nem barozék), bor-ostyán, bor-s, bors-ó, Bors-od, Bors-ól, bor-za: borvíz, borlél, kosbor; és az abból jöttékül tetszők: borju, mert ez, barommal rokon; bar-ék, borító, helyesebben: burék burító, mert a gyök itt: bu, bur, bor-z, miből, borz-ad: boza, Oláh Miklósnál kun ital, fagásb magyarátuak, minsem itt hely törné. Nagyánt csak annyit, hogy *bor* valami csipős ízt jelent. Jól ínt ennél Engel József.

Elvesztém, fájdalom! egy másik öreg hív barátomat, Sipos Pált! Nézd, leceppene könnyem, utána, a mi e három szót papirosomon összefolytatá, az. Talán mig hozzád ér sem szárad meg. Szíve neki a leggyengédebb; esze, bölcséleti ész, poézis melegével kellemítve. Innen gondolom, bölcséleti hite: a miveltség főpontja az lesz, melly az embert, eredeti ártatlan jószágára vezet vissza. S e bölcs magaviselete oly egyszerű! Hallgató, ki nem tetsző, nagy társaságban, de mikor ketteskén valánk nála Tordason, akkor bámulád mennyi tudományt rejte szerénysége. Oh, az ilyen fülemile az ilyen ibolya-ember! Fülemile mondom, nem csalogány, ez olyanra illik, a ki magát színi, ugy csal magához; de lásd közel, ott hagyd. A hájoló természet csendes, éjtszaka rejtekben természet, s reggel csak elámulsz nyílásain. Sipos eleinte nem igen vonszott, hanem aztán mikor meg és kiismerte az ember, mindig látta nyájasságát. A szelid gr. Gyulai Ferenczné, érzékenyedett, halálán; Barsai Ábrahámé a semleges vérü, megindult; a csupa tüzesszü báró Jósika János kormányzséki tanácsos, tudom fájlalja. B. Nalácsi Pista, ez a könnyü vér, ez a vállvonító elméncz — sirva fakadt.

Még taval nyáron imádságokat mutatá nekem Sipos, kebelrázókat. És kiknek írá! Király imádsága! Miniszter imádsága! Látod a bölcslet, az emberiséget boldogítani kívánót; távul, egy kis faluból.

Még ugyan akkor 1845 nyarán olvasá fel mosolygva előttem ezt, nézd:

Kisfaludy Sándorhoz,

Kazinczy „Tövisei és Virágai“ olvastla után:

Vesd mind tűzbe ne féj, a tűz nem émszti meg azt, ni

Tűzből vette magát, s tűz eredetre mutat, Szárós tövishesz de ne nyulj, Te virágira méltó,

Neked ezek vannak Himfyre szánya nem az.

Egyébként pedig ti barátok vagytok? mondám Siposnak, olvastta után. Igen, felele, de a philosophushoz nem illik ugy lobogni mint Kazinczy mindig, annak látni kell az igazat s azt barát ellen is bátran kimondania. Ubi plura nitent, non ego paucis

Kivel tartasz te, az ítéletben, Kazinczyval-e, vagy Sipossal. Én Siposnak adtam kezét.

Megíráom Kazinczynak, ki Sipossal a mult augusztusban volt, hogy utolsó hozzá mentemkor már felíg hideglelősen találám, de kertjébe még kijött velem, nekem ott szőlőt, szilvát, dinnyét szagattat, én pedig igen kértem, hozatná ki közös barátunkot az igen értelmes doctor Szegedit, mert fel sem akará venni, haját. De ő nem — csak 8-dikára ígérkezek ahhoz bé Szászvárosra, mellyen osztán együtt hallgatónk b. Naláczí József néhai feleségének halotti tiszteletét. Bémentem hát, ámbár engem meg 6d. lele ki az a bolond hideg, s 7dikén is, de győztem; Sipost azonban szegényt b. Naláczí József házánál fektében köszöntém. Rá és rám ugyan ki vala mérve. Nekem, fele predikációról kelle ki jőnöm, Sipost alva letem; engem, didergőt b. Naláczí Pista fektet leggyengélebb gonddal a maga ágyába. 10d. mintha valamelyink sírba szállna, úgy hucsuzom el Sipostól, ő is jobb egészséget kíván nekem, esendben: haza hoz Bája Pista szíves barátom Dedácsra, hol a hideg, 13dikáig mindennap kiráz. 17d. azt izeni b. Naláczí Pista, hogy Sipos, 15d. este későn borlevest ett, azt mondta „ez az utolsó vacsorám“ ezzel befordult s megholt!

Kazinczy sorai róla mult Sept. 28-dikáról: „Kedves, kedves Siposunk! Melly jól esett, édes barátom, csak ezért is melly jól esett, hogy bementem Erdélybe. Must azt mondhatom, hogy Magyarországi barátjai közül én esőköltám meg utolszor.“

Hát Te, miklái Zengő, hogy vagy? Legvidorabb egészségedet kívánom.

Erdélyi utjáról Kazinczy majd ir tudom, maga. A levelírás neki, élete. Én is jól megnyujtám ezt, ugy-e?

S még azt is ide tüzöm, hogy Kazinczyval sok sok örömem volt. Egy két nehezelesünk is támadott, mert befőlem ki kell pattanni érzésemnek azonnal a mint felforraltatik, de meg hamar engedtem neki, simultam hozzá. Hisz ő tőle oly sokat tanultam 1806 óta leveleiből, s hálában ki ne tegyen rajtam a ló és kutya, miért e két állatot különösen szeretem. Nagyon sokszor kell ezekkel méltatlanul bánni, míg elidegenednek.

9.

Döbrentei Berzsenyihöz.

Maroznémeti, martius 15d. 1820.

Kedves barátom!

A mult éjjel így parancsolék magamra: frater, felelned kell Berzsenyinek régi kérdésére Kotzebue felől. S tudod, hogy történt. A terengette szilalt genitje mélyig indított meg Fanchonával s három más éjtszaka meg már néhány oly jó izü kaczagásra fakasztott! a mi pedig a lelek körül felhő hajó szél. Nézetem örámat parancsonkor, hány? S vala egy, ejfel után.

Hogy meggerebenezéz Schlegel A. W. ezen Kotzebue-ot, miként a köznémet nevezi, de hogy megvonyogózta ő meg, azt! „Gyere, veté neki, utánazz hát ölmos elmezcsekdedéssel.“ Hogy fitymálá a mi Kazinczynk, — s osztán sirt miként Szemere Pali mondá nekem „Gurlin,“ vagy az „Ember gyűlölés“ en, midőn azt Pesten a Hacker szálában látta.

Olvassuk a kritikákat s azt hiszük, a nagy innepélyű hírák uraimék mindenben igazat mondanak és gyakran látatlanban itélünk mi is nyomukon. Statariumoskodunk. Pedig csak el vagyunk ámitva. Már ezután saját kebledből itélj mondám magamnak, valamint jobb, enszedemmel látnod.

Kotzebue, barátom, nagy emberismerő. Felcsipi a meglepő összeitkőzöt, rajzot vet a szívnek változatairól, esetele a szeszélyt, és ámit mint Medusa feje. Életszint ad ez az ember, olyan rád kiáltót, melly paloták csarnokaihol kiszínzik s a városi alrend ablakain beszínzik s így mindenünnen csal elé szemet azon elkáprázdot, arra kőnyejtöt. A hol a kritka, vigjátékában, so-lejtességére már merl emelni taraját ellene, megvillan elnassége s a nézőség mind az ő pártján; a kritikus meg elhül csak két-három tollát latva kezében, a többi tovább legyez. „De a rozsz bírt is kifényíti“ azaz a vétekre jónak mázát kení. Igen, hanem az emberek többbe ilyen, ő meg csak közikbe markol s oda csapja őket a színre a mint vannak. Ő sem volt a felsőbb szellemü nemesb emberek véréből, a *Herr tout* csak talentumához ragasztották.

Ezen köz élethűség tevő őt több országban egész nemzedékek színműköltérévé: az ember, épen úgy lelé fenn magát benne Angliában Muszka és Magyarhonban, a hova átforgatták, a millyenek ő, német pajtásait festette, mázolta.

Azonban volt okom, barátom, kritikusai észrevételeit követnem, s közlöm veled, saját felfogásom szerint a *de-zést* is; minden dícséretnek meg vagyom a maga *de-je*. Kerülnie kell vala középírendi színműveiben a *pi ty e* regtetést. Szomorújátékban *pi ty e* lenni! Kisebb vagy nagyobb *s a s*, *de s a s* oda. A kotzebuei érzelegtetés, beteg állapot; a mysticus német, a lélek olyankori elernyedéseiből írózá össze érzékeny *j á t é k a i t*, *Schauspiel*. Ép tagban élő ép lelkület, ha kaczag, szívéből kaczag vígműben; ha megindul szomorúban, a nemes erőt fájlalja, miért veri le épen azt, homályszótte csapás. És Kotzebue ne szedte volna le rakott szőlejét csak musthoz és *ordnari* borhoz olly hamar, hadd érett és töppedt volna meg jobban, asszúhoz; kevesebbje nektárosb lön. De a weimari fi, mint minden tettében úgy irttában is mindig széleskedett; 100 körül jár színműve. Ha fennköltebb képek lengték volna meg, kevesebb s több színűvé teszi.

Mindazáltal, bár ilyene támadna most eleinte a magyarnak, eltartana egy ember rendet¹⁾ szép meséivel, míg tömöttebb izmu, és jobb izlésű feledtené el. Ha Te valamihez kezdél, jó sikert hozzá.

Én e telen, itt pihentem, egyedül. Összel kaszda valék, szilvafát legalább egész erőt ültetem; — Zarándban pedig Lunkáu, hárs fasort az épülettől ki az országotig, vagy félóránjira gyalog; így Lunkojon. Majd midőn hó fede mindent, este a belőlűltő tüzébe nézek setében; lefekvém 9-kor, olvastam ágyban éjjél meghajlásaig a mit itten találték, így Kotzebuet, Voltairet stb. Fél 9 előtt keltem. Reggelim után az egész udvar minden létének megvizsgálása, löistállóé. Tizenegy-től fogva feldolgozása az estennen elgondoltnak; lön valami kis megkérésítés: *Kenyérmezei diadal* és *Klára Visegrádon* ezimmel. Háromkor ebéd. Majd a virágházban séta, későbbben lovaglás. — Gyakran holdvilággal is beigeték este Dévára

Bája Pista kedves barátomhoz egy két napra, kit addig unszoltam míg Vajda-Hunyad várát, miként most áll, rajzba vevé, valamint Dévaét is; amaazt egykor metszetni akarom. Hunyadi Jánosnak hajdani ebédllő teremében táncoltam is a mult farsangon, pedig eleget, s gyönyörű társaságban Helbling administratornál. És mulattomban is meglendíté lelkemet János nagy árnya, meg Kazinezy emlékezete. kívül ott 1816-ban együtt voltam.

Azt a Voltairet, barátom, be laprol lapra eldelém! Kölesey nem szereti, nem Fontenellet, miként még 1815b. írá, én mindeniket s Voltairet különösen szeretem. Fontenelle gondot gerjeszt, hogy legyen az elvont eszme is, világosan kifejezve világ számára. És Voltaire, Voltaire! Ez, üstökös csillag a világ literatúráiban. Nyelve pereg, stylusa mint a pillangó, elméje szikrát hány, pajkos, csintalan; csak ott nem kell, hol szeméret karezol, vagy hiú önfittogatásai miatt amúgy mintha valahogy *kazempereskednék*, legalább boldondokat ejt. Mert szíve csak Zairban. Másutt móesing. Ő csak az értelmet fricskázta, hogy azt képzelet s érzelem hamarhívóvé ne szédítse, s annak magnessé pontján, vagy hiú csudálják, mint egy vad lovon, nyargala túl. Isten tagadásnak is így ölté fel színét a bohó, miért osztán jól meg ezikogtaták, s méltán. Pontos történetir sem, de hogy¹⁾ kifizeti a tettek rugóját, miként világosit összehasonlításával! Mintha előttiünk folyt volna le a régi világ, mendegelve a mostani. Románai-ban az ember el elkaczag enmagán, mikor ollyan fonalakon sodorgatja végig az eseményt, minőket anyánk rokkája belénk is eresztett; és kibékülünk véghez vitt halgatagságunkkal, hogy hiszen abba belé kelle bukunk, mert álszegyent legyőzni nem volt erőnk, legjobb akaratumk utjába egy varju szemű hunczfut feküdt s azt átugrani nem tudtuk. *Dictionnaire de Philosophie*-jának veleje: „ember! legyen valahára eszed, ne hídj minden mesét; mint Isten képére teremtetett ha okos nem vagy, ötet gyalázod.

A Candide-beli báró Tandertentronk nemzetenék hüleselői nem szeretik ezen léhelezőjeiket, de az természetes, a franciaia philosophálás reggeli mű, miként az angol is, nap nyájas keltétől délig mindig megelebb s tisztább napnak vihet; a németeké esti gyertyázaskori, mikor a lélek, me-

¹⁾ Egy embertyom, egy ivadék, nemzedék, a csiki szekely ajakán: egy ember rend.

lankholiára hajlik. Innen mysticiszmusi hurkoltságuk, innen hogy a mit előbb csufoltak is, azután meg, confitealják. Stollberg, Schelling, Werner Zakariás.

Nekem ugyan ez az ember egészség-szerem is volt, ha komolyított nappali gond s irás, űt elé este, hogy lelkemet felvidítsa s az álom derűlten kapjon.

Magyar Voltaire soha míg a világ, nem lesz, de ha másutt minden másod százévben egy-egy elé este, hogy lelkemet felvidítsa s az álom derűlten kapjon.

Tavaszdodik megint az idő, már én újra kaszda leszek. Úgy hiszem Te is, de, írj már egyszer valahára, mint én eléggé valahára.

10.

Döbrentei Berzsenyihez.

Bécs, april. 26 d. 1824.

Kedves barátom!

Örömmel hallván, itt járt Kis János barátunktol egészséged jobbra válását, már a' minap akarám megküldenem e következőt. Ne sajnáld megolvadni:

Hazai ügy.

Szerettem a hazát!

Megszegtem kedveért szívem űrömeit;
Csakhogy látnám jöni ragyogó csillagát,
Reszketve gyujtottam éjjeim méeseit.
Mim érte? A szent ügy most is tapodtatik,
S híve, tört oltára mellé taszítatik.

Szegény fásult haza!

Legdícsőbb elméid koszorúzatlanok,
A millyeket más hon, büszkén jutalmaz,
Nálad, űres hírű vigasztalatlanok.
Pazarlják éretted hősi erejüket,
S Te, inkább töröd, mint élesztéd lelküket.

Ók megsajnálának.

S ifjan neki vágyva gyalázó éjednek,
Rontják űzik a mik díszedben gátlanak,
Fejtik tüzét lombán eltapodt nyelvednek.
S hajdan dícsőséged parlagosult utján,
Új virágod esattan lelkesb fiad lantján.

Az ifjú mit nem mer!

Örök díszü tettek sugárzati issza,
Pajzs renditő karja ezer hydrüt lever,
Vak hátrátatóját porba nyouja vissza.
S még tapasztalatlan szive szép árjában
Nagyra kelendő nap, villong hajnalában.

De, mire ébred fel!

Magát rontó hideg serget veszen észre,
S hull a magasan járt, roncsolt érzésivel,
Busan néz a szépen elgondolt Egészre.
S a ki messze repült s hitte, hogy nagyot tesz,
Kicsi körbe szorult szendergő férfi lesz.

El ugyan nem gyávul,

Kiesordult nagy könyét letörtli hirtelen:
Lelke megzuzva is, szikrát pattantva gyul,
Lágy panaszba futni érzi hogy disztelen.
Olvadást, csak azért engedne keblének,
Hogy, ah! ő ne érje hunytát nemzetének.

Meg meglátogatják

Magányában régibb szétoszlott képei,
Mátyás fényén s Mohács sírján hordozgatják
S erre megint forrnak fojtott érzései:
Felkönyörg hazája ősi istenének
Adjon új kort Árpád nagy népe nyelvének.

S felkeresni ohajtkozom újra ebben én Téged,
kedves bátyám, jó barátom, hogy ezen itt szakadozott költélyemet kebeledhez értessem késértésül ha megmozdul-e rajta? Ha, nem, tűzbe vele. Hogy vagy? mint vagy? Hallgató Te. Pestet én királyunk lakával, e császári várossal cserélém fel már majd két éve, hol délelőttént gyakran gyűjteménykedem, ebéd után járok, mulatok. És ha nemzetünket illető akad elé, lelkem azonnal Nálad.

Tegnap este a sz. István tere melletti kávéház előtt üldögelttem sétám után hold világón. Elámultam a' XII. százév óta négy országlóház alatt épülgetett szentegyházon. Félben látja még a mi Mátyásunk midőn 1485.b. június 1-sőjén diadala fényével veszi kezére Béceset, s itt űtvén fel lakát Budaé-Visegrádé helyett, elvégezteti, a mi, 90 évig csak huzva halasztva folyt. Azt gondolá, magyar korona alatt marad Ausztria. Azonban mi jutánk védő kezébe, mert Mohács után a Zápolyai gyengesége behozta töröket az ő segélyével verhetők ki.

Bécs helye, Mark Aurél itteni halálán, Babenberg házon, a cseh Ottokárén, és Habsburgon keresztül véve, a lotharingiai ágig, a világi változandóságok megrázó panorámája. Magyar kelevész ad halált az utolsó Babenbergnek 1246b. Németujhelynél, magyar segédkar végzi ki Ottokárt 1278-ban Marchecknél s teszi fejedelemmé Rudolfot. A török kiverésekor tehát Habsburg, az egyik kölesönt adá meg.

És ezek megfútása között feltevéem magamban, Hozzád ma bizonytal fordulnom, sorokban is.

Válaszodat kétségen kül vehetném, Szücs István, m. kir. udvari agenshez czimzetten; lakja ismeretes a postán, engem pedig gyakran vonsz hozzája szép esze, meleg barátsága s hálával is tartozom neki. Más hív barátom még itt, gróf Gyulai Lajoson kívül, Ujfalvy Sammel a m. kir. testőrségnél, Báróczy Barsay lakjában.

E levelemet visszakaptam, de nem Berzsenyitől, mert hozzá nem jutott.

11.

Berzsenyi Döbrenteihez.

Mikla, június 30d. 1825.

Tisztelt barátom!

Mivel én ismét mozogni kezdék, kénytelen vagyok holmi kérelmekkel nálad alkalmatlankodni. Hogy mastanában a Tud. Gyűjtemény' Redactiójához egy kis értekezést küldöttem, reményelem tudva van előttd. Ezen értekezésben egy helyen a képfaragás' mesterségét *csak játéknak* nevezém, melly kifejezésemet mast szeretném megenyhíteni, nem azért, mintha azt igaznak nem látnám, hanem csak azért, mivel az a szép mesterség mast nálunk ébredni kezdvén, azt kisszebbíteni ne látassam; kérlek tehát ezen kitételemet valahogyan szelidítsd meg. Nem farsasztanálók, de az írásmása nincs meg nálam, mert én valahányszor írok, mindannyiszor másképen írok. Ugyan ezen okból kérlek arra is, hogy méltóztassál ezen értekezést egy kis figyelemmel megolvasni s ha benne valami lételes hibát latsz tudomra adni, mert annak nagyobb részét olly sietve íráom, hogy igen méltán félhetek a hibáktól. Továbbá pedig ezen

bizodalmas kérelmeimhez ragasztom még azt is, hogy ha a Redactio, vagy ezen értekezést, vagy az antirecensiót fel nem venné, kérlek ird meg nekem azt is.

Ezek szerint láthatod, érdemes barátom, hogy én Rólád igen szépet tettem fel, azt tudniillik, hogy ha netalán némelly véleményeink ellenkezni találnak is egymással, Te azért nekem el-lenségem mégsem vagy. Ezen bizodalommal folya-modtam Hozzád s ezen bizodalommal ajánlom to-vábbá is ügyemet. Élj szerencsésen s örvendez-tess meg leveleddel. Tisztelő barátod stb.

12.

Döbrentei Berzsenyihez.

Buda, július 25d. 1825.

Viszont tisztelt barátom!

El van, el lesz igazítva minden, kívánságod szerint.

Én pedig Bécsben laktom alatt készítgetett munkámrol tudósítalak. Czíme: **MAGYAR DOL-GOK BÉCSBEN.** Osztálya, három. **ELSŐ.** Császári királyi intézetekben, vagy bécsi más magá-nosokéiban s külön helyeken találató magyar ne-vezetességek, agymint: 1. cs. k. udv. könyvtár; 2. antikok cs. kir. kabinetje; 3. cs. k. kincstár; 4. cs. k. ambrasi gyűjtemény; 5. cs. k. fegyver-tár; 6. Schönfeld muzeuma; 7. Isteni tisztelet magyar nyelven; 8. **II.** Endre m. kir. leányának Erzsébetnek képe a német lovagrend szentegy-lházában; 9. az angusztimusok könyvtárában egy asztal Magyarországnak mozaik rakású földképé-vel. *Jegyz.* A cs. kir. házi- és udv. főhaditanácsi levéltárban lévő magyar iratokat ismertesse meg, a ki azokhoz juthat. — **MÁSOD OSZTÁLY.** Bécsben lakó magyarok által felállított vagy azoknál levő gyűjtemények. **I.** 1. Esterházy Miklós hg. könyv-tára. 2. Képtára. 3. Muzeuma. 4. Rézmetszvény s rajzolatgyűjteménye. **II.** Esterházy János gróf kézirat s fegyverkép gyűjtéye ¹⁾. **III.** Keglevich

¹⁾ Halálával, fiai között oszlott fel. Egyike, László gróf becses barátom a maga részéhez még több-

János gróf könyvtára. IV. Margitnak IVd. Béla leányának szobabeli kis oltára, Margit szüzetéről gróf Batthyáni Vince özvegyénél. V. Legrády Imre gyűjteménye¹⁾. — HARMAD OSZTÁLY. Magyar hisztóriai emlékezetek Bécsre.

Ezek közül Esterházy herceg gyűjteményei összeírásából közlök veled holmit kivonathan, hogy lásd, miket volna kötelessége Budán felállítania, hozzá irt ódád hazafiai könyörgéseire.

I.

ESTERHÁZY MIKLÓS HERCEG KÉPTÁRA.

Olasz iskola.

Ebben Paolo Veronese (Caliari) született Veronában 1532, † Velenczében 1588. *Baldile és Carotti tanítványa.* Szűz Mária, a gyermek Jézussal, sz. József, Ferencz, Ágoston és sz. Katalinnal. Fára, magassága 1 lábnyi s 7 hüv. szélessége 1 l. s 1 h. — Farinati, *szül.* 1522, † 1606 *Veronában.* Egy alvó leány, karjaival asztalra támaszkodva, fél figura, életi nagyságban. Vásznonra. 1 l. 6 h. magassága, 2 l. 4 h. szél. — Michael Angelo Amerigi da Caravaggio, *szül. Caravaggióban Miluó mellett* 1569, † 1609. *Arpina tanítványa.* A maga képe. Vásznonra. 1 l. 8 h. magass. 1 l. 4 h. szél. — Trevisani, *szül. Capo d'Istriában* 1656, † 1746. *Zanchi tanítványa.* Lucretia, a mint a tört mellébe döf. Fél figura életi nagys. Vásznonra. 3 l. 1 h. mag. 2 l. 4 h. szél. — Carlo Dolce, *szül. Florencziában* 1610, † 1686. *Viniali tanítványa.* A szűz Mária feje. Vásznonra. 1 l. 6 h. mag. 1 l. 2 h. szél. — Dominichino (Dominicus Zampieri), *szül. Bolognában* 1581, † 1641. *Calvaert és Carucci tanítványa.* 1. szent Jeromos, elmerülve elmélkedésében. Fél figura életi nagys. Vásznonra. 3 l. 2 h. mag. 2 l. 5 h. szél. 2. Lót és leányai. Egész figurák életi nagyságban. Vásznonra. 4 l. 7 h. mag. 6 l. 5 h. sz. 3. Kaliszto nympa Diana előtt. Egész figurák fára. 1 l. 9 h. mag. 1 l. 5 h. szél. — Albani, *szül. Bolognában* 1578, † 1660. *Calvaert es Carucci tanítványa.* 1. Europa elra-

gadtatása. Egész figur. Vásznonra. 3 l. 4 h. mag. 4 l. 4 h. sz. 2. Bakkhusz győzödelme. — Guido Reni, *szül. Calvezanóban* 1575, † 1642. *Calvaert és Caracci tanítványa.* A gyermek Jézust imádó pásztorok. Egész figurák. Vásznonra. A kép 8 szegletű. 3 l. 1 h. mag. és szél. — Giordano, *szül. Nápolyban.* 1632, † 1705. *Spagnoletto és Cortone tanítványa.* 1. Venusz a mint Adonisszal enyelg. Amor mellette. Egész figurák életi nagys. Vásznonra. 6 l. mag. 3 l. 11 h. szél. 2. Az Egyiptomba való futás. Egész figurák. Vásznonra. 6 l. 4 h. mag. 9 l. szél. — Cambiaso v. Cangiasi, *szül. Gennában* 1527, † 1585. *Forzoni tanítványa.* Tarquin és Lucretia. Egész fig. életi nagys. Vásznonra. 3 l. 9 h. mag. 5 l. 2 h. szél. — Romanelli, *szül. Viterbóban* 1617, † 1662. *Zampieri tanítványa.* Montespan asszony képe. Fél fig. életi nagys. Vásznonra. 4 l. 8 h. mag. 3 l. 8 h. szél. — Rafael Sanzio, *szül. 1483 Urbinóban,* † 1520. *Perugino tanítványa.* Szűz Mária tartja a gyermek Jézust és a kis sz. Jánost térdein. Ez a kép nincs egészen elvégezve. Albani pápa ajándokozta Erzsébet császárnénak. Fára 11 h. mag. 8 h. szél. — Tizian Vercellio, *szül. 1477 Cadoreban,* † 1576. *Bellini és Georgione tanítványa.* Vd. Károly római császár képe. Vásznonra. 1 l. 9 h. mag. 1 l. 4 h. szél. — Ghirlandajo, *szül. Florencziában* 1485, † 1560. *Fra Bartolomeo tanítványa.* Krisztus születése. Fára. 4 l. 8 h. mag. 4 l. 2 h. szél. — Vasari, *szül. Arezzóban* 1512, † 1574. *Del Sarto és Michel Angelo tanítványa.* A három grátzia. Fára. 6 l. 6 h. magas. 4 l. 5 h. szélessége.

Spanyol iskola.

Murillotól. 1. Egy a vállán ásót vivő ember. Fél figura életi nagyságban. Vásznonra. Magassága 3 lábnyi s 8 hüv. Szélessége 3 lábnyi. 2. Táneczoló parasztek. Fára. 1 l. 1 h. magass., 1 l. 6 hüvelyknyi szélességű.

Ezen kívül itt Velasquez, Ribera, Moja, Pereda, A. Cano és Zenego spanyol képirók legemlékezetesebb darabjaiak.

Német iskola.

Ebben különösebb a többiek között Angelica Kauffmann, *szül. Gräubundenben* 1742,

félélt szerzett s úgy tevő a mostani országgyűlésnek ajánlatát az erdélyi múzeumhoz.

¹⁾ Kár, hogy azóta ez, nem együtt véletelt meg.

† 1807. *Apja tanítványa.* Pyrrhus midőn gyermek korában Glaukus Lydia királya eleibe állítatik. Vásznonra. 3 l. 7 h. mag. 6 l. 1 h. szél. — *Mengs, szül. Drezdában 1728, † 1779. Apja tanítványa.* Jupiter, Jno, Minerva, Apollo és Herkulesz a felhőkben. Vásznonra. 6 h. mag. 11 h. szél. — *Netscher, szül. Heidelbergában 1639, † 1684.* Egy asszony képe a mint egy folyosóra kikönyököl. Vásznonra. Fél fig. 1 l. 9 h. magas. 1 l. 5 h. szél. — *Dietrich, szül. Weimarban 1712, † 1774.* Két tájfestés borzasztó vidékben lévő vizomlással és váromladékkal. Vásznonra. 1 l. 7 h. mag. 2 l. 1 h. szél. — *Elzheimer, szül. Frankfurtban 1576, † 1620. Uffenbach tanítványa.* Egy mezei vad vidék, tehennel és feredező fejér néppel. — *Cranach, szül. Craunachban 1472, † 1553.* Herodiasz, keresztelő sz. Jánosnak egy tálon lévő fejével. Fára. 2 l. 9. h. mag. 1 l. 10 h. szél.

Ide a német iskolába vannak feltéve, Rein, West, Moreau s Reynolds, angol képrók darabjaik is, valamint Kupeczktyől és herceg Esterházy Páltól egy-egy, kiket a magyar képrók kicsiny száma közé kell számlálnunk ¹⁾. — *Kupeczky Jánostól áll itt, szül. Bazingban Poson várm. 1667, † 1740. Claus tanítványa.* Egy veres sapkás férfi személy mellképe. Vásznonra. 1 l. 10 h. mag. 1 l. 6 h. szél. — *Herceg Esterházy Pál, magyar ország nádora, 1655. Elzheimer tanítványa.* Az ifju Tóbiás. Elzheimer után. Rézre festve. 6 h. mag. 9 h. szél.

Hollandi és Belga iskola együtt:

Ezek közül kitetszőh: *Rembrand, szül. Leydában 1606, † 1674.* Egy gazdagon öltözött férfi, könyvekkel megrakott asztal mellett. — *Jordaens, szül. Antwerpenben 1594, † 1678.* Egy karszékben ülő férfi képe. Vásznonra. 3 l. 1 h. mag. 2 l. 3 h. szél. — *Limborch, szület. Haagában 1680, † 1758.* Páris ítélete. Fára 2 l. mag. 2 l. 7 h. szél. — *Az idősebb Teniers, szül. Antwerpenben 1582, † 1649. Rubens tanítványa.* Egy pásztor a mint nyáját haza vezeti. Vásznonra. 1 l. magass. 9 h. szél. — *Az ifjabb*

Teniers, szül. Antwerpenben 1610, † 1694. Apja tanítványa. A könyvüritelenség munkái. Fára. 1 l. 2 h. mag. 2 l. 9 h. szél. S több 5 darab. — *Van Dyck, szül. Antwerpenben 1599, † 1641. Rubens tanítványa.* Krisztus koronázata. Fára. 2 l. mag. 1 l. 6 h. szél. — *Van der Werff, szül. Rotterdamban 1659, † 1722.* Egy asszony-ság képe. Fára. 1 l. 6 h. mag. 1 l. 3 h. szél. — *Rubens, szül. Kolóniában 1577, † 1640. Van Oort és Van Vieu tanítványa.* 1. Merkurius Póhét Olimposzba viszi. Vásznonra. 4 l. mag. 5 l. 1 h. szél. 2. Három angyal a felhők között. Vásznonra. 3 l. 2 h. mag. 3 l. szél. — *Ruysdael (Salamon) szül. 1615, † 1670.* Két tájék, egyik egy falusi innepélyt, a másik az ezen falusi innepélyről haza menetelt ábrázolja. Vásznonra. — *Breugel, Johann Breugel, a ki Saamt-Breugelnek hársnyos Breugelnek neveztetett. Szül. Brüszselben 1589, † 1642.* 1. Ádám és Éva a paradicsomban. Fára. 1 l. 11 h. mag. 2 l. 10 h. szél. 2. Nőe báznépe, a mint a bárkába költözködik. — *Breugel, Peter Breugel, máskép Höllen-Breugel, Pokol Breugel a XVII. százév végén élt.* 1. Aeneas a Sybilla, a föld alatti országba vezeti. Rézre 10 h. mag. 1 l. 2 h. szél. 2. Remete sz. Pál a pusztában predikál. Rézre. 3. Junó a pokolba megyen bé. Rézre. — *Both. Tengerparton lévő omladékok.* Fára. 1 l. 8. h. magass. 1 l. 5 h. szél. — *Ruysdael (Jakab), szület. Harlemben 1635, † 1681. Berghem tanítványa.* Egy kert része. Elöl kecskék és kosok. — *Metzu, szület. Leydában 1615, † 1658.* 1. Egy lantoló fejér személy, megette egy férfi, üveget tartván kezében. Fára. 1 l. 2 h. mag. 1 l. h. szél. 2. Egy asszony előtt térdepoló férfi. Vásznonra. 1 l. 11 h. mag. 2 l. 1 h. szél. — *Van der Neer, szül. Amsterdamban 1613.* Egy a hold fénye által világosított hollandiai város. Fára. 1 l. 1 h. mag. 1 l. 8 h. szél. — *Hondekoeter, szül. Utrechtben 1636, † 1695.* Egy pelikán, egy török lnd s külömféle rézcék a viz partján. Vásznonra. 6 l. mag. 4 l. 8 h. szél. — *Ruthards, a XVII. százév végén élt.* Borzasztó tájék szarvasokkal. Rézre. — *Ostade, a XVIII. százév elején.* Paraszt szoba belseje. — *Steenwyck, szül. 1550, † 1604.* Egy tömlőz belseje, melyből az angyal sz. Pétert kiszabadítja. Rézre. 1 lányi 5 hüv. magassága, 2 l. szélessége.

¹⁾ L. gróf Teleki Sanneltől magyar képróink megismertetését Tudom. Gyűjtemény.

Figyelmet érdemlenek Berghem, Veenix, Ryk, Berkheyden, Basszen, Huytenburg, Verboom s Neefs darabjaik is, de itt mindennek elészámfálására nincs hely.

Francia iskola.

Az értelmes nézőt leginkább gyönyörköltetheti a francia iskoláhol: Le Brun, *szül. Párisban 1617, † 1690. Vouet és Poussin tanítványa.*

1. XIVd. Lajos megdicsőülése vagy apotheosisa, melly itt azonban csak előrajz, mert az ezen ideának tökéletesen elvégzett festése Versaillban áll.

2. XIVd. Lajos, a mint Louvois, Vivonne és Colbert minisztereitől körülvéttve a Hollandusokra hadat mond 1671-ben. — Claude Lorrain, *szül. Champagneban 1600, † 1682.* A nap feljűvele egy ázsiai tengerparton. Vász. 1 l. 10 h. mag. 2 l. 4 h. szél. — Poussin, *szül. Anderlyben 1594, † 1665.* Krisztus a szamaritaniai aszszonnyal a kútnál. Vász. 1 l. 4 h. mag. 1 l. 2 h. szél. — Vernet, *szül. Avignonban 1712, † 1786.* 1. Egy vad tájék, elején a képnek halászek vagynek zuhatag mellett, távolban egy épület látszik. Vász. 1 l. 2 h. mag. 4 l. 5 h. szél. 2. Egy éjtszakai darab, hold világgal. Vász. 1 l. 6 h. mag. 2 l. szél. — Vouet, *szül. Párisban 1582, † 1641.* Apolló lantol s a muzák hallgatják. Fára. 2 l. 6 h. mag. 7 l. 3 h. szél. — Loir, *szül. Párisban 1624, † 1679.* Kleobis és Biton, anyjokat az argoszi templomba innepre vezetik. Vász. 1 l. 11 h. mag. 2 l. 4 h. szél. — Bourdon, *szül. 1616, † 1671.* Bakkhusz és Ceres több nympa és szatyr között. Vász. 1 l. 8 h. mag. 2 l. 5 h. szél. — De la Hire, *szül. Párisban 1606, † 1656.* Apja tanítványa. 1. Theseus, apja fegyvereire talál. Vász. 4 l. 4 h. mag. 3 l. 8 h. szél. 2. Nimusz koronával kínálja meg Szemiramist. Egész figurák. Vász. 4 l. 4 h. mag. 3 l. 11 h. széles. — Rigaud, *szül. Perpignanban 1659, † 1740.* Erzsébet, orleáni hercegné képe. Fél figurák életi nagyságban. Vász. 4 l. 7 h. mag. 3 l. 6 h. szél. — Mignard, *szül. Troyesben 1610, † 1695.* A történetrás műzija, ültében, allegorisan. Életi nagys. Vász. 4 l. 6 h. magassága, 3 l. 7 h. szélessége.

II.

ESTERHÁZY MIKLÓS HERCEG MUZÉUMA.

Ebben e festemények: Moláto, *szül. Coldrában Milano mellett 1621, † 1666.* Mária a gyermek Jézussal, a mint Egyiptumba futása közben egy pusztn magát kinyugodja. Sem Jófesf nincs ugyan ide festve sem az uti terüivő számár, s ennél fogva némelyek a szánakozás emblemájának tartják, de helyesebb csakugyan sz. Mária megpihenetének nézni. Mária, bokroktól béárnyékolt régi kőfalak omladékai között egy uti áttalvetőn ül, szeliden pillant le, ülében ülő gyermekére, kinek ártatlan ábrázata csupa bizodalom a jó anyához. — Leonardo da Vinci, *szül. Vinciben Florenzia mellett 1444, † 1519* I-ső Ferencz király karjai között. *Varrochio tanítványa.* 1. A maga képe. Fél figura. Fára. 2 l. 4 h. mag. 1 l. 9 h. szél. 2. Szűz Mária a gyermekkel, ki egy asztal mellett áll s egy könyvben forgat. Szűz Mária körül sz. Katalin és sz. Borbála van. Fél figurák. Fára. 2 l. 11 h. mag. 2 l. 4 h. szél. Az anya szeliden emeli fel balját, mintha oktadni akarná a felöl gyermekét a mi a könyvben van mellyhez az nagy kívánsággal kap. Mind a három szűz pillantása szent elmékedést mutatva nyugszik a gyermekben. Leonardo da Vincinek Bécsben lévő eredeti festményei között ennek aligha van párja. — Benvenuto Tisi, más nevével: Tisio da Garofalo. *Szület. Ferrarában 1481, † 1559.* *Paucetti Boccucci és Rafael tanítványa.* A szent háznép. A kicsi Jézus jámboran alszik anyja karjain. Jófesf, Mária megett áll, a gyermekre belső ürvendezéssel tekint, s mintha valami dolgához akarna látni, jobbját olly vigyázolag emeli, hogy a szentergő kedves kisdéd fel ne találjon ébredni. Szűz Mária és Jófesf félfigurák. A kép fára van festve. 2 l. 1 h. mag. 1 l. 8 h. szél. — Stella, *szül. Lyonban 1596, † 1657.* *Poussin tanítványa.* Máriának Jófesffel összeeskütése. Vász. 3 l. 4 h. mag. 4 l. 4 h. szél. Harmincz figuránál több cleveniti ezen gyönyörű alkotást. A szent menyasszony alázatosan és szemérmesen nyújtja kezét Jófesfnek. Mária felett galamb képében a sz. Háromság lebeg, dicsőség fényéből, meg, zengedező angyaloktól körül sugároltatva. — Bellino, *szül. Felenczében 1424, † 1514.* A szent szűz, ülve. Egyik térdén a gyermeket tartja, a másikon egy

könyvet. Fára. 2 l. 1 h. mag. 2 l. 11 h. szél. — *Luvinio, a XVII. század elején élt Milanóban.* Szűz Mária a gyermekkel, s mellettek sz. Erzsébet és a kicsiny János, ki az anyja térdén ülő gyermeknek egész barátsággal egy virágot nyújt. Jánost sz. Erzsébet fogja karon. Fára. 2 l. 11 h. mag. 2 l. 1 h. szél. — *Az idősebb Palma, szül. Bergamóban 1540, † 1580. Tizian tanítványa.* Szűz Mária a gyermekkel, ki a térdén ül dőgel. A szeretettel és ártatlansággal eltölt pillantásu gyermek, jobb kezét az előtte álló kis János fején tartja, mintha azzal annak hajfűrtjeivel játszódnék, hal kezével pedig orcáját látszik simogatni. Mária, egy könyvet tart baljában, mellette egy barát imádjá térdén állva a gyermeket. — *Correggio (Anton. Allegri), szül. Correggióban 1494, † 1534. Nagyhatyjának Allegrinek tanítványa.* 1. A maga képe, fél arczban. Vász. 1 l. 9 h. mag. 1 l. 5 h. szél. 2. Szűz Mária a gyermek Jézust szoptatja. A gyermek vidáman mosolygva kap jobbjával anyja melléhez, baljával pedig némelly gyümölcsöt veszen el a kis János kezéből, ki neki azt előrhúcskájába takarva hozta. Az anya lelkéből örvend a két gyermek nyájaszkodó szíveségén. E festmény sokszor van rézre is metszve. Magassága itt 2 l. 3 h., szélessége 1 l. 9 h. 3. Egy maga eleibe néző fő félarczban s egy kaczagó fő, egész arcczal. Mind a kettő papírosra. 1 l. 1 h. mag. 10 h. szél. — *Caracci, szület. Bolognában, élt a XVII. század elején. Fontana és Passerotti tanítványa.* Több nymphának Tritonok által elragadtatása. A fejrénepi ábrázat kelleme, karcsu termet igézete, s a setét tritoni férfiak vad ereje az arczon és tagokban különösen jól vagnak egymástól különbözőleg kifejezve. — *Poussin.* Boldog asszony fogantatása. A lelkes Poussinnek egyik remeke. Erzsébet nyilvánosság szívbeli örömmel fogadja Zakhariás ajtaja előtt ezzel együtt Máriát, a ki szent alázatossággal tartja jobb kezét a szívén. Utána József jó, ács szereivel. A kép vászonra van festve. Magassága 2 l. 2 h., széless. 1 l. 9 h. — *Ruydael (Jakab).* 1. Egy erdős vidék. Jobbrol egy vastag fa dereka, s ennek kiszáradt ágán egy bagoly. Az eleje nádas és mocsáros helyet ábrázol, balrol posványos vízben valréczék ferdenek s békázanak. Tővénel a fának, melly dombocskáról emelkedik ki, egy béka ül, alatta h a nádasban egy

golya lesi prédáját. 2. Egy vidék vízeséssel. Elején a kőnek mohos kőszikla darabok s ezekről mintegy erőszakkal lehengerített fatörök állanak, melyeken hátrábbról a lerohanó megáradt havasi patak haragosan esap keresztül. A kép hátuljában messzerül egy nyájas tájék mosolyog, hol jobbról falusi egyház, s balrol valami régi épületnek omladványa látszik. Vásznonra. 2 l. magass. 2 l. 3 h. szél. — *Geldorp, szül. Löwenben 1553, † ?.* Egy bajszos férfi képe, kezén kesztyű. Arczvonásai beszélők, a színés erős és meleg. — *Van Dyk, szül. Antwerpiában 1599, † 1641. Rubens tanítványa.* Egy társalkodási darab, tágas, szépen kirakott talapu szobában, t. i. Van-Dyk van maga, minden hozzátartozójival. Van Dyk, egy szőnyeges asztal mellett menyezet forma alatt ül, violoncellen futtatván képzelődését, megette egy-egy öreg s egy ifju erős ember nyilván az atya és sógora, valamely kótákat néznek figyelmesen. E három személlyel által ellenben, négy asszony személy s egy fejérbe öltözött ifju barát van. — *Tiziano VerCELLI.* 1. Adónisz a mint vadászatra indul s Venusztol bucsuzik. 2. Venusz kényéren nyugszik egy szépen ínczozott veres köpönyegen egy almafa ágai között. — *Claude Lorraine.* Egy tájék. A közepén nagy épületek, elején fák, s ezeken innen egy pásztor hajtja teheneit és kecskéit a vizen keresztül. A kép hátuljában szeliden kékellő távolság. *Claudius Geleenek* vagy más névelvel *Lorrainek* egyik remeke. Bécsben Lorraineól ennél jobb nincs. — *Baccia della Porta* vagy *Fra Bartolomeo di San Marco, szül. 1469, † ?.* *Du Mayo.* *Cosimo Roselli és Leonardo da Vinci tanítványa.* Mária a gyermek Jézussal. Az egész muzéumnak minden képél között a legvidámabb legpompásabb festésü kép. — *Az ifjabb Holbein, szül. Augsburgban 1494, † 1554. Atyja tanítványa.* 1. Egy férfikép életi nagyságban. Vásznonra. 3 l. 1 h. mag. 2 l. 7 h. szél. 2. Egy asszonykép. — *Pynacker, szül. Pynackerben 1621, † 1673.* Egy tájék, a közepén kőkávás kuttal, mellynél egy pásztor nyáját itatja. Fára. 2 l. mag. 1 l. 8 h. szél. — *Rembrandt van Rhyen.* Egy ifju fejrényszemély képe. Csinos ajka épen barátságos nyájas tréfára nyílik, szeme tisztán s csintalankodva pillant. Jobbjában fekete legyezőt tart. Fára. 2 l. 1 h. mag. 1 l. 8 h. széless. — *Kuyp (Albrecht),*

szül. *Dotrechtben* 1506, † ? 1. Egy tájék. Előjén balról egy fekete kutya s e megett egy fekete tehén a fűbe neki fekvő. Jobbról egy ifjú szerencsen két megnyergelt lovat zabolán tart, előtte egy agár s hátrább két ember. Fára. 2 l. 10 h. mag. 4 l. 5 h. szél. 2. Egy rohanó víz torkolata. Elől öt tehén, itatóhely mellett s félig vízben áll, belebről két kis hajó látszik, a távolban pedig egy liget hájól teuplommal. Fára. 1 l. 10 h. mag. 2 l. 4 h. szél.

Nevezetesek még ezeken kívül a múzeumban Francia, Vynants, de Vieger, Bramor, Ruthards, J. G. Kuyp, Sandrart, Molmann, Roos, Leux, Decker, Wouvermanns, Berghem, Mirevelt jeles képirok festéseik ¹⁾, de a képgyűjtemény és e múzeum minden kitetszőbb vagy egészen remek darabjainak méltóképp való jellemzhetése majd szinte egy kis könyvre telne, melyet csak akkor engedne részenről, időm megtenni, midőn e nagy kincs, magyar képiroi akadémia gyanánt Pesten vagy Budán állana, s a benne hosszabb ideig lehető gyönyörködés, remek voltak minéműségeinek mély kitanulása, a hazafini érzésnek azt parancsolná, hogy olyan földieink kedvéért, kik e feléket még nem láthattak, széles leírásaikba ereszkedjem s így mind a képiroi művészet szeretete köztünk is jobban terjesztessék, mind az a magyar ifju a ki magában ilyenhez meghivatattatást érez, a tökéletes leírás és a nagy példányoknak, hazájában való megismerhetése által művészi szép utjába belé igazíthatassék.

A múzeum gyönyörű szobrai e következendők: Thorwaldsen. Egy Ámor és egy úgy nevezett tánczosné. Felsőleges két remek. — Ámor feltartja jobb kezét s ujjai közt nyílnak kihegyesített élét szemléli. Tekintetéből hatalmába való bizodalmanak pajkos érzése látszik s azzal veti meg magát álltában egy tőkének melyre oroszlan bór van terítve allegóriánul, hogy a kis isten a legerősebbet is zsákmányává teheti. Kellem és háj lebeg e mellett a gyözüdelmesen ²⁾. — A tán-

czosné, nyakába könnyen vetett kendője egyik végét fején felüllemelve fogja bal keze csinos ujjjaival, a másik végét pedig jobb csipjéhez simítja jobb kezével s így olyan állásban van mintha amúgy könnyedleg épen tánczára akarna repülni. A neki eredő szépnek mintegy lebegdelő szellőtől ingattatva hajladoz az antik köntös, ingelő tagjaira. — Schadow, *megholt januarius* 28d. 1822b. *Harminczöt esztendő korában*. Egy fonóleányka s egy más leány két madárral. — A fonóleányka csupa ártatlanság, csupa kellem. Rá pillant az ember s a tiszta egyszerűség édes elmosolyodása fogja el. Ül a szelid hódító teremtsé, feltartja bal kezét feje felett s lehozsátott jobbával épen pedrinteni akarja az arany fonalat orsójára, melynek gombolyaga balkezében van. Jobb válláról mintegy magáról jámbor megfelejtkezésében foly le patyolat öltözte s kilátszik kevesenné a domborodni kezdő mell. Lágy öltözte úgy tapad kerek ép tagjaira mint akkor ragadozna azokhoz, ha egy illy rózsai bimbózásnak erelt leányka kristály habok közt feredéséből szálna ki szemérmesen. Eszünkbe juttatja e nagy művészi munka azon görög ifjat, kit Praxiteles Venusza annyira elragadtott volt. Gr. Majláth Jánost e szép kis fonóleány egy hozzá intézett szonett költésére ihlette.

A madártartó másik leány is ül. Koszorú kerítí szépen felsodrott hajfirtjeit. A gyengén rávetett köntös, balválláról egészen lehullva csügg. Nagyobbik madarát ülében tartja balkezével; a kicsinyt, melyet parányiságáért mintha épen gyűgyögtetni akarna, jobbkezében viszi közel orcájához. Arra emlékeztet, hogy ugy siratná meg ezt ha elvesztené, mint Caullus harátnéja a magáét s ezen képzeletheli emlékeztetés is egy előre sajnálkodás távol érzését érinti meg.

Ezt Schadow 1819-ben, amazt 1816-ban készítette és így ezt 33, azt 30 esztendő korában.

Dartolini. Venusz és Ámor. Venusz nyugszik puha párnáján, Ámor mintha megakarta volna lejni feje megett s Venusz mosolygva fordítja hátra fejét a csintalan gyermekre. Ezen feje fordítása kimondhatatlan szép. — Tenerani, *Canova tanítványa*. Venusz és Ámor. E két művészi munkából látszik, hogy az ugyan azon egy személyeket is, két különböző képzeletű művész, más meg másképen alkotja elé, s ha egyaránt nagyok,

¹⁾ A herczeg bibliothekariusza ns. Gáal György ur, az ezen múzeumban függő kiválóbb kepeket jlesen írta le b. Hofmayr Archivumában 1822b. juniusi és juliusi füzetek Nr. 77, 80, 86.

²⁾ Ezen Ámor épen azon darabok közt volt, melyeket Thorwaldsen műteremének tudva lévő beszakadásán megsértett, s rajta holni kibőbügtatások látszanak.

mindentik új ingert tud adni formálásának. Tenerani Venusza is fekvő helyzetű, de Amor itt nem pajkoskodik, sajnálkozva huz ki egy tövist anyja lába talpából. Az istenné arczát fájdalom borítja, hanem azt isteni létére nemesen türi, a sajnó seb érzése azonban elfeledtetí vele egy kisig a fájdalom elnyomására fölerekedő erőt, s karját megszeppenve hirtelen nyujtja ki vele a segítés körül szorgalmaskodó kis fiu felé. Amor a tövist vigyázva huzza és még is sietve, kimellené is Venuszt de megmenteni is hamar akarná fájdalomától, azonban minden jó indulata mellett, ravaszkodása kiismerzik orczáján. — **Bartolini.** Egy fiu és egy leány gyermek. Csupa természet kellem és melegség. Ezen nagy művészségű munkák mind carrarai márványból vagynak. Gyönyörűek! Minekutána már mintegy kicsndálta magát az ember rajtok, végig nézi még egyszer őket eljöttében s a fonóleánykától válik meg legutoljára szeme.

Áll ezeken kívül a kertben szabad ég alatt is néhány szobor, melyek ámbár a múzeumiak után sokat vesztenek, még sem, épen elhagyandók. Az utak mellett van a medicei Venusz, nincs tudva kitől, Venusz és Amor Fabriciól, Mathebo és leánya Laboureurtól, Venusz Canova után Pisanitól, a belvederi Apollo ismeretlen művésztől, s egy feredező Venusz megint ismeretlentől.

Stb. stb.

13.

Döbrentei Berzsenyilhez.

Buda, martius 12d. 1828.

Kedves barátom!

Együtt van Pesten a 22 tag, barátom, kiknek gróf Teleki József főispán s kir. táblai báró elölülése alatt, az 1827-beli országgyűlés 11-dik cikkében elvileg elfogadott magyar akadémiának bővebben kidolgozza, négy első alapítójával együtt, alaprajzát. Taval november 30dikán nevezte ki őket a felséges Főherczeg nádor, s hivatta meg mostanra gr. Telekivel, kit ő felsége még előbb szólta fel, hogy e tárgyban dolgozás végett Neki írótak ajánljon.

A gróf egy kis előleges tanakodást tartta magánál arról, hogy kiket volna czélirányosabb

ajánlantania idősebbek közül. Jelen volt Schedius Lajos, jelen Horvát István, ott vala kis magam. Én ohajtottalak ide mostrarra Téged is. A három száj egyszerre mondta ki talentumod becsülését, de jobbnak nézetett most elmaradásod, és így, Kölcsesé. Miért? máskor mondom meg. Hanem Téged, ez ne szomorítson. Ugy-e nem is fog? Te elzengted ódáidat, így veszek én fel, s vagy csendesen mezei gazda; rendszeres tudósok közé ha hinak mégy, ha elhagynak nem furakozol, hogy ott hadonázz.

Nem így Kisfaludy Károly. Azután már, hogy gr. Teleki meghívá a 22-öt, találkozom vele Pesten a várczi utsza elején. Te Gábor! mondja, haragosan, hát engem miért nem ajánlatok? — Ki akartok hagyni a fizetéses tagságból ugy-e? mert te hallom Szemere Palit szeretnéd a philologiai osztályba elsőnek, de vigyázz, ha kimaradok, meglassd milyen oppositiot állitok, valabány ifju, már mind a pártomon.

Károly, mondám, forralásod szerencsédlen, ok nélküli. Nem vagy hívá, csupán azért mert két testvér között csak egyikre mehetett a meghívás, hogy többféle kar és vallásbeliség iránt legyen mutatva illő figyelem. A ki most fel van szólítva, még kérdés, választatik-e akadémiai taggá. Hogy Te az légy, érdemed elig van ahhoz, bizony ohajtom, de tőlem nem függ, ki tudja, leszek-e magam is? Még én mit sem tettem, eddig csak készülék, s — talán, mást utasíték.

S elcsendesítém. De Fáy Andras haragját meg Vitkovicstól hallom. Virág nincs meghívá, s ő senkinek se szól, cynice csak elballagdogál hidján. Már a ki sértve, én vagyok-e oka?

Kisfaludy Károlynak nincs lovagias fensége, de talentuma szép, dramához, az pedig nálunk ezer meg ezer ellent hódítana meg, s így én inkább szívesen ösztönzeném. Az ő szerencsétlensége, hogy nagyra gnylt hereiben féltékenyebb más iránt mint illenek. Még nem érzí-e? igazi classicumát, mely simogatná belől hittel s nyugtató ünérzetnek gerjesztené benne philosophiai csendét. Nevelést adni maga magának ezután fog s a mi jószívűsége hazafisága van, majd inkább kitünik.

Héti lapot akaránk együtt kiadni Árpádia czimvel, divatkép is lett volna benne. Hozzáam jött az engedelem a m. királyi Helytartótanácsból

1822b. majus 21dikéről, mert én irtam a folyamodást, az én nevem állt ígelől akár Anceze sor akár évkor szerint. Majd nem tudta meggyőzni, hogy a ezímlapon is K legyen D után, — s okosabb volt Felsőbüki Nagy Benceze barátom tanácsát, hivatalra nézve, követnem.

Vitkovicsot ellopódzott egy este, s kérdök, kik ott valánk Szemere, Thalsz, miért? Mert nem bókoltunk eléggé neki, felelé Vitkovics. Péczelen Szemerénél, eleinte igen vidám volt, majd más szobába húzá magát. Miért? mert a társaság lelkesb asszonya, nem őt ülteté maga mellé. Viszszatértünkör megint elméskedett. Szeszély elegye. Vízkelethy főbiztosnál ebéden vagyok egyszer vele. Más találta asztalhoz vezetni a ház asszonyát s egész ebéd alatt morgondázott. Kisfaludy! mondá az asszony, miért olyan meghunynyászokdó egyszerre, hiszen olyan vig volt, midőn jött. — Előség gyötrelmei.

Oh barátom, az az egész ország ege feltegyház, mellyet a közönség véleménye, írónak képzeletben emel, olly tágas-tágas mind az ország határaig. Minek töri némelly író olly marakodva magát bé annak aajtján, hogy csak ő léphessek elébb át a kiiszöbén; hiszen a második és legutolsó belépő is egy sorban kapja helyét az elsővel. Egyre jó, egyiket ezért, másikat másért teszik oltár czimül; — ha tehetik.

14.

Döbrentei Berzsenyihez.

Buda, majus 6d. 1828.

Hozzám Londonból érkezék ez évi aprilis 14-dikéről egy örvendetes levél, Bowring János angol tudós írta, s arra kér benne, küldenék neki magyar köz népdalokat, majd ő angolra fordítaná és kiadja.

„Házrol házra mint egy koldus járok, hogy valami jót érdekest gyűjthessek össze, cselekedje meg kegyed, kérem.“ Ez áll, kedves rendei között.

Hogy ne tenném? Tengereken túl, a magyar nérvél.

Eddig kapott magyar könyvei írja, ezek: Kisfaludy, Dayka, Kis, Berzsenyi, Kazinczy, Hébe, Erdélyi múzeum, Fáy, Hasznos mulatságok, Dugonics magyar példabeszédek, Majláth fordításai.

Segítsük, kedves barátom! Somogyban elig ollyan dalotok lesz. Küldj hozzám néhányat a javából.

Most két éve Pétervárat jött ki ezen czimü: *Literär-Notizen, betreffend die magyarischen und sächsischen Dialekte in Ungern und Siebenbürgen, von Peter v. Köppen, St. Petersburg, 1826*, csak 32 lapnyí jegyzetkében azon két magyar köznépi dal, mellyet Köppennek, kérésére, német fordítással egyembe, Bécsben adtam által ugy tetszik 1823b. Csak szerencsére csiptem ki egy akkori magyar kalendáriomból Igaz Samunál, s az egyik: *Hej juhász bojtár! hol a juh? Mért vagy te ollyan szomorú? „Balaton mellett ott a juh, Engemet öldös egy nagy bú“* igénykenti magyarázatában is meleg mosolyt fakasztott a muszka kehében, mert az, nem éjszaki volt. Ha „Balaton mellett, ott,“ illy dal zeng, és több is, csak hamar ide vele. Bowring el fogja nyomni Kölcseynek azon véleményét, hogy a magyarból eredetileg nem szakadott ki poétai lehetet. Illyes mit nem a német göth-ablakon keresztül kell hallani, hanem a vérmes kun legénytől, ki félre csapja túri süvegét s bal tenyere végével sarkantyuja tarajába kap. Hogy logikai eszmesor nincs minden magyar népdalban? S osztán. A gondolat hézaga között nincsen-e? mérész villanás. A német feszesség dragonyost öltöztetett, a keleti suhamlás huszárt és magyar királyi testőrt.

Isten veled. Nyájas dalt, balatoni dalt a prospogás magyar leány ajakáról, kedves angolnak, a szökönek, kinek én, mivel nemetül roszul ira hozzám, inkább rosz angolban azt feleltem, hogy minekutána a német, sem az ő nyelve sem enyém, levelezzünk inkább egyinkén a magáén. Ki fogja enyémekeket javítani gróf Széchenyi István, mint ezt is tevé, mert ő, ugyan angol.

15.

Berzsenyi Döbrenteihez.

Mikla, július 15 d. 1828.

Hogy e mult tizednek s literatori pórhadnak vázai nem barátságunkat, hanem csak barátkozásunkat szakaszták félbe, nagy örömmel láttam az Élet s Liter. kötetekben; s hogy haráti védelméért illy későn hozom köszönetemet, csak annak tulajdonítsd, hogy én mast igen szeretek hallgatni. Próbált barátom vagy! — De próbált barátja vagy a szent igazságnak is; mert kötelességednek tartád tévedésedet megvallani s arrol nyilván lemondani. Lelkednek ezen igen genialis szépsége az, a mi engem inkább von hozzád, mint az hogy a legdurvább fegyverek ellen fedeztél. Láttad te azt, hogy én jót akarok s az esztheticust nem csak floristának nézem, mint a mi messzetévedt sonettistáink, hanem a cultura legerkölsőbb arányzatú intézőjének, valamint a bölcs görögök. De én is látom józan ítéleteiből, hogy, ha bővebb értekezésemet látandod, még inkább egy hítem lészesz velem. — Népdalt küldök a mit tudok. Népes helyekről kapsz tudom eleget csak ifju embereket szólíts meg.

16.

Berzsenyi Döbrenteihez.

Mikla, october 18 d. 1828.

Becses ajándékokat kedves leveleiddel együtt örömmel vettem és köszönöm. Hogy ezen kötelességemet előbb nem tettem, tulajdonítsd hangyagondaimnak s nekem engedj meg, Én már régóta egyebet nem kérek Isteneimtől mint nyugodalmat, de egy látszik ez sem adatik meg nekem. A ló-pálya eránt való iras gyűlésünkön felolvastatott s biráink kivagynak küldve, hogy segédelmet gyűjtsenek. Tapsol minden a nagy tüneményeknek s a Széchenyi Pista név olly büszkén zeng mast nálunk, mint egykor a nagy Fritz az északon. Én pedig különösen örvendek azon hogy téged, édes barátom, az alkotók között munkálkodni látlak, nem csak azért, hogy én barátom

szerencséséből és dicsőségéből részt veszek, hanem leginkább azért mivel én a te energiás lelkedtől igen sok jót várok. Te igen tudsz a nagyokkal társalkodni, s kérek is hogy mast ez legyen a te legfőbb studinmod. Légy cselekedettel poétánk, tégy a mit tehetsz, add által magadat egészen a mi jót akaró nagyainknak, mert a szalma tüzet Vesta' tüzévé igyeksenek tenni. A magyar nagy lelkü volt mindig, de a régiek gyakrabban csak kardoskodának, innét a szalmatüz; kelnek most, látom, többen, nagy áldozók, kik meg mutatni indulnak neki az igaz nagyságot és nagy fog lenni. Terjesztetnek bár a görög cultura' esmérete, ott az ideal s csak annyiban emelkedünk, a mennyiben oda közeledünk stb.

Mind ezen beszédeim csak arra valók, édes barátom, ha netalán egyebekben volnál elmerülve, megintselek, s egész figyelmedet mostani fontos helyzetetre fordítsam.

Hogy stylistikereinket nem szeretheted, azt a te ferfiúi józanságodból régen elgondoltam. De ki is tudna olyan iskolát szeretni, mellynek jel-szavai: sujsd le, üzd ki, korbács, os foetidum, furefirc, conjon, tartuffe stb., egy olly iskolát, mellynek principiumai szerint a poézisban az értelmén a képzelet, a fencomicumon az alcomicum felül van emelve, s mellyben a művészetnek az erkölcsiséggel semmi köze nincs, a józanság anynyi mint monsieur Jacques Roc, a verseket pedig sem érti, s mellynek törvényei szerint az embernek barátságos szavait, a betegnek lefiltott írásait kinyomatni, elesavarni szabad és illendő? Illyen pedig a mi ugy nevezett uj iskolánk! Illy alávalóságokrol az uj fényesebben cselekvőkre fordul a figyelem. — Azok az emberek nem egyebek mint tudatlan pusztítók, még azt sem tudják, hogy minden emberi tudománynak legfőbb szempontjai az erkölcsi és politikai szempontok, s nem tudják, hogy a hellenek nem csak a poézist, de még a hurhangokat is politikai szempont aláveték, s midőn én a szépet a hasznossal akarom összekötöni, diühösködnek ellenem. De én soha sem láttam magamat nagyobbnak, mint az ő tompa fegyverek között s igen örültem midőn téged olly szempontokból láttalak philologizálni, a millyenekből én mindent nézni szoktam. Innét harmoniának; s ez a harmonia köztünk még tökéletesebb

lesz, ha meggondolod azt, hogy én minden aeszthetikázással csak azt mondtam a mit már Sokrates kimondott: „*Vesszen el a ki a szépet a hasznostól megkülönböztetni legelőször merészelté; s meggondolod, hogy a középszer principiuma nem egyébé mint a mi már Apolló' templomára fel volt írva: semmit ne felettébb.* — Tudtam hogy a fűlmuzsikások fogják füleiket billegetni; de én úgy gondolom az illy magvakat hinteni kötelesség. Látni fogod munkáimat mihelyt tiszták lesznek s ha előbb meghalnék, vedd által gyermekeimtől. A miket te irtál már elig az okosoknak; de mivel a nagyobb rész csak azt szokta hinni, a mit utólszor olvas, nem árt a pert néha megújtanod. — Igenis, nekem már minden csak tréfa s örülök hogy az. Bona rerum adversarum mirabilia.

Jegyz. Ismét megpenditem, hogy a 16-dik levélben még *meghagyottakat* is magamról, olly bajosan eresztém-közre. Ilanem, az olvasó is csak baráti felmelegedéssel fogja venni azokat, gondolám, s — *kellenek*, összekötetésünk és Berzsenyi véleménypontja felvilágításához. Így hát, Isten neki, kísértsék meg, a balra talán nem magyarázást, vagy meglehet, azt is. Mentnek érzem magamat.

17.

Döbrentei Berzsenyire.

Buda, november 24d. 1828.

A Szépnek Használással egyé foglalásában kezet fogok veled. Érzésemet mindig sértette midőn Kazinezy azt kezdé prédikálni közöttünk, hogy a csak szépért minden egyébe feláldoztassék. Félre a pillangó porral, zngta kebelem. Szépség és Erő vagy Erkölcsiség, Illemdő (talán Illem) együtt, teszi az emberi lény legfőbbjét, mely az emberiséget nem esíti, s így rá Hasznót áraszt. A Szép, szemet, képzelmet ragad figyelemre, az Erkölcsiség mint belső velő, szívet magasít; az Illem meszi emberből a szilajt az ocsmányt, s így alakul a műsiker, a haszon, lelket szívet kényességet kielégítő. Ezek szólnak hozzánk a görögöktől 2000-ren előbből, szólnak fognak tőlünk 4000-ren túlra. Rajta — és nem: fel, fel — barátom, fejtst ki a

mit hatalmasan érzesz, add ki osztán minél előbb magad, ne bízd azon keserű időre, mikor már Te nem lennél, hogy én adjam ki.

De, örömdőben azon, hogy Pesten okosító magvak vétetnek vetőre, sokkal tetézel, a mit nem fogadhatok el, kedves barátom. A Casino s löverseny jegyzőkönyve, felszólításai szerkesztésével én vagyok ugyan megüsztelve, de azt más is tehetné. s majd fogja, velem 1829b. Kisfaludy Károly vagy Vörösmarty. Csupán enszerencsémnek nézem én ezt, mert sokat tanulhatok, az eszmék helyesebbülhetnek. Gróf Széchenyi Istvánt, minden mivel honba ragadá tüzesze s mindenünnen magába kapta százévek anyagi sikereit.

Tudom, mikor a nőtelen báró Brudern József háza nyitva volt a lelkesebbek, a gazdábbak számára Pesten; jártam a nőtelen báró Podmaniczky József kellemes eszes társaságaiba mindennap; kedden főuri ebéd volt, szombaton tudósak műveszek nála; de minden csak esendben folyt és lassan simuló tervekben, osztán, — németül minden. Most gróf Széchenyiek, Andrásyok, Esterháziak, Károlyiak, Telckiek, Kegyelciek, Bathyániak, Festeticiek, Orezyak, kik közül több, más felé tartott eddig, Pestré térve állnak elé, s eselekesznek itthon. B. Wesselényi Miklós, fáradhatatlan, és mennyi más jeles név jelen meg nagy részvétel. Új világ, azért is, mert az iratok magyarul kelnek. Ugy kezdém meg a Casino jegyzőkönyvét még félig meddig német tanácskozás után, s gróf Széchenyi István és báró Wesselényi Miklós, a kérdést a mellett dönték el, mert az addigi megrögzött szokás, eleinte még azt, kérdőre vevé. — Étlapot, vagy eddigi magyarsággal *Spaiszcéllit* is magyart írtam a Casino vendéglőjének, de Tarault nem akarta elfogadni. *Que voulez-vous donc*, mondá, *mes gens ne parlent pas votre langue*, de én gróf Károlyi Györgyöt kértem pártomra s nyomtatva lön a legelső magyar étlap, noha német hasáiban is. Majd utánazzák. Látod hol íti ki magát a hiszak. Nines fejedlelem herczeg főur számára magyar tanult szakács, ki a torkos XVd. Lajos francia szakácsai utódaival versenyt főzne, pedig, tréfán kívül, mindennek a nemzetből kellene kikérülni, nőni. Bolond mondás, „hadd szolgáljon nekem a német”, s ezzel is mindenütt a honi nyelv tolatott

Bowring számára gyűjtött népdalaid közül ezeket hocsátám Angliába. 1. Szürke csikóm, nyereg rajta . . . 2. Bort iszik a szegény legény . . . 3. Bizony azt csudálom . . . 4. Szeretõmet most kötözik. A szépérzetü angol, maga kívánta leveleiben, kiírván nevedet, hogy kezed írását neki megküldjem.

18.

Berzsenyi Döbrenteihez.

Mikla, mártius 15d. 1829.

Baráti szívből eredõ serkentéseid egyaránt pírítanak és örvendeztetnek; pírítanak mert érzem hibámat; örvendeztetnek, mert irántam hajlandóságodnak nyilvános jelei.

Vajha, várakozásodnak megfelelhettek. De, édes földim, én már öregszem, hidegszem s igen hajlandó vagyok mindent megvetni elannyira, hogy alig lelek üszõtnt magamban az írásra. Irtam ugyan holml poetikai tárgyakat, de mivel minden munkámat együtt akarom kiadni, a folyóírásokba még most nem kiülök. Hanem Te minden esetre látni fogod minden dolgozásimat satu elõtt, mert gyõzõdve vagyok az iránt, hogy sem józanabb sem hitehbb harátommal azokat nem küldhetem . . .

Azon szíves jó akaratodat, hogy szállásoddal kínálsz igen nagyra becsülöm és köszönöm. De, édes barátom! engem a magány már ugy elrontott, hogy Budán is magányt fogok keresni. Hanem abban bizonyos légy, hogy az idén felmegyek s akárhol legyen szállásom, Hozzád mindenkor legközelebb leszek.

meglepõ inger kifejthetõ a nyelvnek magának megtartott szellemébõl szavak szétjátszásain. Ezért mostan Szentaghy is csak dicsérne, hanem a viták eseményei tudtaért, pontjai kiadását szükségesnek láttam. Tudjuk meg több oldalról, a nyelvélzadalonból újabb irodalmunk éléalakulásának mikéntiségeit. S ha nem feltünk szétzuzni egymással a hauris gyémántot, dicsérjük lovagi fennséggel kölcsönösen azt, a mi valóságos briliánt.

19.

Berzsenyi Döbrenteihez.

Mikla, június 12d. 1829.

A geniális gróf Dessewffy Józsefnek irántad levõ vonalmát láttam Hozzád irt s Patakon kijött „Bártfal elmés nyájas leveleibõl,“ hogy pedig ezen országgyûlési nagy férfinak kegyeit barátságát most is bírod, annak szívebõl örvendezek, mert a barátság igazi folytathatása nagy vigasztalás a világon. Ird meg nekem mit szóla mellettem a F. M. orsz. Minervában s irt meg címét és lakját, hogy pártfogását neki megköszönhessem. Én a Minervát csak a kaposvári olvasó intézetünkben olvasom s gyakran igen rendetlenül és késõn kapom. Innét olvasom az Élet s Literaturát is.

Kisünk szelid ember, de a jobb ügyet hidegen nem nézi. Midõn a Minervában poétáinkat Platóra emlékezteti, midõn a Tud. Gyûjteményben a gladiatorokat olly nemes indignatióval feddi, igen nyilván szól s az õ indignatiója balsam volt az én szívemnek s nagy nyomatéka a dolgoknak stb.

20.

Döbrentei Berzsenyihez.

Buda, július 8d. 1829.

Mit mondanál hozzá? én e hónap 19d. este Nálad leszek. Többfélérõl majd akkor, most csak hamarjában írom ki kérdését s tudóstását megint Szentaghy Gusztávnak, ki Nagyszébenben Máriaassy tulajdonosa mellett adjutans, és onnan aprilis 13-dikáról küldé hozzád barátságos levelét. Így szól: „Azt szeretném tudni kegyedtõl, miképen tetszett a Muzáriumban kijött recenziom? A nyelvet illetõ értekezésesem egészen más fordulást adának s így, igyekezetem, ezélem, a miért én azt irtam, egészen megsemmisítetett. Azonban Kegyed ítélete igazabb . . . s pártfogásomra nem szorul . . . Köszöntöm azt az ördög terengette korhelykedõ mûvészt . . .

Ezen mûvész — igen jó szívü lelkes ember — Simó Ferencz, székellyudvarhelyi fi, nálam la-

kott, midőn Szontagh, Budán alhadnagyodék. Azért emlitem meg tréfás köszöntését, hogy megint el ne feledjem közleni veled, miképen festé mellképedet a Blaschkei rézmetszvényről gyűjteménykémbé még 1827, mellékszobámban. Mikor hozzá fogott, elmondám arczod színét s verseidet áltam kezébe, hogy azokból vegye ki lelkét annak a kút fest. Többféle dolgom miatt másfél napig hagyám magára. Benyitom ekkor ajtaját, hajfürtöd között koszorút látok. „Mit csinált kegyed?“ Székelyesen felel: „Ezt megtettem, mert ez ember! borostyánt adtam neki, én, a székelység nevében.“ S mosollyal nézé művét. Ah be gyönyörű idealt feste, nem — inkább füva lehele, románhoz. Csupa gyengézet. De a Muzáron árióni szerkesztőségének tette, talán nem gyengézet, hanem ferdézet. Eddig angol, sőt egyenesen magyar kertiül nézém, mellyben úgy adnak szállást minden bokornak, miként ura-istene az író ülteté; franczia kertté lett, mellyben *Lenotre* verszailli főkertész lábtóra hág s ölnyi ollajával csipdel, nyirdel, szegdel mindent, a mi, szemmértékén túl hájt. Facsarók.

A magyar nyelv törzse, mint egy kas anyaméh. Rajt ereszt ez magából, s raja meg rajokat ereget. Tudják utjokat a kis fürgék, azon szedik hozzák a virág hammát, mellyből, mint rend példányai mézelnek. Elverik ök az óláló darást, leharcolnak a közikbe furakozó tolvaj vadméhet, külön remekel saját üszönük¹⁾.

21.

Döbrentei Berzsényihez.

Márosnémeti, július 31d. 1829.

Kérél Niklán, irnám meg miket érének utunkon. Ime fogd. Julius 29d. valánk Erdély határán Zarándnak bé s most én gondolatban reppenem vissza Hozzád.

¹⁾ A m. t. társaság nyelvtudományi kérdései is látszik, mind ide ezéltanak s a jutalomdíjas pályafeleletek arra térnek. A r. magyar nyelvemlékek pedig épen ennek fogják inteni visszazsülését.

Világos vára alatt „Szilági“ ódára emlékesztem és Kisfaludy Károly színművecskéjére. De meg, Bejte Istvánra is¹⁾.

Radnán a ferenczesek szentegyháza előtt a hegy ormáról Lippa, Solymos vára felé járt szemem. Alatt a Maros, Erdélyből. Angyali szleglet, de szomorú sutom. Török pusztítások romai. Azok miatt vége itt a magyarnak²⁾. Ha minden régi vár, kastély, állna még a magyar királyi birodalomban, gondolám. Ugy Budának még csonkatornya is, de főként Mátvás könyvtára, a vár terén az érc nagy szobrok is néztek volna Rád 1807-ben kormos góth ablakkal. Be más kebellet mutatónk azokat az Idegennek. S a Te ódáidban más láng!

Ugy Temesvárt sem mondaná mostani csupa német lakos, nyalánkoskodó fiók Bécsnek. A 16d. százéyben még neves magyar népségű hely. Szegedi Kis István, ki Lippán tanult, ide Petrovics Péter temesi bán által hiva, magyarul terjeszté itt a reformatiót 1550 körül szentegyházban s tanodában. Losonczy, a spanyol-német had és török³⁾ hidenségének áldozata 1552b. S a magyarság pusztult³⁾. Elbeszélém ezen eljöttünkben gr.

¹⁾ Itt állított nyomdában jött ki 1582ban „A keresztényi tudományok rövid suunája, Bejte Istvánról, ki Bathyhányi grófkod udvari papja volt Németujvárrat s a Sopron, Vas, Szala vármegyében alakult reform. egyházak püspöke. Legelsőbszer alkalmazá a magyar nyelvet fűvész tanra. Bod Péter szerint világosvári nyomtatását, ajánlá Bathyhányi Ferenc urfinak. Nádasdi Tamásnak Ujszigeten volt nyomdájá 1539—1541. Heltainak Kolosvárrat 1546. Telegdi Miklósának Nagyszombatban 1580. Balassi Istvánnak Detrekön 1582. Bathyhányiaknak Németujvárrat 1582. Bátor István országbirájának Visolyban 1589 stb.

²⁾ 1810beli megtudásomhoz képest a Lippán volt: „Poenitentia tarto azzonyoknak Bodogh zent Ferenc szerinti regulájok kézizata magyarul Varasdon maradt fenn a szent Ferenczes atyáknál, mellyek megtartását fr. Francisus de Lypa ex Minor. Provin. Hungar. S. Marine stb., 1532beu rendelé.

³⁾ Lonovics József csanádi püspök, Romából 1811ben azon magyar levélnek másolatát hozá meg, mellyben Temesvár polgársága a romai pápához azért folyamodott, hogy a török által nyomatott keresztényiséget ótalmazná. A püspök ő exclja gr. Teleki József koronőrnek beszélé ő Budán, s én a mostani erdélyi főkormányzó ő excellentiájától hallám.

Gyulának miként rohana rám és Trattner Tamásra 1822ban midőn petrózai beiktatására menének azonnal a mint a belvárosi fogadóba megszállánk egy cigány muzsikus csoport magyar zengelemmel. De csak németül tudá felelni. Trattner kaczagott, hogy itt már a nemzeti zengelmű industj is németté lett.

Igen, hajdani magyar faluk a bánságban, most sváboké. S a mi Sárfalva volt hajdan, most azon, mint Saravolán-jöttünk keresztül.

Ferencz csatornája, észnek műve, ipar lelke. Kiss Gáboré lebeg rajta. Éljen a magyar király, különösen is, ilyenekért.

Mohácson megnéztük a püspöklak alszobáját az 1526- és 1687-heli ütközetek falrafestéseivel. Ez utóbbi, veszett fejszének a nyele. Ild. Lajos poszáta képe is ott.

„S tudja ked, Ild. Lajos király vízbefultta helyét?” kérdém magyar kocsisunktól, midőn jó két lovacskája után szénaülési szekerére feltelepedénk; mert mire lett volna kidörögteni göröngyön oda, rakott kocsinkat. *Tudom uram, felelé.* Mentünkben meg azt válaszolgtá, hogy még most is fordít ki az eke néha egy-egy zabola szilakot, sarkantyu pengőt stb.

Vagy felóra mulva megáll a kocsis. Hátra se néz, hanem haljában gyepő szára, s jobbában előre tartott ostorával mutatja: *Aon van, uram, Laos hídgya, né; ott veszett el Laos királ, azúta van vége Magyarországnak!!!*

Pécs, *vülám vidék.* Nem híjába jó *vidék is eül gyökhöl.* Ugy kellene fenn lenni Visegrádon az egykori 300ozon felül volt szobán királyi palotával együtt, a benne mozaikkal rakott kápolnának ¹⁾, miként itt a nagyeszemű szentegyház, sz. Péteré még ép. Magyarnek Pécs, mondák, Németnek Bécs. Most nem igaz. Magyarnek is csak Bécs.

Siklós várában ép ugyan még Garayak kápolnája, de bár magok a Garayaknak csupán, és már egyedül emlékezetük volna szent kápolnája a magyaroknak. Hanem, kivált Garay László, az ördögnek áldozott, kápolnájában.

Mai urai még nem lakják a várat, az 1402b. királyt rejtettet, a hont csak össze vesztett Sigmondot. De van magyar szívük. A most még ifjak, majd haza jönnek ¹⁾.

Ha nem vesztett-e el Magyarország vagy négyszázezer millió pengő forintot, 90 év alatt, mióta évenként 20—40 magyar ur urodalma és urodalomságai jövedelmeit nagyobb részint külföldön dobálja el nem hivatalban lakva ott, hanem csak ott lengve. Itt az oka, Magyarország pénztelenségének, soha sem is lesz így pénzereje s a nélkül a szegény ész, igazán, nyomorult pára.

A vár sziklaszegéről ki a szép völgynek, fel az erdőknék, saját szemekkel kellene nézned. Támad látásból kép az agyvelőben, a mit szó elé nem nevelhet. Ez, olyan. *S itt e sok falut, kérdém az öreg vezető gazd' asszonyt, mind magyar lakja?* Felelete: Merveen magyar, s mind kalvinista, hogy az Isten büntesse meg a hatát.

Nous voilà condamné, mondá gróf Gyulai, s bucsuztunkkor három pár huszasnál többet se rite az egy tanított asszony kezébe. Soha se vesztének erőt időt olyan marakodtatásra; egy az Isten s a hozzájárullatás utját maga rendelé ezerfelének. Tanuljon a pap astronomiát, tudom egy se lesz bigót.

Szigetvára! Soha ilyen csak hantokból felhányt sánczolat, mocsárral egykor körül, ennyi dicsőséggel! Könnyebb volt Murányt védeni. Napoleon elhagyta volna, helyén, s nem teremt Zrínyit. Egyet halék itt még nem tudottat. Hogy Szolimán nyiillal lövetett bé Zrínyi Ilonának levelet, melyben azt éjjeleztetre kéré, s ha megy, nem bánja Magyarországot. Atyja azt paran-

¹⁾ Gróf Batthyáni Gusztáv 500 darab arany tőkét alapított a pesti rákosi löversenyhez 1828-ban. Gróf Batthyáni Kázmér ugy tudom 6000 pengő forintját száná „földgömb” készítésére, melyen legelőször állnak magyarul az elnevezések, s osztá azt ajándokul a két hon minden vallásu főbbtanulóinak. Nekem külön küldött példányát 1811b. januar. 1-sőjém költ kedvező magyar levele vétélvel köszöntem, annát mélyebb örömmel, mert néhai *Tittel* barátomat is ilyennek készítésére unszoltam. Ennek megholtával állott Nagy Károly e hasznos műnek, mely általa, igen csinosan sikerült. — Ez e Batthyáni nagy könyvgyűjtemény ajándok a m. t. társaság könyvtárához.

¹⁾ L. N. Olahi Hungaria, Vindob. 1763. I. 28.

csolta volna neki: ird, mégy, de nagy mécs legyen sátorán, hogy el ne vétsd. S egész mécs-tenger tündöklött bé a földvárba. Zrinyi ágynak süttetett arra, a golyók leroppanták a nagy cser ágait, melly alatt a vén dög satora volt s agyon üték Szolimánt. Rege. De az való, hogy Magyarország XVII. százévbeli királyai nem voltak dicsvágyu hősök, megelégedtek czimével, s engedék elkerítgetni a töröknek. Támserget Zrinyi mellé, körmösét, s nem esik el Sziget, nem azzal Gyula, és annyi százezer magyar. Hah! Zápolyai!

Itt kezdők lám e magyar temetőkhöz keresztül jöttünk. Nagyszerűek, de dicsőségük ezutánra csak úgy világítna mint a tízesember. Mocsárnak. Hanem temetőkből, feltámadás van, más dicsőségre is támadnánk hát már fel; európai ész verje le elleninket, vagy símsíta hozzánk.

Az lengett Kaposvárat Somssich Pongrácz első alispántok ebédénél a gyűlésczett KK és RR. között. Gróf Széchenyi Pál megkezdette, hogy Plutarkhosz életírásai görögből fordítására gyűjt-sínik hát össze 200 darab aranyat a legjobban fordítónak; ő ad 20-at. Én azt tevém hozzá, a magyar históriából is kell előképeket iratnunk, s ő és Czindery, Somssich József, Festetich Miklós rám bízák, hogy készítem el a felszólítást ez iránt, ők is aláírnak. Somssich Miklóssal úgy beszélék a harkányi feredőn, legyen e jutalomadás inkább csak somogyi, s így gyűjtsenek, onnan leg többet.

És Kaposvárral most megint Nálad vagyok lélekben, ott sem temetőn. De, újra Isten hozzád, testleg 2 nap mulva megint messzebülök Tőled, és nem mondom: *Esik eső Buda felé, fúj a szívem hazae felé*, mert Erdélyben igen jó helytt vagyok.

Egyebet mondok majd Budán, mikor a felszólítást irandom, azt, hogy: *Több is veszett Buda vára alatt*. Mert ez valami híztaatója, a magyar-nak. Elbusulás után veté oda, erőnek még érzetében, „még sem vész el, dehogyan veszhet el e nemzet.“ Igaz is, hiszen 1825-beli országgyűlésén megismerő becsületes lelkü királyra talált. És így vígan fogom írni a mit kell, s küldöm Marczaliha. Jársz-e Te oda, az a Pál gróf, magyar-nak is embernek is igen jó.

22.

Ugyan az ahhoz.

Buda, september 12 d. 1829.

Ne menj többé, ha Pestre jössz a kereszt ut-szába; azon szeglen, hol az 1790, 1807, 1811-beli nagy Vay József is lakott, halottja volt a magyar nemzetnek. Tegnap előtt temetjük el onnan Vitkovics Miskát.

Én még holmit hoztam számára Kolosvárról a mit kívánt. Mikor általadtam neki, ezt mondá: Nem kell az már nekem többé, édes Gáborom.

Szegény Miskának vidámsága, szívélye, magyar hazafi érzelme, szép zengésű dallása, hol van mind ez? Volt! Nincs!

Egy középjövedelmű prókátor háza, barátom, olly ártatlan mulatáséul álla s az is meg szünt! És emberek mendegélének esténként oda, miképen Te is tapasztalád, kiknek olly fájtalmas panaszaik valának csendesen egymáshoz, mintha milliókat vesztettek volna. De lélekből buzgott ki e fájdalom, a nemzetért, s ilyennek nincs hasonbecse. Istent kér ez csak, igasságot, felpillantásaiban egeihez.

És e szegény emberek olly lábtót szegezének a magyar hon földébe, mellynek, új ivadék, hamarabb emelkedhetik fokain. S bár a mint felebb-felebb népesedik e lábtó pusztá foka, annál a gyalabb legyen!

Illy magyar lelkületű vendégek elején pedig az a görög házi asszony! Miska Theodorája. Hogy esenge Szemere Palinak, „énekelje, édes lelkem, azt a maga szép magyar dalát!“ Meg Vitkovics fivéré, János, a budai rácz pap, osztán az én Gábor játom, a jászapáti boltos¹⁾, minde-nike harátja lön ott a magyar írónak. Az egri ráczpap fíja e három testvér, ott magyarhoz ne-vedének.

¹⁾ *Boltos* helyett vagyon *boltár*, a Hl. Lajos idejében 1521b. Budán tartott országgyűlés 6d. cik-kében, deák nevezetek között így: Universi mercatores Institutores, Apothecarii, Panniciidae, Bol-tharii, et alii faeneratores . . . L. Kovachich, *Fest. Comit.* 1790. pag. 516.

Söt Miska, mesét s verset adott ki magyarul 1817-ben, mikből mutatvány az Erdélyi Muzéumban állá 1815-ben. Meséin, sokrateszi mosoly, egyszerűség, szivély, igazság szendén. A kinek vastagabb nyét csak bors ingerli, nem látja édes rájastásai rejtezetét. Epigrammáiban több az élénkség, pedig ott is mindig szívében ment keresztül, nem csak elméből hidegen, a pattanat. Még az sem marada el így házától, a ki tudta, hogy valami kis bohó-ágát megcsipé. S irigység-telen ő is, megfért Szentmiklóssy Alajossal, a meseire és epigrammáira idealis keeset bájolóval; még annak ajánla epigrammáit másod könyvét, úgy hogy abban bírja szívet is. S több írónak és mindig jobbnak serkenetében gyönyörködve ő, az utána eléállt elmés meseirő Fáy Andrásnak meg inkább ő járt utána, mert látta, hogy azt szereti az. Gyakran ment hozzá whistezni, s oda ballag-tában a böles Miska mintha ezt mondogatta volna neki: „nem rontom el kis bábjaidat, mert te Andris pajtás, annyira reszketsz a kritikától, hogy meggyőződésed ellen is cizrogatod a kritikusi kör-möt, de mit tehetsz arrol, ha egyenes bátorságot a természet belől nem szüül. Egyebhánt becsül-lek, mert a jót Te is akarod. És Miska egyet nevetett s ajakán, hallgatva is ez volt: Itéljen más, bolondság ácsorgani, el ellapulni dicsérte-tésért.

Ártatlan játszi s dévaj maradt ez az ember. Egy aranyat küldött neki egyszer vasárnap Kul-esár, Hasznos mulatságalval, mellyben epigram-máját kiadta s Miska öröme az aranyon határ-talan volt. „Nézd, nézd aranyom van,“ mutogató más vasárnapig. Epigramma zendült s aranya meg pendült.

Ha ment az ember hozzá mikor *pro A* vagy *pro I* dolgozott, azt veté csak iziben, „Hagyj most hékét, kenyér kell, akkor gyere ha meglesz, osz-tán együtt költsök el. Ajaka szeme ekkor csupa csupa meleg nyájasság volt, de azt mondó szé-pen: „*Amice*, menj.“ Prókátorból barátom, ha sok elforgatása szívéből ki nem forgatja, legprac-ticusabb életböles válik.

Egyszer én egy bolondságot tettem, ellene a csupas életböleségnék. Keményen lehordott. Eleibe rajzolám a kelepezét. Rám borult s azt felelé: Barátom, így én is elbuktam volna.

Egyet nem tuda feledni, ember ismereti élet-böleseségével sem. Hogy Horvát István neki be-lépti jegyet nem küldött az innepre, mellyen a Marczibányi jutalom legelőszer kiosztatott. Ezt, nehányszor elpanaszla. „Osztan ez a jó barát? vagy így tesz a hazai?“ Ugy végezte. „Hiszen, nézd annak az embernek a szemét; irigység su-nyorog ki rajta“, vigasztalá egyik prókátor ba-rátja, Szedliczky Imre. De ő benne a szép episz-tola sajgott, miért írta ahhoz, miért nyomatá epi-grammái 3d. könyvének elejére, ötöt épen ekkor elfelelhetőhöz, ezt:

Könyvöm az én tiam s őket másoknak ajánltam,
Atyjokát én magamat néked örökre adom.

Horvát István azonban többszer találtam nála az 1821—22-beli tél estein, mellyeket Erdélyből visszatértem után mint legelsőket tölték Pesten. Ez a szörnyű sokat össze olvasott és így sokfélét tudó, de jól, hüllen, miként az ő mezején kell, keveset rendezett oklevelész, valóban szentelen garral bánt az inkábbhat bellestrista de józlésű s lelkesebb Szemerével s Vitkovicsal. Haszontalan poe ai! mondá Kisfaludy Károly Aurorája legelső kijöttkor Trattner Tamás és az én jelenlétemben Theodoránál, nekem kelle valami nyomósabbal emelnem. Tudod, az a táltos hisztóriája. Igazán ta-t-os. — Thaisz tuda vele jól szembe szállani, megkésértgetem én is. De mi ketten, nem is kel-lénk neki. Szemere jó gyerek, hanem félénk, meg, olyan *téltul* ember; Vitkovics meg csak ürte, s mint házigazda, békét akart, miként akkor ha-sonlóan, midőn Thaisz és Helmezi nála, össze-veszenék.

Kesergénk egymint, hogy nemzetünk oia lett! Thaisz, azon ön bizakodásával, mellyel min-dig szerete valami nagyobnak latszhatót mondani s úgy, hogy neki van igazá, ezt talála ejteni: De hát volt e valaha nagy magyar karakter, hon-náért? Hohó! rivakodtam rá tréfásan, nem tudod-e az árpádi kort, a nagy kiterjedésű hont nem gyá-vák vitták össze. És II-dik Enlrétől, jätodtol, a szabadság levelet. Hé? De Thaisz, hánykolódott. Vitkovics, Hunyadié, Bethlen Gábort, Bocskait hozta elé. Thaisz erre „Hunyadi inkább oláh, Bethlen francia vér“, kiáltá. Helmezi eddig csak setéten hallgatva lőtte Thaiszra szeme villá-mát; most „Illyenek vagytok ti Lutheranusok né“ ordította rá, úgy hogy az ablak megreccsent belé.

Én csaknem megpukkantam kaczagtomban: „Kis Miska; így eseneditém majd a m. literatura gránátosát, én is itt vagyok,“ s megint nevetnem kellett. Helmezi hozzám „Te dumántul vagy, azok éljenek, Kis, Berzsenyi — hanem ezek a felvidékiek ... ezek a lutheranos tótok, giskrák ... Vitkovics közbe vág, csendesség! gyertek énekelek inkább, de előbb igyatok, s töltötte itta egri veres borát. Nekem az árt, a fejből is csak verebelek. Természet szerint békéltettük őket, hiszen mindenket magyarért elbusulás kapta el.

Miska, mondám én Vitkovicsnak, vagy egy hét múlva, ti közöttetek sok az élesség, mert felette csak magatokra vagytok hagyva, felsőbb társaságokba nem hinak, Erdélyben mi éltetőbb érintkezésben fogtunk; rendezz el Te, hát, egy estélyt, mely többünket összébb simitson. És mivel elhagyottnak hallom töletek Virágot ugy, hogy csak Ti, Sztrókay, Benyovszky, Helmezi stb. segélitek, tartsd fel neve napja estéjét martzius 20dikán, szegény öregnek legyen vizsgálatala, a magyar uri világnak pedig nyiljék szeme, gondal lenni azok iránt kiknek csak ész jutott, javak nem, de az ésszel neuzetük díszét terjesztik, és becsület emberei. Miska mindent elrendelt. Vagy huszan valánk nála magyar öltözetben azon este; Schedius, Jankovics, Dr. Kovács, Kulcsár, Sztrókay, Horvát István, Szemere, Fáy András, Thaisz, Helmezi, Kisfaludi Károly, Sághy, Benyovszky, Szedliczky, Huszár Károly s híz én nem tudom már, még ki, hanem vala tudom egy kis káplánka is, csak befurakozottan, mint magyar irodalomkedvelő. Ajtó ellenében függőt a falon Virág olajbani melléke, annak kerényen vagy ráuján, koszorúzat. A budai János papnak kellett volna egyszerre csak belépni Virággal, hogy a mint lépik lépve is legyen, szeme szája elálljon. János papot várjuk ... várjuk ... sokáig, — jó, későn, egyedül! s azt mondja, lehetlen volt rávenni Bence bátyját, noha nem gondolná, hogy tudja, mi várná itt. Az inepélyt hát Bence bacsí nélkül, azonban érette, megkezdők. Horvát István, ugy emlékezem, érdemeit adá elé igen szépen, olvasásra szoba közepén behozott asztalnál és ülőhelyen; Thaisz a neuzetiségről szavalt kéziratából hevesen — igaz lélekkel. Vitkovics iitt osztán neki, Virág Benedekhez Ányós költér levelet olvasandó 1777-ből Butárol, hogy figyel-

tessen Virágnak már ez előtt 43 évvel életünősére s vannak abban sorok épen ekkorra illettek. De Vitkovics alig tud kiejteni néhány szót, előmlik könyekben.

Csendünköl, „mi baj?“ hallszik. Barátim, szól későbbén Vitkovics, elfogott az érzelem azon, hogy illy, Virágot, illy virágos gyülekezet koszorúja nálam tisztel meg ... hocsánatot ... nem vagyok képes elolvasnom a mit akartam. De kérem, legyünk másként vigan.

Éljen Vitkovics! a forró érzéssel tisztelő, mondók. Egyszerre kelénk fel körünköl mellyben álltunk; fordultunk mentünk Virág képéhez: Éljen Virág, kiáltottuk háromszor, Isten igazában.

Vitkovics rövid étkezete vig volt, csak álltunkban, ne hogy evésért is jötteköl látszassunk. Eloszlánk éjjel előtt, de még előbb hárombol állott küldöttség bizatott meg, melly Bence napjára virradólag, ezt megvigye Virágnak. János pap fő közttek.

Negyed napra Vitkovicshoz megyek. *Tudol-e?* mondja, *hogy fel vagyunk udva?* Miért? *Az esztéletért.* Kinek? *A nádornak.* No s? *Kérdés-költet.* És? *Majd meglássuk.* Ki a Judás? *Vállat vontu.*

Megláttuk azt, hogy a nádor helyeslé az érdem barátságos ártatlan megismerését.

Megtudogattuk, hogy Judás, a befurakozott lett volna ... Neve uuer-rel végződik.

Vitkovicsnak nyajas vacsorát, a csak ugy hevenyébe a mint véletlenül hozzá vetődttünk, eredteket, a becsületes, jó Sztrókaynéki váltották fel. Annak meg szép szemérmes magyar neje, verset ír, s Virág poétai munkáiban 1822b. „Fris tavasznak frís leánya.“ Ez tudta még, megdalolhatni Miskát. Hogy ömleszté ekkor egyik zengélye végén: *Boldogságonnak nincs hija, Meg van a mit szeretek, Szívemet csak egy bú víja, Örökké nem élhetek.* Most is látom szeméböl kiégni a forralmat; hallom erős tiszta csengésü tenorát. Én kétőtért estem rá gyakran. Egyik: *Nem adott ez Isten nekem nagy palotát ...* Másik a füredi pásztor dala: *Hej, juhász bajtár hol a juh?* Egyszer-simind ő is költélyzé, mindeniket.

A „Vitkovics estékröl“ egy kis jegyzetet

veték Moliere életéhez ¹⁾, ha lehetne, mondám, az által talán emlékeztetük. Adtam neki egy példányt, s lestem mit szól. De hallgatásába két hónap is belételek, már hát magam vetém oda neki. Mit felelt? „Ha csak én akadok rá majd perszünetkor és te nem fészkelődöl, jobban esett volna.“ Elpirultam s kiszalasztám „Szép viszont megismerés! Ő meg: No ne haragudj, majd élénekelem dalodat.

Most a mit felöle írék, nem tudja szegény! Vagy, tudná?

23.

Döbrentei Berzsenyihez.

Buda, febr. 22d. reggel 1830.

Báloztam ugyan a mult éjjel báró Palocsay Ferdinándéknál Pesten, de levelet csak tudok írni, s mivel most van ahhoz időm, menjen. Novemberi leveled választalan! Sürgetett is e napokban gróf Dessewffy József, hogy Veled egy viszontnyilat közöljem, melyet nálam hagyott, midőn öltözni hozzám jöve jobbkor a szabott óránál, midőn osztán a főherczeg-nádor udvari bájlára együtt menénk. Ime, fogd.

Jelenlét.

Caput IV. Secundum Marcum. Qua mensura metimini, vobis ab aliis metietur, qui auditis. A minemü mértékkal méritek, ollyannal mérik mások ti nektek és bővehben mérik, kik halljátok. *Károlyi Gáspár fordítása szeriut.*

Caokonai dús erébe
Himfy bájló énekére
Berzsenyi mély láng tűzére
Virág s Endre szép létére
Vörösmarty nagy reptére
Elmés Fáyok szeszélyére
S egy már holtnak sok ikjére
Egy professzor rozsz versére
Kolompösi hős göggyere
Speetabilisi mérgére
Philologusi dolytéré
Nem erdeletett epéjére

Külföld szaga szép sztiljére
Trónról jövő beszédere
Már porrá lett Onk elere
Szét olvadó szonettjére
Fosztott lopott tövisére
Kinyalt jeges fagy rimére
Mikrologi szemetere
Mimelkedő genietjére
Izójének izéjére
Kaponyássza tömjénere
S Adolf, Bácsmegyeiségere
Esküszöm, Parnasz hegyére
Ha felteszik, kidől félre,
Mert olly szűk ott a ponk tere
Hogy legördül majd szélére,
Honnan kapja tenyetére
És fellöki tetejére
S az lesz Helykepetyki bére
Hogy kacagnak lelőktére.

Ha Kazinecy, mondá, mind Á-ra írt egyet Csokonaira; ő meg re á mind É-re. Még 1829-ben janariusban írta. Kisfaludy Károly nem vette fel 1830ra. Kiadja Dessewffy, másutt sítb.

24.

Berzsenyi Döbrenteihez.

Mikla, martius 8d. 1830.

Gróf Dessewffy József gunydala nagyon genialis szellemű s megtalálta a dolog hetedik bővét. — Hogy Te mast gyermeki könyveket írogattál, azt igen nagyra hecsülöm henned. Használni akarsz, nem csilogni, s tudod hol kell leginkább használni.

A mit nálam láttál, azt mind, verseimmel együtt akarom kiadni.

Istenem! he boldog a gazdag ha szive van s ha élete alkonyán azt elmondhatja a mit gróf Széchenyi a 147d. lapon elmondott.

25.

Döbrentei Berzsenyihez.

Buda, majus 2d. 1830.

Hol járék? harátom. — N. és K. Czenken. Gróf Andrassy György hívott minap esütörtökön reg-

¹⁾ Döbrentei G. külföldi színjátékai, II. d. köt. 1822. 217d. lap.

gel, s este 10kor indulánk és megérkezünk szombatra vált éjjel után 2-kor. A felvert komornyik hamar ágyat bontatott csak lassan; meglagytuk, hogy a grófnak semmit se mondjon kik érkeztek, és hadd aludnyk kényünkig. Én nyolczkor az emelet teremében éhredék György primás, Pál érsek látására. Pál tekintete most is rajtam. Lelke, tudott fájni, nemzeteért; szava I. Leopoldnál, hősé.

Czenk urát fűtött varandájában tisztelém jó reggelemmel. Gróf Andrássy már ott volt. Urnál vagy Czenken s igen nyájasan is látónál. Nagy örömet érezteté meglepetésén. Vendégeim nekem uraim nálam, mondá. Lángesze által pedig ő az, akárhol. Teremtő ember, meglássuk, mit, hogy fejt ki, és így, mi sikerrel.

Lovak megnézetése lett; kis új volnék a pesti lóverseny irományai körül, de azt még Erdélyben laktomkor szerettem. Az után juhondához ¹⁾ rándulás, szeder csemeték ezere tenyérnyi levelekkel. Délután Horpácsra izenes, vasárnap délután oda, kocsin, lovag. Gróf Széchényi Lajos eleikbe lovagolt látogatóinak János és Károly fiaival. Este ottan sokáig tánczolánk mivel hiszen négy szép és jó tánczosné vala együtt: a kastély urnéja, gróf Wurmbbrand Franciska ez a jó lélek; János grófné, születésére gróf Erdődy Agatha, Aspremont gr. által Rákóczy Juliána vérből; osztán Aloysia és Juli hajadon grófnék. Majd Rothkrepf Gábor ²⁾ zengelmezett, majd a kastély ura maga is, a zongorán.

Hétfőn a grófok szalonkázni mentek. Engem a hölgyekkel hagyának. A nyiló mezőt jártuk meg kocsin, a kecses virágházban olvasók végig végig a grófné emlékkönyvét, a legesimosabbak irva belé, — s beszélgetéket, biliard folyt. Én igen kedvest mulattam, nem tudom a grófnék.

Juli grófné mutatá nján a gyűrűt már ezt réá vésetten: *Istenem légy véde u honához hívenek*. A tavali lóversenykor kívánta Budán, tennem ki magyarául gyűrű számára ezt: *Mon dieu, venez au secours de celui qui est fidèle à sa patrie*. S ugy tetém.

Hétfőn este 10-kor indulánk vissza Buda-pestre. Igen köszönöm ezen örvendetes utat a szelid gróf Andrássy Györgynek; szerettem ember, minden jóra kész, honáért.

Gróf Széchényi Lajos ő excljátol, nézt, e versét hoztam.

Holtomig.

Vagynak ebben a világban
Többféle örömeim,
S nézve őket valóságban
Némik, bennem, kincseim.
Függ ezeken a telkem is
Buzgósággal holtomig.

Kedves hazám! atlastidnak
Mindeneimet köszönöm,
Hazafiság! esudáidnak
Szemlelése üsztönöm:
Kész maradok áldozni is
Híven neked holtomig.

A barátság virághibol
Szedtem az élet mezét,
A szerelem bímboibol
Egi öröm báj izet.
Amaz mellett, ezekre is
Emlékem szent, holtomig.

25.

Döbrentei Berzsényihez

Poson, november 17. éjjel felé 1830.

Csak röviden. Most este 9 előtt, a magyar tudós társaság philosophiai osztálya vidéki rendes első tagjává 300 pengő fort. évljijjal neveztetél.

¹⁾ E szót csak 1842-ban júliusban hallottam hevesi előfogomtól, de gondolom alkalmazhatom ide is. Anyvi, mint: juballás, teli jubakol, fedeles falal. Lehetett az elöbb: juhóta s innen juhonda. Juhota legalább olyan, minő: *Mer-ete*, pusztá neve Veszprím vármegyéb; *Lör-ete* (lövőhely) falu Udvarhely szekben; *Szaváta*, sős erű helynév Marosszekben: habita, lóbita, poszáta, szunyáta, pusztá, esemete stb. ilyen. — S nem lehetne-e, löistállóból is, inkább: lovonda; ennek nem volna egyenesen azon istálló szaga, melly amannál mindjárt megűt.

²⁾ Most Matray névvel. Ő volt első ki magyar szepnem olvasmányant *Regelő* ezimmel indíta meg heti divatlapot 1833b. aprilis elején Pesten, s vezette hazafisággal 1841b. június vegeig. Zengelenre nézve is, hogy az a magyar között tanulmányosan legyen nemzetivé s a daljáték magyar énekesekkel diszüljön, meg mindig buzgon gyűjti érdemeit, pedig már eddig is elig van.

Megírom ezt hamar, mint másoknak is vagy egyenesen, vagy hírül adatom. Tehetem, gondolnám, mert a kinevezések jegyzékét azonnal felolvasám hiteltésül, fel a több tárgytét is nagyjában. Örvendhesetek előbb a kiket ér, mivel a 2d. ülés, mely a bővebb jegyzőkönyvvel kezdetnek, csak decemberben lesz.

Be felséges ülés volt, már ez első, a főrendek teremében. Ilyen nemű a magyarnak soha sem még. Az eddig elhagyatott Irók innepélyének kezdete. Batthyáni Filep herczeg a 40,000 pengő forlnot adó, maga szölte meg örömevel azon, hogy Vas vármegyei földije vagyok. Türed el, ezt is megírhatnom, Neked, hasonlóan Kemenesalinak. Elragadtatásban vagyok. Ha még 1790b. történetik ez, már volna akadémiai nagy magyar szótár, már harmad nemzedékében állna az intézet, elhárításával az első talán lehető botlásoknak, mik nélkül emberi egyesület, kivált eleinte alig van. Egész könyörgés imádkozik bennem, közre dicsőn hathatásáért. „Győzzön a jobb“ ez leszen jelszóm hozzá.

De még is, már többet. Elölül gróf Teleki József, másod előlül gróf Széchenyi István. Eljének. November 2-dika 1825! Kisfaludy Károly helybeli első rendes tag, a nyelvtudományban, 500 pengő forintnyi évdijjal. Meglátogatám a nagyon beteget ide indulásom előtt. Szegény! igen megszelidülve bucsuzott s igaz harátságára térve mondá tanácsait. Bár hallhatná még tudósításmat a küzdőt, legalább egy hangját érthesse még vigasztalának az eltűnő szellem. Isten veled! „Csalódások“ elmés költére! mikor két pontodat éréd el, Te akkor csalódál!

Neked pedig philosophus Dániel, most jó éjtszakát. Még, vagy 10,000 reggelre ébredj fel, s Isten mindíg veled legyen. A „Fohászkodás“ költérével.

26.

Berzsenyihez Döbrentei.

Buda, febr. 4d. 1834.

Az 1824ben aprilis 6d. megholt Kenderesy Mihály életirását e napokban futam meg Thaisz

és Csernetzky S a s-ában 1-ső kötet 133 — 147d. lap. Meg van említve, a 145 lapon, hogy Téged és Kisfaludyt (Sándort) magyar classicusoknak nevezett.

Erdélynek ezen erőselekkü embere igazán Sasnak vala szárnyára való. Újra elbusulék halálán. Bár fennmarad tőle az élete körében történtek leírása, miként feltéte volt, a hogy ott megemlítettik. Sok nevezetést beszélt el ő nekem a Itora világból, melyben vitézkedett, ugy II-dik József idejehelieket midőn őt hivatalba nem vevék mert németül jól nem tudott, és annak tanulására Possonba Bécsbe kellett költsékeznie; többfét az 1791 es 1792-beli országgyűlésről, melyeken Hunyad vmegye tüzes követe volt, és kormány-széknél miként folytakat. Efelék betűi, közelben még nem tűnnek ki, mint a téjut parányai nappal, de jó az időök éje, s akkor százévenként mind inkább érdekesülő csillámvetők. Ugy lesz Kazinczy pályájának emlékezetében a kitünőbb korfésítés. Kenderesynek majd szintén durván-egyes vonala némelly tettnek kijegyzette volna belugó-ját sima urakról, mit az élők egymásnak még csak sugnak. S az ember, ez az ulyasmi lény, mint a zurzavaros nap egyékét óranyi sugárral, korrol korra csak így felfogható; megismerése pedig minden izében azért kell az emberiség haladtatásához, hogy megtud: kinek mit higyj, ha megint olyan fogásut látsz feltűnni, a milyen már, vagy boldogitá, vagy elámitotta kortársait.

Előttem a képe Kenderesynek. Zömök, vállas, barna ember, halk lépéssel. Meggyőződés-től el nem hajtható. S a szilárdnak szelid felolvadási szívében, néha enyelgése is, mert hiszen poezis kedvelő volt. Egyszer este keresém, leánya nevelőnéjét leltem csak hon. Szólánk az ur jelleméről. „Olyan ez, mond e kisasszony, mint Plutarkhosz emberei.“

Kerekas Abel, Erdély történelmeihez magyar okleveleket akara kiadni s első füzetét neki, a nem gazdagnak, ajánlá. Én jártam el benne. Eléveszi pénztárczáját a kormány-széki tanácsos. „Itt van né, harátom, szöl elszántam, 40 pengő forintom van, 30-czat előlegesen adok sajtóköltségre, a többi nekem kell, míg fizetésemet kapom. És a censor, Halmágyi, tilalmat irt, s a 30 fót is visszaadtam. Ez is magyar hisztória.

Gróf Teleki József tanácsostársa temetéséről bumban egyenesen hozzá térék. Ajtajánál találotm állva künn. Két kara, mellére kolcsoltan, szeme tíze kemény szemöldöke alul, földre szegezve. Méltóságos ur! *szólítom*. „Ugy . . . *felel*, nem győzőm elborzadásomat illy nemes lelkű társam kora halálán, . . . a kolcsomat várom itt.

Nem szenvedheté Kazinczynak efféle germanismusait: Éljen a király *fenn, fenn!* Vivat, Herr König, *hoch und abermal hoch*. No öreg, *hózd ki te is az egészségedet*. *Nnn, Alter! bring du auch deine Gesundheit*. Egmontban. — E darab szerencséjét *fogju csinálni* Annak elég ideje ha *csinált ember lészesz* Kik magokat a legbajosabb *fekere* láták *kívétve*. Clavigóban. — Jött velem egyszer szemközt reggel az utszán, kormányzszéki ülésbe gyalog mentében. Csak egy szócskárért esedezém, „Nos, van időm“, szóla nyájasan. Hát hogy tetszik Kazinczey másodszi Gesszneré? *Előfizetett rá s ez előtt kaptuk*. „Biz én nekem se hogy se, ugy is elég konkoly nótte bé már nyelvüink tiszta buzáját sok visszaveretésünk miatt, Kazinczey meg egész villával hányja rá a németességet.“ De némmely talán csak szokatlan? *Neki háborult*. „Már barátom én az olyan kényszerítettet köpöm“ . . . *s valósággal ki is köpött amagy katykaringsón*. S mit monda még? „Az Erdélyi Múzeumban olyan ember csinálás ugyan ne legyen, mert ki fogok kelni ellene, hogy az nem *erdélyi* múzeum.“ Ekkor szája szélé' savanyú vonása mosolyra változik, megszorította kezemet s ballagott.

Mikor Kazinczyt én 1816h. hozzá vezetéim, hadd lám, gondoltam, hogy fogadja szállásán a szeles kis francia úreget, a kívül keleties csendü ősmagyar. Ah! monda, bizony örvendek, hogy a szépizlésü lelkes Kazinczyt nálam láthatom, de a nyelvvel faesaros életés s németességeit, barátom, bizony nem szeretem, *felém fordulva*, ugye bár édes Döbrenteim. Kazinczy meghökken, azonban még is közelítette hozzá valami egyéb. Mi? Kenderesy sem viselt hajuszt. Hanem már a füzött sarun nagyobb zörrenés lett volna, Kenderesy egyik nagyem gyakran azon járt. Jól mulatának, mindenikben vala több még olyan, a mi őket egymáshoz csatolható.

Ki fakadozott volt örömeiben a tanácsos ur

azon, hogy ember vállalkozott az ősmagyar lakot keresni induló, s Körösi Csoma Sándor lát gyakran volt nála. Gr. Teleki Pállal megyek egy este hozzá, Csoma épen ott. Uram, monda majd ennek gróf Teleki Pál, megengedi-e, hogy én aláírást gyűjtsek, keleti útjára, Döbrentéi barátommal. Csoma megköszöné, de „semmit sem fogadhatok el *mond*, mert ha siker nem lenne, azt hányának, csak pénzt akartam felszedni, s tovább álltam. Majd mikor azt írnám itt a méltóságos tanácsos urnak, „„végre magyarok közt vagyok,““ de pénzem nincs többre mennem, és akkor jöne segély, hálaival fogadom, mert én meg a nemzetnek megfizethetlent adnék.“ S a barnás hosszú képü, száraz, magas ember, önérzetében állt. Illyen vériének, barátom, mikor tőle elválnék, nem csak imigy-amagy szorítottuk meg markát.

Bizony csak nyomorgott volt még akkor is Kolosvárat a magyar színház; gr. Bethlen Gergely lovagiskolájában ütötték fel. Kenderesy csak fizette logéját s járt. Ez a Kőcsi igazán nagy-szerű színjátászó, mondá itt, látszik, hogy ide is külön talentum kell és többféle tanulmány.“ Ez a Kőcsi Patkó János, 1811h. nemes felkelési kapitány, nekem barátom. Beszélé, miként igyekezett levenni őtet a gubernátorné gr. Palm Jozéfa a magyar színről. De Kőcsi, elkeseredetten bár, csak neki áldozá magát, ő egyedül, igazán hazafiságból.

Miűn én többszer tanúja valék tisztán erdélyi constitucionalis érzelmeinek s így láttam hon-ségét egyaránt Fejedelméhez-honához, meg honához és fejdelméhez, azon felőle hallott gyanúsítást, hogy ő most királyi hivatalban nem a régi oppositio, el találtam előtte ejteni, haragomban a varjuszemü rágalmazókön. Egy hangja mordult meg erre, betűvel ki nem írható. Félig meddig *h* betűn kezdődnek az, de nem egészen *hem*, még *hm* se. Az csak egy siket hang, félig orrból, félig szájból, a nyelv meg nem mozdul vele. Mintegy a lélek megmosolyodtának hangja, hirtelenében önérzet kél, a károgás megvetése, évek telteim fut le az emlékezet, s onnan csendben jó: tiszta vagyok.

Furcsán járt Kenderesynek egy levelével Virág Benedek. A level kezdete így volt: Kedves Virágom, a ki e soraimat kezdedbe adja, esóköld

meg, mert az nekem kedvesem. S e levelet ki adta kezébe? Virágnak. Egy budai német szép leány. Mit? micsoda? ki vagy Te, hugom, hogy jutál e levélhez Te, kérde Virág. A leány *Ich weiß nicht*-olja, hogy ki írta, ki hozta, ő neki egy ember, kit maga sem ismer adá a kapuban, mivel a szomszédban lakik s mondta, hogy Tiszteendő urat látásból ismeri. Virág ekkor Budán az aranyzarvas című sarkháznál lakott. Amice, beszélé nekem Virág 1822h. midőn meglátogattam s ő mindjárt Kenderesyjéről tudakozódott és a levél történetét elmosolygá vagy hogy mondtam, soha se tudtam miként kellene nekem azt az udvarunkbeli leányt megcsókolnom; az után érttettem meg Kenderesy fia leveléből, hogy az atyjáét ő hozta, engem többszer keresett, nem talált, s hamar kellvén indulnia Bécsbe, a fogadó bérlegényének adta, ez meg hát a leánynak.

Ezek nincsenek a becses életrírásban, hanem számodra azért firkantám le, hogy közelebb tudnád érzened, ki s mi volt az a Te távulban védőd.

28.

Berzsenyi Döbrentéihez.

Mikla, augustus 8d. 1831.

Nem a szokott örömmel, hanem igen is fájdalmas érzésekkel nyitám leveled, mind azért mivel tudtam azt, hogy veszélyek között lehegsz; mind azért, mivel leveled mélyen érezteté velem legszebb reményemnek — s talán utolsómnak — enyészését! El valék már készülvé, hogy házatam végképen elhagyjam s Nemzetem Díszeti között új életet, egy hozzám illőbb életet kezdjek izlelni, s ime, mast mélyen csüggedve, érzem, hogy ismét csak álmotadtam!
Itt engemet biztat nem félni a choleraiban meghalhatástól.

Engem csak az kínoz, hogy sokat akarván tenni, ennyire késtem munkáim kiadásával, melyeket csak Pesten akarék holmi könyvek megtekintése után elkészíteni. Mast mióta látom e reményemnek ismét füstbe menttét, eleget iparkodom a tisztázással, s „Poétai harmonistikámnak“

vár csak harmadik része van hátra, „kritikai leveleim“ pedig úgy vagynak, hogy azokon könnyen elmehetsz, ha én elébb dülök, s kérélek is ezen esetre, hogy ezen árváimat el ne feledd¹⁾. A legszentebb akaratall irtam minden betűmet s lehetetlen hogy munkám haszontalan legyen. Látni fogod, hogy ámbár én a pletykázók közé nem keveredtem, de olly elveket fejtegettem, melyek tovább fognak élni mint a pletykák stb.

29.

Berzsenyi Döbrentéihez.

Mikla, september 5d. 1831.

Eljegyz. E levél az akkori choleraí vonal intézet által megfüstölve s keresztül lyuggatva érkezett hozzám.

Baráti szívvel örvendek, hogy a veszélyben megörzé életedet hazánk védistene Én még juliusban Halimbára futottam, hol a hegyek és sok nemesség között hátsóroságosabb helyen gondolám magamat, s csak tegnap jövék vissza Miklára. Ez az oka, hogy leveled kezemhez nem jutván csak mast felelhetek, de mast is csak röviden, mert a pakkolóásban úgy elpakkolta feleségem leveledet, hogy azt sehoh sem találom s csak homályosan emlékezem mit írtál, holnap pedig ismét a szüretre kell pakkolódnom

A cordon Szalában megszűnt, de Vashan és nálunk még áll. A cholera megyénknek csak keleti széleibe csapott, hanem úgy látszik szűnni kezd, vagy a mint orvosaink állítják epehideglegléssé változik. Azonban Veszprémben és Pápán na-

¹⁾ Ez volt lekötöm élt e m b e m senkinek másnak ár nem érezhetnem Berzsenyi kézíratait könyomattásra. S csak szíves köszönetet mondhaték hát Kilian György pesti könyvárusnak midőn tiszteltüljes kiadólul ajánkozott náham, Fáy Andrásnak, miként mondá, ügyeltetésere. Be sajnálom, hogy erről nem egyenesen velem váltott szót Andris; olly szép hálám gördülne itt elé a hengerajtó alul, hogy szintűgy gyönyörködne abban mi szebb volt erről nyíltan szólnia. De így már ehhez nem adhatok betűket a szedőnek.

gyon pusztít s már most a Rába és Marczal mellett kezd sétálni.

Kazinczy halálát nagyon ellenkező érzelmekkel vettem. Sajnáltam mint régi barátomat és sok talentummal bíró embert; de más részről azt gondoltam, olyan ember dült ki közülünk, ki, tekintetével sok hitvány embert védelmezett, s ki a maga hibáinak alacson védelmezése mellett minden alacsonyságra kész vala vetemedni. Azonban, nyugodjék

29.

Döbrentei Berzsenyihez.

Buda, december 5d. 1831.

Igen, Tittel barátom a nagylelkű csillagász, elhunyt a choleraiban; igen Kazinczy is, a költéri barát, elmúlt! Mint egy tragoediai rejtély, állék sajgottan, hunytok első hírére. Egyik allócsillag, magához függesztő, másik futó csillám. Amaz lehetett volna európai híri legelső magyar csillagász, ennél már vége felé szemzódott a sokáig sokszor megforgatott fővényóra, még is azonban, dicsével.

Mínt hogy Kazinczy és kis magam között, nemzetet illető tárgyról, a nyelveről folyt külső elmélet, s ő az előtt hagyta fenn holmit, miről én még nem véleményeztem, kötelességem lesz, nekem is nézetimet egymás után kifejtetnem. Ország s vármegye gyűlésein, általánosan tanácséiban azonnal kél az ellenvéleményző, vagy ha nem, azzal megadta magát; irodalom tárgyairól közönség előtt, egyiknek halála után is akkor szólunk, mikor sora lehet. És még, ugy érzem, közt illető akármiféle tudományi művészi politikai felfogásról saját látásunkat ha csak azért nyűgnök el, mivel ellenkezőnkhez hála köszönet vonsz, akkor a hála nem erény; elmlatása véték barát és jótévő ellen csak ott, hol kapsi-ünzés, alattomoskodás, árlat moeszkai kiáltanak. Ő tudta legjobban, miként fizettem le hálámát a hol kellett, de arról szólni magam, pirulnék.

Engedelmet fogok hátkérni akármikor még, kimondhatom, hogy reám fenekedésének oka,

mellyet Szemerétől érték meg emez előkkel, csak képzelmének huroréka volt. De nem a nagy közönséget kívánám ezzel untatni, hanem csupán a még akkori irodalom kör előtt nyíltan hirtelen kifejteni: a magyar akademiánál tikárrá lehetését én nem akadályozám. Bizony maga eté el magát Pestre irt s azt kért levelével. „Hogy az ő asztalán nem leszen francia ilyen olyan czifra étel, hanem magyar . . . de tartassék számára *equi-page* sth. Te hinni fogsz nekem, a kételkedő pedig kérdje meg gr. Dessewffy Jósefet, milly készséggel tisztelettel feleltem szavára Posenban, midőn gr. Széchenyi estézetén egyik kerék kis asztalnál kettecskén vacsoráltunkban ezt mondá nemes gonddal: „most segíthetnék Ferencz barátunk házi állapotján.“

Gyaníja, mi hamar bántá, azért lehete, most látom, mert 1829b. épen nevem napjára küldött levelében már visszaszórta barátságomat haragjában azon, hogy Yorick és Eliza leveleit én is megkésértem magyarra tenni, nagy részt enrinngatásom végett. Elizát, édes Danim, en azért szeretem, mert úgy felszedidíti a mindenféle élethabóriban viró férfit, hogy 70dik évéig is felcsillámolhat benne, fejérnepi kényes erény előképe, s így habár annak valamelly belzehubnéja megbubozná hitét, ezt mondaná; van van Cordélia is. Ez pedig aranykapocs a világhoz, a vitára szánt férfinak kell esüggetheti éjibb lényen, melly nyugtalan életében integessen lelkének.

S haraga mire való volt? Hiszen ő francziából fordította, melly mássá lett kihagyással elszinzzessel, én meg angolbol. Vagy épen ennek mutatása bántá, őt, ki mint első akara dölcezeskedni a nyugoti eszlángok megismertetésében. Igaz, hogy fordítást fordítani előttem annyí, mint a hollandi himszövetet visszája szerint utánhimeni. De meg, egyébként ő is ujra fordítá Mar-montelt Báróczy után, s miért ne? — Csokonait, az ő sorsán vérzett barátját hasonlóan mindig ujra nyesegeté, miről azonban gróf Dessewffy Jóseffel folyvást azt érzem: adj Te új eredetit, s ballasd a h b a n saját kecséid zengelmeit, tanitobb leszen.

Hanem az ő felfogása szerint Előbeszédemet hasonlóan kétféleképen dolgozta ujra (*Élet és Literatura II. d. köt. 208 — 214. lap*), s azt mondom, jól tette, mert vagy kéthelyen szebben szól

mint én: valamint a 210d. lapon idézettem áttállá bántani, az, monda: „nem szenved újra dolgozást.“ És én azért becsülöm csinait, mert gondot rezzente ki belőlem, még e „bántani nem mert-jén“ is valamit sikárlanom, ha dolgozataim összes kiadást érendenek. Akárhogy mint barátom, valahol csak belénk bojtorjánkodik a líány. Mint a szepőlőt hasztalanul mossa festi a leányasszony, kisasszony, és általában az asszony nép, csak kibü biz az: mint az egeret hasztalan üződ szobából, csak bébü biz az. Tanulva írok, s írva tanuló. Tollunk könnyen fut, abban meg a mit kivisz, gyakran magunk vagyunk tolluk. Osztán a magyar nyelv igen rejtélyes még, minél inkább szétszededgeted annál inkább meglepnek titkai; szabályokra akadsz azokban mikre természeti józanság, a szólam első kezdőinél csak magától hajlott. Így hát idő járta kell kifejtetéséhez: méltoljuk az ellenvétést, hagyjon fel itt szeszeivel a Kazinczy-önkény.

Illy érzéssel szabad leszen visszatolnom ezen enyéim helyett: a hatvan körül forgott Sterne . . . az öreg ur néhol egy kisig tón pedantoeska is . . . Kazinczynak e vélt javításait: a hatvan esztendő, *összerokadt* Sterne . . . az öreg barát néha tudós *poshadtságba* esap.“ Majd az *összerokadt* ugy ír! hiszen csupa tűz még; majd a *poshadtol* Eliza el nem fordul. Hisz az ő kényességében, efféle, undort fakaszt. — Nyekkentövé lön Kazinczynál: *hogy*, e sorában: Levelezéseiknek itt az ada alkalmat, *hogy* . . . de ha e kifejezéséről „rá nem engedé magát beszéltetni“ azt mondom, *hogy* megint fűzőtt sarns volt mikor azt írá, nem ok nélkül *hogy*-olok.

„Az Előbeszéd szabadabban“ u. m. az én 2½ levelnyim, egy egészen sem, festi a Sallustiana brevitás-ba tapadottat, de nem, felfogóját a sternei elizai meleg áradásnak, melly itt Kazinczy tollában: meleg *bugyogás*; a mi, olly iztelen itt, minő a császár ferdő *felbugyogó* vize, s azt kelle reá mondanom: Im a palástolt harag addig keresgélte esendes lefolyást míg még is kibuggyant.

Csinnyáiban hóna alá tudta lapintani a nzebni képtári kakast és tyukot vagy tollas állatokat. Mert könnyezve bucsuzván, ki hitte volna? hogy belsér megy vele. Azonban a tojást egy év multával vágja ki a még akkor sem feledett sar-

kantyúval s feltollaz kicsavarodva egy anekdotát¹⁾, a mi, úgy, a mint ő előadta, merően csuvasztás; érted e kemenesal szót. Hondekoetterrel akara hegyeskedni s valamibe azt belé kelle osztovátáján eszévénie. Hiszen ő egész hosszú levelet kész vala hamar lerántani, hogy azt, a mi furni kezdé esztét, hirtelenében fennhagyja. Egy kisig, elcsapni a valótól, számba se vette. S lám ezt nem közlé velem „Erdélyi levelei“ szakaszos kéziratában előre, hanem csak dicsértetéseimet és B. Wesselényi Miklósét. Mikor látók ott, miként dagaszt, miként magaszt egy Nagyságos Katipila urat, ki éjjel nappal csak férfiával társalgott, és tudtam azt, hogy ez őt azzal szédlitethé meg, mivel jelenlétemben mindig méltóságosozta; mikor olvasók, milly lelkes Grätzianak festett egy Erdélyben termelt vastag Messalinát, ki, igen is, első találkozátra mint egy szép medusi utód, kellemes eszével tántorító volt, utazónkat *elő hatásra* már ítélőnek ismertük meg, s azt írók neki: Barátunk! ha ezeket dicsérended, rólunk semmit se szólj. És törlok, tömjéneztetéseinket. Nem tehetünk ezért fakadozott fel fellobbanásairol.

De illyeket hozzám irt leveleiből még 1814-ről olvasok újra. Haragvék, mert nem engedém, de milly forró tapadással nem, hogy engemet mint folyó üveganyagot, modelljébe majd palacznak majd tányérnak fűjön. Igen élékényen érzém mindig viszont meg viszont azon zárt meleg levegőt, melly Jacquin virágházaiban fojtott; e mesterkélthajtatást, jó, gondolám ott, afrikai s amerikai növény mutatványok visszatenyésztéséhez, de az ész virága hogy perennálhasson, ugy fakadjon kiterjesztett szellőn viharon, mint a szepesi havasok terményei. Burtól alá, kis csirke való. Hanem, tudod, kevélység nélkül érezgetém ezt, mert másként ez csak annyit tesz: veszedelem az erőtetett pártszin, irodalomban. Úgy, nem tárja ki mindenik azt a mi henne van, hanem a esáhlitólnak viseli tarkáját.

Képzelheted mikkel bizgata engem, midőn én, rajta csüggött, visszakériült leveleim szerint 1815b. július 30d. neki ezt válaszoltam. „Hogy némellyben mellyet Te jónak lelsz, a Tieddel meg nem

¹⁾ L. Tud. Gyűjt. 1818. VIII. köt. 109—110d. lap.

egyezik vélekedésem, azt írod „czimboráhan vagyok.“ Azt tudtam, hogy sokan ellened vagyok s értetelek elég bátorsággal védelmezni a meddig megvoltam s vagyok győződve állításaid igazságai felől, de a czimborát a Te leveledből ismertem meg. Te félénkséggel vádolsz s azt hiszed denevéreskedni akarok. Nemes felmelegedéssel veti meg lelke az illy kétszinkedést, higgy a mit akarsz, én nyugalmasan nézhetem magamat ... egy tiszta karaktervonást ezer új szó felett való perlekedésben eléjéhető kedvkérésért fel nem cserélek ... Pirulnék ha valakit akárki lenne is, meggyőződés ellen dicsérni tudnék ... Értem én azt, hogy az eleven s teremő phantasia egészen másképen kíván a nyelvvel bántani mint az, a mellynek semmi ideális feltekintése nincs; érzem, hogy a kebel hullámai genialis szökdeléssel szeretnek lebegni a szavakon, hogy a hatalmas gondolatért a nyelvnek szokott fordulását szabad sőt kell változtatni, nem szükség hát minden leveledben valakit citálnod a ki nem maradozna így mint én. Nekem, mint a Muzéum kiadójának ugy kelle tennem, miként tettem 1815-beli augustus 16d. pedig ezt írom ... A neologismus engem, nem tett ellenségedd. Csak ne sértegess engem s hagyj szabadságot lelkemnek. Minden írónak legyen meg karaktere írásában, vagy jobban írva, legyen írásának külön karaktere; én igyekezni fogok, hogy a nyelv élmenetével élmenjek s magam is elévigyem ... Rettegő nem vagyok, de édes harátom, engedj meg, kény szerint ujtó sem kívánok lenni“ stb.

Azaz, tahát ujtási eszme mindenikünkben volt, de annak alkalmazásában, ösztönöm, nem szédite rohanatra. S most is azt hiszem, a tudalom világában minden elméleten előbb kétkedni kell; Galilei azzal fejté ki égrendszer tanát, saját eszével. Minden régiben rosdáskodni, reveség, minden régít felforgatni akarai szeleburdiság; amaz rokkant kutba hullás és abbol ki-nyöszörgés, emez a kankalék sudaraita felkapatás és onnan nyaktörő lezuhanás.

Lám Kazinezy maga 1816beli november 1-sőjén hozzám írt levelében ezt vallá, tulbillent alkalmazásáról. „Látad-e már a Berzsenyi verseinek újabb kiadását? s mit mondasz a Helme-

zi értekezésére? Addig fűzzük a dolgot, hogy végre kisül *hol kell megállanunk*, mert valljuk meg, szégyenlősködés és hamiskodások nélkül, én magunkról nem hiszem, hogy itt vagy ott tovább ne mentünk volna mint kell.“ 1820b. jan. 19d. írt levele szerint a hogy' látom újra esatázunk, de védém 1822b. a Tnd. Gyűjtemény Hld. kötetében, s mártus 27d. ezt ír: „A mit a Tnd. Gyűjt. mondál, nem csak igaz, hanem igen igen szépen is van mondva. Ritkán olvastam valamit több gyönyörrel.“ Már most unszolásonra hogy barátaihoz írt saját arcu leveleit adná ki 1822b. augustus 19d. ezt válaszolá: „Nem sokára hát venni fogod első kötetemet s a Bézvezetés hozzád szálló levél lesz Örvendek hogy azt mondhatom, hogy a mire Szemere és Dessewffy s maga Kis rá nem vehetének, Te vevél reá s a mit adok barátságom bizonyóságaként fogod venni.“

1823ban Szigeti Gyula Mózes, muzéumom nevendéke, Eredeti meséinek kéziratát küldé hozzá, mellyben egy meséje nekem monda tisztelkedést. Kazinezy azt, csak magától másként ír s közlé velem, én meg arra kértem, hagyja ugy miként Szigeti maga érzi, bánt engem az illy tudommal elintezés. Válaszálón: „Szigeti e meséje elveszett, s már ki nem jöhet.“ 1825 elején újra kezdék levelezést, Budáról, így: „Elhallgatál, ne tedd azt. Különbözőink és fogunk nyelvünk tökéletesítése módjaiban, de olly régi hív összecsatlódásunkon annak nem szabad lánczot megpattantani. A Te Sallustinosd szerint, ki nem kevesebbé kedves nekem is, in magna copia rerum aliud alio natura iter ostendit, s hagyjuk tehát mindeniket külön a maga írói karakterében. Üss, csak szólaní hagyj, mondom én is, adjon mindenik osztán magáért számot a jövődnek. Jár, ölelj meg ez új helyzetemben Felelete lön febr. 18d. „gróf Dessewffy a F. M. orsz. Minervához írt előbedésében lelkes leezkét ad az ujtóknak s az ujtók gyűlölőjinek. Acthiopem lavat. Elunat ezeket a mi sok Praeceptorainkat ... Nem szeretem, ha (az én selyp dnyázat) bántják s reményem, nem fogod.“

Gróf Dessewffy József és én, nemzetiségünk iránti félékenységből is akarok fekezni a nyelv-ujtási *tulzást*, mert tapasztaltuk, hogy az, társalgási körökben inkább kaczagás tárgya, nem

nyelv megszerettetése. Micsoda dévajkodást vitt rajtam véghez vagy 10 vendég, generalis Báró Vay Miklósnál egyszer, Pesten; az egy Gyürky főispánné volt védőm, kimondván, „hiszen Kazinczy teszi az olyan elfacsarásokat. „Gr. Kurnis Ignáczné Kolosváratt, hol Kazinczyval beszédben volt, azt mondá szendén, annak elmentte után: „Döbrentei! hiszen Kazinczy oly szépen beszél magyarul, minden válogatott szavát is értettem, hát miért forgatja így el? mikor ír.“ Szegény fejem hát azon ezélhol is akara felszólalni, hogy a kútból kiáltók is valahára eszméljenek, s erre több ház lön, gondolnám szelidebb, új szavak elfogadásában. Barátom, négy fal közül irni ki és világban forgásból felfogott eszmékkal, más meg más. És még, akkor! Mint a szerelmes védi szellőtől is kedvesét, úgy én ez egyik szerelmemtől, midőn lecsufoltatásaiból mendegeltem szállásomra egyedül. Ha hibáztam, innen tévedésem.

Csak azt látám, hogy olyan új szót könnyen elfogadtak, mellynek gyökét lehete kimutatni, s az arra úgy vala oltva miként más ismert szó, osztán világosan értelmezé a mit jelenteni akart, és hangzata is kellemes volt. Sőt felkappák így, magát a gyököt is, egyedül. S azt gondolám, mikor a székely, kun, palócz, folyvást új szóval nevez el holmit, mert így lön Európában a szólam szelleméből: pus-ka, hin-tó, har-ang, szár-ándok stb., valamint a faluk, puszták új elnevezése, zavartabb nyelv-esze legyen-e az Irónak?

Ama Minerva 1825b. Iső negyede 47d. lapján szép nyelvet említ K., s én fellevék hatalmazva tudtára adhatom, hogy az, enyém, nem az aláirt név. Nagyon elhallgatott. Midőn 1829b. megint illyesmin érem, ismét e minervai recensiójában, csak mosolygottam, mint löki név, dicseretet vagy gáncsát. Tehát simogatnom kellett volna zsarnokságait, s még sem követni; de én azt tartám: *Egyenesség nyújassággal, Nyújasság nem csuljassággal*, s kivált becsült barátunkhoz.

Pannonhalmai útjában már egészen elhagyá jó társalgási hangulata, mellyet eddig ellenkezőseiben is bájlon mutatott. Horvát Endre költéri talentumáról, melly sziklán pengő tiszta érez, nem tud méltoló szót kiereszteni hűsága megsértésében; minthogy emberre akada ott, ki mint a szirt csak egyenesen süttő napra dörül fel s hízolgó

színi növényt nem terem. És Luther bunkója! Ez csuf. Egy Kazinczy így! Illy kritika úgy öli meg maga magát miként az elvakult méh, fulánkja eresztésebe hal. Osztán panasza, bujtogatása, neki! ellenem. Észnek barátom, nincsen hálája.

Mikor Maintenon egyik levelében ezt olvasám, „harminez évü barátságokat is láttam felbomlani“ nem hittem. Már hívem De hogy a Tied hozzá annyira elkeserült nem is gyamítottam, csak leveledből látám s így eredtem én is e kifejtésnek, ámbár közbe közbe majd szinte könyvem fakkadt, és mindjárt-mindjárt csak azon tiszta csilagot nézém, melly előttem gyermek előtt járt, nem a fértikor ethomályosultját.

Ismerem szívélyedet. Te sem tudod a kit egyszer igazán szerettél végre még gyűlölni is, hanem botlását szerencsétlen órájának nézed s hibáit azzal véded, hogy meztelenítő bosszujában lépett közönség eleibe, nem, kálvácsok után a szívalapnak tisztult reggelein. És milőn leírad Te is lelkedről a mikbe megütközhetél, midőn kirám én is némijét a mi lelkemen volt, néovalnamarra; jer innepeljük sirján ifjuságunk embere árnyát s mondjuk: Szellet vala ez, melly minden tavaszi hibóktól meglegne, melegével virágot fejlesztett, s ámbár a kinyitottól, kivált ha egyébre nyílt mintsem ő akará, hamar, megint új tavaszok rügyeire fuvallt; valljuk meg igasságosabban mint ő, hogy a nyarak gyümölcsei neki küszönik szamatjukat. Ah! te dörgés! melly elővilányaidban magadat emésztéd fel, hogy utánad szebb idő lenne.

És hálájuk meg, hogy a csak a szépnek di-csőségébe feledkezett Irót, Kulesár, Fejér György, Horvát István, Sztrokay, Kubinyi Mikl., Vitkovics, gr. Dessewffy József, gr. Teleki József, Benyovszky Péter, Szerencsyné Radvánszky Théréz, gróf Gyulai Ferenczné Kácsándy Susanna, többszer leggyengédebben tisztelék meg segedelemmel: — gyönyörködjünk abban, miként veé a házat adóságokban hagyott atyának egyik fiát gróf Teleki József elnökünk, másikat Pechy Imre, harmadikat és negyediket? gr. Vay Ábrahám neveltetési gondolá, mi uton, ezek is hasznos tagok lesznek a hazában.

31.

Döbrentei Berzsenyihez.

Buda, aprilis 24d. 1832.

Ugyan vagyok *Redactor, Corrector, Director* a magyar *Conversations-Lexicon* körül; közlegény vagyok, kire a káplár-szedő, a strázsamester - *számvivő* - kiadó és hadnagyka - *redactor* rá parancsol: jobb láb, bal láb, megállj, tisztelkedj, tölts, tüzet! Pu!

Csak egyikét mutatványt akarék Boufflers czikkjéhez, mint fordítá leveleit Kazinczy elfordítva, megforgatva; — nem! mondá a redactor Csernetzky. Veled közlöm hát.

Boufflers első levelében így hadonáz egy magabányó katonatiszt: ils avaient ce jour-là du canon, mordieu, et il nous en fonettaient tout au travers du nez, c'étaient des boulets comme à l'ordinaire, qui étaient suivis de quatre petites balles grosses comme des œufs, mordieu, et qui faisaient un r, r, r, ravage épouvantable, sacredieu.

Kazinczy így forgatá el¹⁾: „Az volt ám az ágyúzás, az, morgyó! a sok golyóbis majd elsodrotta orrainkat; előbb nagyok, azután aprók, mint egygy egy tojás, morgyó, s az az r-r-r, olly sokáig tartott, hogy nem volt volna csuda, ha mind megsiketülénk vala belé.“ — Inkább így: Az nap ágyujok volt, illyen adtát, orrunkon keresztül fityültek el abbol golyóik, előbb a szokottak, azután négykicsi következett ollyan nagy mint egygy tojás, illyen adtát, s ezek r-r-r rontása iszonyú volt, teremtetét.

Morgyó-t mondani *mordieu* helyett olly rozsz mint a francia szájában *terengettét* helyébe „*teránggettét*“ volna. Az a három r-r-r pedig előéreztetésül áll ott, hogy a nyelv ezen *errezést* berregtetve, előre mintegy rombolva hangoztassa a ravage-t, rontást.

A 3d. levél végén ez: Il n'y a que Dieu qui aît un assez grand fond de gaité pour ne pas s'ennuyer de tous les hommages qu'on lui rend, Kazinczynál egészen más így: Egy valakit tudok,

a ki olly kifogyhatatlan jó kedvvel bír, hogy soha el nem unja azt a sok hódolást melyet neki minden nyújt. Hol itt a csintalan de ártatlan szesz? hol a *fond de gaité*?

A 4d. levélben meg ezt: J'ai diné et soupé avec le grand et célèbre Haller, nous avons eu pendant et après le repas une conversation de cinq heures de suite, en présence de dix ou douze personnes du pays, qui étaient très-étonnés d'entendre raisonner un français; mais, malgré l'attention et l'applaudissement de tout le monde, j'ai vu, que pour parvenir à une certaine supériorité les livres valent mieux que les chevaux, Kazinczy így sodrá el: e napokban együtt ebédeltem vacsoráltam a híres tudós Hallerral. Asztalnál és asztal után öt egész órákig tartá társaságunk s a tiz tizenkét vendég nem győzé csudálni hogy okosan szöllani francziául is lehet. Azonban mind azon tekintet mellett, melyre magamat eljutva láthatam érzém én, hogy okosabban teszi, a ki inkább forog könyvek mint lovak körül.

Nem inkább így kellett volna-e? „Ebédeltem vacsoráltam a nagy és híres (neves) Hallerrel, társalgásunk evés közben és utána folyvást öt óráig tartá tiz vagy tizenkét földije jelenlétében, kik nagyon elámultak Francziát, okoskodva hallaniok, de az egész világ figyelme s tapsa elléne is azt láttam, hogy bizonyos felsőbbesgre juthatás végett, a könyv többet ér mint a ló.“

Nyelv sodra elleni tévedés Kazinczynál „öt egész órákig“ mert a magyar nem száz embereket lát, hanem száz embert, s így; kell: öt óráig. A 206d. lapon meg ezt írja: „A mi Boufflersünk a természetűl sok ajándékokat kapa“ miert nem? csak: sok ajándékot. Szólamunk maga távolítja el a sok á betűt, s Kazinczy a szépitő, megfelelkezik erről és itt is írja: inkább forog könyvek mint lovak körül.

Az 5., 6., 7d. levélből némelly szeszszesznet csinja és három vers is ki van hagyva; ki a 6dikbol Voltaireről ez, egészen: Ses imprimers auront beau faire, il sera toujours la meilleure édition de ses livres.

Illyen lepke volt Yorick és Eliza leveleiben is. Itt egy kis virág, amott egy másik, szökjünk ide, pattanjunk oda. S a rózsza széki, a lilium

¹⁾ Hébe, kiadta Igaz Samuel, 1821. lap 205—224.

pora, elmaradt; az a ham a szőlőn szilván, melylyel a természet mindön ezeket bevonja így szól: „most vagytok érve, gyönyörű remekeim,” elsikároltatott. Kapsi újnak nyoma rajta.

Boufflers újból fordítandó, a kinek tetszik. Neked e lelkes nebelgésű francia udvaronez, nem igen volna embered, de hidd el, felvidítanának kellemedései. Akként gyöngyöződik ez mi-ként honának pezsgője, s talán mindenikét csak francia föld és vér termi elé. A mi tokajink a lábam szárába száll s leolajoz, a pezsgő, képzelet bora. Hanem, ugy-e, magyar vegykém magyar pezsgőnek kapja ki mind inkább titkát, el is találva ezermé báró Vay Miklósné; akkép gyöngyöződjék elé valaha, fordítás helyett, egy eredeti magyar Boufflers is.

32.

Döbrentéi Berzsenyire.

Buda, aprílis 10d. 1833.

Méltóztatom kegyelemmel híredül juttatnom, hogy a Berzsenyi vér bennem Spanyolországának legalább *Grandjává* lett, mert Horvát István, spanyol királyhoz is hasonlít „*A titoknok útja*” szerényen egyszerűen tenni ohajtott aláírásért; de azt nem fogadom el, majd adnának . . . Osztán: *Yo el Rey*. Én a király, úgy volna utánazva, ha „*Én a titoknok*” állana. És nem akarnám Magyarország történetírója állításairól azon figyelmetést még inkább gerjesztenem, hogy azokat csak tizedében kell hinni, s így maradok, nem bánom, csak kemesi szegény magyar nemes ember, még azért is, mert Idvezlőnk is magyar volt. Horvát Istvának szerinte tudnillik, vagy régiesen: tudnia mert.

Mi a patvar az? monded. Ugy, ugy. Megyek Forgó Györgyhez, ott lelem Horvát Istvánt nagy tűzében eléadvá, hogy a magyar minden volt, minden; Nagy Sándor is magyar volt makedonaival. Tatár vegye bé, én nem tudom az efféle tudós ürge görényi összekuporításait színelve hallgatni, egy kis kaczagásra fakadtam. Mit? így pattana fel Horvát, megmutatnom Nagy Sán-

dor magyar voltát, gyerekség, de meg fogom mutatni, hogy Jézus Krisztus magyar volt.

No s osztán mi lesz a nyereség? . . . akarám folytatni, azonban hagytam a neki mérgecsedet szent visiójában; mert a jó Forgó is, ki Horvátjának effelékét meghinni látszott, szegény fejemet, ezekhez nem értőt rakni kezdette. Horvát meg diadallal hagyott magunkra, szemében mintha e fenyegetéssel hozzám: Várj rá, majd adok, te már azt sem hitted nekem a nemzeti múzeumban 1822ben, hogy a Sabinusok-Rómaiak azért voltak magyarok, mert *lactat*, szoptat szavakban hasonrag a *tal*; s tudós társasági titoknok-ká is Te levél, pedig töletem megválva mást azzá lehetni, meg sem álmodtam, én nagy tudós, még az 1828beli ülésekben.

„NE HARAGUDJON AZ UR” anekdotája lehbent *olyan* megszelidítőleg emlékezetembe Kolosvárról, hol egy kormányiszéki számvevői öreg tiszt hasonszóegéreselése között azt forgatta ki: Nabukodonozor a babilóniai király neve annyi mint: „Ne haragudjon az Ur” s így Nabukodonozor magyar volt.

De a magyar lisztóriai Nabukodonozor bizony csak haragszik a Tudom. Gyűjtemény ez évi 11d. kötete 122 — 124d. lapjain. Hanem a régi leshöl csak vaktába kirohanó elvété mérgeben; engem akara csapni s Helmeztit éré, mert a *töke* szót, mi körül gyujtogatódzik, nekem annak pénztárosi hivatalos jelentéséből illett általvennem. És miért nem? képileg, jó is. Horvát nem született *Jánus*-nak, neki csak hátra van szeme, sőt esse is csupán ott jár, pedig a történetkutató és író, ugyan betöltte a jánusi emblemát. Horvát mint régi nyelvismető, néhány szó magyarázatában igen jeleskedett, hanem azok szerint újakat következtetni gyökeikről nem igen mert, s rendszer a régiségekben kietymologizáláshoz meg igen is nagy *courage*-a van. Dalai-Lámának képzelet magát Lhassa városa melletti kolostorban s keresztbe vetett lábál ülésben csak maga lát: fel sem teszi, hogy megtömjénzett mandarinai fesszegetni menjék újjai illetéseinek nyomosságát. Ugy teremti hát ő is a magyar ösvilágba a légi árnyakat, miként Lama vallásában 108 burkhan vagy bálvány jár, mely mint még a mal világ előtti lény e mostaniha is becsusszant, miként Schlige-

muni, Krisztus előtt 1000 évvel, s alapítá Lama tanjait. Tehát illy szellemköltőzettel megfogható ládát, hogy Ádám apánk, Horvát szerint, tudnia mert, igen is magyar volt — e miatt veszett össze Fejér Györgyvel — később-később Nagy Sándorba szellemzett által stb. De megfogod azt is, miként marad az ember, mikor a régi ködökön lámpás nélkül így szellemkedik, miként marad, mondom, sőt hogyan tüvül bakonyi (taplós olyan tükévé, mellynek levágták derekát, s nedve többé nincs kifiatalodzni, hanem a taplós vagy *bagó sügő*¹⁾) ökrész gyerkőczék parázsa odúján szolgál, s gyökig égve susorog és füstöl.

Most értenéd, ha meg olvasandnád az idézett lapokat, miért akarnd Horvát István kifűni mérégét, gróf Széchenyi ellen is, ugyan ott. És, akarod itt is tudni? a nyitó kis kulcsot. Mert boldonságul vevé Horvátnak, gróf Teleki Józsefnél volt ebéd után mondott azon megjegyzését, hogy Angliában a miveltséget Magyarok indították meg, néha napján, kis kedden . . .

Dr. Forgót azonban, barátom, ne vedd illyen Horvát Istvánkodásokba egészen belé fordultnak. Ezt mondtam neki, magunkra maradván, tréfásan: tisztelt barátom, György tanár! en a nazareti Jézus Krisztusban hiszek, de Székesfejérvári Horvát Istvánéban nem, mert az csak székesfejérvári, mint ő.

Jó, jó, felele, tünni kell megtevédeseit, de csak hadd bogározzék, való is lesz kutatásaiban.

Való? szólék; meghinném, de mindent a mit ő feltart, még elébb összeilleszteni tudóbb észnek kell kiententiázni, mert ő csak összetárgoncázni tud, s hozzá vetni mi lenne tárgy; ezekben itéletének éle nincs. Köszürületlen fejsze. Így neki merevedve, feszült eszmével sok helytt, nem azt elesítette ki az oklevelekből, a mi valósággal benne van, hanem a mit ő *lelni akart*. S különcködéssel lilleg dicsőségecske után, pedig az igazi mély lélek előtt az illyen csak kölönöz. — Miért nem ír, magyar oklevéltant, ott az ő ereje. Ki s mikor? jó megint olly kedvező környezetbe, mellyben annyi oklevél ment keresztül kezén mint országbírói titkáren is, Magyar rendszeres okle-

vétlanért, melly még hővebb és felvilágítóbb lenne a kezdő Schwartner második kiadáséánál is, tisztelő köszönet késérné.

Méltóztással tehát az én Forgómat az én megmentőmet, megjegyzéséhez képest venni. Ő a maga gyógytanában betegségek elűzésében ki-tűnő, kebeléből a legnemesb emberiséget gyakorló; minden egyébre a mi magyart fejthet, majd szinte választás nélkül egész naphtai lánngal terjedez. Magyar íróra így, hányra osztá segedelmét! csak Isten fizesse meg vagy fogadj' Isten fejében. Milly ápoló barátja volt Kisfaludy Károlynak míg élt, ámbár halála után, hallgatott.

33.

Döbrentei Berzsenyihez.

Buda, januar. 21d. 1835.

Sőt jogodat is megismerem kérdést ejthetned a Buda fővárosa színházában PestPilisSolt vármegye pártfogása alatt 1833beli november 1sője óta miként zsendülhető magyar színjátszat felől, te is nyomosabban áldozál részt azon idealis logéhoz, mellyet a magyar akademia tagjai egész évre fizetnek. Tehát, hogy vagyunk? barátom. — Uja! „ . . . *hijába, Nincs már magyar Buda várába.*“ —

Ezt felelem neked átaljánosan, a mit nekem Székely Susi, erdélyi magyar színjátészóné 1825. felett Pesten, itt Budán volt akkori két játékuk után, mellyen alig válnak 30-an. Találkoztam ugyminit vele s azt kérdém tőle; szép Susi, mikor játszanak megint? Minek? válaszola, és elhallgata szomorúan. — Szavamra azután veté: „*Hijába, Nincsen magyar Buda várába.*“ Akkor elgondolám, a 200,000 körülnyi magyarnak 1541b. Buda elestekor e tájrol Török által elhurczoltatás¹⁾; el azt, miként üldözék szélt Solymár, Ve-

¹⁾ Bagoly seregnek Veszprém vármegyei kiejtése.

¹⁾ Buda ekkori magyar léte kifejlik Bornemiszanak Podhrazeky által közzétett krónikájából, az 1583 és 1599 közötti pedig Szűcs Mihály budai főbíró, Gáspár deák s több eskütt magyar leveléből. *L. R. m. nyelvtanlekek II. köt. 331—5. lap és III. köt. 117. lap, s több adat szerint is.*

resvár, Dorog, Budaörs, Török-Bálint stb. magyar népét I. Leopold jelszavai mint nem az ő hitveiket, a hogy 1616 — 1618 közötti hallomásból Lady Montaigne beszéli Péterváradról írt leveleiben, és, hogyan kellett azután mindenünnen e helyekre kapkodni új lakost, csakhogy lakó legyen. habár *Hanzselpekket*, *Vindakeszit*, *Téténgest* s *Vida ersit* mond is.

De most a pálmának teher alul kell szélszegések után is kiütni fejét, mikép ezen a Linné által ugy nevezett „növények fejedelme“ az Andeseken fel felverekedik. Okkal móddal bölesen kell elintézni a sükeres időt, melyben az iker-város akármí más nyelvű becsületes iparkodó lakosát mind, egészen annak rendében magyarul leghessen Neked magyarnak honodban megszólíthatnod, mert a hogy eddig van, esupádon esupa visszasság. Még az ő-budai rongy-zsidóval sem a te nyelveden szólhatsz.

Miképen fenntartani hát itt a magyar színházat? „Ha emberei művészbek a németnél!“ Igen! helyes! mert az olasz daljáték Bécsben is leünléki szétalolja a németet, ámbár ennek az ausztriai esászár évenként több ezer meg ezer pengővel akarja zengőbbé penditetni hangulatát, noha melyet József esászár német hazai szerelme már európai hírének indita. Tehát a magyar színész, énekesnő, baléos, drámai költő, zengély meg, az abból azon melegeben lejövőt is, egyszerre magához ugy ígézze? hogy ámbár szeme előtt még a tökély, fülében eseng a bájolat, érzelmeim még a kellem, azt legyen kénytelen mondani: biz inkább a magyarha járok én. És levijon akármí más külföldi művészt is csak hamarjában? kit anyyi meg anyyi nemet város rajként erget el. Ugy! a mit másutt 10 nemzedek fonalitott, nálunk nyomban artéziai kut szokellésével esillanjon elé, tudja Isten honnan. Az aloe virágzatának saját az ideje! Legalazatosabban sohajtánám fel: ha a magyart ápolná évenként más-más több ezerrel, mikép a felséges *Rè di Lombardia* Milanóban meg a *della Scalat* pótolja, mely 1778-ban ugy épült szentegyház helyére, miként e budait abból tétette József esászár játékszíné.

Talán most nem csak bérett dőlőbe huzunk barázdát, hanem a magunk telken magunknak

a nemzetnek terem vetésünk. Már nagyobb foglalás, a főváros theatrumában mint miénkben lehetniünk. Előbb csak félvállal engedett néhány napot a városi theatrum vállalkozó; vagy másutt utalványoztak helyet, mint a kutyakomédiásoknak, s oda feledkezett vagy keseredett bé a magyar. Azért számon rá most minden estémet, azok enyéim, tölthetem, a hogy' jónak látom. S nézetem összehangzik Pest vármegye játékszíni küldöttségének buzgalmaival, mellyel azt mondom én is, „ha megint markunkba szakadna ez ügy, akkor megint 50 év kellene míg új nyom ismét neki esik, mert két nemzedék nem fogja hinni a sok akadály szétmorzsolhatását; az alatt pedig mi katlanhan maradunk, köröskörül a lang összesap felettünk.“

Az én feladatom tabát vármegyey megbízatásom idejéig, evezgetni a hogy lehet, édeslteni nézűsöget; a tökély, utóbbi koré. Pest vármegye játékszíni küldöttségében Földváry Gábor m. alispán, Mérey László th., Sárközy Imre, Szentkirályi Móröz főjegyző, Nyári Pál aljegyző és a többi társ, minden kitelhetően gyámolít engemet itten télen csak egyedül bajlódót. De tréfával is győzzük. Ezek megegyezésével Bécsből hozattam három táncosnét, s most az itteniekkal közben közben kis baléletek adnak. Illyenkor előjáról egy-egy rövid színmű pereg le, s már néllányzok vala német polgársággal is vegyest színházunk zsfufan tele. A láb nyelvét látod, minden nyelvű érti, csak bejő hát, és a magyar művészséggel is megharátkozik. Nyáron könnyebben dalolunk, hid álltával szint-ügy hullámozott vissza Pestre gyakran a sok hallgatóság, én meg közötté oldalogtam, hogy itt-ott rerenziót halljak, a mi néla ily tisztá! ily erébe vágó! mert csak a hatást adja vissza. „Kántorné gyűjt, Megyeri esádt, Bartha hevít, „illyes mit mondanak s azt, hogy meg is csak teőre érhetünk. Az említett küldöttségi urak s én, hát, még mélyebb gyökér verhetés végett csak öntözölöz nyulunk, barátom; azok a koszorús Melpomenek kiket némelly to r a r e s z e l ő nagy fennyen akar már most élékomolyitani mért ugyan de nem *ma-zsás* jambusaihan, másutt is csak akkor ráznak meg, mikor egy Garrick, Siddons, Brockmann, Schröder, Eszlaír, Talma tiink fel. A mi sorunk általjában a kevesebb svédé, dáné, de a Keeske-mét és Izsák közötti fővény sokaságu muszkánál is, kinek művelésére pazarolva hányják rubeljeiket

a csárok, hol? a hatáiraikon innen csapó nevű művészek fénye. Ej, nekem itt a hely' mostani kívánatit okosság központositanom, s többfével mindennek juttatni egy kis ingert, hogy az meg pénzét juttassa közügyünkhöz, mely nálunk a nemzetet lábfejé; sántálni fog ennek levágtával, az az: ha csak mulatság volna is, minél azonban jóval több, legalább magyarul legyen; a közben, éltető nedv terjedez a lelken el. Osztán, átaljában a művezetnek minden ága becsülendő, mert mindeniket lángész deríti. Képzelmeknek a nagy bálét, az olasz uymint és francia, sátoros innep; a daljátékok vasárnapai; a szavaló színművek pedig hétköznapiok mivesnapok. Nem de? sátoros innepen szebben öltözik a világ, bufeledésül tündérkertekben sétál, tánczol; vasárnapokon is kényére akarja kipihenni kimulatni magát s mintegy neki üdül, hogy a hat mivesnapon örömeit essék dolgozata, mely háza belsejét szilárdítja. Tahát mind a hárma, idves.

A német és francia föld betánczolta híres Farkas mellett, egy székelyfi tánczművész van itt igazgatásom alatt, Szőlősi Szabó Lajos, Háromszékről Kiskászonból Kézdivásárhely mellől. Ez, olyan jó ízű négyes hatos nyolczas magyart tanltgata már bé. Kedvesen fogadják mindig, kivált mikor szép hölgyek módosan neki öltözve lejtik, s a tánczosok takarosan perdülnek. Hátha még valaha egy ügyibe való magyar táncz alakítanék, gondoltatom, melyet társalgásivá vétetne kelleme. Mert az eddigi magyar táncz, melyet ugyan hatalmasan festél barátom, még csak szilajabb erőteljé azon időkből, midőn a magyar nemesség nem szokta meg a városi lakást, s udvara reá nemzetileg hatni megszűnt. Várhol várba, helységi udvarból olyanba szánkázott vagy lovagolt a nemesség egymáshoz; egy héten egyiknél, más héten másiknál folyt a dözsölés. Ugy rakta ki a magyar délczeg legény a hogy zengélye he-lőle kiöszönz; neki a leányzónak, megpergeté megforgatá, s ez megint magára úgy mörkált miként a zengelem és az ő ilem érzete fejté. A keletiesen komolyító hosszn öltözet, a félbús magyar belső, hűszke állást szokést engede, vígság szé-szélyét sarkantyú pengés veré ki, mely nélkül a harcsoz lovag nem lehetett. S ekként kezdőlék hajdanban a francziának meg szellengő szökellete, mire az ő könnyű véralkata szerzette zengelem-

nek lebegteték csábangjai; jött Lully, menetet alakít, eltánczolja Versaillesban azt legelőszér maga XIV. Lajos 1660b. s a *menu*, az apróz-gató lépésű *apróka*, európai lett. Olasz kitalálta, mert Lully, florencziai kukta volt, s francia el-terjesztette, miként majd saját *française*, *quad-rille*, *tempête* tánczait. Millyen együgyűin-jámbor, lepeggő lehetett régenten a német táncza, midőn úgy kezdé *karongani kerengeni*, miképen sermal-mai, s milly! édesen ábrándoztatóra csinósult. Tetsző, mert egy-egy pár villanyozva érintkezhe-tik; könnyű, mert a nem tanulta hosszúkaputos mesterlegény is el meri baktatni; kényelmes, mert pihenyei lehetnek, s az érzelmes *keringő* az ed-digi rohogó magyar tánczot is kikerítette csinosh-teremből; legyen az, mondják, toborzóké, azo-kéhoz valóbb a világon nincs párja.

De hát új alakban visszakeríteni már! erre bndítgatom a jó Szőlősyt. Székely vértől sok ki-telik, ismerem e lelékeny népet. Vesztésege a ma-gyarnak, hogy azon faja nemzetileg elhanyagolva pang. S az én szeretett Szőlősym, biztatja magát, mert azt mondja, magának is régen azon jár az esze. Uram, ejtém, a minap neki, ugyan rendes volna, ha egy székely koma kereszteltetné a ma-gyar társalgási táncz múzáját.

Soha annyi bajt, barátom, mint a mennyi színház igazgatósággal jár! Mert önszeretnek sehol nincs ennyi összetehelyzése. S ennyi phan-tasiás embert egyivé szehályozni!

Színházon kívül, arra kér egyik részrevő, „barátom, adassa már egyszer az én kedvencz darabomat is.“ Játsszodják. Azt jegyzi meg egy másik: ugyan mit akar az az igazgató ezzel a koczipor darabbal? Harmadik ballétot kíván. Jár-ják. Most egy negyedik dohog, ez már tudós: „Hát ez a magyar nyelv mivelése? hol itt a gon-dolat! Ötödik szól, ez Tanácsos: „Vigat vigat“ elsavanyodik az acták között egész nap az em-ber, este kacagni akarok.“ Igaza van Nagysád-nak. Telepi hát összeg felvidítja. De a hatodik meg, egy melázó ifjoncz, ezt sugja: Hát ilyen bohó Jankóra szórattja az igazgatóság a värme-gyei gyűjtött segélypénzt. Ez, imádottnéjával akarna zártszéken nemzedet egymás mellett sohaj-tozni. Az eredeti hetyke költér aggatódzik: „Mi-kor adatja mát kegyed, művem, hiszen a nézők

abba, omlani fognak." Adatik, s a nézők szét-
néznek és kiboulanak belőle. Most jó a fordító
gyerek, mint nyolczadik. Lássá a tekintetes ur!
megmondtam, több hasznót hajtana az én fordítá-
sóm. Ezt is leforgattam a szinpadrol, s az
alatt megfordulok a földszint urai mint jó barát-
im között. „Ejnye, veti itt három is egyszerre,
he teli van ez a fordítás, németességgel, hát csak
igy javítja ki? a tudós társaság kiüldöttsége. Barát-
im, felelem, egy-egy hiba mint a csik ugy sik-
lik el szem elől, eleget kijegyzenek; azon ki-
üldöttség közbejötté nélkül scka játszhatatlan volna,
mert magok a színészek is eddig, olly elegy-be-
legy szólamhoz szoktak, hogy nyelvük, a javított
sor helyett is csak az előbbi rosra jár; tömeg-
ben kell ujalnunk nyelvünkhöz.

Az igazgatottak között, így fenyeget az éji-
királyné: Tekintetes Igazgató ur, ha ide hozza
. . . . nét, én elhagynom e színt, mert az nekem
ellenségem, én vele nem játszom. S legalább
csendesedéig halad amannak meghívása. És most
azt gondolja, kikaptam az igazgatón; többre hág
daczá, ezt izeni: hijába kívánja a nézőség fel-
léptemet, eleget játsztam e héten, a jövőn pi-
hennem kell. Az igazgató így ír neki: Kegyed
havidíjából tahát a törvény 5 forintot huz le.
Felelet: Majd meglássuk. Az igazgató hozzá
megy: Franczka! kiált rá. Felelet: igen, igen,
hát játszom. Tens ur! jelentí egy másik nő, én
szegődésem kitélése után csak ugy maradok meg,
ha . . . urat is felveszi. „Igen, de azt nem sze-
retí a nézőség, szép legény, de . . . Válaszul
a biztatás: majd bele okik. S kevés fizetéssel
ugyan, de még is meg kell tartani . . . urat,
mert ha barátneja utána keseredendik, Tolnát
Baranyát összejárhatsz, olly kelepelő, olly sza-
tyor, noha különben a legesenedebb s rendet-
tartó, nincs. Arra igazi született talentum. Sze-
rencsére a nézőség haragát . . . ur, maga viszi
el magával, mert háladatlan leszen gondoskodó-
néjához, s tovább áll. Ujta *Tekintetes Ur!* hall-
szik, egy szép menyecske szép kérése megkez-
désén „a ruhatarban nincsen ollyan szép kis kö-
tény, meg sarkantyus topány sincs, az én fizeté-
sem pedig csekely nem költhetek magam rá, méltó-
ztassék hát *vetni*, különben holnap nem tán-
czolhatok. Igaza van, szépen szedi lábait, s az
Igazgató, sarkantu, kötény s mindenfele pillangó

vetető is leszen. — A cselszövény színésze, kiké-
redzik a törvény alul, hogy ő nem tanulhatja meg
szerepét, ámbár részt vett kiosztásában s akkor
elvallalta, de „jelentí 5 nappal élőbb." Az nem
lehet, feleli az igazgató, az ur példája a többin
is rotana. A cselszövényes, pártot esalogat mér-
gében. „Ez az igazgató, zsarnok, azért szigorú
hozzánk, mert felülről, mint királyi kinevezésü or-
szágos hivatalbeli, intést kapott, hogy azon mód-
dal oszlasson szét bennünket. A gazembernek, jól
a fejébe kellene itni ezért bádog kalapját, mely
ötöt játékában védi, mivel hiszen elég budai ex-
cellentziás ur, királyi tanácsos tart loget, s télen
leginkább csak helytartósági kamarai magyar tiszt-
ség a résztvevő, és még is olly maszlagos vád-
dal elszínelni a maga rendhontását, úgy mocsári-
tani tiszta vizet s abban éjjel horgászva uszítá-
ni kétkezőket kormány ellen, zuzásra méltó pi-
szoklekküiség, holott csak a tiszta rend vi-
szen tükélyre s győzelemre. Hanem túrní
kell az esti 6 és 10 óra közötti kedvenczet — érzi
ő azt, azért mori neki bocsátani diühét. Már itt,
ugye, barátom, kebelerő legyen az igazgatóban,
zurzavar közé is csak szórni a nemes áldozatot,
az igazán csak hazafüiti, mely még saját pénzbe
is kerül, mert ki fogadna el itt? még most igazga-
gatói díjt. Hanem a hazafüiti erény mint minden
egyéb erény, csak akkor az, midőn vérződve
teljesül. Álljon csak 4 — 5, már jól rendezett ma-
gyar színház, könnyebb leszen felcséreléssel zah-
lyatövéen rántani az illy hámbol kirugó csüdör
genieket. Még egy baj. A jó színész neje, szin-
padon csak ollyan né, — fektő buba; a jó szí-
nészné férje, csak illyen né — fajankó. A Lend-
vay pár, véletlen nagy szerencse, a Bartha pár
is az lehet.

Hát mikor, itt még most ezen új megkésértő
esemete ültetvényre a kritika jó nyomtatás-
ban, és nem leszedett patkóval, hogy a tiszta
szem vigyázva választassék el törekétől, hanem
buzát szalmáját összetörekelve, s a hajtó kezében,
esínyán suhanó ostor helyett, szóró lapát nyele.
Köke szereplése, iskolapajtása Munkácsynak, ez
annak hamar hiszen, s egy *rajzolja* nyársát a
mint pajtás uram forgatja. S egy, szegből-sut-
tomba hányódó prókátorka ezt veti most: Bez-
zeg megadák az Igazgatósnak, mert e pervesztő,
a directionál jobb fizetésbe akarta dirigálni

színészénjét kit szeretgetni akart s ott is itt is vesztett. Az igaztó, büszkén lépeget, ugy a hasondicsérettel felbéllet egykét pajtása, a többi bántott színész olly ivedve fut össze, mint a jámbor juhság, menykó esattanatra. Külön pedig egy kezdő színész *kisasszony* sirva-kaczagva jó az Igazgatóhoz. „Tens Url szóljon kérem azzal a csuf kritikussal, ne fésülje ki egészen a hajamat, hiszen majd mi sem marad; okosabb itt a mi hajfodrászunk, az csak azt veszi le, a mi ugy is elhullana, tisztájából meg szép fűrtözetet fon. Ugy-e szépen áll az enyém?” Ez a leány a világban, mondja erre az Igazgató *csak* kaczagva, „szni tanul s hullámokon is keresztül tör, érti már a művészi pályát.

S én is, ez érzettel nem fájlalom, hogy e zsbongó társaság esedezvényét Pest vármegye KKhoz és RRhez én irám; csakugyan több a jó akaratu benne, *bella donna* pedig mindenütt van. És gyönyörködöm valami sajátság kifejlődésében a magyar nézőségből; igazán, *több veszett még* *Buda vára alatt*, a gyökér még nem reves: kihajt. *Éljén, helyes, halljuk*, kezdte itt is, áthozzással, kihangzani, s miért ne? Ujra, külön új fejlemény; lesz talán még: fuóra helyett is más, ámbár az ezzel és *bravi*-val felnöttek a magyar kitudaradzást el akarják nyomni; azok, mondják de ákul: *sunt usu recepti*, de feledik, hogy *Vivat me*, holt s már csak a német *ifjut*-oz. A magyar nyelvsellem látom, havasi csergeteg, partjára sodorja ki a nem hozzávaló beléhullottat. És egy nemzet a másikat örökre csak az ő jászolához kötné? A magyar kiümlésben, angol, francia, amerikai látogatók kik velem mint egyik igazgatóval megismerkedének, igen gyönyörködtek; általában azok, minket jobban fel tudnak fogni; náluk is van közelet s még kifejlettebb, itt hát sarjalkat lelek. „Németbe, mondák ezek, azért nem mennek Pesten, mert azt annak különhonában látták, Magyarországon magyar nemzetiség érdeklí őket“, s magokkal kivék ama szavak megtanulását. Az az élenkség, zajgás, az a legkisebb szabad kivillanásnak kizengő megtapsolása, midőn nekik megmagyaráztaték, azt mondatá kettejével: E tüznek csak okos vezeték, itt saját ujjalatu níveltégségnek van ere. Hanem, kivallom, néha-néha megszeppent igazgató uram, e tüzön,

hogy kéményen is kiront s persel, mit? nemzeti becsületet, és majd betyár csárdává keresztelik a magyar színházat, hiányait leső ellenel. Ifálá Istennek! még nem pírta gyalázat. Egyszer, kés-tek a színműhez fogással, tömve volt minden hely, s a süri karzatrol hallom: *le vele*. Fel én magam, hamar, az ifjak csoportjához, „Urak! mondám, a magyar név becsületére kérem“ . . . Megmondtam ugy-e? vág az egyik már itt közbe . . . S felfogadák, hogy soha nem leszen csendzavar, ők nyomnák el, ha eredne.

Francia hajfodrász bizonyolá egyszer előttem Kolozsvárat, hol az, a hadifoglyok közül magyar nő férjeül marada: *Mr, croyez-moi, jamais un français, ne peut être impoli; d'être français et poli, c'est synonyme*¹⁾. — Uram, higvje meg kegyed, francia soha nem lehet *impoli* (tallán, illemtelen) francia és illemes lenni, azon egy, hasonszó. Az Istenre, szeretnék barátom, megkérni minden magyar ifjut, mikor a világba indul, ugy viselnie magát, hogy magyar lenni és becsületos, illő maga viseletü vagy *illemes*, ugyan az legyen. Soha se olvassa Orczy Bugaczi csárdáját. soha ne higvje Kazinczynak, hogy abban a magyar életbölcsesség.

De, mit jegyezsz meg itt? *Poli és impoli*, meg *gentil*-ra s a német *artig*-ra nincsen szavunk. A francia anya mindig így intí gyerekét: *soyez gentil, soyez poli, mon enfant*; a német anya meg: *Sei artig, mein Kind*. A magyar anyának, gyönyörü kifejezése ugyan, ez: *Szépen* viseld magadat édes gyereket, hanem a mellett a *poli, artig* még egyéb. *Simán?* ez magyarban ravasz-ságot is értelmaz.

Ezt én szeretném egyszer bővebben izekig fejtegetni. Hanem már ugy is, csak nyult és nyult e levelem, pedig közleni akartam még *Veled*, igen jó hatázait Kisfaludy Károly színműveinek; *Veled* illyet hasonlóan megkésérteni vágyottal. Oh, sok helyén mozog annak a theatralis izom, csak még tíz évig élt volna! legalább, vezethetni kantárzatát miként Phoebus, nem phaetoni fékszagatással. Belterj bizony sok benne, s most voinának, re-

¹⁾ Hát *polisson* mit vétett? mondám azonban neki, hiszen az is *poli*-val kezletik.

mekeink ¹⁾. Eléakartam adni miként fogadják Vé-
nászt kétszer, Fáy András Bátoriját csak egyszer;
még szólni vágyám Munkácsynak „Garabonczás
deakjáról,” mint első paródiáról, melynek több-
szer adásán pénztárunk 1400 váltóforint körül
nyert. Igen rajta valék, hogy ilyen höní erők
fejtekezései lennének színhazunk domborművei,
s a fordítás hát csak homomű, egyéb meg hát-
téri mulatság. Természet szerint Zrinyi Körner-
től, Szemere esinos jambusaihan lön adva, s nem
a hőmökös próza; és örömömre a jambusi szava-
lást Fálesy, hamar kiünnöen vette által.

A *Vétek sulyát* én még 1829b. trochaeizál-
tam, de nem játszatám, nem volt fiú hozzá. Mac-
bethet Bartha választá jutalomjátékául. Mikor lesz
megint olyan Lady, minő abban Kántorné.

34.

Berzsenyi Döbrenteihez.

Mikla, julius 25d. 1835.

Elszomorodva pillantám meg tegnap, igen fős-
vény soraidat, de csakugyan hamar meghéköltém,
mihelyt elgondoltam, hányféle vagy tépve s mely
kevés szabad órád van. Fájdalom, minden eré-
nyünk jutalma csak az, hogy azok által még na-
gyobb szolgálást nyerünk; s fájdalom, hogy én
is, minden szabad birtokom mellett csak oly sze-
gény helóta vagyok, kinek ritkán jut csak egy
félíg szabad óra is.

Igy tekintem én a Te hosszú hallgatásodat és
mast rövid leveledet, s így tekintsd Te is az enyéi-
met. Hiid el, ha adhatnék, nem annyit adnék,
Neked és a Társaságnak, mint a mennyit adok...

Mast a kritikáról készítek egy kis érteke-
zést. A publicum józanabb része egész literatúrán-
kat csupa harlequinálnak nézi és nevezi; s hogy
én ezen harlequinálnak kedvelője nem vagyok,
ki akarom jelenteni, mert valósággal ma holnap
gyalázat lesz az írók közé tartozni.

¹⁾ Guzmics, még azon idejében, midőn az apái
aranykereszttel játszás el nem szédítette, meleg-
en méltó sikereit, igazán kitéve hiányait hosz-
szabb kritikában, de s mely elikkadt.

Öllelek szívemből s kérlek egyszersmind, je-
lentsd Kállaynak szíves tiszteletemet.

35.

Döbrentei Berzsenyihez.

Buda, november 20d. 1835.

Arra kéréln innen bucsuztodkor, tudósítsalak
olly huszan, mint ez év elején, mostani vissza-
tértemkor; első levelem hát azóta, Hozzád megy,
de megint csak reppentve. Sirok az idő hamar
enyésztein, halomban előttem a sok tenni való.

Kassa levéltárában ezen országserüiket ta-
láltam „Pest városa tanácsának Kassához 1610b.
augustus 22. magyarul irt hivatalos levélre ¹⁾); a
szepesi kir. kamara Kassához magyar rendeletét
küldé 1599ben october 5dikén; Telekesy, Zay,
k. főkapitányok ugy irtak e városához; — Thurzó
György, nádor is így 1610b. Hajdanha belévi-
lágítás már ez is, mert ennél fogvást a több kir.
várossal hasonlóan nemzeti nyelv tárgyalatott
sok tisztí dolgot; vármegyékkel épen. S előre lát-
tom, efféle keresgélétek egész lobogó szövete-
ket gyujtathatnak végig az országban, csak vegye
osztán akademiánknak e gyűjteményét, s lássák
vármegyék és városok, hogy nagyobbára csak
az kívántatik vissza, a mi már volt. Hiszen ezek-
ből csak husz adat, a mi a több elveszettből élé-
kerül, győzőbb leszen két hónapos vitánál s 30
konczra irt felelgetéseknél stb.

Van esergeteg, zuhogva meginduló, de majd
egy hasadékbá vész. Azonban föld aluli hosszas
futtából, sziklák közül, melyek fedni akarának,

¹⁾ 1. Régi magyar nyelvemlékek 1-ső kötet, 1838.
1. 19. — Azóta maig összesen 35 level- s könyv-
tári vizsgálván meg, a nyelvemlékek Hl. es Hll.
kötetéből már láthatok, 1. Musztalla budai pasá-
nak 1572b. Iső Miksa, 1578b. Rudolf m. király-
hoz magyarul irt levelei. 2. Nádorok, országbirái,
főispánok, hadirendelhetiek, k. kamarac. 3. Bor-
sod, Sáros, Szepes, Nyitra. Sopron, Vas vár-
megyeknél. 4. Nszombat, Sopron, Poson, Besz-
terczebánya, Győr, Komárom, Lőcse, Miskotez,
Szeged, Debreczen városainál s több helyen a
magyar nyelv hivatalos divata. Rákká lettünk,
még pedig *er-res* hónapokbeli elapodott husuakká.

furószik ki megint rohama, más patakokkal szélesül, s újra nevet adat magának. Ilyen legyen nemzetünk. Nem deák hanem magyar nemzet koronáz magyar királyt, semmi más népek nincs annak koronája birodalmában, vele tanácskozó országgyűlése közösjoga, csak a magyarén a czim. S az okos beesületes vendég, ünhasznára jó neveltséggel viseli magát a szives ház uránál, ki azt meg úgy, örömet karolja.

A többi, e levélből sem fér ide.

36.

Berzsenyinek Döbrenteihez utolsó levele.

Mikla, december 3d. 1835.

Hogy tudományos utazásodat szerencsével végzed, annak igen örvendek, de örvendek annak is, hogy a mult nagy gyűlésben collegámmá lettél; nem csak azért, mert így szabadságban többet adhatsz literatúránknak és barátidnak, de azért is, mivel így minden bizonnal többet adhatsz magadnak is Reményem érzeni fogod azt is, hogy a szabadságnál szebb dicsőség nincs

A jövő nyár elején látni foglak. Mig pénzben tart Budán fogok fürdeni, mert ez idén nagyon megrezzentett hypochondriám vagy valami májfájásom s nem merem többé a fürdést elmulasztani. De, egyébiránt is ottan tudok legnyugottabban dolgozni s reményem ott el is tudom munkáimat az új kiadásra készíteni.

Addig is pedig kegyeidben zárt, baráti szeretettel üllek s maradok tisztelő barátod.

BÉFEJEZETŰL.

1. *Az előbeszédhez.* Peregriny Elek, nevelesi derék író, utánrajzban adá ki Virág emléket, „Bánya“ czimű munkája I. kötetének 306. lapja előtt 1841b. Ne vegye rosz neven, ha ki-

írom itt, hogy 309d. lapján ezen eléadása; „Reseta János . . . és Döbrentei Gábor, egy emlék állításáról gondolkodtak“ azért hiányos, mert nem említi meg hisztóriai igassággal, a mit, kérésére vele általam küzlött jelentésemnek, melyet 1835-beli május 20d. bocsáték közre, 2d. lapján így olvashatott: „Őt (Resetát) azonban csak hamar, környüüllása akadályoztatá, s így, az aláírást egy pengő forinttal egyedül indítottam meg 1830. június 20d.“ A főherczeg nádorhoz is, az emlékek a muzénmba állíthatásáért egyedül folyamodtam s csak hozzám jött a kedvező engedelem. Még csekélységben is hív eléadók legyünk.

2. A Berzsenyi életrajzában eléforduló urbér szó mikor kelése felül, Galantai Fekete János életrajzánál lévő jegyzetben, Ponori Thevrewk József ezt mondja: „Az urbér (urbarium) szót a Posonyban 1826. martius 27dikén bevégzett, aztán több vármegye követeivel küzlött, ezektől megvígált és észrevételeikkel megbövitett: „Glossarium etc.“ czimű eredeti kéziratom szerint magam csináltam. *L. Magyar Anthologia II. kötet 1833. lap 119.* — S a *Találky* név, ugyan Ponori Thevrewk Józsefét rejte.

3. Az ódákhöz írt észrevéteim elején *zenge*ről szóló jegyzetemmél: *Lásd alább* perdült ki, azaz: kivántam ide legvégül tenni *ar, ár, er, ér, or, ur és asz, ász, esz, ész, osz, üsz, usz,* ragaink küllönkülön jelentőségeit, azonban azok fejtegető hosszú sorát másutt leszen szerencsém eléterjesztenem. — Felüljárók itt már az ígért ívek számán.

4. A 9d. levélben *melegbb* helyett *megelebb*, szedői vétség.

5. A 21d. levél *jegyzetéhez.* Horhi Juhász vagy Melius Péter Herbariuma, füvek deák magyar német neveivel 1578b. jött ki, Sándor István szerint, így hát ez, Bejténél csakugyan régibb magyar elnevező.

6. A tisztelt vevők, kik a julius elejeig kijöltre már előre fizetek, e most megjelentet együtt kapják 4 pengő forintért. 1843beli januarius 1-sőjén kezdve azonban, mind a leveleges, mind a Szезд rétű alakot, 5 pengő forintra kelle tennem.

Budán, december 24d. 1842.

16 Jan

re \$2.50

FH Berzsenyi, Dániel
3213 Berzsenyi Dániel
B4a17
1842

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

